KETVIRTOSIOS IR PENKTOSIOS PIRMOJO TOMO KNYGOS.

MŪSŲ SENOVĖ

Žurnalas

Lietuvos istorijos medžiagai rinkti

Eina 4 kart per metus

RED. JUOZAS TUMAS

★

LTSR Valstybinė RESPUBLIKINĖ BIBLIOTEKA

TILŽĖJE 1922

ŠVIETIMO MINISTERIJOS LEIDINYS

Iš stiklo ir keramikos istorijos.

(Lapeliai iš pradėto tyrinėjimo apie meno istoriją Lietuvoje.)

P. Galaunės, Kaune.

Kalbėdami apie stiklą ir keramiką, arba, tikriau sakant, apie išdirbinius iš stiklo ir keramikos, turėsime juos omenyje vien tik dailės atžvilgiu. Tai yr kalbėsime apie tų išdirbinių kilmę ir fabrikus bei dirbtuves Lietuvoje, kuriuose jie buvo daromi ir kuriuose stengtasi įdėti į jų formas, pagrąžinimą mažiau ar daugiau žmogaus sielos grožės pajautimo, o ne vien tik taikinimo jų kasdieninio gyvenimo reikalams. Jei šiandien tos rūšies išdirbinių, jų formų kitaip nesuprantame, kaip paskutinioje prasmėje — pritaikinime jų vien tik kasdienio gyvenimo reikalams, tai visai nereiškia, kad taip buvo „vakar", „užvakar",... ir bus toliau. „Vakar", „užvakar",... buvo kaip tik atbulai. Bet, buvo ir... praėjo. Kaip ir daug kas gražaus mūsų gyvenime. Atsiminkime nors mūsų liaudies dailę. Ypač taip turtingus ir turiningus formomis mūsų medinius kryžiuskoplytėles. Ar be pėdsako ir ženklo? Dėka tiems, kurie mokėjo branginti ir mylėti grožę kiekviename jos apsireiškime, daug kas mums iš tos rūšies išdirbinių užsiliko muziejuose, pas pavienius praeities senovės mylėtojus ir rinkėjus. Tik, deja, jau ne pas mus, Lietuvoje. Šiandienėje Lietuvoje neturime net nė vieno „doresnio" muziejaus, o buvusius Lietuvoje pavienių asmenų rinkinius sunaikino, išblaškė po svetimas pastoges didisai karas. Tai gal taip ir reikia, pamanys gal ne vienas, „ten jiems ir kelias". Jog tai buvo... svetimi mums „nabašninkai". Matėme juos tik pastogėse mūsų turtingų dvarų, kuriuos valdė svetimas mums gaivalas. Ypač jei turėti omenyje stiklą ir keramiką. Taurės, taurelės..., lėkštės, puodukai... Koks ten ypatingas gražumas? Dailė?! Kaip čia dabar gėrėtis stiklo, farforo ar fajanso išdirbiniu? Ir da kaipo dailės objektu! O pasirodo, reikia ne tik gėrėtis, branginti, bet tyrinėti ir kalbėti apie tuos „nabašninkus". Ir ne tik reikia, bet tiesiog kartais „prispirti" turime. Žinoma, kuomet mes kalbame apie Lietuvą, kaipo šalį kultūringą, kuriai nesvetimas nė vienas mokslo ar meno dalykas, apsireiškimas. Tokiame atvejyje pra-

ėjusią vasarą buvome „prispirti“, sulig galimybės, patyrinėti, ar buvo kada nors Lietuvoje fabrikai, dirbtuvės, kuriuose buvo išdirbinėjama iš tos medžiagos visokios rūšies dalykai, pasižymį savo grože, verti, kad juos, tiesa, kabelėse, brangintų tokie visgi nemaži europėjinės vertės muziejai, kaip Maskvoje Rumiancevo. Kad del jų karštai ginčytųsi Komisijų ekspertai. O buvo taip. Praėjusią vasarą, kuomet kaipo Komisijos Lietuvos Taikos Sutarčiai su Rusija vykinti ekspertui, panašios rūšies išdirbinių „lietuviškumą“ mums teko ginti prieš Rusijos Komisijos ekspertus: Rumiancevo muziejaus direktorį prof. Vinogradovą ir Trietjakovo galeriejos direktorį prof. Maškovcevą. Ginčas ėjo del to, ar Lietuva turi teisę gauti atgal dalį buv. Vilniaus Archaiologijos muziejaus, 1868 m. Muravjevo įsakymu išvežto Maskvon, ar ne? Ar esamieji toje dalyje daiktai turi istorinės meno reikšmės Lietuvai ar ne? Reikėjo pažvelgti atgal, praeitin. Ypač kad pavyzdžiu rusų ekspertų pirmoj eilėj buvo paimti išdirbiniai iš stiklo. Ir tik pažvelgus atgal, galima buvo drąsiai ginčiotis.

Tą žvilgesį atgal čia ir paduodame.

* * *

Stiklo išdirbinėjimą žinojo jau senovės Aigiptas. Juo naudotasi Palestinoje. Su stiklo ypatybėmis susitinkame pas Plynji. Jis buvo prekybos šaka pas Finikiečius. Iš Persijos perėjo į Graikiją ir Romą. Stiklas buvo produktas, nuo labai senų laikų naudotas galų, germanų ir slavių. Bet tik viduramžio laikais susitinkame su įsakmesnėmis žiniomis apie stiklo fabrikus ir išdirbinius iš jo. Tos rūšies išdirbinių fabrikacija per ilgą laiką buvo išimtinai Italijos „nuosavybė“. Iš ten, daugeliui metų praėjus, perėjo į Čekiją, kitas Europos šalis ir Lietuvon. Lietuvoje pirmas stiklo fabrikas buvo įkurtas palei Vilnių 1547 m. Įkūrė jį kažin koks Paleckis, Platesnių žinių apie tą fabriką neturime. O gal jo istorija glūdi kuriame nors buvusiame Lietuvos archyve.

Pirmiausias žinias apie stiklo išdirbinius Lietuvoje, kaip ir apie išdirbinius iš fajanso ir farforo, randame senuose Lietuvos bajorijos dvarų inventoriuose, testamentuose, kuriuose nekartą gan smulkiai aprašomi puikūs stikliniai uzbonai, kibirėliai vandeniui, karafkos, puodai, puikiai papuoštos graviruotais erbais didelės stiklinės taurės, gražūs, dažnai taip pat graviruoti veidrodžiai, t. ir t., t. ir t.

Jei Lietuva, kaip žemiau pamatysime, nepasižymėjo nei rūšimi, nei daile išdirbinių iš farforo bei fajanso, tai išdirbiniais iš stiklo virškalbamos rūšies gale XVII šimtmečio ir

Lietuvių Apvienė Bibliotēka-Jasitava.

XVIII šimtmetyje tiesiog „žybtelėjo“. Ir to savo kultūros bei dailės turto, netik Lietuvai, bet ir visai Lenkijai, davė tuo metu du kultūringiausiu tuo atžvilgiu fabriku — Nalibokuose, Ašmenos apskr., ir Užečio, Naugarduko vaivadystėj.

Fabriką Nalibokuose, gale XVII šimtmečio ar pradžioje XVIII, neištirta, įkūrė Ona iš Saugiuškų Radvilienė. Išdirbinėta jame labai gražūs visokios rūšies stikliniai indai, įdomūs netik savo forma, bet iš geriausios stiklo rūšies ir turtingai šlifuoti ir graviruoti. Be indų, išdirbinėta stikliniai papuošalai saulėms (žirandoliams), taip vadinamiems tuomet „venecijos stiliaus“ veidrodžiai, puikiai šlifuoti ir pagražinti graviruotais erbais, monogramomis, figuroms ir t. p. Pavyzdžiui charakterio tų išdirbinių paduodame kelis jų aprašymus.

Taurelė su erbais: „Kirvis“ ir „Juodvarnis“. Kojelė išpinta sidabru. Sidabre erbai: „Pomian“, „Vytis“, „Poraj“, „Junosza“ ir parašas lenkų kalba: „Gdy Topór z Ślepowronem w winnej stoją zgodzie Zaręczam, że i Pomian nie myśli o wodzie.“

Stiklinė račių cecho iš 1725 m. su septyniais matiniais medalionais, su reginiais ir parašais: 1) Kristus ant kryžiaus, 2) Dievo Motina, 3) šv. Stanislovas vyskupas, 4) S. Johsephe, 5) Andri Lewandowicz, 6) S. Johannes, Jan Woytkoski, 7) cecho ženklas.

Šampanka su graviruotu erbu „Vytis“ skyde su karūna, kurią palaiko du karžygiai, visa tai gornostajaus ploščiuje. Viršuje juostelė festonų iš keturkampių, antroji juostelė — lapeliai ir gėlelės.

Taurė su dvigalviu aru, viršuje carų karūna, armatūroje monograma „E A II“, kurios viršuje irgi carų karūna. Tarpe aro ir monogramos dvi gėlių šakelės.

Nalibokų fabrikas nustojo išdirbinėti apie 1820 m.

Užečio fabrikas buvo įkurtas pradžioje XVIII šimtmečio. Apie tikrą įkūrimo laiką ir įkūrėjus iki šiam laikui, nežiūrint to, kad kai kurie lenkų tyrinėtojai pašventė tam darbui daug laiko ir triūso, mažai kas težinoma tikra. Tik tiek galima pasakyti, kad pradžioje XVIII šimtmečio Užečio fabrikas ne tik jau egzistavo, bet turėjo kvalifikuotų ir gabių tam reikalui vedėjų ir visokios rūšies darbininkų, kaip antai: stiklo formuotojų, „tafelninkų“, plytų poliruotojų veidrodžiams, puikių piešėjų, šliferių ir graverių. Kaip rodo jų pavardės (iš 1744 m.): vedėjas Bachstromas, „pirmas meisteris“ Kaufeld'as, šliferiai Wunschas ir Milleris, „meisteriai“ stiklinėms plytoms — Fleckas ir Scherberis ir t. t., — pirmieji ten „meisteriai“ ir darbininkai buvo

vokiečiai. Vėliau juos pavaduoja ir net pradeda „išstumti“ žmonės lenkiškomis ir vietinėmis pavardėmis, ir galų gale dirba vien tik vietinės kilties „meisteriai“ ir sodiečiai iš apylinkių.

Užečio fabrikas kaip iš teknikinio atžvilgio, taip lygiai ir dailės, buvo pastatytas labai aukštai. Išdirbinėta jame puikiausi vazonai, bliūdai, uzbonai, torielės, stiklinės, buteliai šampanui, taurės, papuošalai saulėms ir t. p. Visa tai daryta dideliu dailininko skoniu ir iš kuogeriausios stiklo rūšies. Todel anų laikų bajorija ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos turėjo savo namuose visokios rūšies Užečio fabriko stiklo išdirbinių, papuoštų savo erbais, atatinkamais parašais ir t. p. Štai, aprašymai tos rūšies kai kurių Užečio fabrikos išdirbinių:

Taurė su viršeliu pavidale kitos mažos taurės. Erbas „Wydra“ skyde, kurį palaiko du karžygiu. Kojelė graviruota šakelėmis.

Taurė vadinamoji „wiwatowa“ su Lenkijos ir Lietuvos erbais tarpe dviejų palmės šakelių. Po skydu parašas: „Vivat Aurea libertas“. Apatinioji dalis ir dalis kojelės šlifuoti.

Taurė šlifuota ir graviruota su Fridricho Augusto biustu ir parašu: Fridericus Augustus Rex Poloniae. Iš kitos pusės erbai: Lenkijos, Lietuvos ir Sasų ant skydų su karūnomis ir gėlių ornamentais. Spaudelyje keliatas spiralų siūlų iš rubinų. Kojelė apvali graviruota gėlių girlianda.

Tiesa, tie pavyzdžių aprašymai mažai kalba už save ir kad gerėtumeis gražumu tų išdirbinių, reikia matyti juos pačius. Bet vis gi juos aprašėm čia, kad nors mažą supratimą turėtume apie jų charakterį.

Ypač Užečio fabrikas pasižymėjo išdirbinėjimu veidrodžių „venecijos stiliuje“.

Be tų, vadinamų „aukštos markės“ išdirbinių, fabrikas gamino ir paprastesnius, kasdienio gyvenimo reikalams išdirbinius.

1775 m. Radvilai Užečio fabriką išleido nuomon Vaitiekui Tarasovskiui. Po 1778 m. audringi nuotykiai skaudžiai atsiliepė ant ekonominio stovio visos šalies. Vienok Užečio fabrikas tuo laiku da egzistuoja ir dirba. Bet po biskį „slenka žemyn“ iš visų atžvilgių. Ypač tai žymiai pastebima, kai vėlesnis fabriko paveldėtojas, kunigaikštis L. Wittgenšteinas mažai juomi tesirūpino. Ištikus fabrike gaisrui ir prasidėjus šalyje naujoms audroms, fabrikas 1848 m. užbaigė savo virš šimtametį ir nuopelningą dailės kultūroje gyvavimą.

Vilniaus Archaiologiniame muziejuje, grovo Eustacho Tiškevičiaus triūsu ir rūpesniu įkurtame 1856 m., Nalibokų ir

Užečio fabrikų stiklo išdirbinių, ypač gražių taurių su erbais, parašais ir kitais pagražinimais, buvo nemaža. Vien tokių, kurie savo „lenkiškumu“ (nors jie buvo Sapiegų, Radvilų, Tiškevičių giminių) rėžė Vilniaus rusų valdininkų akis, Maskvon buvo išvežta 23 dalykai, gal patys gražiausieji iš to rinkinio.

Prieš pasaulinį 1914—1917 mm. karą Lietuvos ir Lenkijos dvaruose buvo da nemažai užsilikę visokios rūšies tų išdirbinių. Kuopuikiausiai tai parodė 1913 m. Varšavoje įrengtoji paroda vardu „Ceramika i szkło polskie“*). Iš išstatytų toje parodoje 617 išdirbinių iš stiklo, Nalibokų fabriko — 196, Užečio — 213. Kiti išdirbiniai buvo Čekijos, Vokietijos, Prancūzijos fabrikų ir tik mažoji, visai nepasižyminti daile, dalelė vienos ar dviejų fabrikų, buvusių Lenkijoj. Tarpe Nalibokų ir Užečio fabrikų išdirbinių buvo gražių gražiausių dalykų. Kai kurie iš jų, kaip: taurė iš melsvo stiklo su graviruotais ant jos inicialais ir dviem Tiškevičių giminės erbais — mėnulis ir žvagždė; „straigės“ iš baltai-raudono stiklo, išrašytos auksinėmis gėlėmis, XVIII šimtm. Nalibokų fabriko; du graviruotu buteliu, trys stiklinės, ir šlifuotas ir graviruotas veidrodis, irgi XVIII šimtm. Užečio fabriko, buvo išstatyti 1918 m. Vilniuje vokiečių įrengtoje parodoje „Wilna-Minsk“ — Altertümer und Kunstgewerbe.

Taigi, kaip matėme, stiklo išdirbinių tų dviejų Lietuvos fabrikų buvo didelis pareikalavimas tarpe Lietuvos ir Lenkijos bajorijos. Neturime visai žinių, ar jie buvo reikalaujami Rusijoje, bet jų didelę įtaką į rusų panašios rūšies išdirbinius aiškiai rodo tyrinėjimai istorijos rusų stiklo išdirbinių.

XIX šimtmetyje ir pradžioje XX — Lietuvoje, kiek mums yra žinoma, jau nebeturėjome nė vieno fabriko išdirbiniams iš stiklo ne tik panašios rūšies, kaip buvo išdirbinėjama Nalibokuose ir Užečyje, bet ir paprasčiausios. Laikas ir aplinkybės savo padarė. Nususo Lietuvos aristokratija ir bajorija, žymiai pasikeitė gyvenimas ir Lietuvos ekonominis stovis. Ir jei XIX šimtmetyje, kaip pamatysime, nors iš dalies galėjo apsireikšti keramikoje „Lietuviškas skonis“, tai stikle ne tik jis neapsireiškė, kaip naujas, bet amžinai mirė senas Lietuvos bajorijos skonis. Pozitivizmo žvilgsniu gal mes mažiausio nuostolio neturime, bet meno kultūros, kas žino?...

* * *

*) Nors buvusį toje parodoje stiklą lenkišku galima pavadinti tik del to, kad daug jo buvo daryta Lenkijus bajorijai, su jos erbais ir lenkiškais parašais. P. G.

Žodis — keramika dailės prasmėje mums, lietuviams, tapo arčiau pažįstamas nuo VII Lietuvių Dailės Parodos, kuomet buvo išstatyta skulptoriaus Petro Rimšos darbo keletas puodų. Ir da daugiau nuo Lietuvių Meno Apžvalgos parodos, kurioje buvo išstatyta jau visa eilė keramikos dirbinių Jurgio Rimšos ir Braždžio, kuojvairiausios rūšies ne tik savo formomis, raštais jas gražinančiais, kiek pavartota jiems medžiaga.

Žodžiu — keramika paprastai vadinami ir apibendrinami išdirbiniai, tankiausiai tokios rūšies indai, iš visokios rūšies molio, kaip nepoliruoto, taip ir poliruoto.

Keramika, nuo jos atsiradimo iki mūsų gadynės, vystymąsi savo formų, pagrąžinamųjų ją raštų perėjo daug visokių stadijų ir laikotarpių. Kuomet ji pasaulyje atsirado — nurodyti tokį ar šiokį žmonijos gyvenimo eros amžį, gan sunku. „Keramika, sako vienas jos istorijos tyrinėtojas, tai senas, labai senas žmonijos paminklas. Ūkanuose epokos prieš tūkstančius metų, pirmuose švistelėjimuose pabudusio žmogaus proto ir atsiplėšusio nuo grynai gyvuliškų funkcijų, amžiuje šlifuoto akmens, tarpe pirmučiausių žmogaus naminių įrankių ir indų, matome „molinius puodus". Ir tuomet, ir tuose primityvės formos puoduose žmogus jau savo siela siekia aukščiau kasdieninio gyvenimo praktiškų reikalavimų — puošia tuos puodus visokios rūšies primityviu ornamentu. Iš to tai laikotarpio beveik kiekvienas Lietuvos milžinkapis ar paprastas pilkalnis savo viduje slepia kartais ištisą grupą tokių puodų.

Eidamas savo kultūros vystymąsi toliau — žalvario epokoje, žmogus jau lipdo puodus — vienas pavidale savo gyvenamųjų namų ir net išdrįsta svajoti apie atvaizdinimą savęs, — lipdo juos formoje žmogaus pavidalo. Tiesa, labai naiviai, visgi nuo gamtos turtingiausių formų atsigrįžo prie savęs.

Gražiausi keramikos istorijoj momentai, tai laikai graikų paišytų vazių, italų renesansas ir XVIII šimtmetis.

Keramikos išdirbiniai, atsižiūrint į vartojamą jiems medžiagą, būna kelių rūšių ir iš tos priežasties vadinami fajensu ir farforu (porcelanas). Graikai savo vazes išdirbinėjo iš raudono molio ir puošė juodai rašytomis figuromis ir juodame fone raudonomis figuromis. Persai žinojo fajenso išdirbinėjimą da du tūkstančiu metų prieš atsiradimą išdirbinių miesto Faenzos. Vienok nuo to miesto vardo, tik renesanso epokoje atsirado vardas „fajensas", vardas, apimąs visus tam tikros molio rūšies išdirbinius, padengtus emalija. Panašiai dedasi ir su vardu — „porcelanas". Senovės rymiečiai vieną rūšį žemčiuginių strai-

gių pavadino „porcella“. Viduramžiuje priėmė tą analogiją ir porcelanos vardu pavadino visą tų straigių šeimą, kaip lygiai ir darytus iš žemčiuginės masės, iš tų straigių gaunamos, išdirbinius. Baltas molis rytų indų, pradžioje mūsų eros importuotas iš Azijos, buvo taip labai į žemčiuginę masę panašus, kad ilgainiui ir jis įgavo vardą — porcelanos. Tuo tarpu išdirbinėti iš balto molio dalykai — pas kiniečius vadinosi „tsee“ arba „tceki“, pas mandžiūrus — „rycheze“, pas japonus — „jakimono“ ir žodis „porcelanas“ ten visai nebuvo žinomas.

Kuomet pirmą kart pradėta išdirbinėti fajensas, žinių nerandame. Žmonija nuo vartojimo nepoliruotų indų prie — poliruotų pereidavo laisvais etapais. Vienas yra tikrai žinoma, kad fajenso išradimas pritaikinta gyvenime pirmiausiai Rytuose. Taip antai Aigiptas giliausioje savo praeities epokoje mokėjo išdirbinėjamas vazes, figurėles, kitokius smulkius dalykėlius dengti emalija, kurioji savo sudėtimi ir spalva gyvai primindavo vėlyvesnių laikų analoginius Persijos išdirbinius. Ninivijos ir Babilonijos statytojai vartodavo emaliją padengimui plytų monotoninių sienų jų statinių. Darė tatai taip nepaprastu būdu, kuris ir šiandien da iššaukia žmonių nusistebėjimą ir žavi.

Europoje pirmas didesnio maštabo fajenso fabrikas buvo dirbtuvės Lindvie, saloje Rodos. Sulig padavimo dirbo ten Persijos fajensistai, didžiojo Joanitų misterio Heliono de Villeneve (1319—1346) paimti nelaisvėn. Tas pirmas Europos fabrikas nustojo gyvuoti apie 1523 m., kuomet joanitai apleido salas. Arabai, užkariaudami Ispaniją, žymiai praplatino fajenso išdirbinėjimą, nes persų buvo kuosmulkiausiai supažindinti su jo paslaptimis. Gyvoji tų laikų prekyba su Italija labai gerai veikė į keramikos pramonės plėtotę, todel labai galimas dalykas, kad italų žodis „majolika“ paeina iš anų laikų, kuomet Majorka garsėjo savo fajenso išdirbiniais. Arabus iš Ispanijos išvijus, jos fajenso fabrikacija nupuolė, bet tuo pačiu metu pražydo Italijoj. Italija jau viduramžyje žinojo būdą išdirbinėjimo emalės; tai liudija puikios mozaikos bažnyčiose Ravenos, Venecijos, Romos, Pizos ir Florencijos. Čia, Italijos žemėj, tos rūšies išdirbiniai renesanso laikais pasiekė aukščiausio laipsnio ir iš čia persimetė Francijon, kur irgi sekmingai plėtojosi. Italija ir Francija išauklėjo du genialiu keramistu — Robbi ir Bernardą Palissą. Deja, jų kūriniai yra žinomi beveik tik iš entuziastingų aprašymų, nes pavartota jiems medžiaga buvo perdaug silpnutė, kad nepasiduotų laiko ir žmonių naikinimo jėgoms.

Kitose Europos šalyse keramikos išdirbiniais savo laiku garsėjo: Vokietijoj Niurnbergas, Golandijoj Delft, Anglijoj išdirbiniai John'o Wegwood'o.

Porcelano tėvynė buvo Kinai, kur tos rūšies išdirbiniai pasižymėjo medžiagos gerumu ir švarumu ir puikiu emalijos spindėjimu. Iš jų ją perėmė ir pradėjo sekti Korieja ir Japonija.

Kaip fajensą, taip lygiai ir porcelaną Europoje pirmiausieji pradėjo išdirbinėti Italai. Bet ilgainiui fabrikacijos sekretas buvo pamestas, tos rūšies išdirbiniai nupuolė ir tik šimtui metų praslinkus, atgimė Francijoj. Iš tos paskutinios perėjo į Saksoniją, galų gale į Lenkiją, Rusiją ir tik gale XVIII šimtmečio ir pradžioje XIX užkliuvo Lietuvon. Čia greičiau buvo tik bandymai, o ne išdirbinėjimai tikroje to žodžio prasmėje, nes nebuvo vietoje net gi geros medžiagos tiems išdirbiniams dirbti.

Pirmas keramikos fabrikas Lietuvoje buvo įsteigtas XVIII šimtmečio gale Gardine. Įsteigė jį, — patarimu didelio meno mėgėjo ir nemažo jo žinovo, paskutinio Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto, — „podskarbi" Tizenhauzas, kuris daug rūpesnio padėjo kėlimui tame krašte visokios rūšies pramonės. Jis pats buvo ir užveizdėtojas fabriko, kuris nešiojo gana pretensiozį vardą — „fabrikas fajenso Rzeczpospolitos". Matyti, tas fabrikas gyvavo labai trumpai ir nedaug išleido savo išdirbinių, nes geriausiems keramikos žinovams ir istorininkams neteko nei jo istorijos ištirti, nei išdirbinių rūšies —, nei markės, kuriomis visuomet buvo ženklinami tos rūšies išdirbiniai.

Antru tos rūšies Lietuvoje fabriku reikia skaityti fabrikas Grūžiuose (Panevėžio apskr.). Jo įsteigėjas buvo kunigaikštis Povilas Puzinas. Išdirbinėta jame majolika ir terekota. Fabriko vedėjas kurį laiką buvo Slavomiras Celinskis. Visi to fabriko išdirbiniai turėjo markę — dvi kryžmai sudėtas raides „P".

Pirmoje pusėje XIX šimtmečio Vilniuje buvo trys keramikos fabrikėliai, arba, tikriau sakant, dirbtuvėlės. Apie 1832 m. Matas Navickas išdirbinėjo vazes, torieles, uzbonus ir puodelius. Tuo pačiu metu ir tos pačios rūšies dirbtuvėlę turėjo Jurgis Simanovskis. Biskį anksčiau tų dviejų Ignas Ceizikas išdirbinėjo iš juodo ir raudono molio gan gražius dalykėlius, kaip: vazonus (puodus gėlėms), puodus, puodelius, pypkes, ir t ir t. Perkėlė jis savo dirbtuvėlę Vilniun iš Slucko. Pirmųjų dviejų dirbtuvėlių išdirbiniai ir markės nežinomi. Ceiziko Žnomos dvi: „Ign. Ceyzik 1818 Słuck" ir „Ign. Ceyzik Wilno".

Kaip matome, išdirbiniams iš keramikos nelemta buvo Lietuvoje taip gražiai išsivystyti, kaip kad išsivystė išdirbiniai iš stiklo. Bet jei išdirbinių iš stiklo jau nebegalima atgaivinti tokių, kokie je buvo Nalibokuose ir Užečyje, tai naujas vystymasis keramikos labai galimas kartu su vystymusi Lietuvoje pritaikomos dailės. Žinoma, jos keliai bus visai kitoki, negu kaip buvo Gardino fabrike ar Vilniaus dirbtuvėlėse. Pradžią jam davė prieš dvidešimtį metų Napoleonas Taseckis Biržyse, kurio darbo du puodai (uzbonai) yra Kauno Miesto Muziejuje, su markėmis: „N. T. Biržy ir "Napolion Tasecki 1902 W. M. Biržy", — ir vienas dail. A. Žmuidzinavičiaus rinkinyje su marke „N. T." Tą pradžią pagilino ir pagražino dailininkai — Petras ir Jurgis Rimšai ir Brazdis, o toliau ją varys gal jų mokiniai.

Veikėjų korespondencija.

Studento St. Šalkauskio laiškai kunigui J. Tumui.

I.

Didžiai Gerbiamas Kunige,

Gavęs šiandien malonų Tamstos laišką, pradėjau rašyti platesnį atsakymą, bet kadangi šiandien nepasisekė man jį užbaigti, o ryto reikės išvažiuoti vienai dienai iš miesto, tai keliais žodžiais noriu tuo tarpu išreikšti Tamstai savo dėkingumą ir tikrą pasiryžimą tinkamai atsiliepti į širdingą Tamstos paraginimą. Jei mano laiškas kokiu-nors būdu žūtų, tai nors šitas laiškelis bus paliudijimu, kad nenorėjau paniekinti geros Tamstos širdies apsireiškimus. Taigi iki kitam laiškui prašau Tamstos, Gerbiamasis Kunige, priimti tikros pagarbos išreiškimą.

St. Šalkauskis.

14—IV—18. Friburgas.

II.

Didžiai Gerbiamas Kunige,

Gavęs Tamstos laišką, iš tikro nudžiugau ir tuoj stengiuos Tamstai atsakyti, kol jo sužadinti įspūdžiai nespėjo dar nėkiek atšalti. Visu pirma prisipažinsiu, jog senai jau mane sąžinė griaužia už tai, kad nėsu Tamstai nieko parašęs, galėdamas tai padaryti, Tamstai esant Skandinavijoje, ir gerai žinodamas apie Tamstos man palankumą. Ir dabar nėkiek nepameluosiu, pasakęs, jog daug kartų buvau besirengiąs Tamstai rašyti ir ne kartą gailėjausi, gerą progą praleidęs: juk taip dar nesenai at-

simindavau Tamstos vardines, o paskui — Velykas. Laiškų rašyme sergu kaž-kokia grafofobija, nors šiaip jau per paskutinius buvimo Friburge metus esu prirašęs šimtus puslapių visokių dalykų. Taigi turėdamas visuomet nebaigiamųjų darbų, negaliu prisiversti imtis plunksnos, kad padaryčiau nelaimingosios mūsų visuomenės atžvilgiu tąjį pliusą, apie kurį Tamsta taip teisingai esi išsireiškęs. Šitą kartą stengiuos pasitaisyti ir tikiuos, jog Tamsta, sužinojęs apie gerus mano norus, malonėsi man atleisti jų nepildymą.

Būta čia dar vienos priežasties. — Friburge teko man daug ko patirti ir persirgti savo rūšies sielos liga. Ligūstas ūpas dažnai grėsė man bevilčio pesimizmo pavojumi. Bijojau tad ir kitiems sudrumsti ūpą pasiskundimais ir aimanavimais. Be to, ką nors apie tai rašant, reikėtų gal vieni kaltinti, kiti — teisinti, o to nenorėjau daryti tuose dalykuose, kur buvau savo asmenimi įmaišytas. Dabar jau viskas praėjo: prityrimas padarė tai, kad į gyvenimą žiūriu nūdien sąmoningai kritingomis akimis, tačiau vėl esu linksmas, sveikas ir tvirtas savo pasiryžimais. Todel drąsiau, nekaip būčiau tai galėjęs anksčiau padaryti, paėmiau šitą kartą rankon plunksną laiškui Tamstai rašyti. Juo labiau, kad man rodos, jog aš gal geriau už kitus tautiečius galiu suprasti dabartinę Tamstos padėtį. Juk ir aš iš pačios Azijos širdies skubėjau atvykti Europon, kad savo tautiečių tarpe rasčiau tikrų draugų ir bendromis pajėgomis tarnaučiau šventajam tėvynės darbui, o tuo tarpu kiek skaudžių apsivylimų likimas lėmė patirti įsitikinimui, jog „Dievo karalija tėra mumyse!“ Su širdies skausmu sekiau ir Tamstos likimą ir, matydamas jame daug panašumo su savuoju, teturiu tik vieną atsakymą ir sau ir Tamstai į šitą teisėtą klausimą: kas gi toliau? Apie tai ir manau šį tą žemiau parašyti.

Taip, Gerbiamasis Kunige, laikai pasikeitė ir su šituo privalu mums skaitytis. Jei apie gadynės atmainą spręsčiau dabar iš to, ko buvau išvydęs Šveicarijoje iš pat pradžios, tai mano sprendimas nebepaliktų vietos gerai vilčiai ateities atžvilgiu. Tuomet europėjizmo principams nebegalėčiau teikti nieko kito, kaip tik giliausio pasibiaurėjimo. Bet tolimesnis gyvenimas ir ramesnis jame dairymasis visiškai mane įtikino, jog toksai skubotas sprendimas būtų netik klaidingas, bet ir griežtai neteisingas atžvilgiu į žmones ir į Apvaizdą, juos vadovaujančią. Apokalipsės tiesa, kuri visados pakankamai turėjo valdžios manyje, dabar sąmoningai valdo mano protą, ir todel jos šviesa dabar matuoju visas gyvenimo apreiškas. Tą patį mastą taikau ir prie mūsų tėvynės. Mano formula nėra visai sudėtinga. Jos esmė

galima paaiškinti keliais žodžiais. Štai jie: prigimtojoje tvarkoje pergali blogis, užtat viršprigimtinėje — gėris; tačiau amžinybės tvarka nuveikia prigimtąjį mūsų pasaulį per katastrofingą jojo sudužimą. Tai, kas atsitiko Kristaus kūne individualiniu būdu, tur įvykti žmonijos istorijoje visuotinuoju būdu per Jojo Bažnyčią, nes tik tuomet viršprigimtinė tvarka pajėgs galutinai įveikti prigimtąją, tik tuomet atpirkimo auka ras savo visuotinąjį įvykdymą. Štai tiesa, — baisi tiesa, kuriai priimti reikia nemaža drąsos, bet tai krikščionies prievolė, — jo gyvenimo kryžius, kurį noroms ar nenoroms jis tur prisiimti. O kadangi kitos išeities nebėra, tai dera šita pareiga sąmoningai pildyti, norint greičiau pasiekti galutinąjį tikslą. Mes krikščionys dažnai tai pamirštame ir todel tàip dažnai nusidedame prieš aukštąjį krikščionybės idealą, jausdamiesi ne kartą gyvenimo atsitikimuose be vairo, kuris galėtų suteikti mums tikslingosios pakraipos. Vykdyti gyvenime atpirkimo auka — štai artimiausia krikščionies priedermė. Žinant, jog šito vykdymo pagrindas radosi jau praeityje, neprivalu nustoti drąsos jokiose apystovose, nors dar ateityje laukia mus Apokalipsės baisenybės. Visa tai yra man ne tik Apreiškimo, bet ir samprotavimo tiesa; pasakysiu net daugiau: jos atspindžių randu net visuomenės moksluose, pavyzdžiui — statistikoje, kurios didžiųjų skaičių dėsnis galėtų mums čia tinkamai patarnauti. Tokia yra mano bendroji gyvenimo orientacija. Dabar jau esu įsitikinęs, jog nebegaliu daugiau pritirti bendrų apsivylimų, nes pesimistiškas mano optimizmas nebepalieka jiems vietos.

Parašiau apie tai tiek daug, kadangi mano pažiūra į mūsų tėvynės ateitį tėra vien atskiras mano pasaulėžiūros pritaikymas, o prie to aš visą laiką ir einu. Buvo laikų, kai mažne visi atgimstančios Lietuvos veikėjai mokėjo duoklę tautiniam romantizmui; atgimimo patosas ir aukštas idealizmas įkvėpdavo juos kovoje su priešingomis likimo kliūtimis, — su gyvenimo realizmu. Tamstai tai puikiai žinoma, nes Tamsta iki šioliai esi gerbtinu tos gadynės reiškėju. Bet jau Tamsta pats esi pastebėjęs, jog buvusiųjų idėalistų eilės jau apardytos, ir jog iškrikę kovotojai įvairiais keliais eina prie skirtingų tikslų; ir Tamsta, nustebęs ir pasipiktinęs, stataisi klausimą: kurio karaliaus naudai visai tai atsitinka? *) Šitan klausiman norėčiau dabar patiekti atsakymo. Gyvenimo Realizmas — štai karalius, kuris eina jau mūsų valdyti! Baisus jo veidas ir sunki jo letena; bet jo gadynės pradžia jau yra išmušusi, ir tai yra istorinės

*) Petrapilio „Lietuvos Balso" straipsnyje 1917 m. N 55. Red.

kimą, kyla jau naujausioje kartoje pozityvaus idėalo supratimas, numanomas jau reikalas sąmoningai pasiruošti prie kovos su naujais mūsų engėjais, kuriuos reikės mušti kitais ginklais, negu senuosius, — ginklais, reikalaujančiais didesnio pasiruošimo ir didesnės kuriamosios jėgos. Žodžiu, mūsų tautos gelmėse įvyksta naujas jėgų susigrupavimas, pakraipų kristalizavimasis, naujas kovotojų eilių sustatymas. Prieš „realistus" išsitęs pozityvių idėalistų eilės, kuriosna turės stoti viskas, kas yra sveiko, padoraus ir kuriančio mūsų visuomenėje. Tuodu poliu dar nevisuomet aiškiai atskiriamu, tačiau diferenciacija smarkiai eina paakiui ir jos išdavos neilgai trukus turės pasirodyti aikštėn. Kartais esama jau ypatingų simptomų. Pavyzdžiui, prieš paskutines Prisikėlimo šventes, kai kiekvienas Lietuvos sūnus buvo susirūpinęs mintimi apie brangios tėvynės prisikėlimą, kas darėsi dviejose stovyklose? Tuo pačiu laiku, kai iš vienos pusės atsirado keletas drąsesnių „realistų", kurie pirkliavo būsimųjų Lietuvos ministerijų portfeliais, jaunimo žiedas, tilpęs mažoje koplytėlėje ir parinkęs iš savo tarpo dvasiniu vadovu kunigą jaunuolį, mušėsi krūtinėn, kartodamas: m e a c u l p a! Taip vykdėsi atpirkimo auka, ir širdys augo, tai matant, o viltis skyrė didvyrius būsimai kovai. Ir jei kas prityręs buvo karčių apsivylimų praeityje, dabar jautėsi atlygintu; atskirai tariant, ir man teliko palaiminti savo likimo žvaigždė. Ne, nepritrūks mūsų tėvynei gaivinančių versmių; kiekviena nelemtoji akcija iššauks pageidaujamą reakciją; kiekvienas nusižengimas susilauks savos atpirkimo aukos!

Kaip minėjau, diferenciacija man vaizdinasi tik beeinanti. Daug tebėsama dar žmonių, kurie nežino, kur nukrypti, kame pražūtis ir kame išganymas. Stovyklos netur dar aiškių savo ribų, tarp jų tėsama pereinamųjų plotų, neaiškių apraiškų. Be to kiekvienoje iš jųdviejų yra asmenų, kuriems tikra vieta būtų priešingoje stovykloje. Tačiau ateities konturai yra man užsibrėžę gana aiškiai. Esu todel tikras, jog Tamsta, Gerbiamasis Kunige, būsi su mumis, su naujausia Lietuvos karta, kuriai teks pasiimti ant savęs žymi pozityvaus darbo dalis ir pakelti kova prieš tai, kas pažemina mūsų tėvynę. Kiek kartų teko jau įsitikinti, kad jaunos Friburgo jaunimo širdys plaka karštu Tamstai palankumu! O jaunos širdys tokiuose atsitikimuose neklysta. Jos žino, jog Tamsta visuomet paliksi jaunas, ir jog gyvenimo realizmas nepapirks Tamstos moningais savo blizgučiais. Jei kartais Tamsta jaustumeis apleistas karčioje savo vienumoje, tai, prašome, atmink Tamsta, jog mes visi visa širdimi esame su Tamsta. Mes visuomet mokėsime pagerbti žilus

mūsų veterano plaukus. Sunkios kovos metu Jis palaikys mumyse garbingąsias mūsų atgimimo tradicijas. Jis nesutrukdys mūsų darbo nelemtomis „tėvų“ ir „sūnų“ kovos paklaidomis, nes jaunatvės kibirkštis Jame nebeužges niekuomet. Jis nurodys mums mūsų nusižengimus prieš gerus senovės papročius, bet Jis irgi mokės įvertinti kuriamąją jaunatvės galią. Šitomis sąlygomis pasirodys galima dviejų kartų sutartinė.

Pasakysiu ir apie tikriausią būsimojo mūsų darbo įrankį. Jis galima išreikšti dvejais žodžiais: tautinis protinimasis. Tautinėje mūsų kultūroje esama net tam tikro pamato: yra tai... rūtų darželis. Čia turime ieškoti tikro mūsų prisikėlimo pradžios. Jei išlikome kiek gyvi per paskutinius amžius, tai vien todel, kad turėjome savo rūtų darželį. Ir ateityje ne žemės platumu, ne tvirtovių stiprumu ir ne turtų gausumu gyvi būsime. Mes būsime gyvi, tvirti ir turtingi, kol turėsime savo rūtų darželį, nes čia tikros gyvybės šaltinis — doros brangumynas. Jis mums apsako, jog tik doros skaistybėje tėsama laimės, jog grožyje tikras žmogaus džiaugsmas, ir jog dora ir dailė — tai viena. Juk ir mūsų atgimimui auštant:

„Iš rūtų darželio O iš vainikėlio
Saulelė užtekėjo, Spindulėliai ėjo.“

Taigi pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto tautos idėalo, prisodinti visur, kur galima, rūtų darželių ir ūgdyti juose geriausias tautines gėles — štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. Nuo jo vykdymo pareina visa mūsų ateitis: jei jo nepajėgsime įvykdyti, neišvysime tikro nepriklausomosios Lietuvos prisikėlimo. — Čia Friburge mokslą einančios jaunuomenės tarpe tai jau gerai suprantama ir gangreit visi, tiek moterys, kiek vyrai, dega karštu noru tarnauti ateityje savo tėvynėje pedagogijos srityje. Ar dvasiniame lavinimosi, ar bendrame pasilinksminime, — visur brėkšta mintis bei rūpesnis, kaip pastačius prieš netikusios politikos pakraipą lemtą auklėjimo jėgą. Prie šitos rūšies priklauso ir mano planai apie Lietuvos edukaciją. Tuo tikslu drauge su filosofija einu čia ir pedagogikos mokslą. Šiuo metu ypatingai esu užimtas disertacijos rašymu. Norėčiau su šituo darbu apsidirbti prieš vasaros atostogas, o rudenį tariuos laikysiąs egzaminus; paskui grįšiu Lietuvon, — žinoma, jei leis vokiečiai. — Nesenai buvau Lozanoje ir teko kalbėtis su kun. Purickiu. Jis pakišo man net projektą baigus Friburge mokslą pasiteirauti užsienyje apie geriausiąją Universiteto organizaciją. Taigi, vokiečiams neleidus man vykti Lietuvon, gal ir šituo klausimu teks man pa-

dirbėti. Ir šiaip jau gal pašvęsiu tam keletą mėnesių, jei tik turėsiu tam išgalių. Štai mano bendri planai. Kiek jie pavyks įvykdyti, sunku dar spręsti.

Šituo tariuos atsakęs apskritais bruožais į Tamstos laišką. Kiek smulkmeningiau manau Tamstai atsakyti truputį vėliau, gavęs iš Tamstos pranešimą, jog šitas laiškas pasiekė nekliudomas savo tikslo. Tikiuos vienam kartui pakankamai „pasvajojęs". Todel tuo tarpu teikis, Gerbiamasis Kunige, priimt aukščiausios pagarbos išreiškimą

Stasys Šalkauskis.

16/IV. 18. Av. du Midi, 11. Fribourg (Suisse).

III.

Didžiai Gerbiamas Kunige,

17 š. m. d. išsiunčiau Tamstai ilgą laišką ir norėčiau žinoti, ar jis nekliudomas Tamstos pasiekė. Turėčiau dar daug ko Tamstai parašyti, atsakydamas Tamstos laiškan, bet gailėdamos laiko, kurio neperdaug teturiu, nenorėčiau veltui jo gaišti. Todel tęsiu savo įspūdžius, gavęs iš Tamstos trumpą žinutę, kad viskas tvarkoje. Teikis Tamsta priimti tikriausios pagarbos išreiškimą. St. Šalkauskis.

22—IV—18. Av. du Midi, 11. Fribourg.

IV.

Didžiai Gerbiamas Kunige,

Iš tikro gerai Tamsta esi parašęs: Tamstos pasiginimo laiškas parašytas „ne del kontrastų užakcentavimo, kiek del vienodumo". Vartodamas žodžius „realistas" ir „idealistas" sąmoningai nujausdavau, kad juodu gal turėti dvejopos prasmės — pozityvios ir negatyvios ir dargi taip, kad teikiant vienam iš jųdviejų pozityvios prasmės, antrasis būtinai įgauna negatyviosios ir atvirkščiai. Todel kai-kur dėjau realistus tarp kabučių, norėdamas nurodyti, kokia prasme juos suprantu. Tuo tarpu tikrumoje nei realisto, nei idealisto vardas negal mūsų patenkinti, nes tiesa tik jųdviejų sintezėje. Su jiemdviem atsitinka taip pat, kaip ir su pesimizmo ir optimizmo santykiais, ir Tamsta pats prie to esi priėjęs, vadindamosi reališkuoju idealistu arba idėjiniu, arba net dvasiniu realistu. Realistas skaitosi su tuo, kas yra ir kas gali būti. Idealistas skaitosi su tuo, kas privalo būti. Bet iš tikro privalo būti tik tai, kas tikrai gali būti. Tokiu būdu pozityvus realistas ir pozityvus idealistas netik gali susitaikyti, bet dar viens antrą papildo, nes pilna

LTSR Valstybinė

tiesa, kaip esu pasakęs, glūdi jųdviejų sintezėje. Galų gale išeina čia tas pat dalykas, kaip ir su pesimistišku optimizmu. Pasakysiu net daugiau: tuodu dalyku yra priežastingai viens su antru surištu. Juk tikrumoje pesimistas tesiskaito vien su tuo, kas esti (realizmas), o optimistas tesiskaito vien su tuo, kas privalo būti (idealizmas). Tuo tarpu nei vienas, nei antras pakankamai nesiskaito su tuo, kas gali būti. Vis delto gyvenime mes sutinkame žmonių, ir dargi nemaža, kurie atatraukia nuo tiesos pilnatvės vieną katrą pusę, ir tokius žmones mes vadiname tiesiog realistais ar idealistais, optimistais ar pesimistais siaura šitų žodžių prasme. Panašiai, nors ir ne visai taip pat, man matos, yra su internacionalizmu ir nacionalizmu. Kiekvienas iš jųdviejų turi tiesos dalį, nors juodu abu klysta, jei stengiasi viens antrą neliktinai panaikinti. Del tos pačios priežasties negaliu visai pasmerkti tautinio romantizmo, kuris gali būti tikro patriotizmo apreiška, būtent — idealiu jojo patosu. Tautinis romantizmas taip laikosi patriotizmo, kaip ekstazė — genijaus nuo didelių, kartais — nuo didžiauių paklydimų, taip ir tautinis romantizmas dažnai turi savo palydovais labai keistas patriotizmo apraiškas. Tačiau pats per save romantiškas patosas nėra peiktinas. Todel pavadinęs Tamstą tautiniu romantiku, turėjau galvoje pozityvią šito žodžio prasmę ir, žinoma, visai su Tamsta sutinku, kad dabar mes jau nebegalime solidarizuotis su tokiais romantikais fantazininkais, kokie buvo Bauža, Norbutas, Mickevičius, Daukantas ir visokie Odoakrų, Kopernikų ir Kantų pasisavintojai, nors čia pat, praeidamas pro šalį, pažymėsiu, jog esu didelis Mickevičiaus gerbėjas ir jog randu, kad mes lietuviai nemokame ikišiolei pakankamai įvertinti šito savo (sic!) genijaus.

Visa tai esu parašęs geresniam mudviejų, Gerbiamasis Kunige, susipratimui. Nors mūsų terminologija kartais skiriasi, tačiau savo samprotavimų turiniu arti prieiname prie to paties dalyko. Todel Tamstai ir Tamstos pakraipos žmonėms teikiu su visa pagarba tautinių demokratų, realiųjų politikų, o visų pirma kultūrininkų vardą. Tikrai sakant, pastarasis pavadinimas visai atsako tam, ką anksčiau buvau galvojęs apie Tautos Pažangą ir artimas jai gyvenimo apraiškas. Manau, jog, žiūrint mano asmeninio pašaukimo, man nėra lemta būti nei politikos veikėju, nei partijos žmogumi. Kad neužtylėčiau apie tai, kas gal mudu skirti pažiūrose į šitą dalyką, mudviem besiartinant kitu atžvilgiu, išdėstysiu Tamstai savo nusistatymą politiniame mūsų gyvenime.

Laikydamas savo pašaukimu filosofinį darbą arba tikriau — tautinį auklėjimą per filozofiją, priprantu, arba net tik pratinuos visur ieškoti tiesos sintezės, nes tai yra kiekvienos tikros filosofijos uždavinys. Ieškau ir — randu, jog visose mūsų gyvenimo srityse išbarstyta tiesos grūdelių. Surinkti juos krūvon ir pastatyti tautinius tiesos rūmus — štai mums tikslas filosofijos srityje. Tikiuos esąs pašauktas (jei, žinoma, tai ne pasididžiavimo vaisius) pasidarbuoti šitų rūmų statyme. O reik žinoti, jog tiesos rūmų statymas yra visai ypatingas. Daugelis žmonių tur čia padirbėti, ir iš tikro darbuojasi. Nuo jų visų reikalaujama dvi sąlygi pildyti: pirma, savo medžiaga arba turiniu rūmai privalo būti visuotini, o savo lytimi—individualūs. Visi tiesos grūdeliai turi būti juosna sukrauti, bet jųjų konstrukcija turi būti visai individuali; tai — asmens darbas. Ir nieko nereiškia, kad ne vienas architektorius gal juos statyti ir iš tikro stato. Ateina vienas ir tepadeda pamatą. Ateina antras, išgriauna pamatą ir, pasinaudojęs medžiaga, jau sudėta krūvon, išveda rūmus iki stogo. Ateina trečias išverčia rūmus iš pamatų, bet, sudėjęs vėl tinkamą medžiagą, uždeda ant sienų stogą, ir tt., kol rūmai nebus baigti iš viršaus ir iš vidaus. Deja, šitas užbaigimas nusitęs iki amžių pabaigai, bet tai, žinoma, nereiškia, kad pirm buvusiųjų darbininkų darbas neturi savo prasmės bei reikšmės. Turinio atžvilgiu, tariant abstrakčiai, tiesos sintezė turi būti visuotina, formos atžvilgiu — individuali, asmeniška. Pastaruoju atžvilgiu pateisinamas yra individualizmas, nes kooperacija čia kaip ir negalima. — Tai viena priežastis, kodel nemanau likti partijos žmogumi. Antra vertus, manau irgi, jog pedagogas neprivalo būti politikos suvaržytas. Jei filosofas privalo surasti visuotinąją tiesą, tai pedagogas turi nešalingai ją išpažinti ir įdiegti į jaunimo širdis jos meilę, neatsižvelgdamas į jokius „svietnaudybės", kaip taria Vydūnas, reikalavimus.

Visa tai, žinoma, nereiškia, kad pedagogas filosofas turi žiūrėti abejingai į politikos gyvenimą. Visai ne. Jis tik privalo ieškoti sintezės irgi supainiotuose politikos ir socialinio gyvenimo santykiuose. Tai — teorijos atžvilgiu, o praktikos atžvilgiu jis privalo auklėti būsimuose piliečiuose ramų nešalingumą ir visuomeninės drausmės nujautimą, be to negali būti visuomenėje nei tvarkos, nei laisvės. Tai, ką norėčiau vykdyti ateityje viešame savo veikime, dabar stengiuos taikyti savo pažiūrose į politines mūsų partijas, o apie šitą dalyką štai ką galvoju. Man rodos, jog mūsų partijų sugrupavimas labai ypatingas, nes jos, neturėdamos neprotingų tradicijų, dėstosi

griežtai pagal gyvenimo logiką. Savo tautos gelmėse mes neturime, pavyzdžiui, aristokratijos. Man matos, jog atgimstančioje Lietuvoje asmuo ir visuomenė atsiduria gana laiminguose savitarpio santykiuose. Ne praeities palikimas, bet gyvojo gyvenimo gaivalai skirsto pas mus žmones į grupes ar partijas. Lietuvoje vien tik lenkininkai tesilaiko tradicijos pamatų, bet jie šiuo tarpu nebeįeina į mūsų tautos sąstatą. Todel mūsų partijas skirstau ir vertinu šitokia schema. Žmogaus gyvenimas, vieningas savo esmėje, gali būti matomas trimis žvilgiais, t. y. žiūrint dvasios, kūno ar jųdviejų santykių. Pirmas žvilgis apima religijos sritį, antrasis — ekonomikos plotą ir trečiasis, plačiai tariant, — kultūros sritį, nes kultūra yra materialinio gyvenimo kultivavimas dvasios reikalavimais. Atskirai imant, kultūra reiškiasi realiąja politika. Žmonės, ypatingai dirbą pirmojoje srityje, gali būti vadinami dvasininkais; kūnininkais pavadinsime tuos, kurie ypatingai rūpinasi kūno reikalais, ir galop trečiosios rūšies žmonėms atatiks kultūrininkų vardas. Darbo specializacijos atžvilgiu toks pasidalinimas yra visai naturalus, ir kiekviena žmonių rūšis gali būti visuomenei naudinga, jei ji vaduojasi tam tikrais principais. Tačiau toksai pasidalinimas tur ir savo prigimtą pavojų, nes kiekviena žmonių rūšis yra linkusi apsiriboti savo specialybėje ir paskelbti mirtiną kovą kitomdviem atliekančiom grupėm. Tai paprastai ir daroma, iškreipus savaip savo srities principus. Tuomet dvasininkai virsta klerikalais fariziejais, kūnininkai — demagogais, o kultūrininkai — svyruokliais. Jei dabar pritaikysime šitą schemą prie mūsų partijų, kaip jos yra apsireiškusios Rusijoje, tai pamatysime, jog dvi katalikų partijos atsako pozityviu savo turiniu dvasininkams, savo paklydimais — klerikalams fariziejams; Tautos Pažanga ir Santara atsako kultūrininkams su tuo skirtumu, kad pirmoji palinkusi yra daugiau prie dvasininkų, antroji — prie kūnininkų. Ogi kūnininkų kategorijai atatinka liaudininkai ir socialdemokratai. Neigiamose savo apraiškose liaudininkai ir socialdemokratai virsta demagogais. Silpna kultūrininkų pusė esti tai, kad jie svyruoja tuomet, kai jie yra pašaukti valdyti. Negaliu to tiek prikišti Tautos Pažangai, nes ji pasirodė daugiausia nusistovėjusi partija, bet užtat Santara savo svyravimais pridarė daug eibių Rusijos lietuvių seime. Tikras dvasininkas susitars su tikru kūnininku, o tikras kultūrininkas pagamins šitai sutartinei tam tikrą formą. Bet fariziejus ir demagogas niekuomet nebegal susitaikyti, nors savo esme juodu abu tokiu; ogi svyruoklis netik jųdviejų nesuderins, bet dar labiau juodu sukiršins vieną prieš antrą.

Čia kyla klausimas, kaip privaloma vykdyti vienijimasis visuomenėje. Man matos, jog vienijimosi vyksmas galima ir privalu varyti dvejopu būdu: pirma, telkiantis krūvon vienų minčių žmonėms ir, antra, sutaikant dvasininkų, kultūrininkų ir kūnininkų veikimą. Pirmąjį uždavinį atlieka praktikos, politikos, partijos žmonės; antrąjį — teorijos žmonės, pedagogai filosofai. Ir vieni ir kiti lygiai yra reikalingi, panašiai kaip teorija ir praktika yra lygiai reikalingi gyvenimui nes vienas papildinėja antrą. Iš visa šito Tamsta gali suprasti, kokiam idealui pageidaučiau tarnauti. Ar pajėgsiu ką padaryti ir kaip, tai jau kitas klausimas, tikrai sakant, — gabumų ir jėgų klausimas, į kurį turės atsakyti ateities darbas. Kuomažiausia, manau, nesutrukdysiu jokio gero darbo, nesuardysiu jokios padorios vienybės ir nesukiršinsiu vienų prieš kitus. Tam tikrose aplinkybėse gal ir tai pasirodys nuopelnas. Sakau tai todel, kad gyvenino realizmas, apie kurį esu rašęs paskutinį kartą, verčia atsiminti baisų jo m e m e n t o! Man matos, kad nebereikia net ieškoti tokių stambių apraiškų, kaip kad yra chamizmas, kad įsitikintume, jog gyvenimas su visu būtinumu, sulig didžiųjų skaičių dėsniu, verčia dvasininkus likti fariziejais, kultūrininkus — svyruokliais ir kūnininkus — demagogais. Geresni individai nenukrypsta nuo tikro savo pirmavaizdžio, bet dauguma, pasidavusi pilko gyvenimo įtakai, laiko idealiu paveikslu atmuštą kreivame veidrodyje jojo panašybę. Ne nusižengėlis net, bet vidutinis žmogus — l'h o m m e m é d i o c r e, kaip sako prancūzai — tampa šio pasaulio kunigaikščiu, ir šito pakanka, kad pageidautume atperkamosios kryžiaus aukos ir čia, tiktai čia ieškotume galutinojo išganymo...

Turiu galop suvaldyti savo plunksną, nes mano „filosofavimui" nebus galo. Perdaug klausimų liko pajudintų mūsų laiškuose, kad visi jie galėtų būti išspręsti bent apytikriai: Tačiau paskutinis Tamstos laiškas mane pakankamai įtikino, jog Tamsta nežiūrint mano rašymo trūkumų ir turinio ir formos atžvilgiu, mane suprasi svarbiausiuose dalykuose. Nėkiek, pavyzdžiui, neabejoju, jog Tamsta mokėsi tinkamai įvertinti trilinkai vienodus mano santykius su dvasininkais, kultūrininkais ir kūnininkais. Juk Tamsta pats, kaip teko man įsitikinti, sekant Tamstos veikimą, esi tikras kultūrininkas ir tuo pačiu laiku Tamsta moki įvertinti dvasininkų ir kūnininkų tiesą. Aš, kaip ir Tamsta, dristu principialiai sintezės vien tik tarp gėrio ir blogio, tarp tiesos ir melo, tarp grožio ir biaurio. O čia, svarbiausia, mudu su Tamsta, Gerbiamasis Kunige, visuomet

sutiksiva! „Technikinioms“ žinioms ir šitą kartą maža beliko laiko ir jėgų, todel gal būsią geriau, jei jų Tamstai suteiksiu kitam laiške, kurį pasistengsiu parašyti anksčiau, nekaip būsiu sulaukęs iš Tamstos atsakymo į šitą laišką. Baigdamas tad prašau Tamstos priimti aukščiausios pagarbos išreiškimą.

St. Šalkauskis.

29./IV. 18. Fribourg (Suisse). Av. du Midi, 11.

Iš periodinės mūsų spaudos istorijos.

Antanas Daukša ir „Lietuvos Balsas“.

Vaclovo Biržiškos, Kaune.

„Lietuvos Balso“ laikraštis, Antano Daukšos leistas Kaune 1906 metais, buvo vienintelis lietuvių laikraštis grynai rusų orientacijos ir rusų valdžios šelpiamas. Šio laikraščio atsiradimą ir jo redaktorių šitaip aprašo J. Švėkšniškis „Vilniaus Žinių“ 1906 m. Nr. 16 iš birželio 25 d. straipsnyje apie Antaną Daukša ir jo „Lietuvos Balsą“.

„V. Ž.“ redakcija, spausdindama šį straipsnį, del visa ko pridėjo pastabą: „Atsakymą už faktų teisingumą paliekame pačiam autoriui.

Pirm dvejų metų, kada niekam nepažįstamam „ūkininkui Daukšai“ tapo rusų valdžios leista leidinėti „Balsą Lietuvos“, lietuviai stebėjosi, nežinodami, su kokiu žmogum ir su kokiu organu reikės turėti darbą. Beveik pusantrų metų Ant. Daukša rodos, neturėjo drąsos užsiimti „Liet. Balso“ leidimu; pagalios, šių metų pavasaryje Kaune Banaičio spaustuvėje pasirodė jojo „organas...“ Toliau pasakojama, jog patsai Daukša, „žemaitiškai“ temokėdamas, buvęs pavedęs redaguoti Pr. Klimaičiui; jis ir sudaręs pirmuosius tris nemerius. Tačiau negalėdamas sugyventi su Daukša, atsisakęs. Jo pavaduoti buvęs pakviestas Petrusevičius Pranas, Vilniaus lietuvių provokatorius, vėliau mariavitų „Teisybės“ redaktorius (Žr. „Mūsų Senovės“ 485 p.). Jis taip pat su Daukša nesugyvenęs ir išstojęs. Pagaliau, patsai Daukša pramokęs žemaitiškai rašyti straipsnius, tik kalbą taisyti duodavęs p. Šeškaičiui (? Red.).

Daugiau, J. Švėkšniškis kiek apibūdina ir patį Daukšą. Jisai buvęs išėjęs pradinę Švėkšnos mokyklą; vėliau tarnavęs rusų policijos kanceliarijose, kiek laiko buvęs šunadvokačiu. Būdamas Švėkšnos mokyklos globėjas, jis įkalbėjęs žmonėms

mokyklą dovanoti rusų valdžiai. Jo nusistatymu Lietuva turinti būti „valdoma po senovės, su rusų valdininkų pagelba". Šiuo obalsiu jisai statęs savo kandidatūrą Valstybės Dūmon. Kad laimėtų rinkimuose, jisai buvo prisirašęs prie rusų partijos „Sojuž 17 oktiabria". Kandidatus atstovais renkant, jisai buvo gavęs 13 ar 14 balsų. Rinkimų dieną jis atėjęs pas d-rą Basanavičių ir pareikalavęs, kad šis „L. Balsą" sušelptų pinigais, nes kitaip laikraštis turėsiąs žūti ir prie Jono Kriaučiūno bei Petro Vileišio grasęs, kad jei pinigų negausiąs, tai su tais, kurie už jį balsavo, pereisiąs prie dvarininkų ir taip lietuviai kandidatai nepraeisią.

Rinkimams pasibaigus, jisai derėjosi su Salemonu Banaičiu, siūlydamas jam „L. Balsą" už 300 rublių ir už algą po 100 rub. mėnesiui iki gyvos galvos. Nesusiderėjęs, Daukša parašęs Kauno gubernatoriui kaip ir memorialą apie lietuvių laikraščius, pasižadėdamas savo laikraštyje ištikimai tarnauti valdžiai ir jos norus Lietuvoje užtarti. Iš valdžios reikalavęs 1.500 rub. subsidijos. Valdžia tada nupirkusi „Liet. Balsui" lietuvių raides, dovanai davusi mašinas spausdinti; padėjusi tik vieną sąlygą, kad Daukša patsai mokėtų rinkėjams. Vienas rinkėjas buvęs jo kalbos taisytojas Šeškaitis.

Savo laikraštyje Daukša, be ko kita, kovą dėl lietuvių kalbos įvedimo į pradedamąsias mokyklas vadino „tuščiu melu", nes vis tai buvę nuopelnai caro ir Veriovkino. „Jei mes, sako, nemokėsime pasakyti už tai ačiui nei p. Veriovkinui, nei mūsų Imperatoriui Mikalojui II, tai, be abejonės, tą jiems pasakys mūsų įpėdiniai ir ateinančios giminės". (N 23).

Tiek J. Švėkšniškis. Tuo tarpu patsai Daukša kreipėsi atatinkamu raštu į Kauno gubernatorių.

(Visi čia minimi dokumentai nurašyti iš Kauno gubernatoriaus archyvo dalies, kuri dabar Rusijoje).

1906 m. birželio 30 d., t. y. ką tik pasirodžius minimam straipsniui „Vilniaus Žiniose", jisai rašo Kauno gubernatoriui, jog del lėšų trūkumo jisai negalįs toliau leisti „Lietuvos Balso". Iš prenumeratos neturėdamas nė pusantro tūkstančio rublių, jis negalįs padengti laikraščio išlaidų. Del jo laikraščio boikoto „del taikios ir, svarbiausia, ne antirusiškos jo tendencijos" jisai negausiąs pinigų nė pasiskolinti. Tai ir turįs laikraštį laikinai sustabdyti ir kartu prašo nuimti jam suderėtą netesėjimą (nieustojką) 250 rub. už spauzdinimą gubernijos spaustuvėje. Ant šio rašto gubernatorius yra padėjęs rezoliuciją VII—4 d.: „Laikyčiau reikalinga prašyti, kad būtų duota subsidijos del tinkamos laikraščio krypties. „Nieustojkos" klausimą kol kas pa-

likti atvirą". Ta rezoliucija reiškia, jog J. Švėkšniškio informacija, buk Daukša jau pirmiau buvęs gavęs subsidijos, yra ne visai teisinga.

Tačiau Daukša, nesulaukdamas atsako į savo prašymą, liepos 4 d. paduoda naują, šį kartą kur kas platesnį prašymą gubernatoriui, kuriame išdėsto visą laikraščio istoriją.

Leidimą leisti „Lietuvos Balsą" esąs gavęs dar 1905 m. liepos 9 d. Neturėdamas lėšų leisti, jis susitaręs su Salemonu Banaičiu. Banaitis apsiimąs spausdinti ir leisti laikraštį savo lėšomis šiomis sąlygomis. (Notarialinis aktas buvo sudarytas 1905 m. spalių 13 d.): Daukša, turėdamas leidimą, prisiima leidėju Banaitį; jis redaktoriui Daukšai turėsiąs mokėti už perleidimą privilegijos po 600 rub. kasmetai, pradedant nuo 1905 m. spalių 1 d., iki tam laikui, kada laikraštis bus sugrąžintas Daukšai ar jo papėdininkams. Jei Banaitis pinigų laiku nemokėtų, sutartis nustoja galios. Be to, Banaitis prisiima visas laikraščio leidimo išlaidas; užtat ir pelnas turi jam tekti. Daukša už redagavimą gausiąs 20 % prenumeratos kainos visų prenumeratorių virš 2500, gausiąs onoraro už parašytus straipsnius, dviejų kambarių butą, kurą ir šviesą, 20 egz. „L. Balso" dykai; savo „literatinius veikalus" galėsiąs spausdinti Banaičio spaustuvėje su nuolaida 10 % nuo paprasto mokesčio, galėsiąs redagavimą pavesti kam kitam, begaudamas tuomet 600 rub. metams; visa laikraščio korespondencija turėsianti eiti per Daukšos rankas.

Banaitis gi turįs teisės atsisakyti nuo leidimo ar perleisti jį kam kitam, perspėjęs apie tai už 1½ m. anksčiau. Tada ir visas jo įgytas turtas jam pačiam palieka. Laikraštis turėjo pradėti eiti nevėliau 1906 m. sausio 1 d., o reklaminis numeris sulig sutarties turėjęs išeiti nevėliau 1905 m. gruodžio m.

Nors Daukša, matyti, neblogai buvo savo interesus apsaugojęs, tačiau prašyme jisai nusiskundžia, jog greit paaiškėję Banaitis surašęs šią sutartį, idant šiuo būdu lengviau gautų leidimą spaustuvei įtaisyti (jam Daukša ir padėjęs), idant ekonominiais ir politiniais motyvais lengviau paralizuotų Daukšos veikimą. Pradžioje Banaitis sąžiningai pildęs sutartį, mokėjęs Daukšai sutartus pinigus, samdęs jam butą, t. ir t.; tik, Daukšos nuomone, visa tai darę vien tam, kad Daukša negalėtų rasti kito leidėjo. Banaitis laikraščio neleidęs ir nuo leidimo neatsisakęs; tuo tarpu laikas bėgo ir patogiausias pasirodymui momentas praėjo; prenumeratorių skaičius mažėjo; kiti, laikraščio nesulaukę, reikalavo įmokėtų pinigų atgal. Gi Daukšos konkurentai ir priešai (jų tarpe ir dvasiškija) pradėję platinti apie

Daukšą visokius nebūtus gandus, pakirsdami laikraščio populariumą.

Tada Daukša nutaręs pats leisti laikraštį prenumeratos pinigais (surinkęs apie 700 rub.) ir 1906 m. sausio 19 d. išleidęs pirmąjį numerį, sulygęs su tuo pačiu Banaičiu, kad jis spausdins už 12 rublių 1000 egzempliorių. Ir čia Daukšai nepavyko. Jisai savo skundoje tvirtina, Banaitis, remdamasis organizuota savo vienaminčių partija, pradėjęs, daugiausia „del Daukšos palankumo rusams", planingą prieš jį akciją. Neva susitaręs su rinkėjais, Banaitis vertęs visus rankraščius, laikraščiui skiriamus, taip blogai surinkti, jog koriguoti juos pasidarę nebegalima; kai kurių straipsnių jis visai neleisdavęs rinkti, kiti gi straipsniai, jau surinkti, Banaičio įsakymu buvę išbarstyti prieš spausdinant. Pasiskelbęs anksčiau „Liet. Balso" leidėju, gaudamas prenumeratos pinigus, jis laiku tų pinigų negrąžindavęs ir nepranešdavęs prenumeratorių adresų ar tyčia tuos adresus iškreipdavęs.

Daukšai buvę aišku, jog tokiomis sąlygomis leidžiamas laikraštis negalėjęs prenumeratorių patenkinti ir jis tik stebisi, kaip didžiuma dar neprotestuoja.

Pagaliau, Banaitis, nežiūrėdamas sutarties, pradėjęs reikalauti, kad jam būtų mokama už spausdinimą brangiau, negu buvo sutarta, grasydamas spausdinimą visai sustabdysiąs. Taip ir privertęs Daukšą pereiti gubernijos spaustuvėn.

Podraug Daukša čia charakterizuoja, kaip su jo laikraščiu apsieiną „šovinistai litvomanai" ir kaikurių partijų vadai. Mat, del žinomos laikraščio tendencijos, dar laikraščiui nepradėjus eiti, „kai kurių teroristinių ir kitų partijų vadovai" sudarę slaptą suokalbį laikraštį boikotuoti. Tai parodą eilė tam tikrų „Vilniaus Žinių" straipsnių, jų tarpe ir anksčiau minėtasis J. Švėkšniškio straipsnis, kurių tikslas buvęs diskretituoti ir Daukšą ir laikraštį; daugybė grasančių laiškų; galop, pats Banaitis, kuris, matyti, esąs vienas suokalbio dalyvių.

Savo raštą A. Daukša šitaip baigia. „Turiu vilties, kad Jūsų Malonybė geriau už ką kitą ir be žodžių žinai, kaip dar stipras yra nelaimingoj mūsų Lietuvoje įtarimas (predubieždienije) viso, kas tik „rusiška", ar tik turi bent mažiausį susidūrimą su rusiškumu, ir kiek dabarties laiku yra sunki bet kokia kova prieš šiuos melagingus įtarimus, ypatingai spaudoje. Vietos gyventojų laimei šis įtarimas gyvas yra tik tarpe nedraugingų atskalūnų litvomanų ir teroristų, kurie melagingai pasisavino vardą „žmonių geradarių"; tikrai gi eina vien tik prie to, kad patys atsistotų pirmose eilėse ir pagrobti bekon-

trolį viešpatavimą tamsioje mūsų liaudyje. Tuo tarpu didžiuma žmonių ir išviso niekas sveikas manantis nieko bendra niekados neturėjo ir dabar neturi su tais neprašytais geradariais. Žinau, kad mano priešai ir dabar nesnaudžia. Neabejotina, Lietuvos Balsui sustojus, jie dar labiau pakils... Bet man nebaisus visuomenės teismas, nes aš nebejuntu nuodėmės. Kiek galėjau ir kiek man mano pajėgos leido, sąžiningai savo pareigas išpildžiau. Man brangu tik, kad Jūsų Malonybė žinotų visą teisybę... vienu žodžiu, mano padėtis be išeities. Ir aš nebežinau, kas daryti."

Prie šio prašymo Daukša pridėjo nuorašą sutarčių su Banaičiu, pašto kvitą, kai kurių laiškų su panegirikais „L. Balsui" ir „Vilniaus Žinių" numerį su vertimu.

Šiame prašyme mes turime visa ko, ir donosų, ir įtarimų, ir paslėptą subsidijos prašymą.

1906 m. rugsėjo m. gubernatorius, pasiremdamas Daukšos prašymais, siunčia atatinkamą raštą generolui gubernatoriui. Čia jisai pakartoja visas Daukšos skundas prieš Banaitį, praneša, jog gubernijos spaustuvė buvusi apsiėmusi spaudinti laikraštį po 7 rub. numerį su „nieustojka" 250 rub., jei laikraštis sustotų. „Laikydamas Daukšos leidžiamo laikraščio kryptį korektišką ir vyriausybės nusistatymui atatinkamą, aš buvau įsakęs išbraukti iš sąskaitų minėtąją „nieustojką" ir kartu laikau savo pareiga pranešti Tamstos Malonybei, jog minėto leidinio kryptis sudaro smagų vietos gyvenimo reiškinį, todel laikau šį organą vertu kuodidžiausio praplatinimo tarp Kauno gubernijos lietuvių gyventojų, kuriems jis, priešingai visiems kitiems dabartiniams lietuvių leidiniams, stengiasi įnešti nuraminimą ir blaivias pažiūras į dabarties gyvenimo bėgį.

Turėdamas omeny, jog šio labai naudingo laikraščio leidimas dabar yra sustojęs, p. Daukšai lėšų pristigus, ir matydamas tą naudą, kurios p. Daukšos laikraštis teikė rusų valdžiai šiame krašte, turiu garbės nuolankiai prašyti Tamstos Malonybę, kad parūpintumei iš iždo lėšų subsidijai minėtajam laikraščiui toliau leisti iki būsimiems naujiems 1907 metams. P. Daukšos pranešimu, laikraščio leidimui reikia mažiausia 200 rub. mėnesiui; tokiu būdu iki naujų metų jis galėtų leisti laikraštį, gavęs subsidijos apie 800 rub. Tos sumos aš rūpestingiausiai Tamstos Malonybės prašau."

Kaip buvo šis klausimas išrištas, archyve žinių nepavyko rasti. Žinome tik, jog 1907 m. „Lietuvos Balsas" jau nebėjo. Smulkmenas galėtų paaiškinti kad ir pats p. Daukša, kurs mūsų

laiku tai prie lietuvių laikraščių reporteriu neva dirba, tai kaž kokiose koperatyvose darbuojasi.

Nepavykėlis redaktorius, nuėjo Daukša Kauno gubernatoriaus raštinėn prisiekusiu vertėju, Peterburgo Telegrafo Agentūros agentu, gaudamas mažiausia po du rubliu už telegramą; „Litovskaja Ruś“ bendradarbiu (Veriovkino telegrama Vidaus Reikalų Ministeriui 1921 m. balandžio mėn.). „Litovskaja Ruś“ buvo „Švento Nikolo Petro-Povilo Brolijos“ Kaune organas, leidžiamas rusų valdžios subsidijomis. Pav., 1912 m. kovo 6 d. laikraštis gavo per gubernatorių Veriovkiną iš vyriausios spaudos valdybos 1000 rub. pašalpos.

Tokio „cenzuoto“ vertėjo, kaip p. Daukša, uždavinys, matyti, buvo ir lietuvių spaudos sekimas. Tai jis ir darė sąžiningai. Vieną tokių jo iškeltų bylų prieš kun. A. Dambrauską yra padėjęs priede prie „Dainų atsiminimų iš Lietuvos istorijos“ M. Biržiška (p. 122—123, prierašas 164).

Kova del lietuvių spaudos.

Žinoma yra Povilo Višinskio byla del lietuviškųjų spaudinių platinimo. Jis buvo nubaustas trimis rubliais už prilipdymą viešoje vietoje Kauno gubernijos ribose afišės-pranešimo, jog bus lietuviškas vaidinimas Mintaujoje, Kuršo gubernijos ribose. P. Višinskis bausmės nemokėjo, apeliuodamas vis aukščiau, kol atsidūrė byla senate ir jis gavo išspręsti nebe Višinskio bylą, tik patį lietuvių spaudos draudimo principą. Ant tų trijų rublių, to mažo kupsto, apvirto rusų biurokratijos vežimas. Tai begalo charakteringa byla. Aš ją turiu ir perilga paskelbsiu „M. senovėje“.

Štai, antras toks pat tyčia sumanytas incidentas lietuvių spaudos klausimui judinti. Sumanytas, žinoma, inteligento ir vykintas jo pagalba. Red.

Nuo Annos į Kajifą.

(Kun. Jono Ulicko, Pušalote.)

1899 m. balandžio 26 d. buvo paprastas Darbėnų valsčiaus rinktinių (vibornyje) susirinkimas. Pabaigus dienotvarkę, Darbėnų valsčiaus viršaitis p. Juozas Kantrimas paklausė, ar susirinkimas neturi iš savęs kai kurių klausimų?

Atsiliepė Lazdininkų seniūnas Vainoras. Girdi, visi Lietuvos valsčiai, taigi ir Darbėnų, turėtų nutarti prašymą valdžiai, kad ji, pagaliau, nebedraustų spausdinti lietuviškąsias knygas: maldaknyges, kalendorius ir šiaip jau naudingus raštus, nes senosios knygos susidėvėjo, o užsieniai ėmė spausdinti knygų prieš tikybą ir valdžią.

Visas susirinkimas vienan balsan pritarė savo seniūnui ir liepė rašyti nutarimą (prigovor). Viršaitis Kantrimas atsisakė, nes tai esąs politikos klausimas, o tokie klausimai kelti per valsčiaus susirinkimus esą griežtai uždrausta Kauno gubernatoriaus įsakymu dar iš 1885 metų N 154. Taigi pakėlusį netinkamoje vietoje politikos klausimą seniūną Vainorą jis, viršaitis, baudžiąs viena diena arešto prie valsčiaus.

Vainoras atsisėsti nesutiko, pareikalavo nutarimo nuorašo ir viršaitį apskundė tarpininkui (posrednikui), kaip jis, girdi, pakėlęs tokį sopamąjį lietuviams klausimą ir buvęs netik neišklausytas, bet dar ir pabaustas. Argi tai teisinga?

Taikos tarpininkas Razderišinas atsakė Vainorui, viršaitis pasielgęs teisėtai.

Dabar seniūnas pareikalavo oficialaus nuorašo abiejų nutarimų, viršaičio ir tarpininko, ir abudu apskundė Kauno gubernatoriui, pridėdamas dar ilgesnį lietuvių spaudos draudimo klausimą.

Gubernatorus irgi atsakė Vainorui, viršaitis ir tarpininkas pasielgę teisėtai.

Dabar seniūnas pareikalavo nuorašo visų trijų „neteisėtų“ nutarimų: viršaičio, tarpininko ir gubernatoriaus, ir visus tris apskundė vidaus reikalų ministeriui, kuriam dar plačiau išdėstė lietuvių spaudos draudimo istoriją ir jo pasekmes.

Vid. reik. ministeris į tai nebeatsakė nieko, bet ir Vainoro niekas nevertė kalėti.

Tokiais lašais teko lietuviams kiaurinti kietas rusų biurokratijos akmuo. Ir prakiaurino, nes gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo.

Mano kelionė po Lietuvą 1915 metais.

(Iš kelionės užrašų.)

P. Klimo, Kaune.

Vokiečių kariuomenei 1915 metų rugsėjo 18 dieną paėmus Vilnių, „Lietuvių Draugijos Komitetas nukentėjusiems del karo šelpti“, jau susijungęs į bendrą visų srovių lietuvių organizaciją, nutarė ištirti, kokioj padėty yra vokiečių okupuotas Lietuvos kraštas. Tatai buvo reikalinga daugeliu žvilgsnių.

Visų pirma, Vilnius beveik visus metus buvo fronto atkirstas nuo Suvalkų ir didelės dalies Kauno gubernijos ir tuo būdu buvo lyg nutrūkęs ryšys. Tas ryšys dabar reikėjo vėl atnaujinti.

Antra, mes likę Vilniuje, nedidelis šviesuomenės būrys, nežinojome, kiek šviesuomenės yra pasilikę kitoj Lietuvos daly. O tatai buvo reikalinga žinoti, pradedant ruošą, kuri vėliau išaugo į šiandien tęsiamą valstybės kūrimo darbą.

Todel komitetas nutarė išleisti „žvalgybai“ tris savo pasiuntinius, vieną į pietinę Suvalkų gubernijos dalį ir Vilniaus panemunę, antrą — į šiaurinę Suvalkų gubernijos dalį ir Kauno apylinkes ir trečią į Žemaičius. Ruožas nuo Ukmergės ligi Vilniaus buvo maždaug žinomas, todel ten, kiek atmenu, specialės „žvalgybos“ nebuvo pasiųsta.

Pirmuoju pasiuntiniu buvau paskirtas aš, antruoju p. Dovydaitis, trečiuoju — p. Bugailiškis.

Buvo išdirbta mums tvirta programa. Mes turėjome ištirti I. ūkį, II. pramonę ir prekybą, III. visuomenės gyvenimą, ir IV. komiteto skyrių padėtį.

Kiekvienas tos programos punktas buvo suskaidytas į atskirus klausimus, kurie buvo suformuluoti tokiu būdu:

I. Ūkis.

1. Ar paderėjo javai? Ar pavyko suimti nuo laukų? Ar užsiliko?
2. Žieminių javų apsėjimas.
3. Kiek paliko gyvulių ir pašaro?
4. Gyvenamosios trobos žiemos metu. Taisymasis naujų trobų.
5. Medžiaga troboms ir kuras.
6. Maisto reikalai, ūkio produktų kaina rinkoje, rekvizicijos.
7. Bežemių (ordinarininkų, kumečių) ir sodžiaus darbininkų padėtis.

8. Žmonių karo pareigos ir kitoki gaištai.
9. Bendrieji karo nuostoliai.
10. Pabėgėlių ūkio padėtis, pabėgusių nuošimtis.

II. Pramonė ir prekyba.

11. Ar yra kokių pramonės įstaigų ir ką jos veikia.
12. Prekybos įstaigos. Prekės. Jų statymas, kainos, kurių prekių trūksta, tarpininkai prekyboje, jomarkai.
13. Vartotojų draugijos, ūkio draugijėlės, kredito bendrovės.
14. Pašaliniai uždarbiai (vyriausybės, karo darbai, darbo atlyginimas).
15. Amatninkų ir miesto darbininkų padėtis.

III. Visuomenės gyvenimas.

16. Administracija, teismas.
17. Švietimo, labdarybės ir kitos organizacijos.
18. Inteligentų pajėgos, vietoje likusios, daktarai, mokytojai, feldšeriai, aptiekoriai, kunigai, ir kiti.
19. Švietimo reikalai, mokyklos — vyriausybės ir privatinės, moksleiviai, vadovėliai, rašomieji daiktai.
20. Sveikatos padėtis, daktarai.
21. Valdymosi reikalai (valsčiai, miesto valdybos).
22. Doros padėtis.

IV. Lietuvių komiteto skyriai.

23. Kada įsteigtas ir kiek turi narių.
24. Iš ko susideda valdyba.
25. Iš kur imasi pašalpą.
26. Kiek turi globoje žmonių.
27. Kiek turi produktais.
28. Kiek pinigais.
29. Kaip skyriaus nuomone geriausia būtų sušelpimo apylinkes organizuoti.
30. Ko skyriui daugiausia trūksta: cukraus, arbatos ir kitų daiktų.
31. Ar reikalingas mokytojas? ir kokio mokslo? Ar gali pats skyrius išmaitinti mokytoją?
32. Ar skyriaus nuomone nevertėtų keliems skyriams telktis vienan rajonan.

Tai programai vykdyti mes betgi neturėjome legalinių kelių. Vokiečių administracija buvo uždėjusi griežtą karo

„Sperre“ Vilniaus gyventojams, ir ištrūkti legaliai beveik nebuvo galimybės; rasit, dar mažiau — nelegaliai, nes visur pilna buvo visokių patrulių ir sargybų.

Komitetui pavyko per vieną antrą savaitę leidimai išgauti tik maisto ieškojimo reikalui Vilniaus gyventojams arba vaikų prieglaudoms. Todel mes ūmai turėjome visi pavirsti savo rūšies pirkliais.

Tas mano leidimas skambėjo taip:

Ausweis

giltig bis 1. November 1915.

Vorzeiger dieses Herr Peter Klimas, Wilna, Grosse Str. 30 (Kriegshilfs-Verein) ist von mir beauftragt, Lebensmittel aller Art — Getreide, Mehl, Hülsenfrüchte, Kartoffeln, Obst, Gemüse, Butter, Eier, Käse, Milch, Heringe, Fleischwaren, lebendes Vieh und Brennholz — für die Bevölkerung nach Wilna zu schaffen.

Die deutschen Truppen werden ersucht, den Vorzeiger dieses Ausweises frei passieren zu lassen und ihm erforderlichenfalls Schutz und Hilfe zu gewähren.

Ausgestellt auf Grund der Ermächtigung des Armee-Ober-Kommandos der 10. Armee vom 9. Oktober 1915 Abt. Ic Nr. 11136.

Wilna, den 13. Oktober 1915.

Der Deutsche Oberbürgermeister
I. V. Weissenborn,
Hauptm. u. Bgmstr.

Kitoj pusėj buvo instrukcija vokiečių ir (tat karakteringa!) lenkų kalba tokio turinio:

Inhaber dieses Ausweises ist verpflichtet, jeden Sonnabend bis spätestens 6 Uhr abends bei dem Deutschen Oberbürgermeister schriftlich anzuzeigen, welche Waren und in welcher Menge er im Laufe der Woche nach Wilna eingeführt hat.

Verabsäumt er diese Anzeige, so wird ihm der Ausweis entzogen.

Auch sonst ist der umseitige Auftrag jederzeit widerruflich.

Okaziciel niniejszego zaświadczenia jest obowiązany każdej soboty, nie później godziny 6-ej wieczorem, piśmiennie wy-

kazac u niemieckiego burmistrza, jakie towary i w jakiej ilości w ciągu tygodnia przywiòzł do Wilna.

Zaniechanie niniejszego wykazu sprawi, że zaświadczenie obecne będzie mu odebrane.

I wogóle obecne zaświadczenie może być w każdej chwili cofnięte.

Tik tik išgavęs tokį leidimą, spalių 15 d. jau leidausi kelionėn. Prisiruošimas, berods, buvo labai trumpas. Jau prieš tai Komitetas man tai intencijai pasiūdino batus už 23 rub. ilgais aulais ir vokiškai geležimis bei pasagomis pakaustytais puspadžiais; aš pats įsitaisiau į tuos batus senas studentiškas (mėlynas) kelnes apkarpęs galūnes; nusipirkau pirkliška mučią, kaip to reikalavo leidimo tekstas; iš senos studentiškos tužurkos išpioviau blizgančius sagučius, apsivilkau dar Maskvoj pirktą rudeninį paltą, ir prisitaisęs paprastą rankinę valizėlę, diržais ant kupros pririšamą, dar įsidėjęs dvi dėži iš Komiteto gautų mėsos konservų, porą šokolado, žemlapį ir vokišką žodynėlį — aš tuo būdu jau visiškai buvau pasiruošęs kelionei po vokiečių okupuotą Lietuvą.

Spalių 15 d. rytą, kada dar visi miegojo, bet jau buvo pasibaigusios Vilniaus nakties vadinamos „policijos valandos", aš drauge su p. Bugailiškiu ir p. Smilgevičium, būsimu Tarybos nariu, kurs ta pačia proga prie mudviejų prisiplakė, apleidome miestą. P. Bugailiškis buvo panašiai pasiruošęs, tik gal dar „kaufmaniškiau", nes visas buvo į šikšnas įsimovęs, t. y. į šoferio ar kokio mechaniko-tepėjo kostiumą; kaip ir aš, lygiai jisai ant kupros prisitaisė valizą ar maišą. Viens į kitą pasižiūrėję, juokėmės atrodą, kaip tikri lašinių pirkliai.

Vilnius-Lentvaris (Lentvaravas).

Paėjėję kokius keturis varstus už miesto išdaužytu išmaltu keliu, tarėmės prašyti vokiečių gurguolininkus, kurie tuščiomis iš Vilnius važiavo Lentvarin (mat, geležinkelis tėjo ligi Lentvario, toliau nebuvo pataisytas), kad mus pavėžintų. Tačiau vienas ir antras atsisakė. Matyti, buvo užginta su civiliniais susidėti. Bet šit pasivijo prekinis automobilis, brezentu dengtas; šoferis vienas tesėdėjo. Pamojom — atsižvelgė; pasiūlėm tris markes — atsakė: „zu wenig"; sutarėm už penkias. Tada šoferis pareiškė, kad jis neturįs teisės mus vežti, todel turėsiąs išleisti Lentvario neprivažiavęs. Sutikom. Atskleidęs brezentą, įgrūdo mus per užpakalį ant senų automobiliaus padangų

su kitais padramaizgais ir pasileido per duobes ir akmenis mus kratyti, be jokio pasigailėjimo.

Lentvaryje radom ant plento prie stoties daugybes žmonių. Tai buvo visoki pabėgėliai, kurie laukė traukinio namo grįžti, daugiausia iš Kauno gubernijos, su daiktais, vaikais ir ligoniais. Jau iš tų žmonių išgirdome apie visokias jų girdėtas baisenybes, kurių darą vokiečiai mūsų krašte. P. Smilgevičius, mokėjęs geriau už mudu vokiškai, tuo tarpu nuėjo pas komendantą teirautis apie traukinį. Pasirodė, kad vilties nebuvo, nes civiliniams traukiniu važiuoti dar nebuvo leista ir kelias buvo užimtas nuolatiniais kariuomenės ir karo medžiagos transportais. Ryžomės tad nieko nelaukdami vykti „per pedes apostolorum". Kadangi čia mūsų keliai jau turėjo skirtis, nutarėm atsisveikinimui padaryti iškilmingus pietus. Gavę pas vieną žydelį arbatos be cukraus (tuomet dar už tris kap. stiklinę), atsiskyrėm. Aš nuėjau į Trakus, p. Bugailiškis su Smilgevičium Vievio pusėn.

Trakai (1915 metų spalių m. 15 d.).

Beeidamas plentu, turėjau pajusti kažin kokią nejaukią sodžiaus tylą. Trobelės tuščios, kai kurios apardytos, tai šen, tai ten matyti viena antra moteriškė bulves rausianti, styro arklys prakaulis, ar karvė iš negalios gulinti. Kareivių tame kelyje visai nebuvo. Apkasai nedideli, „greitieji", net neapšaudyti. Pokario ūpas, bet be jo ženklų.

Įeinant į Trakų miestelį, vaizdas griežtai atsimainė. Nabagės trobelės visos apgriautos, išplėšytos, nudegusios, apkasais apraustos, nugriuvusios, šaudyte iššaudytos. Kalėjimo rūmų stogas nudegęs, cerkvės viršūnė numušta, bažnyčios vienas bokštas nugriautas ir šiaipjau bažnyčia piktai apdaužyta. Toliau miestelis pasiliko sveikas. Žmonių kaip nebuvę. Jokios užeigos, jokios užkandžio ar pavalgymo įstaigos neradau. Vienas antras elgeta badu skundėsi. Į klausimą apie arklius pavėžyti gavau atsakymą, kad jų čia nieks neturįs; jei turėtų, ir tai nevežtų, nes kelyje vokiečiai atimą.

Po tokios bendros „žvalgybos" užėjau į kleboniją ir tariausi prašyti nakvynės, nes patyriau, kad ligi Aukštadvario, per keturias ar penkias mylias, jokios vilties nesą jos gauti. Juo labiau, kad žmonės esą visokių svečių ar „svieto pereigų" įbauginti ir neprisiimą. Be to tikėjausi rasiąs kokios pagalbos tolesnei kelionei iš džiakono kun. Maliukevičiaus.

Bet nei vieno, nei antro kunigo (jaunojo — Ramanausko) neradau namie —jie buvo išvažiavę į parapiją; todel naudojausi proga išsikalbėt su šeimynykščiais.

Mano anketos rezultatai Trakuose buvo toki:

Miestelyje gyventojų bepasilikę mažesnė pusė. Parapijoje pabėgėlių bent trečdalis. Jokių pramonės ir prekybos įstaigų neliko, nors ir pirmiau tebuvo nedidelė plytų ir, rodos, limonado dirbtuvėlė; krautuvėlių išliko vos 2—3; kitų savininkai išbėgioję. Vartotojų draugiją dar rusai buvo išplėšę ir dabar uždaryta. Amatininkų nėra; keletas buvusių vežėjų įsikūrė savo ponų ar šiaipjau tuščiuose butuose, bet važinėjimo amato nesiima, nes bijo rizikuoti arkliais.

Keturklasė miesto mokykla, dviklasė ir pradedamoji nedirba, nes visi mokytojai išlakstė, o mokiniai kovoja ne su tamsumu, bet su badu ir ligomis.

Išėmus džiakoną ir jo jaunąjį, mieste ir apylinkėje nebuvo nei vieno inteligento, nei gydytojo, nei vaistininko. Net vargonininkas ir zakristijonas nepasiliko. Nebuvo net valsčiaus organų — raštinė buvo išvežta, o viršila paimtas karan. Tik nesenai suorganizavus 8 milicininkus, dirbančius trimis atmainomis, ta primityvė padėts pasikėlė į civilizacijos laipsnį. Prieš porą dienų taip pat atvažiavo vokiečių komendantas su keliais kareiviais, kuris iš dalies ėjo ir teisėjo pareigas. Tačiau teisėjo pareigoms komendantas skaitė save tik oficialu atstovu ir teisė taip, kaip sakė ar sprendė „Herr Pfarrer“.

Labdarybės tebuvo tiek, kiek džiakonas savo valia davė. Buvo jisai bėdniems pirmiau nupirkęs javų, kuriuos vokiečiams užeinant, žmonės išnešiojo ir milicijos tebuvo atimta tik 40 pūdų. Šie tos pačios milicijos priežiūroje buvo išdalyti arba parduoti. Norintiems gauti duonos ar sėklos džiakonas parašė laiškelį, kurio rekomendacija buvo reikalinga, idant galėtų pirktis Sumeliškių arba Aukštadvario apylinkėse. Draugijos nukentėjusiems del karo šelpti skyrius (toliau visur bus vadinamas Komitetu, Komiteto skyrium) iškriko ir nors dar buvo kiek palikę pinigų, bet tikslios apyskaitos džiakonas duoti negalėjo, nes jis neužrašinėjo, ką jis žmonėms išdavinėjo, būdamas su pabėgėliais miškuose. Organizuoti šelpimą iš naujo džiakonas jau nebeturėjo noro. Taip pat mokyklų reikalo jis nejautė, nes reikėjo saugoti pati gyvybė ir ieškoti sanitarinės pagalbos. Trakuose platinosi dizenterija, o vienam sodžiuje 5 žmonės numirę cholera. Dora taip pat didžiai nupuolė, nes net teisingiausi pirmiau žmonės ėmę vogti.

Ekonomijos padėtis Trakuose buvo tiesiog traginga. Duonos, druskos, žibalo ir iš viso valgomųjų daiktų nebuvo. Man pačiam ieškant duonos, vienas žydelis tik „labai sekretnai“ pasiūlė kažin kokį apšiupėjusį svarą už 16 kap. Javai del sau-

Lietuvos Apvienibas Bibliotēka Jasītava.

sumų užderėjo labai menkai. Be to dar rusų kariuomenė laukuose daug sušėrė arba iškłojo arkliams. Vokiečiai pribaigė. Todel žiemkenčiams trūko sėklos. Kai kurie pasėjo duonos atsargą, vietoj duonos valgydami bulbes. Jų ne vienas pasikasa iš pabėgėlių laukų, ir del to net nemaža yra kilę vaidų. Bet kadangi visai nebuvo druskos, tai nuo bulvių pilvai baisiai gedo ir platinosi dizenterija. Rugiais „endeliavo“ tik iš malonės. tarp pažįstamų ir giminių. Kainos pakilo: rugių „osminkai (= 3 pūdams) mokėjo 6 rub. ir daugiau. Kitų daiktų ir už pinigus nebuvo galima gauti. Tuomet su dideliu pasibaisėjimu užmokėjau 8 kap. už dėžutę dektukų!

Gyvulių Trakų apylinkėje beveik nepasiliko. Ypačiai reta buvo rasti kiaulių, avių ir paukščių. Tik kai kuriuose namuose buvo išlikusi viena kuri nukaršusi karvė ar arklys.

Kuru tuo tarpu žmonės nesiskundė, nes ėmės jo iš visur. Bet trobų Naujųjų Trakų parapijoje, pasak džiakono, apie 80% buvę sunaikinta. Tačiau tai žiemai nieks nesitaisė.

Darbininkai pasiliko kur buvę ir laukė kalėdų. Pašalinių darbų, apkasų darbams nutrūkus, nebuvo; bet nebuvo ir gaištų, nebent kam „rekvizuodavo“ ar paimdavo arklius pastotėms.

Be vakarienės, be druskos ir be žvakės pernakvojęs džiakono bute, rytą 6 val., užkandęs Komiteto konservų, pėsčias pakilau Aukštadvario link.

Tik tik išėjęs iš Trakų, patekau į apkasų apkasus; laukai ir keliai šovinių išrausti, išplėšyti, trobos nunešiotos, sudegintos, dažnai apkasams suvartotos. Nieko nesėta, nedirbta — ir nė žmogaus.

Apkasai čia buvo jau visai rimti: gilūs, dengti, su durelėmis, kai kur žiemoti paruošti. O juose pilna skeveldrų, granatų, gilzių ir kitų apkasų gyvenimo palaikų. Netrūkusias granatas ir šautuvus vokiečių policija nesenai nurankiojo. Pirmas mano susipažinimas su vokiečių karo mintimis ir vargais įvyko irgi čionai: apkasuose radau laikraščių ir keletą kareivių laiškų.

Kaip nepaprasta buvo keliauti pseudo-pirkliui per tuos ugnies ir kraujo, rodos, dar šiltai apšlakstytus ir tyrumais paverstus Lietuvos laukus! Kad nors būčiau kokį žmogų pamatęs!

Po kokio trejato valandų priėjau mišką. Įlindęs į tankmę, pabaigiau kuklią komiteto konservų porciją ir cukrų čiulpdamas tuo būdu marinau troškulį. Atrodė lyg toje tyloje nei miškas neošė, nei paukščiai nečiulbėjo. Išėjęs iš miško, pakelėj mačiau pirmą rūkstančią trobelę. Įėjau, pagarbinau, paprašiau gerti. Moteriškė atsakė lenkiškai (matyt, aš vis tiek atrodžiau po-

niškai, nors ir „lašininkas“), bet tuojau lyg atsipeikėjo; net paklausė, ar aš moku lietuviškai ir jau kalbėjomės toliau lietuviškai. Vaikai išpūtę akis ir godžiai graibydami iš nešvarios petelnės spirgius, su motyna švepleno lenkiškai.

Keleta varstų nuo Aukštadvario priėjau sudegintą lentpiūvę ir malūną.

Aukštadvaris (spalių mėn. 16 d.).

Ant kalno, prie gražaus didelio ežero, Aukštadvaris man atrodė tarytum visai karo nematęs. Pirmi gražūs namai buvo klebonija, kur ir užėjau pasilsėti. Kun. Aukštuolio neradau namie ir todel informacijas rinkau iš jo sesers.

Aukštadvaris pasirodė vistik daug laimingesnis už Trakus. Daugumas čia buvo apsisėję ir javai paderėję vidutiniškai. Duonos tuo tarpu turėjo. Gyvulių ir arklių nors ir labai maža paliko, bet daug daugiau negu Trakuose. Čia žmonės net ir cukrų vartojo (po 38—40 kap. svaras), nors žibino balanomis. Miestelyje mėsos svarui mokėjo 18 kap., bet užtat negalima buvo gauti nei sūrio, nei sviesto. Žmonės skundėsi, kad vokiečiai rekvizuodami neišdavinėjo jokių raštelių (kvitų). Dar daugiau žmonės prisikentė nuo vokiečių dezertyrų. Nesenai atvykęs komendantas žadėjo juos išgaudyti.

Kaip ir kitur, dvarai čia buvo išdeginti, nebent kuris buvo atsipirkęs. Buvo atsitikimas, kad už 1000 rub. trobos buvo apsaugotos. Bėdnuomenė vaidijosi del bulvių dvarų žemėse.

Joks visuomenės, administracijos nei prekybos nei pramonės gyvenimas dar neapsireiškė.

Iš inteligentų pasiliko d-ras Mongirdas; bet jis neturėjo jokių prietaisų, nes jo ambulatorija buvo sudegusi. Siautė kruvinoji. Pasiliko taip pat vaistininkas Juodelė ir kunigas su zakristijonu.

Grįžus kun. Aukštuoliui, pažinau jį linksmą, visu kuo apsirūpinusį ir svetingą. Bet jis maža interesavosi mano informacijomis ir tiek pat maža teikė jų man: daugiau susirūpinęs buvo savo svečiais — Jezno kunigu, pora dvarininkų ir viena dvarininke, kurie važiavo Vilniun. Šnekėjome pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai (šlėktos).

Tarp Aukštadvario ir Stakliškių (spalių 17 d.).

Pernakvojęs rytą 5 val., užsikoręs ant pečių savo naštą, ėjau ieškoti arklių į Stakliškes. Kaimalikai nenorėjo vežti (nes buvo šventadienis) užsiprašydami net 3 rub. Bet kai pakalbi-

nau žydą, tasai užsiprašė net 5 r. Todel nutariau ir toliau eiti pėsčias. Neapsigavau — kelias buvo labai smagus.

Ūkininkai čia jau buvo visai kitoki: trobos aukštesnės, švaresnės ir šiaipjau viskas atrodė turtingiau. Čia pamačiau ir arklių, ir karvių, avių, kiaulių. Pakalbinęs du bernioku, patyriau, kad ta sritis mažai nukentėjo del karo ir net maža kol kas pajuto rekvizicijų. Išdegintą tepamačiau tik vieną visą kaimą ir keletą trobelių prie pat Stakliškių. Eidami į bažnyčią žmonės atrodė švariai apsitaisę ir gero ūpo. Vyrai turi madą vilkėti juodais kailiniais su atverstais „avinais“ ir prakalbinti labai interesavosi naujienomis. Visi kalbėjo savotiškai gražiu akcentu ir tik keletą jaunų vaikinų girdėjau laužant liežuvį lenkiškai. Man paaiškino, kad tie „randuoją palivarkėlį“.

S t a k l i š k ė s e teužėjau į kleboniją, kur radau seną ekskleboną, „laisvai gyvenantį“, ir vieną klieriką. Pastarasis, patyręs apie mano misiją, buvo labai malonus ir paprašė savo tėvą mane pavėžinti į Nemajūnus.

Pakelėje buvo matyti naujų sodybų, dar be medžių ir be sodų, nes nesenai tik buvo išsiskirstę į vienasėdžius. Netoli Nemajūnų pravažiavom tris „akalicas“ (Šilėnų ir kt.). Jų „bajorai“, nors ir moka visi lietuviškai, nes yra lietuviai, bet su „mužikais“ nesideda ir tarpusavy kalbasi lenkiškai. Ta proga mano „furmonas“, didžiai šnekus žmogus ir, matyti, apsiskaitęs, gailiai skundėsi, kaip tat yra „trudnas daiktas“ būti tarp ponų: ir kailiniai jiems prie tų nebetinką, ir šis ir tas negera, ir viskas iš rankų krinta...

N e m a j ū n a i, kaip ir visa ta sritis, beveik nebuvo karo kliudyta. Kai kas skundėsi net vokiečio nematęs. Bet skundės vokiečius pažinęs Birštono klebonas, kurį aš radau pas Nemajūnų kleboną senelį Burdulį. Jis papasakojęs man vaizdžiais pavyzdžiais, kaip pas jį elgėsi vokiečių leitenantai, kitaip nemokėjo jų charakterizuoti kaip: „kiaulės, vagys ir beširdžiai“. Tą charakteristiką, eidamas savo gyvu temperamentu, jisai ilgai nesvarstęs stačiai taikė visai, anot jo, „germanų kultūrai“.

Čionai aš sužinojau, kad aplinkiniai kunigai nesenai turėjo Butrimonyse suvažiavimą vietos reikalams aptarti. Tas suvažiavimas ėjo Vilniaus Piliečių (obyvatelių...) Komiteto firma; bet tarp suvažiavusių kilo nesusipratimų ir jie išsiskirstė. „Obyvateliai“ betgi daro didelių pastangų.

Tarp Nemajūnų ir Balbieriškio (spalių 18 d.).

Tai buvo paskutinis mano, taip sakant, pereinamasis etapas. Nuo Balbieriškio, t. y. jau Suvalkijos pusėj, buvo tikroji mano tyrinėjimo sritis. Tas etapas buvo gana savotiškas.

Pernakvojęs anksti išėjau į artimiausias trobeles ieškoti arklių. Man nurodė vieną sodybėlę, iš kurios tą dieną turėję kaip tik važiuoti Balbieriškin.

Užėjau. Žemoj nedidelėj trobelėj kertėje už stalo sėdėjo pora stambių tvirtų vyrų, viena moteriškė ir trejetas paaugusių vaikezų. Visi iš vieno didelio dubenio srėbė kopūstus. Mano klausimas juos visus šiek tiek privertė pagalvoti ir pasižvalgyti. Pagaliau, nepaklausę nei kas aš, nei iš kur, pranešė, kad jie po valandėlės išvažiuos ir galės mane paimti. Tuo tarpu pakvietė prie kopūstų. Nenorėdamas pakenkti parodytam pasitikėjimui, tuojau sėdau ir gavęs didelį medinį šaukštą, prisidėjau prie bendrojo dubenio.

Bet koks buvo mano nusistebėjimas, kai pagaliau mane pakvietė sėsti! Du dideli vežimai, prikrauti pilnų maišų, matyti, su javais ir pakinkyti ketvertu gražių arklių, stovėjo prie kelio. Dar po ketvertą arklių prikabino iš užpakalio ir tokioj kompanijoj, niekuo nepanašioj į karo sąlygas ir ūpą, mes greit, be jokių kalbų, pasileidome dulkėtu keliu tiesiog į mišką.

Mane toks ekskortas paragino prie visokių meditacijų. Neabejojamai buvo tai savo rūšies karo spekuliantai, kurie mokėdami patys paslėpti arklius nuo rekvizicijų ir supirkdami kitų arklius iš pafrontės, kur jie del visokių pavojų buvo labai pigūs, gabeno juos į anapus Nemuno ir gal net į Vokietiją, kur jie buvo žymiai brangesni. Įvažiavę į mišką, mano furmonai pasidarė lyg dar atsargesni ir pradėjo sukinėti į visokius šunkelius. Matyti, kelyje jie bijojo sutikti vokiečius, kurie tokia proga būtų, be kokios atodairos, puikiai pasinaudoję.

Prie Nemuno privažiavę, išėjome žvalgytis. Čia man jie pranešė, kad šiandien jie toliau nebevažiuoją ir kad aš dabar galįs persikelti per Nemuną Balbieriškin. Mokesnio už padarytą malonę jie „honoravai“ atsisakė iš manęs imti, ir mes gražiai atsisveikinome.

Balbieriškis.

Padėtį čia radau tokią:

Pats miestelis, kaip ir visi to meto miesteliai, atrodė tarytum be gyventojų ir be jokios gyvybės, nors nuo karo nėra nukentėjęs. Taip pat apylinkėje maža buvo išdeginta. Rusai traukdamiesi tepadegė Žulkovskio palivarkuose javų kūgius, vieną magaziną, porą „čvarokų“ (kumečių) ir gyvenamuosius rūmus. Sodžiuose tebuvo sudeginta viena, ir tai ne visa, sodyba Išeikuose ir pusė Žiūronių kaimo. Šiaipjau rusai daug ko nespėję padegti, net tilto, nors buvo paruošę prie jo statinę žibalo. Iš pabėgėlių, kurių nedaug tebuvo, daugelis grįžo, nes

buvo persikėlę tik per Nemuną į girias. Vistik apie dvi dešimti ūkininkų šeimynų dar trūko. Grįžo dalis ir žydų, kurie buvo varu išvaryti. Inteligentų be jauno kunigo visai neliko. Prabaščius buvo išbėgęs, gydytojas (žydas) buvo pats pasidavęs kariuomenėn, vaistininką vokietį rusai išvarė, o mokytojas su vargoninku matyti palydėjo prabaštėlį. Suprantama, jog tokiose sąlygose ir organizacijų bei draugijų darbas negalėjo atsinaujinti, juo labiau, kad jos turėjo nelaimę reikšti visą savo gyvatą prabaščiaus asmenyje. „Žiburio" Draugijos knygynas buvo išdraskytas, o mokyklai vesti trūko mokytojo. Todel pasilikęs čia kun. Čepulis prašyte prašė rasti jam kokį mokytoją, nes del bado žmonės neturėjo baimės.

Iš tikrųjų, nors javai buvo menkiau užderėję, negu paprastai prieš karą, bet vis tik pusėtinai, o bulvės net visai gerai. Iš laukų dar kai ką valė (avižas) ir mano atsilankymo metu. Apsisėjo žmonės ir žiemkenčius (išėmus dvarą). Tiesa, labai trūko pašaro, bet nebuvo ir gyvulių. Kiekvienam betgi čia buvo palikta po 1—2 karves ir todel net iš kitur atvažiuodavo čion pirktis. Net su arkliais šiaip taip apsieidavo, tik baimijosi, kad ir tų neatimtų.

Kuro gaudavo iš miško. Vokiečių administracija buvo taip nusistačius, kad kas tris dienas ėjo dvaran „baudžiavą", tas gaudavo tris dienas ir į girią važiuoti. Daugumas, be to, pasivogdavo.

Minėtas „baudžiavas" į dvarą vokiečių įsakomi varė šaltyšiai. Žmonės prisibijodami noroms nenoroms eidavo gaudami dienai po 50—60 kap. vyrai ir 45 kap. moterys, su savo valgiu. Pradėdami ūkininkauti Žultovskio palivarkuose, vokiečiai buvo parsigabenę partiją mozūrų nuo Augustavo, bet dvi dienas palaikę, pamatė, kad iš jų maža naudos, atgal išvežė. Pats dvarų savininkas Žultovskis gyveno Vilniuje ir gaudavo iš vokiečių „ordinariją". Dvare kumečiai buvo palikti.

Skurdu žmonės nesiskundė. Duonos turėjo, nors pūdas rugių mokėjo 2 rub. Druska buvo sunkiausiai gaunama prekė (po 35 kap. svaras). Vokiečių kareiviai įsteigė savo krautuvę susidėję su vienu vietiniu žydeliu, ir pardavinėjo šalia alaus, vyno (po 7 markes butelį), konjako, dektinės, taip pat ir druską. Bet kiekvienam pirkėjui duodavo tik po 1 svarą (30 pfen.). Užtat žibalo visai nebuvo. Cukraus buvo galima gauti po 40 kap. sv. Vietiniai vertelgos nepasidrovėjo, žmonių silpnybę naudodami, vietoj dektinės pardavinėti atmieštą araką, po 4 rub. butelį.

Bėdnuomenė turėjo pinigų dar iš rusų laikų, kasdama apkasus, statydama tiltus, taisydama kelius. Gaudavo kiekvienas po 1—1,5 rub. dienai, o kas su arkliais po 4 rub. Del to net dalis dvarų laukų nebuvo apdirbta, nes visi bėgo į valdžios darbus.

Sunkesnė padėtis buvo miestelėnams. Pripratę valgyti piklevotą duoną, dabar jos neturėjo, nes nebuvo malūno. Vokiečiai pasilikusio malūne „rusų darbo“ motoro nemokėjo pavaryti. Į muges sodiečiai nevažinėjo, nors buvo paskelbti turgai kas antradienis ir penktadienis ir šeši jomarkai metuose. Visi bijojo, kad vokiečiai tokiomis progomis gali arklius atimti.

Sveikatos ir doros žvilgsniu Balbieriškis nesiskyrė iš kitų vietų. Kruvinoji laikė hegemoniją ant visų kitų ligų ir monopolizavo mirimą. Vogimai, plėšimai — ypač smulkieji — pykdė senesnius žmones.

Teismą darė okupantų administracija iš vakmistro ir kelių kareivių. Prie jų buvo priskirti du vietiniai lietuviai ir du žydai. Žandarai nuolatai gyveno Alytuje ir tik atvažinėdavo „teisės ir tvarkos“ dėliai.

Teko patirti, jog gretimoj Udrijoj (bažnyčia sudegus) vietiniam kunigui Krūveliui išbėgus, apsigyveno atvykęs iš Lenkijos senelis Černevičius. Rumbonyse paliko tik apysenis Karūža. Iš Igliaukos kunigą su parapija buvo išvarę rusai. Parapiečiai jau buvo grįžę, bet kunigo dar nebuvo. (T. b.)

Netikėtina pasaka.

arba atminimai, kaip ėmė susidaryti Lietuvos valstybės gyvenimas.

Olgos Velikienės, Kėdainiuose.)

Keletą mėnesių teko pusbadžiu pagyventi; duoną, gaunamą sulig brotkarčių, skirstėme; valgėme arklienos kotlietus ir drumzliną pilką skystimėlį, vadinamą „sriuba“. Pagaliau, susilaukėme tikros šventės, kai vyrą pakvietė į Tarybą su mažute 400 auks. alga. Ir ta mažutė algelė buvo mums laimė: kas mėnuo po 400 auksinų! Kas mėnuo tikra pinigų suma! Ne, tatai pradėsime gyventi! Mes, išbadėję, privargę, tesvajojantys apie didesnį kąsnelį duonos!

Vyras važiavo čionai, svajodamas apie vaisingą darbą. Mums kalbėjo, čia esą reikalinga žmonių, darbščių žmonių, mylinčių savo tėvynę, netinginių... Tačiau, kolkas, niekas ne-

matė galimybės pradėti darbą, kol Lietuva tebebuvo pajungta okupantui... Visi badavo, pardoliodami nuliekamą porą čebatų, ir vis laukė, bene pareikalaus jų darbo. Laukė, tikėjos, nebesitikėjo ir vėl kantriai laukė.

Tokių daug privažiavo. Visi jie susitikdavo toje pačioje valgykloje, kur lygiai, kaip ir mes, maitinosi arkliena ir pilka sriuba. Štai, del ko pašaukimas dirbti buvo džiuginantis ženklas, jog prasidės, galų gale, naujas gyvenimas darytis, ištiks nauja gadynė. Aš net netikėjau, kad prasidėtų aiškiai apibrėžtas, ramus gyvenimas.

Greit praslinko laikas, ir vyras parnešė pirmuosius 400 auksinų. Tai buvo tiek daug, jog aš nė netikėjau. Dabar aš jau galėjau nusipirkti duonos ir pasivalgyti jos, kiek tik norėdama; galėjau nebevaikščioti į valgyklą ir namie išsivirti sriubos iš geros mėsos, užmiršti limpamą „sriubą“ ir tamsiai rudą arklieną.

Paskui buvo vyrui paskirta algos daugiau ne dvigubai, ir aš įsisvajojau kvietinę duoną, saldžią arbatą ir maistingus pietus. Kiek malonumo buvo neštis iš rinkos šviežių produktų ir iš jų namie taisytis pietūs! Vakarais užeidavo į mus didelė mano draugė. Abidvi eidavova sutikti iš tarnybos grįžtančio vyro. Dažnai atsitikdavo mums, kelyje nesutikus, užeiti į Tarybos rūmus, kur jis darbavosi. Mes matėme, kaip kasdieną vis daugiau rasdavosi ten žmonių. Priemenėje būriavo vis nauji kandidatai tarnauti. Vaikščiojo, brukinėjos, ūžė balsai, lyg sujudusiame skruzdėlyne. Apačioje stovėjo rimtas durininkas, rodydamas, kur kam kreiptis.

Norinčių dirbti skaičius didėjo ir jau pradėjome tikėti, jog ir vaisingas galės būti darbas.

Dažnai ir taip atsitikdavo: vyrą mes teberasdavome Taryboje, bet gaudavome žinią, jog jis neveikiai tegrįš, nes ten jų posėdis. Reikėjo grįžti be jo, jis gi besugrįždavo vėlai naktį. Viena aš negalėdavau suprasti, apie ką jie ten nuolat galvoja per tuos posėdžius, nes rodės nėra ko čia daug kalbėti. Vis delto jie sutrukdavo iki vėlai naktį. Aš kartais net pykdavau, sakydama: „Na, kas ten do tarnyba? Visą dieną trunki, dažnai nė pietų nesulaukiu; be to dar ir naktimis sėdi. Ir apie ką jūs ten bekalbate, skruzdės jūs nelaimingieji? Jūsų ten saujelė, o svajonėmis siekiate Herkuleso stulpų: ir kariuomenę jūs surinksią ir valdininkų prisidarysią, net ir ministerių ketinate išsirinkti! Ak, jūs skruzdės: nešate nešmenę, ilgesnę už save.“ Vyras šypsojos ir sakė taip ir būsią: ir kariuomenė, ir valdi-

ninkai ir ministeriai... Rodės juokinga, ne į tiesą panašu, tik į vaikų pasaką.

Tačiau mūsų namų buityje pagerėjo viskas susyk: atsirado sviesto prie arbatos, bandelių; pietums, be sriubos, būdavo kotlietų iš geros šviežios mėsos. Greitai ir nejučiomis bėgo dienos. Būtų buvę ir visai gerai, kad nebūtų vis labiau skverbęsis nerimas į sielas, ar viskas taip ir bus... Jau nebesinorėjo beminėti arkliena ir sriuba; valgei duonos, kiek norėjai; nereikėjo galvoti, ką čia iš drapanų ar avalynės dar pardavus. Vienu žodžiu sakant, užmiršdavai kartų badavimo laiką.

Praėjo Kalėdų šventės, atėjo Naujieji Metai. Aš pasikviečiau gerąją savo draugę ir abidvi ėmėva rūpinti geresnę švenčių vakarienę. Jau visako buvo: ir šilto kepsnio ir saldžių pyragų, net ir riešutų. Mes ilgai laukėme vyro vakarienės ir nesulaukusios, susėdome vienos be jo. Sielavartas suspaudė širdis; įsiskverbė į širdis kažin koks blogas nujautimas. Tik kodel? Juk dar niekas neatsitiko. O sielą vis delto sopa ir spaudžia. Kodel tie nebaigiamieji posėdžiai? Kodel jo taip ilgai nėra? Mano draugė veikiai ėmė ruoštis namo, bet vos tik išėjo, sugrįžo su nebeslepiamu išgąsčiu veide. „Kažin kas atsitiko, tarė ji: kiemsargis neišleidžia už vartų, mieste šaudos." Visų veidai tuojau ištyso... Viešpatie, kas gi tai būtų atsitikę? Kame gi nelaimingas mano vyras? Nebežiūrėdama jokių prirodymų ir atkalbinėjimų, aš pasiryžau eiti į Tarybos posėdį. Mano draugė ir pas mus gyvenęs iš nelaisvės begrįždamas į tėvynę senas generolas, matydami, jog neatkalbės, išėjo drauge su manimi. Ties varteliais senas kiemsargis, baisiai mirkčiodamas, pasisakė mums, jog esą įsakyta nieko iš kiemo neišleisti, nes gatvėse šaudosi. „Sako, lenkas vokietį nuginklavęs ir dabar viešpataująs", pabaigė jis ko ne pašnibždomis. Bet aš nenusileidžiau ir mes išėjome iš kiemo.

Žibintams šviečiant, blizgėjo sniegas ir vos gurgždėjo einant. Gatvės buvo tuščios; vartai visur buvo aklinai uždaryti; tylą begadino šūviai tai iš čia, tai iš ten, jie aidu skambėjo šią šaltą naktį. Štai, iš kažinkur ko ne gretimai pasigirdo šūvis ir prieš mus išdygo aukšta tęva figūra drąsiu, bet ko ne vaikiškai jaunu veidu. Nesitikėję, mes krūptelėjome į netikėtai pasirodžiusį jaunikaitį: jo kaškiete buvo baltas erelis. Abejonių nebėra: tai lenkų savanoris-legioninkas. „Panowie, oręž!" Generolas pasiaiškino ginklų neturįs, nes jis esąs rusas generolas ir važiuojąs iš vokiečių nelaisvės pas save namo. Lenkas atsiprašė ir mandagiu rankos pamojimu parodė kelią, sakydamas: „Proszę, panie generale!"

Eidami toliau, mes vis dažniau ėmėm sutikti tokių pat prie mūsų prieinančių lenkų savanorių karininkų, ko ne berniokų. Kažinkur iš visų kerčių lindo šitos tęvos figūros; šūviai blogai lėmė šiai nakčiai.

Aikštėje mes išvydome pulkelį raitelių; aidu dundėjo arklių kanopos į išalusį kelią... Rodės, lyg kas būtų griuvęs, lūžęs, ir dar didesnė baimė varžė visus narius... Iš čia buvo jau visai arti tikslo... Aš mačiau namus, kur buvo posėdis. Langai buvo iš vidaus užtiesti, bet per langinių plyšius matės skaisti elektros šviesa. Mes norėjome pereiti per aikštę, bet raiteliai prišoko, užstojo mums kelią ir to pat paklausė — ginklų. Nieko neradę ir mandagiai atsiprašę, pasiūlijo mums toliau eiti, bet čia pat paklausė, kur mes taip vėlai einam. Aš tylėjau, bijodama bent ką ištarti: taip tie nauji atsitikimai mane supurtino. Mano mintys buvo ten, posėdyje ir tiek temintijau, kas atsitiko posėdžiaujantiems. Mano draugė tad atsakė raiteliams, kur mes einame ir man pasirodė, jog klausėjas piktai pajuokdamas nusišypsojo, mandagiu mostu rodydamas Tarybos rūmus, kur buvo posėdis. Mes sparčiai perėjome keletą dešimtų žingsnių, skiriančių mus nuo Tarybos, ir uždusę sustojom ties durimis atsigauti. Sunkios durys, truputį cirkštelėjusios, atsidarė ir aš išsigandau, pamačius kažinkokią neįtikėtinai baisią figūrą su durtuvu rankoje... Tai buvo didžiulis vyriškis kailiniuotas, gauruota apykakle ir tokia pat kepure, kuri kò ne visiškai dengė jam veidą. Suvargusioje ir nebeaiškioje mano galvoje žaibu blikstelėjo mintis: „Jie suimti ir aš tai kone pradejavau, kreipdamosi į savo palydovus. „Juk tai sargyba! Lenkai juos suėmė!“ „Nurimk,“ meiliai mane ramino palydovai. „Žiūrėk jo kepurę: juk tai lietuvis sargybinis.“ Aš pakėliau išsigandusias akis į sargybinio kepurę ir vos įžiūrėjau jos gauruose mažutį skydą trimis ruoželiais tautinių lietuvių spalvų. Aš negalėjau patikėti, jog tai ir yra lietuvių sargybinis, nes žinojau, jog tokių lig šiol dar nebuvo. Iš kur jis? Mes paklausėm jį, ar galima įeiti aukštyn; bet kad mes kalbėjome rusiškai, tai, matyti, jis nieko nesuprato ir pramurmėjo mums kažin ką mums visai negirdėtą. Aš išvardijau posėdžiaujančius. Tada sargybinis vėl kažin ką pramurmėjo, linktelėjęs galva. Mes kopėme aukštyn ir aš paprašiau pašaukti iš posėdžio vyrą. Jis tuojau išėjo. Jis rodės neramus, nors stengės būti linksmas. Nuraminęs mane, jis paprašė, kad eitume namo, pasižadėdamas ir pats veikiai sugrįžti. Visi mes sugrįžome ir ėmėm laukti sugrįžtant vyro. 2 val. nakties jis sugrįžo išblyškęs ir ėmė ramiai, bet ir atsargiai kaž ką man kalbėti, ko aš niekaip negalėjau su-

prasti. Aš buvau laiminga, kad jis sugrįžo, kad visa mano bailė pasibaigė; buvau nuvargusi siela per keletą tų netikrumo valandų; štai, kodel aš negalėjau suprasti,ką jis man sako. Bet aš mačiau gerųjų mano draugų veidus: jie buvo liūdni. Visados linksma mano draugė suraukė ančiakius, ji pamirksėjo akim ir ėmė kažin ką maloniai kalbėti. Generolas palenkė žilą savo galvą ir ramiai ramino: „Nieko, nieko! Veikiai visa tai išsiaiškins ir jūs vėl būsite draugėje.“ Aš nieko nesupratau. Visa mačiau, visa girdėjau ir nieko nemačiau, nieko negirdėjau... Sniego čiurškėjimas einant, šūviai, šiurkštūs lenkų šūkavimai... kanopų bildesys išalusioje žemėje ir piktai pajuokianti lenko šypsena čia pat prie Tarybos... Akyse Tarybos rūmai ir sargybinis su įsegtu skydu gauruotoje kepurėje. Visa tai yra buvę, tik, štai, praėję; gerasis mano vyrelis su manim, tik ką jis man taip ilgai kalba, išblyškęs, nuvargęs, bet ramus? Kodel visi jie tokie nuliūdę?... Ir kaip baisų sapną aš girdžiu baisų tikrumą: posėdyje nutarta visiems esantiems lietuvių tarnyboje 6 val. ryto išvažiuoti iš Vilniaus, persikraustyti į Kauną. Šeimynoms duota pašalpos po 3000.

Lietuvių valdžia čia palikti negali, nes lenkai savanoriai, nuginklavę vokiečis okupantus, valdžią patys pasiėmė. Artinas bolševikai, o lietuvių persilpnos pajėgos. Jiems dar reikia organizuotis, reikia dirbti, statyti gyvenimą. Tokia kariuomenė, kaip mane išgązdinęs sargybinis gauruota kepure, tai ne kariuomenė ir tų pačių vos keletas dešimtų. Kas gi daryti? Bailė sukaustė man smegenis ir be minčių, be jausmo aš išvirtau žemėn. Pakirdusi lovoje, aš išvydau išblyškusius į mane pasilenkusius veidus nelaimingojo mano vyro ir mano draugų. Buvo tylu, visi kalbėjos pašnibždomis. Buvo jaučiama, jog į tą šeimyną įėjo sielvartas; ten, kur taip sutartinai dirbta ir draugiškai gyventa sielomis artimų kits kitam žmonių...

Vyras 6 val. ryto neišvažiavo, nes dar buvo galima išvažiuoti 6 val. vakaro. Per dieną reikėjo viskas susikrauti, prisiruošti į kelią. Aš vos pajudėjau — taip buvau išvargus. Mano draugai man padėjo. Aš nebegalėjau rytą iš rinkos parsinešti produktų išvirti pietų; aš tik mačiau, kaip tai daro mieloji mano draugė. Aš dėsčiau vyro plovinius, patalus, batus; visa, visa, kas tik jo buvo, nes mes nežinojome, kada ir kaip mes begalėsime vėl susitikti.

Tokia dykuma manęs laukia... toks baisumas vienai smilkti... Į vakarą mane apėmė marinanti apatija; skaudu buvo jausti bet kuris nervas; buvau, kaip negyva. Vyras išvažiavo, aš palikau viena, pasiilgusia širdimi. Ruoša stengiaus

numaldyti liūdnumą. Mano imtinys generolas ir dar vienas mūsų draugas, grįžę iš nelaisvės, guodė mane, drąsino: mano draugė visai manęs nebeapleido, net naktimis... Rytą išeidama namo, ji stengėsi ir mane drauge išsivesti, kad nepalikčiau viena.

Vieną rytą išėjova abidvi į miestą ir mus perėmė negyvumas jo išvaizdos. Daugelis magazinų uždaryta, žmonių maža, o gatvių grendiniu ilga virtine eina kažin kokie pilki šešėliai... Jų daug; baisu... Pilkos kepurės, pilki veidai, pilki šineliai... Nusigandome, supratę, jog tai baisioji Europos šmėkla, skriaudėjai, plėšikai ir užmušėjai; visai bloga—žmonės: ne žmonės, tik — bolševikai. Negyvėlių tarpas gulė tarp manęs ir išvažiavusio mano vyro. Gyvenimas apmirė. Ir prasidėjo nelinksmos dienos, pilnos baimės ir netikrumo. Kasdieną rodės vis nauji bolševikų įsakymai ir skelbimai: juos lipdė ant visų namų, ant visų kerčių; visur jie raibavo ir nepasergėti jų nebuvo galima. Sankrovose ir be to nedaug kas buvo; dabar gi jos ėmė visiškai tuštėti: sunku įtikėti, kaip greit nyko reikiamieji valgomieji daiktai.

Savo laikraščiuose bolševikai rašė einą toliau į Kauną ir toliau visur įvesti kietos savo valdžios. Nebebuvo ramumo. Buvo įsakyta, kad visi įsiregistruotų, kas nori gauti duonos ir kitų produktų. Prasidėjo užsirašymai kategorijomis. Sujudo kiemsargiai su savo namų knygomis, sunerimo visi. Vis dažniau ir įkyriau ėmė mane neraminti mintis, kas gi dabar darosi išvažiavusiai per Naujus Metus valdžiai? Kur ji? Taip dailiai ir draugiškai iš visų pasaulio kraštų suvažiavo bendro darbo dirbti ir taip sutartinai buvo ėmę dirbti, atstatydami savo lizdą ir iš nieko šį-tą taisyti... sujudo, kaip skruzdės savo skruzdėlyne... kur dabar jie ir kas jų laukia? Netikri aidai skelbė lietuvių valdžią, spaudžiant bolševikams, norint iškilti į Tilžę arba į Klaipėdą. Bolševikų laikraščiuose pasirodė žinia, lietuviai Kaune mokiną jauną savo kariuomenę: „Dažnai girdisi besimokinančių šūviai iš patrankų.“ Nebuvo kaip tikėti. Iš kur jiems kariuomenės, jei prieš mėnesį tebuvo jų dvi trys dešimtys kaimo bernelių savais kailiniais? Daug dar visokių nesąmonių teko išgirsti, kol vieną kartą vakarą užėjo pas mane nepažįstamas žmogus. Apsidairęs, jis tylomis paklausė mano pavardės ir įdavė man atsitiktinai atsiųstą vyro laišką. Tai buvo taip netikėta, jog aš bijojau atplėšti vokelį ir bailingai žiūrėjau į nepažįstamąjį. Jis prabilo ramindamas, ir aš pasidariau drąsesnė. Tik paskaičiusi laišką, aš supratau, jog tai ne sapnas. Vyras šaukė mane į save, bet kaip? „Jei gali, at-

sargiai prašliaužk į mane. Bijau, kad ko tau neatsitiktų, o padėti negaliu.“ Radosi dar viena ponia, tokia pat nelaiminga, kaip ir aš, ir abidvi sutarėva bėgti. Paslapčiomis susitarėme su žydu vežėju; už didelius pinigus apsiėmė nuvežti mudvi į Kauną. Reikėjo gelbėtis, bėgti; ilgiau likti buvo vis pavojingiau... ketino būti kratų, gal suėmimų, badavimas, o gal ir kalėjimas, kol išaiškins. Turgaus dieną, kai daug žmonių grįžo iš rinkos, susisupusios išėjova pėsčios už miesto, kur sutikova savo vežėją, ir išvažiavova.

Neilgai trukus, sutikova užtvarą. „Sustokite, sustokite!“ Pasidarė šalta, aptemo akyse: čia stovėta bolševikų sargybos. Pareikalavo pasų, mums jų nebuvo, bet mes apsimetėm ramios ir atsakėm: „Tavorišči ai! Mes važiuojame į Žežmarius į gimines, tad jokių pasų neturime“. Pagalvojo, pasvyravo, praleido; bet sako, toliau vėl užtvaras. Bailingai ir nusiminę važiavome nuo punkto į punktą, kol išgirdome naują komandą: „Halt!“ Tai jau buvo Žežmariai, kur stovėjo vokiečių sargyba; dar žingsnis ir mes išgelbėti. Į pavakarę tą pat dieną mes jau artinomės į Kauną, į mūsų kelionės tikslą, į išsigelbėjimą. Žingeidaudamos žiūrėjome mes namų ir gatvių, skaisčiai apšviestų: mes paskutiniais laikais buvome atpratę nuo apšviestų namų ir gatvių; mes tepamatėme tamsą, tylą ir tesikalbėjome pašnibždomis. O čia vėlyvu laiku žmonės vaikšto ir — nebijo! Namų sienos neraibuoja skelbimais ir įsakymais. Čia tatai savo skruzdėlyne vėl darbuojasi lietuvių valdžia.

Kitą dieną sunkiai paslėpdama savo nustebimą, aš gatvėje išvydau visą būrį kareivių, nešančių karabinus. Jie ne visi buvo kaip vien reikiant apvilkti, vis delto jau turėjo apibrėžtą formą, formines kepures. Ėmiau sutikti vis naujas formas tai karininkų, tai valdininkų, tai gydytojų. Iš kur visa tai? Kaip visa tai greit, lyg pasakoje, susitvarkė. Prieš pusantro mėnesio buvo chaosas, dabar iš jo, iš nieko visa tai pasidarė. Lyg netikėtinoje pasakoje, išaugo visa šita kariuomenė, nedidelio žmonių būrio darbštumu. Susidarė visos ministerijos, kur sėdėjo ir idėjinį savo darbą dirbo — taisė gimtinąjį savo lizdą — ištisos dešimtys žmonių. Ant Krašto Apsaugos ministerijos plevėsavo tautos vėliava. Tiesiog tai rodės raganių — magų darbas — tasai naujos gadynės pradėjimas. O už pusės metų nebegalima buvo nė pažinti visa to — tiek daug išaugo, atgijo ir sujudo visa. Su pasididžiavimu kėlė aukštyn galvas skruzdės darbuotojai atnaujintame savo lizde, pakirdę iš amžių miego.

Pas juos stovėjo nemaža kariuomenės; jos dalis jau yra gavusi mūšių „krikštą“, begindama savo sienas nuo priešų.

Pašte pasirodė savieji pašto ženklai, ant gelžkelių vagonų — lietuviški antrašai. Atvyko visokių kraštų atstovai; pasidarė trukšminga, daug žmonių.

Aš nepajėgiu aprašyti, kaip aš buvau susijaudinusi, kai sveikino ir vaišino pirmuosius svetimų kraštų atstovus, atvykusius į Lietuvą. Tai buvo pusėje kovo m. 1919 m. Visa pragyvenus Vilniuje, pabėgus, negalima buvo tikėti, jog visa tai tikrybė, ne sapnas. Aš supratau, kokia laimė buvo pilkos darbuotojų širdys; tų, kurie dirbo nuo pat pirmųjų sunkiųjų dienų savo tėvynės labui. Buvo žavėtina. Didelė salė, padabinta žaliumynais ir vėliavomis, savomis ir atvykusių svečių tautinėmis jų varsomis, veikiai buvo pilna pasipuošusios publikos. Stalai lūžo nuo valgymų ir gėrimų. Ypač tai stebino po valgyklų arklienos kotlietų ir drumzlinos pilkos sriubos.

Kai visi jau buvo už stalo, muzikos kapelija užtraukė lietuvių tautos himną „Lietuva, tėvyne mūsų“. Daug kam buvo akyse laimės ašaros ir susigriaudinimo. Daug daug metų laukė jie teisės šlovinti savo tėvynę; daug sunkių dienų ir savaičių pergyveno jie ir jų šeimynos, padėdami statyti šitą tėvynę. Sunku buvo kai kada; gal ir dar laukia jų visoki bandymai, — bet dabar, priimdami svetimų šalių svečių sveikinimus, jie laimingi; laimingi, kad gali pasirodyti jiems, jog neveltui dirbo, jog šį tą sudarę buvo savo pastangomis.

Ar gi tai ne neįtikėtina pasaka?

Ai man, šita pasaka ėmė nublukti, nustoti žavinčios savo spalvos nuo to laiko, kaip atsirado pavydelninkų, godžių lengvai pralobti ar netikros garbės gauti; savo darbą įdedančių ne bendram labui, tik asmeninei gerovei, smulkiems savo reikalams patenkinti. Tada atsirado nesantarvių, kurios didėja, o ne liaujas; lyg būtų jie užmiršę, kaip sunkiai yra laimėję visa tai, ką turi, ko nemoka vertinti ir ką gali patys sugriauti.

Į bendrąjį darbą, sutartinai už tą patį siekimą, jūs, skruzdėsgamintojai, stokite, pašalindami visa tai, kas kliudo gražų jūsų darbą!

P. S. Ponia Olga Velikienė — rusė. Juo įdomesnis ir brangintinesnis yra šis jos raštas. Red.

Iš baudžiavos laikų.

Vaškuose.

(P. Būtėno, Kaune.)

Čia tiekiamos baudžiavos laikų žinios yra tik atsiminimai iš Vaškų, Linkuvos ir Joniškėlio parapijų baudžiauninkų gyvenimo. Žinių davė buvęs baudžiauninko sūnus Karolis Rimša*), kuriam yra pavykę iš savo baudžiavusio tėvo šių žinių pasirinkti.

Jis sako:

„Mano tėvelis, ne visai trumpų amželį pragyvenęs, turėdamas 85 metus, mirė 1905 metais. Jis gimė ir augo baudžiavos laikuose.

Anais nelaimingais suspaudimų laikais, be luomų skirtumo, ūkininkas, bernas, sargė (taip vadino baudžiauninkes mergiotes), pusbernis, piemuo — vaikai ir pasenę žili seneliai — buvo pono nuosavybė. Ponas ką norėjo, tą galėjo vergui daryti. Jis galėjo plakti rykštėmis, kiek nori mušti, visaip kankinti, parduoti ir ant šuns išmainyti. Niekas ponui netrukdė ir vergo nesigailėjo. Tada buvo ponas savo vergų turto, žmonos, vaikų ir gyvybės viešpats. Kad be jokio prasikaltimo galėjo nuplakti rykštėmis lig mirties, nebuvo ponui jokios atsakomybės. Užtekdavo ponui pasakyti žodį ar ranka mostelti, visi drebėdavo, kaip nuo kokios dangiškos ar pragariškos galybės. Nors baudžiauninkai matydavo, kad kiti vadinami „karališkėji" laisvai gyvena, kaip nori, dirba, niekas jų neprižiūri ir niekas nebaudžia, bet jie nieko negalėjo padaryti.

K. Rimšos tėvas buvo ūkininkas Paliepių sodžiuje ir prigulėjo prie Paliepių dvaro, kurį tuokart valdė Ignas Rucica (Ruščica**). Tėvas sakydavęs, kad ne per daug buvęs ponas žiaurus ir daug geriau buvę jo valsčiuje gyventi, kaip pas kitus dvarininkus. Tai buvęs nedidelis valsčius***): dvylika ūkininkų ir tiek pat bernų; keli liuosininkai. Dvaras nuo kaimo varsto tolume; „gaspadorių" ūkiai nedideliam, kadangi anais laikais ariamos žemės visai nedaug tebuvo: apie dešimtį dešimtinių. Daugiau buvo miškų, pelkių, pievų. Tokiu mažu žemės sklypeliu reikėdavo ūkininkui savo šeimyna išmaitinti ir dar ber-

*) Jis yra Paliepių sodž. gyventojas, Vaškų vals. (pirma prie rusų Skrebotiškio vals.) Pasvalio-Biržų aps.

**) K. Rimša mini vadinus Paliepių dv. ir Paliesbaiškio dv. ir taip pat, jog ta dvarą valdęs Stepas Rapkevičius, tas pats Ignas Ruščica ar Rucica.

***) Matyt, apylinkė, aplinkiniai sodžiai su dvaru-centru vidury.

nioką, sargę ir pusberni turėti; jei savo vaikų prieaugliaus nebūdavo, tekdavo ir piemuo samdytis. Tada samdininkams būdavo visai mažos algos, vos kelios berlinkos metams, bet ir tų buvo sunku kur gauti. Labiausiai tikras vargas būdavo su maistu ir ypač drapanomis. Be to ūkininkui reikdavo pasodinti kokią bulvių puspūrę berno žmonai. Visa šeimyna — bernas, sargė, pusbernis visada eidavo į dvarą dirbti; ir piemeniui tekdavo vasarą po dvi dienas per savaitę eit į dvarą ganyti kiaulių, kalakutų. Ūkininkui su žmona reikėdavo savo laukus apdirbti ir nuo jų nuėjus, dar dvaro lauke išdirbti, pasėti ir suvežti šešis ariamos žemės margus. Jiems tekdavo rudenį ir kūlė iškulti. Kūlimas tęsdavosi ilgai. Per du ūkininku buvo duodama viena pridžiauta jauja kulti: vieną rytą kuldavo vienas, kitą rytą kitas. Kad gerai laukai užderėdavo, iškūlus javus, ponas visus grūdus išveždavo į dvarą. Kuliant prižiūrėdavo kluonis*), kad kūlėjai grūdų nevogtų. Bet buvo galima susižinoti ir su kluoniu. Kai ūkininkas šį-tą jam duodavo, jis leisdavo kokį siekelį išsivėtyti; paskui pelus vėl sumaišydavo krūvoj. Kai iškultų javų prisirinkdavo didelė krūva, pono paskirtą dieną, kluoniui prižiūrint, sargė kūlę vėtydavo. Kluoniui vėl kokį pavilgo kąsnelį pažadėjus, jis ir dabar kiek grūdų duodavo nusisemti. Prie saiko ir ponas ateidavo; kartais jis stebėdavosi, kad grūdų mažai, skalsa menka, nors šiaudai buvę geri. Bijodami, kluonis ar sargė sakydavo, kad šį rytą anksti iškūlus prieš aušrą lėkęs aitvaras ir būsiąs skalsą atėmęs. Ponas tikėdavęs, kaip tiesai, daugiau liepdavęs iškultą javų krūvą peržegnoti, kad aitvaras negalėtų prieiti skalsos atimti. Tada ir ponai buvo kvaili.

Jei menkai užderėdavo laukai, tada neimdavo grūdų į dvarą: reikėdavo ūkininkui su savo lauko derlim partekti. Gerais metais atimdavo grūdus į dvarą. Paskui ponas duodavo duonos iš dvaro per savaitę asmeniui po gorčių grūdų ir daugiausia tai nuo pono malonės pareidavo. Kad duotosios iš dvaro duonos ūkininko šeimynai paskirtam laikui neužtekdavo, eidavo, bijodami, drebėdami pono daugiau prašyti.. Atėjus pirmiausia ponas visaip iškeikdavęs ir apkapodavęs rapniku, bet duonos duodavęs. Kuriam ūkininkui dažnai paskirtam laikui duonos neužtekdavo, ponas tokį, kaip ir del kitokių nusikaltimų, iš ūkio išmesdavo.

---

*) *Kluonis*, pono išrinktas ištikimas jam bernas ar sargė, kuliant prižiūrėti ūkininkams, kad javų nevogtų.

Žiemą reikdavo iš miško ūkininkams ir sau ir dvarui malkų privežti. Begalinės kelionės žmones labai suvargindavo. Žiemos būdavo gilios ir šaltos; drapanos menkos, apavas nekoks.

Dar tolesnių kelionių būdavo. Važiuodavo į Rygą 100 varstų tolumo. Važinėdavo ilgai — savaitę, pusantros; blogame kely ir dvi savaites. Arkliai būdavo geri, tik padarinė bloga. Arklius žmonės labai mylėdavo. Del jų nebijodavo ir bausmės. Kad tik pakliūdavo į dvarą malkas vežant arba vežimus kelionei kraunant, apsidairydavo, apsidairę tuoj į klojimą, prisisėmė maišą grūdų, ir vežasi arkliams pašaro. Bernai ir savo ūkininko negailėdavo kuliant. Jie taip pat avižų vogdavo, kad tik geresni arkliai būtų. Padarinė tai visai menka būdavo. Kad važiuodavo rudeniais į Rygą, ratai nekaustyti. Todel atsargai po tris keturius ratus veždavosi įsidėję ir, vienam sulūžus, maudavo kitą. Rogės taip pat būdavo nekaustytos. Vietoj šinų apačioj lankių dėdavo lysvas kokio kieto medžio, ąžuolo ar uosio. Jas grąžtais prigręždavo prie lankių ir su kuolais priverždavo, kad ne taip greitai lankės sudiltų ir kad švelniau eitų. Keliauninkai taip pat vyžų veždavosi po ketverias penkerias. Viena vyžų pora nuplyšdavo, audavosi kitą. Pilni keliai nuskarusių, iširusių vyžų būdavo priblaškyti. Suvažinėjus kelionę, vėl tekdavo dvarui malkų ar sienojų važiuot vežti arba naktimis dvare kulti. Kūlimas tęsdavosi lig Velykų. Dvare būdavo dvi jaujos: vieną kuldavo susiėję vakare, kitą — rytą. Kuldavo vien tik su spragilais. Poilsio nebūdavo.

Buvo dvare degtinės bravaras. Kad nevažiuodavo į kelionę, reikdavo kas savaitė vieną ar dvi dienas bravare dirbti. Taip, darbais apsikrovus, bežiūrint praeidavo žiema ir ateidavo pavasaris. Nė virvių netekdavo kada nusivyti. Baudžiavos laikais darbams galo nesimatė. Kiekvienas rūpindavosi savo prievoles kuogeriausiai atlikti, kad ponas ar tijūnas*) kailio neišpertų.

Buvo tais laikais sveiki, tvirti žmonės: niekada nesirgdavo, kaip šiais laikais. Nebūdavo jiems gydytojų, nei vaistų. Užeidavo koks karštis ar imdavo šaltis kratyti, išvirdavo moterėlės liepžiedžių, ramunėlių, išgerdavo ligonis ir vėl sveikas, kaip jautis. Žmonės kalbėdavo, kad rykštėmis plakti tvirtesni būdavę, nedaug tejusdavę; kiti gaudavę įkirsti po penkiasdešimts rykščių ir eidavę prie darbo. Kad ir silpnesni plakami nerėkdavo, tik apsiašarodavę, daugiau nieko.

---

* *Tijūną* rinkdavo ponas tinkamą, ištikimą berną ar ūkininką, kuris turėdavo teisės baudžiauninkus prižiūrėti, nusikaltusius plakti.

Šiuo atveju buvęs šioks anekdotas:

Sargė Morta nuomaru mirdavusi. Ji gyveno Paliepių kaime, eidavo į dvarą kasdieną dirbti, arba baudžiauti, pavardė Sleževičaitė. Kaip jau labai jai liga įsigalėjo, ji beveik kasdieną mirdavo. Atsigavus, jos ponas klausdavo, kur numirusi yra buvusi, ką mačiusi. Morta sakydavo ponui, jog pirmiausia buvusi danguj — ten nei vieno pono nėsą. Paskui buvusi pragare — ten daugybę ponų mačiusi. Ponas klausinėja, ką ten jie darą. „Gi, — sako, — visi ponai į katilą sukišti verda, o vergai tik ugnį kursto." Už tai ji kasdien gaudavo plakti ir jai nieko nekenkdavo, o paklausta ne kitaip sakydavo ponui apie pragarą.

Paliepių dvare buvo skirtas tijūnu Kazys Miežinskas. Jo du broliai, Jonas ir Antanas, turėjo Paliepių kaimę dubas, K. Miežinskas turėjo teisės žmones plakti rykštėmis. Tik su kuriais ūkininkais jo broliai gerai gyveno, jie neleisdavo nusikaltusio mušti. Tijūnas žemės neturėjo. Gale Paliepių kaimo buvo pono pastatyta grytelė, kuri ir dabar teberiogso: čia tijūno šeima gyveno. Tijūnas kurio ūkininko lauke norėdavo, ten sodindavos bulvių arba kieno lauke būdavo koks pūro sėjimo meto miežių varstas, jis pranešdavo savininkui, jog tai jo miežiai esą, ir niekas nė žodžio prieš nedrįsdavo tarti.

Tijūnas prižiūrėdavo, paskui sekdamas, baudžiauninkų darbą. Ir pats ponas neužmiršdavo apžiūrėti. Žiemą net ponas jodinėdavo nakčia, žiūrinėdamas, kaip gyvuliai paliuobti, labiausia arkliai: kad rasdavo perdaug — negerai, nedaug ras arba visai neras, vis tiek negerai išeis ūkininkui arba šėrikams.

Kiek kuris ūkininkas per savaitę padarydavo prasikaltimų, sekmadienio rytą reikdavo susirinkt į dvarą pas poną. Tie laimingi, kurie nebuvo nusikaltę, ėjo linksmi namo. Nusikaltusius bausdavo sulig kaltės didumo: 10, 15 ir 25 rykštes kirsdavo. Grįžę namo, kad ir šventadienį, eidavo į mišką liepų karnų prisiplėšti vyžoms pinti ar kokią virvę nusivydavo, nes šiaipjau šiokiomis dienomis visos savo namų apivokos netekdavo padaryti.

Šeimininkei reikdavo visus darbus dirbti su vyru po laukus ir visą namų ruoštą apeiti. Kadangi ūkininkus apžiūrėdavo, kaip valgyti verda, ar skaniai, kaip aslą šluoja, kaip vaikai auklėjami, ar jiems nukirpti plaukai, ar nupiaustyti nagai, ar švarūs skalbiniai, tai šeimininkėms dar ir čia ligi kaklo būdavo darbo. Ir jeigu ponas tik rado kiek nešvariai vaikus laikomus, ilgais plaukais, nenupiaustinėtais nagais, tada ponas motinai trindavo nagus į plytą. Už kitus prasikaltimus bausdavo

rykštėmis, kad daugiau taip neberastų. Žinoma, buvo visokių: tvirtų ir silpnų motinų. Tvirtos, darbščios moteriškės retai nusidėdavo ponui, o silpnos daugiau nukentėdavo. Ypač sunkus buvo gyvenimas mažų vaikų motinoms. Moteriškė labiausia pražuvusi vasarą. Išvirk pusryčius, nešk į dvaro lauką kokius du varstus bernui, sargei, pusberniui, kai kada ir vyrui su piemeniu. Eidavo jos, kaip elgetos, apsikabinėjusios terbomis ir po kokius tris ąsočius nešdavosi su viralu. Ir visiems laiku reikdavo nunešti, nepasivėlinti, kad šeimyna suspėtų su visais kitais darbininkais drauge pavalgyti. Moterims tekdavo vienoms verpti varpsteliu, austi, mezginius megsti, kad visi laiku bent šiaip taip būtų aptaisyti. Jos ir doros žvilgsniu buvo skaudžiamos, išjuokiamos; ne tik ponas, bet ir šiaip jo tarnai išjuokdavo, iškoneveikdavo, kur gražesnės, kur jaunesnės, ir niekas jų negalėdavo užstoti.

Bernų ir kitų samdininkų (kių) gyvenimas buvo kiek lengvesnis. kaip ūkininkų. Jiems vargas tik buvo su maistu ir drabužiais, bet šiaip jau gyvenimo sąlygos jiems nesulyginamai buvo geresnės. Samdininkai kasdien eidavo į dvarą dirbti; prie laukų darbų jiems mažai tereikėjo eiti; tik šienas piauti, mėšlas vežti; visus kitus laukų darbus dvaro lauke nudirbdavo ūkininkai daugiausia. Bernai nebent kasdavo griovius laukuose; kad per dieną iškasdavo griovio sieksnį, būdavo labai gerai: bet tik juda.

Justinas Starkis, Paliepių sodžiaus samdininkas, kuris visą laiką eidavo bernaut į dvarą, sakydavo, jog palaidieji darbininkai labai gailėjosi, kam paleidę iš baudžiavos, jog buvę daug geriau gyventi, viskas buvę paruošta: duona ir drapana, o darbas nesunkus buvęs. Ir buvo tas Justinas labai švelnus vyras. Kada tik nueis, būdavo, į rūmų virtuvę, žemai nusilenks prieš panelę Karusę, ranką pabučiuos ir gauna duonos abišalę ir degtinės. Sakydavo Justinas: žinotum, meilele, kad išgeri tos smarvės, ta duonelė, kad ir ašakota, taip gardžiai lenda, lyg būtų su medum tepta. Per mėšlavežtį Justinas šmakšt įlenda į virtuvę pas panelę Karusę, nusilenkia, kojas siekia bučiuoti ir sako: sunki, panyte, darbymetė, silpna! Panelė prileidžia toše nuvyniotą ąsotį degtinės, Justinas nusineša į diendaržį, kad tik keliuose suima po burną, ir raudonuoja sau. Tik saugosi, kad per daug nepasigertų. Degtinės ir vertėjams į lauką slaptomis nunešdavo. Išgėrus vieną ąsotį, apie pietus kitą, tretį. Vakare eina į sodžių, visi bernai dainuodami. Ponas linksmas, kad sunkiai dirba ir nenuvargsta. Jiems nereikdavo nė arklių naktigonės jot į mišką.

Šieną piaudavo drauge su ūkininkais miške. Jei tijūnas kur nueidavo, tuoj vieni atsigula pavėsy, kiti kalbasi, o vienas dairosi ir saugo. Kai pamatys, būdavo, tijūną ar poną atjojant, saugotojas sušvilpia, ir visi piovėjai ima dalgius pustyti, tartum ruošiasi medžius kirsti. Jei tik „dvaro akis" nuėjo tolyn, ir vėl tas pats. Saulei sėdant bernai, nebelaukdami ūkininkų, skuba į namus.

Jei jauni bernai nusikalsdavo ponui labai, tokius į rekrutus atiduodavo. Tada kariuomenėj ilgai reikėdavo tarnauti — dvidešimts penkiarius metus. Jei berną sučiupdavo ką vagiant arba taip kuo nusidėdavo ponui ar tijūnui, taip pat bausdavo, kaip ir ūkininkus.

Sargės vasarą kitos ganydavo karves, kitos prie virtuvės dirbdavo arba dvaro laukuose, kūlimo metu kuldavo, gyvulius šerdavo.

Pusberniai vasarą arklius ganydavo dienomis ir naktimis; kiti prie bernų dirbdavo. Tada buvo pusberniai, kaip dabar berniokai. Piemenys ganydavo 15—16 metų. Dešimties metų vaikai dar kelnėmis nemūvėdavo: buvo laikomi mažais vaikais.

Bernų luomas nuolat tai didėdavo, tai mažėdavo. Vieni, įsitarnavę pono akyse, patapdavo ūkininkais, kiti bent pūravietes gaudavo. Nusikaltę ponui ūkininkai būdavo išmetami iš dubų, ir vėl jie virsdavo bernais. Taip buvo ligi pat baudžiavos panaikinimo.

Baudžiavos laikuose visi tikėjo vieną Dievą. Bet, būdami be jokio apšvietimo, taip lygiai tikėjo visokiems burtams, prietarams, vaidinuokliams. Sakydavo tėvelis ir kiti anų laikų žmonės, kad ripką mušant išlysdavo iš Jurgienės Vyskupáitienės, našlės ūkininkės Paliepių k., šulinio ponaitis. Jis, kad parisdavo ripką, ji nulėkdavo kaukdama. Tai buvęs velniukas. Paklausus, kodel dabar nebėra to velniuko, senieji žmonės atsakydavo, jog panaikinus baudžiavą ir velniai nebevaikštą tarp žmonių. Visur tuokart žmonėms vaidindavosi, prie visų kapčių, laukų sienų, arba, kaip Adomo Staniukáičio, Paliepių sodž. ūkininko, jaujoj nė dešimtis vyrų negalėdavę gulėti: mesdavo laukan iš jaujos. Būdavo, kaž kas nulipa nuo jaujos, išstumia langelio kamštį, įlenda vidun, ima už kojų ir traukia į neataušusią krosnį miegančius vyrus. Bet kaž kas pamokęs, jog reikią nusinešti grabnyčios žvakę ir šermukšnio lazdą į jaują. Užsidegus žvakę, užvožti ją puodu ir laikyti. Taip ir padarė. Vieną naktį vaidinuoklis nulipo nuo jaujos, išstūmė langelio kamštį ir norėjęs lysti. Bet kaip vienas drąsesnis vyras lies

šermukšnio lazda jam per galvą, ponaitis surikęs, dar antru kart pridėjęs, ir nuo to sykio jaujoj nebesivaidindavę.

Nors tikėdavo burtams, vaidinuokliams, bet buvo žmonės tikinti katalikai, religijos pareigas atlikdavo tinkamai, rūpestingai, kiek gyvenimo sąlygos leisdavo. Šit vaizdelis. Paliepių sodžiuje gyveno Antanas Braždis, kuris jau turėjo laimės išmokti maldaknygę skaityti. Jis apgiedodavo visus mirusius. Šv. Morkaus dieną visi nuo ryto susirinkdavo į dvarą iš kaimo ir eidavo giedodami į kapus; tai darydavo tris kartus per dieną. Giedojimą vesdavo „pramatoris" A. Braždis. Eisena, sugrįžusi į dvarą, gaudavo iš pono degtinės lig pasigeriant, duonos kepalą pietum, ir vėl eidavo į kapus. Kiekvieną kartą, atėjus iš kapų, vergai būdavo dvaro valdytojo vaišinami. Kitą kartą įsigėręs „pramatoris" nebeįstengdavo pats prieš kalną įeit į kapus. Taip būdavo šv. Kryžiaus dienomis. Tai buvo didžiausios šventės tris dienas nuo vietos švęsti; ir degtinės, kiek norėdami, baudžiauninkai galėdavo prisitriūbyti. Senieji ir atleisti iš baudžiavos „Kryžių dienomis" nieko nedirbdavo su arkliais, labiausia, nesėdavo laukų, kad, esą, neišsikryžiuotų javai.

Beveik kiekviename dvare būdavo degtinės bravorai. Kad gimdavo kūdikis, tuoj baudžiauninkas bėgdavo į dvarą apsakyti ponui, kas gimęs: jei sūnus — ponas linksmas, duodavęs tėvui išgerti degtinės ir krikštynoms jos įpildavo pakankamai, jei duktė — ponas būdavęs nepatenkintas, suraukdavęs kaktą, kaip naginę.

Ponas duodavo degtinės vestuvėms, pakasynoms ir didžiosioms šventėms ūkininkams po keturias bonkas, bernams po dvi, pusberniams po vieną.

Apie kitus šios apylinkės ponus taip pat daug ko yra žinoma, ypač iš žiaurumo ir jų elgesių su baudžiauninkais. Žmonės daug skųsdavosi del Turnavų. Vienas jų valdė Aukštadvario dvarą (dabar Linkuvos vls.); tai buvo rusų generolas ir nuožmus žmogus. Prieš baudžiavos panaikinimą esą kalbėdavę senesni žmonės, jog labai senai pradžioj baudžiavos buvę du vergai, arba baudžiauninkai ir susitarę vieną Linkuvos parapijos Turnavą slapčia nužudę, kad nė šuo nelojęs. Prieš nužudymą buvęs jis išjojęs į „palivarką", ir jį grįžtant naktį į dvarą, nužudę, nuvirtusį vėl užsodinę ant arklio; jis ir parnešęs negyvą poną į dvarą. Bet esą vienas neiškentęs ir pasisakęs savo žmonai, toji kitai ir, sužinoję dvarę, abu vargšu paėmę, pakabinę už kojų jaujoj, paskui užkūrę ją ir tuo būdu juos dūmuose nutroškinę. Toks būdavęs teismas.

Po nužudytojo Turnavo buvęs ponu kitas, generolas (veikiausia, jau minėtas rusų armijos). Jis visaip kankindavęs vergus. Be pono žinios negalėdavę vesti tokios žmonos, kokia patinka: ponas moteris rinkdavęs. Ponas ir pirmą naktį, jei jis užsimesdavęs, gulėdavęs su jaunąja. Nusikaltusius vergus plakant rykštėmis, grieždavęs jo dvaro nuolatinis dūdų orkestras, kad kankinamų žmonių riksmo ir raudonių (? Red.) negirdėtų ir taip linksmindavęsis.

Paskutinis Turnavas, prieš baudžiavos pabaigą, dar įsiutesnis buvęs. Del menkiausių nusikaltimų jis užkapodavęs rykštėmis. Pavasariais ir rudeniais būdavo blogi visur keliai. Ponas ar tijūnai, pamatę kur miške ar laukuose iš kelio žmogų išsukant į šalį, pagavę iškapodavo ratų stipinus (vieną iškerta, kitą palieka ir t. t.), nupiaustydavo pakanktes ir dar žmogų primušdavo. Jei svetimo valsčiaus, t. y. ne to dvaro prigulimų sodžių, arklius įbėgusius savo miškuose rasdavo, savininkai jų nebegaudavo; juos ponas pasisavindavo. Toks atsitikimas buvo prieš pat iš baudžiavos atleidimą. Gedžiūnų sodžiaus (Linkuvos vals.) ūkininko Šileikos nuklydo vasarą besiganydamas arklys į pono mišką. Ponas jį pastebėjo, paėmė ir pasisavino. Po šio atsitikimo netrukus baudžiavos institutas tapo panaikintas. Atsirado teismai. Turnava buvo paduotas į teismą, ir nuteistas Šileikai už atimtą arklį sumokėti dvidešimts penkius rublius. Ir baudžiavą panaikinus, jis maža teatsimainė. Kad kas nežinodamas įeidavo į dvarą, ponas tokį šunimis užpiudydavo. Bet jau, įgiję šiokios tokios laisvės, žmonės ėmė priešintis, kartais poną slapčia apmušdavę, ir truputį jis apsivaldęs.

Vaškų apylinkėj Daukšogalos dvarą valdė Kórpas, kaž koks aukštas „činovnikas“ ir gyveno svetur. Dvarą žiūrėjo Korpienė. Ji baisiai pikta ir žiauri moteris buvo ir neapsakoma šykštuolė. Ponia labai prastai taisydavosi, o kojas audavosi nevienodais kontapliais. Ji valgyti labai blogai valgydavo: bulbes su žievėmis ir rūgusį pieną. Korpienė turėjo tuolaikinių teisių važinėti pertrauktais trejata arklių, kurie, būdami numityti, kely griūdavo. Jos globoj buvę baudžiauninkai labai buvo suvarginti, — labiau, kaip kituose valsčiuose. Vasarą baudžiauninkams raškant sodus, renkant uogas ar žirnius piaunant ir juos kuliant, žabodavo darbininkus tam tyčia pataisytais apynasriais su bruzduklėliais, kad jie negalėtų vaisių valgyti.

Iš Šikštonių sodžiaus (dabar Joniškėlio vls.), ateidavo pas savo žentą M. Kaminską Paliepių k. Tadas Jurgáitis (apie 20 m.,

kaip miręs) ir pasakodavęs, kaip jį Švobiškio dvaro*) nuomininkas Mikševičius skundęs jį kalvinų sinodui del menkiausių niekniekių. Tas dvaras prigulėjo kalvinų kapitulai. Bekankinanti žmonės nebegalėjo ištverti ir kreipės į kalvinų sinodą, kad juos gelbėtų. Sinodas pašaukė Švobiškio dvaro nuomininką ir vergus. Sinodas išklausė abi puses, perspėjo nuomininką, kad žmoniškiau elgtųsi su baudžiauninkais. Bet tuo tarpu baudžiauninkai visi vienu balsu pasisakė nebegrįšią į dvarą namo arba į sodžius, nes nuomininkas nukankinsiąs juos visus. Tada Mikševičius viešai, atsiklaupęs prieš sinodą ir pakėlęs du pirštu, prižadėjo nebekankinti, nebevarginti baudžiauninkų taip, kaip lig šiol. Tiesa, daugiau jis nebedrįso kankinti ir iškoneveikti savo valdinių, bet kitokiais būdais — nepabaigiamais darbais, kelionėmis — juos vargindavo.

Galų gale, paėjo garsas, kad didžponiai norinčius atsikratyti baudžiavos valstiečius atleidžią, jei tik atsižadą turimų ūkių. Ta naujiena kiekvieno žmogaus ausį pasiekė. Ir paliepiečiai išgirdo, kad Joniškėly (12—15 klm. kelio) esąs kaž koks valdininkas, kurs atleidžiąs iš vergijos. Tikrai viską sužinoti kreipėsi į jį slaptai du vyrai. O valdininkas patvirtindamas įsakė, kad paskirtą dieną visi apylinkių baudžiauninkai susirinktų. Skirtą dieną į Joniškėlį prigriuvo daugybė žmonių. Visiems susirinkusiems buvo liepta eit į lauką ir prie Mažupės (upės) laukti. Netrukus atėjo valdininkas su kareivių būriu. Baudžiauninkai suprato savo klaidą ir nujautė pavojų. Buvo klausta, ko susirinkusieji nori. Kad ir bijodami, vienu balsu visi atsiliepė laisvės trokštą. Ir tuojau sujudo statyt „maskolius“ aplink susirinkusius. Prasidėjo baudžiauninkų plakimas. Gydytojas Rimša, tuokart gyvenęs Palėvenės dvare Pušaloto parapijoj, žiūrėjo pulso, kiek kuriam būtų galima rykščių kirsti. K. Rimšos tėvas pasakodavo, kaip ir jam priėjęs kirtimo „čežgas“. Keturiasdešimts rykščių įpylus, labai ėmę skaudėti ir sudejavęs: „Dievulėliau brangus, kas mano vaikelius penės, kad mane užplaks.“ Gydytojui pažiūrėjus, dar įkirto dešimtį rykščių ir užteko. Ir kiti gavo po 50 rykščių: visi grįžo namo kruvinais pasturgaliais. Sako, jog tekėjusi kraujų srovė į upę.**) Grįžus į namus, ponas tyčiojosi iš mūsų, laisvę gavusių. Netrukus po to atsitikimo atėjo žinia į dvarą (Paliepius), jog jau esą laisvi, ūkininkams nebereikėsią eit į dvarą, tik jie

*) Švobiškio bažnytkaimy ir lig šiai dienai tebestovi kalvinų bažnytėlė. Šikštonių sodžius baudžiavos laikais priklausė Švobiškio „valsčiui.“

**) Lygiai tokia pat scėna ir del to pat buvo Vėžaičių karčiamoje „Linksminėje“, Volmeriui įsakius. Red.

turėsią berną su sarge leisti dvaro darbams tris dienas per savaitę. Koks buvo džiaugsmas! Bernai gavo po tris dešimtines žemės ir kur norėjo, galėjo eiti. Ūkininkai pasiliko prie savo žemelių. Davė ponas Rucica ir tijūnui kokį nori ūkį išsirinkti, bet tijūnas Kazys Miežinskas žemės-dubos neėmė, netikėdamas, kad amžinai liksią vergai iš baudžiavos išsprukę. Taip jis be žemės ir pasiliko, teturėdamas menką Paliepių sodžgaly trobelę ir beidamas į Paliepių dvarą dirbti.

Veliuonoje.

(Kasp. Aleksos.)

Antkalnės kaime Veliuonos valsčiuje per didįjį karą pasimirė įdomus senelis Anūpras Aleksa, 98 metų, gimęs ir augęs baudžiavos laikais. Linksmas pasakotojas, jis prilygdavo vyresniesiems ir jauniesiems; del juoko dar ir „kazoką“ šokti mėgindavo. Atėjus kam jo aplankyti, jau palieęs būdamas, keldavos iš lovos, susiradęs savo krėslą, sėsdavos užpakaliu į krosnį ir rankas užpakalin sunėręs, šildydamos, imdavo pasakoti savo atminimus.

Dėkavokite Dievui, kad gimėte patogiu laiku. Mes visa ko prikentėm. Rytą kuoanksčiausia kėlėm, į dvarą skubėjom. Pavėluosi, pririš prie ąžuolo ir duos tau rapniku. Moters privalėjo priverpti verpalų tiek, kiek užduota.

Kad laikas slenka į paliuosavimą iš baudžiavos, dvarininkai smarkiai slėpė nuo baudžiauninkų. Gandų platintojus nežmoniškiausiai kankino. Nieko mums apie tai nesakė nė mūsų Zaleskis. Mes tada vežėm mėšlą. Apie paliuosavimą iš kažin kur patyrė pirmos moterys. Tuoj skubiai atbėgo į dvarą ir papliopė visiems. Toj akimirkoj palikome visus dirbamus darbus. Kas varė vežimą mėšlo į dirvą, tas jį išvertė į ravą. Kiti vertė čia pat kelyje. Visi grioviai buvo mėšlo pridrabstyti. Kurie važiavo pro palocių, ant patyčių, kerštui, išvertė mėšlą pačiame prieangyje. Šūkavom, rėkavom, švilpavom; nebesižinojom ką bedaryti — taip buvo linksma. Lyg sunkus akmuo buvo nukritęs nuo kupros, lyg kojos pasileido iš geležių. Tą vakarą ilgai būriavome. Nakti beveik nemigom.

Nerimo ir ponai, matydami, jog žmonės išslydo jiems iš rankų. Ėmė taip pat būriuotis, bažnyčiose giedoti. Kunigai jiems padėjo. Ir jie buvo iš bajorų. Mes „lenkų“ pabugom. Slapstėmės, kur urvuose miegojom. Ponai keršijo rusams už baudžiavos panaikinimą. O kas nepritarė lenkmečiui, juoba kas priešinosi, tyčia ar netyčia davė kokią žinią apie būrius, tuos

nuožmiai žudė. Kunigai altorius miške taisės, ten mišias laikė, išpažinties klausė, net kariamųjų, kad bent dūšias išganytų. Bet ir karti padėdavo. Vieną mano pažįstamą anksti rytą atjoję sučiupo, tai ir virvę liepė pasiimti. Pavėdėję ją pakorė beržo šakoje.

Archaiologija.

Ieškojimai Neries ir Šventosios santeklyje.

Kap. P. Tarasenkos, Valst. Arch. Kom. nario-bendr. Veikiančiojoje armijoje.

Savo straipsniais „Mūsų Senovėje“ gerbiamasis Valstybės Archaiologijos Komisijos narys bendradarbis nori suidominti Lietuvių visuomenę, idant ji imtųsi aprašinėti savo apylinkės archaiologijos paminklus ir skelbti juos, idant susirinktų medžiagos plačiam archaiologiniam Lietuvos žemėlapiui. Tokį žemėlapį sudaryti apsiima tas pats gerb. mūsų bendradarbis kap. P. Tarasenka. Taigi suskaskime jam padėti, kad tai veikiau įvyktų. Red.

Graži Neries upė, graži ir Šventoji! Šviesia ir šalta vaga vingiuoja jos tarp kalnų kalnelių, miestų miestelių ir nebesuskaitomų plačios Lietuvos kaimų. Skaisčios bangos liūliuoja dainuoja ar ir potylomis su aukštais krantais šnibždasi. O krantas, tamsiu mišku apaugęs, stovi lyg ko susimąstęs; atydžiai klauso bangų ir ilgai jas draugiškai lydi. Tai, kažin ko išsigandęs, iškarto nuo upės nubėga šalin ir sustoja; tai vėl, pasiilgęs bangų dainelių ir draugo kalno paramos kitame upės krante, metasi vienas į kitą. Krūtinėmis upę suspaudžia ir bangoms laisvai dainuoti nebeleidžia. Pyksta bangos, ūžia ir marma, ir skubinasi į lygią platumą.

Ir visur, kur tik žiurtelėsi į tolį nuo aukšto kranto, vis žaliuoja miškai, geltonuoja smiltynai, marguoja slėnyje laukai ir kaimai ir toli toli viskas nyksta...

Taip, daug gražių ir gyvų vaizdų! Graži Neris ir Šventoji, gražūs jų slėnys ir pakrantės, gražios ir jų apylinkės! Bet labiausiai patiks kiekvienam tas kampelis, kuris randasi Neries ir Šventosios santeklyje. Aprubežiuotas iš šiaurės, vakarų ir pietų upėmis, iš rytų gi tiesia linija vieškelio, einančio iš Veprių miestelio per Gelvonių, Musninkų ir Kernavės miestelius, kur

prieina visai prie Neries. Nedidelis plotas, kiek daugiau 300 kv. kilometrų, visas beveik, maža paties kampo išimtimi, prigulinčio prie Kauno apskr., yra Ukmergės apskr. ir sudaro valsčius Veprių, Pabaisko, Gelvonių ir Musninkų.

Kur staiga, kur nuolaidžiai pasikėlęs nuo upių lygmės, plotas pilnas kalnelių ir kalnų, ir kuo toliau nuo upių, vis eina aukštyn. Nenusileidžia ir prie mažesnių upių ir upelių, kurie giliais perkasais, ūžia akmeningais dugnais skersai pakylimą ir skubinasi įsinerti tai į Nerį, tai į Šventąją. Reti čia kaimai, bet ir priežastis svarbi. Vidurys daugumoje apaugęs mišku, o atviros vietos darbui dirva prasta: smėlynai, žvirgždynai, retai kur molynai. Gyvena čia lietuviai, retai kur kaimas vienas kitas apgyventas sentikių gudų. Kalbasi lietuviškai, tik pietų krašte už Musės upės retai kas lietuviškai prakalbės, ir tai tik iš senesniųjų. Jaunoji karta jau pametė tėvų kalbą ir lenkuoja.

Įdomus kampelis ne vien tik savo gamtos gražumu, bet ir kitu žvilgsniu, gausumu įvairių senovės liekanų. Vienus jų pats aplankiau vasarą 1921 m., apie kitus tik girdėjau; bet giliai sužavėtas ir pačiais paminklais, kurie tiek primina vaizdų iš garsios praeities, ir jų skurdžiu likimu, kartais paniekinimu, nes jau baigiasi nykti kiti, atminsiu mūsų visuomenei juos.

Tas įvairumas ir gausumas senovės paminklų aiškus iš pridedamo čia „Archaiologinio žemėlapio", kuriame pažymėti paminklai, kaip esantys viduryje aprubežiuoto ploto, taip ir kai kurie artimesnieji.

Čia atrasta:

1. Piliakalnių — 6.
2. Atskirų kapų (milžinkapių) ir jų grupių — 10.
3. Senkapių — 10.
4. Vietų su akmens amžio pėdsakais — 23.
5. Įvairių kitų senovės paminklų — 9.

Jie išmėtyti 38 vietose.

Kaip rodo žemėlapis, dauguma paminklų spiečiasi pagal Neries ir Šventosios upes, kurių plačios vagos jau buvo žinomos ir krantai apgyventi giliausioje senovėje. Bet ir pripuolamai atrasti kai kurie senovės paminklai viduryje ploto rodo, kad ir jis turi praeities žymių ir laukia tyrėjo, kad papildytų šį straipsnelį ir išplėstų tą darbą, parodytų mums, kokius senovės vaizdus slepia mūsų kraštas.

Paminėjęs bendrai, duodu atskirus paminklų aprašymus.

I. Piliakalniai.

1. Totorių piliakalnis. (Pieš. 1.) Iš rytų Totoriškių kaimas, Pabaisko valsčiaus, Ukmergės apskr., netoli nuo Žirnavos ežero, dešiniajame krante upelio, kuris jungia Gelvos ežerą su Žirnavos ežeru, kyla staigus krantas, kuriame taip pat staigiai kyla piliakalnis. Nedidelis piliakalnis: aukštis nuo lygumos iš rytų 7—8 mt., ilgio prie pamato 30 mt., pločio šiaurės gale 8 mt. Pailgas iš šiaurės į pietus.

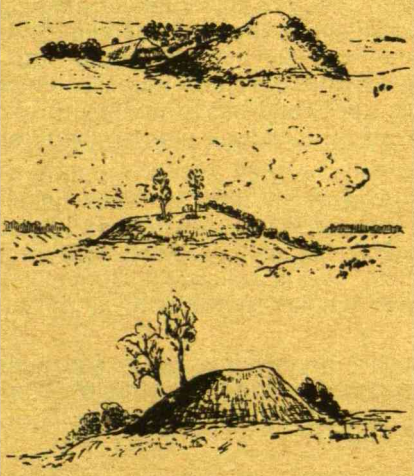

Daug nuplovė jį upelis, nes šonai jau suėjo į kampą ir piliakalnis turi išvaizdą trikampios piramydos, paguldytos ant šono su viršūne pietų gale. Gerai užsiliko tik šiaurės galas, kuris ir duoda jam tipingą vaizdą piliakalnio su 45° nuolaidumo.

Kalta čia buvo ir gamta, bet kalti iš dalies ir žmonės, kurie išsirinko piliakalnį bulvėms ir daržovėms sausumoje užkasti. Vietiniai gyventojai vadina jį Totorių pile ir sako, supylę jį gyvenantieji čia totoriai, nuo kurių ir kaimas pavadintas Totoriškiais. Už kilometro į pietus nuo piliakalnio parodė man lauke Totoriu kapus, kur mačiau keletą akmenų; kai kurių jų būta aptašytų. Gal buvo jie kapų paminklais, bet jokių iškaltų ant jų parašų ar skaitlinių nemačiau. Kitas padavimas, kad kalnas supiltas per vieną karą ir jame užpilti mūrai. Sykį viena ponia kasinėjusi jį keliose vietose ir radusi geležinį kardą ir

lanką. Kaimo gyventojai lietuviai, bet kai kurios šeimynos turi gan keistas pavardes: Angūnų, Davulių, Makačinų.

Netoli Spakiškių k. ir Gelvos dv. laukuose rasdave žmonės akmeninių šlifuotų kirviukų — „perkūno kirviukų“. —

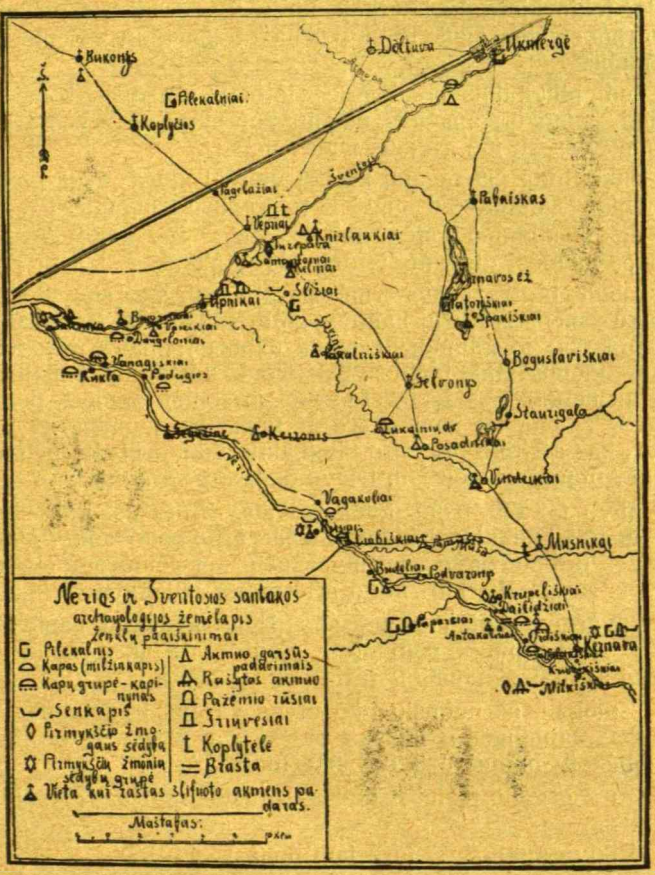

2. **Sližių piliakalnis.** (Pieš. 2). Veprių valsčiuje, Ukmergės apskr., į vakarus nuo Sližių k. Širvintos upės krante tyliai riogso neaukštas piliakalnis; žmonės ir vietą vadina „papiliakalne“. Ilgio iš šiaurės į pietus 25 mt., pločio 7—8 mt.,

ir aukščio nuo lygumos iš rytų pusės 2 mt., pavidale ištiesto ritulio. Iš šiaurės į vakarų pusę gera jo dalis apgriuvo į gilias skardis, apaugusias krūmais.

Žmonės, kasdami anį jo duobes, vokiečių okupacijos laiku, sąšlavoms iš kaimo vežti, užtiko storą sluogsnį apdeginto molio, tokio kieto, kad reikėjo kirsti jis dūromis, o po juo ėjo sluogsnis smėlio, maišyto su pelenais ir anglimis. Žemė aplinkui molis.

Guli piliakalnis poėtingoje vietoje; skardžių šonai žali, apaugę krūmais; apačioje ūžianti per akmenis Širvintos upė. Žmonės riša su juo gražius padavimus.

Sako, būta čia raganų sueigų vietos; keldavę čia naktimis pokylius ir šaukdavę drauges iš tolo aukso trūbomis.

Sako, stabmeldystės laikais čia buvę maldyklos, kur žmonės meldęsi dievams ir degindavę aukas.

Įdomi ir graži alegorinė pasaka surišta su piliakalniu. Pasakė senelis iš Sližių kaimo. „Matai, Tamsta, šis piliakalnis nepaprastas; jo gilumoje gyvena užburti ponai, kurie turi su savim žmonių laimę ir liuosybę. Retas kas žmogus matė juos, nes jau nebetiki „svietas“ teisybei, o senieji žmonės daug ką matė ir žinojo, ko nepamatys ir nepažins jaunieji. Klausyk dabar, kas atsitiko prie šito piliakalnio mano senelio švogeriui, seniui Antanui. Duok jam Dieve dangaus karalystę!

Buvo tai dar baudžiavos laikais. Antanas, kaip ir visi kiti baudžiauninkai, per kiaurą dieną vargo pono lauke. Vakare, sugrįžęs iš baudžiavos su nuvargusiu berniuku, dar skubinasi išarti ir savo ežią, kuri buvo prie paties piliakalnio.

Pavargęs Antanas atsisėdo šalia atsigauti, apie savo vargus ir nelaimes padūmoti. Sėdi... Štai, prieina koks gražiai apsitaisęs ponas ir taria:

„Žmogeli, aš nuimsiu nuo tavęs vargus ir nelaimes, būsi turtingas, laimingas ir laisvas, patsai ir visa pavergtoji liaudis. Pagelbėk tu mums, uždėtą burtą nuimk!“

„Kuo gi galiu ponui padėti aš, prastas mužikas?“ paklausė Antanas.

„Eikiva sykiu,“ — tarė jam ponas.

Sykiu nuėjo ant piliakalnio. Žiūri Antanas ir vietos pažinti negali. Vietoje krūmais apaugusio kalno stovi aukšti ir gražūs mūrai. Įeina į jų vidų. Praeina pirmas duris geležines, antras praeina „micengines“ — varines, trečias duris praėjo sidabrines ir įėjo į gražų didelį kambarį. Ir mato Antanas, ant

stalo, ant „šventos“ duonelės sėdi ir pučiasi bjauri didoka rupūžė.

Tarė ponas Antanui:

„Matai, žmogeli, nusijuokiau sykį iš dovanos savo baudžiauninkų, kada jie pradžioje rugpiūčio su nauja duonele, atėjo pas mane prašyti pagalbos savo varguose. Pasijuokiau iš jų ašarų ir dovanos. Liepiau tarnams varyti liaudį į darbą, o menkąją dovaną išmesti šunims. Dievas prakeikė tą dieną mane. Dvaras į žemę įgriuvo. Lėmė amžius gyventi ir valgyti duoną, apibjaurintą šitos rupūžės. Ir prakeikimą tegali nuimti drąsuolis kaimietis, kuris pūslėtom rankom iš pilės išneš tą rupūžę iš rankų neišleidęs. O, kad kas tai padarytų, atleisčiau aš pavergtąją liaudį!“ baigė ponas nuliūdęs kalbą.

Pasigailėjo Antanas pono ir liaudies, kuri per ištisas dienas vargsta, prakaituoja didikams ponams. Užmiršo baugumą, nutvėrė rankom šlykščią bjaurybę ir nešasi ją laukan.

Praėjo su našta per duris sidabrines. Žiūri Antanas, darosi jo rankose stebuklai. Pučiasi ir eina didyn jo našta. Pirma buvo ji kaip žmogaus galva, dabar jau kaip gera puspūrė bulvių ir su kiekvienu žingsniu vis eina didyn. Vos-vos prasistūmė per varines duris. Priėjo prie paskutinių geležinių durų.

Dar padidėjo rupūžė, jau didesnė už kupetį rugių, vos nekrinta iš rankų. Stumtis pradėjo pro duris, dar auga rupūžė, verčia akimis, smirdančiomis seilėmis spiaudo. Prispaudė savo sunkumu Antaną prie slenksčio. Pavargo Antanas ir iš rankų paleido bjaurybę, seiles ir prakaitą nusišluostė... Užmiršo pono patarimą ir prašymą... Ka, ka, ka... juokai pasigirdo šaly.

Apsigrįžo Antanas... Visai jau sutemta... Paniūręs bėriukas prie žagrės stovi, tamsumoje nyksta piliakalnis. Nei mūrų, nei pono. Ir liko liaudis vargti per amžius —“ baigė senėlis gražų padavimą.

3. Būdelių piliakalnis. (Pieš. 3.) Aukštai, kairiajame krante plačios Neries, į pietus nuo Būdelių kaimo, Žaslių valsčiaus, Trakų apskrities iš tolo matyti gražus piliakalnis, gyventojų vadinamas „Skarbokalniu“. Supiltas piliakalnis ant siauro įsikišusio rago tarp dviejų gilių daubų, kurių krantai prieina prie piliakalnio pamato ir sudaro aukštą ir stačią sieną. Piliakalnis turi 8 mt. ilgio, tiek pat ir pločio; aukštis supylimo nedaugiau 6 mt., keturkampis. Viduryje turi įdubimą iki 1,5 mt.; krantus sudaro apvalios uolos ir tik iš vakarų pusės kiek prieinamas, nes uoloje čia palikti vartai, o žemė išmesta ir sudaro

pylimą kelį, bet tas įdubimas ir pylimas padarytas vėlesniais laikais, kada čia statė „majoką“. Smagu pasigėrėti iš jo aukštumos (vokiškam žemėlapy 1 : 100 000, čia paženklinta aukštuma „110“) gražia Nerimi. Pavadinimą „Skarbokalniu“ žmonės aiškina, kad čia užkastas esąs užburtas skarbas. Daug čia aukso, sidabro ir kitų brangenybių užkasta senovėje, kada lietuviai gyveno dar turtingai. Burtai sykį jau buvo visai panaikinti ir skarbas buvo arti, bet užmiršta tvarka palaikyti, ir vėl jis žemėje pranyko.

Štai kaip tai atsitiko.

„Sykį kunigui iš buvusio čia netoli Paparčių vienuolyno sapnavęsis, kaip tas užburtas skarbas paimti. Paklausė kunigas sapno, ant piliakalnio Šventas Mišias laikė. Baigia mišias, jau skarbas iš žemės visai pasikelia, ir tik užsimiršęs, vietoje gesike, žvakes užgesino pirštais. Sugriaudė, suskambėjo skarbas ir staigiai vėl žemės gilumoje pranyko. Nesykį dar laikė ant kalno kunigas Šv. Mišias; burtams panaikinti skaitė maldas, bet jau veltui.“

Apylinkėje akmeninių kirviukų atrasdavę, prie pačios Neris ant smėlyno skaldyto titnago skeveldrų. Yra čia ir senkapiai, prancūzų kapais pavadinti.

Be šitų kiek plačiau apžiūrėtų paliakalnių turiu čia pažymėti dar kitus, apie kurius tik girdėjau su užtikrinimu, kad jie ten esą.

4. Kernavės pilis yra garsi iš senovės. Bet tikslą turėdamas aprašyti dabartinį stovį mano sutiktų senovės paminklų, čia neminėsiu jos istorijos. Veltui dabar ieskotų akis aukštų pilies mūrų. Keletas nuskurdusių bakūžėlių, žydelių gyvenamų, ir nauja, dar nebaigta bažnyčia — tai dabartinė Kernavė. Aplinkui smėlio kalnai, tikros tyrumos; ant jų ir pas žmones dar liko keletas pėdsakų garsios praeities. Žmonės čia atmena vardus Kerniaus kunigaikščio, kurs pilį pastatęs, savo vardą joje išlaikė; žinomas liaudyje ir garsiojo Mindaugo vardas. Vietiniai žmonės jau lenkiškai kalba, bet tos kalbos nelaiko savąja, nes dar atmena senesnieji, kad eidami pirmos išpažinties, maldas kalbėję lietuviškai. Ir lenkiškai kalbėdami, tėvynei jie turi lietuvišką meilę, gerėjasi tik savo šalies praeitim. Sakė, aukštame piltame kalne esąs įgriuvęs aukso stabas piktojo dievo Perkūno, kuris neapkęsdamas giesmių šventajam Kryžiui, sugriaudęs taip galingai, jog sugriuvę pilies mūrai ir belikęs vien tik piltas kalnas, pranykę gilumoje žemės. Skylė ilgai dar matėsi kalno viršūnėje ir piemenys mėtydavę ten ak-

meniukus, klausydami, kaip ten gilumoje, ilgai bepuolant, suskambės, pataikęs į auksinį stabą.

Be piliakalnio, kurių taip daug visoje Lietuvoje ir kurius, atvirai prisipažinus, taip mažai žinom, čia pasakoja apie kitą senovės paminklą „piltą lauką“. Tokios rūšies senovės paminklų man teko pastebėti tik čia. Netoli Kernavės, apsuktas smiltynais yra vienkiemis Kriveikiškiai, ir nuostabu, kad visur aplinkui smėlys, viduryje gi geras valakas vienkiemio derlingo juodžemio. Žmonės tai aiškina šitaip: „Senovėje čia gyveno stabmeldžių kunigas — krivis. Jam pagerbti žmonės iš tolo nešė tą juodžemį ir pylė ant krivės laukų, kad užtarytų juos pas galingus dievus. Ir pati vieta nuo to pavadinta Kriveikiškiais.“

Netoli čia Pasperio kaimas ir ežeras tuo vardu, kurį padavimai riša su vardu kunigaikščio Sperio, Palemono sūnaus.*) Artimesnėje apylinkėj yra dar keli piliakalniai, kurie laukia tyrėjo, senovės mylėtojo, kad arčiau juos pažintų ir pamylėtų. Iš jų žemėlapyje pažymėti: Ukmergės mieste prie Šventosios gražus, vienas iš didžiausių piliakalnių Lietuvoje; užmirštas, užterštas, suspaustas skurdžiomis žydelių bakūžėlėmis, tyli apie savo garsiąją praeitį. Koplyčios valsčiuje Piliakalnių kaime yra piliakalnis, kurį, sako žmonės, švedai supylę. Netoli aprašytojo piliakalnio „Skarbokalnio“, prie Paparčių kaimo, Žaslių valsčiaus Trakų apskrities yra piliakalnis, ant kurio stovėjo žinoma dar XIV amžiuje pilė „Paparten“.

Gal ir dar atsirastų šiame plote mano nepastebėtų šios rūšies senovės paminklų. Tai papildyti paliksiu kitiems. O kiek galėsiu, paduosiu trumpas žinutes apie kitus istoriniusarchaiologinius paminklus, kurius pažinau minėtame plote.

II. Kapai, kapinynai ir senkapiai.

Šiame nedideliame kampelyje keliose vietose teko matyti įvairių senoviškų laidotuvių vietų. Vienoje vietoje tie senovės kapai pavidale vadinamųjų milžinkapių, neaukšti apskriti pylimai (kurganai) sudaro kapinynus iš daugiau kaip 50 atskirų, aiškiai dar matomų kapų; kitur pavėsyje riogso užmiršti 3—4, o kartais tik viena neaukšta kalvelė, turi vietos žmonių pavadinimą — milžinkapis bei kapas. Padavimai dažniausiai sako, čia palaidoti esą žmonės milžinai bei kariai, kritusieji kartais nežinomame kare. Kitose vietose senovės laidotuvių vietos pavadintos senkapiais; kapinėliais. Neskaitau tų ka-

*) Vargu bau kernaviškiai žino knygų prasimanytąją pasaką. Čia bene bus paties p. Tarasenkos sumetimas? Red.

pinėlių, kurių dažnai yra pagal kaimus, gal taip pat einančių iš gilios senovės, dabar papuoštų aukštais kryžiais. Mano pažymėtieji senkapiai jau nebeturi žymių pylimų ant paviršės, nesikelia čia aukšti kryžiai, vien tik sutrupėję kaulai ir kai kurių smulkiųjų metalinių daiktų dalys liudija, čia būta laidotuvių vietos. Neturėdamas galios ir nedrįsdamas paliesti nepratusia diletanto ranka, duosiu jų vien tik aprašymą ir pažymėsiu tas vietas, kurios laukia prityrusios tyrėjo rankos, kad pakeltų mums uždangą nuo praeities ir pamokintų įvertinti tas šalies brangenybes. Kaip ir kitų paminklų, jų likimo dienos suskaitytos. Negailestingos rankos kerta retus pušynėlius, paskutinę apsaugą nuo audros; neaukštus supylimus išars žmonės, vėjas ir lietus sulygins su paviršė; sutrupės kaulai ir daiktai, išnyks padavimai ir pražus tie brangūs senovės paminklai. Tokios rūšies paminklų pastebėjau šiose vietose:

1. Kairiajame krante Šventosios upės, pakelėje iš Upninkų bažnytkaimio į Saleninkų kaimą. Pradedant nuo Daugelonių kaimo, ties pačiu keliu vienoje vietoje suskaičiau 28, toliau už 3 kilometrų kelio dar išmėtyta po du, po tris, viso 20. Visi kapai apskriti, nuo 3 iki 10 mt. kaikurie diametre, aukščio nuo 0,5 iki 2 mt. Visi dar gerai užsilikę; tik viename matyti skersas nežinomo tyrinėtojo perkasas. Tie kapai, sako žmonės, likę nuo švedų karo. Rasdavo čia įvairių geležies daiktų, o syki radę geležinį visai surudijusį didelį kardą.

Daugiausia laidotuvių vietų pastebėta Neries slėnyje pakelėje iš Kernavės, per Čiobiškius į Saleninkų kaimą, arti kurio įteka Šventoji į Nerį.

2. Už 1,5 kilometro į šiaurę nuo Kernavės netoli Valeikiškių kaimo miške yra 8 kapai. Padavimų apie laidojimą čia negirdėjau, o priskirti juos prie kapų drįstu, remdamos šiais daviniais: iš aiškiai matomų apskritų supylimų ir iš pasakojimų. Kada čia kirto vokiečiai mišką, nuvirtusi su šaknimis pušis ir buvę matyti žemėje pelenai ir sutrupėję kaulai.

3. Toliau į šiaurę pietų gale Ordiškių kaimo ant kalnelio yra 3 kapai. Bet daugiau jų yra į šiaurę nuo minėtojo kaimo miške, kur suskaičiau daugiau, negu 50 kapų. Tie kapai gali būti paskirstyti į dvi rūši. Kapai miške, vadinamieji „prancūzų kapai“, eina pagal kelią, kur vienas, kur grupėmis iš 3 ir daugiau. Visi turi nuo 3 iki 6 mt. diametre, 1—1,5 mt. aukščio. Apie kai kurius dar yra žymių iškastų griovių. Pažymėtinas čia „Karaliaus kapas“ iki 20 mt. diametre, 1 mt. aukščio, aplinkui apdėtas akmenimis, turi ant viršaus mažąjį neaukštą kapą, o pašonėje dar vieną mažą. Padavimas sako, čia esąs palai-

dotas karalius, kuris šioje vietoje pietavęs ir užmuštas tapęs šüviu iš Antakalnio kalno (kaimas kitoje pusėje Neries, 2 kilometrai nuo šios vietos) ir čia palaidotas.

Šitas kapinynas daugiau negu kiti yra sugadintas; dauguma kapų barbariškai iškastais viršais. Žmonės sako, kasinėję ir ponas lenkas ir kunigas iš Kernavės; rasdavę sidabrinių kilpų, trumpų geležinių kardų ir įvairių žalvario daiktų, ir žmogaus kaulų kartu su arklio kaulais. Šie daiktai jau gali liudyti, jog kapai nėra prancūzų, kaip vadina juos žmonės. Įdomūs turi būti kapai, kurie yra už miško, apie kurius žmonės nieko nebemini. Čia apie 10 kapų, neaukščiau 9,5 mt. keliasi nuo paviršės žemės, aplinkui apdėti akmenimis. Jie gal senesni už „prancūzų kapus“ miške.

4. Kiek toliau nuo miško, prie vienkiemio Dailidžių prie kelio yra 4 maži kapai.

5. Į vakarus nuo Padvaronių kaimo, prie Neries rodo „prancūzų kapus“.

6. Mažu keliuku, per smėlį ir kalnus, kartu su Neries bangomis einant, dar yra kapų. Tarp Čiobiškio miestelio ir kaimo Rusių rago pušynėly yra išmėtyta iki 40 kapų, daugiausiai čia didelių iki 10 mt. diametre, 3 mt. aukščio, gerai užlikusiais aplinkui grioviais. Dauguma jų tyrinėta, nes matyti perkasai; bet kieno kasta, nėra žinių.

7. Prie Vagakalių kaimo buvo 4 kapai, bet dabar jau išarti, rado čia žmonės puodų šukių, pelenų, anglių.

8. Nepriėjus Podeigių kaimo miške riogso 5 gerai išlikę nedideli kapai.

9. Prie Vanagiškių kaimo yra neaukšta 4—5 mt. kalvelė, apaugusi storomis pušimis, su daugybe iškastų duobių; žmonės vadina ją „pile“. Sako, seniau čia ant kalno gulėjęs akmuo paskaitomais parašais; jis vėliau suskaldyta ir išvežta į Ruklų dvarą, kitoje pusėje Neries. Duobės kalne tai padaras lobių ieškotojų, kuriems nesykį čia vaizdavosi pinigai, bet surasti juos nepavyko. Aplinkui kalvelės išmėtyta daugiau, negu 40 kapų. Nėra čia apkastų grioviais bei apstatytų akmenimis. Visi paprasti, skiriasi tik vien savo didumu. Visi gerai užsilaikę, tik vieną didžiausį, sako žmonės, išpustęs vėjas. Randa čia geležies, surūdijusių ginklų.

10. Toks pat kapinynas yra kitoje pusėje Neries Kuklos dvaro miške.

11. Vienas kapas Lukvinių dvare, Gelvonių valsčiaus, dešiniajame krante greitosios upės Širvintos. Kapas ant aukšto kalno, kryžiais papuoštas ir apsodintas gėlėmis.

Be tų laidotuvių vietų, aiškių ant paviršės, duodu dar žinias apie senkapius, kurie jau neturi ant paviršės supylimų, bet, kaip sakiau, žymūs tik kaulais, daiktais, ir žmonių padavimais. Tokių vietų aptikau:

1. Aplinkui Kernavę išpustytuose smiltynuose dažnai galima sutikti sutrupėjusių žmonių kaulų.

2. Priešai Kernavės, kairiajame Neries krante, ties Mitkiškio kaimu, ant smėlio daug yra išpustytų žmonių kaulų. Atradau čia keletą žalvarinių kankaliukų (barškiečių), puodų šukių, pagražintų ornamentais ir mažą sidabrinį pinigą su nepaskaitomomis skaitlinėmis, bet žymia Vytimi.

3. Aplink Čiobiškio laukuose ir daržuose dažnai iškasa žmonių kaulų.

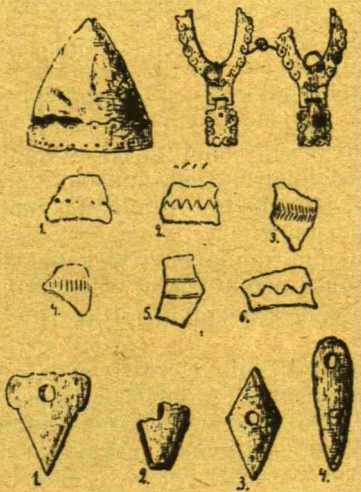

4. Rūsių kaimo, Žaslių valsč., Trakų apskrities, įdomus senkapis ant smiltyno į šiaurę nuo kaimo. Ant smėlio po visą lauką išmėtyti žmonių kaulai, kiti čieli, kiti jau sutrupėje. Yra keletas ugniaviečių, prie kurių radau susiliejusių gabalų žalvario ir stiklo. Daug čia pririnkau daiktų ir dalių jų jau sulaužytų. Radau dalis žalvario apyrankių, kryžiukų, kankaliukų, auskarų, geležies peiliukų, sagų, iečių ir įdomų senovinį šalmą su kirtimo žymėmis ir kamanas su šoninėmis pasidabruotomis ir pagražintomis ornamentu skardimis. (Piešinių pirmoji eilia: Šalmas ir kamanos iš senkapių.)

Daug išmėtyta po visą lauką molinių šukių nuo puodų; kai kurie turi priemaišą skaldyto akmens, kiti pagražinti įvairiu ornamentu (piešinių antroji eilia), yra ir paprastų; vien tos šukės duotų daug medžiagos, nes jos gal prigulėjo netik prie kapų, bet ir prie kitų senovės paminklų, kurių žymes radau čia, tai pirmykščių žmonių sėdybų.

5. Saleninkų kaimo senkapis. Ant smiltyno išmėtyti kaulai žmonių, geležies peiliukų dalys ir gal nuo grabo kaltos vinys; yra ir šukių iš molio, maišyto su skaldytų akmeniu. (Piešinių trečioji eilia.) Senkapiai yra prie minėtų piliakalnių Totoriškių, Sližių ir „Skarbokalnio".

10. „Kapinėliai" tarp Prienų ir Gelvankos ežerų, prie Staurigalų kaimo, be jokių žymių ant paviršės. Vaikai kasinėdami rasdavę čia senobinių pinigų, vario žiedų ir kaulų trupinių.

III. Akmens amžio pėdsakai.

Aprašytieji archaiologijos paminklai piliakalniai ir kapai savo didumu ištolo krinta į akis ir sužavi praeities mylėtoją savo gražiais ir tipingais vaizdais. Bet nepraėjau pro šalį ir kitų brangių senovės vaizdelių, kurių atsidėjęs ieškojau po savo kojom. Tai nereti mūsų krašte giliosios senovės paminklai, žymės žmogaus gyvenimo vietų jo pirmajame kultūriniame laipsny ir pavadinti „pirmykščiais". Žymės paprastos, neaiškios, nekrinta į akis, ugniavietė: keletas šukių iš molio, maišyto su skaldytų akmenų bei žvirgždų, skaldyto titnago skelveldromis ir šlifuoto akmens bei kaulo padarai. Tai ir visos liekanos ant viršaus nuo gyvenusių čia žmonių senovėje. Retai kieno domę jos atkreips, retai kas pažins, tai gal dažniau už kitus jos naikinamos. Daug jų pagal upes ir ežerus, kurie išmargina Lietuvą. Ieškojimai Šukevičiaus*) Trakų apskrityje ties Merkinės ir Ulos upėmis parodė ant 1200 kv. varstų 58 sėdybas su keliais tūkstančiais įvairiausių padarų, žyminčių tą epochą.

Bet ką mes žinome apie kitas Lietuvos dalis?

Duodu aprašymus keleto vietų, mano užtiktų šiame plotę; noriu bent kiek parodyti, kas tie yra senovės paminklai.

1. Juozapavos sėdyba, kairiajame Šventosios krante, kiek aukščiau tilto, keliu iš Veprių į Gelvonis, ant smėlio kalnelio. Sėdyba labai skurdi ir negausinga. Radau keletą titnago skeveldrukių; iš jų viena visai jau priruošta yla ir keletą šukių molinių puodų su trumpai išduobtais giliais ornamento taškais.

*) Swiatowit. Tom III — 1901. W. Szukiewicz. Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim.

2. Samantonių sėdyba, kairiajame Šventosios krante, smėlio slėnyje. Radau ugniavietės žymes ir puodų šukes iki 2 cm. sienelių storumo su priemaiša į molį skaldyto akmens, juodai apdegintas.

3. Saleninkų sėdybos, į rytus nuo kaimo smėlynėje keliose vietose užtikau plotus su daugybe išmėtytų titnago skeveldrų;

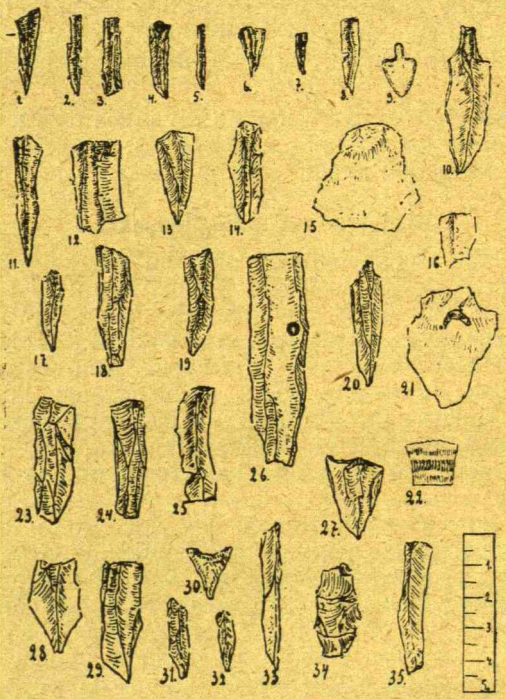

Titnago padarai iš Neries ir Šventosios santeklio.

stropiai jas berinkdamas, radau keletą gražiai išdirbtų vilyčioms strielikių, peiliukų ir skaptukų. Gerame stovyje daugiau 30 daiktų, neskaitant paprastų skaldinių, kurie žymi, kad čia gilioje senovėje gyventa ir dirbta žmogaus. Yra čia ir ugniavietės žymių; bet ar tai liekanos pirmykščios kultūros, ar buvo deginimo lavonų vieta, sunku spėti. Nes skeveldros titnago ir ugniavietės maišosi ant smėlio su žmogaus kaulais; aukščiau

ta vieta mano pažymėta, kaip senkapis. Tanku čia ir molinių šukių, panašių į Juozapavos ir Samantonių šukes.

4. Rusių sėdybos. Vieta jau taip pat pažymėta, kaip senkapis, bet ir čia visame smėlio lauke krūvomis išmėtytos pirmykščių sėdybų žymės. Čia užtikau daug gerų ir tipingų padarų iš titnago. Daug čia įvairių šukių mólinių puodų, kurias vaikai daužydavo, rasdami ant žemės paviršės. Kai kurios šukės gražiai ornamentuotos. Rasta čia ant smėlio ir dalys akmeninio plaktuko, labai gražiai apdirbto ir šlifuoto.

5. Krupeliškių sėdyba. Čia radau žymes ugniavietės, puodų šukes ir keletą dalių titnago padarų.

6. Kernavės sėdybos. Keliose vietose į šiaurę nuo miestelio ant smėlio randasi titnago skeveldrų, šukių ir žmonės davė man du gyvulio kaulu su skylėmis.

7. Mitkiškių sėdyba randasi toje vietoje, kur ir senkapis. Rasta keletas gražių padarų iš titnago ir šukių.

Be gyvenimo vietų pirmykščio žmogaus žymių pakrančiais upių, akmens amžio pėdsakų teko pastebėti ir kiek toliau nuo upių. Tai liudija surinkti kaimuose, vadinamieji „perkūno kirviukai bei kulipkos". Sunku išgauti jas iš sodiečio rankų. Mat, jie daug naudingo atnešą namams. Bet stropiai ieškodamas, suradau 16 kirvelių ir 3 jų dalis, 2 skeltuvėliu, dalį plaktuko šiose vietose:

1. Bukonių m. — kirviuką.
2. Bajoriškių k. — kirviuką.
3. Knizlaukių k. — kirviuką.
4. Samantonių k. — dalį kirviuko.
5. Vareikių k. — kirviuką.
6. Pakalniškių k. — keltuvėlę.
7. Špakiškių k. — du kirviuku.
8. Posadninkų k. — dalį kirviuko.
9. Vindeikiuose — kirviuką.
10. Čiobiškio miest. — kirviuką.
11. Rusių k. — kirviuką ir pusę plaktuko.
12. Krupeliškių k. — keltuvėlę.
13. Dailidžių vienk. — kirviuką.
14. Pamūsios k. — kirviuką.
15. Būdelėse — kirviuką.
16. Antakalny — kirviuką ir dalį jo.
17. Keizonių k. — kirviuką.
18. Gelvų dv. — kirviuką.
19. Kelmų k. — kirviuką.

IV. Įvairios senovės liekanos.

Be aukščiau paminėtų archaiologinių paminklų, čia duodu trumpų žinių apie kelius, neįėjusius į pirmąsias: jie taip pat turi būti neužmirštini, apsaugojami nuo pražūties ir tyrinėjami.

1. Garsus Mokaus akmuo ant kranto Šventosios, netoli Knizlaukio kaimo, Veprių valsčiaus. Pas jį liaudis savo bemokslius siunčia pasimokinti ir taria: „Eik pas Moką, pramoksi!“ —

2. Didelis akmuo, ant kurio, sako, deginę aukas, netoli Ukmergės, kairiajame Šventosios krante.

3. Saleninkų akmuo, kaimo lauke, kurį „velnias traukęs užversti bažnyčios durims, bet gaidžiui surikus, pametęs.“

4. Netoli Mitkiškio senkapių „kryžiaus akmuo“ iškaltais jame Švenčiausios Motinos pėdais ir jeriuku. Mano pavadintas žemėlapyje „rašytu“.

5. Veprių miestelyje prie bažnyčios mažai beliko žymių buvusios čia pilies ir tik dideli plytgaliai, sukietėję gabalai vopnos ir kafliai dar liudija apie tai.

6. Upninkų bažnytkaimyje kalbama, čia senovėje buvęs didelis miestas, tik per vieną karą sudegęs. Mūro griuvėsiai lauke, kurį rūpestinga senelio bažnytinio sargo ranka aptvėrė ir pastatė kryžius, tai liekanos buvusios čia bažnyčios. Kalnuose, Šventosios krante, esą kokie paslaptingi ir nežinomi rūsiai.

7. Po bažnyčios kalnu Kernavėje taip pat yra kokie rūsiai. Vienas kunigas jas atkasęs ir net savo galvijus juose ten laikęs. Sužinojus apie tai valdžia uždraudžiusi ir liepusi užpilti.

8. Paparčių kaime griūvėsiai buvusio čia dar XVII amž. vienuolyno, uždaryto Muravjovo laikais.

Įdomūs istoriniai paminklai mūsų įvairūs lietuviški kryžiai, kuriuose aiškiau, negu kame kitame, išsilieja liaudies mintys; bet įdomios senovinės mūrinės koplytėlės, kurių neperdaug turime ir kurios sudaro brangios rūšies senovės paminklus.

Tokių koplytėlių užtikau:

9. Veprių miestelyje aukšta graži koplytėlė, po kuria, sako, užkastas esąs lobis. Matyti, stropiai ieškota jo, nes koplytėlė to dėliai visai nukrypusi.

10. Šv. Barboros Koplytėlė tarp Musninkų miestelio ir Musninkų dvaro, pastatyta, sako, XVII amž., lenkų karaliaus Žigmo Augusto žmonos Barboros, kuri pati gyvenusi čia dvare. Koplytėlė dviejų aukštų; žemesniajam Išganytojas pasilenkęs po kryžium; antrajam Šv. Barbora. Stovylos naturalio didumo, labai gražiai ir stilingai padarytos iš medžio. Užklydęs

čia menininkas ilgai neatitrauktų akių nuo to gražaus senovės vaizdelio.

11. Turiu dar atminti vieną paminklą, kiek gamtos, o gal kiek ir žmonių rankų padarą. Tai „Totorių brasta“ per Nerį, prie paminėto Dailidžių vienkiemio, Musninkų valsčiaus. Čia supykusi Neris ant pastojusios kelią granito uolos metasi ūžesiu, aptaško putomis, bet nenuveikus, metasi dar kartą, kitą — prabėga jas ir vėl nutyla. Tik baltos putos ilgai dar rodo, kad buvo supykusios šviesios bangos....

Atminsiu dar vieną senovės palikimą, su kuriuo žmonės rišo ir daug padavimų. Ilgu ruožu, pagal Neries, dešiniajame jos krante, smėlingame slėnyje tiesiai mažas lauko kelelis. Prabėga kiek žaliuojančiais laukais, pasislėps pušynėly, tai visai pranyks smėly, tai pasirodys ant kalnelio ir vėl toliau pranyksta. Prancūzai čia nuo Gegužyno, per Čiobiškius, ir Kernavę traukę į tolimąją Maksvą. Šaltą žiemą grįžo jie atgal... Be dainų ir trimitų, nuplyšę, pusnuogiai, alkani, traukėsi jie nedideliais būriais. Užeidavo į kaimus ir prašydavo pavalgydinti juos. Iš tų laikų Ordiškių kaime atmena tokį atsitikimą. Į bakūžėlę užėjo alkani prancūzai ir žinodami, kad pas kaimiečius esti valgio krosnyje, puolė prie jo. Senelė, bakūžės šeimininkė, turėjo nežų, ir išsitepus kaimo vaistais, įlindo sušilti į krosnį. Prancūzai į krosnį valgio ieškoti, o išsigandusi senelė iš jo. Nustebo prancūzai, pamatę senelę; girdėjo bekeliaudami per tamsius Lietuvos miškus daug pasakų apie piktas raganas-šmėklas... Išsigandę, badą ir šaltį užmiršę, bėgo iš bakūžės laukan.

Neretai visame plote pasakojama apie vaidinimąsi pinigų. Bet netiki žmonės, kad galį jie atradusiam duoti laimės; kiti skeptikai jau ir visai netiki, kad pinigai degą ar kitaip kaip vaidinąsi žmonėms.

Lobiai rasti buvo miškely, kur kapinynas ties Ordiškių kaimu; apie tai girdėjau iš pačių radusių asmenų. Pinigų gauti iš jų nepavyko...

Štai, ką esu matęs ir girdėjęs ir kiek sugebėdamas aprašęs. Nebūdamas mokslininkas tyrinėtojas, nenoriu daryti iš to bet kokių išvadų, be vienos, kad mano aprašytasis Lietuvos kampelis, del savo gausumo ir įvairumo archaiologinių paminklų nėra retenybė. Visa Lietuva pilna praeities gyvų vaizdų ir laukte laukia mylėtojo juos atrasti ir apskelbti.

„Mūsų Senovė“ ir kiti laikraščiai su padėka priims ir paskelbs tas žinias; rinks medžiagą savo kraštui pažinti, su-

statyti plačiam „Lietuvos archaiologiniam žemėlapiui“. Juo naudosis ir mokslininkai savo darbuose ir visuomenė, kuri pažins ir atmins savo krašto gyvąją istoriją. Su darbu reikia skubėti. Retai kur tos kultūrinės tautos brangenybės beužsiliko gerai. Audros ir negailestingos nesusipratusių žmonių rankos greitai nutrins paskutines tos praeities žymes. Liūdnas likimas tautos, kuri užmirš tą gyvąjį šaltinį, kurį mūsų neužmirštamas dainius Kudirka pavadino — „praeitimi“.

1922 m. IV.

Mūsų kalnai.

(P. Būtėno, Kaune.)

Grūžių apylinkės kalneliai.

Čia trumpai nurodomos žymesnės Grūžių apylinkės vietos,*) kurios laukia archaiologinių ir net geologinių tyrinėjimų. Kiekviena vieta — kalnelis, slėnys, pieva — turi savo padavimų nuotrupų. Aprašomieji kalneliai arba šiaipjau vietos yra netoli Grūžių bažnytkaimio neplačiame ruože iš rytų į vakarus, imant Paliepių dv., Grūžių bažnytkaimio, Dovydų, Masčionių ir Vienžindžių sodžių laukuose. Šios apylinkės nuolatos galėjo būti, kaipo Lietuvos dalis, Lyvų žemės ordeno iš šiaurės puldinėjamos.

N e b u v ė l i ų k a p a i. Tai neaukštas apvalainus kalnelis buvusio Grūžių dvaro lauke; tą dvarą valdė graf. Tiškevičaitė. Dabar šis kalnelis paverstas Grūžių parapijos kapais. Nebuvėlių kapuose ligi tol testovėjo du seni, pakrypę, aukšti mediniai kryžiai. Seniau pats kalnelis būdavo įtarinėjamas čiabūvių žmonių, kaip „vaidinuoklių“ vieta, kol jį šventytais parapijos kapais pavertė ir tvora aptvėrė nuo kiaulių knisimo.

Į šoną nuo Nebuvėlių kapų — šiaurės vakarų pusėj — tarpukalnės lomoj yra užverstų verdenių. Gerokai dar prieš didįjį karą Joniškėlio ūkio mokyklos rusų mokytojų buvo organizuota ekspedicija toms vietoms tirti. Ji ar kokias keturias dienas tyrusi: esą naktimis tyrėjai, priglūdę prie žemės, girdėdavę žemėse dulsų ūžimą. Buvo jų spręsta, jog ties tomis vietomis esą vandens tako ir kad netrukus prasiveršiąs į paviršę vanduo. Bet ir lig šiol dar nieko vandens prasimušusio aplink

*) Susisiekiamasai trijų valsčių — Joniškėlio, Linkuvos ir Vaškų — mazgas, arba, kitaip sakant, šiaurinė Grūžių parapijos dalis.

nežymu. Tenka pastebėti, kad gipso podirvio, kokis eina pro Pasvalį, čia šiose apylinkėse nesitaiko: žemės paviršius — kietas dirbti molis arba molis su juodžemiu; podirvis maišytas — sluoksnis molio, sluoksnis žvyro ir t. t. Gipso ruožas nuo šios apylinkės į rytų pusę Pasvalio — Saločių link bus apie 15—20 kilometrų atstumo. Tiesa, šiaurės šone dar už kelių žvyriuotų kalnelių koks kilometras antras į šalį „Šilia". Tai apie 100 hektarų ploto pūzrynė, durpynė vietomis iškirsta, vietomis apžėlusi beržais ir gailiais. Iš jos faktinai grioviais prasideda Mūšos intakai: Máučuvis, Plonė, Islikis. Tie visi upeliai nusisuka į šiaurę, Latvijon; joks upelis neteka į pietus, kadangi tuojau netrukus eina ilgos pakilios vietos su išmėtytais kalniūkščiais lygiagrečiai su Mūša iš vakarų į rytus.

Šiaipjau šiose apylinkėse žemės įdubimų žmonės neatmena, kad atsitiktų.

Apie 1905 metus prie Nebuvėlių kapų keliatą kartų buvusio Grūžių dvaro kumečiai buvę išarę pinigų. Tuos pinigus atėmęs tuo laiku buvęs dvaro urėdas Būgaila ir „pėlėpotinas" Parčevskis ir kaž kur išvežę. Kokie, kieno ir kurių laikų pinigai yra buvę, sunku pasakyti.

Anot pasakojimų prie Nebuvėlių kapų seniau buvęs N e b u v ė l i ų s o d ž i u s. Kad tai gali būti tiesa, liudija dar nesenai aptikti panašios į, pirtį trobos pamatai. Šis sodžius ponams prasikaltus, tapęs išdraskytas, gyventojai išvarinėti į kitus, tuokart užvestus statyti apkartės sodžius. O Nebuvėlių sodžiaus laukų žemės paverstos dvaro žeme ir pastatytas Grūžių dvaras — Mažieji Grūželiai.*) O kur dabar stovi tie Grūžiai, buvęs tik vienas stipriai pasiturįs viensėdis. Dar ir šiandieną išilgai dvaro sodo (dabar klebono) tebežymi žemėse pamatai. Iš tokių buvusių Nebuvėlių sodžiaus gyventojų yra žinomas ištremtas į Vienžindžių sodžių — į vakarų pietus nuo N. Kapų 2 klm. — gyventi ūkininkas Aperávičius.

Savo laiku (dabar jau ne) Nebuvėlių kapai ir visa jų apylinkė baugindavusi žmones: vienoj jų pusėj vaidindavęsis katinas, kniaukdamas, kitoj — visą dvylikę valandą nakties giedodavęs gaidys.

K o p l y č k a l n i s. — Kalnelis jau baigiamas iš dviejų pusių ardyti, keliui žvyrą imant. Jis stovi į vakarus netoli nuo Nebuvėlių kapų Dovydų sodžiaus lauke. Čia, kalbama, esanti senovėj nusmegusi ar smėliu užnešta bažnyčia; kartais pasa-

*) Yra „Didieji Grūžiai" — barono Bystramo dvaras; jis nuo M. Grūželių į rytus apie 7—8 kilometrus atstumo.

koja, jog kaž kieno rūmai esą prasmegę. Netoli jo, truputėlį į žiemių rytus kito tokio pat, bet jau šiandien ariamo nužulnaus kalnelio prieškalnėj slėny jau nebeatmenai yra užversta gili verdenė. Apie tą verdenę vaidindavęsi: juodas gaidys giedodavęs.

Pašilio Kalnas. Jis, skaitant nuo Nebuvėlių kapų vienoj eilėj, bus trečias aukštokas kalnelis ir stovi į žiemių vakarus nuo Koplyčkalnio pusės arti kilometro tolumo. Tarp Pašilio kr. ir Koplyčkalnio yra pieva; seniau, matyt, čia miškas žėlęs. Toj slėniuotoj pievoj, kol dar sodžiai nebuvo išsidalinę, buvo prikasiota Dovydų sodžiaus linmarkų; šiandien jos baigia akti, o pieva nusausinta ir nuokalnėliai išarti.

Pašilio kalnas visas sveikas, nebent vietomis piemenų ar pusbernių prieš 15 metų pakasinėtas, beieškant „degančių pinigų“ ir del smėlio minkštumo kasioti. Kalbama, jog rusų valdžia draug su ponais buvusi uždraudusi šį kalną kasinėti ir iš jo smėlį keliams imti. Kalnelis gerokai patisas iš vakarų į rytus, statokas, šiek tiek linktelėjusia vidun viršukalne. Iš jo toli matosi: į pietus žiūrint, jis aukštesnis už lygiagrečiai su Mūša einantį nuo Linkuvos į Saločių pusę kūbrį (jis kaip ir to kūbrio žieminiam šlaite stovi). Ypač nuo jo toli plačiai matosi žiemių apylinkė apie 15 kilometrų tolumo. Tuoj po kokio $2^1/_2$ klm.; plačios „Šilios“ pūzrynės, neaukšti Rudžionių sodžiaus lauke kalniukai Ančkalnis, Kapeliai, Čigónkapis.

Vieną vyriausią aiškiausią grandinę sudaro keliolika kalnelių, imant iš rytų į vakarus, kurių žymiausia grandis, t. y. aukščiausia vieta bus Pašilio Kalnas. Jie paeiliui netoliese nuo vienas kito eina šiaip: 1. Ląpkalnis, 2. keli bevardžiai kalneliai, 3. Nebuvėlių Kapai, 4. keli bevardžiai kalneliai, 5. Koplyčkalnis, 6. Pašilio Kalnas, 7. Katmilžiai, 8. Raudonkalnis, 9. Jónkalnis, 10. Bulviakalnis, 11. Kapai, 12. Žogrynė, 13. Vaisginis, 14. keli bevardžiai kalneliai, 15. Kertuotis Kalnelis, 16. Maščiónkapiai, 17. Maščiónkalnis ir 18. Kriaučkromis, kalnelis ties Turčinų kaimu. Ties viduriu šių visų kalnelių į žiemius per „Šilią“ eina pasagos pavidalo (išlinkimo kupra į šiaurę) kalva, vietomis visiškai lyg nutrūkdama.

Katmilžiai. Kalnelis stovi Dovydų sodžiaus pakluonėj tarp Pašilio, Raudonkalnio kalnelių. Jis neaukštas, išduobėtas, žvyrą beimant; čia yra keli rūsiai bulvėms kasti. Daug metų atgal kartą rudenį prieš išskrisiant susileidęs gandrų pulkas žudęs vieną gandrą, kam jis neišperėjęs tą vasarą nė vieno gandriuko. Gandrų pulkas įsikibdavęs į bevaikį gandrą snapais, iškeldavę jį aukštyn ir staiga priilsusį

leisdavę žemyn. Taip kartoję daug kartų, kol pagaliau užmušę. Paskui gandrų pulkas pakilęs ir išskridęs savais keliais.

Raudonkalnis. Šis kelnelis stovi tarp durpiniuotos „šilios", Pašilijo, Katmilžių ir Jonkalnio kalnelių. Iš jo seniau keliams taisyti smiltį imdavo. Jo šlaite yra gera, vandeninga, dabar ėmusi akti verdenė.

Jonkalnis. Jis stovi tarp Vaišginio ir Raudonkalnio kalnelių; išduobėtas, pakilus. Kalnelio šone stovi verdenė, kurioj, kad ir sausymečiais, aplinkiniams gyventojams vandens nestinga. Seniau apie tas vietas žvakelių, pagaliau, ir vaiduoklių maišydavęsi.

Bulviakalnis. Aukštokas, mažai iš vakarų pusės keliams žvyro praimtas kalniūkštis; jo viršus visas Dovydų sodž. bulvių rūsiais paverstas. Išimtame kalnelio šone giliai smėly daug žmogikaulių barkšo. Taip pat reiškiasi akilai zigzagais rudi, vietomis popilki pūvenų žemės sluoksniai. Keli sieksniai nuo jo yra kitas kalnelis, paverstas katalikų kapais ir dailiai apmūrytas, aplink berželiais apsodintas.

Vaisginis. Smėlio kalnelis tarp Jónkalnio, Bulvekalnio, Maščiónkalnio, Taldaráldos ir Žvirgždynės. Iš jo smėlį keliams ima. Kadangi lengvai kasamas, baltas, vietomis gelsvas smėlys, tai piemenų labai mėgiamas kasioti. Jame iš visų šios apylinkės kalnėtų kalnelių daugiausia žmogaus kaulų randama. Mano piemenavimo laikais (1905—1910 m.) buvo rasta devyni rusų skatiko didumo pinigai, atmenu, gelsvai blizgą ir nelygiu, drumblėtu paviršiu ir keliata sužialiavusių grandinėlių. Čia auksčiau dažnai vaidindavosi. Prieš d. karą dovydiečiai esą matę keliatą nakčių iš šio kalnelio iškylant vasarą didelius ugnies kamuolius.

Jurgaičių pilies kalnas.

Šis kalnas yra Meškuičių vls. Šiaulių aps. Važiuojant plentu iš Šiaulių į Joniškį jis bus kokie 5 klm. nuo plento dešinėj į rytų pusę. Gelžkeliu iš Šiaulių į Joniškį važiuojant, visai pro šį kalną tenka važiuoti. Čia buvusiuose žmonėse jis yra vadinamas šiais vardais: Jurgaičių pilies kalnas, Jurgaičių kapai arba Kryžių kalnas.

Jurgaičių pilies kalnas beveik apskritas, bent kiek ilgėlesnis iš rytų į vakarus, įdubusia plačiai ir apigiliai viršūne. Tas įdubimas kas kart platyn ir gilyn eina. Pats kalnas bus

apie 70 metrų ilgumo; platumo kiek mažiau — 60 metrų, aukštumo jis kaip dviejų gyvenimų miesto namai ligi pastogės. Jis visas, kiek kasi, kiek nekasi, smėlio, smiltie̊s. Žemių keliams taisyti iš jo neima: užginta esą. Medžio jokio jame neaugo ir neauga. Šiaipjau visa viršūnė ir šlaitai apžėlę žole. Arti kalno jokio upelio nėra. Aplink jį eina arba pievų ganyklos, arba ariama žemė. Tvyksančių balų nėra, o tik sausa loma, su mažais kūbreliais. Kalne šiandie yra likę apie 50 sveikų kryžių. Prieš karą buvę virš 200 kryžių, bet jie vokiečių laikais daugiausia vietinių gyventojų, ypač naktigonių, kurie ir lig šiol tebegano arklius kalne, išnaikinti, sukūrinėti. Likusieji ir buvę kryžiai mediniai; kiti jau senai statyti, visaip išraityti, išdrožinėti, apsamanavę, senoviški, pakrypę. Yra ar du tik akmens kryžiai, esą turtingų žmonių statyti. Kalnas nėra buvęs niekados aptvertas. Čia taip pat niekumet nėsą nei numirėlių laidoję. O ta kryžių daugybė šitaip atsiradusi. Įvairi ligoti, negaluojanti ar nelaimingi žmonės darydavę ir debedaro apžadus ir statydavę kryžius. Pačiame kalno įdubime riogso jau lendanti į žemes sena plytų koplytėlė, kurioj yra kažkokio šventojo neaiškus paveikslas. Vasaros metu, taip seniau, taip ir dabar, suvažiuoja (laikas nepaskirtas) iš arti ir iš toli daug žmonių maldininkų „su apžadais“ ir eina keliais apie tą kalną, melsdamiesi tam tikrai savo intencijai. Šioji vieta žmonių laikoma nepaprasta, neišaiškinama, stebuklinga vieta. Esą buvę daugybė atsitikimų, kad išgydavę liguisti arba raiši žmonės, padarę tame kalne apžadus, būtent, svarbiausia, tame kalne kryžių pastatę. Vienas mano fiksuotas išgijimo atsitikimas toks: Liūdas Gelažis, 9 metų amžiaus, iš Joniškio m. sunkiai ir neišgydomai sirgęs; motina padariusi apžadus pilies kalne, jog, jei pagysiąs sūnelis, tai nuvyksiąs į kalną pasimelsti, ir vaikas išgijęs. Šiemet (1922 m.) jis einąs 16-sius savo amžiaus metus.

Anot parlaukiečių žmonių padavimų, senų senovėje toj vietoj, kur dabar stovi Jurgaičių sodžiaus pilies kalnas, jokio kalno nebuvę. Stovėjusi tik toj vietoj kaž kokia bažnyčia, o aplinkui žaliavę pušynai ir eglynai. Kartą ištikusi baisi audra, žaibavę, griaudę, ir perkūnas trenkęs į tą bažnyčią, o viesulas užnešęs ją smėliu. Taip pasidaręs aukštas, pradžioj neturėjęs jokio įdubimo viršukalny, smėlių kalnas. Tai esą atsitikę, švedų laikais.

Kadangi šis kalnas buvo didelis ir taip neišaiškinamai atsiradęs, vietiniai žmonės taip pat bijojo jo kasinėti, ir kalnas likęs nejudintas. Žmonių pasakojimais, dar senokai, klebonaujant Meškuičiuose vienam kunigui, jį tas kalnas sudominęs.

Taip, kunigas, surinkęs apylinkės vyrų būrelį, bandęs pakasti kalno viršūnę per įdubimą. Bedirbdami jie esą prikasę užneštosios bažnyčios stogą; vienas kasėjų įlindęs pro stogą į bažnyčią ir išnešęs kelius liktorius. Netrukus po kasinėjimo tam pačiam klebonui prisisapnavę naktį, jog jis privaląs tuos iškastuosius liktorius grąžinti atgal į kalną. Klebonas kurį laiką dar lūkuriavęs ir varęs savo darbą toliau kalne. Ir bekasinėjant esą sutraukę, surietę į krūvą kaž kokį vieną kasėją. Klebonas išsigandęs ir liepęs atgal į duobę iškastuosius liktorius sudėti; pats iš Meškuičių nuvykęs apšlakstęs švęstu vandeniu duobę ir liktorius, įsakęs užlyginti duobę ir niekam nieko nebekasinėti. Po to sutrauktajam kasėjui belikę padaryti apžadus, einant keliais aplink kalną, ir jis pasveikęs.

Pasakoja, jog ir šiandien dar apie pilies kalną naktį 12 val. kartais, kaip ir seniau, pasirodą viščiukų, vištų, kačių ir bėginėją tol, kol gaidys sugiedąs; užgiedojus gaidžiui, jie pranykstą. Tai, esą, velniai klajinėją, neturėdami sau vietos, ir todel pasiverčią visokiais gyvulais.

Dar, šneka, buvęs toks atsitikimas. Jurgaičių sodžiaus arkliagoniai — tai buvę senėliau — pamatę naktį pilies kalne pinigus degant. Tuojau sujudę kasti toj vietoj kalne, kur liepsna matėsi, ir radę katilą auksinių pinigų. Kad ir drąsiausis pusbernis bijojęs visų pinigų imti iš katilo, o tik nedaug tepasisėmęs. Tas, kuris ėmęs pinigų, sekančią naktį sapnavęs, tartum kaž koks balsas jam sakęs: jei kasi pinigus, neužmiršk, kad aš tau tik paskolinu juos ir po laiko turėsi vėl grąžinti atgal. Pusbernis išsigandęs atbudęs ir rytą viską prisipažinęs savo šeimininkui. Šeimininkas tuoj pasiekęs Meškuičių kleboną. Klebonas su bažnytine ceremonija nuėjęs pinigų vietos šventyti. Ir kai vėl atkasę katilą su likusiais pinigais, kurie blizgėję, kaip auksiniai, pasimeldęs, apšlakstęs juos švęstu vandeniu. Katilas tik sužvangėjęs ir nugrimzdęs į dugną. Bet pusbernis anų pinigų nebegrąžinęs.

Nepertoliausia pilies kalno yra nežymių kalniūkščių: vieni nuo kalno tolumo 40—50 metrų, kiti taip 70—80 metrų. Vokiečiams karo metu tiesiant geležinkelį nuo Šiaulių pro Meškuičius į Joniškio pusę, buvo imamas iš tų neaukštų kalvų smėlys keliui pilti. Kaip tik tarp pilies kalno ir tų kalniūkščių per vidurį eina dabar geležinkelis. Tų kalvų yra viso 5—6. Beimdami smėlį, vietiniai žmonės radę giliau žemėse daug žmonių kaukolių ir šiaipjau kaulų, radę švedmečio kardų, medalių. Dar ir šiandieną seni žmonės atsimena pasakojimus, jog apie tas kaip tik vietas buvę smarkių su švedais mūšių, kurie ko-

vęsis su „paliokais“. Švedai ėję tuokart nuo Šiaulių pro Joniškį į Kuršą.

Sindriūnų piliakalnis.

Važiuojant iš Joniškėlio į Pasvalį ties Sindriūnų sodžium dešiniame Mūšos upės krante stovi vadinamas Sindriūnų piliakalnis. Jis stovi prie pat Mūšos kranto tartum apjuostas jos intako upelio, kuris atiteka iš pietų pro Mekšrių kaimą. Iš tolo kalno tik viršūnė, daili, kiek pailga, įdubusiu viršum, tematyti. Piliakalnis yra slėnioj vietoj, ir tartum apvestas plačiu, žolės prižėlusiu grioviu. Už grivio, vakarų ir rytų pusėse prasideda tuoj ariami laukai. Pats kalnas sužėlęs, nė kiek nepraimtas ir neturi jokio medelio, nei kryžiaus. Kokia jo istorinė praeitis, man sunku pasakyti tuo tarpu. Viena, ką galiu paminėti, tai beg ne tas pats „Pasvalio piliakalnis“ bus, kurį mini Gedimino laikų istorijos lapai.

Apie Sindriūnų piliakalnį yra užsilikusių kaž kokių laikų ir kaž kokią epochą vaizduojamų pasakojimų. Man yra tekę tokį padavimą nusiklausyti.

Esą, labai senai gyvenęs čia ponas, kuris aplinkui valdęs didelius žemės plotus ir turėjęs savo dvarus ir kaimuose vergus. Vidury jo žemės, kaip tik toj vietoj, kur dabar Sindriūnų sodžius prie Mūšos kairėj jos pusėj, stovėję jo rūmai. Ponas buvęs labai piktas ir žiaurus pavergtiems. Todel visi jo nekentę. Jei kas jam pasipriešindavęs ar nepaklausydavęs jo, tuojau liepdavęs tvoti beržinėmis rykštėmis. Jei dar kartą tas pats asmuo priešindavęsis ponui, jis įsakydavęs tam tikrais prietaisais badyti kojas nusikaltėliui. Trečią kartą nepaklausius, ponas arba „neklaužadą“ parduodavęs kitam ponui su visa jo šeimyna arba išmainydavęs ant arklio ar šuns.

Žmonės ašarodami pildę pono liepimus; visą dieną jie dirbdavę dvare. Namie pasilikdavę tik vaikai ir seneliai, kurie tam tikru laiku turėdavę ponui pristatinėti ar nupintų rėčių, ar nuvytą virvę ir k.

Nors pavergtųjų valdovas likęs visai sukrypęs, galva ėmusi kretėti, balsas nuo keiksmų užkimęs, vis tiek dar dažnai plūsdavęs savo vergus, ypač rugiapiūčio metu. Kas tik nors kiek ponui nepatikdavę, ir žmonės išgirsdavę keiksmą, kuris dažniausia baigdavęsis šiais žodziais:

„Tu kvailas, tavo pati kvaila, tavo vaikai kvailiai, tavo tėvai kvailiai ir dosic (dość)!“

Jau pavergtieji buvę tiek pripratę prie pono žvėriškumo, jog jo keiksmai tapę jiems visai paprasti. Jie žinodavę, kada

ponas rėksiąs. Pamatydavęs ponas motiną, einančią į pagubę savo vaiko papenėti arba vyrą atsigerti, tai pirmučiausia išgirsdavę iš pono lūpų minėtą pasakymą.

Ponas senęs. Jis pamatęs, jog jo dienos esą suskaitytos, ir pasišaukęs savo įpėdinį, liepęs, jam mirus, palaidoti jį abiejų tų upių santeklyje ir supilti pavergtųjų kepurėmis ant jo kapo aukštą kalną; kalno viršūnėje liepęs užmauti jo paties kepurę — galybės ir garbės ženklą.

Ponui mirus, pavergtieji gyventojai labai nudžiugę... Bet ne ilgam tas jų džiaugsmas buvęs. Per kelias dienas po jo mirties, žmonės iš jaunojo pono gavę įsakymą eit ir supilt kepurėmis mirusiam ponui kapą.

Išgąsdinti, suvaržyti žmoneliai išpildę ir šį paskutinįjį pono liepimą.

Kalnas pilti trukęs trejus metus. Galop išaugęs aukštas, žmonių kepurėmis supiltas kalnas. O viršukalny buvusi, kaip ponas mirdamas buvęs sakęs, pamauta raudonakraikė jo kepurė, kuri esą daug metų vis dar tebekabėjusi kalno viršūnėje. Bet per laiką ši kepurė taip susmegusi į žemės, jog dabar dar toj vietoj, kur ji stovėjusi, yra galima matyti įdubusią, apvalią duobę.

To pono rūmai ir sodai įsmegę į žemę, ir toj vietoj pasidaręs ežeras. Bet ilgainiui ežeras užakęs, pranykęs, ir ten, sulaukus lengvesnių laikų, buvę pavergti apylinkės gyventojai pasistatę sau trobas ir pasidaręs sodžius Sindriūnai.

Dokumentai.

(Vaclovo Biržiškos.)

1. Šnipas B. Paulauskis.

Vidaus Reikalų Ministerija. Policijos Departamentas. Atskiras Skyrius. 1908 m. sausio 29 d. N 1235. Slaptai. Vilniaus Ochranos Skyriaus Viršininkui.

Tarnaujantis slaptuoju agentu prie pavestos Tamstai Ochranos Kauno gubernijos valstietis Juozas Benediktas Paulauskis, revolucininkams susekus jo veikimą, prašo jam užleisti kokią nors vietą išviršiojoje policijoje.

Todel Policijos Departamentas prašo Tamstą duoti smulkių žinių apie šio Paulauskio tarnybos eigą; taip pat pranešti savo nuomonę, ar jo prašomąją vietą galima jam pavesti.

Už vicedirektorių — Vasiljev.
Už skyriaus vedėją — Pieškov.

P. S. Šis Palauskis buvo demaskuotas „Žarijoje“ 1907 m. N 4 korespondencijoje iš Petrapilio.

2. Šnipas šifruota pavarde.

Visai slaptai. Pranešu, jog atvažiavęs sausio 10 d. į Dysnos miest., įgijau slaptąjį bendradarbį prie socialistų revolucininkų partijos Dysnos grupės

19 23 10 20 24 59 57 12 61

Dysnos apskrities miestietį

17 14 56 26 12 28 19 38
18 14 19 26 31 30 20 21 24
23 30 24 28 25 36

kuriam daviau slapyvardį „Tunis“.

Rotmistras (parašas).

Vilniaus gubernijos Žandarų Valdybos Viršininkui.

3. Del kun. Miežinio žodyno.

Žinios apie Lietuvių — Lenkų — Lotynų — Rusų kunigo Mykolo Miežitavičiaus žodyną. (Be datos.)

P. buvęs Vilniaus generol gubernatoriaus padėjėjas, siųsdamas rankraštį palyginamojo Lietuviškai — Lenkiškai — Lotyniškai — Rusiško žodyno, sudaryto Šėtos, Ukmergės apskrities, R. Katalikų klebono kunigo Miežitavičiaus, raštu iš 1868 m. gruodžio 4 d. prašė p. Vilniaus Mokslo Apygardos Globėją, kad praneštų, ar nematys naudos ir reikalo šį žodyną išspausdinti.

Slaptasis Patarėjas Batiuškov, grąžindamas rankraštį, pranešė kunigaikščiui Bagrationui, jog nematydamas kliūčių šiam žodynui išleisti, jis vis gi manytų, jog iš jo reikią išmesti Lenkų kalbą, kaipo visai nereikalingą; be to, latvių ir lietuvių žodžius išspausdinti rusų raidėmis.

Vėliau, kaip tat aišku iš p. Vilniaus general gubernatoriaus valdybos bylų 1869 m. vasario 13 d., pasiūlyta Dvasinių Reikalų svetimtaučių tikybų Departamentui, kad šį žodyną išleistų Rymo-Katalikų dvasiškijos sumomis. Išlaidoms prašyta 900 rublių.

Grapas Sivers savo atsakyme nesutiko iš žodyno išmesti lenkų kalbą, nes tai atimtų žodynui praktinę vertę.

Ištyrus tą klausimą toj pačioj valdyboj praėjusiame sausio mėnenyje, pasirodė, jog kunigui Miežitavičiui prašant, jo žodynas iš Vidaus Reikalų Ministerijos buvo grąžintas atiduoti autoriui ir paskui įteiktas kun. Miežitavičiui 1872 m. rugsėjo 29 d. per Raseinių Policijos Valdybą. Kun. Miežitavičius yra davęs raštelį, kad žodyną yra gavęs.

Tikrai. Štabo viršininkas Charlampovič.

4. Dr. J. Basanavičiaus grįžimas.

Virbalio skyriaus Žandarų Valdybos Vasaros Vakarų gelžkelių Viršininko Padėjėjas. 1909 m. rugsėjo 23 d. N 325. Virbalis. Slaptai. Vilniaus rajono Žandarų Viršininkui.

Rugsėjo 23 d. iš užsienių savavališkai grįžo 1889 metais įsirašęs Bulgarų piliečiu daktaras Jonas Basanavičius su pasu, Vilniaus gubernatoriaus duotu 1909 m. liepos 23 d. N 2371. Jam sulig XXVI str. Aukščiausio Manifesto iš 1904 m. rugpiūčio 11 d. leista nebaudžiamam grįžti į Rusiją, paliekant jį sugrįžus policijos priežiūroje dvejiem metam. Jį tam tikru jam duotu kelionės liudijimu pasiunčiau Vilniun.

Uoliai peržiūrėjus jo bagažą, nieko įtariamo nebuvo rasta.

Rotmistras (parašas).

Keturi laiškai Žemaičių Vyskupui Kunigaikščiui Merkeliui Giedraičiui.

Salutem omniumque rerum felices successus. Reverendissimae Do (minationi) Vestrae ex animo precamur.

Reverendissime in Christo Praesul, Domine Amice et Vicine charissime, observantissimeq. Cum expertum habeamus Rtm. D. Vram in Vicinia esse constitutam, intermittere noluimus, quin psentium exhibitorem servitorem nostrum aulicum Michaelem France cum certis mandatis ad Rtmam. Dom. Vram delegaremus, Petimus itaq Redm. Dom. Vram ut ipsi de referendis non tantum fidem indubiam adhibeat, verum etiam optato ad nos responso remittat. Quod ut de Rma Dv. Vra sedulo et amice promereamur, operam tulimus, Eandemq' bene valere cupimus. Dabantur ex praedio nostro Mesoten 28 Augustj Anno 1591.

Rdmae Das. Vrae Benevolq Amicq et Vicinq Fridericq Dei gratia in Livonia Curlandia Semigaliaq Dux Fridericus manu pr.

Reverendissimo in Christo Praesulj Domino Melchiorj Episcopo Samogitiae, Duci Giedroicio p Domino Amico et Vicino charissimo observantissimoq.

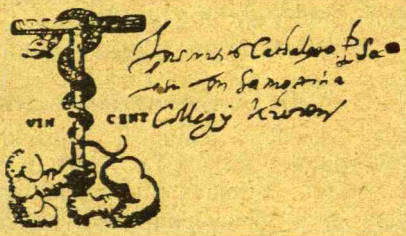

Venetijs, apud Vincentium Valgrisium,
M D LXVI.

Melchior Dux Giedroic

Žemaičių Vyskupo Kunigaikščio Merkelio Giedraičio parašas.
(Iš P. Galaunės rinkinio.)

Reverendissimo in Christo Praesuli Dno Melchiori Episcopo Samogitia', Duci Giedroicio Domino amico et vicino charissimo Observandissimoq.

Antrašas.

Do Spraw Kurlandzkich należy.

Reverendissime in Christo Praesul, Domine Amice et vicine charissime observandissimeque.

Abunde ex superio ribus Rma' Dnis Vra' literis, studium et solicitudinem eiusdem in negocio Episcopatus Curoniensis ex nostra parte recte curando intelleximus ac transmissa ori ginalia una cum literis bene recepimus. Diligenter igitur eo nomine agimus gratias nosq vicissim ad omnia boni amici officia et obsequia offerimus. Coeterum in eodem episcopatus illius negocio, Praefectum arcis Pilten: Joannem Peor multam desudasse et adhuc desudare intelligimus, ut difficultatem in eo nobis augeat possessionisq illius aditionem intervertat. Uti quidem per eum etiam potissimum in arcem Rma' Dni Vra' cum

reliquis Dnis Commissarijs proxime patuerit, Cuperemus itaq' ipsi terrorem et metum aliquem obijci, quo obliq' impetus illius refrenetur vel excludatur. Pro favore, igitur, in nos et benevolentia Rma' Dnis Vra', amice illi cogitandum ptoponimus, possit ne cum dignitate Rma' Dnis' Vra' ac Dnorum collegarum et ex usu rei fieri, ut ratione negati aditus in arcem, item armatorum secundo die tot hominum, aliorumq' despectuum nomine vel ad comitia vel post aulam homo ille ab ipsis Dnis Comissarijs ut personaliter se sistat adcitetur. Formidini essim et terriculamento hoc ipsi futurum existimaremus. Et si non inconsultum hoc Rma' Dni Vra' videbitur, officiose porro rogamus, ne gravetur eadem vel ad S. R. Mtem Dnum nostrum clementissimum, vel ad officiales Regni Magniq Ducatus Lithuania' prout melius ipsi videbitur, eo nomine cum necessaria informatione suo Dominorumq collegarum nomine scribere, et si forte ipsa Rma Dominatio Vra proprio nuncio ad aulam Regiam destituitur, literas cum quadam copia per hunc veredarium nobis transmittere. Ita intellecta Rma Dnis Vra' sententia, ad Dnum Episcopum Wendensem quoq' scribimus, adiunctoq' uti speramus illius etiam consensu ad aulam Regiam aliquem expediemus, qui tum hoc tum alia quaedam negocia nostra sub reditu S. R. Mtis conficere in mandatis habeat. Speramus Rmam Dnem Vram omnia haec in meliorem partem accepturam usuram gratiae suae, quo ad expedit, nobis non denegaturam, mentemq' suam candide nobis aperturam esse. Cui longaevam vitam, fausta ac foelicia quaq' comprecamur, ipsiq' studia et officia nostra commendamus. Dabantur Bauscio 26 Junij Anno 1594.

Rma' Dnis Vra' Addictissimus amicus et vicinus Fridericus Dej gratia in Livonia Curlandia Semigaliaq' Dux.

Postscripta.

Reverendissime Domine inclusa hac petenda' citationis formula melioris informationis causa obiter a nostris est conscripta. Rogamus officiose, ne gravetur Rma Dtio Vra' eam breviter perlegere, si quid deest ex arbitrio suo addere, correctaq' cum indicio suo nobis remittere. Iterum valeat Rma D. Vra. Dabantur ut in literis. Fridericus manu pr.

Rme Praesul dne amice et vicine observandme.

Studia et officia mea paratissima Rma Dni Vrae defero simulq fausta ac felicia quaeq' precor. Fecit pro perpetuo suo

in me favore et benevolentia Rma Do Vra quod non tantum per literas decitatione ab Illmo Dno Marchione Prussiae duce in negocio Epatus Curonien: sibi transmissa, certiorem me reddere voluit, verum etiam melioris in eodem negocio communicationis gratia se non grava tam esse ostendit, huc ad me Bouscium venire quod ut gratissimum mihi, si ita tempus ferret, futurum esset. Ita optotulem occasionem, qua vicissim Rmae Dni Vrae grata facere, paremq' voluntatem declarare queam, caeterum cum ardua quaedam negocia, q postea Rme amp. Vrae explicari poterunt, omnino requirant, ut ego futuro sabbati, aut ad summum dominico die Mitoviae apad Illm d. matrem meam compaream, vix integrum mihi esse videtur, adventum R. Dnis Vrae hic Bouscij expectare. Ne tamen necessaria collatio intermittat, Rogo diligenter, ne grave sit Rma' Dni Vrae in viciniori eiusdem bonis praedio nro Sessaw seu Sode Muissa ad futuram diem veneris mecum convenire, et quae ibi forte erit, incomoditatem no dedignari. Ita et breviq', iter Rma D. Vestra habetit, et ego quoq' alia illa negocia non negligam Rmam interim bene valere mihiq' quod facit favere cupio. data Bouscij 5 die Januarij veteris styli Anno Dni 1595.

Rmae Vrae

Studiosiss. Fridericus dei gratia in Livonia Curlandia Semigaliaq' dux

Fridericus manu pr.

Reverendissimo Praesuli, Domino Melchiori Episcopo Samogitiae, duci Giedroicio dno amico et vicino observandissimo.

Antrašas.

Przez mego posłanca Bielewicza ten list oddan mi iest w Poszwitiniu 18 Janu. Ru' 1595.

Rever'me ac Ill'riss. Dne
Domine Gratiosissime.

Salutem perennem mentisq' ac Corporis a Deo Opt.o Max.o unice precantes, studia insuper ac servitia nra nunquam non paratissima Rever'ma ac Illj. Dni Va perquam officiose commendamus. Quo pacto in Epatus Curonici quem Illjmus Princeps ac Dnus, Dnus Georgius Fridericus Marchio Brandenburgen', in Prussia Dux ac Dnus noster clementissimus Jure Hypothecario obtinet, Exemptionis nupero negocio Commissio tum Regia anno jam exacto suum sortita sit exitum. Idipsum Rsm et Illj.' D' V' ceu primas in hoc obeundo munere tenentem

minime fugere arbitramur. Nam cum per Appellationis necessarium remedium ad Sm Rm Mtem provocatione facta, suae Mti Regia hac de causa judicium et moderamen excitetur, facile apud quemvis aequitatis amantem excusatum fore Illjmum Principem nrum Rma et Illj. Do Va pro acri suo judicio dispiciet, si ad deductionem Juris suj. ijs quib. oportuit ac convenit fieri utatur remedijs.

Quocirca ne hanc psentem Citationem ab Illmi Principis nri subditis ac servitorib. Ministerialem ad hoc adsciscentibus insinuandam secus intelligat, aut sinistre vel aliam in parce q' quod Processus ratio Juridica hoc ipsum efflagitet, Ro et Illj. Dno Va interpretur vel insinuationis ergo offendaq' nomine Illjmi Principis nri eandem peramanter, nro vero quam officiosissime rogatam volumus. Nullum n. nobis est dubium Rm et Illj.m D.m V.m si rite recteq de hocce informata aliquanto plenius fuerit, a parlib. Illjmi Principis Dni nri clementissimi (de cujus suae Celm benevolentia ceu Principe et vicino amantiss.o sibi optima q'q' polliceatur) eandem minime futuram alieniorem. Quod restat R.m et Illj.m V.m (cui studia nra officiose deferimus) Deo Praepotenti quam diutissime valituram committimus. Regiomonte 17 Decembris Anno 1594.

Rever.ma et Illj. Dnis V.ae

Studiosissimi et paratissimi.

Illmo Principe ac Dno Dno Georgio Friderico Marchione Brandenburgensi, in Prussia, Stettini, Pomerania, Cassubarum, Vandalorumq'. Nec non in Silesia Carnovia ac Duce, Burgrabio Noribergen', Rugiaq' Principe, Regiomonti ad gubernationem Prussiae Ducatus constituti ac designati Consiliarij.

Reverjmo et Illjmo Dno, Dno Melchiori Episcopo Samogitiae. Duci Giedroicio Dno nro gratiosissimo.

Iš Dr. J. Basanavičiaus archyvo: 1875—1879 m. laiškai.

I. Petras Vileišis ir lietuvių spauda Peterburge.

Inženieriaus Petro Vileišio studentavimo laikais Peterburge buvo bandyta išreikalauti iš rusų valdžios cenzūros leidimas

spausdinti lietuviškas knygas įprasta iki tol rašyba. Regis pirmas 1876 m. Peterburgo cenzūron buvo atsiuntęs Laurynas Ivinskas svietiško turinio lietuvių kalba rankraštį, prašydamas leist jį spausdinti lotyniškomis raidėmis; taip pat buvo atsiuntęs kalendorių 1877 metams. Sukruto ir kiti inteligentai siuntinėti rankraščius tuo pat tikslu. Taip, pav. Petras Vileišis įteikė: 1) „Apsakimas apej žiamie ir atmainas ora", 2) „Dwi łabaj naudingos sznekos ir trumpas pasakoimas apej iszkałas", kuriuodu veikalėliu pasisekus per cenzūrą praleisti, 1876 metais atspausdinta. Toliau to pat autoriaus knygelės, 3) „I. Jurgis Stefensonas, II. Pas mumis ir kitur" ir 4) „Jons ir Aniutia" dar laimingai 1877 metais iš spaudos pasirodė. Visos šitos Vileišio brošiūros išėjo iš Suščinskio spaustuvės. Be to dar, buvę paduota cenzūron „Meszlai", „Sziaulu paroda", „Pavietrės liga", „Ukės mokslas", „Galwiju auginimas", „Kelone į Palestina", „Smulkmenei" ir kiti rankraščiai, bet šitų raštų autoriams buvę rankraščiai grąžinami su prierašu: „Cenzūros leista su ta sąlyga, kad rankraštis nebūtų spausdinamas lotyniškai-lenkiškomis raidėmis",[1]) todel šitie rankraščiai tomis pat raidėmis, kaip P. Vileišio brošiūros, jau nebegalima buvo spausdinti. Derybomis su rusų cenzūra dėliai spaudos vis sunkyn einant, P. Vileišis laišku sausio 31 d. 1877 m.[2]) buvo kreipęsis lietuvių spaudos reikalu į kunigaikštį Mykolą Irenejaus sūnų*) Oginskį Plungėje, kursai, regis, atsiliepdamas į tą laišką, tais pat metais kartą atvykęs Peterburgan, rūpinosi išgauti cenzūros leidimą Lauryno Ivinskio knygelei „Apie gerą gyvulių užlaikymą", kurs veikalėlis buvęs jau surinktas ir atspausdintas Golikės spaustuvėje, bet kuomet turėjo išeiti iš spaustuvės, jo neišleista.[3])

1881 m. kun. M. Oginskiui surengus Rietave ūkio parodą, buvo jam atsiuntęs Silv. Baltramaitis verstą iš rusų kalbos veikalėlį: „Apie naudingus ir blėdingus gyvius kaimiškam ukiui" ir kunigaikščio prašė pasistengti, kad tas naudingas veikalėlis būtų atspausdintas. Pasibaigus parodai, kun. M. Oginskis atvykęs Peterburgan ir, pasiėmęs drauge rankraštį, nuėjęs pas vidaus reikalų ministerį gr. Ignatevą prašyt leidimo jį spausdinti — bet tokio leidimo negavęs.[4]) Tais pat 1881 m. Vileišio draugas Jonas Kymantas — dabar advokatas Vilniuje

[1]) „Vilniaus Žinios" 1905 N 225.
[2]) „Mūsų Senovė" 1921. I. 117.
*) Ne į Ireniejų, kaip ten redakcijos apsirikta. Red.
[3]) „Viln. Žinios" 1906 N 50.
[4]) „Viln. Žin." 1906 N 72.

— buvo padavęs cenzūron: „Ukes mokslas pagal Rozenberga Lipinski“ trijose dalyse ir 1882 m. „Kalendorių paprastiems 1883 metams“, bet rankraščiai sugrąžinta.

Iš tų laikų, kada Petro Vileišio vesta buvo derybos cenzūroje ir kova dėliai spaudos, yra užsilikęs pluoštas jojo laiškų, į mane rašytų, kurie nušviečia dalykų stovį tais laikais ir pilnai užsipelno, kad būtų apskelbti; jie visi rašyti dar to laiko mados kalba — lenkų kalba, nors mano laiškuose vartota lietuvių kalba.

1.

(Petersburg) 20 Kwietnia (1876).

Szanowny Panie Janie!

List Petrulewicza,[5]) datowany 13 Marca, a także wiersze panskie, otrzymałem przed kilkoma dniami, dziękuję. A teraz na pierwszą listowną znajomość poczne od interesow nam ogulnych.

Elementarz ludowy jest nam bardzo potrzebny; własnie list Petrulewicza znalazł mię przy układaniu takowego; mocno mię ucieszyło to, że mogłem odłożyć na stronę pracę dla mnie zaciężką — ponieważ nie znam dobrze litewskiego języka i tego wszystkiego, co w nim zrobiono. Elementarz ja projektowałem ułożyć według metody zgłoskowej Bankowskiego, — którego elementarz dla polskich dzieci mi się podobał, — bo własnie jest wydany tylko w arkuszu, a to nie potrzebuje bruszoruwania, z tego powodu i dużego nakładu. Widzi z tąd, że zamierzałem ułożyć elementarz 16 stronicowy. Niech Pan swoj elementarz mnie przyszle przepisanym, gotowym (niech on jeżeli można, nie będzie dużym) — a ja go oddam do cenzury, po scenzurowaniu można będzie oddać i do druku, jeżeli Moskwa odżałuje jakich rubli ze 45 — a choćby i bez tego, przyszli Pan.

Teraz u nas wyszło z druku: Apsakineimas apej žiame ir atmainas ora. Książeczka niewielka, str. 47, będzie się sprzedawała po 10 k., druk dobry i treść (Początki fizycznej geografii: kulistość ziemi, deszcz, snieg, morza, rzeki, rosa, zródła i inne rzeczy) co się zaś tycze języka — to ten jest obrzydliwy, bo miejscowy Poniewiezskiego powiatu (nia zamiast ne, kaip i kejp zamiast przyjętego kaip, tej zamiast taj) — lecz jako początek nam zrobiło radość. Jeżeli zechcecie, to możemy wam

[5]) Medicinos studentas, kun. Alf. Petrulio dėdė.

wysłać ze 300 egzemplarzy, bo mamy 2000 (chociaż 400 już rozebrano) — naturalnie wyszlą pieniądze.

Dalej przez cenzurę przeszło i jest u mnie w stoliku w oczekiwaniu druku: Aritmetika arba moksłas rokundos. Pirma dalis (do ułamkow; z zadaniami). To po nadrukowaniu w wielką $^1/_{16}$-kę da stron ze 110 — a zatem będzie książeczka większa; będzie potrzebowała większego nakładu. Czy nie będziecie chcieli przyjąc udziału w oddrukowaniu, albo czy nie zobowiążeciesie wziąść 500 egzemplarzy po nadrukowaniu. Ta ksionszka choc byc może za seriozna dla ludu, jest konieczną. Czekam odpowiedzi.

Teraz przechodzi przez cenzurę „Dwi łab — naudingos sznekos ir trumpas pamokimas apej szkałas" — ta ksionżeczka wyswietla dwuma rozmowami nasz stosunek co do żydow, i w koncu ma dodatek, gdzie mówi autor o szkołach, ich podziale na 4 kategoryje, niektóre szkoły oprocz gimnazii są wzmiankowane i opisane. Książeczka po wydrukowaniu będzie miała stron 37. Byc może że do wekacyi wyjdzie z druku.

Dalej czekamy na materyjały Szawelskiej rolniczej wystawy, opis której ma też wyjść. —

O to wszystko co było, i co ma postąpic do cenzury — lecz mylę się, jest i więcej. Medycy przygotowali jedną komedyją i Selskawas sudas, które we własciwym czasie będą też oddane do cenzury.

A! znow do elementarza. Niech Pan nie wprowadza w Elementarz różnych kułek i znaczkow (rateluku), które według mnie, są potrzebne dla tych, co na litewski język patrzą jak na martwy, dla uczonych, a dla prostaczkow są zbyteczne i o n i n i e p r z y w y k l i, przytem trzcionki trza miec inne (?). —

Do Petrulewicza nie pisałem dla tego, że nie jestem pewny, czy on jest w Moskwie, bo list datowany 13 Marca; jak to rozumiec. Moj adress: Petru Vikentjeviču Vileišisu, Gorochovaja d. N 46 kv. N 30. A teraz do widzenia, do osobistego poznajomienia się — Wiłeyszys.

Ukłon Petrulewiczowi; czekam na odpowiedz.

2.

(Petersburg, 18 Maja 1876.)

Drogi Janie!

Przepraszam Cię, że piszę na $^1/_2$ ark. — Przy odebraniu listu byłem chory; książek raniej nie mugłem wysłac i dla

tego, że do 2 mam czas zajęty — więc musiałem wynalesc szlachetnego człowieka, kturen wziął się by za tą sprawę. —

Za przesyłkę zapłacono 2 r. 19 k., które naturalnie moskiewscy obywatelowie nie odmuwią się mnie wrucić. —

Prędko, bo około 4 Junia, wyjdzie z druku 2-ga książeczka; tam język będzie więcej poprawny; książeczka będzie więcej interesowała lud — bo mowa o żydach i o szkołach.

Na wekacyje ja wyjeżdżam, lecz kiedy, dokąd — nie wiem stanowczo.

Adieu, mon ami

Serviteur Pedro.

Kłaniac Petrulewiczowi. Do zobaczenia. Czekam listu. Napiszę do Ciebie prędko obszerniej.

3.

(Petersburg) 1 Junia (1876).

Jean! Ja wyjadę z Petersburga 4 lub 5 Junia; pojadę do Woronežskiej gubernii — więc będę w Moskwie. Jak nam się zobaczyć, jeżeli w ten czas będziesz w Moskwie. Czy Biržyszko[6]) jest w Moskwie, lub Symonajtis — oni mnie znają. Chciałbym się zobaczyć. Czy nie będzie wielkiego ambarasu zjechanie na woksal. Pewniej, że wyjadę w subbotę. Gdybyscie spotkali — to mnie byłoby bardzo przyjemnie pomówić z wami. Przywiozę wam nową ksionżeczkę „Dwi łabaj naudingos sznekos ir trumpas pasakoimas apej iszkalas". Mowa o żydach, 200 egzemplarzy wysłano na twoje imie 18 Maja. Mam kwit, któren mogłbym tobie wrenczyc, jeżeli nie odebraliscie jeszcze posyłki. Moj adress taki będzie W. g. Voroniež. Varvarie Timofejevnie Kliučeriovoj dlia peredači Vileišisu. A twój?

Twój Petras Wileyszis.

4.

18 I/XI 76. Ptbg.

Kochany Panie Janie! Pieniądze 30 rubli otrzymałem, z których 20 rubli policzyłem za wysłane ksiąszki — a z pozostałemi 10 rublami nie wiem, co mam robic. A to z następujących przyczyn:

1) Apsakineimas jest wyczerpany.

[6]) Medicinos studentas, miręs 1922 m. lapkr. m.

2) Moskiewscy obywatelowie nie chcą opłacać przesyłki — inaczej zas ksionžek ja nie mogę wysyłac. Nadmienię, że u nas „Apsakineimas“ i „Dwi ł. n. sznekos“ szkaplernikami były sprzedawane po 15 k. Przesyłkę, przy 100 lub więcej exemp. można liczyć 1 kop. za egzemplarz, więc 1 ks. z przesyłką = 11 kop.

Elementarza teraz nie wysyłam, ponieważ jeszcze go nie dostałem, a w tej chwili z braku czasu nie mogę nad nim zrobic poszukiwania.

Więc zakomunikuj mi, czy mam wysłac 91 ksionzeczkę za te 10 rubli, czy mam odesłać 10 rubli, przytem dołoż mi swoj adress.

Życzliwy P. Wileyszys.

PS. Posłałem ci jedną ksionžeczką i list; niech koledzy przejžą ks. žeby puzniej nie wyszło nieporozumienia.

5.

Panie Janie! Wybacz, że dotychczas nie odpisałem. Dzis tylko wysłałem książeczki pod wskazanym adressem. Policzywszy 80 ks. i cenę przesyłki — zostaje jeszcze 1 rubel.

Co się tycze broszurki, którą masz napisać — pisz. Nie mogę napewno powiedziec, czy ona będzie dozwolona przez cenzurę — lecz jest temu bardzo wielkie prawdopodobienstwo. Zresztą, cenzor mi jest znajomy. Przyłożę wszystkich starań, gdyby dozwolono. Napisz tę ciekawą ksionžeczkę.[7]) Czekam!!!!

Jeżeli przyszlisz mi choć i kilkanascie wierszy Margiera[8]) — będę bardzo ci zato wdzięczny. Więc i z tej racyi, nie nasladując mnie, odpisz prędzej.

Z elementarza w dziennej dobie nic zgoła nie wyjdzie — nie po temu czas. Zostaw go na czas jakis — a bierz się do broszury o Litwie.

My, Petersburscy obywatelowie, pokładamy na Cię nie mało nadziei. Nie ja jeden czekam przyszłej broszury. Kończąc list, zakomunikuję Ci moj stały adress: Petru Vikentjeviču Vileišisu, studentu Instituta Inženerov Putiej Soobščenija. SPBurg.

A za tem do widzenia Twoj P. W.

PS. Czy nie napiszesz mi czego o Kiejstucie?

25 Nowembra 76 r. Ptb.

---

[7]) Manyta parašyt kun. Keistučio istorija, kuriai medegos buvo jau daug surinkta. (B.).

[8]) Kun. Sim. Norkaus vertime. (B.).

6.

(Petersburg) 16 Marca (1877).

Kochany mi Janie! Zawsze przed Tobą się przewiniam, niby wiedząc, odgadując Twoją pobłażliwość. Tyle czasu nie pisać, nie odpisać listu — to doprawdy wstyd, i Ty wybacz mi. Czemu nie pisałem? Dali Bóg, że sam nie wiem tego, chyba że nie było o czem.

Lecz, przejdzmy do rzeczy.

Pytasz, ile zostało ex. „Dwi labaj naudingos sznekos". Ich zostało całej całosci — 150. Jeżeli życzecie, to możecie nabyć — chociażby i wszystkie. Dalej muszę ci zakomunikowac, że w tej chwili, kiedy to piszę, zapewnie już opusciła prassę powiastka ludowa „Jons ir Aniutia", którą po przekorrektowaniu tydzien temu nazad kazałem drukować. Powiastka maluczka — zawiera stron 36 takich, jak w Dwi n. sz. — Sądzę że cena jej z przesyłką będzie kopiejek 11. W przyszły poniedziałek mam być w typografii dla odebrania jej — wtenczas ci wyszlę kilka exemplarzy.

O tresci niema co pisać, sam się dowiesz. Wyszlę kilka, powiedziałem, exemplarzy, żeby Was pokwitować z tego rubla, którego Wam jestem winien. W przyszły poniedziałek toż m a m y oddac do druku rękopism, zawierający dwa maluczkie artykuły: „Jurgis Stefenson'as", życiorys i „Pas mums ir kitur". Ostatni artykulik zawiera w sobie kilka scen; dosyć ci będzie na pierwszy raz wymienić tutej nadgłówki tylko rękopismu: Duje glitlajżej; Beda ukinika; Nełajmingi, w trzech niby aktach; Isz kur paejna Prussai, humorystyczny utwor Elzasu i Lotaryngii; Kalwaryj(a) Żemajtiszka; i ostatnia scena „Anglie" — fabryka. Ksionżeczka sądzę będzie miała stron z 46 takich, jak uprzednio.

Mielibysmy wydać jeszcze „Sziaulu paroda", o której tobie, zdaje mi się już pisałem, lecz niestety! brak okropny „pinigu". Zrozumisz zatem łatwo, jak miłą jest nam wasza chęc do nabycia książek. Nabądzcie ich jak najwięcej — chocby na rubli 30 lub 40 — my wam wyszlemy ksionszki po nadrukowaniu. W moim zdaniu „Jons ir Aniutia" a także „Jurgis St.; Pas mums ir kitur" nie są gorsze od pierwszych. Pomysl o tem. Czy nie możecie w tym razie nam dopomodz. „Jons ir Aniutia" nie moglismy wziąść jedynie dla tego, że 14 t. m. nie moglismy w typografii zapłacic 50 rubli. Bądzmy razem. Mowię to otwarcie, ponieważ w tym nie widzę nic występnego nic antirządowego — chociażby i przeczytał ten

list któs ranniej Ciebie. Czy znasz kogo w Kazani lub Charkowie? Może tam by chcieli wypisać ksionszki? Czekam od Ciebie rychłej odpowiedzi.

Jons ir Aniutia, Sziaulu paroda i Jurgis Stefensonas z Pasmums ir kitur były dozwolone przez cenzurę „stem, čtob ne bylo pečatajemo latino-polskim šriftom". Musielismy się odnosic do p. Grigoriew'a, naczelnika „po Dielam pečati"; Gr. się wstawywał do pomocnika Ministra i do samego Ministra, którzy to własnie i dozwolili łacinny szryft dla tych wyłącznie rękopismow. W ogule massę kłopotow i bieganiny to mię kosztowało. —

Szczerze dziękuję Ci za nadesłany w ostatnim liscie wstęp do Jana Dęboroga.[9]) Pytasz, jak mi się podoba. Wprawił mię w zachwyt — dość to powiedziec. Lecz pomimo tego, nie mogę nie powiedziec, że dla mnie praca celowa byłaby milszą. Sam Narkiewicz — piszesz, że to jego tłumaczenie — pisze:

Butuose žmones prasti, ne mokiti
Iwajrejs wargais łabai nukankiti

— Własnie, że nie tracąc czasu i nie lementując musimy zło naprawic, żeby choć trochę „zmones prasti" byliby „mokiti".

Eh, do licha tamtego, czemu to wy żadnych utworów całych nie przysyłacie. Rozumiem, Ty nie masz czasu, lecz poeta z Litwy byłby prawdziwą pociechą dla nas.

Daruj, że nie po litewsku odpisuję. Nie władam swobodnie im i nie znam go dobrze — a ty znasz go par ex(c)ellence. Gramatyka Kurszatta jest nieznosną. Co się tycze fotografii — to gdy ty napisałes do mnie o niej miałem jedną fot. kartkę, i długo wahałem się czy tobie ją posłac, czy matce. Posłałem matce. Gdy się będę fotografował — o Tobie nie zapomnę — ty zas nie zapominaj o przyjaznym Ci

P. Wileyszys.

Ad. do Instytutu lub lepiej pisac adr.: Demidov per. d. N 5 kv. N 9.

7.

(Petersburgas Kovo 18 d. 1877).

Miełas Jonaj! Knigele be nusiunsdinima bus 10 k., o už nusiunsdinimą — man sugružinstie. Laukiu nu tawęs atorasza. Tik vakar, 18, pajemiau tas knigeles isz spaustuwies. Ad. Demidov per. d. N 5 kv. N 9.

Tawa Petras.

---

[9]) Kun. S. Norkaus vertime. (B.)

8.

29 Kwietnia (1877) Ptbg.

Twoj list, panie Janie, otrzymałem dopiero tylko dzis, dla tego, że nam listow z Instytutu nie dostawują na mieszkanie.

Piszesz, żeby Ci wysłac po 60 exemplarzy „Jons ir Aniutia", a także „Dwi labaj...", lub w razie braku ostatniej, wszystkie „Jons ir Aniutia". Tak i zrobię — wyszlę ci wszystkie (20 ex. „Jons ir Aniutia" — ponieważ z „dwi sznekos" już mało pozostało. Ja będę w Ptbgu do 20 Maja, sądzę że to będzie najdłużej, a za tem pieniądze czy nie lepiej będzie wysłać na imię takiego Jegomoscia, któren by w Ptbgu pozostał dłużej — o tem zakomunikuję ci puzniej, lub do 15 Maja — czas, do którego ja niezawodnie będę jeszcze w Pitrze.

„Jurgis Stefensonas", o którym Ci pisałem, już się drukuje; pierwszą korrekturę już przetrzymałem, za tygodni dwa, trzy wyjdzie. Dalej, staramy się o dozwolenie druku łacinskiemi littery Kalendarza Iwinskiego. Podobnie, że dozwolą. Może byc, że się odbijemy od tego przeklętego postanowienia na kata „latino-polskago šrifta".

Co się tycze biletu, to niepodobna go dostac — przynajmniej ja nie mogę tego zrobic. Nam wydają bilety tylko w pół-ceny, darmowych nie dają — przytem postarali się tak chytrze się urządzic, że nie łatwo jest ich „provesti".

A szkoda, że nie będziesz w Ptbgu — bysmy się zobaczyli, my z tobą, i byś zobaczył się z innemi twojemi znajomemi.

W pierwszych dniach Junia ja będę w Moskwie, czy na ten czas będziesz jeszcze tam? Będę przejazdem w południowe gubernije.

Pisuj do mnie zawsze po litewsku — robi mi przyjemność czytanie twoich listów, pisanych jędrnym Olgerdowskim językiem... Lecz, a, czy Olgierd i Kiejstut używali litewskiego? Historyja Litwy i język — to dla mnie terra incognita — kiedy to ja zrobię wycieczkę do nich. A muszę koniecznie zrobic.

Co będziesz porabiał latem; napisz cokolwiek i przyszli. Fatygę wojny z cenzurą biorę na siebie.

Wojna!! — likujet Rus. Patrzaj, jak Moskwa, pod scianami ktorej niegdys był Olgierd czy Giedymin (toliau viena eilutė mano ranka išplešta apie rusus). Lecz to nie nasza rzecz. —

Czekający odpowiedzi od Ciebie

Twoj P. Wileyszys.

PS. Piszesz, żeby Ci wysłac 120 exemplarzy za 13 rubli. My z przesyłką i za tę ksionszkę liczemy po 12 kop. z exemplarzu — więc wypada 120×12 = 14 r. 40, a ponieważ za tobą u mnie się liczy jeszcze 12 kop., więc summa 14 r. 52 k. To liczę tak co do kopiejki, ponieważ ksionszki nie są moją własnoscią.

Posłałem dla tego, nie napisawszy, że się nie spodziewam, żeby Moskwicze się zrujnowali dokładając na każdy exemplarz po kopiejce, wrazie zaś gdy nie dołożą, to strata też nie będzie moją wyłącznie, a ogulną. W każdym razie jednak nam wygodniej było teraz wysłać ksionszki choćby za 13 r., nim czekac odpowiedzi na list. Jeżeli będziesz pisał (do mnie) przed 15 Maja (čia išplešta iš anapus eilutė) Demidov per. d N 5 kv N 9.

9.

15 Maja.

„Ne brani menia rodnaja"...

Cóż pocznisz z takim łajdakiem, jakim mam honor zostac. Miałem tobie posłac adress pod którym mogłbys wysłac 13 rub., lecz niestety z racyi egzaminow, które wczoraj skonczyłem, nie widziałem nikogo z moich kolegow — zresta i niema w tym zbyt wielkiej potrzeby.

Rzecz w tym, że ja będę w Petersburgu koło 4 Junia, nie pozniej, wracając z praktycznych robot z Kolpina, do którego wyjeżdżam 20 Maja — a zatem ty możesz wysłac pieniądze — 13 rubli — pod następnym adressem: Petru Vikentjeviču Vileišisu, stud. In. Inż. Putiej soobščenija. V Institut do vastrebovanija.

Więc jeżeli myslisz tak, że pieniądze przyjdą do Pitra nie pózniej jak 2 Junia, to ich ja otrzymam.

Mogę Ci zakomunikowac, że Kalendarz Iwinskiego na rok 1878 został dozwolonym łacinnym szryftem. — Krok wielki naprzód, ponieważ nie dalej jak kilka miesięcy nawet mówic o tem z naczelnikami było rzeczą nader nie polityczną.

Napisz, do którego będziesz w Moskwie, chciałbym ci, jako autor, przesłac „Jurgis Stefenson'as", — ktoren prędko wyjdzie z druku.

Twoj Wileyszys.

Ptbg. 77.

10.

(Woronež) 14-go (Junia 1877).

Kochany Janie! Pieniądze od Ciebie (14 r.) otrzymałem. Jurgisa Stefenson'a poręczyłem ci wysłac jednemu z moich znajomych pozostałych w Petersburgu. Cena tej ksionżeczki z przesyłką będzie 15 kop. — taniej nie możemy w żaden sposob. Chciałem dla Ciebie wysłac na wies 50 exemplarzy tej ksionżeczki, nawet i pakiet zostawiłem w Ptbgu już opakowanym, lecz pozniej wstrzymałem się chcąc naprzód wiedziec, czy się zgodzisz wziąść ich takową ilość. Pieniądze mogłbys wysłac po rozsprzedaniu, wróciwszy do Moskwy w Septembrze lub pozniej. Jeżeli życzyłbys ich miec do zbycia, to zakomunikuj mi o tem pod adressem: V gorod Voronež, Varvarie Timofejevnie Kliučeriovoj dla peredači Vileišisu a ja wtenczas napiszę do Pitra i ksionszki Ci będą wysłane, pod adressem, któren mi wysłałes.

Co się tycze Kalendarza Iwinskiego, to to nie będzie przedruk, lecz oryginalna, terazniejsza praca Iwinskiego na 1878 r. Do niego nie można już, ku wielkiej mojej goryczy, nic dołożyc, ponieważ to, co chciałbys włożyć do Kalendarza, potrzebowałoby kilku miesięcznej procedury nim by przeszło piekło w Cenzurze.

Ułoż coś samoistnego, coby mógło byc wydanym samo przez się, a dozwolenie — to możesz mi poręczyc.

Pragnący prędzej Cię poznac osobiscie

Nikolskoje. Twoj P. Wileyszys.

(Laiškas adresuotas į Bartininkus, Vilkaviškio pav.)

11.

18 XII/13 77 r. Petersburg.

Kochany Janie! Dzis dopiero otrzymałem Twój list, i sprawił on mi wielką przyjemność. Ty ani padejrzywasz może, że od razu odgadłes dwie rzeczy: że Twoj list, choc bardzo, bo o miesiąc spózniony, otrzymałem, i że jestem okropnie, ale to aż strach jak leniwy. To istna plaga, i lenistwo podchodzi nie z lenistwa, ale z pewnego rodzaju rozczarowania. Będziesz się smiał z tego, lecz tak jest. Rzeczewiscie, jak rąk nie opuscić — to jest exkuza, chociaż jej dzis nie podzielam w zupełnosci — pytam, jak rąk nie opuscić, gdy spójżysz koło siebie. Oto muszę skończyć Instytut, i skonczę być może za pomocą Bożą, za dwa jeszcze lata, będę Inżenierem, będę być może

zabezpieczony materyjalnie, lecz cóż z tego, co za pociechę z tego będzie miał kraj, że ja czasami szampan będę pił. Przypatrywanie się życiu naszego kraju, nie raz mię w szał, w pomieszanie prawie wprawiało, ponieważ widzisz w jaką otchłań to wszystko upadło, a wydobyć — het! czujesz, że za mało w sobie po temu masz siły. Jako Litwin nie życzę żadnemu Litwinowi służalczej kariejery, gdzie trzeba się zaparć samego siebie, zakorkowac (?) swego narodowego ducha, zaprzec ojczystego języka, i nigdy go w koło siebie niesłyszeć, pracowac zas zawsze na korzyść innych, chociażby pobierając płacę. Dla tego to zawod kupiecki i przemysł ma dla mnie nieopisanie cudną aureolę — tam człowiek może być swobodny, i nie zadziwisz się, że omal nie żuciłem wszystkiego, chociaż rokiem i przypłaciłem niby.

Lecz, chwała Bogu, dzis, t. j. temi czasy tylko poznałem całą doniołość przysłowia „Krakow nie odrazu zbudowany", „Festina lente", „Immer langsam voran" i to, co znaczy cierpliwość. —

Piszę Tobie to wszystko, dla tego żebys czasami długiego milczenia nie objasniłbys sobie falszywie. Z resztą będziesz mię lepiej po tem znał, i darujesz mi może moje wady, ponieważ daleko nie mogę siebie zaliczyć do ludzi swiętych.

Lecz dość tej spowiedzi.

Pogadajmy o czemś z drugiej beczki. W tej chwili własnie miałem wysłać list do Petera, i on już nawet napisany, prosząc go wysłać do cenzury te dziełko Łyskowskiego „Trzy nauki gospodarskie", które on przetłumaczył. Sądzę, że znasz jego i się z nim widujesz, więc powiesz mu o tem. Niech pisze takiemi czcionkami, jakie uważa za więcej stosowne. A ponieważ wy Moskwicze słyniecie za lingwistow, więc się spodziewam, że napiszecie zamiast w — v i użyjecie także litter ą, ę, ų, į. Ż—też nie można nie używac, co się zas tycze ł, to Litwinom gospodarzom trudno byłoby iść za Schleicher'em. Słowem, niech tak pisze, jak uważa za potrzebne, i wysyłac pod adressem: V Peterburg. V Cenzurnyj Komitet. Teatralnaja ulica, niech dołączy od swego Imienia cóś w rodzaju d o k ł a d n o j z a p i s k i, w której niech wyjasni, że szryft przez niego użyty nie jest latino-polskij, z takich, a takich to racyi, i niech prosi po przecenzurowaniu o zwrócenie mu rękopismu pod jego adressem, dołączonym. Pózniej zas, jeżeli przy dozwoleniu obwarunkują, zobaczemy,

jak będziemy się starać. Nieszczęsliwego z pewnych powodow „Jurgis'a Stefensona“ jutro ci wyszlę.

Kalendarz dzis będzie wykonczony, i zapewne przez dni 4, jeżeli cenzura nie wyszpera do czego się uczepic, będzie zbruszorowany i także tobie wysłany.

Komitetowi pokoju nie dajemy. Mamy tam kilka rękopismow, o których dozwolenie prędko będziemy się starac.

A! Kalendarz wyjdzie oszelmowany: bez ł, ž, ą, ę, ų, į — wyłącznie drukiem lacinskim. Zawsze taki lepiej rydz, jak nic. Czekam odpowiedzi.

Szczerze ci przyjazny

Wilejszys.

P. S. Krakowskiego[10]) widuję. Powiem mu.

12.

5 Mar(c)a (1878) Ptbg.

Twoj list, kochany Janie, bardzo dawno otrzymałem. Ksionszki Walentynowiczowi[11]) (?) według wskazanego adressu wysłałem po otrzymaniu listu. Tobie Kalendarza nie wysłałem z tej racyi, że Krakowski mi mowił, że miałes być u nas w Pitrze podczas Bożego Narodzenia — więc czekałem żeby przy tej okolicznosci wręczyć Ci Kalendarz. Tak się nie stało. Dalei miałem u siebie tak małą ilość kalendarzy, a potrzebujących było tyle, że gwałtem rozebrali, i Ty jako i ja zostalismy bez Kalendoriaus. Jeżeli ci on jest koniecznym, to ja napiszę do Iwinskiego. Mosisz tylko mię o tym uwiadomic.

Czemu tak długo nie pisałem? Chcąc dać odpowiedz najwięcej prawdziwą muszę powiedziec, że nie było co i pisać. Teraz u nas cisza. Lecz wkrótce znowu z Cenzurnym Zarządem Głównym pójdziemy w zapasy. Nie mam zamiaru w czem kolwiek im ustąpić. Nie powieszą i nie zeszlą mię za to.

Kłaniaj najuprzejmiej ode mnie Moskwiczom; dzięki litewskim ksionżeczkom ja zrobiłem się wam wiadomy — choćby nic więcej, i tego dosyc. Od Katkiewicza otrzymałem list, i muszę się przyznać, że z przyjemnoscią zachowałem u siebie list. Wogole, wy Moskwicze jestescie więcej obfici w idei, niz my. U nas młodzież goni za złotym cielcem, navostria lyži chociaż w Teatrach i spiewają, że

[10]) Krakauskas, Suvalkietis inženierių instituto studentas. (B.)

[11]) Medicinos studentas, Kaunietis. (B.)

Zlato, zlato viešč pustaja
Konczę list pozdrawiając Cię z wiosną nadchodzącą:
Jau saulelē vēl atkopdama budina svietą
Ir žiemos szaltos triusus pergriaudama juokes.
Jednak żadnē „juokai", kiedy examina tuż.

Przyjazny Wilejszis.

13.

18 Maja 78 r. Ptbg.

Kochany Janie! Twoj list ogromnie w porę trafił do mnie. Ja będe u Was w Moskwie, przejazdem na letnie zajęcia się na drodze Orlovo-Vitebskoj. Mam zamiar i będę się starał wyjechać w Niedzielę zranna, więc u Was będę w Poniedziałek o godzinie 8 czy 9. Z Wokzalu pojadę wprost do Ciebie. Bądz w domu. — Kalendarz chyba że skradnę u kogo kolwiek z kollegow — inaczej nie mogę dostać.

Twoj Wilejszys.

14.

(18)79 r. 10/22 Marca Ptbg.

Drogi Janie!

Dzis odebrałem z poczty Twój list. Bez konca do prawdy jestem winien przed tobą za mą fatalną opieszałość. Już ciż, że nie mogę się wymówić brakiem czasu w czasie całej wakacyi, chociaż w ciągu 5 miesięcy tylko 3 dnie miałem swobodne, a to dzien w dzień byłem na robotach przy moscie w Orle, od godziny 7 zranna i do 9 wieczorem. To literalnie tak było, lecz zawsze taki mógłem list napisać; jeżeli nie napisałem, to tylko mogę objasnić mą czasami do nie darowania ociężałoscią i po wtóre, drogi Janie, n i e m i a ł e m c o p i s a ć. Smutno, nudno mi było, nie zważając nato, że prawie chwili nie miałem swobodnej; w ciągu lata przetłumaczyłem 2 ksionszki na litewski język: Čtenije o skotovodstvie a pózniej zrobiłem przystępny wyciąg z kursu „Praktičeskoje zemledielije Rozenberga-Lipinskago. Piszę Ci o tem, ponieważ to Cię interessuje. Dalej, w tym roku, w Styczniu, ułożyłem ksionżeczkę, czyli raczej przetłumaczyłem ksionżeczkę Swiatłowskiego „O čumie u čielovieka i o sredstvach ot neja predochraniajuščych. — Wybor tych ksio(n)żek był kierowany tym 1) aby Zarząd Cenzury nie miał żadnej możebnosci zarzucić mi szkodliwośći tresci i 2) aby mu jak najtrudniej było mi zabronic wydawanie takich ksionżek — o potrzebie których nie może być kwestyi.

Lecz cóż? Do dzis dnia idzie walka między nami, rozpoczęta przed 3 laty. Ja nie odstąpię. Bardzo być może, że prędko dowiem się o czems stanowczym, na tej dobie jest kwestyja, lecz dzis nić Ci nie mogę powiedzieć. W razie jeżeli interess nasz wezmie górę, to zapewne w ten że dzien dam Ci o tem wiedziec.

Wydania żadnego nie było.

Co się tycze fotografii, to w dannej chwili swej nie mam, lecz jeżeli mi swą przyszlesz — to tym niezmiernie mię poradujesz. Swoją naturalnie Ci przeszlę, gdy będę miał — kiedy? — zapewne, że nim skonczę Instytut, to się zdejmę — bo trzeba będzię koniecznie.

Krakowski także Cię prosi o fotografiję. On swoją zaraz Ci może przesłac, ponieważ ma odbitą.

Widz. tak, czekajmy jeszcze trochę, może słonko i nam zabłysnie, bo mósi przecież raz na koniec.

Twoj na zawsze

P. Wilejszys.

Moj adress: Fontanka, dom Tarasova N 102 kv. N 52. —

II. Prie d-ro Vinco Pietario biografijos.

Kun. Ant. Miluko leidžiamoje Shenandoah Pa (Amerika) 1903 metų „Dirvoje" N 3 buvau pridėjęs keletą velionies V. Pietario laiškų lietuvių kalba rašytų, kaipo medegą jojo biografijai; dabartės paduodu vieną jo užsilikusį pas mane ankstybesnių laikų laiškų lenkų kalboje.

Kochany Kolego!

Wyobrażam sobie zdziwienia Twoje kiedy przeczytasz zkąd do Ciebie list przyszedł. — Jestem ja tu na korrepetycyj biorę 310 rubli za lato (t. j. 2½ miesiąca) mam pracy dosyć dużo, bo 4 godziny dziennie zajmuję się z dziecmi a prócz tego na przygotowanie się wychodzi parę godzin. — Miejscowość gdzie jestem pod wieloma względami ciekawa. Iwanowo-Woznesiensk jest to miasto 4 wiorst długości jak mowią a jak mnie się zdaje 2 wiorst z połową a najwyżej 3-ch wiorst. Jest to miasto przedewszystkiem fabriczne. Wielkich fabrik więcej jak dwadziescie na każdej z nich przecięciowo pracuje do 500 ludzi; prócz tego są jeszcze i mniejsze, na których pracuje po kilkadziesiąt robotników.

Tutaj anormalność terazniejszego stanu społeczeństwa jest nader wybitna. Ze czterdzieście obywateli Iwanowa są milionerami. Może jaki tysiąc ludzi a najwiżej 2 nareszcie dajmy nato 3, 4 do 5 tysięcy mają dostateczne srodki do życia t. j. nigdy nie mają nie dostatku w niezbędnych rzeczach; reszta zaś ludzi których będzie do 10 tysięcy z górą stanowi jeżeli nie proletaryjat prosto, to przynajmniej klassę która jest niewyczerpanem zrodłem proletaryjatu.

Ziemia t. j. grunt w Iwanowie jest bardzo drogi za desiatynę płacą 3, 4 do 5-ciu i 6-ciu tysięcy rubli. Fabrykant u którego jestem mówi że taka drożyzna egzystuje tylko w samem Iwanowie. Parę lat temu o 3 wiorsty od Iwanowa on sam kupił parę tysięcy desiatyn po trzy ruble za desiatynę. Gdyby powiada mój sąsiad mnie sprzedał gruntu przyległego do mojej fabryki desiatynę to ja bym się zgodził dać mu i 10 tysięcy rubli. Parę tygodni temu byl u mnie Batyr[12]) wracając z Moskwy zajechał domnie. Wiele bardzo z nim mówilismy jak zwyczajnie o Litwie, o Markuzie,[13]) Staniszkisie,[14]) Tobie i o Gilusie.[15])

Ja sobie poczytuję po trochę co mam, chodzę kąpać się tyję po dawnemu i t. d. Jest u nas nie zły zwyczaj — nie grać w karty, z czego ja jestem bardzo kontent. W innym razie mógłbym bardzo łatwo przy nudzie która mnie teraz często napada znów przyzwyczaić się do kart.

Mam nadzieję że doniesiesz mi prędko jeżeli tam u was nowego się cokolwiek zdarzy.

O Czerwinskim[16]) nie wiem nie tylko gdzie on jest ale nawet i czy on jest, zatem nie mogę Ci powiedzieć jak się jemu powodzi. Gilus jest na Litwie, zdaje się że dostał miejsce przy ocznej lecznicy, a Linko[17]) w aptece Taganskiej. Staniszkis do mnie nie pisał. Coraz to więcej rozczarowuję się w Nowickim a ja go jednak uważałem z początka za dosyć porządnego człowieka. — Kłaniaj się Bracie żytu litewskiemu i złotej przenicy niech one zawsze i zawsze o nas pamiętają i rodzą i na naszą dolę.

Bądz zdrów mily kolego

W. Petter.

Iwanowo 11/23 Lipca 1875 r.

---

[12]) Gimnazijos mokytojas.
[13]) Taipogi gimn. mokytojas.
[14]) Istorijos-filologijos fakulteto studentas.
[15]) Gydytojas Maskvoje.
[16]) Jaunas gydytojas.
[17]) Aptiekininkas J. A. Arbačausko (Herbačevskio) dėdė.

PS. Czasu nie wiele mam więc spieszę pisać zapomniałem swoj adres ci napisać.

Laiškas adresuotas į Ožkabalius, Vilkaviskio pavieto, kur aš tuomet vakacijų laiku gyvenau.

III. Vinco Staniškio laiškai.

Vincas Staniškis, baigęs mokslus istorijos-filologijos fakulte Maskvoje vasarą 1875 metais, buvo paskirtas tais pat metais klasiškų kalbų mokytoju prie Mariampolės gimnazijos, kur jis ir lietuvių kalbos mokino. Čia gyvendamas vedė tūlą lenkaitę ir pasižymėjo tuomi, kad su ja paperėjo sūnų, pragarsėjusį šios dienos Varšuvos seime kaipo vieną iš uoliausių seimo endekų vadų — Staniszki. Ilgus metus tarnavęs Mariampolėje, apie 1902 m. tapo perkeltas Lomžon; ar dar gyvas — nežinoma.

1.

Kochany Jasiu!

Bardzo slicznie dziękuję za list, który sprawił mnie wielką przyjemność i doniosł dla mnie bardzo ciekawą wiadomość, jak powiadasz fama vagatur, że jakoby mają dać posadę mnie w Maryampolu. Jeżeliby rzeczywiście dali posadę w Maryampolu, to bym przyjął z ochotą — z jakich przyczyn Tobie wiadomo —, a z Czerniawskim[18]) trzeba byłoby jak kolwiek się godzić i zdaje się, że do emerytury jemu nie wiele pozostaje. Co do odpowiedzi na moją prośbę dotychczas nie mam żadnej wiadomości; o Błaszkiewiczu[19]) także nic nie wiem, bo będąc w Moskwie z nim się nie widziłem. Teraz dam Ci odpowiedz na Twoje zapytania, jak powiadasz, dla porównania życia wakacyjnego mego z twojem. Z Orłowskiej (gubernii) jestem więcej zadowolony, niż nie. Powietrze jest bardzo dobre i na zdrowie moje wpływa dodatnio. Z gospodarzy jestem kontent, karmią niezle, rano i wieczor piję po dwie szklanki mleka i czuję, że na zdrowiu znacznie się poprawiłem. Zajęć mam nie wiele, dlatego że zajmuję się tylko z łaciny i greckiego i to tylko praktycznie, t. j. tłómaczeniem z rossyjskiego na łacinę i grecki. Czas wolny od zajęć spędzam dość monotonnie, a czasem nawet nudno, bo tylko na spacerach po parku w towarzystwie Supinskiego; czasami

[18]) Mariampolės gimnazijos direktorius.
[19]) Baigęs matematikos fakultetą.

jeżdżam na łódce po stawie (Staw jest dosyć obszerny). Przez cały ten czas mego pobytu w Orłowskiej w goscinę z gospodarzem wyjeżdżałem tylko dwa razy; sam gospodarz (gospodini właściwie nie ma) wyjeżdża bardzo rzadko i u niego także prawie nikt nie bywa.

Dnia 20 Czerwca (ruskiego) byłem w Moskwie po drugiego ucznia swego. Czyrwinskiego i Gilusa zastałem jeszcze w Moskwie. Czyrwinski czekał na pieniądze na wyjazd do domu, bo Mikłaszewicz[20]) odmówił pożyczkę, i miał wyjechać z Moskwy nie wczesniej, jak w pierwszych dniach Lipca. Gilus także miał zaraz wyjechać do domu i mówił, że dostaje posadę przy „Glaznoj Bolnice“ w Moskwie, będąc w Moskwie wniosłem pieniądze (3rs) na patent, ktory ma (być) gotów pierwszego Sierpnia (ruskiego).

Więcej nie mam żadnych nowin, a teraz bądź zdrów i wesół i całuję Cię kilkakrotnie.

Tikras Taw prietelus Wincas.

Wasyljewka 9 Sierpnia 1875 r.
27 Lipca

P. S. Do Moskwy odjeżdżam 17 Sierpnia, więc proszę pisać do Moskwy do Uniwersytetu.

2.

(Wasyljewka 20. VIII. 1875.)

Kochany Jasiu!

Otrzymawszy Twój list, zaras napisałem prośbę do p. Czerniawskiego, żeby „chodataistvoval pered popiečitelem“ o naznaczenie mnie nauczycielem; na trzeci dzien potem otrzymałem list od Czyrwinskiego, w którym donosi, że już jestem naznaczony nauczycielem do Maryampola, albowiem p. Czerniawski, będąc w Warszawie, był tak dobry użyć swego wpływu, że mnie naznaczyli do Maryampola i już wysłali nawet zawiadomienie do Petersburga o mojem naznaczeniu. Ja zawiadomienia z Warszawy jeszcze nie otrzymałem.

O co prosiłeś, tego wypełnić nie mogłem dlatego, że, mi powiedzieli zaraz przy zapisaniu się wydają stolik i inne praparata do tego potrzebne, które trzeba przyjąć osobiście i podpisać się, że zwrócisz wszystko w całości.

[20]) Gimnazijos mokytojas Jelce.

Lekcye zaczęły się 18 Avgusta
W Moskwie deszcz i zimno
Sciskam i całuję Cię pokilkakrotnie

Twój szczery przyjaciel

Laiškas gauta Ožkabaliuose. Wincenty.

3.

Kochany Jasiu!

Byłem dzisiaj u Żylińskich[21]) i mówiłem z Witoldem[22]) o tem, o czem pisałeś i on na to chętnie się zgadza. Tylko, powiada on, jeżeli otrzymasz list od Petera i on doniesie, że potrzeba wcześniej wyjechać do Moskwy, to żebyś nie tracił czasu i przyjeżdżał do Maryampola jak można wczesniej.

Winszuję Ci przeszłych swiąt i Nowego roku i wszelkiej pomyślności.

Twój przyjaciel

Maryampol 8/I 1876 r. Wincenty.

Laiškas gauta Ožkabaliuose, kur aš buvau Kalėdoms iš Maskvos sugrįžęs.

4.

(Mariampolėj 25. V. 1876.)

Miał's Brolau!

Nlawet jau ne niesitiajsisiu delko pas Tawie nie atrasziau, ale priežasti atminiej. Łauki[23]) gavau ir studentukai skajto su didele ukwata, ale žodžiu randasi daug nieżynomu ir del manies. Balinsko bibliotekoj mus nera, Žylinskas prižadėjo man pajeszkot, ale ikszioł da nie gavau. In Karalaucziu asz labaj noriu nuważiot, tiktaj paraszik pas manie, kada Tu misliji ważiot. Knigu, katru Tu praszej, nupirkt nie galejau. Knigiales „Apraszimas apej žiamie ir atmajnas ora" Zielinskas[24]) parweże 70 egzemploriu ir asz paemiau 30, ir dawiau savo mokitiniems, katrie wajkszczioje ant Lietuwiszko, isz ko labai ira kantanti, ale misliju paimt wisas nog Zielinsko ir iszdalit, kam bus galima.

---

[21]) Mariampolės burmistras.
[22]) Vytautas Žilinskas — medicinos studentas.
[23]) Daukanto Būdas.
[24]) Peterburgo regis girininkų instituto studentas.

Pawasaris pas mus buvo labaj szaltas, tiktai nog pirmos Biržialo pasto tikras pawasaris. Kwieczej isszało suwisaj, rugiej teipgi menki, niežynie da koks bus wasarojes. Asz esmiu swejkas isz łoskos Aukszcziausio. Buczioju Tawę po tukstanti kartu ir lik swejks iki pasimatimu musu.

Tikras Tawo prietelus Wincas.

Laiškas gauta Maskvoje.

D-ras J. Basanavičius.

Vilniuje Kovo m. 1922 m.

Įvairenybės.

(Dr. J. Šaulio.)

Daukantiana.

1. S. Daukanto motynos antkapis.

Priede prie „Medegos S. Daukanto biografijai" („Dirvos" kn. I už sausio mėn. 1898 m.), psl. 125, yra išspauzdintas S. Daukanto motynos antkapio nuorašas. Tame nuoraše betgi yra, kaip pačiam man teko įsitikinti, nemaža paklaidų. Žemiau paduodu nuorašą, kurį pats padariau šią vasarą 18. VIII Lenkimuose, pravažiuodamas iš Skuodo Palangon. Didesniam tikrumui tas nuorašas buvo mano vėliau nusiųstas dar vietiniui kun. A. Sutkevičiui peržiūrėti, kuris ištikro ir įnešė tekstan dar kai-kurias pataisas. Už tatai tariu jam dar ir čia savo didelį ačiū. Tokiu būdu šis nuorašas gali skaitytis, regis, visai tikras.

Cze ilsaj (sic!)
DIEWUIE
óssnudusi
KOTRINE ODINATE
pirmó
STANSLOWIENE JAUSZIENE
paskuj
JURGIENE DAU-KONTIENE
kóri
gyweno sómiszimuse swieto
regiejo ir kientiejo

didius wargus ir rupesnius
sawo amžiůie
metuse 1795 buwo garsioie muszoie
po Liepoie ligej só wiró ir trimis
diewerejs.
DIEWS je buwo dawęs
pęnkes dókterys ir du sunu,
Regiejo sawo wajkû — wajkû — wajkus,
Tóriedama 90 metû amžiaus sawo,
parsiskyrę só sziůmi swieto m. 1847
Lapkristio Mieneseș 9 dienoj' ausztant,
Palikusi szeme pasauliej'
bewargstantius dwę dókterę ir sunu,
kórie raudodamis sawo
mejlingos ir iszmintingos
motinos
minawonej tou akmini
padiejo.

Prierašas. Antkapio fotografiją galima rasti įdėtą aukščiaus minėtojoj „Medegoj S. Daukanto biografijai", psl. 40/41. —

2. Kun. B. Mažonavičės antkapis.

Tame-pat Lenkimų šventoriuje, kur guli S. Daukanto motina palaidota, randame dar ir antrą paminklą, atminantį mums mūsų istoriką. Būtent, vietinės bažnyčios presbiterijos sienoje iš lauko pusės, po kairės, yra įmūryta murmulinė lenta, kurios parašą nurašęs paduodu.

Tasai nuorašas buvo mano padarytas kartu su aukščiau spauzdinamuoju antkapio nuorašu ir kartu kun. A. Sutkevičiaus, kaip ir anasai, peržiūrėtas.

Kun. Bon. Mažonavičė, kurio atminimui ta lenta įmūryta, buvęs artimas S. Daukanto bičiulis, ir tą lentą, kaip vietinis padavimas skelbia, S. Daukantas atsiuntęs iš Peterburgo kartu su savo motynos akmens antkapiu. Iš tų faktų tasai-pat padavimas daro gana nuoseklų išvedimą, jog turbūt ir lentos tekstą pats S. Daukantas bus parašęs.

Kiek teisingas yra minėtojo čia padavimo spėjimas, to klausimo aš čia tuo tarpu neliesiu, palikdamas jį atvirą ir paduodamas vien pačios lentos tęksto nuorašą.

D. O. M.

Kunigas Bonawentura Mažonawicze
Lenkimû Klebonas mire 1848 m. Kowo 10 dienoj'
amžiaus 57 metû.

Tikraj gieras piemou ne samdinikas
Winiczioj Chrystaus szarpûs darbinikas
Patikietû awiû buwo jautrû sargû,
Ne skundia del jû nej prakajto, nej wargû;
Mažus, jaunus wajkus pats raszto mokina,
Didžius žodžiû, pawejzdû gierop ragina.
Raudokime ir werkiem sawo Tiewo
Kurio turtas papuoszia mums namus Diewo.
Be skolos mirdams ne wieną dar skatika
Ant garbies Diewo ir ubagû palika.
Už duszę jo tris potęrus kalbiekime,
Amžiną atilsi danguj' prâszikime.

Vilniuj, 12. XII. 1912 m. Dr. J. Šaulys.

Prisieka liet. kalba.*)

Vilniaus lenkų draugijos „Towarzystwo przyjaciół Nauk" archyve „Acta privata" (dział: różne) ant ketvirtainio popieriaus sklypo in 8° min. yra surašyta prisiekos formula, kurią čia paduodame. Vienoje pusėj pažymėta vėlesnių laikų raštu:

1669 maia 7 d.

Rota wykowania przysięgi Andrzeia miksztaycia; Poddane° poszołtonskie° o marynę Katszayciownę, iako iey nie wyprowadził.

Antrojoj pusėj:

Asz Andreius miksztaijtis prijsikiu Ponuij Diewuij traijce szwiętaij winam, Ir wiszyms / swętyms Anto kaijp Asz mergos Jo milistas Ponios Jesmonienes morynas Katszaij / cziunas onas isz numą tewa ios isz waijtabù ne iszpràwodiraw, numą su sawà / ios netureiau, iž tos mergos kame ira niežijnaù, iž przy-

*) Apie kitos prisiekos formulas žiūr. „Lietuvių Tauta" I. 351 sek.

czyna to ne esmi / Anto kaijpo teijsingieij prijsijkiu taijpo pone dieve padek, a Jeij neteijsibė / Pone diewie uzmużk manė ant duszios ir ant kunà

Jakub Siemaszko
dozorca Widuklew.

Roku tysiąc szescset szesdziesiątt dziewiątego męca maia siodmego dnia według teij / roty odemnie wydaney przysięga ma być wykonana przy kosciele Widuklewskim. Siemaszko.

Przysięgę za tą Roto wykonal / Jan Woronowsky generałł Je° Krol m Ręką swą.

Jerzy Symowicz Generałł ręką swą.

Kun. Stanislovas Vaidila*).

(J. Šaulio.)

Kam teko matyti L. Mokslo Draugijos archyve Valančiaus vyskupo prirengtieji spaudai rankraščiai, tas galėjo pastebėti, jog nemaža jų perrašyta ne paties autoriaus, o kaži-kieno kito — labai gražiu, dailiu rankos raštu. Rašto panašumas su L. Ivinskio rankos raštais sukelia iš pačių pradžių nenoromis mintį, ar tai tik nebus L. Ivinskio perrašinėta. Bet, arčiau sulyginus abu rankos raštu, prisieina atsisakyti nuo tokio spėjimo.

Betvarkydamas šią vasarą archyve rankraščius, aš nemaža prisilaužiau sau galvą klausimu, kas gi galėjo būti tų Motiejaus vyskupo rankraščių perrašinėtojas. Pačiam betgi archyve aš neradau jokio pėdsako, kuris man būtų palengvinęs tatai susekti. Tik vasarą, beviešėdamas Skuodę pas savo dėdę kun. P. Šavlevičių, dar gerai atsimenantį Valančiaus vyskupo laikus, gavau patirti, kas tas perrašinėtojas buvęs. Buvęs tai kun. Stanislovas Vaidila. Paįdomavau patirti apie jį ir šiokių-tokių artimesnių žinių. Dėdė, ką žinodamas ir atsimindamas, štai ką papasakojo apie tą kunigą.

---

*) Stan. Vaidila, gimęs 1817 m., baigęs mokslus Vilniaus dvas. akademijoje 1840 m. Su tikrojo teologijos studento laipsniu, jau nuo 1841, buvo vikaru Švėkšnoje; 1848 m. — Šiluve altaristu; 1850 m. buvo be vietos, 1853 m. — mansionarium prie Varnių katedros; 1854—55 vikaru Baisogaloje; 1856 m. — vikaru Kuršėnuose, 1857 — filialistu Garduose, 1858 — Varnių katedros vikaru, nuo 1862 iki 1865 vėl be vietos; kada miręs — nežinoma. (Dr. J. Basanavičius.)

Kuomet ir kame gimęs kun. Vaidila, dėdė nežinąs. Pasimiręs gi, turėdamas maž-daug 56 m. amžiaus, pas savo brolienę Skaudvilėje. Kunigu palikęs, pirmą kamendoriaus vietą gavęs Švėkšnos parakvijoj (Raseinių apskr.). Bobelės ten dažnai jį pamylėdavusios krupniku, kuris ir išvedęs jį pagaliau iš kelio. Iš Švėkšnos buvęs nukeltas į Gardų (?) filiją Kurtuvėnų parakvijoj. Ten be darbo bebūdamas, pasileidęs jau visai gerti. Todel vyskupas laikydavęs jį toliau vis kame-nors netoli Varnių: Pavandenėj, Pašilėj ir tt., iš kur prireikus greit grąžindavęs ir sodindavęs jį bausmei Rokituose (tai buvusi palei Varnius bausmės vieta kunigams: vienuolynas su šv. Roko koplytėle). Besėdėdamas bausmę, kun. Stanislovas ir perrašinėdavęs Valančiaus vyskupo rankraščius. Pats kun. Vaidila šiaip nieko nerašęs. Tik buvęs pradėjęs versti Gaumes „Zasary i całość wiary katolickiej". Išvertęs apie du tomu. Kur tasai vertimas bus dingęs, dėdė nežinąs. Paskui buvęs išvertęs Vilčko homilijas: „Na niedziele całego roku" ir tą vertimą buvęs įteikęs mano dėdei išspauzdinti. Bet tuomet buvę sunkūs laikai — taip tasai rankraštis ir dingęs. Kelintą homiliją pasiėmęs kun. Jomantas, o kitos taip ir gaišusios... 1868 metais kun. Stanislovas tapęs galutinai už girtuokliavimą suspenduotas, bet kurį laiką jis vis vilkėjęs dar jupas. Persikėlęs į Ukrino filiją, dėdė radęs ten apylinkėje kun. Stanislovą begyvenantį pas p. Rupeiką, savo giminę. Tuo laiku jis laikęsis dar neblogai, bet, apleidęs p. Rupeikos namus, jis jau visai pasileidęs. Dėdei begyvenant už kelerių metų Tūbinuose, kun. Stanislovas buvęs jį dar kartą aplankęs, bet, jau trumpais...

Kun. Vaidila mėgdavęs improvizuoti eiles lietuvių ir lenkų kalbom. Dėdė buvęs jų nemaža susirašęs, bet jos kaži-kur dingusios.

Apie kun. Vaidilą pasakoja ir nemaža anegdatų

Taip kartą įkaušęs (buvęs tuomet katedros kamendorius) nuėjęs konsistoriun, o pravėręs duris ir radęs konsistoriaus narių posėdį, taręs: „Kiek čia kojų! O galvos nė vienos..."

Arba vėl kartą, Valančiui vyskupui bevažiuojant karieta, paskui bėgdamas, šaukiąs: „Poczekajcie, poczekajcie!" Vežimas sustojęs, o šis atidaręs karietos duris ir sakąs: „Możecie jechać, chciałem tylko zobaczyi, jak chłop siedzi w karecie..." Mat, kun. Vaidila pats buvęs bajoras ir tuo mėgdavęs, įkaušęs, pasigirti prieš šiaip žmones: „jam szlachcic Wojdyłło tak z przodu, jak z tyła!..."

Vilniuj, 13. XII. 1912 m.

Kun. F. Lialis — komandiras ir „Tėvynės Sargo“ pradžia.

(Petro Paystriečio.)

Lietuvoje vysk. Paliuliono laikais katalikiškoji kariuomenė neturėjo savo ypatingų kapelionų: velykinę išpažintį atlikdavo pas vietos klebonus, gaudavo iš jų liudymą arba tiesiog pažymėjimą sąraše, kad išpažintis atlikta.

Nedaug ir būdavo kareivių-katalikų. Vis delto Rusų vyriausybė pradėjo rūpintis, kad kareivių sąžinė nebūtų pavesta kunigams, valdžiai neištikimiems. Tai-gi pradžioje 1894 metų vysk. Paliulionas gauna iš Vilniaus gen.-gubernatoriaus Orževskio pareiškimą, kuriuo prašo vyskupą paskirti katalikiškai kariuomenei Kaune ir visame apskrity kapelioną, kursai „ispolnial by treby na ruskom jazyke“. Tokių kunigų „po ruskomu trebniku“ buvo Minske ir jo apygardoje, bet Lietuvoje kunigų nė vienas nepriėmė „rusko trebniko“. Vienok vysk. Paliulionas gudriai sugalvojo išpildyti Orževskio pasiūlymą: per užgavėnes 1894 m. vyskupas šaukia pas save Kauno Šv. Trejybės parapijos vikarą kun. Felicioną Lialį, apsako jam Orževskio pareiškimą ir duoda kun. Lialiui įsakymą ž o d ž i u: „paskyriau tave kapelionu kariuomenės, tu m o k ė s i pildyti pareigas ir Orževskiui parašiau, kad kapelionu yra paskirtas kun. Lialis „kotoryj z n a e t, k a k t r e b y i s p o l n i a t.“

Kun. Lialis kariuomenės kapelionas.

Vyskupas paskyrimo kun. Lialiui r a š t u duoti negalėjo, nes būtų turėjęs savo rašte pažymėti ir „trebniką“. Orževskis gi iš žodžio „znaet“ vyskupo pranešime suprato, kad kun. Lialis taikysis „trebniko“. Na, ir visi patenkinti. Kun. Lialis uoliai pradėjo kapelionauti; štabas jį pasveikino ir „za viernuju službu“ paketino medalius. Tuomet Kaune stovėjo Volgos, Kamos, Uralo pėstininkų pulkai, raitieji, artileristai ir saperninkai: kareivių katalikų buvo 2000, karininkų (aficierių) lig 10. Prasidėjo naujokų priesiekos „pod znamenem“ visuose pulkuose. Sustatomi kareiviai aikštėse būreliais sulig tikybos didžioje paradoje, — atvyksta kapelionai: popas, kunigas, pastoris ir rabinas; pirmoji vieta duodama popui, jisai ir pradeda „služenije“. Adjutantas skaito kariuomenei reguliaminą, tankiai minėdamas mirties bausmę už pažymėtus prasikaltimus; dabar eina priesieka, — pirma reikia „skazat slovo o važnosti

prisiagi"; tai-gi pradeda popas, karininkai apstoję klausos; jis savo pabaigė. Dabar eina prie būrelio kunigo pasiklausytų jo prakalbos, (tais laikais ir teismuose reikalaudavo iš kunigų, duodant priesieką, prakalbas rusų kalboje, kurios vengdamas, ne vienas kunigų gavo ištrėmimą), bet kun. Lialis sugebėjo išsisukti iš prakalbų rusų kalboje, negavęs užtat pabaudos; rabinas-gi turėjo visų pulkų kareiviams vieną sustatytą prakalbą prasidedančią žodžiu: „Ne beri imeni Gospoda tvojego naprasno"; tai reiškia, žinok, kam prisieki. Tik vienas kavalerijos pulkas Veršvuose (netoli Kauno) nedarė savo kapelionui jokių varžymų prie priesiekų; kun. Lialiui prisiekdinant kareivius, karininkai gėrė už sveikatą savo pulko; ne aikštėje, žinoma, bet kambary; po to buvo linksmas „paradnyj smotr".

Kareivių lietuvių visai mažai tebūta; daugiausiai buvo lenkų-mazūrų ir baltgudžių; su jais teko vartoti lenkišką kalbą, prasidėjus gavėnės pamaldoms ir velykinei išpažinčiai. Kun. Lialis patėmijo savo kareivių silpną katekizmo mokslą, todel gavėnės laiką paskyrė mokinimui kareivių Šv. Trejybės bažnyčioje paskirtomis dienomis. Parapijiečiai bažnyčioje nemaž prisičiaudė nuo tvaiko iš kareivių batų. Visų kariuomenės dalių kuopos turėjo paskirtas sau tris dienas paeiliui būti bažnyčioje prisiruošti ir vertai Sakramentus priimti. Karininkai, naudodamies trijų dienų liuosu laiku, pasiprašę savo kapeliono, iškeliavo tai Vilniun, tai į gimtines vietas atlikti velykinės, pasiketindami atvežti liudymus. Tuo tarpu su kareiviais ėjo darbas per ištisas dienas: be mokinimo, išpažinties klausymo, dar buvo teikiami škoplieriai, rožančiai, o vysk Paliulionas nekartą ateidamas teikdavo Sutvirtinimo Sakramentą. Po tokios darbuoties tik vienas kareivis-mazūras priėmė Komuniją, burnelę išmetęs ir silkės užvalgęs.

Kun. Lialis pulkų komandiras.

Šit įvyksta atsitikimas — aktas grynai religinis, kursai sukėlė Kauno ir Vilniaus politikinėse sferose daug kalbos ir priekabių prie kun. Lialio. Būtent: miršta Prelatas Edv. Barauskas, klierikų seminarijos inspektorius. Laidotuvių dienoje kovo 28 vysk. Paliulionas laiko Seminarijos bažnyčioje pamaldas už a. a. Prelatą, palydėdamas jo kūną iš Seminarijos bažnyčios iki Šv. Trejybės bažnyčiai, gretimais esančiai, kurioje tuo laiku kun. Lialis darbavos su savo kareiviais.

Buvo-gi kareivių bažnyčioje 200 Volgos ir Uralo pulkų. Daugelis jų sužinojo vyskupo celebrą ir kunigo laidotuves, aplankė Seminarijos bažnyčią, norėdami pamatyti vyskupą mišias

laikant. Kun. Lialis, baigęs konferenciją kareiviams savo bažnyčioje, paleidžia juos pietautų trims valandoms, įsakydamas kareiviams susirinkti po pietų 3 val. bažnyčion, tame tarpe patsai ketindamas dalyvauti laidotuvių procesijoj į kapus.

Kareiviai buvo iš Šančių, gan atstu nuo bažnyčios; taigi atsiliepė kapelionui: „ko mes eisime namon taip toli kopūstų valgytų, vely čia pat bundelių nusipirksime ir pavalgysime.“ Kiti gi tarėsi nabašninką palydėti, nes nematę tokių laidotuvių. Prie kareivių vyresnis tebuvo feldfebelis. Kapelionas, išgirdęs kareivių sumanymą dalyvauti procesijoj, paaiškino, kad tai darbas krikščioniškas ir labdaringas, bet kareiviams, rykiuotėje paskui karsto ir kunigo einant, bus valdžios netinkamai suprasta ir baudžiama; antra, kareivių kuopoms tarp publikos įsimaišius ir išsiskirsčius, ir gi uždrausta vaikščioti. Kadangi kareiviai turi keliauti namon tuo pačiu keliu, kur eina daugingos minios ir dvasiškijos procesija, tai kapelionas padavė patarimą kareiviams: „rykiuotės nepamesti ir arti procesijos neiti“. Kareiviai atsakė: „mes savo įstatus žinome ir pasielgsime taip, kaip mums reikės; po pietų bažnyčion susirinksime.“

Po tų žodžių išeina procesija iš Seminarijos, kun. Lialis, kareivius palikęs, eina draug su dvasiškiais procesijoj. Kareiviai, nežinia, ar norėdami dalyvauti laidotuvėse, ar tiesiog keliaudami ant pietų į Šančių buveinę, sekė paskum pilnoje rykiuotėje. Patėmijo tai visi valdininkai. Ir Komendantas, išvydęs sekančius kareivius, didžiai nustebęs, užklausė savųjų: „Kakogo generala tut choroniat?“ — atsako jam: „ne generala, no ksendza provodiat.“ Toliau Komendantas: „a k čemu zdies soldaty? zaderžat ich i vyzvat komandirov polkov.“ Nuo Komendanto namų procesija pasisuka į kapus, tuotarpu kun. Lialis, tarsi atjausdamas, žvilgterėjo atgal ir išvydo kareivius jau sulaikytus ir tuo taip susirūpino, kad nuo kapų parlėkė namon be kepurės. Komendantas, sužinojęs iš pulkininkų, kad kareiviai buvo paliuosuoti bažnyčion, liepė juos sugrąžinti atgal ir išklausinėti kapelioną del to įvykio. Kaip tik kun. Lialis, iš kapų sugrįžęs, randa savo kambary du adjutantu, kuriuodu sako: „my odstavili soldat vam v kostiol, no počemu vy prikazali im itti v pochorony?“ —

Kunigas jiem išaiškinęs, kad nebuvo tame jokio paliepimo ir kad kareiviai keliavo pietų tomis pačiomis gatvėmis, kur ėjo procesija, — atsisveikino ir nuėjo bažnyčion su kareiviais darbuotis. Užtatai kariška valdžia davė vyresniems kareiviams bausmės po tris dienas daboklės ir tiek; kunigas-gi toliau kapelionavo, kaip nieko nebuvę.

Bet nuožmus gubernatorius Klingenbergis tuomet su Komendantu gyveno piktuoju ir šitą faktą dalyvavimo kareivių laidotuvėse savaip išvertė.

Prasidėjo aštrus tyrinėjimas, ypač policmeisteriui veikiant, nuo pat padugnės. Iš kareivių sužinota, kad kun. Lialis „trebniko“ nepildė, t. y. vartojo bažnyčioje, išpažinties klausant, kalbas lietuvišką ir lenkišką, anaiptol ne rusišką; laikydavęs kareivius bažnyčioje po tris dienas, leisdavęs kunigams kitiems, kaip prelatui Varanavičiui, prof. Valančiauskui ir Stasiui Belkevičiui klausyti kareivių išpažinties; tai buvo griežtai užginta, nes „soviest soldat poručena odnomu lišk a p e l a n u.“ Be to, policija išgavo iš keletos kareivių į klausimą: „prikazal vam kapelan itti v pochorony?“ atsakymą trumpą-kareivišką: „točno tak!“

Pagaliau, kad kun. Lialis buvo nuėjęs pas Komendantą pasiaiškinti del minėto įvykio, tai ant rytojaus policmeisteris, pasišaukęs kun. Lialį, prikibo prie jo, šaukdamas: „a vy čego chodili včera k Komendantu? neznajete, čto zdies vaša vlast?!“

Kun. Lialis, matydamas, kad policija dalyvavimą kareivių laidotuvėse užmeta jam kaipo politišką prasižengimą, nuėjo pas tvirtovės žandarų kapitoną pristatyti minėto atsitikimo tikroje padėtyje. Kapitonas Plečko pasirodė kitos nuomonės: jisai savo pranešimą Orževskiui apie kun. Lialio darbuotę su kareiviais ir jų dalyvavimą procesijoje prieš išsiunčiant perskaitė pačiam kun. Lialiui ir savo pranešime aiškiai pažymėjo, kad politikos čia visai neranda. Bet Klingenbergis, užbaigęs procesą, išnešė politišką rezoliuciją, būtent: kun. Lialis, liepdamas kareiviams dalyvauti laidotuvėse mirusio kunigo, tyčiomis Kaune padarė demonstraciją. Visą procesą Klingenbergis su savo nuomone pasiuntė Orževskiui.

Ateina Velykos: vysk. Paliulionas važiuoja Vilniun pasveikintų Orževskio, o gal kitais reikalais. Orževskis vyskupui išmetinėja: „pamiluite, v Varšave studenty, a u Vas v Kovne ksendzy demonstracii proizvodiat — vied eto užas!“ Vyskupas jam atsako: „eto dielo razdutoje, ksiondz Lialis molodoi, politikoi ne zanimaetsia, učastije soldat v pochoronach eto dielo bogougodnoje, a ne političeskoje i ono t r i o c h g r a š e i n e s t o i t, tfu!“ Vyskupas užsigavęs apleidžia rūmus Orževskio ir aplanko vysk. Audzevičių Vilniuje.

Tuč tuojau Orževskis pribūna vizituodamas pas vysk. Audzevičių ir jam apsako savo pasikalbėjimą su vysk Paliulionu, išreikšdamas savo pasistebėjimą: „ne ponimaju, episkop

Paliulion takoje dielo, kak demonstracija v Kovne, nazval trioch grošei ne stojuščim i vzvolnovannyj ušol ot menia!“

Pasakoja, buk laike laidotuvių prel. Barausko Kaune, studentai Varšuvoje, demonstraciškai eidami gatvėmis, pakėlę kepures prieš Kilinskio namus; bet kun. Lialis su Varšuva jokio susinešimo neturėjo.

Sugrįžęs vysk. Paliulionas iš Vilniaus, pavadinęs pas save kun. Lialį, pasakojo jam, kaip jį gynęs pas Orževskį, kad reikėsią nukentėti ir del to nereikią nuliūsti, nes nekaltai užsipulta valdžios. Procesas išsiųstas Ministerijon. Kun. Lialis toliau eina savo pareigas. Po Velykų aplanko kareivius Jonavoje ir Kedainiuose. Čia pulkininkas Ziliai — prancūzas, pakviestas bažnyčion, neatėjo, bet atsiuntė savo kapelionui 3 rub. del pažymėjimo, kad atliko išpažintį. Tuo kapelionas užsigavęs eina pas pulkininką, atiduoda jam 3 rub. ir po ilgesniam pašnekėsiui gauna iš jo aficierišką žodį, kad atliksiąs išpažintį Vilniuje.

Iš visų karininkų katalikų vienas tikt štabskapitonas, bažnyčion pakviestas, davė atsakymą per Štabą, kad pravoslaviją priėmęs, bet visi kiti kalbėjo savo tarpe: „naš kapelan sgovorčiv.“ Šit ir dekretas iš Ministerijos: gegužės 23 d. vakare 1894 m. pranešta Vyskupui oficiališkai, kad V. R. Ministerija kun. Lialį už pakurstymą kareivių dalyvauti prel. Barausko laidotuvėse pasmerkė Kretingos vienuolynan dviem metam uždaryti.

Komandiras žandarų globoje keliauja Kretingon atgailoti.

Sužinojęs apie savo likimą, tą vakarą kun. Lialis atsisveikino su savo prieteliais, gavęs paguodos žodžius iš lūpų vysk. Paliuliono: „dėkok Dievui už malonę — turėsi laiko dvejus metus sau pasidarbuoti“, gavęs dovanų 100 rub. iš rankų prof. kun. Petro Barausko, susidėjęs savo daiktelius, prieš kelionę saldžiu miegu ilsėjosi. Ant rytojus 24 gegužio 1894 m. anksti mišias jam belaikant, suūžė žmonės bažnyčioje: prie altoriaus prisiartino policija; bet jau mišios baigėsi; kunigas eina zokristijon, pristavas paskui, tardamas: „tamista esi areštuotas, turi 5 minutes prisiruošti: vežu gelžkelio stotin k pojezdu.“ Buvo 6 val. ryto, kunigas, pristavo lydimas, pristavas, akmenimis iš publikos rankų lydimas, sėdos į vežimus ir bežiūrint kunigas rados žandarų kambary stotyje laukti traukinio. Parapijiečiai prie kunigo jau neprileidžiami atsisveikinti, tik lipant į vagoną, galėjo pamatyti ir savo užuojautą išreikšti; jam, kaipo komandirui, duotas tuščias vagonas su dviem ginkluotais

kareiviais prie durų. Kaišedorių stotyje kareiviai nesuskubo savo arestanto įbrukti į žandarų otdielenije, — kunigas įsmuko į I klasės salę, kareiviai, kaipo nižnije činy stovi prie durų; kažin koks pulkininkas, pro duris žengdamas, sušuko ant kareivių: „a vy začiem zdies torčite?“ — „da my karaulim arestantą!“ atsako kareiviai. „Tak ktož on i gdież?“ „Da von ksiondz, tam sidit“, nurodo kareivis, ir sužiuro visa publika. Reikėjo laukti traukinio 6 valandas, atėjo pietūs, buvo Kryžiaus dienos, kunigas užsako valgius pieniškus, bufeto savininkas atlyginimo neima. Publikai išvažinėjus, kada jau salė tuščia paliko, kareiviai nuo durų prieina prie kunigo verkšlendami, įteikia jam 50 kap. po položeniju ir aiškinas, kad jie nekalti esą, pildydami valdžios įsakymą. Kunigas juos ramina. Iš Kaišiadorių iki Šiaulių taip pat duotas atskiras vagonas, į kurį vis daugiau iš stočių sėdos žandarų, taip kad nuo Radviliškio jau pilnas junai buvo vagonas, ir net vienui vienas civilis kunigo draugas St. Čibas, visad drąsus, tuomet iš to vagono išėjo, tardamas: „aš čia su tavim bijau sėdėti!“ Šiauliuose kareiviai palydovai atsisveikino su kunigu mandagiai, jų vietoje pristojo du žiauru žandaru ir kelionė pasidarė aštresnė: pakelėj neleido kunigui nei bažnyčion, nei klebonijon užeiti; nakvynė ir pasiganymai buvo karčiamose, nes iš Kuršėnų važiuota arkliais. Važiuojant per Telšių miestą, žandarai gavo išgąsčio: būta turgaus dienos, žmonių daugybė. Žemaičiai, išvydę kunigą vidury žandarų vežamą, sušuko: „vyrai, atimkime kunigą iš žandarų!“ Šie tuojau ginklus į rankas, kalbėdami „vot popali! pajezžai skorei!“ vežėjui šaukdami. Kunigą apėmė ir juokas ir džiaugsmas; sustot vienok reikėjo, nes reikėjo arklius permainyti; taigi žandarai gavo kunigui vietą antrame namų aukšte karčiamoje, patys prie durų sustojo. Čia nemažai jiem buvo kebelio, kad pradėjo žmonės aplinkui rinktis ir su kunigu per langą šnekėtis: vienas kunigą daboja, antras žmones gainioja. Dar didesnis buvo žandarams susirūpinimas, kad kunigas pasisakė čia pietausiąs ir kiek pasiilsėsiąs. Žandarai užragino žydelką tuojau virdulį užkaisti ir kiaušinius virti. Tuotarpu kunigas parašo laiškelį savo draugui Telšiuose kun. Pociui, įduoda žydelkai ir sako: „nešk rastelį klebonijon atsargiai, kad ateitų kamendorius čia, ir žiūrėk, kad virdulis greitai neužvirtų.“ „Niu, suprantu, bus padaryta.“ Tai tariusi žydelka, nematant žandarams, vandeniu užgesina virdulį ir išbėga klebonijon. Sugrįžus sako: „kun. Pociaus klebonijoj neradau, laiškelį ten padaviau.“ „Nu, skorei, prokliataja! padavai čai!“ sušuko žandaras. Žydelka pūsdama virdulin atsiliepia: „ješčo samovar

ne varitsia, pogas.“ „Nu, davai mnie,“ taręs žandaras, nusiauna batą ir aulu pučia virdulin tolai, kol virdulis užverda. Papietauta ir dar laukta, o kun. Pociaus nėra; mat, jo bažnyčioje išpažinties klausyta ir laiškelio jam iš klebonijos nepaduota.

Važiuojant iš Telšių, žandarai kunigą baugina: „vot tebe vlasti neslušat, posidiš dva godika v tiomnoi pri čiornom chlebe i cholode, togda naučišsia vlasti povinovatsia!“

Važiuojant per Plungę, klebonas sužinojęs išėjo prie vartų pažiūrėtų, kaip kunigą veža. Kartenoje, jau sutemus, altaristas atsiuntė kunigui karčiamon saldaus pieno ir vidūnakty keleiviai atvyko Kretingon. Išėjo visa valanda, kol vienuolyno sargyba atidarė gelžinius užrakintus vartus.

Komandiras vienuolyne.

Jau pusiaunakty įveda žandarai savo areštantą kambarin gvardijono ir prašo iš jo rašto, kad kunigas vienuolynan pristatytas. Gvardionas vienuolis kun. Peliksas Rimkevičius, tikras Bismarkas, davęs žandarams raštą, šaukia tarną ir sako jam rusiškai: „Juozai, vesk tą kunigą tamsiojon, užrakink ir raktą čia atnešk!“ Žandarai sužiuro viens į antrą. Kunigas, tuos žodžius išgirdęs, netiki sau: rodos, vienuolynas... kalba tėvas — vienuolis... ar gi būt jis rusams parsidavęs? ir mano sau: tai dabar pakliuvau! Bežiūrint, Juozas už rankos... ir eikiva. Koks buvo kunigo nusistebėjimas, kad vietoje tamsiojon tapo įvestas salėn! ir aiškina Juozas: „mat, mūsa pons, tap kalbėje, norėdams žandarų išmėgint, ar anie gailėsis kunigo, ar ne? jeigut būtum sakę: „pone, prašom, nebausk tap sunke kunigą!“ tai gvardions būtų davęs anudum po rublį, vakarienę ir nakvynę, o kad dabar anie negailėjos, tai nieko negaus.“ Ir tiesa, žandarai išėjo nakvoti miestelin, bet ant rytojaus, sugrįžę pas gvardioną, prašo leidimo su kunigu atsisveikinti, gvardionas gi neleido. Tai buvo 25 diena gegužės.

Kun. Lialis rado čia panašų sau draugą kun. Joną Juozapaitį, lygiai už politiką nubaustą. Pirmiausiai supažindinta su reguliaminu, Ministerijos duotu apie internuotų kunigų laikymą. Sulig reguliamino punktų kunigams, pasaulinės valdžios nubaustiems vienuolynu, uždrausta visos bažnyčioje funkcijos, be ankstybųjų mišių skaitytinių, — suseiti su pašaliniais asmenimis neleista; giminėms apsilankant, turi asistuoti gvardionas ar policijos činauninkas; priegtam knygon užrašoma, kas buvo kalbėta; laiškus siunčiant ar gaunant, pirma perskaito gvardionas ar policija; nesuprantant gi jiems laiško prasmės, siunčiama isprauninkui; išeiti už kiemo vartų ir sodybos užtvaros užginta, bet žmoniškas Telšių isprauninkas Rymskij-Korsa-

kov nuo savęs buvo leidęs uždarytiems kunigams vasarą išeiti į upę pasimaudytų; visą išlaikymą nubaustiems kunigams duoda vienuolynas, imdamas užtat iš valdžios po pusę rublio į dieną. Vienok praktikoje, be išėjimo už vienuolyno sienos ir viešo bažnyčioje darbavimos, reguliaminas nebuvo pildomas; tai, žinoma, prigulėjo nuo santykių gvardiono su vietine rusų administracija ir paties gvardiono žmoniškumo.

Tokioms gyvenimo vienuolyne aplinkybėms esant, kun. Lialis draugams iš Akademijos patariant ir, pagaliau, mokslo programą atsiuntus, buvo manęs visą laiką pašvęsti studijoms, bet virto kitaip. Ne ilgai trukus, kun. Kazimieras Pakalniškis, slaptosios Šv. Kazimiero Draugijos leisti laikraščiams kasininkas, atsiunčia kun. Lialiui visą kasą iš 215 rublių ir ragina išleisti naują laikraštį vietoje „Apžvalgos“, rusų valdžiai įgrisusios ir smarkiai persekiojamos. Tąją mintį kun. Lialis priėmė kaipo pareigą sau Dievo Apveizdos uždėtą tame ypatingai laike patarnauti Tėvynei, išleidžiant naują laikraštį, kurio buvo reikalas ir stoka. Tam sumanymui kliūtys buvo beveik nenugalimos.

N. B. Kun. K. P. buvo tam priešingas. Žr. „Vilties“ priedą 1914 m. N 5—6. Red.

Kun. Lialis „Tėvynės Sargo“ redaktorius.

Ir ištikrųjų, kasoje vos 215 rub., susisiekimas su pasauliu pagal reguliaminą vienuolyne stačiai negalimas, straipsnelio nė vieno, žinutės nė jokios; galop, kur gauti žmogų ištikimą pasiųsti užrubežin? Kaip Dievas duoda — klausimas bręsta, sunkenybės mažėja. Besiruošdamas leisti laikraštį, kun. Lialis pirma studijuoja: kas tai yra laikraštis ir koks jisai turi būti? — ir išdirbo savo omenyj tais laikais tinkamą laikraščio t o n ą, būtent: gaivinti Tėvynės meilę, bet kitų tautų neniekinti; nurodyti Tėvynės priešus, bet jų neužgaulioti; paduoti grynus faktus taip, kad už save atsakytų ir kartkartėmis išrodinėti rusų vyriausybei klausimą sugrąžinimo Lietuviams spaudos. Kretingos parapijiečiai, kaip patys nekartą prisipažino, melsdavos į Dievą, kad daugiau kunigų prasikalstų valdžiai ir jiems į Kretingą būtų siunčiamų; mat, bernardinai seneliai neįveikdavo aptarnauti parapijos, pasaulinių-gi kunigų be nubaustųjų parapija neturėjo. Malda Kretingiečių pasekminga: šit atvyksta valdžiai prasikaltęs kun. Kazimieras Kazlauskas vieniems metams, tikras kursinis draugas kun. Lialio, tik kiek tasai yra atsargus, tiek ansai yra drąsus. To ir reikėjo. Kun. Kazlauskas sustiprina sumanymą leisti laikraštį, išdirba jo technišką formą ir pradėta darbo imtis. Kun. Lialis pirmiausiai pa-

rašė apie tai kun. Al. Dambrauskui ir kun. Tumui, prašydamas įžanginių straipsnių ir kitiems savo draugams dėl siuntimo aukų kasmet po 10 rub. leidimui naujo laikraščio.

Netrukus gauta iš kun. Tumo įžanginis straipsnis, ir kiti, sulig kurio turinio ir duotas naujam laikraščiui vardas „Tevynės Sargas“. Pradėta galvoti apie spaustuvės pasirinkimą. Šit, atvažiuoja Juozas Ložinskis, pasisiūlydamas patarnauti visuomenės reikaluose. Kadangi nei kun. Lialis, nei kun. Kazlauskas negalėjo nuvykti užrubežin, o buvo jau sumanyta ir nuspręsta leisti laikraštį, — taigi įduota Ložinskiui įžanginis straipsnis su keliomis žinutėmis ir pavesta jam sulygti Tilžėje laikraščio spausdinimą. Ložinskis nuvyko stačiai pas Martyną Jankų, padarė su juo sutartį ir, palikęs pas jį rankraščius, sugrįžo atgal pranešti sankalbas, padarytas su Jankum. Pavedimas Jankui spausdinti laikraštį leidėjams nepatiko, nes korektūra laikraščio reikėjo daryti Kretingoje, ne spaustuvėje, kaip Ložinskio neatsiklausus buvo sukalbėta. Jankus, nelaukdamas, kol daugiau bus atsiųsta rankraščių sudaryti pilnam numeriui, atspausdino pirmą numerį „Tėvynės Sargo“ vien iš įžanginio straipsnio ir keletos žinučių. Be abejo, tokio laikraščio Lietuvoje parodyti buvo negalima. Jau pačioje pradžioje tenka su Jankum persiskirti ir tartis su kita spaustuve. Bet kaip čia padarius? Ložinskis patarnavo nevykusiai; Jankus atspausdino nelaiku ir patsai padarė korektūrą, neatsižvelgdamas sutarties.

Apsiima kun. Kazlauskas slaptai nuvykti Tilžėn. Gautas vadas iš parubežio Jurkus — žemaitis. Iš vakaro kun. Kazlauskas apsirėdo žemaičio darbininko švarkomis ir, sutemus, išjoja iš vienuolyno draug su Jurkum jo butan parubežyj. Kaip tyčia, kareivis-sargybinis visą naktį stovi prie durų Jurkaus buto. Jurkaus namiškiai jau kunigą pažino: liepta tylėti. Prieš rytą, sargyboms persimainant, pavyko kun. Kazlauskui perbėgti sieną į Prūsus. Nuvykęs pas Jankų, kun. Kazlauskas grąžino jam atgal pirmąjį numerį „Tėvynės Sargo“, sulygdamas jį papildyti kitais rankraščiais. Tolesniai spausdinti pas Jankų jau nebuvo manoma. Patariant dekanui kun. Jonuskauskui Tilžėje, kun. Kazlauskas sulygo spausdinti laikraštį pas Schoenkę gan geromis sąlygomis, ypač, kad jisai apsiėmė laukti korektūros, daromos Kretingoje. Prie to buvo sutarta atspausdintus rankraščius siųsti draug su laikraščiu į pasienį tuo tikslu, kad rankraščiai spaustuvėje nepasiliktų, bet būtų deginami pasienyj ištikimų priėmėjų. Buvo žinoma, kad rusų šnipai lankydavo Tilžės spaustuves ir iš rankraščių galėdavę

susekti autorius. Delto ir kun. Kazlauskas pasirūpino iš Jankaus atsiimti išspausdintus rankraščius, bet nebe visus išgavo.

Atgal sugrįžti kun. Kazlauskui buvo sunkiau, negu pereiti sieną. Ant rytojaus po iškeliavimui kun. Kazlausko užrubežin, atvyksta vienuolynan policijos viršininkas su oficialiu paklausimu, į kurį Kazlauskas turėjo tuojau duoti atsakymą. Kun. Lialiui iš to keblaus padėjimo teko rasti išeitis: jam prašant, kun. Gugis gula į lovą, apsimesdamas kun. Kazlausku susirgusiu šiltinėmis; tam tikslui kun. Kazlausko kambarys užrakintas, įeina vienas tik kun. Lialis ligonies lankytų ir tarnas su valgiais. Belaukiant policijos viršininkui pas gvardioną, ateina kun. Lialis ir aiškina, kad pasimatyti ir susikalbėti su kun. Kazlausku negalima dėliai jo ligos ir kad atsakymas ant rašto bus duotas vakare; policija kontroliuoti kambarin neina. Kun. Lialis ant policijos paduoto oficialio užklausimo, vietoje kun. Kazlausko, duoda atsakymą, pasirašo kun. Gugis. Apie nebuvimą tuo laiku kun. Kazlausko vienuolyne teko pasakyti vienam gvardionui, kiti nežinojo. Tuo tarpu, po keletos dienų, kun. Kazlauskas atvykęs pasienio stotin, Bajoruosen, duoda telegramą kun. Lialiui parūpinti greičiau jo pagrįžimą. Gautas iš policijos „legitimacionnyj propusk", kuriuo kun. Kazlauskas laimingai sugrįžta.

„Tėvynės Sargo" pirmas numeris antrą syk atspausdintas laimingai skaičiuje 2000 egz. per sieną pergabentas pasirodė Lietuvoje ir su patenkinimu visuomenės buvo priimtas. Be to, „Tėvynės Sargas" buvo siuntinėjamas redakcijoms: „Dziennik Poznański" Krakuvoje ir „Rus" Petrapily. Abudu minėtu laikraščiu, lenkiškas ir rusiškas, pasveikino „Tėvynės Sargą", kaipo savo draugą, nekartą apie jį atsiliepdami savo laikraščių skiltyse. Prasidėjo Kretingon plaukti per rankų rankas straipsniai ir žinių-žinelės iš kun. Tumo, kun. Tumėno, kun. Pakalniškio, net, pagaliau, nuo Vilniaus padangės. Redaktoriaus, korektoriaus, pergabenimo ir išsiuntinėjimo „Tėvynės Sargo" į visas Lietuvos šalis darbą vedė kun. Lialis, — jisai ir aukas rinko nuo draugų leidimui laikraščio. Nuo 1893 m. iki 1902 m. šie draugai buvo suteikę aukas: mirusieji: a. a. kun. Tumėnas 20 rub., kun. Pocius 90 r., kun. Vizbaras 30 r., kun. Daukantas 60 rub., kun. Zapkus 80 r., kun. Urbonas Mykolas 80 r., kun. Einoris 70 r., kun. Pronckūnas 40 r., kun. Kaulakis 50 r., kun. Kėblas 30 r., kun. Steikūnas 35 r., kun. Daleckis 30 r., kun Janulevičius 11 r., kun. Grefelis 10 r., Petronis Mot. 95 r., kun. Kaz. Žebrys 35 r., kun. Augutis 12 r., kun. Katelė 10 r., kun. Rimkūnas 30 r., Gugis 15 r.; tebegyveną kunigai: Balčiūnas Juozapas 20 r.,

Šalučka Povilas 10 r., Bružas Petras 10 r., Tėveinis Jonas 10 r., Čuvinskis 10 r., Jarošiūnas Jonas 10 r., Tumas 60 r., Alekna Antanas 10 r., Janeliūnas 10 r., Rusteika 30 r., Kekys 40 r., Kūdis Pranas 90 r., Skinderis 80 r., Giniatas 90 r., Staševičius 80 r., Steponaitis 80 r., Mikalauskas 10 r., Svilas 60 r., Kasperavičius Julionas 10 r., Bublys Al. 40 r., Vasyliauskas Pr. 70 r., Geefas Ant. 74 r., Žadeikis Pr. 40 r., Ulickis Jonas 40 r., Bukontas Kaz. 40 r., Sabaliauskas 20 r., Tuskenis 20 r., Paliukas 40 r., Baltrukėnas 40 r., Matijošius 50 r., Traibša 10 r., Šlamas 50 r., Meškauskas Jonas 5 r.; iš aukotųjų bevardžių 35 rub. Visi šie pinigai kun. Lialio suvartoti leidimui „Tėvynės Sargo“ ir delto čia yra aukavusiųjų vardai paminėti, kad savo laiku nebuvo galima.

Darbas ėjo pasekmingai. Gauta pagelbininkų pristatymui rankraščių spaustuvėn ir pergabenimui iš užsienio.

Priešais vienuolyno buvo butas, kame gyveno maldingos mergelės senutės; viena jų pasižymėjo paklusnumu ir pasišventimu, buvo tai Urbašalė. Kun. Lialis priėjęs prie vienuolyno geležinių vartų su lazda pasuka: tuojau pribūna Urbašalė ir paėmus voką, neša užsienio paštan; savo laiku Urbašalė iš užsienio pašto stoties priduoda, prie vartų priėjus, pakiuką — tai reiškia, spausdinys korektūrai. Pergabenimui laikraščio per sieną buvo naudojamosi tam tikrais nešikais, nekartą ir sargybiniais-kareiviais, pagaliau, inteligentais, o ypač grafo Tiškevičiaus kurmonu. Liūbėdavo tankiai važiuoti Klaipėdon panelė grapaitė Marija Tiškevičiutė. Grįžtant, vežikas tiek prikraudavo vežiman knygų, kad panelei vos rasdavos vietos atsisėsti; grapaitė, suprasdama, del ko jai ankšta sėdėti ir norėdama greitai pravažiuoti rubežiaus sargybą, kad jie nekliudytų, tankiai teikdavo dovanas „nadsmotrščikui“.

Vienuolyne paslėpimui pergabentų knygų buvo užimtos slapčiausios vietos; pagaliau, jaujoje buvo iškasta giliausia duobė ir jon įleista nemaža skrynia su maža skyle; čionai buvo knygos laikinai.

Praslinkus penkiolikai metų, minėta skrynia jaujoje užeita klebono kun. Petreikio, žinoma, jau sulošusi savo rolę ir tuščia; pasistebėjimas iš to radinio buvo nemažas. Paskleidimui laikraščio iš vienuolyno buvo vartota įvairiausių priemonių. Ant atlaidų Kretingon suvažiuodavo žmonių ir kunigų. Jiems begrįžtant į namus, buvo duodama parsivežti „pyragų“.

Iš vakaro vienų atlaidų kun. Lialis klausė išpažinties bažnyčioje iki 9-tai val. vakaro. Einant jam savo kambarin, seka paskui būrelis vyrų. — kunigas duris užsirakina, — vyrai

duris išstumia, kunigą sodina kėdėn ir sako: — „kol mūsų neišklausysi — nepaleisim“. Kunigas sutinka. Išklausęs išpažinties apie 30 vyrų, kunigas, ištraukęs maišą iš palovio, dalina visiems užantin laikraštį su sąlyga, kad, niekam nesakydami, laikraštį perskaitytų ir toliau pasiųstų. Už keleto savaičių rašo kun. Tumas iš Mosėdžio: „Ar tu sublūdai — davei laikraštį tokiam žmogui, kursai karčiamoje nupasakojo visa, kaip gavęs.“ Nuo to atsitikimo kun. Lialis buvo atsargesnis.

Ketvergais, turgaus dienomis, atvažiuodavo Kretingon nuo Salantų pusės Tamošauskas; jam kun. Lialis prikraudavo į tuščias bačkas laikraščių ant viršaus-gi silkių arba obuolių ir taip Tamošauskas, vaišindamas kareivius minėtais produktais, laimingai pravažiuodvo kordonus. Žiemos laiku, kada gilu būdavo sniego, reikėdavo samdyti net pačius kareivius, stovinčius ant rubežiaus sargyboje. Vieną syk naktį, prie mėnesienos, dviem kareiviam benešant laikraščių maišus, jų draugas išėjęs iš kordono netikėtai tai pamatė, davė „trevogą“ ir nešikai suimti, įmesti kalėjiman laukia aštraus teismo. Kun. Lialis, norėdamas juos išgelbėti, aukoja jiem pinigų kelionei Amerikon. Nakčia kareiviai išbėga iš kalėjimo, eina per sieną ir tampa sugauti. Teismas pasmerkė juos Sibiran.

Leidžiant laikraštį, baimės ir vargo reikėjo patirti kupinai. Perkėlus spausdinimą iš Jankaus pas Schoenkę, kun. Lialis gavo iš Jankaus pareiškimą, kad jisai išduosiąs kun. Lialį rusų valdžiai, jeigu jam nesumokėsiąs 800 markių, ką jisai galįs lengvai padaryti, nes pas jį yra užsilikusių rankraščių. Teko Jankų numalšinti, duodant jam kito darbo. Užėjo nelaimė dar didesnė. Vieną sykį, gabenant visą numerį skaičiuje 2000 egz. per rubežių, nešikas paėmė draug ir pridėtus atspausdintus rankraščius, kurie turėjo būti pasienyje sudeginti, ir visą tai kareiviai suėmę įteikė muitinei. Valdininkai didžiai įdomavos rankraščių, kurius, greituoju peržiūrėję, pasvėrė, suskaitė puslapius ir sudėjo laikinai draug su „Tėvynės Sargu“, ketindami neilgai trukus išsiųsti Vilniun. Iš perimtų rankraščių ir jų spausdinių pigu buvo suprasti muitinės valdininkams, kad netoli esama ir autorių. Ir ištiesų, muitinės sargas Kontautas, lietuvis, netrukus atvykęs pas kun. Lialį, apsako, kas suimta ir ką valdininkai kalbėjo. Iš to pranešimo kun. Lialis suprato, kad suimtieji rankraščiai yra jo paties, kun. Tumo, kun. Tumėno ir kitų slapyvardžių.

Kadangi kun. Lialio rašysiena yra savotiška ir peraiški, kun. gi Tumo gyventa nepertoli, buvo spėjama, kad suimtų rankraščių autoriai bus ieškomi ir lengvai surasti. Pasitarus

su grapu Aleksandru Tiškevičium, kurs lietuvių spaudai buvo palankus ir jąja interesavos, kun. Lialis del draugų ir savęs išgelbėjimo nuo rusų valdžios suėmimo pasiryžo bėgti Amerikon. Kai tą savo sumanymą pranešė draugams vienuolyne draug ęsantiems, visi mažne apmirė, o kun. Stakelė gal nuo pat mažystės nebuvo verkęs, tuomet taip sukliko, kad rodės mūrai plyš. Bet kun. Gugis, būdamas didžio pamaldumo, patarė kelionėn neskubėti, patsai gi dieną ir naktimis kniūpsčias meldėsi į šv. Antaną garsingą Kretingoje stebuklais. Apie rankraščių pakliuvimą muitinėn sužinojo mažne visas miestelis, artimesni prieteliai, nujausdami pavojų, irgi nuliūdo ir reiškė užuojautos. Kunigai Lialis ir Kazlauskas, nors veidu persimainę, ieškojo dar priemonių iš pavojaus sveikiems išlikti. Kun. Lialis slapta vadina pas save Kontautą ir išdėstydamas jam pareigą gelbėti visuomenės reikale, be to, pasiūlydamas jam šimtinę, prašo rankraščius paimti ir atnešti. Kontautas aiškina, kad to negalįs padaryti be žinios vyresniojo „nadsmotrščiko" Kurco, kataliko-lenko. Kun. Lialis, pasikvietęs Kurcą, išdėsto jam visą reikalą ir savo prašymą.

Kurcas anaiptol nesutinka, aiškindamos, kad jisai tarnauja muitinėje apie 30 metų, išdavęs gi rankraščius, gali tapti be vietos ir duonos, jisai su savo šeima.

Vilties išgauti rankraščius nebeliko: kun. Lialiui tenka ruoštis Amerikon, nutarta pirma užsukti Krokuvon. Tokiai padėčiai esant, bevalgant drauge su vienuoliais pietus ir šiems besiteiraujant apie nuliūdimą kunigų Lialio ir Kazlausko, šit, įeina refektoriun Kontautas ir ranka pamoja kun. Lialiui, kad išeitų; tasai iš užstalės akies mirksniu pašoko, paskui jo kun. Kazlauskas ir abudu veda Kontautą savo kambariuosna. Ir stebuklas: Kontautas, ištraukęs iš užantės popierių gabalą, įduoda kun. Lialiui, — tasai žiūri ir skaito: rankraščiai tie patys ir visi. Džiaugsmas neapsakomas! Abu kunigu pirmiausiai atkalba „Te Deum laudamus", ir tuojau sąsiuvinius pečiun! Po to užklaustas Kontantas, kokiu būdu jisai yra paėmęs tuos rankraščius, atsako trumpai: „įdavė man juos Kurcas".

Tai taręs, skubotai išėjo. Dar tuom įvykiu besidžiaugiant, štai, įpuola kambarin Kurcas ir puldamas kun. Lialiui į kojas, šaukia: „ratavok, pražuvau!" Kun. Lialis, pakėlęs jį, klausia: kame dalykas? Nusako: „Šiandien muitinės direktorius liepė man sandėlį pravėdant, — suimtas knygas ir rankraščius pakiun sudėti, užkalti ir priruošti išsiuntimui Vilniun; man bečiupnojant rankraščius, kažkas pašnabždomis sako ausin: imk — duok! imk — duok! Aš ūmai paėmiau rankraščius ir įdavęs

Kontautui, tariau: nešk greitai! Direktorius prieš išsiunčiant pakį ateis peržiūrėti, ar visa sudėta ir neradęs rankraščių, mane apkaltins, bus teismas ir aš pražuvęs, todel prašau dabar mane gelbėti."

Kunigai Lialis ir Kazlauskas jį malšindami atsako: „atsiųsk rytoj anksti Kontautą ir bus išduoti tokie pat raštai su paminėjimu Klingenbergio, Orževskio ir kitų pavardžių, kaip buvo anuose raštuose." Kurcas nusiraminęs išėjo. Abu kunigu kibo į darbą. Iš kaimo parsikvietė ūkininkaitį mokantį rašyti diktantu, ir abudu kunigu persimainydami par visą naktį diktavo, ansai gi rašė, na, ir prirašė visokių juokų.

Ant rytojaus pribūn Kontautas, priima naujus rankraščius tokio pat formato, svorio ir puslapių skaičiaus. Sudėta pakin ir iš muitinės išsiųsta Vilniun, iš kur jau nebegrįžo. Tą pačią dieną vakare ateina Kurcas su Kontautu pasidžiaugti, kad viskas laimingai pasibaigė. Tragedija užbaigta vakariene ir džiaugsmingu pasikalbėjimu.

Ir paskesniai, nekartą ėjo gandai, kad kratys vienuolyną; vienuoliai žiūrėjo kreivomis akimis į pasaulinius kunigus, tardami: „Už jūsų galvos ir vienuolynas bus uždengtas!"

Vietos rusų valdininkai pradėjo suprasti, kad vienuolyne eina propagandos darbas ir kun. Lialį įtarė tame darbe. Nekartą, dieną ir naktį, jisai buvo lankomas policisto ir žandaro; užklupdavo jį berašant ir, pagaliau, korektūrą vedant, žinoma, už tat reikėdavo jiems atsilyginti pavaišinimais.

Būta baimės ir perleidus „Tėvynės Sargą" per kordonus. Kun. Tumo brolis tapo suimtas Priekulio stoty su trimis pūdais laikraščių ir ištremtas Rusijon. Buvo girdėti, kad nevienas traukinių konduktorius buvo pašalintas nuo vietos už laikraščio priglaudimą ir vežimą net iki Dinabarkui (Lideika ar Leleika ir k.).

Išvengimui skaitytojams pakliūti už laikymą „Tėvynės Sargo" namuose buvo sumanyta ir padaryta, kad laikraštis buvo dalinamas į dvi dali: viena, tai reiškia, prieš rusų valdžią nekalta dalis galėjo būti laikoma net ant stalo, antroji dalis politiška buvo slepiama ir perskaičius deginama, kas ir buvo pažymėta.

Užvedus „Tėvynės Sarge" dalį neslepiamą, pradėjo rašyti ir panelė grapaitė Marija Tiškevičiūtė: taip ana lenkiškai parašė apysaką „Viskontas", kuri buvo verčiama lietuviškon kalbon, bet neužbaigta. Buvo tai perstatytas Jonelis—žemaitis, kursai užsidegęs tėvynės meile, darbą dirbdamas pas ūkininkus, išmoko nuo draugtarnių skaityti ir rašyti, paskiau pradėjo

ir knygas gabenti ir jas platinti pasekmingai; kad tai geriau pasisektų, tankiai melsdavos prie kryžiaus. Apysaka privesta iki tam momentui, kad „Jonelis prie kryžiaus atsiklaupęs, ilgai-ilgai meldėsi ir klūpojo“ ir po šiai dienai ten tebeklūpi...

Ir senutė grapo Aleksandro Tiškevičiaus motina, norėdama skaityti „Tėvynės Sargą“, pradėjo mokintis lietuviškai. Ir Plungės kunigaikštis Mykolas Oginskis davė 25 rublius (Paskui Tumui yra davęs dar 100 r. Red.) „Tėvynės Sargo“ leidimui.

Vyskupas Paliulionas laimino tą darbą; bet persimainant vienuolyno gvardionams, ypač paskesniuoju laiku, susinešimas su žmonėmis pasunkėjo. Taip vieną vakarą gvardionas, patėmijęs, kad pas kun. Lialį yra užėjęs iš kitos parapijos žmogus, liepė raktu uždaryti vienuolyno duris, kad ateivis nebegalėtų išeiti. Tuo tarpu pranešė policijai, kad pas kun. Lialį padarytų kratą; taip buvo suprasta; ateivis — laiškų ir žinių nešiotojas Baltins, kun. Lialiui nurodant, iš vienuolyno vidaus įlipo į pat viršūnę bažnyčios bokšto, kame ištupėjo drebėdamas visą naktį šalto rudens laiku, taip kad rytmety nulipęs, nors buvo abstinentas, — paprašė burnelės išmesti del šilumos ir durims esant jau atdaroms, išspruko; policija vienok kratyti nebuvo atėjus.

Išvažiavus jau iš vienuolyno kun. Lialiui, kurio vienuolyno perdėtiniai šiek tiek privengdavo, o pasilikus dar vienuolyne metams kun. Adomui Pronckūnui, gvardionas stačiai pradėjo persekioti laikraščio gabentojus. Taip vieną naktį patsai gvardionas atvedė policiją prie kambario kun. Pronckūno, liepė duris atidaryti ir padarė kratą. Besibeldžiant į duris policijai „vo imia zakona“, kun. Pronckūnas didumą knygų išmetė per langą, o už likusius spausdinius išsipirko.

Kun. Kazlauskas, išbuvęs vienus metus bausmės ir pasidarbavęs leidime „Tėvynės Sargo“, laimingai vienuolyną apleido. Ne taip lengvai buvo kun. Lialiui iš vienuolyno pasiliuosuoti. Baigęs dvejus metus internavimo sulig Ministerijos nusprendimo, kun. Lialis manė, kad galėsiąs vienuolyną apleisti ir grįžti Kaunan prie savo pareigų. Bet reikėjo „Tėvynės Sargo“ redakciją kam kitam pavesti. Kun. Lialis sužinojęs, kad Palangoje šv. Trejybės šventėje bus iš Liepojos kapelionas kun. Jonas Vizbaras, iš vakaro sutemus trumpais drabužiais pasirėdęs, kad kartais policija sutikus nepažintų, nukeliavo Palangon ir savo laimei susitiko su kun. Vizbaru šventoriuje. Pasisakius apie slapto pribuvimo reikalą, kun. Vizbaras užvedė kun. Lialį kambarėlin klebonijos namo, kame kun. Vizbarui buvo paskirta prieš atlaidus nakvynė. Abudu, užsidarę duris

raktu, tarėsi apie tolimesnį „Tėvynės Sargo“ leidimą. Kun. Lialis išdavęs pilną atskaitą, pavedė kun. Vizbarui laikraštį redaguoti. Besibeldžiant į duris, buvo įleisti kambarin dar du kunigu, kapelionas Genys ir Sabaliauskas, kuriuodu maždaug girdėjo kalbą kunigų Lialio ir Vizbaro. Ant vakarienės kviestas kun. Vizbaras neatėjo, kun. gi Lialis prieš dvyliktą valandą, atsigėręs vandens pas kun. Vizbarą, sugrįžo vienuolynan.

1896-ais metais gegužės pabaigoje kun. Lialis, praslinkus jau uždarymo terminui, viešai važiuoja Palangon pas vyskupą Paliulioną, kurs tuomet tenai vasarą gyveno, pasiklaustų, kokia jam yra paskirta vieta. Vyskupas rūstu balsu atsako: „Tu naktį prieš šv. Trejybės šventę trumpais drabužiais pasirėdęs, išniekindamas tokiu apdaru kunigystę, atvykai Palangos klebonijon, — per visą naktį gėrei, kortomis lošei, šūkavai, kunigams miegot nedavei, delto jie ant rytojaus bažnyčioje negalėjo išpažinties klausyti; už tai tau skiriu bausmės vienus metus sėdėti vienuolyne!!“

Kun. Lialis teisinosi, kad trumpais drabužiais buvo pasirėdęs iš svarbiausios priežasties visuomeniniam veikime, o kas link gėrimo ir kortomis lošimo stato kun. Vizbarą liudininku. Vyskupas kiek suminkštėjęs, ištraukė ministerio Goremikino raštą ir duodamas kun. Lialiui sako: „skaityk!“ —

Rašte parašyta: „Za nesobliudėnije 5 punkta monastirskago reguliamina, nachožu vozmožnym zakliučėnije ks. Lialisa prodlit ešče na odin god.“ —

Raštą perskaičius, vyskupas tarė kun. Lialiui: „Matai, ministeris pridėjo tau dar vienus metus už tai, kad neleidžiamas išeidavai iš vienuolyno miestan, ir aš nuo savęs tą bausmę patvirtinu.“ Tuo tarpu ministerio sulig 5 punkto uždėta bausmė ne už išėjimą miestan, bet už Mišių giedojimą ir išpažinčių klausymą, kame kun. Lialį žandarai vienuolyno bažnyčioje užklupo.

Kun. Lialis vyskupo ir ministerio ištarmės išklausęs, sopulinga širdimi vienuolynan sugrįžęs, dar metus vedė „Tėvynės Sargą“. „Tėvynės Sargas“ pradėjo eiti 1896 metais. 1897 metų birželio mėn. kun. Lialis, atsėdėjęs vienuolyne trejus metus ir palikęs Mosėdyje kun. Tumui tolesniai redaguoti „Tėvynės Sargą“, sugrįžo Kaunan. Ant tų pėdų gubernatorius pareiškia vyskupui Paliulionui, kad tuojau lieptų kun. Lialiui iš Kauno išvažiuoti. Mat, sulig rusų administracijos kunigui Lialiui buvo užginta gauti vieta miestuose, kame stovi kariuomenė, ir neleista mokyklose mokytojauti. Vyskupas, pavadinęs kun. Lialį, sako jam: „Aš tave skiriu vikaru Kupiškin;

tenai tarp parapijiečių eina vaidai, pasiekusieji net ministeriją; be to, klebonas yra seniukas iš Sibiro pagrįžęs — nervingas; jeigu Kupiškio parapiją suvienysi ir su klebonu sugyvensi, — gausi aukštą vietą.“ Kun. Lialis 22-a birželio 1897 m. atvyko Kupiškin. Čionai darbas ėjo pasekmingai. Per 3 metus kun. Lialio darbavimos parapijiečiai užmiršo savo partijas del kunigų pasirinkimo, atgijo meilė, tarp visų vienybė, — prasidėjo „Tėvynes Sargo“ skaitymas, vyrų moterų ir mergaičių rašymas, net eilomis, susitvėrė savoji teatralinė scėna, po kaimus kilnojama, ir rados Kupiškėnuose tikra idilija. Anuolaik atvažiavo iš Leipzigo Kaunan pas vysk. Paliuloną prof. Hirt'as, pareikšdamas, norįs Lietuvoje išmokti lietuviškai kalbėti. Su vyskupo rašteliu atvyko Kupiškin dr. Hirt'as; priima jį kun. Lialis; vedžioja po kaimus, rodo jam lietuvių papročius, senobės kalbą, pasakas ir patarles, svečias visą tai rašo, užmokėdamas bobutėms po 15 kap. nuo pasakos, ir, prabuvęs apylinkėje visą vasarą, džiaugdamos ir dėkodamas, grįžta Leipzigan, paketinęs universite atidaryti lietuvių kalbos katedrą. Kupiškėnams garbė.

Naujas klebonas, paskiau tapęs dekanu, matydamas, kad vikaras kun. Lialis visuomet parapijiečių apstotas įvairiausiais reikalais, jo-gi avys nepažįsta, — klausia vikaro: „sakyk man, kas čia yra klebonu: tu ar ašenai?“ Ir paprašė vyskupo, kad iškeltų. Vyskupas Paliulionas duoda kun. Lialiui avansą, būtent, skiria į Saudininkų filiją, kame, anot paties vyskupo žodžių, yra „nędza moralna i materialna“. Kadangi rusų valdžia nenorėjo tvirtinti ir tokio menko paskyrimo, vyskupas patarė: „aš tau duodu aukštesnę vietą, bet tu pasikalbėk su rusų administracija“.

Kun. Lialis gubernatoriaus kanceliarijos praviteliui besiderėdamas vis-gi už minėtą vietą užmokėjo 60 rublių, manydamas, kad jau paskiau kliūčių nebebus ir platesnei vietai užimti.

Po 1905 m. kun. Lialiui jau buvo leista mokyklose mokytojauti, rusų bet buvo jam duodamos vietos, kur mokyklų visai nėra.

Galop, Vyskupijos kancleris kun. prof. Žongolavičius pastatė Kurijos knygose kun. Lialiui notą, paaiškindamas jam pačiam: „masz pastawiony krzyżyk, to znaczy z filii na altaryę i śmierć!“ —

Iš žandarų archyvo.

(V. Steponaičio, Kaune.)

Iš laikų perliustracijos.

Vaclavo Biržiškos archyve išrankiojau žandarų raštus, kuriuose jie veda susirašinėjimus apie perliustruotus laiškus. Kai kurie laiškų grynai asmeninio pobūdžio, aprašo kartais vietos atsitikimus, bet „geraširdžių“ paštų tarnautojų dėka pateko žandarams. Blogai išversti į rusų kalbą, jie užduodavo žandarams nemaža darbo juos suprasti, savaip iššifruoti ir tuomi savišku iššifravimu priduoti tiems laiškams politinio atspalvio. Yra visai viešo pobūdžio laiškų, pav. d-ro Griniaus apie „Medicinos ir Gamtos“ leidimą, jie irgi atsidūrė žandarų rankose. Bet yra ir tokių, kurie galėjo suteikti žandarams reikalingų žinių.

Del tų laiškų kildavo nemaža susirašinėjimų, kurie pasiekdavo dargi policijos departamentą. O asmenims išaiškinti būdavo kreipiamasi į įvairius Rusijos miestus. Paduodu keletą laiškų.

1.

„1912 metų liepos 3 d. agentūros keliu gauto slapto dokumento kopija, pasirašyto „K. Grinius“, pasiųsto iš Mariampolės adresu: „Šiauliai, daktarui Avižoniui“.

Medicinos ir gamtos žinios.

Keletos daktarų, veterinorių, farmaceutų ir gamtininkų patarimu už kai kurio laiko rengiamės išleisti į pasaulį aukščiau paminetu vardu laikraštį.

Laikraštis labiausia bus skiriamas tiems, kurie užsiima tais mokslais, bet bus sustatytas taip, kad jo straipsnius galėtų suprasti ir kiti labiau apsišvietę skaitytojai.

Jame ras vietos straipsniai, kurie liečia nurodytais mokslais užsiimančių žmonių gyvenimą. Panašaus laikraščio reikalingumas bemaž visai suprastas. Reikia gi ir lietuviams savo kalboje stengtis susipažinti su medicina ir gamta. Reikia išdirbti tiems mokslams reikalingą terminoilgiją.

Rodos laikas būtų stengtis pažinti savo krašto higijenos ir medicinos stovį. Reikalinga daktarams ir kitiems mokslininkams susispiesti. Reikalinga jiems rasti žinių apie savo profesijos reikalus.

Todel klausiame, taip ar šiaip dabartiniu laiku geriausia pasirūpinti šiais reikalais, nors ir ne specialiai leidžiamame laikraštyje.

Bet čia kartu kyla ir kitas klausimas, iš kur gausis pinigai ir straipsniai šiam laikraščiui leisti.

Padėkim, toksai laikraštis gali eiti „Lietuvos Žinių" priedu ir metams kainuos apie 600 rublių.

Jeigu leisti jį atskirai, tada išlaidos padidės dvigubai.

Iš pradžių eis neperiodiniai, o esant šiam reikalui pinigų reguliariai.

Todel kreipiamės į visus, kam reikėtų pasirūpinti šiais reikalais, laukdami patarimų, straipsnių ir pinigų.

D-ras P. Avižonis (Šiauliai).
D-ras Spudulis.
D-ras Jarašius (Kėdainiai).

P. S. Visais šiais reikalais atsiliepimus priima „Lietuvos Žinių" redakcija (Semionovskaja 10—1. Vilnius.*)

Kartu

siunčiu savo nuomonę apie medicinos laikraštį.

Man rodosi, kad geriausiai mūsų laikraštį būtų leisti priedu prie „Lietuvos Žinių", nes tada 1, pigiau kainuos, 2, nereikėtų koncesijų, 3, būtų galima (susitarius su leidėjais) sujungti kartu su leidžiamu prie „Lietuvos Žinių" priedu „Farmaceutų reikalais". Redakciją vertėtų turėti Šiauliuose, ten visgi geriausia atsakanti jai vieta.

Į korektorius galimą būtų pakviesti Vilniuje nors d-rą Bagdanavičių.

Su mano projektu pasielgkite, kaip norite: pasinaudokite juo arba meskite į šalį.

Spaudžiu ranką K. Grinius. 1/14 — VII. 12.

1912 metų liepos 9 d. Suvalkų gub. žandarų valdybos viršininkas šio laiško vertimą visai slaptai persiuntė Vilniaus gub. žandarų vald. viršininkui pulkininkui Gnoinskiui. Lydimasis raštas 1314 Nr. šiokio turinio:

„Siųsdamas su šiuo slapto dokumento kopiją, gauto agentūros keliu šių metų liepos 3 d., pasirašusį „K. Grinius", pasiųsto iš Mariampolės miesto adresu „Šiauliai, d-rui Avižoniui"

*) Čia galima būtų patalpinti sąrašą aukotojų, kurie kiek nors jau davė.

pranešu, kad dokumento autorius gyvenantis Mariampolėje laisvai praktikuojantis gydytojas Kazimieras Vinco sūnus Grinevičius. 1905 metais Grinevičius dalyvavo priešvalstybinėse demonstracijose, prigulėjo prie L. S. D. P. ir daug kartų buvo kratomas; pavestoje man valdyboje 1908 metais valstybinės apsaugos nustatymo tvarkoje, kaipo kaltininkas, buvo traukiamas atsakomybėn susirašinėjime apie „Šviesos“ draugijos bylą, buvo laikomas kalėjime ir išsiųstas iš krašto visam laikui esimo krašto vienoje iš išimtinių padėčių; 1910 metais Suvalkų apygardos teismo nusprendimu du mėnesiu buvo laikomas pulko daboklėje už davimą kareiviui melagingo liudymo (Bausmių Nust. 151 ir 300 straipsniai); 1911 metais apsaugos susirašinėjimu buvo traukiamas atsakomybėn kaipo kaltininkas už nepriėmimą į parodą Mariampolėje eksponato, išreiškiančio valstybinį ženklą su patriotiniu parašu-malda už carą ir buvo laikomas Kalvarijos kalėjime; susirašinėjo su vyriausiais L. S. D. P. veikėjais Vilniuje, adresuodamas laiškus į Semionovsko g-vę N. 10 ir būdamas Vilniuje taip pat sustodavo tuo adresu. Bendradarbiauja leidžiamuose Vilniuje kairiosios pakraipos lietuvių laikraščiuose.

Priimkite mano tikros pagarbos ir atsidavimo pareiškimą

(parašas).“

2.

„Vilnius 1912 met. balandžio 18 d. Maskva, studentui R. Skipičiui B. Kozichinskij 13. but. 15.

Vilnius 17 balandžio 1912 m.

Draugai. Apatija, kuri taip plačiai mus apėmė, jau praėjo. Jau pasirodė pirmi darbininkų judėjimo ženklai. Atgimo mirusi partija. Begalinė daugybė skubiausių reikalų. Artimiausia partijos konferencija, atsakydama į svarbiausius klausimus, tikimės, sujungs į krūvą partijos žmones, duos jai vienybę ir stiprumą jos kūnui. Tikimės, kad ir draugai atsiųs į konferenciją savo atstovus. Kiekviena organizacijos grupė, turinti mažiau 50 žmonių, tegu atsiunčia vieną įgaliotinį, daugiau 50 žmonių, prisilaikant įstatų (kiekvieni 75—100 vieną). Pirmas posėdis nedėldienyje.

Dienotvarkė:

1. Astovų mandatai ir konferencijos kompetencija.
2. C. K. ir atstovų pranešimai.

3. Partijos uždaviniai dabartinėse valstybinio surėdymo sąlygose:
   a) partijos organizacija,
   b) agitacija ir propaganda:
      a) spauda,
      b) rateliai, kliūbai ir tt.
   c) finansai.
4. Rinkimai į Dūmą:
   a) platforma,
   b) taktika,
   c) kaip pravesti rinkimus.
5. Klausimas apie susijungimą su R. S. D. D. P.
6. Kiti klausimai.

Antras rimtas klausimas, tai rinkimai į Dūmą. Valdžia jau pradėjo savo agitaciją. Ir mūsų klierikalai nuo jų neatsilieka: kviečia laikraščiuose, tariasi, organizuojasi. Laikas ir mums geriau susiorganizuoti. Draugai. Niekas tiek daug negelbsti klasinės kovos aiškaus supratimo išvystymui, susispietimui apie demokratiją ir proletariato organizavimui, kaip rinkimai. Rinkimais visokeriopai agituoja, išrenka žmones iš įvairių luomų ir įvairiose gyvenimo sąlygose. Kad agitacija būtų vienoda, reikia, kad tai būtų partijos agitacija, taigi ir vesti rinkimų agitaciją reikia vienodai. Šiuo tikslu reikia susivienyti ir susivažiuoti visiems tiems, kurie rūpinasi rinkimais į 4 Dūmą. Jei draugai sutinkate, tai susitarę su Peterburgo (jie sutinka) ir Dorpato organizacijomis — organizuokite suvažiavimą. Mūsų nuomone, geriausia susirinkti laike Dailės draugijos suvažiavimo.

Be šių, būtų dar visa eilė klausimų: 1. esdiečių agitacija ir propaganda tarp moksleivijos, 2. jos santykiai su partija, 3. kuo ji galėtų prisidėti prie partijos, 4. moksleivijos spauda ir kiti.

Laukiu atsakymo Chad..... (ar Lad....)
Adresas: „Lietuvos Žinios".

Švenčiame nauju stilium, provincijoj — senu. Platforma siunčiama. Dorpatiečiams nuomonė pasiųsta.

„Platforma"

Rengiantis prie rinkimų kampanijos, Lietuvos Socialdemokratų partija turi platinti sąmoningą proletariato klasinę kovą, jungti ir organizuoti proletariatą. Birželio 3 d. įstatymu renkamoji Dūma žiūri interesų tik stambių dvarininkų ir stam-

besnės buržuazijos dalies, t. y. tų reakcinių klasių, kurie valdo dabartinėmis ekonominėmis ir politinėmis aplinkybėmis. Todel demokratinė valstybinė tvarka negali sutapti su caro monarchija; todel kovoti Dūmoje už tikrus liaudies įgaliotinius, už darbo klasės susivienijimą ir švietimą — yra vyriausia ketvirtos dūmos socialdemokratų frakcijos užduotis. Parengti kovą su viskame įsigalėjusia reakcija ir nuolatos įtraukti liberalinės buržuazijos pajėgos, kuri kartu su valdžia stengiasi neduoti žmonėms laisvės — tai yra vyriausias demokratijos agitacijos rinkimų motyvas. Kad padėti šiai kovai, Lietuvių Social-Demokratų partija kartu su kitomis Social-Demokratinėmis partijomis pirmoje kūrijoje stovi savarankiškai už savo kandidatus prieš dešiniuosius (dešinieji tautininkai) ir prieš taip vadinamus demokratus (demokratai-darbiečiai). Nauju balotiravimu antroje kūrijoje kartu su visu opozicijos bloku ji eis prieš dešiniuosius. Ne birželio 3 d. Dūma pagerins darbininkų klasės būvį, padės bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, ne jų reformų laukdama Lietuvių Social-Demokratų partija eina į rinkimų kovą; bet tas judėjimas, kuris turi tikslu — pagerinti darbininkų būvį, reikalauti 8 valandų darbo dienos, bet ta pati valstiečių kova, penki metai atgal pradėta kova — del savo beteisės padėties, del dvarininkų-feodalų jungo, kurie taip pat juos slėgia.

Už Demokratinę Respubliką ir Lietuvos autonomiją. Už 8-nių valandų darbo dieną. Šalin dvarininkų-feodalų jungas".

Šis žandarams patekusis laiškas buvo išverstas ir pasiųstas įvairioms sekimo įstaigoms, pav. Vilniaus žandarų vald. viršininkui, policijos departamentui, į Maskvą ir kt. Laiške minimus asmenis išaiškinti ėmėsi patsai policijos departamentas. Be to buvo stengiamasi išaiškinti ir Social-demokratų susirinkimo vieta. Kiek galima spėti, mano rankose yra tik dalis šio susirašinėjimo.

Birželio 17 d. Vilniaus gubernijos žandarų viršininkas, atsakydamas į policijos departamento direktoriaus parėdymus iš gegužės 16 ir 17 d., ir birželio 6 d. raštu 156 Nr. praneša policijos departamento direktoriui, kad pas jį esamos žinios apie Lietuvių Social-Demokratų partijos susirinkimus, taip pat rengiąsi konferencijai, buvo praneštos agentūros žinių santraukoj už šių metų gegužės mėnesį. „Studentui Skipičiui Maskvoje laiško autorius Lad... ar Chad.... nenustatytas ir „Lietuvos Žinių" ir „Lietuvos Ūkininko" bendradarbių ir redakcijos sąrašuose nėra asmenų, kurių vardas ar pravardė prasidėtų šiuo skiemenu".

Maskvos miesto apsaugos viršininkas birželio 7 d. raštu 299 082 praneša policijos departamentui.

„Pildydamas policijos departamento šių metų gegužės 16 d. pasiūlymą 101 282 N 2, pranešu, kad priede paminėtas „R. Skipitis" yra Skipitis Rapolas Benedikto sūnus, Maskvos Universito studentas, paeinantis iš Kauno gub. Šiaulių apskr. Kelbasano kaimo, 22 metų, gyveno Maskvoje B. Kozichinskij skersgatvyj nam. N 13. būt. 15, Maskvos universito 1911 met. rugsėjo 26 d. 16 175 Nr. liudymu, o 1911 met. gruodžio 3 d. išvyko į Kauną. Paskui atvyko ir gyveno Karetno-Sadovos gatv. nam. N 8 but. 28, ir 1912 met. gegužės 1 d. išvyko į Nižnij-Novgorodą.

Pas Kauno gub. žandarų valdybos viršininką esamomis žiniomis buvęs Šiaulių gimnazijos mokinys Rapolas Skipitis yra Lietuvos socialdemokratų partijos Šiaulių organizacijos vienas žymių veikėjų.

Kartu su šiuomi tuo pačiu N šio pranešimo nuorašas siunčiamas Vilniaus gubernijos Žandarų valdybos viršininkui.

(Pasirašė) Pulkininkas Zavarzin."

3.

6. XII. 09 iš Peterburgo į Šiaulius siųstas laiškas S. Lukauskui atiduoti P. Bugailiškiui.

„6. XII. 09 met.

Brangus Feliksai.

Šiandien ypatingai svarbioms byloms tardytojas klausinėjo Petreikovą, Bliūdžiną ir tavo buvusius šeimininkus. Visi jie, žinoma, parodė taip kaip buvo, kad tu visą laiką buvai Peterburge ir visas naktis namie nemiegojai. Dabar kartu su mumis buvo draugų susirinkimas. Buvo tariamasi apie laikraščius, moksleivius, taip pat buvo kalba apie studentų grupes. Kaip ir buvo laike revoliucijos, ūkis, nors ir mažais žingsniais, prasideda mokšleivių laikraščiais. Ir aš platinu, bet dabar dar yra vyriausybės priežiūra. Studentų vakaras dar nebuvo, atidėjom po Kalėdų. Prie to aš tau turiu šį tą pasakyti. Antanas — didelis praktika neužsiima, Antanėlis — mažas visada užsiima darbu, net susirgo vežime. Šulcas irgi mažai užsiima, nori baigti ir paskutiniu laiku užsiima preferansu. Pas jį nesenai buvo krata, paėmė korespondenciją; nelaimingas bailys padrebėjo. Taip nesmagi buvo toji nakties krata: vidury nakties pradėjo budinti, jis jų neleido; pamatė policiją, tada pagalvojo, tai jug ne pas mane. Sako, nesigąskit, apžiūrėsime tiktai Jūsų

butą. Aš pabudau ir žinoma nemažai išsigandau, kada išgirdau apie kratą; tada prisiklausia kodel pas jį ieško. Po to po keletos dienų kada jis atsipeikėjo, norėjo paklausti „ochranikų" apie savo bylą. Ko tik nė paklausi tų špiegų, varlių „ochranikų", vis betiksliai, kol po ilgo laiko davė „spravką", parodė laišką, reikalavimą pasiųstą Kalvarijos žandarų oficieriaus. Tuo laiku Peterburge kratė daugelį lietuvių studentų, bet nė pas nieką nieko nerado.

Tavo Jurgis.

Todel šios dienos preferanso vakaras perkeliamas".

Šio laiško išaiškinimui buvo kreiptasi į Suvalkų, Kauno ir Vilniaus žandarų viršininką, stengiantis išaiškinti „Jurgį".

1910 met. kovo 6 d. Suvalkų viršininkas raštu 343 Nr atsakė.

„Pranešu, kad laiškas, nuorašą kurio man atsiuntė Kauno gub. žandarų valdybos viršininkas 1909 met. gruodžio 31 d. 1879 Nr., pavestam man rajonui nepriguli, nes adresuotas į Šiaulius, Kauno gub.

Iš tame laiške minimų asmenų man žinomas ne Bliūdžinas, bet Bliudžius Petras Jono sūnus, kuris pradžioje pavestoje man valdyboje buvo patrauktas atsakomybėn apsaugos susirašinėjimu, o dabartiniu laiku patrauktas tardyman Suvalkų apygardos teismo svarbioms byloms teismo tardytojų L. S. D. P. byloje.

Aleksos byloje padarytų Suvalkų gub. kratų rezultate buvo rastas Šulco adresas, kuo remiantis pas jį Peterburge buvo padaryta krata. Jos rezultatai nežinomi, nes tuo reikalu gautas susirašinėjimas nebuvo paduotas aukščiau minėtam tardytojui."

Žandarai tikrai įtarė laiško autorium esant Čiurlį, bet abejojo ir negalėjo to įrodyti. Kovo 16 d. raštu 994 Nr. Vilniaus rajono žandarų viršininkas pranešė Kauno gubernijos valdybos žandarų viršininkui apie studentą Čiurlį.

„Papildant šių metų kovo 3 d. raštą 812 Nr. pranešu, kad Peterburgo apsaugos (ochranago) skyrius pranešė man, kad studento Čiurlio patėvis gyvena Jotkaimių kaim. Virbamino val., Ūkmergės apskr.

Tojo kaimo valstiečiai beabejo galėtų nurodyti studento motinos mergišką ar sulig pirmo ištekėjimo pravardę, kuria Čiurlys gali naudotis savo literatūriniam slapyvardžiui. Dabartiniu laiku studentas Čiurlys gyvena Peterburge. Studento Jurgaičio Peterburge nėra."

Apie Jurgį Jurgaitį buvo renkama žinių, nes jis buvo manomas esant tojo laiško autorius. Apie Jurgaitį pranešė Kauno

gub. žandarų valdybos viršininkas (1910 met. balandžio 9. d. raštas 602 Nr.):

„Agentūros nurodymu Škotijoj einančio „Rankpelnio“ įsteigėjas ir leidėjas Jurgis Jurgaitis šiuo laiku yra Krokuvoje ir vargiai gali būti autorium laiško su parašu „Tavo Jurgis“ apie ką buvo pranešta rajonui balandžio 4 d. 561 Nr.“

Tik tiek yra raštų iššauktų šiuo laišku, aišku tai ne visi. Bet yra susirašinėjimų, kurie paliečia kitus laiškus, rašytus Bugailiškiui, arba kuriuose kalbama apie kitus asmenis paliestus aukščiau aptartame laiške. Jie dalinai papildo žinias apie tuos pačius asmenis, taigi todel keletą tokių raštų ir paduodu.

1910 m. kovo mėn. pradžioje agentūra įteikė Kauno žandarams kitą Bugailiškiui rašytą laišką, kurį pasirašė „Tavo Antanas“, regis, Graurokas. Laiškas persiųstas policijos departamento ypatingam skyriui raštu 369 Nr. Jame tarp kito rašoma:

„Apie Lukausko ir Bugailiškio asmenį ir nusikalstamą veikimą policijos departamentui pranešta šių metų vasario 23 d. 2262 Nr.

Pridedamame laiške minėtas „Venclauskas“ yra prisiekusio advokato padėjėjas Kazimieras Juozapo sūn. Venclauskas, 23 metų, katalikas, gyvenantis Šiauliuose, Posadno g-vė savo namuose; kaipo aktyvis L. S. D. partijos narys Valdybai žinomas savo politine neištikimybe. 1904 ir 1905 met. Venclauskis veikė, agituodamas Šiaulių darbininkus, kurie įteikdavo savininkams darbo užmokesnio padidinimo ir darbo dienos sutrumpinimo reikalavimus.

Laiške minėto „advokato Anikevičiaus“ asmens ir jo veikimo išaiškinimui imtasi priemonių ir surinktos žinios bus prisiųstos papildomai.

Kas gi liečia laiško autorių, tai juo, matomai, gali būti vienas iš minėtų asmenų, minimų agentūros žiniose, praneštose policijos departamentui 1909 met. gruodžio 31 d. 1877 Nr. — „Antanas didelis ir Antanas — mažas.“

Lukauskas ir Bugailiškis aptarti Kauno žandarų viršininko rašte 262 Nr. (1910 met. vasario 23 d.):

„Minėtas Lukauskas 1900 met. prie Kauno gub. žandarų valdybos buvo traukiamas tardyman kaipo kaltinamas Baud. Nust. 252 str. ir 1902 met. vasario 24 d. Aukščiausio įsakymu remiantis buvo nuskirtas viešai policijos priežiūrai negyvenant sostinėse, Pabaltijos, Pavislio, šiaurės-vakarų ir pietų-vakarų kraštų gubernijos miestuose ir fabrikų vietose. Lukausko namuose Šiauliuose gyvenantis F. Bugailiškis yra Feliksas Kazi-

miero sūn. Bugailiškis, 27 metų, katalikas, kilęs iš Ūkmergės apskr. valstiečių, baigė Peterburgo universito kursą. 1908 m. pas Bugailiškį buvo padaryta krata įtariant jį tų pačių metų lapkričio 28 d. notaro Liubimovo Šiauliuose kontoros apiplėšime, bet pas Bugailiškį nieko kompromituojančio nerasta.

Esamomis žiniomis minėti Lukauskas ir Bugailiškis priguli prie Lietuvių Social-Demokratų partijos narių.

Peterburgo miesto tvarkos ir apsaugos sergėjimo skyriaus viršininko pranešimu aukščiau minėto laiško autorius, matomai yra Peterburgo Technologijos Instituto studentas Jurgis Jono sūn. Čiurlys, 28 metų, gyvenusis Zagorodnam prospekte nam. 22 Nr. butas 41 ir 1909 met. gruodžio 20 d. persikėlęs į Troickos g-vės 20 Nr.

Peterburgo universito valdybos nutarimu, kurį 1902 met. kovo mėn. patvirtino Peterburgo mokslo apygardos globėjas, minėtas Čiurlys už dalyvavimą universite buvusiose studentų riaušėse buvo prašalintas iš universito ir policijos pagalba laikinai prašalintas iš Peterburgo.

Paskutiniu laiku jo bylų nebuvo vedama ir į skyrių nepateko nepalankių žinių.

Kartu su Jurgiu Čiurliu gyvenantis taip pat studentas Tadas Šulcas 1909 met. lapkričio 5 d. buvo kratomas kartu su kitais 10 asmenų, reikalaujant Mariampolės ir Kalvarijos žandarų valdybos viršininkui raštu 3135 Nr. nuo spalių 2 d., bet kratant nieko neradus paliktas laisvėje.

Kas liečia tame pat Čiurlio laiške minėtų Petreikovo ir Bliūdžino, tai jie Peterburge negyvena, ir jų, taip pat Antano-didelio ir Antano-mažo asmenis nustatyti negalima."

Tiek del Bugailiškiui siųstų laiškų. Kur kas daugiau yra medžiagos apie paties Bugailiškio rašytus laiškus. Jų žandarai turėjo visą krūvą. Bugailiškio sušrašinėjimas buvo budriai sekamas ir matomai retas jo rašytas laiškas patekdavo adresatui.

4.

Jau minėjau, kad verčiant žandarai dažnai neteisingai išversdavo laiškus ir kartu su tuo kartais duodavo tokį atspalvį, kad nekalčiausius laiškus laikydavo per daug svarbiais, patys juos išpūsdami. Pavyzdžiui duodu vieną laišką rusų kalboje.

„Копія секретнаго документа полученнаго агентурнымъ путемъ съ не разборчивой подписью, отправленнаго изъ города Шакъ Владиславовскаго уѣзда, „Пильвишки Сув. губ. Его Милости г. Адамовичу прошу передать Г. ст. Ивану Брундзо".

Вилькелишки 12 Іюля.

Прощаясь въ Вильнѣ, позабылъ тогда тебѣ сказать, что какъ пріѣдешь написалъ бы въ нѣсколькихъ словахъ, что тамъ было на конференціи въ пятницу, когда я ѣхалъ домой. (Очень непріятная вещь, когда карманъ не отступая, зоветъ домой, хуже чѣмъ этапомъ.) Но предполагаю, Иванъ пойметъ, онъ почувствуетъ мое желаніе и безъ сомнѣнія напишетъ съ теченіемъ времени письмо; письмо ожидая и моя надежда въ ожиданіи исчезла. За это я тебя теперь, Иванъ, упрекаю. Я ничего не зналъ о результатахъ конференціи, ни какой звукъ, ни какой слухъ до меня недошелъ. Только благодаря Матвею кое-что разузналъ, что тамъ дѣлалось. Подумаешь какой Матвей могъ мнѣ разсказать — случайно увидѣвшись. Нѣсколько дней онъ гоститъ въ нашихъ окрестностяхъ и состоитъ не далекимъ моимъ сосѣдомъ. Послѣ Рафаила и Рома по моему мнѣнію онъ первымъ кандидатомъ . . . . но скажи, Иванъ, какъ тебѣ эта вещь нравится, я прямо не знаю что пѣть или „много пропало моихъ братьевъ“ или „многое лѣто“. Ясная вещь, что въ рядахъ москвичей господствуетъ какая то зараза. Я тутъ допускаю, что завелась какая то опасная бактерія слѣдовало бы изслѣдовать подпробно, я не имѣя . . . . . скопа (телескопа) и другихъ къ тому же необходимыхъ инструментовъ долженъ отказаться отъ изслѣдованія, можетъ быть этотъ „необыкновенно страшный микробъ“ задѣваетъ твою научную вѣтвь. Изучай. Идетъ молва, что Иванъ Крищунасъ въ Блучахъ завелъ пробное „поле“. Видишь онъ желаетъ практиковаться и такъ же изслѣдовать личности и удачу заразы. На нашей Агни (москвитянки), она въ настоящее время гоститъ въ Шакахъ, я замѣчаю такъ же нѣкоторые признаки заразы. Въ обезпеченіе заразы я у себя сдѣлалъ „дезинфекцію“ и въ настоящее время хота это лѣто думаю быть въ безопасности. Теперь братецъ спрашиваю тебя, скажи какія бумаги у копсовыхъ,[1]) твердо ли стоятъ наши молодцы, не ломаютъ ли дубовъ бури, не нагибаетъ ли ихъ верхушки до земли, не грозитъ ли опасность. То довольно быль бурный сеймъ молодежи. Не предлагалъ, что такъ шумно и такъ смѣло жучекъ разбивался и два его „вѣрные“ соучастника. Тутъ ему не Москва. Вѣдь только припомни „коплуновъ“ ни полусловомъ не высказывался противъ.

---

[1]) Копсы по мѣстному называются Литовцы частью Маріампольскаго, Волковышскаго и Кальварійскаго уѣздовъ.

Toliau rašoma asmeniniai reikalai. Pabaigoje trupuč užsiminta, kad susipažino su daugeliu apylinkės apsišvietusio jaunimo. Žandarai neišskaitė parašo — Jonas ar Juozas.

Turinys laiško labai maišytas. Pradedama nuo 1912 met. Vilniuje buvusios aušrininkų konferencijos, viduryje užsiminta Vabalėlio („žučok") įvykusieji su seniais disputai. Kiek aukščiau minima „zaraza" — maskviečių įsimylėjimas ir vedimai, kad po Rapolo ir Romo pirmu kandidatu vesti yra Motiejus. Rusų gi vertime turinys išeina perdaug miglotas ir sunkiai suprantamas.

Išvertę laišką žandarai dar nežinojo asmenų. 1912 met. liepos 18 d. raštu 1392 Nr. Suvalkų žandarų viršininkas praneša į Vilnių vėliau surinktų žinių:

„Liepos 16 d. 1380 Nr. pasiųsto dokumento tolimesniu nagrinėjimu išaiškinta, kad jo autorius yra Maksvos universito studentas Juozas Jono sūn. Liūdžius, 20 met., atvykusis iš Maksvos vasarai pas tėvus į Vilkeliškių kaimą, Sintautų val., Naumiesčio apskr.; „Motiejus" turbūt Jonas Motiejaus sūn. Demikis, 25 met., taip pat Maksvos universito studentas, atvykusis pas tėvus į Liepalotus, Liestnistvos val., Naumiesčio apskr.; „Agni" (del kurio mano kaip galinčio išduoti) turbūt Maskvos liciejaus studentas Henrikas Sroka, Šakių miesto pastoriaus sūnus.

Aukščiau išdėstytą pranešu."

Šiuo ir baigiasi Liūdžiaus laiško aiškinimas. Čia žandarų aparatas parodė visą savo nesugabumą. Teisingai nurodė tik paties autoriaus pavardę, o del kitų asmenų davė laisvą valią savo vaidentuvei.

5.

Laiškų nėra, yra tik susirašinėjimas apie kunigą Juozą Vailokaitį. Suvalkų, Augustavo ir Seinų apskr. žandarų viršininkas 1912 m. kovo 3 d. raštu 109 Nr. persiuntė Suvalkų gub. žandarų viršininkui A. J. Chrypovui agentūros keliu gautą laišką ir praneša, kad kun. Vailokaitis yra katalikų parapijos rezidentas, o agronomas Vincas Totoraitis — „Šaltinio" bendradarbis.

Apie kitą laišką yra Peterburgo miesto tvarkos ir apsaugos dabojimo viršininko raštas 310 Nr. (1912 met. balandžio 5 d.). Jis praneša Suvalkijos žandarų viršininkui:

„Autorium dokumento pasirašyto „Jonas" siųsto kunigui Juozui Vailokaičiui yra Suvalkų gub. Naumiesčio apskr. Sintautų val. valstietis Jonas-Petras Motiejaus sūnus Vailokaitis, atvykusis iš Kauno šių metų vasario 22 d. ir iki kovo 14 d. pri-

sirašusis Peterburge Mitninskam skersg. nam. 5 Nr. but. 38, remiantis pasporto knygute išduota Sintautų valsčiaus vaito 1910 metais liepos 18 d. 32 Nr. Š. m. kovo 9 d. iš Seinų pas jį atvyko dokumento adresatas kunigas Juozas Motiejaus sūn. Vailokaitis ir prisirašė remiantis Seinų rymo-katalikų dvasiškos seminarijos pasportu išduotu 1907 met. liepos 14 d. 145 Nr. Kovo 14 d. abu Vailokaičiu išvyko, nurodžius išvykimo vietą Vilnių.

Totoraitis-agronomas Peterburgo gyventojų sąrašuose nerandamas.

Skyriaus bylose nėra jokių žinių apie minėtus asmenis."

Trečias raštas 322 Nr. (1912 met. gegužės 20 d.) Suvalkų, Augustavo ir Seinų apskr. žandarų viršininko rašytas leidžia spręsti, kad dargi į „Šaltinį" adresuojama korespondencija buvo peržiūrima. Jame minėtų apskričių žandarų viršininkas persiunčia Suvalkijos žandarų viršininkui agentūros keliu gautus du laiškus, siųstus iš Mariampolės „Šaltinio" redakcijai Vailokaičio vardu.

6.

Laiško nėra. Mariampolės ir Kalvarijos žandarų viršininkas rašo Vilniaus gub. žandarų viršininkui (1912 met. vasario 4. d. 90 Nr.):

„Su šiuo prisiųsdamas nuorašą slapto dakumento, gauto vasario 4 d. agentūros keliu iš Vilniaus, pasirašyto „J. Vileišis" ir adresuoto: „Mariampolė. Prisiekusio advokato padėjėjui Liudvikui Ciplijauskui" pranešu, kad šio laiško adresatas yra Mariampolėje gyvenantis prisiekusio advokato padėjėjas Liudvikas Baltramiejaus sūnus „Ciplijauskas" kilęs iš Mariampolės apskr. Šumskų val. valstietis. Valstybinės apsaugos Nustatymo tvarka 1908 m. mano buvo trauktas atsakomybėn dabar uždarytos „Šviesos" draugijos byloje, buvo laikomas Kalvarijos kalėjime ir išsiųstas iš Pavislio krašto visam laikui esimo jo sienoje iš ypatingų padėčių: priguli prie Liet. Soc.-Dem. partijos ir yra agentūros sekamas."

7.

Laiško nėra. Irkutsko gub. žandarų viršininkas rašo Suvalkų gub. žandarų viršininkui (1913 met. kovo 10 d. 324 Nr.).

„Pijušo Vitkausko laiške minimi: „Andrius Verbila" yra Balagansko apskr. Ust.-Udinsko val. politinis tremtinys — gyventojas Andrius Juozo sūn. Verbila, paeinantis iš Suvalkų gub., Vilkaviškio apskr. Karklių val. Taboriškių palivarko val-

stiečių, 1911 metais Varšusos Teismo Rūmų 102 str. I dal. Baudž. St. nubaustas ištremti ir gyvenantis Zalari kaime, Balagansko apskr. kartu su savo žmona, politine tremtine Konstancija Simo duktė Verbiliene, taip pat paeinančios iš Taboriškių palivarko ir nuteistos ištremti vienoje su vyru byloje.

„Liudvikas Ambrazevičius" yra Kirensko apskr. Martynovsko val. politiniai ištremtasis Liudvikas Juozapo sūn. Abramavičius, paeinantis iš Suvalkų gub. Mariampolės apskr. Kvietiškio val. Netučkaimio valstiečių ir nuteistas vienoje su Verbilais byloje.

„Manantis bėgti" greičiausia yra Kirensko apskr., Kočensko val. politiniai ištremtasis Petras Simo sūn. Bliūdžius, paeinantis iš Suvalkų gub. Mariampolės apskr. Šumskų val., Klevinių kaimo valstiečių ir kartu su Verbilais ir Ambrazevičium nuteistas vienoje byloje.

Priimtos priemonės prašalinti Bliūdžiaus pabėgimą.

Pranešdamas apie tai, prašau tiesioginai nuo savęs pranešti policijos departamentui aukščiau išdėstytas žinias, aš to negalėjau padaryti, nes nenurodytas numeris rašto jūsų pranešimo departamentui."

Baigdamas apie šiuos perliustruotus laiškus, turiu nurodyti, kokiu būdu jie patekdavo žandarams ir kiek brangiai tai kainodavo. Pavyzdžiui privedu Vilkaviškio ir Naumiesčio apskričių žandarų viršininko raštą 2021 N. (1908 met. rugs. 24 d.):

„Visai slaptai

Suvalkų gubernijos žandarų valdybos viršininkui.

Pranešu, kad 12 rub. mėnesiui mano išmokama vienam vietinių pašto tarnautojui, duodančiam laiškus perliustracijai ir 10 rub. tų pačių laiškų ir kratose paimto įvairaus susirašinėjimo vertikui iš žydų kalbos.

Pastaba: Gautų laiškų nuorašai buvo pasiųsti pulkininkui Skačevskiui prie raštų rugpiūčio 2, 20 ir 27 d. ir rugsėjo 2, 12, 18 d. NN. 1575, 1723, 1780, 90, 91, 95, 109, 112, 112."

Taigi iš šio rašto matoma, kad už vieną laišką tuo mėnesiu žandarai mokėjo 1 rub. 33 kap. Rusijoje spaudoj savo laiku buvo paskelbti kai kurie pašto tarnautojai, kurie padėdavo žandarams šiame jų darbe.

Politiniai neištikimų asmenų sąrašai.

Naumiesčio ir Vilkaviškio apskrityse 1907 metais.

Vyriausia žandarų valdyba Suvalkijoje buvo Suvalkų mieste. Žmonių „ištikimybės“ dabojimo atžvilgiu Suvalkija buvo paskirstyta į tris rajonus, kurių priešakyje buvo pastatyti žandaro korpuso karininkai. Vilkaviškio ir Naumiesčio apskričiai sudarė vieną rajoną, Mariampolės ir Kalvarijos — kitą, Suvalkų, Augustavo ir Seinų — trečią rajoną.

1907 metų birželio 2 d. Suvalkų gubernijos žandarų valdybos viršininkas kreipėsi į rajonų viršininkus, patardamas sustatyti sąrašus agitatorių ir partijų narių, parodžius, prie kurios partijos kuris priguli. Pabaigoje gi sąrašų pažymėti gerai žinomus politiniai neištikimus asmenis.

Vaclavo Biržiškos archyve radau dalį sąrašų; čia paduodu tuos, kurie liečia Naumiesčio ir Vilkaviškio apskritis. Sąrašai tie užvardinti „savo politine neištikimybe žinomų asmenų sąrašas“. Taigi liekasi išrišti, ar tai pilni sąrašai, kurių reikalavo gub. žandarų viršininkas savo rašte, ar tik dalis tojo sąrašo, liečianti antrą rašto dalį, kur pažymėta, kad pabaigoje sąrašų pažymėti gerai žinomi politiniai neištikimi.

Lydimame rašte 720 Nr. (iš 1907 met. birželio 14 d.) rašyta: „su šiuo siunčiu žinomų savo politine neištikimybe asmenų sąrašus, sustatytus sulig 1905 m. ir 1906 m. esamų Valdyboje bylų ir pranešu, kad už praėjusį periodą šių metų gegužės ir birželio mėnesius minėti asmenys jų neatidėtino likvidavimo supratimu politiniai niekuomi neapsireiškė.“ Kitų 1907 metus liečiančių sąrašų neužtikau, taigi galima spręsti, kad tai pilni sąrašai.

Paduodu juos kiekvienam apskričiui skyrium.

Naumiesčio apskrityje.

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinę neištikimybę išrodančios priežastys.	Pastabos.
1	Zalmanas Leizerio sūn. *Aškinadze.* Miestietis.	Naumiestyje Šerininkas	Agentūros žiniomis buvo ginklų ir literatūros pernešimo agentu.	1906 met. gruodžio 31 d. pranešimas 3637 Nr.
2	Faivelis Judelio sūn. *Levitas.* Miestietis.	„ „	Sukinėjasi šerininkų tarpe.	Jūsų parėdymas 160 Nr. iš 1906 metų sausio 17 d.

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinė neištikimybę išrodančios priežastys.	Pastabos.
3	Antanas Jurgio sūn. *Gudaitis.*	Naumiestyje Buvo taikos teisėjo raštvedžiu	Yra Lietuvos Socialdemokratų partijos nariai ir dalyvavo 1905 metų spalių mėn. mitinguose.	1763 Nr. iš 1905 metų gruodžio 31 d.
4	Aleksandras *Jasiulaitis.*	Ten pat. Katalikų bažnyčios vargoninkas.		
5	Pranas *Penčila.* Dailidė.	Ten pat.		
6	Jurgis *Pusdešris.* Darbininkas.	„		
7	Vincas *Arminaitis.* Darbininkas.	„		
8	Vincas Juozo sūnus *Podliašius.* Šiaučius.	„		
9	Vincas Petro sūn. *Andrušaitis.* Siuvėjas.	„		
10	Jonas Antano sūn. *Antanaitis.* Darbininkas.	„		
11	Petras Juozo sūn. *Naujokaitis.* Dailidė.	„	1905 metais buvo pastebėtas nelegalės literatūros platinime.	
12	Pranas *Vingevičius.* Šiaučius.	„		
13	Vincas Antano sūn. *Ambrozevičius.* Buv. studentas.	„	1905 metais buvo mitingų rengėju, kuriuose sakė revoliucinio pobūdžio prakalbas.	
14	Vincas *Levickis.* Knygrišis.	„	Žymūs Lietuvos Soc.-dem. partijos veikėjai ir nelegalės literatūros kaimuose platinimo vadovai.	1905metų gruodžio 31 d. pranešimas 1763 Nr.
15	Vincas *Kuzma.* Šaltkalvis.	„		

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinę neištimybę išrodančios priežastys.	Pastabos.
16	Liudvikas *Bakūnas*. Valstietis, buv. vargoninkas.	Luškių kaime, Zyplių valsčiaus.		
17	Jonas *Steponaitis*. Valstietis.	Rugių kaime, Griškabūdžio valsčiaus.		
18	Vincas *Jurkšaitis*. Valstietis.	Gražiškių kaime, Griškabūdžio val.		
19	Bronislavas ir Antanas *Mickaičiai*. Valstiečiai.	Katilių kaime, Sintautų vals.		
20	Juozapas Jono sūn. *Pranaitis*. Valstietis.	Suodžių kaime, Lesnitstvos val.	Agentūros žiniomis 1905 met. rinko pinigus ginklams pirkti.	
21	Juozapas *Būčys*, Valstietis.	Šilgalių kaime ir valsčiaus.	1905 metais buvo atstovais nelegaliame lietuvių susirinkime Vilniuje.	
22	Jonas *Povilaitis*. Valstietis.	Šunkarių kaime, Šilgalių val.		
23	Zalman Leizerio sūn. *Aškinadze*.[1]) Miestietis.	Naumiestyje. Šerininkas.		
24	Jankelis Ruvelio sūn. *Grosmanas*. Miestietis.	„	Žymūs „Bundo“ partijos veikėjai, o taip pat 1905 met. ginklų ir nelegalės literatūros pernešiotojai.	Taip pat.
25	Mauša Simchoro sūn. *Levinšteinas*. Miestietis.	„		
26	Judelis Abelio sūn. *Rozentalis*. Miestietis.	Ten pat. Padienis darbininkas.		
27	Dovidas *Cimanmantas*. Miestietis.	Ten pat. Padienis darbininkas.		
28	Abromis *Gelazeris*. Miestietis.	Ten pat. Kirpėjas.		
29	Jankelis Mejero sūn. Miestietis.	Ten pat. Šeimininko sūnus.		

[1]) Ši pavardė sąrašuose du kartu įrašyta.

Vilkaviškio apskrityje.

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinė neištikimybė išrodančios priežastys.	Pastabos.
1	Itta Izrailio duktė *Fink*. Miestietė.	Vilkaviškyje prie prie tėvų be užsiėmimo.		
2	Reveka Jankelio duktė *Chmelevskaitė*. Miestietė.	Vilkaviškyje prie tėvų.		
3	Geršon Šliomo sūn. *Kravelskis*. Miestietis.	Vilkaviškyje užsiima pakulų prekyba.		
4	Majeras Giršas Cheskovo sūn. *Jafe*. Miestietis.	Vilkaviškyje prie tėvų be užsiėmimo.	Agentūros žiniomis priguli prie „Bundo“ partijos.	1904 met. vasario 11 d. pranešimas 174 Nr.
5	Abromas Berko Jekaus sūn. *Soskinas*. Miestietis.	Virbaliuje. Batsiuvys.		1906 met. gruodžio 31 d. pranešimas 3637 Nr.
6	Rachilė. Jekaus duktė *Gilenskaja*. Akušerė.	Kybartuose.		
7	Samuilas Mauša *Bilevičius*. Miestietis.	Vilkaviškyje. Šeimininkas.	Agentūros žiniomis yra profesinės šerininkų sąjungos nariai.	1905 met. vasario 14 d. įsakymas 355 Nr.
8	Fišelis Morducho sūn. *Paikinas*. Miestietis.	„ „		
9	Vincas *Vingelis*. Valstietis.	Būdežeriai. Vilkaviškio val.	Visi žymūs Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjai, 1905 met. agentūros žiniomis platino atsišaukimus, dalyvavo visuose demonstracijose, monopolės degtinių krautuvių ir valsčiaus raštinių daužyme.	1905 met. gruodžio 31 d. pranešimas 1763 Nr.
10	Jonas *Dabrila*. Valstietis.	Bardausko kaim. Gižų val.		
11	Jeronimas Simo sūn. *Švedas*. Valstietis.	Pustapėdžių kaim. Vilkaviškio val.		

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinę neištimybę įrodančios priežastys.	Pastabos.
12	Vincas *Barkauskas.* Valstietis.	Garšvinių kaim. Vilkaviškio val.		
13	Jonas *Makantavičius.* Valstietis.	Kaušių kaim. Vilkaviškio val.		
14	Mykolas *Čižauskas.* Valstietis.	Ten pat.		
15	Jonas *Mačulis.* Valstietis.	Matiliškių kaim. Vilkaviškių vals.		
16	Juozas *Bulvičius.* Valstietis.	Bartininkų kaime ir valsčiaus.		
17	Juozas *Glinskis.* Valstietis.	Ožkabalių kaim. Bartininkų val.		
18	Juozas Jonas *Vabalas* Valstietis.	Kybartuose.		
19	Juozas *Rimša.* Valstietis.	Nausėdiškių kaim. Paežerių val.	Vieni žymiausių Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjai. Rimša du kartu buvo ištremtas iš Lietuvos policijos priežiūroje; grįžo po caro manifesto 1905 met. spalių 25 d. Matulaitis labai kenksmingas vietos gyventojų tarpe; 1905 metais buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje, taip pat gyventojų įgaliotiniu pasitarimuose su Vilkaviškio apskr. viršininku. Agentūros žiniomis rašė visas peticijas apie esamos dabar tvarkos pakeitimą ir pergabendavo iš užsienio nelegalę literatūrą.	

Eilės NN.	Vardas, tėvo vardas, pavardė.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Politinę neištimybę įrodančios priežastys.	Pastabos.
20	Sergijus *Matulaitis*. Valstietis.	Lankupio dvaro nuomininkas. Vištyčio val.		
21	Juozas *Tupčiauskas*. Vaistininkas.	Kybartuose.		

Kai kurie šiuose sąrašuose pažymėti vėliau pasirodė labai ištikimi. Taip pavyzdžiui „Mūsų Senovės“ trečiose knygose minėtas J. Dabrila, „Nadieżnyj“ vardu, bendradarbiavo tiems patiems žandarams ir pranešė net ant savo tikro brolio, tik prašydamas brolio suėmimą taip atlikti, kad jis pats nebūtų tame įtartas.

Tose pat „Mūsų Senovės“ knygose minėtas V. Leveckis ir paduotas Širvintoje (Prūsų pusėje) rašytas prašymas jo neištremti, nurodant savo atliktus nuopelnus. Čia paduosime kitą raštą rašytą 1909 met. birželio 27 d., taigi bent kiek anksčiau Leveckio prašymo. Rašytas Vilkaviškio ir Naumiesčio apskr. žandarų viršininko Suvalkijos žandarų viršininkui.

„Asmeniai. Visai slaptai. Pulkininkui Chrypovui.

Patrauktas atsakomybėn susirašinėjime del „Šviesos“ draugijos Vincas Leveckis, paleistas iš arešto, davė kai kurių naudingų parodymų apie Lietuvių Socialdemokratų partiją, kodel ir ateityje šnipavimo veikime yra reikalinga asmenų, pritaikinimas jam kokių nors represijų būtų labai negeistinas. Laikydamas reikalu pranešti Jūsų žiniai aukščiau išdėstytą, prašau priimti mano tikros pagarbos ir ištikimybės išreiškimą (parašas).“

Naumiesčio ir Vilkaviškio apskrityse 1905 met.

Žandarų raštuose tarp kitų sąrašų užtikau dar sąrašus Naumiesčio ir Vilkaviškio apskričių gyventojų, kurie pasižymi savo politine neištikimybe ir yra geistina ištremti juos iš šių rajonų. Šie sąrašai (nėra lydimojo rašto) sustatyti 1905 metais, nes tai galima spręsti iš kai kurių pažymėjimų turinio. Sąrašus paduodu pilnai ir kiekvienai apskričiai skyrium, nes jie įdomūs asmenų charakteristikomis.

Naumiesčio apskritis.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
1	Leopoldas, Juozo sūn. *Tarasevičius.* 34 met.	Naumiestis. Magistrato sekretorius.	Yra Liet. Soc.-Dem. partijos narys ir veikliai dalyvavo mitinguose, buvusiuose Naumiestyje šių metų spalių mėn., viename jų šaukė „šalin policiją“ ir pavestos man valdybos unteroficierio Vagramovičiaus parodymu paskutiniame mitinge platino lietuviškus atsišaukimus. Be to apie jo veikimą yra eilė agentūros žinių.
2	Antanas Jurgio sūn. *Gudaitis.* 27 met.	Naumiestis. Taikos teisėjo raštvedis.	Yra Liet. Soc.-Dem. partijos narys ir jo bute nuolatos įvykdavo lietuvių susirinkimai. Veikliai dalyvavo mitinguose ir, remiantis agentūros žiniomis, gabena iš užsienio ginklus.
3	Aleksandras *Jasiulaitis.* 33 met.	Naumiestis. Katalikų bažnyčios vargonininkas.	Liet. Soc.-Dem. partijos narys. Veikia kartu su Gudaičiu ir įkalbinėja valstiečius nemokėti mokesnių.
4	Pranas *Penčila.* 35 met.	Naumiestis. Dailidė.	Vienas žymiausių Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjų ir agitatorius, veikia kartu su aukščiau minėtais asmenimis ir pastebėtas nelegalės literatūros platinime ir pergabenime. 1903 met. buvo patrauktas tardyman prie Mariampolės ir Kalvarijos apskr. žandarų valdybos kaipo kaltinamas valstybiniame nusižengime, buvo viešoje policijos priežiūroje.
5	Juozapas Juozapo sūn. *Andriukaitis.* 26 met.	Naumiestis. Vartotojų draugijos krautuvės tarnautojas.	Liet. Soc.-Dem. partijos narys. Veikia bendrai su aukščiau išvardytais asmenimis ir įkalbinėja valstiečius nemokėti mokesčius.
6	Jurgis Antano sūn. *Kubilskis.* 40 met.	Naumiestis. Miesto klūbo virėjas.	Tas pat.
7	Klementinas Mykolo sūn. *Katelė.* 30 met.	Naumiestis. Apskrities iždo raštininkas.	Tas pat.
8	Antanas Karolio sūn. *Skirgaila.* 22 met.	Naumiestis. Apskrities iždo raštininkas.	Tas pat.
9	Jurgis *Pusdešris.* 32 met.	Naumiestis. Darbininkas.	Tas pat.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
10	Vincas *Arminaitis.* 42 met.	Naumiestis. Darbininkas.	Yra Liet. Soc.-Dem. partijos nariai ir turi didelę įtaką vietos gyventojų tarpe, kuo naudodamiesi varo smarkią agitaciją ir dalina nelegalę literatūrą.
11	Vincas Juozo sūn. *Podliašius.* 32 met.	Naumiestis. Batsiuvys.	
12	Jonas Antano sūn. *Antanaitis.* 25 met.	Naumiestis. Darbininkas.	
13	Vincas Petro sūn. *Andrušaitis.* 19 met.	Naumiestis. Siuvėjas.	Vienas žymiausių Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjų, agentūros žiniomis remiantis, veikliai dalyvavo valstybinių degtinės krautuvių ir valsčių raštinių daužyme. Nuolatos būdavo Pijušo Grigaičio ir Vinco Ambrazevičiaus draugystėje.
14	Petras Juozo sūn. *Naujokaitis.* 19 met.	Naumiestis. Dailidė.	Liet. Soc.-Dem. partijos narys, daug kartų pastebėtas nelegalės literatūros platinime ir žmonių kurstyme neklausyti valdžios ir nemokėti mokesčių.
15	Steponas *Petraitis.* 40 met.	Naumiestis. Namo savininkas.	Tas pat.
16	Pranas *Vingevičius.* 26 met.	Naumiestis. Batsiuvis.	Tas pat ir pastebėtas gabenime iš užsienio ginklų.
17	Vincas Antano sūn. *Ambrazevičius.* 23 met.	Naumiestis. Buv. Maskvos Universito studentas.	Buvo rengėjais mitingų Naumiestyje, kuriuose sakė grynai revoliucinio pobūdžio prakalbas, kviesdami žmones neklausyti valdžios, nemokėti mokesčių ir tt. Agentūros žiniomis remiantis, paskutinis vadovavo valsčių raštinių ir valstybinių degtinės krautuvių daužymui.
18	Pijušas *Grigaitis.* 24 met.	Gudaičių kaim. Lesnistvos val. Naumiesčio apskr. Buv. studentas.	
19	Vincas *Leveckis.* 27 met.	Naumiestis. Knygrišis.	Vienas žymiausių Liet. Soc.-Dem partijos veikėjų, vadovauja nelegalės literatūros platinimui. Veikliai dalyvavo mitingų rengime. Pavestoje man valdyboje du kartu buvo traukiamas tardyman, einant Krim. Įst. Parėd. 1035 str., kaltinant jį nelegalės literatūros laikyme.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
20	Vincas *Kuzma*. 19 met.	Naumiestis. Šaltkalvis.	Liet. Soc.-Dem. partijos narys. Važinėdavo po kaimus tikslu platinti nelegalę literatūrą ir įkalbinėdavo valstiečius nemokėti mokesčių.
21	Liudvikas *Bakūnas*. 28 met.	Lukšių kaim. Zyplių val.	Tas pat.
22	Jonas *Steponaitis*, jis gi Rugienis. 45 met.	Rugių kaim. Griškabūdžio val.	Tas pat.
23	Vincas *Jurkšaitis*, 40 met.	Gražiškių kaim. Griškabūdžio val. Šaltyšius.	Agentūros žiniomis remiantis, yra vadovai daužant valstybines degtinės krautuves, valsčių raštines ir pradines mokyklas. Dabartiniu laiku Jurkšaitis ir Dormavičia traukiami atsakomybėn Krim. Ist. Parėd. 1035 str.
24	Saliamonas *Dormavičia*. 29 met.	Būdviečio kaim. Tomašbūdos val.	
25	Bronislavas Juozo sūn. *Mockaitis*. 23 met.	Katilių kaim. Sintautų val.	Tas pat.
26	Antanas Juozo sūn. *Mockaitis*. 19 met.	Ten pat.	Tas pat.
27	Juuozas *Gižauskas*. 47 met.	Useinių kaim. Lesnistvos val.	Liet. Soc.-Dem. partijos narys. Išaiškintas revoliucinių leidinių platinime.
28	Juozapas Jono sūn. *Pranaitis*. 21 met.	Suodžių kaim. Lesnistvos val.	Tarp valstiečių platino revoliucinius leidinius ir įkalbinėjo neklausyti valdžios. Rinko pinigus ginklams pirkti.
29	Jonas *Kudirka*. 28 met.	Suodžių kaim. Lesnistvos val.	Tarp valstiečių platino revoliucinius leidinius ir įkalbinėjo neklausyti valdžios.
30	Jonas *Povilaitis*. 56 met.	Šunkarių kaim. Šilgalių val.	Žymūs Lietuvių Soc.-Dem. partijos veikėjai ir kaip atstovai buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje.
31	Juozapas *Būčys*. 28 met.	Šilgalių kaim.	
32	Pranas *Žokas*. 39 met.	Joškakaimiai. Šilgalių val.	Lietuvių Soc.-Dem. partijos narys. Išaiškinamas valstiečių tarpe revoliucinių leidinių platinime ir kurstė neklausyti valdžios.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
33	Zalmanas *Aškinadze*. 34 met.	Naumiestis. Šerininkas.	Vienas žymių „Bundo“ organizacijos veikėjų. Platino revoliucinius leidinius, darė manifestacijoms raudonas vėliavas su parašais „Šalin caro valdžią“. Rinko pinigus ginklams pirkti ir gabeno juos iš užsienio.
34	Jankelis Ruvelio sūn. *Grosmanas*. 30 met.	Naumiestis. Šerininkas.	Vieni žymiausių „Bundo“ organizacijos veikėjų ginklų ir nelegalės literatūros pergabenime.
35	Mauša Simecho sūn. *Levinšteinas*. 21 met.	Naumiestis. Šerininkas.	
36	Judelis Abelio sūn. *Rosentalis*. 21 met.	Naumiestis. Padienis darbininkas.	
37	Jankelis Mejero sūn. *Goldmanas*. 22 met.	Naumiestis. Šerininko sūnus.	Vieni žymiausių „Bundo“ organizacijos veikėjų ginklų ir nelegalės literatūros į Rusijos ribas pergabenime.
38	Dovydas *Cimmanmanas*. 23 met.	Naumiestis. Šerininkas.	
39	Abromas *Glazeris*. 40 met.	Naumiestis. Kirpėjas.	

Vilkaviškio apskritis.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
1	Vincas *Vingilis*.	Būdežerio kaim. Vilkaviškio val.	Vienas žymiausių Lietuvių socialdemokratų partijos veikėjų. Platino atsišaukimus ir dalyvavo visose demonstracijose, spėjama apie jo dalyvavimą valdžios degtinės krautuvių daužyme.
2	*Pautienis*. Šeimininko sūn.	Lankeliškių kaim. Alvito val.	Lietuvių Social Demokratų partijos narys, įtariamo elgimosi. Spėjama apie jo dalyvavimą valdžios degtinės krautuvių ir valsčių raštinių daužyme.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
3	Jonas *Dabrila.*	Bardauskų kaim. Gižų val.	Daug kartų buvo daromos kratos ir per paskutinę kratą rasta nelegalės literatūros ir „Brauningo“ sistemos revolveris. Agentūros žiniomis dalyvavo valdžios degtinės krautuvių ir valsčiaus raštinių daužyme.
4	Jeronimas Simo sūn. *Švedas.*	Pūstapėdžių kaim. Vilkaviškio val.	Vienas žymiausių Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjų ir turi didelę įtaką jaunuomenėje, kuri vadina jį aficieriu, agentūros žiniomis jis mokina lietuvius šaudyti. Kai kurių valstiečių parodymais jis vadovavo valdžios degtinės krautuvių ir valsčiaus raštinių daužymui.
5	*Kameckis* (vardas ir tėvo vardas nenustatyta).	Alvito bažnytkaimis ir val.	Šiuo laiku važinėja po kaimus ir agituoja vietos gyventojų tarpe nemokėti mokesčių ir neklausyti valdžios.
6	*Dambrauskas* (vardas ir tėvo vardas nenustatyta).	Čičkių kaim. Alvito val.	Tas pat.
7	*Anckaitis* (vardas ir tėvo vardas nenustatytą).	Rudžių kaim. Žaliosios val.	Vienas žymių Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjų ir turi didelį autoritą valstiečiuose, agituoja nemokėti mokesčių ir neklausyti valdžios.
8	Juozas *Gurgždis.*	Didvyžių kaim. Žaliosios val. Krautuvininkas.	Agituoja tarp vietos gyventojų nemomokėti mokesčių ir neklausyti valdžios.
9	Vincas Barkauskas.	Garšvinių kaim. Vilkaviškio val.	Lietuvių Social Dem. partijos nariai, dalyvavo visose demonstracijose ir dabartiniu laiku grasindami reikalauja pinigų ginklams pirkti. Yra žinių, kad dalyvavo degtinės krautuvių ir valsčiaus raštinių daužyme.
10	Jonas *Mikantavičia.*	Kaušių kaim. Vilkaviškių val.	
11	Mykolas *Čižauskas.*	Kaušių kaim. Vilkaviškių val.	
12	Jonas *Mačiulis.*	Matuliškių kaim. Vilkaviškių val.	
13	*Lingis* (vardas ir tėvo vardas nenustatyta).	Gižų kaimo ir val.	Turi įtakos vietos gyventojuose ir agituoja nemokėti mokesčių ir neklausyti valdžios. Lingis išrinktas valsčiaus vaitu ir savavališkai pasirašinėjo raštus, nebūdamas užtvirtintas tose pareigose.

Eilės NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
14	*Stadalninkas.* (vardas ir tėvo vardas nenustatyta).	Bardauskų kaim. Gižų val.	Vieni žymių Liet. Soc.-Dem. veikėjų ir smarkiai agituoja tarp vietos gyventojų. Kaipo atstovai buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje.
15	Antanas *Žmuidinas.*	Keturvalakių bažnytkaim. Karklių val.	
16	*Zablockis,* buv. vaitas.	Mockabūdžio kaim. Karklių val.	
17	Juozas *Bulvičius.*	Bartininkų kaim. to pat valsčiaus.	Tas pat, taipogi buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje.
18	Juozas *Glinskis*	Ožkabalių kaim. Bartininkų val.	
19	Broliai Jonas ir Augustas *Potasai.*	Gyvenimo vieta nežinoma, slapstosi.	Dalyvavo degtinės krautuvių ir valsčiaus raštinių daužyme, nuginkluodavo stražninkus ir grasindami reikalavo pinigų ginklams pirkti. Daug kartų buvo pastebėti nelegalės literatūros platinime ir pavestoje man valdyboje šia byla buvo tardomi.
20	Jonas *Volas.*	Taip pat.	
21	Sergijus *Matulaitis.*	Lankupių dv. nuomininkas. Vištyčio val.	Vietos gyventojų tarpe labai kenksmingas žmogus, nes turėdamas autoritą smarkiai agituoja nemokėti mokesčių ir neklausyti valdžios. Buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje. Savų išrinktas vesti pasitarimus su apskrities viršininku, jis balsiai pareiškė administracijos valdininkams, kad visus valdininkus reikia išpiauti.
22	Petras *Prapuolenis.*	Slibinų kaim. Kybartų val.	Visuose mitinguose sakė grynai revoliucinio pobūdžio prakalbas, rodydamas kad reikią nuversti esančią tvarką ir caro valdžią. Varo smarkią agitaciją tarp valstiečių ir pasienio sargybos kareivių. Gabena iš užsienio nelegalę literatūrą ir ginklus, taip pat renka pinigus ginklams pirkti. Šiais metais buvo sulaikytas su dideliu nelegalės literatūros skaičium.

NN.	Pavardė, vardas, tėvo vardas ir luomas.	Gyvenimo vieta ir užsiėmimas.	Priežastys įrodančios politinę neištikimybę.
23	Juozas *Tupčiauskas.*	Kybartai. Vaistininkas.	Smarkiai agituoja tarp vietos gyventojų, įrodydamas Lietuvai autonomijos reikalingumą. Rašė visas peticijas apie esamos tvarkos pakeitimą ir jo pastangomis paduota apskrities viršininkui paskutinė peticija apie įvedimą lietuvių kalbos valsčių raštinėse ir pradinėse mokyklose. Gabena iš užsienio nelegalę literatūrą. Buvo lietuvių suvažiavime Vilniuje.
24	Juozas Jono sūn. *Vabalas.*	Kybartai.	Agituoja tarp vietos gyventojų nemokėti mokesčių ir neklausyti valdžios.
25	*Puniška* (vardas ir tėvo vardas nenustatyta.	Juodvario savininkas. Kybartų val.	
26	Juozas *Rimša.*	Naudiškių kaim. Paežerėlių val.	Vienas žymių Liet. Soc.-Dem. partijos veikėjų ir už minėtą agitaciją du kartu buvo išsiųstas iš krašto policijos viešoje priežiūroje ir grįžo Aukščiausiojo manifesto iš šių metų spalių 21 d. dėka. Iš pirmos atvažiavimo dienos senuoju pradėjo agituoti tarp vietos gyventojų ir yra nurodymų į tai, kad jis dalyvavo degtinės krautuvių ir valsč. raštinių daužyme.

* * *

Šio sąrašo atsiradimo istorija šitokia. Išdėstyme remsiuos Vilkaviškio ir Naumiesčio apskričių žandarų valdybos viršininko slaptu pranešimu 1822 Nr., rašyto 1905 met. gruodžio 29 d.

Gruodžio 11 d. policijos departamento direktorius telegrama įsakė areštų ir kratų būdu likviduoti socialdemokratų ir socialrevoliucininkų organizacijų asmenis, kurie dalyvavo degtinės krautuvių, valsčių raštinių, pradinių mokyklų ir kitų valstybinių įstaigų daužyme, taip pat kurie kurstė gyventojus neklausyti valdžios ir nemokėti mokesnių. Šias priešvalstybines bylas rišti gruodžio 4 d. caro įsakymu administracijos būdu buvo pavesta laikinam Suvalkijos general-gubernatoriui.

Gruodžio 12 d. Mariampolėje įvyko žandarų pasitarimas, kuriame Vilkaviškio ir Naumiesčio apskričių žandarų viršinin-

kas pakėlė klausimą vyriausius agitatorius ir šio bruzdėjimo vadovus ištremti, remiantis vien tik agentūros žiniomis, nes šiuo laiku sunku gauti liudininkų parodymų. Bet su šiokiu pasiūlymu nesutiko general-gubernatorius; jis pareiškė, kad vien tik agentūros žinių nepakanka, o reikalingi nors ir policijos parodymai ir patvirtinimai.

Kada Suvalkijos žandarų viršininkas gruodžio 16 d. pareikalavo pristatyti jam politiniai neištikimų asmenų sąrašus, tai minėtų apskričių viršininkas gruodžio 21 d. pristatė aukščiau paduotus sąrašus. Bet matomai įtariamųjų charakterizavimas daugiausia rėmėsi agentų pranešimais ir nebuvo liudininkų ar policijos parodymų, kurie tai patvirtintų. General-gubernatoriaus pareikštos nuomonės prisilaikydamas, šių apskričių viršininkas nerado galima suimti šiuos asmenis ir laukė tam tikro general-gubernatoriaus parėdymo.

Apie Vilniaus Seimą.

(Vyt. Steponaičio, Kaune.)

1914 metų gegužės 17 d. Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininko padėjėjas Šiaulių, Raseinių ir Telšių apskritims kreipės į Vilniaus gubernijos žandarų valdybos viršininką, prašydamas jam pranešti, „ar 1905 metais Vilniuje buvo lietuvių suvažiavimas ar „seimas", kas jame dalyvavo, kokie buvo svarstomi klausimai, ar nebuvo tada platinamos proklamacijos ir tt."

To paties mėnesio 26 d. Vilniaus žandarų valdyba atsakė: „Į Jūsų raštelį 717 N. iš gegužės 17 d. pranešu, kad 1905 m. lapkričio 20 d. Vilniuje buvo lietuvių suvažiavimas, pirmininkaujant daktarui Antanui Vileišiui ir dalyvaujant daktarui Jonui Domaševičiui, Boleslavui Jackevičiui, Bronislavui Bagdanavičiui, lietuvių valstiečių sąjungos nariams ir demokratinės lietuvių grupės nariams. Tame suvažiavime buvo svarstoma Lietuvos veikimo programos (o programie diejstvij Litvy) klausimas; po ilgų ginčių suvažiavimas neišdirbo galutinos programos ir atidėjo ją iki kito suvažiavimo, bet priėjo tos išvados, kad lietuviai turi siekt demokratinės Rusijos respublikos ir gauti Lietuvai plačios autonomijos. Kovos priemonėmis išdirbta laikina programa, būtent: 1. valstiečiams nustoti mokėti mokesčius, 2. iš tarnybos prašalinti visus rusus valdininkus ir mokytojus ir pakeisti juos lietuviais, 3. panaikinti rusų mokyklas.

Aukščiau minėti lenkų socialistinės partijos nariai, dalyvavusieji seime ir vadovavavusieji lietuviams valstiečiams kovoje

Lietuvoj, nutarė prisidėti prie lietuvių socialdemokratų partijos programos, tikslu vesti propagandą sukviesti susirinkimą be tautų skirtumo.

Į Lietuvos miestus ir miestelius priešvalstybinę literatūrą įveždavo: Prūsų pavaldinys Vilgelmas Šubert, Juozas Antano sūn. Makelis ir Petras Antano sūn. Suknalevičius."

(Iš Vacl. Biržiškos archyvo.)

„Litovskaja Rus" dienraščio ir Kauno policeimeisterio byla.

(Vyt. Steponaičio, Kaune.)

Keletas metų prieš karą dešinieji rusai pradėjo leisti Kaune sau tinkamos pakraipos dienraštį. Šiaip žmonėse didelio pasisekimo jis neturėjo, užtat atatinkamų valdžios įstaigų viršininkai „patarė" tarnautojams jį užsiprenumeruoti.

1912 metų 46 Nr. šis dienraštis išspausdino straipsnelį „Štrichi", kuriame nepatenkinamai minėjo, kad įstaigose tarnautojai kalbasi tarp savęs lietuviškai ir lenkiškai, taip pat ir policininkai. O policeimeisteris, kaip dauguma apgautų vyrų, apie „viską" sužino paskiausiai.

Kauno policeimeisteris Žunko pasijuto tokiu pasakymu užgautas. Jo žodžiais tarius, užgautas yra ne jis vienas, bet ir visos vietos policijos savimeilė. Taigi jis savo vyresnybės leidimu padavė teismo prokurorui skundą ant „Litovskaja Rus" redaktoriaus Sergiejaus Petropavlovskio.

Byla buvo nagrinėta Kauno apygardos teisme 1912 metų gegužės 21 d. Kaltino prokuroro draugas Tarabanko; policeimeisteris Žunko buvo iššauktas liudininku.

Kaltinamas priešinosi, kad Žunko savo byloje dalyvautų liudininku ir rėmėsi tam tikrais įstatymų straipsniais. Bet teismas atmetė Petropavlovskio priešinimąsi. Žunko parodė, kad tuo straipsniu užsigavo visa policija ir jis pats. Del to, kad policininkai vartoja įvairias kalbas, jis pasakė — jei policininkas į užduotą jam rusų kalba klausimą atsakytų lenkiškai, tai tada beabejo būtų policininko prasižengimas; jeigu gi į jį kreipiamasi lietuvių ar lenkų kalba ir jis ta pačia kalba atsako, tai tame nieko įtariamo, blogo nėra; jis gi negali užtikrinti, kad sargyboje stovėdami policininkai nesikalba tarp savęs lenkiškai.

Kaltinamas pareiškė, kad nors sakinys „apgautas vyras" taikomas policeimeisteriui, nes savo tarnybos būdu apie viso-

kius nusižengimus, prasikaltimus jis sužino vėliausiai, bet visame straipsnyje nėra piktažodžiavimo, kas galėtų jį užgauti. Petropavlovskį teismas išteisino, jis gi prašė leisti paskelbti jam spaudoje teismo nusprendimą.

Kaimo jaunimo organizacijos.

(Vytauto Steponaičio, Kaune.)

„Mūsų Senovėje“ jau buvo apsčiai paskelbta įvairių žandarų popierių, iš kurių aiškiai matyti, kad žandarai dažnai nedaugiausia orientavosi mūsų politiniame gyvenime. Tautinis judėjimas buvo neskiriamas nuo politinio; politiniame gi matyta išimamai socialdemokratų partija, o žydų tarpe „Bundas“; retkarčiais pastebima anarchistai ir socialrevoliucininkai. Kalbant apie lietuvius, minimi tik socialdemokratai; ši partija, anot jų, leidžianti ir „Lietuvos Žinias“ ir „Lietuvos Ūkininką“. Kartais gi pastebimi tokie absurdai: pažymint politiniai neištikimus asmenis, d-ras Kazys Grinius įrašytas kaipo veiklus „Bundo“ partijos narys.

Šiame rašinėly kalbant apie jaunimo organizacijas, reikia taip pat pasakyti, jog jos buvo laikomos socialdemokratų partija. Taip susistematizuotas agentūros žinias, siųsdavo į Suvalkus. Suvalkų žandarų viršininkas galop turėjo išaiškinti savo rajonų valdininkams, kad tai yra neteisinga. 1912 metų pradžioje jis kreipėsi tuo reikalu į savo rajonus.

Čia turiu tik raštą, adresuotą Mariampolės ir Kalvarijos apskr. žandarų valdybos viršininkui. 1912 met. vasario 6 d. raštu 226 Nr. pranešama:

„Visai slaptai

Mariampolės ir Kalvarijos apskr. žandarų valdybos viršininkui.

Į pavestą man valdybą jūsų siunčiamuose agentūros užrašuose su žiniomis apie kaimo jaunimo kruopelę iki šio laiko ta kuopelė yra pažymima skiltyje „Lietuvių social-demokratų partija“.

Turint galvoj, jog iki šio laiko negauta jokių davinių, rodančių, jog paminėtoji kuopelė yra tas pat, kaip ir L. S. D. P., įsakau ateityje agentūros užrašus su žiniomis apie kuopelę užvardinti šiokiu būdu: „L. S. D. P. Lietuvių kaimo jaunimo kuopelė“ tuo būdu atskiriant ją nuo partijos.

Pulkininkas (parašas).“

Kad geriau būtų orientuotis, kiekvienos gubernijos žandarai pranešinėdavo savo kaimynams surinktas žinias. Že-

miau duodame žinių santrauką; ją Vilniaus rajono žandarų viršininkas pasiuntė Gardino gubernijos žandarų viršininkui. Toji santrauka kaip tik liečia kaimo jaunimo organizaciją. Slaptas raštas 3100 Nr. rašytas 1912 metų rugpiūčio 27 d.

„1910 ir 1911 metų agentūros žinios nurodinėjo, jog pravesti savo idėjai kaimiečių tarpe, parengti būsimiems savo nariams, sukurstyti lietuvius prieš esamą valstybinę tvarką, Lietuvių Social-Demokratų partija pradėjo organizuoti Suvalkų, Kauno ir Vilniaus gubernijų kaimuose slaptas jaunimo kuopeles, kurios neva turi švietimo tikslą, taip pat kovoti su jaunuomenės girtuokliavimu ir pasileidimu. Tokioms kuopelėms vadovauti pradėjo L. S. D. P. nariai, kurie pradėjo lavinti jaunuomenę social-demokratų dvasioje, išlėto pratindami jaunuomenę, kad suprastų partijos programą ir veikimo tikslus. Tuo tikslu visi kaimo jaunimo kuopelių nariai buvo paskirstyti į keletą grupių. Viena mokėsi pradžiamokslio ir lavinosi; kita, jau mokytesnė, susipažindavo su gamtos apsireiškimais, su tautų gyvenimu ir jų kova už gyvenimo teisę; trečioji susidedanti iš išsilavinusių žmonių susipažindavo su valstybės surėdymu, su klasių kova tarp savęs ir valdžia. Atatinkamai privesti iki tam tikrų rezultatų tiems uždaviniams buvo sustatyta ir skaitymo programa. Kad būtų daugiau pasekėjų ir nebailintųsi prigulėjimu prie prieš-valstybinės organizacijos, kuopelių vadovams buvo duota nurodymų nestatyti pirmom dviem grupėm kokių nors partinių reikalavimų ir nekelti klausimų, kurie sudurtų savininką su darbininku ir tautininką su social-demokratu. Toliau surišti toms kuopelėms ir duoti jų veikimui tam tikrą krypsnį, prie Centrinio Komiteto Vilniuje prie laikraščio „Lietuvos Ūkininkas“ pradėta leisti priedas „Jaunimas“, kuris pasidarė kaimo jaunimo kuopelių organu. Be to ir kitame lietuvių periodiniame leidinyje „Lietuvos Žinios“, taip pat ir užsieny leidžiamuose lietuviškuose socialistiniuose leidiniuose būdavo straipsnių apie jaunimo kuopelių organizaciją ir veikimą. Kiekvieną kuopelę organizuodavo labiau išsilavinęs valstietis, kiekvienoje kuopelėje buvo pirmininkas, knygininkas ir iždininkas, o kuopelėse su nedideliu narių skaičiumi visos tos pareigos pavedamos vienam asmeniui. Kuopelių vadovai rinkdavosi per mėnesį vieną ar du kartu ir susinešdavo su „Lietuvos Ūkininko“ redakcija, pati gi kuopelė rinkdavosi kiekvieną savaitę įvairiose vietose ir susirinkus praleisdavo laiką skaitydama, aptardama perskaitytą, rengdama spektaklius, pajamos kurių eidavo laikraščiams ir knygoms parsisiųsdinti. Tos kuopelės buvo vadinamos numeriais arba sulig išrašomų iš užsienio lietuvių laik-

raščių, arba retuose atsitikimuose sulig vietų, kuriose rinkdavosi. Išsaugoti bibliotekai nuo policijos, knygos, brošiūros ir laikraščiai nebuvo laikomi vienoje vietoje, o dalimis pas kuopelės narius ir tos dalys buvo tarpusavy keičiamos. Nario mokestis buvo vienlaikinis knygoms nuo 50 kap. ir mėnesinis nuo 5 kap. Išsivysčiusios, trečią grupę sudariusios kuopelės leisdavo savo rankraštinį laikraštėlį, kuriam straipsnius rašydavo kuopelių nariai. Aptarti jaunimo kuopelių reikalui 1911 met. birželio 21 d. Pilviškiuose įvyko kuopelių atstovų ir L. S. D. P. veikėjų suvažiavimas.

Be to L. S. D. P. veikimą taip pat nušvietė partijos literatūra; pavyzdžiui:

1. Laikraštyje „Social-Demokratas" 19—20 Nr. 1911 met. sausio 12 d. korespondencijoje „Kas dedasi Lietuvoje" (laiškas iš Vilniaus) jos autorius Juozas Juozo sūnus Rimka, dalyvavusis „Lietuvos Ūkininko" leidime, praneša... Partijos draugai Lietuvoje visur veda legalį ir pusiaunelegalį švietimo darbą. Vilniuje taisyklingai veikia vietinis L. S. D. P. komitetas, išnaudojami ir kai kurie galimumai. Palaikoma ryšiai su lietuviškai kalbančiais artimesniuose miestuose ir kaimuose, platinama literatūra ir tt. Darbas vedamas bendrai su R. S. D. D. P. draugais, dar nuo 1908 metų turinčiais ryšių su Lietuvių orgnizacija. Kaune, Gardine, Panevėžy, Mariampolėje ir kituose miestuose švietimo darbą veda vieni lietuviai darbininkai.

Partinės literatūros maža.

2. Iš „Lietuvos Ūkininko" 1910 metų 28, 37, 49, 30, 31, 32 NNr. matyti, kad kaimo jaunimo kuopelės organizavosi Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijose; paskutinės gubernijos trijuose apskrityse (agentūros žiniomis Naumiesčio, Vilkaviškio ir Mariampolės) yra šešios kuopelės, kiekviena kuopelė turi 100—300 knygų biblioteką, kuopelės renkasi aptarti organizacijos klausimų. 49 Nr. bendruose kuopelių reikalų aptarimuose išspausdinta ir skaitymo programa, į kurią be kita ko įvesta uždraustų ar tendencinio krypsnio knygų, pavyzdžiui: 1. „Kas iš ko gyvena", Dikšteino, 2. „Baudžiava Lietuvoje", 3. „Kaip bulgarai iškovojo sau laisvę", 4. „Kaip valstiečiai kovojo su ponais", 5. „Iš revoliucinio judėjimo Rusijoje".

3. Iš „Lietuvos Ūkininko" 1911 met. 7, 8, 9, 10 ir 12 Nr. matyti, kad jaunimo kuopelės rengia mėgėjų spektaklius, svarsto nenorą atlikti karinę prievolę (straipsniai „Mano išpažintis" ir „Likusiam jaunimui") ir nurodoma į parsisiųsdinimą iš užsienio socialistinių laikraščių „Kova", „Keleivis", „Rabočij Li-

stok", kurie yra uždrausti Rusijoje. 6 straipsnyje „Bundančiam jaunimui" bendruose bruožuose „Šviesti ir šviestis" nurodoma į kuopelių užduotį ir jų organizaciją. Kiekvienas gali būti kuopelės narys. Kuopelės nariai moka į kuopelės kasą tam tikrą pačių narių nustatytą mokesnį.

Kuopelės nariai turi būti blaivūs, kovoti prieš alkoolį, platinti naudingas knygas ir raštus. Ratelio reikalams vesti renkama trys valdytojai, vienas kurių užsiima kuopelės pamokomis, kitas prižiūri kuopelės biblioteką, o trečias yra kasininkas. Kuopelė perkas literatūros, rengia vakarus su skaitymais, dainoms, vaidinimais ir tt. Valdybos nariai arba kuopelių valdytojai stengiasi užmegsti ryšius su artimesnėmis kuopelėmis, tartis su jomis apie bendrus reikalus, rengti bendrus tarpusavius pasikalbėjimus ir pan.

Viršišdėstytą rajonas praneša Jūsų Didenybei sanprotavimui žvalgams.

Už rajono valdybos viršininką

Jo padėjėjas Rotmistras (parašas)."

Šis Vilniaus rajono žandarų viršininko raštas rodo, kad politiniuose lietuvių santykiuose žandarai turėjo miglotą supratimą, priskaitydami ir „Lietuvos Ūkininką" ir jo anuo metu organizuojamą jaunimą socialdemokratų partijai.

(Iš V. Biržiškos archyvo.)

Iš Lietuvos gyventojų statistikos XVIII amžiaus gale.

(Vaclovo Biržiškos.)

Tikslių statistikos tyrinėjimų iki XIX amžiaus Lietuvoje nebuvo daroma. Daug davinių galima būtų gauti, tinkamai sunaudojus dvarų inventorius, kurių visokiuose archyvuose apsčiai užsiliko ir daug išspausdinta. Bent kiek duoda ir bažnytinė statistika, nors ji toli ne pilna ir ne tobūla, nes teskaitė vienus katalikus žmones, be to, tuos, kurie atlikinėjo tikinčiųjų pareigas.

Čia duodame „Sumarjusz'us" Vilniaus vyskupijos raportų iš 1783, 1784 ir 1786 metų, patogumo dėliai suskaidę juos į atskiras tabeles, idant galima būtų lyginti kasmetines atmainas, kiek kitaip sutvarkę eilę dekanatų lietuvių dekanatams

išskirti iš nelietuvių. Paskutiniuose skaičiai yra kur kas mažesniai, nes tenai buvo daug gudų pravoslavų ir, matyti, nebuvo įvesta unija. Be to, sumos, paduotos oficialėse apyskaitose nevisai tiksliai suskaitytos. Tai teko duoti po dvi sumas: oficialę ir tikrą.

Lentelė I.

Skaičius einančių ir neeinančių prie Sakramentų.

Dekanatai	1783		1784		1786	
	Einančių	Neinan. (vaikų)	Einančių	Neinan. (vaikų)	Einančių	Neinan. (vaikų)
1 Vilniaus	43 150	15 037	48 101	16 324	**39 850**	15 117
2 Pabaisko	23 814	9 720	26 517	9 993	26 865	10 567
3 Ašmenos	31 533	9 632	31 975	10 454	31 748	9 352
4 Lydos	30 330	10 762	32 605	10 384	34 323	8 996
5 Rodunės	19 028	10 289	**31 264**	10 087	**26 434**	8 427
6 Ukmergės	33 401	11 208	35 137	11 348	33 947	10 268
7 Kupiškio	27 270	**73 632**	**62 666**	**26 656**	62 019	23 189
8 Braslavo	62 746	27 479	64 105	22 704	**59 647**	21 767
9 Trakų	28 781	9 957	31 603	8 081	**26 200**	6 595
10 Simno	31 250	7 000	28 920	9 134	27 200	8 243
11 Gardino	26 407	9 741	**33 473**	11 129	**25 032**	11 349
12 Kauno	37 946	21 433	38 478	**11 774**	34 413	**20 246**
13 Alytaus	27 683	7 173	**39 937**	**14 321**	41 272	**11 799**
14 Svyriaus	39 479	15 562	38 613	15 379	35 725	12 430
15 Polocko	18 406	6 810	**13 471**	6 562	**16 764**	6 583
16 Naugardėlio	18 110	6 983	19 019	6 449	20 065	7 025
17 Slanimo	10 498	4 207	11 996	4 052	11 479	2 903
18 Rožanos	9 865	2 687	9 826	2 588	1 090	3 957
19 Raduškavičių	12 881	2 474	14 608	3 330	13 368	4 117
			Dobriniaus:			
20 Babruisko	7 886	1 573	11 028	3 196	4 746	1 694
21 Augustavo	15 140	4 749	17 504	4 236	17 297	3 631
22 Knišino	23 487	6 349	**12 101**	8 771	**23 929**	10 118
23 Vitebsko ir Oršos	1 343	457	2 735	695	2 930	380
24 Vilkaviškio	20 343	5 022	**10 431**	5 656	**16 010**	8 323
25 Minsko	—	—	36 675	15 557	**18 635**	**7 853**
Vyskupijoj oficialiai	648 577	234 000	728 838	248 863	651 379	235 265

Šitie skaičiai maž daug atatinka bendram katalikų gyventojų skaičiui.

Lentelė II.
Skaičius gimusių.

Dekanatai	1783		1784		1786	
	Berniukų	Merginų	Berniukų	Merginų	Berniukų	Merginų
1 Vilniaus	1 180	1 329	1 396	1 452	1 498	1 406
2 Pabaisko	760	735	906	854	880	805
3 Ašmenos	740	770	895	879	861	864
4 Lydos	846	817	1 000	1 015	1 069	967
5 Rodunės	879	715	1 014	801	**612**	**628**
6 Ukmergės	2 233	1 057	**1 186**	1 152	**1 048**	**954**
7 Kupiškio	1 816	1 695	2 105	2 032	**1 813**	**1 880**
8 Braslavo	1 602	1 524	1 867	1 623	1 662	1 949
9 Trakų	943	839	**928**	**785**	**802**	**741**
10 Simno	605	602	842	738	**783**	**787**
11 Gardino	1 047	876	1 041	1 101	1 081	1 098
12 Kauno	1 299	802	1 292	1 364	1 377	1 334
13 Alytaus	1 606	1 343	1 585	1 517	**1 488**	**1 272**
14 Svyriaus	894	880	975	942	1 040	1 000
15 Polocko	370	377	363	336	483	429
16 Naugardėlio	500	486	506	487	514	462
17 Slanimo	371	338	457	463	**386**	**355**
18 Rožanos	253	253	305	261	277	348
19 Raduškavičių	392	405	331	345	405	316
					Dobriniaus:	
20 Babruisko	239	137	169	158	179	148
21 Augustavo	440	436	537	511	501	512
22 Knišino	579	336	685	729	653	605
23 Vitebsko ir Oršos	36	27	72	43	67	12
24 Volkavisko	561	576	649	680	656	675
25 Minsko	—	—	982	802	556	567
Visoj vyskupijoj	19 892	17 355	22 088	21 070	20 691	20 161

Lentelė III.
Skaičius mirusių ir perviršijimas gimusių *).

Dekanatai	1783		1784		1786	
	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.
1 Vilniaus	1 487	+ 1 636	1 588	+ 1 260	1 951	+ 953
2 Pabaisko	1 058	+ 437	1 054	+ 706	901	+ 784
3 Ašmenos	1 124	+ 386	1 023	+ 854	949	+ 776
4 Lydos	1 060	+ 601	1 166	+ 1 181	**1 596**	+ 440
5 Rodunės	1 335	+ 259	1 020	+ 796	1 200	+ **40**
Pernešti	6 064	3 319	5 851	4 797	6 597	2 993

*) Sumariušuose nepaduota atskirai mirusių vyrų ir moterų.

Dekanatai	1783		1784		1786	
	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.	Mirusių	Gimusių daugiau negu mir.
Pernešta	6 064	3 319	5 851	4 797	6 597	2 993
6 Ukmergės	1 163	**2 127**	980	1 358	**1 270**	732
7 Kupiškio	2 426	1 085	2 231	1 906	**3 072**	621
8 Braslavo	1 574	1 552	2 183	1 307	1 887	1 724
9 Trakų	1 496	286	952	761	715	828
10 Simno	966	241	1 212	368	963	607
11 Gardino	902	1 021	983	1 159	734	1 445
12 Kauno	1 989	1 112	1 530	1 826	1 419	1 292
13 Alytaus	1 608	1 351	1 597	1 505	1 258	1 502
14 Svyriaus	1 273	501	1 315	602	1 179	861
15 Polocko	526	221	520	179	511	401
16 Naugardėlio	403	583	429	564	397	579
17 Slanimo	473	236	546	374	**4 396**	**— 3 655**
18 Rožanos	304	202	316	250	372	261
19 Raduškavičių	437	360	364	312	387	334
					Dobriniaus:	
20 Babruisko	209	167	196	131	243	84
21 Augustavo	554	222	445	603	605	408
22 Knišino	888	17	783	631	970	288
23 Vitebsko ir Oršos	59	4	72	43	106	22
24 Volkavisko	749	388	845	484	853	478
25 Minsko	—	—	583	1 201	569	554
Visoj vyskupijoj ofic.	24 283	14 995	23 918	20 358	28 508	12 359
Visoj vyskupijoj tikrai ir be Minsko	**23 861**	**14 995**	**23 350**	**19 157**	**28 034**	**11 805**

Lentelė IV.
Skaičius vedybų.

Dekanatai	1783	1784	1786	
1 Vilniaus	753	780	673	
2 Pabaisko	378	414	378	
3 Ašmenos	499	461	407	
4 Lydos	591	572	450	
5 Rodunės	393	514	319	
6 Ukmergės	636	513	250	
7 Kupiškio	862	948	742	
8 Braslavo	943	1 029	872	
9 Trakų	661	509	305	
10 Simno	430	448	408	
11 Gardino	495	538	469	
Pernešti	6 641	6 726	5 273	

Dekanatai	1783	1784	1786	
Pernešta	6 641	6 726	5 273	
12 Kauno	687	560	563	
13 Alytaus	718	796	600	
14 Svyriaus	2 163	616	449	
15 Polocko	301	326	271	
16 Naugardėlio	310	530	290	
17 Slanimo	213	250	116	
18 Rožanos	167	162	90	
19 Raduškavičių	238	190	192	
			Dobriniaus:	
20 Babruisko	151	178	145	
21 Augustavo	285	278	219	
22 Knišino	446	389	269	
23 Vitebsko ir Oršos	31	32	47	
24 Volkavisko	396	296	273	
25 Minsko	—	334	268	
Visų vyskupijoj ofic.	12 741	11 462	9 083	
Tikrai be Minsko	12 747	11 339	8 397	

Galop turime ir kultūrinę statistiką — skaičių „studentų“ sulig dekanatų ir luomų, matyti, tai mokiniai visų tais laikais buvusių mokyklų, ir skaičių elgetų elgetynuose (tik 1784 ir 1786 metais).

Lentelė V.

Skaičius „studentų“.

Dekanatai	1783			1784			1786		
	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių
1 Vilniaus	24	14	143	22	47	131	32	12	115
2 Pabaisko	42	13	91	43	20	98	79	18	98
3 Ašmenos	34	29	34	17	18	12	10	9	17
4 Lydos	130	43	36	133	63	36	183	37	6
5 Rodunės	32	25	29	29	23	31	11	8	5
6 Ukmergės	75	47	79	32	24	27	15	15	6
7 Kupiškio	83	70	198	67	54	169	55	51	118
8 Braslavo	88	90	183	104	103	221	108	72	173
9 Trakų	48	44	38	58	32	45	31	43	51
10 Simno	31	90	92	39	78	115	18	86	89
11 Gardino	77	11	25	82	59	55	26	57	23
Pernešti	664	476	948	626	521	940	568	408	701

Dekanatai	1783			1784			1786		
	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių	Bajorų	Miesčionų	Valstiečių
Pernešta	664	476	948	626	521	940	568	408	701
12 Kauno	104	42	48	31	32	20	29	39	17
13 Alytaus	39	81	110	26	111	215	35	178	134
14 Svyriaus	26	46	90	51	55	81	29	52	46
15 Polocko	35	50	32	32	43	20	34	40	25
16 Naugardėlio	10	56	63	15	44	12	1	43	10
17 Slanimo	18	24	9	25	27	4	20	22	3
18 Rožanos	60	52	18	43	44	4	35	55	6
19 Raduškavičių	59	56	38	60	40	30	50	35	16
							Dobriniaus:		
20 Babruisko	58	24	9	39	28	1	35	24	10
21 Augustavo	42	44	78	32	92	62	20	49	47
22 Knišino	30	50	30	28	64	4	33	66	62
23 Vitebsko ir Oršos	—	9	—	12	37	4	29	29	4
24 Volkavisko	42	34	22	40	57	18	18	34	15
25 Minsko	—	—	—	106	50	3	113	17	4
Visoj vyskupijoj	1 207	1 024	1 495	1 146	1 245	1 423	1 047	1 091	1 096
Be Minsko	1 207	1 024	1 495	1 040	1 195	1 420	934	1 074	1 092

Lentelė VI.
Skaičius elgetų elgetynuose.

Dekanatai	1784		1786	
	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų
1 Vilniaus	47	76	40	76
2 Pabaisko	39	67	37	46
3 Ašmenos	36	62	32	67
4 Lydos	48	111	50	101
5 Rodunės	39	85	44	79
6 Ukmergės	54	82	53	82
7 Kupiškio	81	126	—	—
8 Braslavo	61	84	65	88
9 Trakų	—	—	42	38
10 Simno	34	52	37	63
11 Gardino	26	29	31	66
12 Kauno	57	82	59	86
13 Alytaus	52	59	54	63
14 Svyriaus	35	60	44	74
15 Polocko	15	49	24	49
16 Naugardėlio	34	40	24	34
17 Slanimo	25	36	23	24
Pernešti	683	1 100	659	1 036

Dekanatai	1784		1786	
	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų
Pernešta	683	1 100	659	1 037
18 Rožanos	23	35	22	37
19 Raduškavičių	18	26	24	26
			Dobriniaus:	
20 Babruisko	6	11	6	10
21 Augustavo	22	33	19	34
22 Knišino	34	49	35	53
23 Vitebsko ir Oršos	3	13	4	10
24 Volkavisko	29	29	35	32
25 Minsko	36	48	8	17
Visoj vyskupijoj	853	1 344	812	1 255
Tikrai ir be Minsko	818	1 300	784	1 238

Apytikrį padalijimą į lietuvių ir gudų dekanatus įvedame patys, atskirdami lietuviškuosius brūkšniu.

Dabar įsižiūrėkime į tas lenteles.

I. reikia šiokių tokių pataisų. Bendros sumos visos vyskupijos neatitinka tikrenybei. 1783 m. Kupiškio dekanate parodyta 27 270 suaugusių ir 73 632 vaikų. Čia aiški klaida. Turi būti atvirkščiai, nes apversti skaičiai yra artimiausi bendrai sumai. Be to, 1784 ir 1786 m. įvesta ir Minsko dekanatas, kurio nėra 1783 m. Taigi iš bendrų skaitlinių 1784 ir 1786 m. tenka išmesti Minskas; kitaip joks palyginimas nebus galimas. Tada turėsime

Lentelę VII,

bendrą skaičių suaugusių ir vaikų, skyrium lietuvių ir gudų dekanatuose.

	1783		1784		1786	
	suaug.	vaikų	suaug.	vaikų	suaug.	vaikų
Lietuvių dek.	469 691	176 861	504 831	172 399	468 970	165 915
Gudų dek. (be Minsko)	177 338	56 873	161 332	61 014	173 403	61 161
Viso	647 029	233 634	666 163	233 413	642 373	227 076

Lentelė VIII.

Bendras skaičius suaugusių ir vaikų kartu.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	646 452	677 230	634 885
Gudų dek.	234 211	222 346	234 564
Viso	880 663	899 576	869 449

Suskaitę priauglių, gauname

Lentelę IX.

Priauglius.

	1784		1785 *)		1786	
	Bendras sk.	%	Bendras sk.	%	Bendras sk.	%
Lietuvių dek.	+ 30 778	+ 4,7	— 21 172	— 3,1	— 21 172	— 3,2
Gudų dek.	— 11 865	— 5	+ 6 109	+ 2,8	+ 6 109	— 2,7
Viso	+ 18 913	+ 2,1	— 15 063	— 1,6	— 15 063	— 1,7

*) Skirtumas 1784—1786, 1785 metams padalytas pusiau.

Tokiu būdu laikotarpy 1784—1786 m. visą 1784 m. priauglis Lietuvių dekanatuose padengė nuostolį 1785—1786 m. ir visą nuostolį gudų dekanatuose 1784 m. padengė priauglius 1785—1786 m.

Taip pat ir su kitomis lentelėmis. Tada gausime

Lentelę X.

Skaičius gimusių berniukų ir mergaičių atskirai.

	1783		1784		1786	
	Berniukų	Merginų	Berniukų	Merginų	Berniukų	Merginų
Lietuvių dek.	15 556	13 104	16 057	15 313	14 974	14 685
Gudų dek.	4 635	4 451	5 049	4 955	5 121	5 514
Viso	20 191	17 555	21 106	20 268	20 095	20 199

Lentelė Xa.

Bendras skaičius gimusių.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	28 660	31 370	29 659
Gudų dek.	9 086	10 004	10 635
Viso	37 746	41 374	40 294

Lentelė XI.

Skaičius mirusių.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	18 186	17 519	17 915
Gudų dek.	5 675	5 831	10 119
Viso	23 861	23 350	28 034

Lentelė XII.

Perviršijimas gimusių.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	12 094	14 984	11 744
Gudų dek.	2 901	4 173	61
Viso	14 995	19 157	11 805

Lentelė XIII.

Palyginimas lentelių IX ir XII.

	1784		1788		1786	
	Tikras pr.	Natur. pr.	Tikras pr.	Natur. pr.	Tikras pr.	Natur. pr.
Lietuvių dek.	+ 30 778	+ 12 094	— 21 172	+ 14 984	— 21 172	—
Gudų dek.	— 11 865	+ 2 901	+ 6 109	+ 4 173	+ 6 109	—
Viso						

Lentelė XIII duoda mums galimybės daryti ir šiokių tokių išvadų. Būtent, jog tais metais gyventojų skaičiaus didėjimas ar mažėjimas nepriklausė nuo naturalio priaugliaus, bet nuo išorinių grynai politinių priežasčių. Matyti, čia veikė kilnojimas kariuomenės, seimai ir kitokios priežastys. Galima čia dalinai nustatyti ir tuos dekanatus, kuriuose tos atmainos buvo įvykusios. 13 lietuvių dekanatų virš naturalio priaugliaus skaičiaus gyventojų padidėjo dar 18 684 žm. Tuo pačiu laiku 11 gudų dekanatų skaičius katalikų sumažėjo 14 766 žm.

Taigi gauname, jog greičiausiai iš tų gudų Lietuvos dalies tam tikras skaičius gyventojų persikėlė į lietuvių dalis. Daugiausia sumažėjo katalikų skaičius Polocko, Naujapilio (Naugardėlio), Knišino ir Volkovisko dekanatuose. Lietuvių gi dalyse daugiausia padidėjo Vilniaus, Gardino, ir ypatingai Alytaus dek. Tačiau, matyti, gudų dalis padengė priauglių Raduškavičių, Babruisko, Augustavo, Vitebsko ir Oršos, ir tik

likusių 14 766 žm. perdavė lietuvių daliai, kuri be to dar ypatingai daug atėmė Kupiškio ir Kauno dekanatams. Turint omeny tas politines perturbacijas, kurias tuo metu Lietuvai teko gyventi, mums toksai kilnojimas būtų visai suprantamas. Deja, tikrų išvadų čia daryti negalima; nes nepavyko gauti žinių iš 1785 metų ir tokiu būdu nėra galimybės šių apytikrių išvadų patikrinti. Iš lentelės IX aišku tik, jog 1785—1786 m. ėjo atvirkščiai tendencija — kilnojimas didelių žmonių masių iš grynosios Lietuvos į Gudus ir net Lenkijon, nes gudų dalies priauglius tik dalinai suvartojo nuostolius Lietuvių dekanatuose; abejotina, ar šie žmonės galėjo kitur kur išsikelti, jei bent dalis jų nukeliavo į Žemaičius. Visi tie bangavimai žmonių skaičiaus vien tik karo įvykiais ar išviso politiniais įvykiais tegali būti išaiškinti.

Suvedę kitas lenteles, gauname

Lentelę XIV.

Vedybų skaičius.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	8 046	8 022	6 036
Gudų dek.	4 701	3 257	2 361
Viso	12 747	11 339	8 397

Lentelė XV.

Skaičius „studentų“ sulig luomų.

	1783			1784			1786		
	Baj.	Mies.	Val.	Baj.	Mies.	Val.	Baj.	Mies.	Val.
Lietuvių dek.	807	599	1 106	683	664	1 175	630	625	852
Gudų dek.	380	445	389	377	531	245	304	439	244
Viso	1 187	1 044	1 495	1 060	1 195	1 420	934	1 064	1 096

Lentelė XVI.

Bendras skaičius studentų.

	1783	1784	1786
Lietuvių dek.	2 512	2 522	2 107
Gudų dek.	1 214	1 153	987
Viso	3 726	3 675	3 094

Tos lentelės irgi lyg ir liudytų politinių perturbacijų įtaką gyventojų sąstatui. Skaičius vedybų tiek lietuvių, tiek gudų dekanatuose iš viso žymiai sumažėjo ir tai ko ne visuose dekanatuose. Didelių svyravimų čia nepastebima. Vienas tik Svyriaus dekanatas 1783 m. davė nesuprantamai aukštą skaičių vedybų 2163, kuomet 1784 tik 616, o 1786 — 449.

Ta pati tendencija pastebima ir „studentų“ — mokinių skaičiuje. Turint omenyje, kad tais laikais mokėsi jau gerokai paaugę jaunikiai, jų sistematinį mažėjimą galima irgi pastatyti sąryšyje su politiniais įvykiais. Ypatingai, kad visados politinės suirutės neigiamai veikia į mokymąsi. Čia ypatingai pastebiamas pastovumas mokinių iš miestiečių, kurie mažai dalyvavo kariuomenėj. Tuo tarpu bajorų ir valstiečių skaičius kur kas labiau sumažėjo.

Skaičius „studentų“ valstiečių visur sudaro maždaug trečią dalį visų „studentų“. Ypatingai daug valstiečių „studentų“ buvo Vilniaus dekanate, Pabaisko, Kupiškio, Braslavo, Simno ir Alytaus — lietuvių dekanatuose. Gudų dekanatuose nė trečios dalies nesudaro, bet tai suprantama, turint omeny, jog tenai bajorija ir miesčionija daugiausia buvo katalikai, valstiečiai gi pravoslavai; todel vyskupijos statistika apėmė mažąją dalį, vien katalikus.

Elgetų skaičius elgetynuose 1784 ir 1786 m. gan pastovus.

Rietavo agronomijos mokyklos programa.

(V. Biržiškos.)

Oginskių archyve užsiliko programa Rietavo agronomijos mokyklos, L. Ivinskio vedamos. Ji surašyta rusų kalba. Ją paduodame čia lietuvių vertime, manydami, kad ji bus savotiškas Lietuvos mokyklos istorijos dokumentas.

§ I.

Rietavo agronominės mokyklos tikslas suteikti mokiniams teorinį ir praktinį išsilavinimą ir parengti juos prie savystovaus ūkininkavimo. Šį uždavinį vykdydama, ji numato šiam kraštui (miestnosti) prirengti gerai teoriniai ir praktiniai pasiruošusių ūkininkų ir tuo būdu padėti krašto žemės ūkiui pakilti.

§ II.

Bendrą mokymo planą sudaro dalinai žodžio paaiškinimai ir rašto darbai, dalinai praktikos užsiėmimai. Turinys ir ap-

imtis mokslo užsiėmimų išdėstomas žemiau einančioj programoj.

I. Apie užsiėmimą ir gyvenimą ūkio mokykloj.

II. Ūkio mokslas.
1. Bendras ūkio mokslas.
2. Tautos ūkio mokslas.

III. Žemės ūkio mokslas.

a) Žinios iš bendro pavieto žemės ūkio.
1. Klimato mokslas.
2. Dirvos sąstato mokslas.
3. Žemės dirbimas.
4. Mokslas apie trąšas.
5. Mokslas dvarų apkainavimo su praktikos užsiėmimais.
6. Apie ūkio vaismainį.
7. Žemės ūkio bugalterija.
8. Praktikos žemės ūkio žinios.
9. Žinos apie žemės ūkio pagerinimą.

b) Mokslas apie pavieto gamybą:
1. Apie žemės sausinimą ir drenažus.
2. Specialus mokslas apie augalų auginimą.
3. Apie pievų išdirbimą.
4. Apie daržų žemės išdirbimą.
5. Apie vaisinių medžių prižiūrėjimą su praktikos užsiėmimais.
6. Žemės ūkio mašinos ir įrankiai.
7. Apie gyvulių auginimą (arklių, galvijų, avių ir tt. auginimas).

IV. Miškų ūkio mokslas.
1. Apie miškų auginimą ir prižiūrėjimą.
2. Apie miško taksavimą ir vartojimą.
3. Miško ūkio ekskursijos.

V. Susipažinimas su gyvulių gydymu.
1. Naminių gyvulių priežiūra.
2. Mokslas apie arklių kaustymą.
3. Veterinariniai-kliniški užsiėmimai.

VI. Iš architektūros.
1. Mokslas apie žemės ūkio trobesius.

VII. Matematikos dalykai.
1. Aritmetika.
2. Mokslas apie mašinas.
3. Praktikos geometrija ir praktinai laukus matuoti ir niveliuoti.

Minėta programa gali būti keičiama sulig reikalo, tik nustačius mokyklos direktoriui ar mokytojui (užbraukta — „ir patvirtinus globėjui, kunigaikščiui Uoginskiui".) Apie galimus programos pakeitimus bus skelbiama gubernijos žiniose.

§ III.

Praktikos mokinių užsiėmimams vesti įtaisytas atskiras „medžių daigynas" ir užleista atskira ferma iš 360 dešimtinių ariamos ir pievos žemės. Kadangi fermos plote yra keletas dirvos rūšių, tai jos tikslas padėti praktiškai įvairias agronomijos šakas pažinti.

§ IV.

Normalis mokyno laikas mokiniams — dveji metai. Pabaigę dvejų metų kursą, mokiniai išbuvę tą laiką mokykloje, prileidžiami prie galutinų viešųjų ekzaminų. Kiekvienam mokiniui išduodamas apie ekzaminų pasekmes atestatas, liudijąs apie jo žinių stovį.

Nustatymui mokinių pasisekimo moksle vartojami keturi įvairūs laipsniai: 1. labai gerai, 2. gerai, 3. pakankamai, 4. vidutiniškai.

Mokiniui pareikalavus, išduodamas jam baigiant apart atestato elgesio liūdymas.

Mokiniai per ekzaminus pasirodę žemiau ne pakankami, gali būti palikti mokykloje dar vieniems metams. Šiam laikui išėjus, jie prileidžiami prie naujų ekzaminų.

Mokslo metų bėgyje mokiniai gali pasirinkti specialėms studijoms vieną ar kelias žemės ūkio šakas, kam jie gali naudotis Direktoriaus patarimais. Rietavo agronomijos mokyklos mokiniai naudojasi vasaros atostogomis sulig taisyklių priimtų vidurinėse Rusijos mokyklose. Vienok šios mokyklos mokiniai per vasaros atostogas pasilieka prie mokyklos praktikos darbams iš žemės ūkio srities, būdami tuo pačiu laiku laisvi nuo teorinių pamokų.

§ V.

Priėmimas kandidatų į Rietavo agronomijos mokyklą prasideda kiekvienų metų gruodžio 15 d. ir baigiasi sausio 6. d. Norinti įstoti praneša apie tą raštu ar žodžiu Direktoriui, pridėdami rašto sutikimą tėvo ar globėjo, jei įstojąs mažametis. Įstojanti turi būti ne jaunesni 17 metų. Įstojanti turi pristatyti paliudymą apie savo ik tam elgesį. Šioms išlygoms ir atatinkantieji ekzaminuojami mokyklos Direktoriaus. Jeigu atsirėmęs ekzaminų rezultatais ir aukščiau privestomis išlygomis, Direk-

torius mato galima priimti kandidatą mokyklon, tai del šio kreipiasi į kunigaikštį Uoginskį; gavęs pastarojo sutikimą, įstojąs įskaitomas mokinių sąrašan ir gauna iš Direktoriaus priėmimo paliudymą.

§ VI.

Iš įstojančių Rietavo mokyklon nereikalaunamas mokslo pasirengimas; vienok įstojimui į mokinių skaičių reikalingas mokėjimas skaityti, rašyti ir keturių paprastų aritmetikos veiksmų ir apart to, užtenkamas išsilavinimas, reikalingas, kad sekmingai klausytų dėstomų mokykloj dalykų. Sprendimas, ar įstojąs atatinka šiems reikalavimams, paliekamas Direktoriui sulig įstojamų ekzaminų.

§ VII.

Drausmės pabaudos už mokinių peržengimą priimtų mokykloje taisyklių uždedamos Direktoriaus. Pabaudų sistema nustatoma toki, koki yra priimta esamose vidurinėse mokyklose. Kuomet drausmės pabaudos nepasiekia tikslo, auklėtinis gali būti iš mokyklos prašalintas, bet būtinai sutikus globėjui (užbraukta „kunigaikščiui Uoginskiui").

§ VIII.

Nuolatinė priežiūra mokyklos tvarkos, mokinių darbo ir elgesio pavedama Direktoriui. Vyriausios mokyklos priežiūros imasi jos globėjas, kunigaikštis Uoginskis.

§ IX.

Mokyklos globėjas, kunigaikštis Uoginskis, prisiima visas mokyklos išlaikymo išlaidas, mokslo priemonėmis ir įrankiais aprūpinimą. Auklėtiniai nemokamai gauna mokslą ir butą; bet maistu ir kitais reikalais auklėtiniai patys save aprūpina. Apart to kunigaikštis Uoginskis pasiima laikyti devynius auklėtinius toj prasmėj, kad jie nemokamai apart buto gauna ir maistą mokykloje; kitus reikalus — rūbus, baltinius ir pan. jie patys pasigamina.

§ X.

Visi minėti programoj dalykai bus dėstomi kaip ir angsčiau žemaičių kalba."

Toki buvo programa pirmutinės Lietuvoje žemės ūkio mokyklos ir vienintėlės tais laikais mokyklos su lietuvių dėstoma kalba. Vienok iš paties rašto, kurį padavėme iš juodraščio, neaišku, ar ištikrųjų mokykla sulig šios programos veikė.

Palangos laikraštis 1886 m. „La Limande".

(V. Biržiškos.)

Pačioj Lietuvoj, užsibaigus sukilimui 1863 m., faktinai sustojo ėję by koki laikraščiai, nė rusų kalba spausdinti. Žinoma tik keletas nelegalių lenkų ir lietuvių laikraštėlių ir fantastinė „Gazeta Szawelska", kurios vienintėlis numeris buvo tyčia sustatytas Kraševskio sukaktuvėms Krokuvoj, nors ir buvęs neva iš Šatrijos Kalno atsiųstas. Šis laikraštis buvo tiek pat nerealus, kaip ir Mickevičiaus pranašystėse išspausdinta „Gazeta Szawelska", neva 1899 metais Šiauliuose turinti pasirodyti.

Tačiau buvęs vienas sluoksnis, kurio bendras uždraudimas nelietė — aristokratija ir rusų biurokratija, kuriems susirinkus 1886 m. Palangos maudyklėse, buvo leidžiamas prancūzų kalba specialus maudyklių litografuotas laikraštis „La Limande. Journal hebdomadaire pour la saison de bains à Połąga parait le Dimanche." Šio laikraščio keturi numeriai yra dabar Valstybės Centraliniame Knygyne Kaune. Nr. 1 pasirodė 1886 m. birželio 22 d., Nr. 2 — birželio 29 d., Nr. 3 liepos 6 d. ir Nr. 4 — liepos 13 d. Ar išėjo daugiau numerių, nežinia. Kaipo atsakomas redaktorius pasirašydavo M. Monstre. Formatas — didelio popieriaus lanko. Puslapio nuo 4 iki 6. Pirmojo ir kitų numerių antgalviai skiriasi — pirmame tik vienam antgalviui „La Limande" buvo matomai klišė — nes jis visai vienodas visuose 4 numeriuose. Numeriai 2—4 — turi matomai irgi iš klišės visai kitai daliai antgalvius. Taip pat Nr. 1 rašyta ne tos pačios rankos ir ne taip rūpestingai, kaip kiti trys numeriai.

Skyriai, kaip ir visuose laikraščiuose: „Partie officielle", „Partie non officielle". „Feuilleton", „Chronique locale", „Théatre et Musique", „Revue Commerciale", „Chronique maritime", „Conversation surprise du parc". „Curriere de province", „Arrivés pour la saison", „Annonces". Skyriuje atvažiavusiųjų (Nr. 1 ir Nr. 2) paduota tik 55 žmonės — daugiau ar visai nebuvo, ar jau laikyta per didele jiems garbe jų pavardės minėti. Tarp atvažiavusiųjų daugiausia rusų biurokratų ir kiek turtingesnių žydų. Tik šis skyrius vienintėlis taip sakant „rimtas" skyrius. Nes laikraštis faktinai buvo humoristikos laikraštis, matomai bene paties Palangos savininko Antano Tiškevičiaus leidžiamas. Pati Palanga iškeliama, lyg didelis miestas, o visi svečiai — aukštais žmonėmis, valdovais ir tt. Visos maudymo sezono smulkmenos išplėčiamos ir rimtai neva aprašomos. Vienu žodžiu laikraštėlio tikslas buvo kiek

paįvairinti gyvenimą nuobodžiaujančios Palangos publikos. Šiuo atžvilgiu reikia pripažinti, kad keliosdešimts metų atgal prieš 1886 m. Druskininkų kurorto lankytojai kur rimčiau mokėdavę laiką praleisti, kas aišku kad ir iš ėjusio panašaus kurorto laikraščio „Ondyna Druskienickich źródeł", ėjusio kelis metus ir suteikusio nemaž ir mokslo medžiagos.

Daukanto laiškai.

(A. Janulaičio, Kaune.)

Prakalba.

I.

Leisdamas S. Daukanto gyvenimą 1912 m., buvau ketinęs išleisti ir jo laiškus, bet tik dabar tegaliu ištesėti savo prižadą. Iš pradžių buvau apsiėmęs tat padaryti Lietuvių Mokslo Draugijai „Lietuvių Tautoj", bet kitoms sąlygoms esant, tenka leisti Kaune kitame laikraštyje — „Mūsų Senovėje".

Įdėtieji 28 Daukanto laiškai rašyti: T. Narbutui, V. Andrejauskui, F. Kuršaičiui, M. Valančiui ir S. Giedraičiui. — Gale pridėtas S. Daukanto tarnybos lapas.

Rašant S. Daukanto gyvenimą, man buvo nežinomi laiškas į S. Giedraitį ir tarnybos lapas.

Laiškai į Narbutą yra (bent prieš karą buvo) Vilniaus Vieš. Knyg. rankraštyne. Visi laiškai rašyti lenkų kalba. Išviso jų 19. Rašyti jie = N N 1—17 iš Petrapilės, būtent N 1 — 22. IV. 1842, N 2 — 13. V. 1842, N 3 — 15. VII. 1842, N 4 — 28. VIII, 1842, N 5 — 24. XI. 1842, N 6 — 11. II. 1843, N 7 — 29. VI. 1843, N 8 — 10. VIII. 1843, N 9 — 23. VIII. 1843, N 10 — 19. IX. 1843, N 11 — 13. XII. 1843, N 12 — 24. XI. 1844, N 13 — 23. II. 1845, N 14 — 12. II. 1845, N 15 — 10. VI. 1845, N 16 — 24. VI. 1846, N 17 — 15. IV. 1848, NN 18—19 iš Varnių, būtent: N 18 — 22. IV. 1851, N 19 — 15. V. 1854.

Prie N 13 pridėtas Narbuto atsakymas, kaip jis yra užsilikęs korespondencijoj su Daukantu.

Į Andrejauskį rašyta 4 laiškai. Rašyti taip pat lenkų kalba. NN 1—3 raš. Petrapilėje, būtent: N 1 — 22. VIII. 1846, N 2 — 6. X. 1846, N 3 — 2. VIII. 1847, N 4 — Petrapilėje apie 1857 m. Visi jie yra privatiniame M. Brenšteino archyve.

Į Kuršaitį yra rašyta 2 laišku vokiškai. N 1 — iš Varnių 11/23. 1853, N 2 — iš Svirlaukio, ties Mintauja — 23. X. 1855.

Išspauzdinta „Mitteilungen der literarischen Gesellschaft“ 13. II. p. 414 — 5, (Originalai prof. A. Kuršaičio rankose).

Į Valančių rašyta 2 laišku lenkų kalba, vienas rašytas iš Petrapilės 5. IV. 1846. (Šis laiškas buvo tarp kitų į Valančių rašytų laiškų. Išpradžių buvo Žemaičių vyskupo raštinėj. Iš ten gavo nusirašyti kun. J. Tumas. Originalas paliko tenpat. Vėliau jisai atsidūrė kun. praloto Borowskio rankose, kuris paaukojo Mokslo Mylėtojų Draugijai Vilniuje (Towarzystwo przyjačiól Nauk.); antras — D-ro Jono Šliūpo paskelbtas „Aušroj“ 1883 m. p. 250, lietuviškame vertime, originalas nežinia kur dingęs.

Į Giedraitį užsiliko 1 laiškas, rašytas 1843. III. 21. iš Petrapilės; jisai yra dabar Kaune tarp Žemaičių Vyskupijos Aktų.

Daukanto laiškų į Gintylą, apie kuriuos mini A. Jakštas „Draugijoj“, surasti neteko.

Laiškus į Narbutą perrašė J. Kairiūkštis; kiti mano žmonos ir mano perrašyti. Lietuvių kalbon, be paskutiniojo, į Giedraitį, kurį aš išverčiau, išvertė A. Balčikonis.

II.

Čionai skelbiama Daukanto laiškai į 5 asmenis — kad lengviau juos supratus, suteikiu šiek-tiek žinių apie tuos korespondentus.

1. Teodoras Narbutas, lietuvos istoriografas, gimė 1784 m., mirė 1864 Vilniuje. Išėjęs Vilniaus universiteto mokslus, 1803 m. persikėlė į Petrapilį ir įstojo į karo inžinieriją. 1809 m. kare su Suomiais ties Abo gavo kontuziją į galvą, delto apkurto. Inžinierijos darbas jį nuvargino, apleido rusų karo tarnybą kapitono laipsnyje, apsigyveno savo dvare Lydos pav., kur per kelioliką metų rinko medžiagą savo darbui „Dzieje narodu Litewskiego“, išleido 9 t. Vilniuje 1835—1841.

Kiti jo darbai: „Pomniki do dziejów litewskich pod względem historycznym, obyczjowem i t. d.“ (1846), Pomniejsze Pisma historyczne“ (1856) ir tt. Yra ir rankraščių.

Yra tai Lietuvos istoriografas, ne istorikas: Surinko iš visur daug žalios medžiagos, bet nemokėjo kritiškai žiūrėti į savo šaltinius. Jo darbai iššaukė nemažai piktų kritikų.

Jisai buvo mėgėjas lietuvių kalbos. Savo gimtinėj parapijoj stengėsi gauti lietuvių kunigą, kaip tat matyti iš Bankevičiaus laiško į Narbutą, kuris bus paskelbtas vėliau. Platesnio aprašymo Narbuto gyvenimo deja neteko rasti.

2. Andrejauskas (Andrzejewski) Vladimiras, Prano sūnus. Gimė 1825 m. Kentreliuose, savo tėvo dvare Telšių pav. Pabaigęs gimnaziją Kražiuose, mokinosi medicinos Maskvoje. Jau iš 4-to kurso 1854 m. buvo paimtas ordinatorium į karo ligoninę Rygoje, paskui baigęs mokslus buvo gydytoju dvasinės seminarijos Varniuose, o iš ten už suteikimą gydytojo pagalbos sukilėliams, sužeistiems mūšyje ties Varniais, ištremtas į Sibyrą kartu su seminarijos inspektorium Dovydaičiu. 1874 m. grįžo Lietuvon. Mirė 1896 m. spalių 28 d. Sivaičių dvare ties Telšiais pas savo brolį Engelbertą. Palaidotas Telšiuose. Buvo nevedęs. Grįžęs Lietuvon keletą metų gydė Liepojoj, Luokėje ir kitose vietose, bet vis trumpą laiką.

Iš Andrejausko dienyno turime tokių žinių apie Daukantą: 1) 16. VIII. 1854 m. buvo Varniuose pas Valančių ir Daukantą. 2) 1857. VI. 12. Pavirvytyj susipažinęs su Daukantu, 3) 1857 VIII. 16 Varniuose pas jį buvęs Daukantas, 4) 1860 IX. 6. Daukantas buvęs pas jį, 5) 1861. IX. 21. Daukantas buvęs pas jį, 6) 1862. I. 27. Iš Varnių laiškas į Daukantą.

Visas žinias apie Andriejausko gyvenimą ir ištrauktas iš jo Dienyno maloniai man suteikė p. Mykolas Brenšteinas 1909 m.

3. Friderikas Kuršaitis (1804—1884). Gimė Noragėliuose prie Gastų (Lankos apskr.) mokytojo šeimynoje. Augo ir mokinosi namie. Tėvas priruošė jį į mokytojus. Nuo 1824 m. buvo mokytoju Naujojoj, 1826 m. Gastuose, 1831 m. Kalthofe prie Prūsų Olandų. Jisai per šalį mokinosi toliau. 1834 m. liovėsi mokytojavęs ir įstojo į Elbingos gimnaziją, kurios mokslus išėjo 1836 m. Tais pačiais metais rudenį įstojo į Karaliaučiaus universitetą, kuriame, patarant Rėzai (gyv. 1776—1840), mokinosi teologijos. Tuo pačiu laiku, kad turėtų iško gyventi, buvo mokytoju Tragheim'e (Karaliaučiaus miesto dalis). 1841 m. buvo pirmieji kvotimai į kunigus, 1842 m. — antrieji. Mirus Rėzai, Kuršaičiui buvo pavesta vesti lietuvių Seminariją Karaliaučiuje, kurią vedė iki 1883 m. Baigęs universitą, pasiliko Karaliaučiuje gyventi, vedė lietuvių seminariją, be to buvo lietuvių kareivių kunigu; jo pamokslų klausyti ateidavo ir atvykusieji į Karaliaučių žvejai. Laiks nuo laiko jis važinėdavo po įvairius Prūsų miestus, lankydamas lietuvių kareivius. — Nuo VII. 1849 iki III. 1880 leido valdžios pašalpa savaitinį lietuvių laikraštį „Keleivį", vedamą konservatyvų dvasioje, raminantį liaudį po 1848 m. revoliucijos audrų, kur kalbama apie paklusnumą vokiečių valdžiai, o apie lietuvių liaudies teises ir jų gynimą neužsiminta.

Tame laikraštyje ar šiaip spaudoje jis nestojo kovon del lietuvių kalbos apgynimo nuo naikinimo. Prasimušęs savo darbais, bet su valdžios pagalba, aukštyn, nedrįso jai priešintis, nors jam nepatiko germanizacija, bet gintis nedrįso, dargi ėmė tarti, kad lietuvių kalba, reiškia ir lietuviai, galį išnykti; jisai skersomis žiūrėjo į Didž. Lietuvos lietuvius.

Kuršaičio visi nuopelnai — lietuvių kalbos tyrinėjimas. Pažino jisai tik Maž. Lietuvos tarmę, o dar tikriau Tilžės—Pakalnės val. Norėjo jisai ištirti ir kitas tarmes. 1872 m. pirmą sykį padarė kelionę į Didž. Lietuvą, o vėliau dar kelius kartus lankėsi. Jam padėjo kelionėje M. Valančiaus rekomendacijos laiškas; Kaune buvo susėjęs su prof. Baronu (Baranausku), Veiveriuose su Kairiūkščiu.

Kuršaitis, kaipo kunigas, stengėsi patenkinti tikybinius lietuvių reikalus, delto leido atatinkamo turinio raštus. Jis peržiūrėjo ir išspauzdino „Augsburgišką Vieros Išpažinimą“, Buniano „Šventojo Kariavimo“ *2* leidimą, pertaisė Veis'o vysk. „Luter'io Mažąją Katakizmą“, peržiūrėjo „Šventojo Rašto“ vertimą naujai spauzdinant, leido „Giesmių Knygas“ keletą leidimų, sutaisė ir išleido kareiviams „Giesmių ir Maldų Knygeles“ (vertimai iš vokiečių kalbos ir originalės) ir tt.

Mokslui jis žinomas, kaipo lietuvių kalbos tyrinėtojas. 1865 m. paskirtas profesorium filosof. skyriaus, 1875 m. dr. phil. honoris causa, 1882 m. Čekų akademija išrinko jį garbės nariu.

Iš jo darbų lietuvių kalbai reikia paminėti: naujai išleido 1843 m. Rėzos Dainas, „Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache“ *2* tomu. 1843—9, „Grammatik der litauischen Sprache“ 1876, lietuvių-vokiečių žodynas, vokiečių dalis 1870 m., lietuvių 1883 m.

Kuršaitis mirė Krante (Kranz) 1884 m. rugp. *23* d.*)

*) Apie Kuršaitį žinias ėmiau iš *2* raštų: 1) Probočių Anius. Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymiausieji lietuvių kalbos mylėtojai. 1920 m. Tilžėje. (p. 61—64). 2) Prūsų Lietuvos Kalendros (p. 49—58) „Fr. Kuršaitis“.

4. Motiejus Valančius — vyskupas. Gimė 1801 m. vas. 16 d. (s. s.) Nastrėnų sodžiuje Salantų parapijoj; mokinos Kalvarijoj (Žemaičiuose) dominikonų mokykloj 1816—1821 m. 1822—4 m. buvo Varnių Seminarijoj, 1824—28 m. Vyriausioj Vilniaus Semin. Į kunigus išvęstas 1828 m., mokytojavo gimnazijoj, kaipo kapelionas, Mozyriuje, o paskui Kražiuose. 1836 m. teologijos magistras, 1840 m. profesorius — adjunktas Vilniaus Dvasinėj Akademijoj, o 1842 m. perėjus jai į Petrapilę, persikėlė tenai, kame išbuvo iki 1845 m. Nuo 1845 m. yra Varnių Seminarijos rektorium. IX. 1849 m. paskirtas Žemaičių vy-

skupu, įšventintas Petrapilėje 25. II. 1850. 1864 m. vyskupo būstinė perkelta į Kauną, ten ir Valančius persikėlė. Mirė 1875 m. gegužės 17 d. — Yra parašęs daug dvasinio ir pasaulinio turinio knygelių. —

Iš istorinių jo darbų žymiausias — „Žemaičių vyskupystė".

5. Simonas Mykolas Giedraitis, vyskupas. Gimė Vilkijos parapijoj, įstojo į Seminariją, Varniuose 1783 m. Kliriku bebūdamas išvažiavo į Varšuvą, kur keletą metų išbuvo pas popiežiaus nuncijų. 1787 m. įšventintas į kunigus; tais pačiais metais tapo teologijos daktaras, paskirtas į Šilavą infulato padėjėju. Išbuvo juo pusantrų metų. 1789 m. paskirtas į vyriausį Lietuvos Tribunalą. Paskui Šilavo infulatu. 1804 m. Žemaičių pavyskupis. 1812 m. išventintas į vyskupus. 1808—1815 m. būdamas katalikų kolegijoj, gyveno Petrapilėje, paskui sugrįžęs į Žemaičius slaugė, kaip įmanydamas, vyskupą Juozą Giedraitį. 1829 m. paskirtas katalikų kolegijos pirmininku, išvažiavo į Petrapilę. Čionai pramintas vyskupo Juozo Giedraičio padėjėju arba koadjutoriu ir įpėdiniu. 1831 m. leido raštus į Žemaičius, atkalbinėdamas nuo sukilimo ir pats važinėjo agituodamas prieš sukilimą.*) Caras Mikalojus apdovanojo jį už tą vargą. — Vyskupui Juozui Giedraičiui prisakyta nieko nedaryti be Simono žinios, taigi šis virto vos ne trikuoju Žemaičių vyskupu. Juozui Giedraičiui mirus (1838 m.), Simonas įsikūrė Alsėdžiuose, pradėjo savotiškai elgtis: nebegalėdamas jau per bažnyčias važinėtis, liepė kunigams paskelbti dirmavosiąs visus į Alsėdžius ateisiančius.**)

Mirė 1844 m.

Apie jo darbuotę kultūros ir švietimo srityje nieko neteko surasti. Jeigu Daukantas kreipėsi į jį, tai kaipo į vyskupą.

* * *

Laiškuose minimi įvairūs mokslininkų ir rašytojų vardai, paaiškinimai apie juos, kiek teko čia surasti, pridėti laiškų knygos galė.

Baigdamas šią prakalbą, turiu išreikšti ačiu už suteiktą pagalbą „Lietuvių Mokslo Dr." Kom. Vilniuje, „Towarzystwo Przyjaciół Nauk" Vilniuje, Viešojo Knyg. Direktoriui, dr. Basanavičiui, M. Bernšteiniui, d-rui prof. S. Košcialkovskiui, prof. S. Volteriui, kun. Penkauskui, kun. A. Aleknai, kun. J. Tumui.

Kaunas, 27. VI. 1922.

---

*) Apie jo darbuotę 1831 m. esu plačiau rašęs savo darbe „Lietuvos kunigai ir 1831 m. revoliucija". „Mūsų Žinynas" 1922 NN 6—7.

**) Žinias ėmiau iš Valančiaus „Žemaičių Vyskupystė" I, 269—272.

Laiškai į J. Narbutą.

1.

Wielmožny Mości
Dobrodzieju.

Nader pochlebny dla siebie odebrałem list od wmwm Pana Dobrodzieja z daty 15 zeszłego Marca, w którym znajduję pochwały na jakie jeszcze nie zasłużyłem: albowiem nieposiadam ani talentu, ani zbiorow literackich, procz dobrych chęci i miłości swojszczyzny. Pierwiej zajmowałem się poszukiwaniami; lecz postrzegłszy że to ciągnie za sabą nader wielkie koszta a razym wolnego czasu i spokojności potrzebuje; więc musiałem to odłozyć na stronę, a jąc się do sledzenia samego języka, lecz i wtym przedmiocie na wiele przeszkod natrafiam.

Ku dziejom narodu Litewskiego przez wmwm Pana Dobrodzieja kontynuowanym jestem z najwyższym szacunkiem i gotow we wszystkim jemu pomagać, ile tylko moje siły i wiadomości pozwolą: zyczyć tylko potrzeba, azeby wmwm Pan Dorbodziej i jednasty tom ogłosił gla umiejszczenia w nim samych materiałow, spodziewam się, iż Pan Professor Onacewicz nieodmowi swojej pomocy, rownież i Pan Daniłowicz,

---

S. Daukanto laiškai į T. Norbutą.

1.

Maloningasis Pone!

Labai malonų gavau iš Tamstos laišką, rašytą praėjusio kovo 15 dieną, kur radau tiek pagyrimų, kurių dar neesu užsitarnavęs: nes neturiu nei dovanos, nei literato gabumų, tik gerų norų ir tėvynės meilę. Pirma buvau užsiėmęs ieškojimais; bet pastebėjęs, kad tas darbas reikalauja perdaug išlaidų, liuoso laiko ir ramybės, pamečiau jį toliau dirbęs ir ėmiau tyrinėti pačią kalbą, bet ir šiam dalyke sutinku nemaža kliūčių.

Tamstos tebeleidžiamus Lietuvių tautos veikalus gerbiu be galo ir esu pasiryžęs Tamstai padėti, kiek leis mano jėgos ir mokėjimas: tik reikia palinkėti, kad Tamsta išleistum ir vienuolikį tomą, išspauzdinęs jame vienus materialus, tikiuosi, kad ir ponas profesorius Onacevičius savo pagalbos nepasigailės, lygia dalia ir ponas Danilavičius, kuris pats sakosi turįs, jei neklystu, lig dviejų tūkstančių dokumentų: nes pirmų-pirmiausia reikia surinkti dokumentus, kurie lig šios dienos tebėra išmėtyti ir nežinomi.

który sam wyznaje, iż ma do dwóch tysięcy, kiedy się niemylę, u siebie dokumentow: albowiem nadewszystko życzyc potrzeba, ażeby najpierwej zebrać dowody bo te są do dzisdnia rozrzucone i nieznane.

Dziwno zkąd to przyszło Panu Daniłowiczowi bytność Ringolda zaprzeczac. Niegdyś w Rydze czytałem przypadkowo rejestr drukowany dokumentow starożytnych w archiwum Ryskim znajdujących się jako osobliwość Cesarzowi Jozefowi II w czasie bytnosci jego w tem miescie przez Magistrat prezentowany[1]). W tym rejestrze były dwie rzeczy nader ciekawe: p i e r w s z a Swiadectwo Obywatelow Ryskich, że Król Mendog jestochrzczony, słowem jego metryka, i d r u g a przywilej jego dany tymże mieszczanom, że mogą handlowac po całej Litwie bez myta s i n e t e l o n e o, roku niemogę tu wskazać, gdyż nie mam przy sobie notatki; lecz niech raczy Wielmożny Kapitan zgłosic się w tym względzie do Pana Napierskiego byłego dozorcy szkół Gubernij Inflantskiej, który Index diplomatyczny Liwonski wydał, on niezawodnie wmwm Panu Dobrodziejowi ten dokument wynajdzie, w którem niepodobienstwo, ażeby ojciec Mendoga niebył wzmiankowany. Chociaż trzeba wiedziec, iż nie niema tru-

[1]) Był w Kijowie 1780 Maja 14. więc i w Rydze musiał bydź pierwiej.

Nuostabu, del kurios priežasties ponas Danilavičius ėmė ginti nebuvus Ringaudo. Kartą Rygoje netikėtai gavau skaityti esantį Rygos archyve spauzdintą senų dokumentų sąrašą, kurį kaip retenybę, magistratas įteikė ciesoriui Juozapui II, jam esant tam mieste.*)

Tame sąraše buvo du labai įdomūs dalykai: viena, Rygos gyventojų liudijimas, kad karalius Mindaugas pasikrikštijęs, ir antra, jo privilėgija, duota tiems patiems miestiečiams, kad galį pirkliauti po visą Lietuvą be muito sine teloneo, metų čia negaliu nurodyti, nes neturiu prie savęs užrašų; bet prašau Gerbiamojo Kapitono tuo reikalu klaustis į poną Napierskį, buvusį Livų gubernijos mokyklų globėją (prievaizdą), kuris išleido Livų diplomatijos rodyklę; jis Tamstai tikrai ras tą dokumentą, kur negalimas daiktas, kad nebūtų minimas Mindaugo tėvas. Nors reikia žinoti, kad nėra jokio sunkesnio daikto, kaip įlįsti į Rygos Magistrato Archyvą, prie kurio, kiek žinau, jokis mokslininkas, net vokietis, negalėjo prieiti, tačiau dabar girdėjau,

*) Kieve buvo 1780 m. gegužės 14 dieną, todel Rygoje turėjo būti anksčiau.

dniejszego, jak dostac się do Archiwum Magistratu Ryzskiego, do którego ile wiem żadyn uczony nawet niemiec niemógł wyjednac sobie wstępu, dopiero słyszałem, że Pan Napierski silnie tentuje o to, niewiem jak się uda.

Przytym najpokorniej proszę wmwm Pana Dobrodzieja, ażebys przez wrodzoną sobie delikatność nieraczył o mnie wspominać w swem szacownem dziele:albowiem to może mi więcej zaszkodzic jak pomodz, przeciwnie zaś wielce będą dzieje Litwy obowiązane P. P. Edwardowi i Kazimierzowi Twardowskim Marszałkowiczom Pinskim, oni silnie starali się, ażeby niektóre wiadomości tyczące się Litwy rąk jego doszły i w następnym miesięcu maju Wielmożny Kapitan niezawodnie otrzyma nowe za ich starannością.

Niemogę przyjemniej konczyc niniejszego listu jak tylko życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności wyznając, iż mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmoznego Kapitana Dobrodzieja.

najnižszym sługą

Petersburg, 22 Kwietnia 1842 r. Szymon Dowkont.

Moj adres: Semenu Egorowiczu Kolležskomu Assessoru w S. Peterburgie. 4-i czasti 2-go kwartala w domie Cerkwi Sw. Stanislawa N 10.

---

kad ponas Napierskis labai tikisi tos malonės, bet nežinau, kaip pavyks.

Be to, labai meldžiu Pono Geradario, kad savo įgimtu malonumu nepaminėtum manęs savo garbingoj knygoje: tai gali man daugiau pakenkti, kiek padėti; priešingai, Lietuvos veikalai bus labai kalti pp. Edvardui ir Kazimierui Tvardauskiams, Pinsko maršalkos vaikams, kurie daug rūpinosi, kad kaikurios žinios apie Lietuvą patektų į Tamstos rankas, ir ateinančiam gegužės mėnesy jų dėka Gerbiamasis Kapitonas tikrai gausi naujų.

Baigdamas šį laišką linkiu Tamstai sveikatos ir visokio pasisekimo, turėdamas garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario

žemiausias tarnas

Simanas Daukantas.

Peterburgas
balandžio 22 d. 1842 m.

Mano adresas: Semionu Jegoroviču Kolležskomu Assessoru v S. Peterburg 4i časti 2go kvartala v domie Cerkvi Sviat. Stanislava N 10.

2.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Wedle przyrzeczenia 22 zeszłego Kwietnia danego, mam honor wmwm Ponu Dobrodziejowi niektóre dokumenta przez zdarzoną okazyą przesłac, lecz nader obolewam natym, iż tak ograniczony mam czas, że ledwie te kilka słow mogę skreslic, poznie bedę sie starał obszerniej o tym napisać. Przytym nader mnie miło jest wyznac, iż zostaję z najwyższym szacunkiem i poważaniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja.
najniższym sługą
Szymon Dowkont.

Maja 13 dnia 1842.

3.

15 Julij 1842 roku.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Dwa listy pisałem do wmwm Pana Dobrodzieja, jedyn pod datą 22 Kwietnia, drugi pod datą 13 Maja roku bieżącego, na

---

2.

Maloningasis Pone!

Prižadėjęs praėjusio balandžio 22. dieną, turiu garbę nusiųsti Ponui Geradariui, pasitaikius progai, kelius dokumentus, tik labai man gaila, kad tiek maža teturiu laiko, ir tegaliu tuos kelius žodžius parašyti, vėliau pasirūpinsiu plačiau apie tai pranešti. Kartu man didžiai malonu išreikšti, kad pasilieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Gegužės 13 dieną
1842.

3.

Liepos 15 d. 1842 m.

Maloningasis Pone!

Du laiškus rašiau jau Gerbiamajam Geradariui, vieną balandžio 22 dieną, antrą gegužės 13 dieną šiais metais, bet ne-

oba niemam najmnieisze wiadomości czy one doszli rąk jego lub nie? i czy otrzymałes posyłkę od Pana Doktora Czarnowskiego, pozniej od Pana Twardowskiego lub Marcinowskiego i tego niewiem, mnie potrzebna jest wiadomość, czy Pan Kapitan będzie nadal kontynuowac wydanie dokumentow nowych tyczących się iego dziejow lub nie?

Pisałem, że Metryka Chrzestna Mendoga znajduie się w Ryskim archiwum, dzis mając wspomniony rejestr drukowany 1780 roku i Grafowi Falckensteinowi (pod którem nazwaniem jak wiadomo, rozumie się Josef II Cesarz) prezentowany, w ktorym na stronicie 5tej czwarty dokument temi słowy oznaczony „Testimonia civitatis Rigensis etc de Baptismo Mendovij, na stronicie 3, drugi dokument tak oznaczony „Mindwe, Regis Lithuaniae, privilegium de libertate telonej Rigensibus, datum 1253". Przy pierwszym dokumencie niema daty. na stronicie 5. Irzeći dokument tak brzmi „Compositio pacis inter Gedemiwięcej odnoszących się dokumentow do Litwy w tym rejestrze num Regem Lithuaniae et status Livoniae, tho Vilne 1323" nieznajduje się. Niech sie udaie Pan Kapitan do Pana Napierskiego on wynajdzie takowe dokumenta.

NB. Zle zrobił P. Kraszewski że mnie w Ateneum pochwalił ja przez to miejsce mogę stracie, gdyz rzeczwiscie nie ja posłałem ale moj naczelnik a on mnie na sztych wystawił. —

---

turiu jokios žinios, ar jie pateko į Tamstos rankas? ir ar gavai siuntinį iš pono daktaro Čarnauskio, paskui iš pono Tvardauskio arba Marcinauskio, taip-pat nežinau. Aš norėčiau žinoti, ar Ponas Kapitonas toliau leisi naujus dokumentus, liečiančius Tamstos veikalus, ar ne?

Esu rašęs, kad Mindaugo krikšto metrikai esą Rygos archyve; dabar turiu minėtąjį sąrašą, spauzdintą 1780 metais ir dovanotą grafui Falkenšteinui (po tuo vardu, kaip žinoma, yra pasislėpęs Ciesor. Juozapas II); tame sąraše ant 5-jo puslapio pažymėtas ketvirtasis dokumentas šiais žodžiais: „Testimonia civitatis Rigensis etc. de Baptismo Mendrovii", ant 3 puslapio, antrasis dokumentas taip pažymėtas: „Mindowe, Regis Lithuaniae, privilegium de libertate telonej Rigensibus, datum 1253". Prie pirmojo dokumento nėra datos. Ant 5 puslapio trečiasis dokumentas pažymėtas šiais žodžiais: „Compositio pacis inter Gedeminum Regem Lithuaniae et status Livoniae, tho Vilne 1323". Daugiau dokumentų, liečiančių Lietuvą, tame sąraše nėra. Tegu Ponas Kapitonas kreipiasi į poną Napierskį, jis tuos dokumentus ras.

Wyszedł w poznaniu pierwszy statut Litewski przy nim znajdują się odciski Herbow Księcia Korybuta, Księcia włodzimierza, Xięcia Lengwina i jakiegos księcia Wana bardzo ciekawe i bardzo różne od siebie. Ja mam kilkanascie familij nobilitowanych P. Zygmonta starego i Zygmonta Augusta z opisaniem ich herbow, ta jest osobliwość że zaden z tych herbow niema właściwego nazwania. Ztąd się pokazuie że niesiecki większą część ich ochrzcił wedle swego widzimisię naśladując niemcow, u nas były dowolne i każdy zmieniał jako godło, i znak iego szczęścia który on sobie obrał i dla tego najwięcej w Litwie na dawnych pieczęciach znaki religijne, węże, zioła i gady i tak na wspomnionej pieczęci Xięcia Włodzimirza, zamiast ogona konskiego naturalnego jest liść poporcia, a nad tym ogonym drzewo dębowe rozgałęzione bez lisci. Życzyć trzeba, żeby Wielmożny Kapitan jeszcze starych dokumentow poszukiwał około Trok i Wilkomirza i Kowna i onych pieczęci wycyfrował jak w pierwszych tomach swego dzieła, toby wielkie swatło rzuciło na tę galęz dziejow Litwy. Jeżeliby życzył sobie nadał zbior starych herbow drukować to ja bym swoje zopisami przysłał. Nadto dobrze byłoby żeby Pan Kapitan zkomunikował się z Uczonemi Pruskiemi w Krolewcu i Berlinie, żeby oni zdieli herby z tych dokumentow,

---

Poznanėje išėjo pirmutinis Lietuvos statutas, prie kurio yra atmušti labai įdomūs ir labai įvairūs šių kunigaikščių erbai: Kaributo, Vladimiro, Lengvino, ir kaž-kokio kunigaikščio Vano. Turiu keliolikos šeimynų, gavusių bajorybę iš Zigmanto Senojo ir Zigmanto Augusto, erbus su jų aprašymais; nuostabu, kad nė vienas iš tų erbų neturi tam tikro vardo. Iš to išeina, kad Niesieckis didesnę jų dalį pakrikštijo savo erbo vardu, kaip man rodos, sekdamas vokiečius. Pas mus jie buvo be jokių taisyklių, ir kiekvienas mainė, kaipo simbolą ir savo laimės ženklą, kurį buvo sau išsirinkęs. Todel Lietuvos senobines antspaudos daugiausia turi religinius ženklus, žalčius, žoles ir kirmėles; ir minėtajam kunigaikščio Vladimiro erbe vietoje tikros arklio uodegos ąžuolo medis su šakomis be lapų. Reikia palinkėti, kad Gerbiamasis Kapitonas dar paieškotum senų dokumentų aplink Trakus, Ukmergę ir Kauną ir jų antspaudas pažymėtum, taip pirmuosiuose savo darbo tomuose, tai mestų didelę šviesą į tą Lietuvos istorijos šaką. Jei Tamsta norėtum ir toliau spauzdinti senųjų erbų rinkinį, tai aš galėčiau atsiųsti savus su aprašymais. Būtų labai gerai, kad Ponas Kapitonas kreiptumeis į Prūsų Karaliaučiaus ir Berlyno mokslininkus, prašydamas jų nuimti erbus nuo tų dokumentų, kuriuos mini Lukas Davidas

które wspomina Lucas David w swoim dziele, zawierane z Litwinami przed 1404. Ktorych sam Lukasz Dawid niektóre pieczęci opisał.

Życzyc też potrzeba, ażeby Wielmożny Kapitan mając już tyle wiadomosci jeszcze raz przejrzał traktat 1224 Kiedy się nie mylę w Kronice Wołynskiej oznaczony i przez Karamzina wspominany z Książętami Litewskiemi Erdzwiłym i drugiemi to jest rozebrał granice starej Litwy: albowiem Pan Wilgocki S. pamięci Regent Sądow Głownych Wilenskich wielki był amator swojszczyzny, on mi opowiadał że na granicach starej Litwy do dzis dnia znajdują się starodawne Kopcy ktore ciągną się między dzisiejszą Gubernią Wołynską i Kijowską azdrugiej strony między gubernią Minska i Polesiem; Zielona puszcza i czarna puszcza zawsze przy Litwie zostawała: na udowodnienia czego tę enegdotę powturzył. Kiedy po ostatnim rozbiorze kraju odmierzono dla Xięcia Potemkina kiedy się niemylę około Łucko na trafiona na bardzo wielki kopiec, któren gdy skopano, nie pamiętam dla jakej przyczyny znaleziono kilka butelek u spodu ledwo 4tą część cieczy w sobie mających woskiem zakorkowanych, gdy wylano na łyżkę srebrną i nad swicą rozegrzano rozlał się po całej stancyi zapach aromatyczny lipowego kwiatu, poznali, że był lipiec; więc ciekawi po na-

---

savo knygoje, ir kurie rašyti su lietuviais prieš 1404 metus. Kaikurias tų dokumentų antspaudas aprašė pats Lukas Davidas.

Taip-pat reikia palinkėti, kad Maloningasis Kapitonas, turėdamas tiek žinių, dar kartą peržiūrėtum 1224 metų traktatą, jei neklystų, Volinijos Kronikoje pažymėtą ir Karamzino paminėtą, su Lietuvos kunigaikščiu Erdivilu ir kitais, t. y. surastum senosios Lietuvos sienas: nes a. a. ponas Vilgockis, Vilniaus Vyriausiųjų Teismų Regentas, buvo didelis savo krašto mylėtojas, ir jis man pasakojo, kad ant senosios Lietuvos sienų lig šios dienos esą teberandami kauburiai (kapčiai). kurie einą tarp dabartinių Volinijos ir Kievo gubernijų, o iš antros pusės tarp Minsko ir Paliesės gubernijų. Žalioji ir juodoji girios visuomet priderėjusios Lietuvai, tam patvirtinti jis papasakojo šį anekdotą. Po paskutinio padalinimo mūsų krašto, matuojant kunigaikščiui Potiomkinui, jei neklystu, aplink Lucką, užtikę labai didelį kauburį, kurį nukasę, nemenu del kokios priežasties, radę dugnyse kelius užlipytus vašku butelius, kuriuose bebuvę likę vos 4-ji dalis skystimo. Pripylus to skystimo į sidabrinį šaukštą ir pakaitinus ant žvakės, pakvipęs liepo žiedais visas kambarys, ir iš to supratę, kad tai buvęs midus. Kurie norėję, išgėrę po pirščiuką, ir tuojau visi, kaip paragavę opijaus, užmigę

parstku wypili, i zaraz wszyscy jak opium wziąwszy posnęli, i ciągle bez ocknienia się 24 godzin przespali, po tej dobie gdy wstali wszyscy jak nowo narodzeni najmniejszego pochmielu nieczuli. Gdy pozniej zaczęli sledzic i dopytywac się u wiesniakow co to za kopiec, oni powiedzieli że to kopiec starej Litewskiej granicy; jakowych kopcow pokazali i więcej, ktore rownież zryto i podobnie znalezono butelki niepełne lipcu, które jakoby zlano w jedną lub wedwie butelki i odesłano do skięcia. Warto byłoby tę granicę dawną dostatecznie opisać, prawda że dzis prawie całą Minską Gubernią część Grodzienskiej i Polesia zajmuie narod ruski, lecz w Poliesiu osiadł on od czasow Jarosława ktory zwalczył Jazygow czyli Jazycznikow Pogan, a w Minskiej wprowadzeni zostali od czasow Olgi, gdzie drewlani czyli mieszkancy Czarnej puszczy pokonani zostali a nadprowadzeni zostali Ruscy ktorzy z resztą Litwinow zleli się w jedno; albowiem tego dowodzą nietylko nazwanie Litewskie miejść i rzek; lecz nawet nazwanie chłopow jeszcze w 1ej połowie 16 wieku. X Dominikan Pietkiewicz rodym Żmudzin w 1838 dzis już zmarły, mi powiadał, kiedy on mieszkał przed 20 laty w Białoruskiej prowincyi około Czernikowa klasztoru imienia niepamiętam; Razu jednego przecha-

---

ir neatsigaudami išmiegoję 24 valandas; po to laiko kai atbudę, tai nejautę, kaip tik gimusieji, jokio svaigimo. Paskui ėmus tyrinėti ir klausinėti sodiečių, iš kur esąs tas kauburys, jie atsakę, kad tas kauburys rodąs senosios Lietuvos sieną; tokių kauburių parodę ir daugiau, juos taip-pat nukasę ir, rodos, taip-pat radę nepilnų midaus butelių, kuriuos supylę į vieną du butelius ir nusiuntę kunigaikščiui. Vertėtų tą senąją sieną tiksliai aprašyti. Tiesa, šiandien beveik visoje Minsko gubernijoje, dalyje Gardino ir Paliesės gyvena rusai, bet Paliesėje jie apsigyveno nuo Jaroslavo laikų, kuris nugalėjo Jazigus arba jažičnikus, stabmeldžius, o Minsko gubernijoje įsikūrę nuo Olgos laikų, kada drevlianai arba juodosios girios gyventojai buvo iššudyti ir buvo pasodinti rusai, kurie sutapo su likusiais lietuviais; tai rodo ne tik lietuviški vietų ir upių pavadinimai, bet ir valstiečių vardai iš 16 amžiaus 1-ios pusės. Kun. dominikonas Petkevičius, kilimo žemaitis, dabar jau miręs, 1834 metais man papasakojo tokį atsitikimą, turėjusį vietą, kada jis gyveno prieš 20 metų Baltarusių provincijoj, apie Černigovą, vienuolyno vardo nebemenu: kartą vaikščiodamas (jo paties žodžiai) einu pro kelius vietinius barzdotus valstiečius, kurie tarp savęs šnekasi lietuviškai; nustebęs, kad šiam

dzając się (jego są słowa) mijam kilku tamecznych chłopow brodatych ktorzy między sobą rozmawiają, dzwięk głosu słyszę mowy Litewskiej, aż się zdumiałem, żeby w tych stronach miał kto mówić tym jezykiem, przyblizam się do nich i przemawiam do nich po Litewsku, oni mnie odpowiadają też po Litewsku, przeżegnałem się z radości i z zdumienia. Aż po długej rozmowie powiedzieli, że oni choc są Greckiego wyznania i mowią wszyscy bardzo dobrze porusku kiedy wychodzą do miast lub są w drodze, lecz gdy zostają w domu to rozmawiają po Litewsku na pamiątkę że oni są Litwini nie Rusini. Nigdy nieuwierzyłby tej powieści ze wszech miarzacnego księdza Lektora Pietkiewicza gdybym niewiedział, że w Kurlandij około Domesnese i w Tukumskim są wsi co w domu mowią po Estonsku czyli Liwonsku a z Łotyszami po Łotewsku i w kosciele kazania w Łotewskim języku słuchają. — To się odnosi co do granic starej Litwy. Pan Wilgocki mowił mnie i to że w nowogrodzkim powiecie Ruscy kłopi kurhany czyli dawne mogiły mają nazywac Łotewkami? wielkiej wagi rzecz — jeżeli to prawda — on sam S. pamięci był nowogrodzianin i nielubił bajek prawic jak pospolicie bywa ze staremi adwoktami, on to mi opowiadał zachęcając ażebym

---

krašte kas kalbėtų ta kalba, prisiartinau prie jų ir prabilau lietuviškai, jie man atsako taip-pat lietuviškai, aš iš džiaugsmo ir nustebimo net persižegnojau. Paskui jie man paaiškino, kad jie, būdami stačiatikiai ir gerai kalbėdami rusiškai, jei jie esti mieste arba kelyje, palikę namie kalbą lietuviškai del atsiminimo, kad jie esą lietuviai, ne rusai.

Niekuomet nepatikėčiau tais gerbiamojo kunigo lektoriaus Petkevičiaus žodžiais, kad nežinočiau, kad Kurše aplink Domesnesę ir Tukumą yra sodžių, kur namie kalba igauniškai, o su latviais latviškai ir bažnyčioje klauso pamokslų latvių kalba. — Tiek apie senosios Lietuvos sienas. Ponas Vilgockas man sakė, kad Novogrudko apskrityje valstiečiai rusai piliakalnius arba senobinius kapus vadiną latvėmis. Tai labai svarbus dalykas, jei tai tiesa. Nabašninkas pats buvo kilimo iš Novogrudko ir nemėgo pasakų, kaip tai paprastai esti su senais advokatais; jis tai papasakojo man ragindamas, kad aš, mokėdamas kalbą, patyrinėčiau tuos dlykus, net išlaidų nebūtų gailėjęsis, bet nelaimė, mirė 1841 metais.

Namų Draugas.

ja znając język zajął się temi rzeczami, nawet uwazałem Kosztow niemiał odmawiac, lecz na nieszczęscie umarł 1841

Przyiaciel Domu.

Czy będzie wydrukowany rejestr przywilejow Litewskich ktore niegdys znajdowali się w Archiwum Radzwiłowski, kiedy będzie drukowany to ja przyszlę jeszcze inny a może i dwa. — Ciekawy jestem wiedziec jakie Pan Kapitan ma manuskrypty lub druki w Litewskim języku? To mnie wielce interesuie.

4.

Wielmożny Mości

Dobrodzieju.

Szacowny list wmwm Pana Dobrodzieja z daty terazniejszego Sierpnia odebrałem, i cieszyłem się widząc go w czerstwem zdrowiu, dałby Bóg swą łaskę utrzymac go nadal w onem tak pożytecznem dla nas. Książka pod tytułym l'art verifier des dates od narodzenia Christusa do 1600 roku zawierająca porownanie rozmaitych dat z naszą Erą kosztuie 150 rub. ass. od roku 1600 do naszych czasow 130 rub. assygn. w ógolie 280 rub. as. za Kilkadziesiąt tomow. Niewiedząc czy w Kapitan przyimie, niekupiłem tego dzieła dla uniknienia pocztowych rochodow; lecz przysiłem mu Tables chrono-

---

Ant šalių yra du prierašai:

1) Ar bus išspauzdinta rodyklė Lietuvos privilėgijų, kurios kadai buvo Radvilų archyve; jei bus spauzdinama, tai aš atsiųsiu dar kitą, o gal dvi. Norėčiau labai žinoti, kokių Ponas Kapitonas turi rankraščių lietuvių kalba? Tai mane didžiai interesuoja.

2) NB. P. Krašiauskis blogai padarė mane pagyręs Ateneum'e, aš galiu del tos priežasties vietos nustoti, nes ištikrųjų ne aš nusiunčiau, bet mano viršininkas. Tai man pavojinga.

4.

Maloningasis pone!

Malonų Pono Geradario laišką, rašytą šį rugpiūčio mėnesį, gavau ir džiaugiausi, kad Tamsta esi sveikas ir drūtas. Kad Dievas ir toliau saugotų Tamstos sveikatą, taip naudingą mums. Knyga L'art vérifier des dates nuo Kristaus gimimo lig 1600 metų, kur yra palyginimai visokių datų su mūsų èra, kaštuoja 150 rub. asig.; nuo 1600 metų lig mūsų laikų — 130 rub. asign., išviso 280 rub. as. už kelias dešimtis tomų. Nežinodamas, ar

logiques par l'abbé Langlet du Fresnoi à Paris 1778, ktora kosztuie trzy rubli srebrem we dwoch tomach, w której każdy rok jest pokazany na jaki indykt przypada, dostałem ją w prywatnej biblitoce, pod warunkiem kiedy się Panu Kapitanowi niepodoba, to raczy znowu książkę odesłac dla zwrocenia temu czyja ona była.

Jeżeli Pan Kapitan trzy konwenta otrzymałes, to wszystkos, otrzymałes, jeżeli zas dwa to nie wszystko; ostatni w maju posłałem przez Pana Twardowskiego który przyrzekł albo sam w Wilnie osobiscie Panu Kapitanowi odac albo w niebytności Pana Kapitana Panu Marćinowskiemu wręczyc tak jak przeszłego roku: raczy Pan Kapitan dowiedziec się u niego czy on widżiał się z Panym Twardowskim czy nie? czy nie wręczył on jemu pakietu dla oddania Panu. Ja niezmiernie życzyłem zeby i te Dokumenta mogły wejść do 10 Tomu jego dzieła, bo byli nader ciekawe i posłużyliby za dostateczną odpowiedz Panu Kraszewskiemu, i obudziliby ciekawość drugich, między innemi była mowa Batorego z Menkemiesa dzieła wypisana, i rozmaite poselstwa, dałem był one Panu Professorowi dla sprawdzenia dat; lecz on naj mniejszej uwagi niezrobiwszy wrocił one mi nazad, musiałem więc odesłac p Pana Twardowskiego z takimi datami z jakiemi znaleziono, niespodziewałem się zeby on tak

---

M. Kapitonas priimtum, to veikalo nepirkau, kad nereikėtų daryti pačtos išlaidų; bet aš Tamstai siunčiu Tables chronologiques par l'abbé Langlet du Tresnoi à Paris 1778; ta knyga dviem tomais ir kaštuoja tris rublius sidabru; joje parodyta, kurį indiktą turi kiekvieni metai. Ją gavau vienam privatiniam knygynėly ir ta sąlyga, kad, jeigu Ponui Kapitonui nepatiktų, vėl grąžintum atiduoti tam, kieno ji yra.

Jei Ponas Kapitonas gavai tris konventus, tai viską gavai, jei, du, tai ne viską: paskutinį nusiunčiau gegužės mėnesį per poną Tvardauskį, kuris prižadėjo arba pats Vilniuje tiesiai Ponui Kapitonui atiduoti, o nesant Pono Kapitono, palikti pas poną Marcinauskį, kaip praėjusiais metais: todel Tamsta sužinok, ar jis matėsi su ponu Tvardauskiu, ar ne? ar jis nepaliko pas jį pakieto atiduoti Tamstai? Aš didžiai geisčiau, kad ir šie dokumentai būtų įdėti į 10 Tamstos raštų tomą, nes jie be galo įdomūs ir būtų atsakymas ponui Krašiauskiui, o kitiems sukeltų domą. Tarp kitų buvo Batoriaus kalba, išrašyta iš Menkemio darbo, ir įvairių pasiuntinybių. Buvau juos davęs ponui profesoriui patikrinti datas, bet jis, neatkreipęs mažiausios domės,

niegodziwie postąpił w tym razie. Dokumenta sciągali się do Panowania Zygmonta Kiejstutowicza których było więcej niżeli w Radzwiłowskim rejestrze jest oznaczonych i do Panowania Kazimierza takie o których Pan w swoim dziele niewspomniał.

Trudno iest Panie Kapitanie ażebys mógł porządkiem wszystko zebrac, drukuj tylko te co mu pod ręką nawiną się: albowiem wszyscy jestesmi smiertelni i czas ulatuie który więcej nie wróci, dobrze i cós zachwycic kiedy niedaje się wszystko. —

Dziwię się że Pan Daniłowicz ktory ma więcej 2000 dokumentow Panu niechce udzielic? Pan Professor ma także wiele ciekawych, lecz on biedny potrzebuie pieniędzy, ja zas nie mogę wydołac, był on napisał krytykę na historyą miasta Wilna po krótce wytykając fałsz w datach i w imionach Książąt, prosiłem gdyby podał do tygodnika; lecz on posłał prywatnie do Kraszewskiego żeby umieścił w Ateneum, Pan Kraszewski odpowiedział, że on będzie miał to na uwadze przy drugim wydaniu tej historyi.

Przysyłem tu jedyn dokument odzielony mi przez Radcę Stanu Wasila Anastazewicza i przepisany z drukowanego znajdującego się w Jego bibliotece, także rejestr przywilejow

---

sugrąžino man juos, todel turėjau išsiųsti per poną Tvardauskį su tokiomis datomis, su kokiomis buvo rasti tie dokumentai. Nesitikėjau, kad jis pisielgtų taip negražiai šiuo kartu. Dokumentai lietė viešpatavimą Zigmanto, Kęstučio sūnaus — kurių buvo daugiau, negu Radvilų saraše pažymėta — ir viešpatavimą Kazimiero — kurių Tamsta savo raštuose neminėjai.

Sunku, Pone Kapitonai, kad galėtum viską puikiai sutvarkyti, todel spauzdink ką pagaudamas: nes mes visi esam mirtingi, ir laikas prabėgs, kuris daugiau nebegrįš. Jei negalima visko suimti, tai gerai bent kiek pagauti.

Stebiuos, kad ponas Danilavičius, kuris turi per 2000 dokumentų, nenori Tamstai duoti! Ponas profesorius turi taip-pat daug įdomių, bet jis vargšas reikalauja pinigų, bet aš negaliu valioti. Jis parašė Vilniaus miesto istorijos kritiką, kur trumpai išrodė datų ir kunigaikščių vardų paklydimus. Buvau jo prašęs duoti savaitraščiui, bet jis nusiuntė Kražiauskiui išspauzdinti Ateneum'e. Ponas Kražiauskis atsakė nepamiršiąs jo pastebėjimų leidžiant tą istoriją antru kartu.

Siunčiu čia vieną dokumentą, gautą iš valsybės patarėjo Vasiliaus Anastazevičiaus ir perrašytą iš spauzdinto, esančio

znajdujących się w Imperatorskiej Publicznej bibliotece, i rejestr herbow jakie miemają nazwisk w dyplomatach.

Proszę darować mi za niedokładne moje objasnienie się, cokolwiek niedomagam przy naszym klimacie, bok mi dolega, przytym zycząc mu zdrowia i pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmoznego Kapitana Dobrodzieja.
najniższym sługą
Szymon Dowkont.

Petersburg, 26 sierpnia 1842 r.

5.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Szacowny list wmwm Pana Dobrodzieja z daty 15 zeszłego Wrzesnia odebrałem i cieszyłem się widząc go zawsze czynym literatym choc przy zwątlonem zdrowiu; z moiej strony niezosławało nic więcej tylko spelnic iego ządania, w tem przeciwzięciu wyglądałem okolicznosci przy której mogłbym zadosyć uczynić życzeniom iego. Tym czasem otrzymałem i drugi list wmwm Pana Dobrodzieja z daty 20 Pazdziernika, w

---

jo knygyne, privilėgijų sąrašą, esantį Imperatoriaus Viešajam Knygyne, ir sąrašą erbų, kurie diplomuose (raštuose?) neturi vardų.

Prašau man dovanoti už nedailų mano aiškinimąsi, del mūsų tokio klimato negaluoju, truputį šoną sopa. Linkėdamas Tamstai sveikats ir kloties, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Peterburgas.
Rugpiūčio 26 d. 1842 m.

5.

Maloningasis Pone!

Malonų Pono Geradario laišką, rašytą praėjusiojo rugsėjo 15 dieną, gavau ir džiaugiausi, matydamas Tamstą tebedirbant literato darbą, nors ir sveikatai truputį pasilpnėjus. Iš mano pusės bebuvo likę tik išpildyti Tamstos reikalavimus, del tos priežasties telaukiau geros progos įvykdyti Tamstos linkėji-

ktorym raczył rekomendować mi Wiel: Mickiewicza, który na nieszczęście raczył tylko oddac wizytę W. Prezydentowi Gružewskiemu w wigilią swoiego odjazdu, co gorsza nie znalazł go w domu; gdy nazajutrz o 8 godzinie zrana pojechalismy z Panym Prezydentym do mieszkania Pana Mickiewicza, już go niezastalismy: albowiem powiedziano nam że o 7 tegoż rana wyjechał, i tak wszystko na niczém się skonczyło. P. Mickiewicz u Pana Professora zupełnie niebył. Wedle życzenia jego czytałem list Wielmożnego Kapitana Panu Professorowi, który we wszystkim jego chęci pochwalił; jednakże z moiej strony ile mi się zdaje, że pożytecznej byłoby, żeby Wielmożny Kapitan pierwej sposzyty wydawał, ogłaszajac prenumeratę jak kodex; albowiem wydając kodex poniesi wielkie koszta, amatorow ledwo kilkunastu znajdzie się, choc by tresci nailepiej były ułożone, jednak niepodobieństwo jest znaleść w treści to wszystko co zawiera sam dokument, zdami się że wydając sposzytami zaprenumeratą w wielu pobudzisz ciekawość i kassy swoiej nagle nie zrujnuiesz, a na zamknięciu sposzytow, wydasz kodex, tak mi się zdaje, jednak zostawuie się to do woli Wielmożnego Kapitana. W Wiłkomierskim wielkie kolekcyje ma Wielm. Żagel b. Marszałek Wiłkomierski, jak słyszałem, trzeba jak najprędzej wejść znim stosunki, bo jest cierpiącym,

---

mams. Tuo tarpu gavau ir antrą Pono Geradario laišką, rašytą spalių 20 dieną, kur rekomendavai man gerb. Mickevičių, tačiau jis tebuvo aplankyti pirmininko Gruževskio tą dieną prieš išvažiuojant, bet kaip tyčia jo nerado namie. Antrą dieną, nuvykę su ponu pirmininku ryto 8 valandą į pono Mickevičiaus butą, radome jį jau išvažiavusį: mums pasakė, kad išvažiavęs to paties ryto 7 val. Ir taip viskas niekais pasibaigė. Pas poną profesorių ponas Mickevičius visai nebuvo. Tamstos noru skaičiau Maloningojo Kapitono laišką ponui profesoriui, kuris pagyrė visus Tamstos norus. Bet man rodosi, kad būtų naudingiau, jei Maloningasis Kapitonas leistum sąsiuviniais, paskelbus pirma prenumeratą, kaip kodeksą; nes leizdamas kodeksą, turėtum daug išlaidų, mėgėjų tik gal keliolika tegautum, nors geriausiai būtų parašyta; juk negalima rasti turinyje to visko, kas yra dokumente. Man rodos, leidžiant sąsiuviniais, prenumerata daug kieno atkreiptum akis ir savo kasos tuoi neišsemtum, o baigdamas sąsiuvinius išleistum kodeksą, taip man rodosi, nors Maloningasis Kapitonas gali pasielgti kaip tinkamas. Ukmergės apskrityje turįs dideli rinkinį gerb. Žagelis, buvusis Ukmergės maršalka, bet ji reikėtų pažadinti kuogreičiausiai, nes jis esąs nesveikas

i bezpotomnym, w jednym momencie może zostać jego zbior rozproszonym, Wielm. Kapitanowi samemu trzeba z nim widziec się. Co do rzeczy odemnie żądanych niech będzie spokojnym, P. Doktor jemu znajomy przybył w tutejsze strony dla własnych interesow, który wróci do siebie przed Swiętami albo po swiętach Bożego Narodzenia przez niego nadeszlę Wielmażnemu Kapitanowi to wszystko czego żądał. Transumpt Radzwiłowski w bibliotece publicznej zginął jak do wody wpadł, ciągle proszę Pana Professora ażeby ongo odszukał, lecz daremno, zmiluj się Panie Kapitanie racz swoiej strony list do niego napisać prosząc iego pomocy, on jemu w wielu rzeczach mogłby dopomodz, Proszę mi darować że pózno i krótko na szacowne jedo pisma odpowiadam.
Przy tej okoliczności życząc mu zdrowia i pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważaniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja.

najniższym sługą

Szymon Dowkont.

Petersburg, 24 gbra 1842 r.

---

ir bevaikis: viena diena visas jo rinkinys gali būti išnaikintas. Maloningajam Kapitonui reikėtų su juo pačiam pasimatyti. Del dalykų, manęs prašytų, prašau nesirūpinti. Tamstos pažįstamas daktaras atvyko į šiuos kraštus, jis grįš namo prieš arba po Kalėdų, per jį nusiųsiu Maloningajam Kapitonui viską, ko prašei. Radvilų nuorašas viešajam knygyne išnyko, kaip į vandenį įkrito, nuolat prašau pono profesoriaus jų suieškoti, bet veltui. Tamsta pats iš savo pusės teikis parašyti jam laišką ir prašyti jo padėjimo, jis Tamstai neatsisakytų atlikti daug reikalų.

Prašau dovanoti, kad vėla ir trumpai atsakau į Tamstos malonius laiškus.

Ta proga linkėdamas Tamstai sveikatos ir kloties turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas

Simanas Daukantas.

Peterburgas.
Lapkričio 24 d. 1842 m.

6.

Petersburg 1843 r. 11 Februara.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Szacowne pismo wmwm Pana Dobrodzieja pod datą 12 Grudnia przeszłego roku odebrałem, i cieszyłem się widząc go przy zdrowiu słabem zawsze literackim zawodzie czynnym. Nie mogłem życzeń Wielmożnego Kapitana spelnic, z powodu iż P. Doktor nieukonczył interesów swoich i zostaie jeszcze tutaj.

Staranności wmwm Pana Dobrodzieja są bardzo chwalebne, daj Bože zeby one do skutku przyszły. Wyraz ten Kodex Dipl. mi się zdaie jest strasznym i może wzbudzić wielu niechętnych. Nadto, iż przyidzie się do tego zbioru nie tylko same dypl. akta umiejszczac, ale wszystkie takie dokumenta co wyswiecają obyczaie, prawa, i charakter narodowy, lepiej było zdami się dać zbiorowi skromniejszy tytuł a k t a L i t e w s k i e, tak jak Naruszewicz nazwał i wydrukował na kazdej książce w Metryce Litewskiej A c t a L i t h u a n o r u m tak jak Prussacy mają swoje sławne Acta Borussica które rozmaite materie i dokumenta zawierają sciągające się

6.

Peterburgas.
Vasario 11 d. 1843 m.

Maloningasis Pone!

Pono Geradario laišką, rašytą praėjusių metų gruodžio 12 dieną, gavau ir džiaugiausi, kad Tamsta uoliai tebedirbi literatūros dirvoje, nors ir silpnos esi sveikatos. Negalėjau išpildyti Maloningojo Kapitono norų, nes ir p. daktaras nepabaigė savo reikalų ir tebėra dar čia.

Pono Geradario tikslas labai pagirtinas, duok Dieve, kad jis tik įvyktų. Tas išsireiškimas Kodex Dipl., man rodos, yra baisus ir gali daug kam norą atimti. Be to, į tą rinkinį reiks dėti ne tik dipl. aktus, bet ir visus tuos dokumentus, kurie piešia tautos papročius, teises ir būdą; Geriau būtų, mano nuomone, duoti rinkiniui mažesnį vardą L i e t u v o s a k t a i, kaip Naruševičius pavardino ir išspauzdino ant Lietuvos metrikų kiekvienos knygutės A c t a L i t h u a n o r u m, kaip prūsai turi savo garsiuosius A c t a B o r u s s i c a, kuriuose yra įvairiausių dokumentų, liečiančių Prūsiją, nes pirmajam rinkėjui negalima visko surinkti. Lyvai, rodos, turi dideli savo aktų

do Prus samych. albowiem pierwszemu zbieraczowi niepodobno jest wszystko zebrać. Inflantczycy zdaie się dosyc kompletny mają zbior swoich aktow, jednak iedyn z Rżymu pisał 1832 roku, który miał wstęp do Watykanskiej Biblioteki donosząc, że jeszcze 3 częścią może powiększyc ten zbior tyle się znajduie dokumentow dotąd nikomu nieznanych od noszących się do Inflant, temi czasy P. Turgeniew odkrył w watykanie inwestiturę Xcia Twerskiego p Popieża daną Xięciu Twerskiemu na początku 14 wieku. Zadziwili się tu wszyscy i w cikości zostawili ten dukument. Wieleż tam musi bydz Litwy? Pozniej zas mającemu już akta pod ręką do kompletować z niego Kodex, dopiero zas występowac z nim jest to samo co dobrowolnie podawać siebie zazdrosnym smiałkom na krytykę.

Co się tycze herbarza Litewskiego prócz Kojałowicza Wielmożny Kapitan wielką pomoc znajdzie w pozostałych rękopismach s: pamieci Regenta b. Trybunału Lilewskiego Pana Dworzeckiego, który był Korektorym u P. Zawadzkiego i przed dwuma laty umarł, on mnie mówił w 1820 roku że 9000 familij Litewskich odkrył, które w zadnym herbarzu Polskim niewspomniame, i dodał że na samych Kroliwskich przywilejach fundują się. — Tam bys wielką pomoc znalazł, ponieważ Bobro-

---

rinkinį, tačiau 1832 metais rašė iš Rymo vienas, kuris buvo gavęs leidimą į Vatikano knygyną, kad tas jų rinkinys galįs padidėti dar vienu trečdaliu — tiek ten esą ligšiol nežinomų dokumentų, liečiančių Lyvų žemę; tais laikais Turgenevas radęs Vatikane Tverės kunigaikščio investitūrą, popiežiaus duotą Tverės kunigaikščiui 14 amžio pradžioje. Čia buvo labai nustebę, bet nutylėjo tą dokumentą. Tai kiek ten turi būti Lietuvos?

Paskui jau, turint aktus, kompletuoti iš jų kodeksą, kol kas pasirodyti su juo, tai vistiek lyg pasistatyti save pavyzdžiųjų drąsuolių kritikai.

Del lietuvių erbų knygos, be Kojalavičiaus, Maloningasis Kapitonas rastum daug materijalo paliktuosiuose pono Dvožeckio, b. Lietuvos Teismo regento, rankraščiuose; jis buvo p. Zavadzkio korektorius ir prieš dvejus metus mirė. 1820 metais jis man sakė, kad radęs 9000 lietuvių šeimynų, kurių nemini nė viena lenkų erbų knyga, ir kad remiančiosios pačių karalių privilėgijų. Ten Tamsta rastum didelę paspirtį, nes Bobravičius, kuris Leipcige leidžia Niesiecki, prašė jo, bet vis nesutikęs duoti ketindamas pats išleisti užsienyje.

wicz co w Lipsku Niesieckiego wydaie żądał od niego, lecz on jak słyszałem niezgodził się i chciał sam za granicą wydać. —

Nad to mam najpewniejszą wiadomość że Julian Niemcewicz zawołany Pisarz przed 30 kilku laty uwiozł 27 tomow Infolio z Radzwiłowskiej Biblioteki, manuskryptow tyczących się Litwy, z tych to zbiorow jak się teraz pokazuie, ogłosił on tę sławną mowę Milieszki Posła Smolenskiego w swoim panowaniu Zygmonta III. które ponawiając edycyą w w Wrocławiu wyrzucili; więc tego W. Kapitan niech z cicha sledzi u familiantow? musieli gdzies zachwycic Koroniaszy i już ich nam niewrócą ża żadne skarby do póki slady nasze ekzystują! Chciałbym wiedziec czy ma Wielmożny Kapitan dzieło Dogela Limites Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae? Dzieła Le corps de l'homme, ou l'anatomie et la Physiologie humaines avec planches par le docteur Galet. tu w tym czasie nie znajduie się; lecz jeżeli Pan Doktor życzy sobie do kompletować to niech zaadrysuie się do Pana Belizara księgarza w Petersburgu na newskim prospekcie, on na wiosnę sprowadzi te tomy jakich jemu niedostaie, tom jedyn z rycinami kolorowemi kosztuie 45 rub. assygn. z rycinami niekolorowemi połowę tego. —

Pan Professor zasyła Wielmożnemu Kapitanowi najgłębsze uszanowanie, wiek już nad nim ciąży.

Tikrų turiu žinių, kad Julius Niemcevičius, garsusis rašytojas, prieš 30 metų išnešė iš Radvilų knygyno 27 tomus in folio rankraščių, liečiančių Lietuvą; iš to rinkinio, kaip dabar pasirodo, jis paskelbė garsiąją Milieškos, Smolensko atstovo, kalbą savo veikale: „Viešpatavimas Zigmanto III", kurią leidžiant kitu atveju Vroclavyje, buvo išmesta. Bus kur nučiupę lenkai tegu patylomis teiraujasi pas gimines. Bus kur nučiupę lenkai (koroniarzy? J. B.), ir jie mums už jokius pinigus nebegrąžins! Norėčiau žinoti, ar Mal. Kapitonas turi Dogelio knygą Limites Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae? Knygos Le corps de l'homme, on l'anatomie et la physiologie humaines avec plauches par le docteur Galet čia tuo tarpu nėra, bet jei ponas Daktaras nori gauti, tegu kreipiasi į pono Belizaro knygyną Peterburge, Nevos prospekte, jis pavasarį parsigabens tuos tomus, kurių jam trūksta, vienas tomas su spalvotais piešiniais kaštuoja 45 rub. asign., su paprastais — pusę tos kainos.

Ponas profesorius siunčia Mal. Kapitonui širdingiausių pasveikinimų. Jis jau žmogus senas.

Przy tej okoliczności zawsze mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmoznego Kapitana Dobr.
najnižszym sługą
S. Dowkont.

NB. Tłumaczenie na polskie niepotrzebne moim zdaniem tylko niektóre wyrazy albowiem inaczej kosztow krociowych będzie wymagało.

7.

Wielmožny Mości
Dobrodzieju.

Wedle žądania wmwm Pana Dobrodzieja przysyłem tu przez Wielmoznego Prezydenta Gružewskiego Herbarz Kojałowicza w rękopismie na 120 kilku arkuszach in maximo folio, i księgę zawierającą rozmaite historiczne fakta w liczbie 262 na 220 arkuszach spisane, które raczy Wielmožny Kapitan chronologicznie ułožyc, mnie zas czas niepozwolił tego uskutecznic, wielki žal mi był rozstać się choc na moment z temi reczami, tylko dobre chęci wmwm Pana Dobrodzieja zniewoliły mię do tego, daj Bože žeby tego skutek nastąpił.

Przy tej okoliczności najpokorniej przepraszam Wielmožnego Pana Kapitana, iž przeszłego roku na listy jego z daty

---

Ta proga visuomet turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

NB. Vertimas į lenkų kalbą, mano nuomone, nereikalingas: pakaktų išvertus kaikuriuos žodžius, kitaip būtų labai daug išlaidų.

7.

Maloningasis Pone!

Pono Geradario prašomas, siunčiu per gerbiamąjį pirmininką Gružauskį Kojalavičiaus erbyną rankraštyje ant 120 su viršum lapų in maximo folio ir knygą, kur yra ant 220 lapų surašyta įvairių istorijos faktų 262, kuriuos Maloningasis Kapitonas teikis pats sudėstyti į kronologijos eilę, to padaryti aš neturėjau kada. Labai man gaila buvo nors trumpam laikui skirtis su tais raštais, tiktai geri Tamstos norai privertė mane tai padaryti, todel duok Dieve, kad iš to išeitų nauda.

20 Pazdziernika i 15 wrzesnia do mnie adresowane odpowiadając niepodziękowałem za jego troskliwość o moim zdrowiu; za co mu nieskonczenie jestem obowiązanym; pochodzi to z moiego stanu zdrowia fizycznego i umysłowego, albowiem jestem nader cierpiącym jak z samych listow moich Wielmożny Kapitan może latwo dostrzegać.

Obolewamy wszyscy dobrze życzący wmwm Pana Dobrodziejowi, że do tych czas niewidziemy Kroniki Pana Bychowca tak dawno zapowia—dzianej, bardzo byłaby rzecz chwalebna, gdyby mógł ją przed rozpoczęciem wielkiej pracy ogłosic publiczności przez to zjednałby więcej ufności u spółziomkow swoich.

Co się tycze herbow starodawnych, tych Wielmożny Kapitan może znaczną liczbę znaleść w archiwach Kapitulnych w Wilenskim i Łuckim w Żmudzkim zas zgoła nic niema tylko przed kilkunastu laty widziałem przywilej autentyczny Witowda na Biskupstwo Żmudzkie na pargaminie bez pieczęci (oderwane) dzis ten przywilej znajduie się w Wilenskiej Pałacie Hosudarstwiennych imuszczestw do tych czas był on w Telszach w Lustracyonnej Kommissyi jak mi przeszłego roku doniesiono, warto postarać się o jego kopią przez znajomych tu jej w księgach niemasz.

Ta proga labai atsiprašau Tamstos, kad atsakydamas į Tamstos laiškus, rašytus praėjusių metų spalių 20 d. ir rugsėjo 15, nepadėkojau už Tamstos rūpesčius mano sveikatai; už tai Tamstai aš esu labai kaltas; kilsta tai iš mano kūno ir dvasios sveikatos stovio, nes esu labai nesveikas, kaip iš pačių mano laiškų gali matyti Maloningasis Kapitonas.

Visi Tamstos draugai gailimės, kad ligšiol nematome pono Bychovco Kronioks, taip seniai paskelbtos. Būtų labai malonu, kad ją galėtum išleisti prieš pradedant didelį darbą, tuo rastum daugiau pasitikėjimo savo tautiečių.

Nemaža senųjų erbų Maloningasis Kapitonas gali rasti Vilniaus ir Lucko kapitulų archyvuose, Žemaičių gi visai nieko nėra; tik prieš kelioliką metų mačiau paties Vytauto Žemaičių vyskupijai privilėgiją ant pergamento be antspaudos (atplėšta), dabar ta privivilėgija yra Vilniaus Valstybės turtų rūmuose, lig šiol ji buvus Telšių Liustracijos Komisijoj, kaip man pernai pranešė. Vertėtų per pažįstamus gauti jos kopiją, čia jos knygose nėra.

Del Vilniaus Tamstai turiu aš pranešti, kad pas p. Vincentą Veisenhofą, Ukmergės maršalkos brolį, taip-pat Veisenhofą,

Co do Wilna to mam jeszcze jemu donieść, że u P. Wincentego Weissenhofa Sędziego Granicznego Wiłkomierskiego brata Marszałka Wilkomierskiego także Weissenhofa widziałem plan Wilna bardzo doskonały za czasow Kazimierza Jagielonczyka: albowiem gdzie dzis Bernardynski Klasztor, tam oznaczone Kramy Ruskie w których futrami handlowali, warto o tym pobywać w Wilkomierskim powiecie i dowiedziec się u Pana Weissenhofa gdzie się znajdują papiery Pana Wincentego, niektórzy chcieli od niego nabyc, lecz on żadnym sposobem na to niezgodziłsię i uwazał za pomnik wielkiej wagi, powiadał że przed kilkunastu laty znalazł u jakiegos Niemca złotnika w Wilnie.

Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja.
najniższym sługą
Szymon Dowkont.

Petersburg, 29 Junij 1843 r.

Nad temi dwóma rękopismami posłanemi wmwm Panu Dobrodziejowi osmielam się następne uwagi poczynić: Najprzód co do herbarża, jest rękopism ważny nietylko co do

---

mačiau labai puikų Kazimiero Jogailaičio laikų Vilniaus miesto planą: kur dabar Bernardynų Vienuolynas, ten pažymėtos rusų krautuvės, kur pardavinėję kailinius. Del tos priežasties vertėtų nuvykti į Ukmergės apskritį ir sužinoti iš pono Veisenhofo, kur guli Vincento popieriai. Kaikurie norėjo iš jo nupirkti, bet jis jokiu būdu nesutiko, laikydamas juos didelės vertės paminklu, sakėsi prieš kelioliką metų radęs pas kažkokį vokietį auksakalį.

Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokių pasisekimų turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Peterburgas.
Birželio 29 d. 1843 m.

Del tų dviejų Tamstai nusiųstų rankraščių drįstu padaryti šias pastabas: Erbynas svarbus ne tik del erbų ir del lietuvių šeimynų, bet ir del Lietuvos istorijos po paskutinės unijos, nes jame yra tokių istorijos faktų, kurių niekur kitur nerastum. Gal kartais lenkams, kurie turi savo rankose archyvus, jie buvo ir

tos priežasties spauzdinant reikia būti atsargiau, kad nepatektų herbow i familij Litewskich; lecz też do historyi Litwy po ostatniej unij: albowiem zawiera takie facta historyczne Których w drugim autorze daremno szukać, może też Polskim autorom jako mającym archiwa w swoim ręku i były znajome, jednak że im były nieprzyjemne, to zawijali, jak to mowią, w bawełnę. Z tego względu przy przedrukowaniu trzeba miec staranność, żeby niepopadł się w ręce koroniasza przy korekcie: i tak Kojałowicz mówi Litwini sami jedni dziesięc lat prowadzili wojnę Inflantską, ktorą wojnę był opisał i wydrukował Wołodkowicz czytai pod familią Wołodkowicz. Że magnaci zazdroszcząc sławy Lisowskiemu Nowogrodzianinowi otruli. Ze Radzwił Hetman Litewski wydałwilno Aleksiejowi Michajłowiczowi przez zdradę. Że Żmudzini zrobili spisek i wyrznyli Szwedow w jednej nocy a drugich przepędzili do Kurlandij i Inflant; tych ja wypadkow w Polskich Kronikach nigdzie nieczytałem. Żeby korektę trzymając nieprzemiali datę jak postąpili, kiedy się nie mylę z dziejami wmwm Pane Dobrodzieja, gdzie się mowi o pierwszem wspompieniu jmienia Litewskiego u dziejopisow wiadomo bowiem, że pierwszy Biskup Merzeburski opisując wojnę Bolesława Chrobrego z Henrykiem Cesarzym Niemieckim pierwszy raz w 1009 roku wspomina Poloni, Lituani et Russi, korektorowi dla Litwy

---

žinomi, tačiau kaip jiems buvo nemalonūs, tai ir nutylėjo. Del į rankas, korektą vedant, kokiam lenkui (koroniarz'ui). Kojalavičius sako lietuviai vieni vedę Lyvų karą, kurį aprašė ir išspauzdino Valodkavičius, skaityk prie šeimynos (žodžio): Volodkavičius. Kad didžiūnai pavydėdami Lisanokiui Novogrodiečiui garbės nuodiję, kad Lietuvos etmonas Radvilas atidavęs Vilnių Aleksiejui Mochailovičiui tyčia, kad žemaičiai susimokę, naktį vienus švedus išpiovę, kitus išviję į Kuršą ir Lyvų žemę. Tų atsitikimų lenkų kronikose niekur neteko skaityti. Kad korektą vedant, datų nedarytų, kaip pasielgė, jei neklystų, su Pono Geradario veikalais, kur kalbama apie pirmąjį lietuvių vardo minėjimą: istorikai sako: kad pirmutinis Merzeburgo vyskupas, rašydamas apie Boleslavo Narsiojo karę su Enriku, vokiečių ciesorium, pirmą kartą 1009 metais mini: Poloni, Lituani et Russi. Korektoriai Lietuvai padėjo 1090 metus, vadinas amžiu vėliau! Janockio nuomonę apie to rankraščio vertę išrašiau ir labai stebiuos, kad p. Bobravičius, leizdamas Niesiecką antruoju atveju, nors cituoja Kojalavičiaus rankraštį, tečiau pavardes, nesibaigiančias galūne s k i, kaipo nelenkiškas,

położyli rok 1090 więc wiekiem pozniej? Zdanie Janockiego wypisałem o wartości tego manuscriptu i dziwi mi mocmo, że P. Bobrowicz wydając nową edycyą Niesieckiego chociaz cytuje Rękopism Kojałowicz, jednak familije niekonczące się na ski jako niepolskie opuszcza i to wmwm Dobrodziej wydając na swiat ten rękopism powinien wytknąc Panu Bobrowiczowi, który zazwyczaj idąc za poprzednikami swemi Paprockim i Okolskim albo przerabia Litwinow na Polskie zakonczenie albo zupełnie opuszcza najzacniejsze familije a przeciwnie Polskie familije najbiedniejsze wynosi. Są też w tym rękopismie i niedostatki, naprzod, że małą liczbę familiji tylko zawiera, wielce jest errorny wielu miejscach słowo z pierwszym przypadkiem niezgodzone, o dwuimionach ani pytaj, bo między imionani żadnej komy niema, kopista trzymał się slepo autentyku, że po przepisaniu korrygował z autentykiem tego dowodym są poprawki. Sam autentyk własnoręczny Kojałowicza znajduie się w S Peterburgu w bibliotece Cesarskiej publicznej incrudo pisany po większej części przez skrócenia widac S. pamięci mąż niepospiał sam go oczytac i naczysto przepisac. W samych nazwiskach są pomyłki wydać że jakis Rusin albo Polak skopijował Kojałowicza nieznający Litewskich nazwisk i dla tego wielce niektóre pokalieczył, ktory jak z przedmowy widać 1744 roku niektorym familijom pododawal ze swoich

---

praleidžia, todel Gerbiamasis Kapitonas, leizdamas tą rankraštį, turi prikišti p. Bobravičiui, kuris sekdamas savo pirmtakūnus Paprocką ir Okolską arba perdirba lietuvių pavardes lenkiškomis galūnėmis, arba visai praleidžia garsiausias gimines, o lenkų nė menkiausių giminių nepamiršta pažymėti.

Tam rankraštyje yra ir ydų: viena, permažas skaičius tėra giminių, daug turi klaidų, vietomis nesutinka su vardininko linksniu, apie dvilipes pavardes nėr ko nė klausti, nes tarp vardų nėra jokių skirsmelių, kopisto aklai laikytasi autentiko, kad po perrašymo buvo lyginama su autentiku, liūdija pataisos. Pats Kojalavičiaus autentikas guli Peterburgo Ciesoriaus Viešajam Knygyne, rašytas in crudo daugiausia trumpintais žodžiais. Matyti, nabašninkas nespėjo pats perskaityti ir gražiai perrašyti. Kaikurios pavardės sudarkytos, iš to aišku, kad Kojalavičių kopijavęs koks rusas arba lenkas, nežinąs lietuvių pavardžių; jis, kaip matyti iš prakalbos, 1744 metais kaikurioms giminėms pridėjo savo žinių, kurias įspaudė tarp paragrafų. Spauzdinant, vertėtų tuos priedus spauzdinti gulsčiomis raidėmis. Išmintingas cenzorius galėtų ir pas mus rankraštį pasira-

wiadomości i te położył między paragrafami §§, drugując warto byłoby takowe dodatki po (italisku) leżącemi literami wydrukować, rozumny cenzor mógłby i u mas ten manuskript podpisać dla tego jedynie że po łacinie, tym sam ledwo tysiączny będzie go rozumiał. Jeżeliby tu niemogło, to najlepiej w Krolewcu i to pod tym warunkiem żeby Polak nietrzymał korekty albowiem wszystko to co jest dla nas wazniejszym wyrzuci lub przemieni; tak w poznaniu wydając statut pieczęci same herby Litewskie wycisnęli a dokumentow niewydrukowali, dla tego, żebysmy niewiedzli kontextu przywileju i nieznali pieczęci partykuralnych jako swiadkow przy przywileju przywieszonych. Rękopism ten jak widać napocżątku byłem dedykował S. Pamięci Antoniemu Lachowiczowi, który przyrzekł był mnie koszta dawac na wydrukowanie chociażby i zagranicą; lecz niestety ta szlachetna dusza zgasła z tego swiata nim ja mógłem ukonczyc przeciwziętą pracę. I to trzeba wiedzic że opisanie czyli dokumenta niezgadzają się z genealogiami, dla tego że znaczne familije przysłały mu genealogije ale bez dowodow, więc on linieje umiejscił, ale dowody takie kładł jakie mógł gdzie znaleść częstokroc niezgodne zlinią genealogiczną i bardzo poznych czasow dokumenta, widocznie że niemiał metryk Litewskich pod ręką. Bože moj co tenby człowiek zrobił, gdyby te archiwum miał pod ręką!!! widac że

---

šyti vien del to, kad jis lotyniškas, ir jį suprasti tegalės koks vienas iš tūkstančio. Jeigu čia nebebūtų galima, tai geriausiai Karaliaučiuje ir ta sąlyga, kad nevestų korektas lenkas, kuris svarbiausius mums dalykus išmestų arba praleistų. Taip buvo spauzdinant Poznanėje statutą: pačias lietuvių antspaudas ir erbus padėjo, bet dokumentų neišspauzdino, kad mes nežinotumėm privilėgijų konteksto ir nepažintumėm atskių antspaudų, kaipo liūdininkų, prikabintų prie privilėgijų. Tą rankrašti, kaip matyti iš pradžios, buvau paaukojęs nabašninkui Antanui Lechavičiui, kuris buvo prižadėjęs duoti pinigus jam spauzdinti, nors ir užsienyje, bet jis mirė lig man pabaigiant tą darbą. Reikia žinoti, kad aprašymas arba dokumentai nesutinka su genealogijomis, nes žymios giminės atsiuntė jam savo genealogijas, bet be išrodymų, todel jis, palikęs linijas, išrodymus dėjo tokius, kokių galėjo rasti, kartais nesutinkamus su genealogijos linija, ir labai vėlų laikų dokumentus — matyti, jo rankose nebūta Lietuvos metrikų. Dieve, ką būtų padaręs tas žmogus, kad būtų turėjęs tą archyvą!!! Matyti, jo istorija rašyta be to archyvo, del tos priežasties jis toks ir palankus Sapiegoms. Ar

historyą swoją odgadnąc možno tę jego przychilność ku Sapiehom azali nieotworzą jemu archiwum narodowe! Rękopismu proszę nikomu z rąk nieodawac, chcieli odemnie rozmaitemi drogami koroniasze wykpic 80 czerwonych złotych dawali, sam Hrabia Raczynski 70 dawał, jedynie w tym celu, ażeby na swoj manier przerobic, jednak za nic nieodam; pozwalam drukować tylko ażeby moj rękopism był mnie zwrócony w całości im prędzej tym lepiej, kosztować on w Krolewcu wiele nie może mianowicie jak teraz herby łatwo litografują nad 40 arkuszy całego druku ciceronowym drukiem kazdy drukarz zmiejści, i w tej nadzieji przysyłem go Wielmožnemu Kapitanowi, że on w krótce będzie wydrukowany tylko nie w poznaniu, bo tam go zfałszują jak historyą Litewską sfałszowali Długosz i Kromer a zanimi i Naruszewicz. Jeżeli sam niepoczujesz się na siłach, to czy nieznajdzisz jakiego Witowdowego Zołnierza który by mogł jemu w tym jego heroicznem przecięwzięciu dopomogł, azaliby już zgasła krew starożytnych Getow we wszystkich sercach! Czy nie zlituie się Bog czy nie odchniemy się, pamiętając na pospolite przysłowie kto siebie poważa tego i drudzy powazają.

Drugi rękopism zawiera w sobie rożne przywileje; okazujące stan polityczny tego narodu, i inne rozmaite dokumenta publiczne lub priwatne odnoszące do zwyczajow praw i swo-

---

gi jam neatidarytų tautos archyvo! Rankraščių prašau niekam iš savo rankų nedavinėti; lenkai visokiais būdais norėjo iš manęs išvilioti, davinėjo 80 raudonųjų, pats grafas Račinskis davė 70, kad galėtų savo noru pertaisyti, tečiau niekaip gyvai neduosiu. Spauzdinti leidžiu ta sąlyga, kad rankraštis mano būtų visas man grąžintas ir juo greičiau, tuo geriau; kaštuoti Karaliaučiuje jis daug negali, ypač kaip dabar erbai lengvai litografuojami; spauzdinant ciceronu, kiekvienas spaustuvininkas sutalpintų visą knygą ant 40 lankų. Sakau, tik ta viltim siunčiu Maloningajam Kapitonui, kad jis netrukus bus išspauzdintas, bet ne Poznanėje, nes ten jį sudarkytų, kaip jau yra sudarkę Lietuvos istoriją Dlugošius ir Kromeris, o pagal juos ir Naruševičius. Jeigu pats neįsigalėtum, tai ar nerastum kur kokio Vytauto kareivio, kuris Tamstai padėtų pabaigti tą didelį darbą — ar gi jau būtų visų senobės getų širdyse užgesęs kraujas! Ar gi nepasigailėtų Dievas, ar neatsibustumėm kada, atsiminę žinomąjį priežodį: kas save gerbia, tą ir kiti gerbia.

Antram rankrašty surašytos visokios privilegijos, rodančios tautos politikos stovį, ir kiti įvairūs dokumentai, viešūs ir

bod tego narodu, mianowicie są przywileje wszystkich pierwszych książąt krzescianskich dane priwatnym osobom, z których widać że książęta bez rady nic niemogli robic nawet sam Witowt, który dzis uwielu za naj większego despotę uchodzi z tych dokumentow przekonają się, że nie był takim; kazdy dokument jest oznaczony literami i liczbami w jakiej księdze i na jakiej stronicy znajduie się litery ruskie K. Z. znaczy Kniga zapisiej (księga Zapisowa dawniej libri Insriptionum nazwane) ruskie litery S. D. znaczy sudnych Dieł (księgi sądowe dawniej libri decretorum) litery K. P. D. Knigi publicznych Dieł, libri publicorum negotiorum: Raczy przy tym Wielmożny Kapitan przebaczyć mnie, że wiele rzeczy znajdzisz sobie wiadomomych to jest drukiem ogłoszonych: albowiem niemając pod ręką Muchanowa, zbioru hosudarstwiennych hramot Hrabiego Rumiancowa, i Dogiela wiele rzeczy de novo wypisałem. Przywileje wszystkie są skorygowane; co dowodzą i porownać niebyło czasu ani osoby zktórą mógł to uskutecznic, jednak zwiększą uwagą wypisywałem one jak pierwsze, bo prowadząc paliec po wierszu, punktow, kom i wielkich liter i w autentyku niema, a jakie zas odstępy w autentyku byli takie i ja zachowałem.

Wielce mnie ucieszyła wiadomość, że masz fundować acta Lituanorum, życzyłbym, żebys napoczątku herb Litewski nad ostrą bramą będący za godło postawił, ponieważ jest to

---

privatiniai, liečią tautos papročius, teises ir liuosybes, būtent visos pirmųjų kunigaikščių krikščionių privilėgijos, išduotos privatiniems žmonėms. Iš jų matyti, kad kunigaikščiai be tarybos nieko negalėję veikti, net pats Vytautas, kuris šiais laikais daugelio skaitomas didžiausiu despotu. O tie dokumentai rodo, kad jis visai nebuvęs toks. Kiekvienas dokumentas yra pažymėtas raidėmis ir skaičiais, kurioje knygoje ir ant kelinto puslapio randasi rusiškos raidės K. 3. reiškia (Užrašų knyga, seniau vadinoma libri inscriptionum), rusiškos raidės C. D. reiškia (Teismo Knygos, seniau — libri decretorium), raidės — libri publicorum negotiorum. Maloningasis Kapitonas teiksis man dovanoti, kad daug dalykų rasi žinomų, jau išspauzdintų: neturėdamas Muchanovo, grafo Romiancevo „Sobranije gosudar styennych gramot" ir Dogelio, daug dalykų de novo išrašiau. Bet pasiuntenybių nebuvo kada nei skaityti nei lyginti, nebuvo nei žmogaus padėti, tečiau jas išrašiau su didžiausia doma, kaip ir privilėgijas, vedžiodamas pirštą eilutėmis.

ostatni zabytek znaku narodowego który w króce może zniknąc. Zmoiej strony ile me siły i zdolność pozwolą będą go wspierał. Życzyłby jemu miec pod ręką 1a Codex Pomeranicum Dreyera, tam są traktaty Mendoga z Swiatopełkiem Xiążęciem Pomorskim 2a Sobranie Hosudarstwennych hramot Hr. Rumiancowa, tam widziałem Swidrygajły traktat z Wielkim Nowgorodym, i Kiejstuta z Wielkim Xięciem Moskiewskim, 3ie wyszły dwa tomy Codex Diplomaticum Prusicum zawierający akta do 1333 roku przez Vogta, możeby cokolwiek do naszego kraju znalazło się, mianowicie układ Krzyzakow z Prusami 1232 jesli się niemylę dla pokazania stopnia Ciwilizacyi i obyczaiow owczesnych tego narodu, znajduie się też Mendoga Króla darowania Litwy Mieczowym przywilej w Rigaische Jahrbücher pod tym tutułem jesli się niemylę które sławny Herder będąc nauczycielem w Rydze za czasow Katarzyny pisał, gdzie jest ciekawa rosprawa jego, w której dowodzi, że Mendog był Krolem Litwy zadzwinskiej czyli dzisiejszych Inflant Polskich, nie zas całej Litwy. Ten przywilej chociaż krótki, tym jest ciekawy, że nazwiska Litewskie są podpisane za swiadkow. Przywileju zas Zygmunta Kiejstustowicza Litwie danego, ktorego datę ma Pan Kapitan w Radzwiłowskim Katalogu oznaczoną, niemogłem dostać do rąk powturnie, chociaż przez cały rok modliłem P. Professora gdyby on odszukał, lecz daremno, dzis po smierci Olenina, dy-

---

Taškų, skirsmelių ir didžiųjų raidžių autentike nėra; kokie tarpai buvo autentike, tokiuos ir palikau.

Labai mane nudžiugino žinia, kad žadi aukoti acta Lithuanorum; geisčiau, kad pradžioje simbolu padėtum Lietuvos erą, esantį ant Aušros vartų, nes tai yra paskutinis tautos ženklo paminklas, kuris netrukus gali išnykti. Iš savo pusės, kiek galėdamas, aš padėsiu. Patarčiau Tamstai gauti: 1° Drejero „Codex Pomeranicum“, kur yra Mindaugo traktatai su Pomerės kunigaikščiu Sviatopolku, 2° Gr. Rumiancevo „Sobranije gosudarsvennych gramot“; ten mačiau Švitrigailos traktatą su Didžiuoju Naugardu, ir Kęstučio su Maskvos didžiausiu kunigaikščiu, 3° abu tomus „Codex Diplomaticum Prussicum“, kuriame Fogto surašyti aktai lig 1333 metų, ten gal rastum ką apie savo kraštą, būtent kryžeivių sutartį su prūsais 1232 m., jei neklystu, parodyti civilizacijos laipsniui ir tos tautos ano meto papročiams, paskui karaliaus Mindaugo davimas Lietuvos privilėgijos kardininkams, apie ką rašė „Rigaer Jahrbücher'uose“ tuo vardu, jei neklystu, garsusis Herder'is, būdamas Katarinos

rektorem biblioteki został Hrab. Buturlin członek Rady Państwa, teraz zamieszanie układają się rejestra Manuskriptow, których pierwiej niebyło, więc trzeba czekac nim się uporządkuje, wtym zbiorze przywilejow znajdują się dwa listy, które Zygmuntowi pozwalają wybrać sobie spowiednika wedle upodobania, nie zas tego, którego mu polacy narzucali. Listy Zygmunta Augusta, które ogłosił P. Lachowicz nie on znalazł, lecz P. Professor który niemogąc pod swoim imieniem wydac prosił iego ażeby pod swoim wydał, P. Professor niechwali jego gorliwości w tej mierze to jest w poszukiwaniu. Życzyłbym wielmożnemu Kapitanowi przeczytac uwagi nad temi listami P. Malinowskiego w Tygodniku Petersburskim tego roku umieszczone w Marcowych Numerach, tam on między innemi wymuwił się, że w Archiwum Radzwiłowskim znajduie się pretestacya niektórych Panow Litewskich przeciwko ostatniego przymierza czyli jak drudzy nazywają unij z Polakami 1569 roku, nader ciekawa rzecz, lecz tylko trzeba ostrużnie badac i wypytywacsię bo oni dokumenta Litewskie tają, i wszelkiemi sposobami starają się żeby historyi Litewskiej niebyło. Zdami się w tym archiwum powinno bydz wiele dokumentow interesujących Litwę. Wydając akta zdami się że nietrzeba każdy dokument osobno drukować, lecz we dwie kolumny in 4 jak u Muchanowa przez to wiele oszczędzisz wydatkow na-

---

laikais mokytoju Rygoje; tam savo rašte jis išrodinėja, kad Mindaugas buvęs karalius tos Lietuvos, kur guli už Dauguvos, arba Lyvų žemės, o ne visos Lietuvos. Ta privilėgija nors trumpa, bet įdomi tuo, kad lietuvių pavardės parašytos liudininkais. Duotosios gi Lietuvai Zigmanto Kęstutaičio privilėgijos, kurios datą turi Ponas Kapitonas pažymėtą Radvilų kataloge, vėl negalėjau gauti, nors visus metus meldžiau poną profesorių, kad suieškotų, bet veltui; po Olenino mirties dabar Knygyno direktorium paliko graf. Brutulinas, Valstybės Tarybos narys; dabar didelė suirutė, tvarko rankraščius, kurių pirma nebuvo, todel reikia laukti lig susitvarkant. Tame privilėgijų rinkinyje yra du laiškai, kurie Zigmantui leidžia išsirinkti sau patinkamą kunigą, ne tą, kurį jam kišė lenkai. Zigmanto Augusto laiškus, kuriuos paskelbė p. Liachavičius, rado ne jis, bet p. profesorius, kuris, negalėdamas leisti savo vardu, prašė jo išleisti savo; p. profesorius, negiria jo stropumo del ieškojimo. Patarčiau Maloningajam Kapitonui perskaityti tų laiškų pastabas, kurias surašė p. Malinauskis laikraštyje „Tygodnik Petersburski", išspauzdintas šių metų kovo numeriuose; ten jis tarp kitko pra-

papier, miesce pieczęci można umiescic i we dwóch kolumnach drukując tylko druk powinien bydz drobny, lecz wyrazny, tylko że Wielmożnemu Kapitanowi wiele kosztowac będzie, czy nieznajdziesz jakiego rodaka sobie podobnego. Komunikuj się z P. Vogtum on Panu wiele rzeczy dostarczyc może, pros iego, ażeby on jemu przysłał tę relacyą, której kawałek umiejscił w swoim dziele, ze Mendog dla tego porzucił chrzescianstwo, że kupcy Ryscy niechcieli wrócic towarow na Dzwinie zebranych Trojnatowi Xciu Żmudzkiemu, powture Listu Mistrza Krzyzackiego Juningen, do Papieża w którym oskarza przed nim Jagielę, i donosi że większa część Litwinow chrzci się na Ruską wiarę jak na Łacinską, to jest dokument wielkiej wagi jak pozniej się przekonosz Wielmożny Kapitan z innach dokumentow które dojdą rąk iego. Względem herbow Litewskich familij wiele Pan Kapitan korzystac może w archiwum Kapitulnym wilenskim gdzie są autentyki, tam się odkryje wiele nowszych herbow, rownież po starych domach niegdys zamożnych, trzeba też koniecznie starac się azeby Dworzeckiego zbior był ogłoszony publiczności, on wielce był gorliwym w tej mierze. W tutejszym archiwum do przyszłego herburza Litewskiego mogą bydz nader pożyteczną pomocą: księga N 3. Zapisowych, która zawiera krótki rejestr Kazimierza Jangielonczyka co komu kiedy i w jakim miejscu dano

---

sitarė, kad Radvilų archyve esąs kaikurių Lietuvos bajorų protestas prieš paskutinę tutartį arba, kaip kiti vadina, uniją su lenkais 1519 metais. Baisiai įdomus dalykas, tik reikia tyrinėti labai atsargiai, nes lietuvių dokumentus slepia ir visokiais būdais rūpinasi, kad Lietuvos istorijos nebūtų. Man rodsi, kad tam archyve turi būti daug Lietuvai svarbių dokumentų. Leidžiant aktus, mano nuomone, nereikėtų kiekvieną dokumentą spauzdinti skyrium, bet dviem skiltimis in 4, kaip pas Muchanovą; taip elgiantis, išeitų daug mažiau poperiui, antspaudos vietą galima būtų padėti ir dviejosi skiltyse. Spauzdinto rašto raidės turi būti mažos, bet aiškios. Maloningajam Kapitonui būtų daug išlaidų; todel ar nesusirastum kur panašaus į save tautiečio? Susižinok su p. Fogtu, jis Tamstai galėtų suteikti daug dalykų, prašyk jo atsiųsti tą pranešimą, kurio dalį yra išspauzdinęs savo knygoje, kad Mindaugas del to vėl krikščionybę pametęs, kad rusų pirkliai nenorėję grąžinti prekių, surinktų ant Dauguvos žemaičių kunigaikščiui Treniotai, paskui kryžeivių magistro Juningeno laišką į popiežių, kuriam įskundžia Jogailą ir sako didesnė lietuvių dalis imanti rusų tikybą.

od początku jego panowania w Litwie zawiera kart 94, druga takaz księga pod N 4. Zapisowych zawiera 80 kart czyli półarkuszowek, oto jest cały zabytek z czasow tego króla. Ksiąg Witouda, Swidrigiely, Zygmunta Kiejstutowicza nie masz tylko gdzie niegdzie w pozniejszych przywilejach można napotkać wpisane; procz tego jest popis szlachecki całej Litwy z roku 1528, gdzie cała szlachta Litewska Podlaska, Wołynska Kijawska Bialoruska i Żmudzka, której księgi jest 280 kart. Pieczęci priwatnych bardzo mało a prawie ich niema ponieważ dokumenty w księgi wpisane. Archiwum posiada zgórą tysiąc ksiąg w ogólności. Zwracając się da przywilejow, Tatarskie i Żydowskie rownież duchowne jeszcze nie są spisane, i ta praca jest nad siłę jednego człowieka. Życzę wmwm Panu Dobrodziejowi udawac się zawsze do Pana Professora on posiada wiele materijałow starożytności, pierwej przyrzekał przez P. Doktora nadesłac Wielmożnemu Kapitanowi i niezawodnie nie od mówi tego, jeżeli tylko Wielm. Kapitan zgłosi się do niego.

Bardzo chwalebny jest zamiar Wielm. Kapitana zrobic mappę dawnej Litwy; lecz tę pracę można porownac do owej co to nazywają multorum camelorum onus, gdyby

---

Tas dokumentas labai svarbus, kaip paskui įsitikinsi Malonin-gasis Kapitonas iš kitų dokumentų, kurie pateks į Tamstos rankas. Del lietuvių giminių erbų Ponas Kapitonas gali daug pasinaudoti Vilniaus kapitulos archyve, kur yra patys autentikai; ten galima būtų rasti daug naujesnių erbų; taip pat naudinga būtų pasiknisti po seniau buvusių turtingų giminių poperius. Reikia būtinai pasirūpinti, kad Dvožeckio rinkinys būtų išspauzdintas — tuo žvilgsniu jis buvo labai uolus. Čionykščiam archyve būsimam lietuvių erbynui gali būti labai naudingos šios knygos: Užrašų knyga N 3, kur yra trumpas Kazimiero Jogailaičio sąrašas, kas kam kada ir kurioje vietoje duota nuo pradžios jo viešpatavimo Lietuvoje, turi 94 lapų; kita tokia Užrašų knyga N 4 turi 80 lapų arba puslakščių; tai visas to karaliaus paminklas. Vytauto, Švitrigailos, Zigmanto Kęstutaičių knygų nėra, tik kur-ne-kur vėlesnėse privilegijose galima rasti prierašų; be to, yra 1528 metų visas Lietuvos bajorų sąrašas, kur surašyti visi bajorai Lietuvos, Podliesės, Volinijos, Kievos, Baltarusių ir Žemaičių; tos knygos yra 280 lapų. Privatinių antspaudų labai maža, jų beveik nėra, nes dokumentai surašyti į knygas. Archyvas turi išviso per tūkstantį knygų. Totorius, žydų ir bažnyčios privilėgijos dar neįrašytas, ir tas

dzis dziesięciu natym pracowało i to małoby było. Litwini w 15 i 16 wieku zmienili swoie starodowne familijne nazwiska a w 17 i 18 nazwiska majątkow. Ja się dziwię znajdując w dokumentach w pierszej połowie 16 wieku około Możyra, Minska i Witebska nazwiska chłopow podobne jakie dzis znajduią się na Żmudzi. Jednak pisarze dzis piszący odniesli już grani Litwy do Trok i Wilna, jakby ta garstka ludu dzisiejszej Wilenskiej Gubernij mogła podbic i utrzymac w posłuszeństwie dziesięc razy większą krainę od siebie różną wiarą, jezykiem i obyczajami!! Za moją jeszcze pamięcią jedyn szlachcic swoją fortunę nazwał Szypsziszki, która od wiekow Gegužyne nazywała się! Co dzis mowic o drogach Komuta, Skumonta i Witowda, które w dokumentach są wspominane, a jednak na karcie dawnej Litwy trzeba je oznaczać. Wielmożny Kapitanie racz postępować konsequenter jak starożytni Jego przodkowie jedną rzecz ukonczywszy drugą zaczynali. My wszyscy roziawiwszy się czekamy jego kroniki Bykowca tak dawno zapowiadzianej, a dotąd jej niewidziemy. Powydaniu Kroniki, cały zajmi się zbiorem aktow i dokumentow Litewskich i one publikuj swiatu wedle możności kosztow, te akta będą Wengielnym kamienej historyi tego narodu, owczas

---

darbas vienam žmogui yra nepakeliamas. Patariu Ponui Geradariui visuomet kreiptis į poną profesorių, jis turi daugybę senobinių dalykų, pirma buvo žadėjęs nusiųsti Maloningajam Kapitonui per p. daktarą, todel jis tikrai neatsisakytų, jei Mal. Kapitonas klaustumeis į jį.

Tamstos sumanymas išleisti senosios Lietuvos žemlapį labai gražus; tą darbą galima būtų palyginti su tuo, kuris vadinamas multorum camelorum onus. Kad dabar tą dirbtų dešimtis, ir tai būtų maža. Lietuviai 15 ir 16 amžiuose permainė savo senąsias pavardes, o 17 ir 18 savo dvarų vardus. Aš stebiuosi, rasdamas 16 amžiaus pirmosios pusės dokumentuose apie Mozirą, Minską ir Vitebską valstiečių pavardžių, kurių dabar yra Žemaičiuose. Bet šių dienų rašytojai atkėlė Lietuvos sienas lig Trakų ir Vilniaus, tartum ta saujelė dabartinės Vilniaus gubernijos gyventojų būtų galėjus užkariauti ir valdyti dešimts kartų didesnį kraštą, kuris skyrėsi tikyba, kalba ir papročiais!! Mano minime vienas bajoras praminė Šipšiškiais savo dvarą, kuris pirma buvo vadinamas Gegužinė! Ką čia šiandien bekalbėti apie Komuto, Skumanto ir Vytauto kelius, kurie tėra minimi dokumentuose; juk ir jų reikėtų pažymėti senosios Lietuvos žemlapyje! Maloningasis Kapitonas teikis elg-

nieprzyjaciele niebędą mogli najprawdziwszych faktow w Polemikę swoją zawijać, majac pod ręką zebrane dowody jeżeli nie rodak to przynajmniej zagraniczny napisze. Szlecer sledząc dzieje Rusi nazwał Litwę Grose nation, i bardzo sprawiedliwie, bo zważał pierwiastkową posadę tego narodu i slady jego mowy w odległych okolicach do dzisdnia jeszcze exystujące, sprawdzając i potwierdzając zdanie sławnego Bayera de antiqua Scythia, dzis Pan Daniłowicz to zbije!! Trzeba było pierwej znamienitemu Professorowi przynajmniej choć Kunikacye i deklinacye tej mowy wyuczyc się, to niezawodnie zastanowiłby się i inaczejby sądził o tym narodzie! Drugiego rownież arcyuczonego czytałem list rownie do uczonego pisany, w którem radzi się, czy wspominac bitwy Gedymina pod Owruczym i inne na Wołyniu, dlatego że ich żaden Polski pisarz nie wspomina procz Stryikowskiego Balamuta!!! a jednakże to są Litwini: albowiem pierwiej nazywali się Witowt, Sungajło, Grykpiedis jako Litwini a dzis Witowski, Bardowski Musnicki, niewiem czym oni sami siebie nazywają? Pewnie Sławiano-Russy. Chłop jeszcze Litewski około Kowna Wilkomierza mieszkający przynajmniej czyni różnicę między Starą a Nową Litwę wiliczając starej granice rzekami

---

tis nuosakiai, kaip Tamstos senieji pratėviai: vieną darbą pabaigę, kito imdavosi. Mes visi išsižioję laukiame jau seniai pažadėtos Tamstos Bikovco kronikos, bet ligšiol jos nematome. Išleidęs kroniką, pasiaukok visas Lietuvos aktams ir dokumentams rinkti ir spauzdink juos, kiek bus lėšų. Tie aktai bus mūsų tautos istorijos kertiniu akmeniu, ir mūsų priešininkai polemikoje nebedris slėpti teisingiausių faktų. Turint surinkto tiek materijalo, jei ne tautietis, tai kitas kas iš užsienio parašys. Šleceris, tyrinėdamas rusų istoriją, Lietuvą pavadino g r o s s e N a t i o n ir labai teisingai, nes jis ištyrė, kur lietuviai seniau gyvenę ir kur ligšiol palikę tolimose vietose jų kalbos pėdsakai, patikrindamas ir patvirtindamas žinomojo Bajero nuomonę de antiqua Scythia, o dabar p. Danilavičius tai užgina!! Reikėjo pirma garsiajam profesoriui išmokti tos kalbos bent laikavimo ir linksniavimo, tai tikrai būtų kitaip galvojęs išsprendęs apie tą tautą! Esu skaitęs kito didelio mokslininko laišką, rašytą taip pat į mokslininką, kurio klausia patarimo, ar minėti Gedimino kovas prie Auručiaus ir kitur Volinijoje del to esą, kad jų nemini jokis lenkų rašytojas, išskyrus Srikauskį Apuoką!!! Tačiau tai yra lietuviai: nes pirma jie vadinosi Vytautas, Sungaila ir Grikpėdis, kaipo lietuviai, o dabar Witowski, Bardow-

miastami, a nowej zas zapomniał, i dodaie tam dalejciągni się nowa Litwa, tym samym on powiększa swoją siedzibę 3 lub 4 Guberniami a uczeni już i tej niewiedzą. Szanowny Kapitanie przed wszystkim zbieraj dukumenta i one objawiaj swiatu, jest moment zktórego trzeba korzystać, bo można wkrótce zapadnie klamka, zgłaszaj się do Pana Professora on jemu wiele dostarczyć może, kiedy zechce.

Przysyłem tu żądaną kartę Szuberta, obszerniejszej nad tę niema; niekupiłem całej, ponieważ bardzo droga, lecz na probę tylko samej Wilenskiej Gubernij, która składa się z trzech arkuszow, a razym też przysyłem i książkę zawierającą opisanie kart, jakie się znajdują w Depo z oznaczeniem ceny, — Posyłające się trzy karty każda karta pojedyncza kosztuie jedyn rubel siedemdziesiąt kopiejek srebrem za trzy więc zapłaciłem pięc rubli i dziesięc kopiejek za opakowkę dwadziesiescie kopiejek srebrem w ogole 5 rub. i 30 kopiejek; z tych raczy Wielmożny Kapitan ociągnąc za książeczkę mnie przysłaną, pod tytułem wnętrzne rządy Litwy za August II i Jana III, bardzo dobra i nieskonczenie jemu za nią dziękuję, przynajmniej choc jedyn osmielił się przejsć metę czyli kres historyi Litewskiej Koroniaszamy zakreslony to jest 1569 rok, jednak

---

ski, Musnicki; nežinau, kuo jie patys save vadinasi. Turbūt, slaviais-rusais. Lietuvių valstiečiai, kurie gyvena aplink Kauną ir Ukmergę, bent daro skirtumą tarp senosios ir naujosios Lietuvos, žymėdami senosios sienas upėmis ir miestais, o naujosios pamiršo, tik prideda — ten toliau traukiasi naujoji Lietuva; tuo pačiu jie didina savo šalį 3 arba 4 gubernijomis, o mokslininkai ir tos nežino. Gerbiamasis Kapitone, pirmiausia rink dokumentus ir skelbk juos pasauliui: dabar yra patogus laikas, kuriuo reikia naudotis, gal netrukus nebebus galima. Kreipkis į p. profesorių, jis, jei panorėtų, daug materijalo Tamstai suteiktų.

Siunčiu čia prašomąjį Suberto žemlapį, platesnio už jį nėra; viso nepirkau, labai brangu, pažiūrėti tik pačios Vilniaus gubernijos, trimis laikštais; kartu siunčiu ir knygą su aprašymais žemlapių, kurie yra sandėlyje, ir jų kainomis. Siunčiami žemlapiai kiekvienas kaštuoja vienas rublis ir septyniosdešimtys kapeikų sidabru, tokiuo būdu už tris užmokėjau penkius rubius ir dešimtį kapeikų, už įviniojimą dvidešimts kapeikų sidabru, išviso 5 rub. ir 30 kapeikų; iš jų prašau Maloningojo Kapitono atsiskaityti už man atsiųstąją knygą: „Vidurinė tvarka prie Augusto II ir Jono III“. Knyga labai gera, už ją Tamstai esu didžiai dėkingas: bent vienas drįso peržengti Lietuvos istorijos

i po tym roku mielismy swoje osobne prawo, swoie wojsko, swoią pieczęc i swoich urzędnikow rownych Koroniaszom, jednak do tej pory nikt tej cierniowej drogi nietrzebił, pierwszy tylko Pan Pułkownik Julian Narbut zaczął ją, pewnie drudzą dokonczą, jeżeli nie rodacy, to cudzoziemcy. Podzielku Profes. Lele: nieutyskiwaj, nic tam nieznajdziesz prócz zmartwiernie, durży zwyczajem Koroniaszow jak P. Kraszewski tych którym mało znajome są te strony; między innemi powiada: że Żmudzini mieli koniki nędne jak kozy kosmate! zdaie się że Czackiego zapomniał, który walor koni Zmudzkich dostatecznie opisał; za resztę zas pieniędzy jeżeli cos ciekawego wyszło względym Litwy, raczy też Kupiwszy nadesłac. Wielm. Friderik Sowietnik przybył do stolicy wpołowie Junij. — Z tłumaczeniem i zwydaniem mitologij Litewskiej cokolwiek się wstrzymuj, może bydz że cokolwiek się doda lub ujmie. — Proszę darowac za niezgrabne moje tłumaczenie się pamiętając no to, że jestem cierpiącym na umysle i na ciele.

Jego najniższy Sługa S. D.

NB. Kronika Wołynska wyszła z druku, lecz ja jeszcze nieczytałem.

---

sieną, užbrėžtą lenkų, t. y. 1569 metus. Juk ir po tų metų turėjome savo tam tikras teises, savo kariuomenę, savo antspaudą ir savo valdininkus, lygius lenkams, tačiau niekas lig šiol nebuvo skynęs to erškėčių kelio, pirmas tai pradėjo Ponas Pulkininkas Julius Norbutas, tur būti, kiti pabaigs, jei ne savieji, tai svetimieji. Prof. Lele. knygos netrokšk, nieko gero ten nerasi: dumia akis lenkų papratimu, kaip p. Krašiauskis, tiems, kuriems maža pažįstamas tėra tas kraštas. Tarp kitko sako: „Žemaičiai turėjo arklius menkus, kaip kudlotos ožkos"! Matyti, pamiršęs Čacki, kuris žemaičių arklių vertybę gerai aprašė. Už likusius pinigus prašyčiau, jei būtų kas įdomus išėjęs apie Lietuvą, nupirkti ir atsiųsti. Gerb. Friderikas Sovietnikas atvyko į sostinę birželio mėnesio pusėje. Su lietuvių mitologijos vertimu ir leidimu kiek palūkėk, gal bus galima kiek pridėti arba atimti. Prašau man dovanoti už nemokėjimą aiškintis atsiminus, kad aš esu ir kūnu, ir dvasia nesveikas.

Tamstos žemiausias tarnas

S. D.

NB. Volinijos kronika jau išėjo iš spaudos, bet aš dar neskaičiau jos.

P. S. Od Wielmożnego Prezydenta wziąłem rospiskę o wręczeniu wyżej pomienionych dwóch ksiąg wrękopismie i kart Jeograficznych Wilenskiej Gubernij p. P. Szuberta. — Dowkont.

8.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Pisałem do wmwm Pana Dobrodzieja w ostatnich dniach przeszłego Lipca przez W Prezydenta Gružewskiego, któremu i posyłkę wręczyłem dla Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja; lecz do tych czas najmniejszej wiadomości ani od P. Prezydenta, ani od Wielmożnego Pana Dobrodzieja niemam, więc zostaję w obawie, ażeby posyłka niezginęła, przeto najpokorniej proszę wmwm Pana Dobrodzieja, ażeby raczył mię w kilku słowach uwiadomic jak o zdrowiu swoim tak i o posyłce.

Przypadkowo dostał się do rąk moich na moment regestr litografowany Archiwum Królestwa Polskiego, w którym znalazłem pod rubryką, archiwum dawne sekretnym zwane, pod

---

P. S. Iš gerb. prezidento paėmiau parašą, kad aš jam įdaviau augščiau minėtąsias dvi knygas rankraštyje ir Vilniaus gubernijos Šuberto geografijos žemlapius.

Daukantas.

8.

Maloningasis Pone!

Rašiau Ponui Geradariui paskutinėmis praėjusio liepos mėnesio dienomis per p. prezidentą Gružiauskį, kuriam ir siuntinį įdaviau Maloningajam Kapitonui; bet lig šiol jokios žinios neturiu nei iš p. prezidento, nei iš Maloningojo Geradario, ir pradedu bijoti, kad siuntinys nepražūtų, todel labai prašau Tamstos parašyti kelius žodžius ir apie savo sveikatą, ir apie tą siuntinį.

Netikėtai trumpam laikui pateko į mano rankas litografuotas Lenkų Karalystės Archyvo sąrašas, kur radau rubrikoje, seniau slapta vadinamoje, parodyta tarp kitų dokumentų 97 lietuvių dokumentai, kurių turinys nepažymėtas. Gausi Maloningasis Kapitonas rašyti kokiam išmintingam ir ištikimam žmogui, kad jis peržiūrėtų tuos dokumentus pats ir Tamstai trumpai praneštų jų turinį: nesa kiti gali būti jau Pono Geradario rankose. Nežinant jų turinio, prašyti perrašyti, gali pasidaryti

tym artykułym między innemi dokumentami pokazano 97 dokumentow Litewskich, nieoznaczono ich treści; wypadnie Wielmożnemu Kapitanow pisać do rozumnej i zaufanej sobie osoby, ażeby ona przejrzała takowe dokumenta sama i Wielmożnemu Panu Dobrodziejowi zakomunikowała ich treści pokrótce, żebys mógł wiedziec o ich tresci i wartosci: albowiem mogą niektóre znajdować się już w ręku wmwm Pana Dobrodzieja, każac przepisywać bez uprzednej wiadomosci, może się narazic na koszta bezpotrzebne, 97 dokumentow niezawodnie zajmie sto arkuszow, może i więcej, to niezarty najmować pisarza dla przepisania stu arkuszow. W tutejszej publicznej Imperatorskiej bibliotece odkryte nieznane dotąd dokumenta odnoszące do Litwy każą do myslac się, że między temi 97 dokumentami mogą znajdowac dokumenta przed Kiejstustowe mianowicie z Mazowszem. Spodziewam się że Wielmożny Kapitan potrafi skorzystac ztej okoliczności, tylko tę sprawę trzeba powierzyc człowiekowi w którym masz największą ufność; procz tego musi jeszcze przejrzec sam archiwum Radzwiłowskie, niezawodnie że Pan Malinowski zna one bardzo dobrze; lecz czy zechce szczerze wszystko przez Wielmożnym Kapitanym wyznac. Nad to mam honor donieść jemu że Xiąże Lubomirski przybyły z Galicyi za interesami dostał tensam exemplarz Herbarza Litewskiego przez Koja-

---

daug nereikalingų išlaidų, 97 dokumentai užimtų kokį šimtą lakštų, gal ir daugiau, tai ne juokas samdyti perrašinėtoją šimtui lakštų. Vietiniam Imperatoriaus Viešajam Knygyne neseniai rasti ir ligi šiol nežinomi dokumentai apie Lietuvą verčia manyti, kad tarp tų 97 dokumentų gali būti dokumentų, rašytų prieš Kęstučio laikus, būtent su Mazovija. Tikiuosi, kad Maloningasis Kapitonas mokėsi pasinaudoti ta proga, tik tą reikalą reikia pavesti labai ištikimam žmogui; be to, turėtum pats peržiūrėti Radvilų archyvą, tikrai ponas Malinauskis žino jį gerai, bet ar jis norės viską Maloningajam Kapitonui sakyti? Turiu garbę Tamstai pranešti, kad kunigaikštis Liubomirskis, atvažiavęs su reikalais iš Galicijos, gavo tą patį Kojalavičiaus Lietuvos erbyno egzemplarį, kurį turi ir Maloningasis Kapitonas, pasamdė poną Liachavičių perrašinėti, norėdamas paskui išleisti, vadinas del savo ir del savo tautiečių garbės negaišdamas spauzdink namie arba kur toliau, juo labiau, kad jie išmes, kas jiems yra nemalonu. Mano sveikata truputį taisosi, trečias mėnuo daktarų patariamas geriu atvirintą skystimą, tai man atėmė vidurių sopulį ir protą šiek-tiek palinksmino. Prieš kelias

łowicza, któren Wielmożny Kapitan posiada, najął Pana Lachowicza do przepisywania, z zamiarym wydania go na swiat, więc dla potrzymania swoiej i rodakow sławy bezodciągania drukuj u siebie albo gdzież dalej, tym więcej, ze wyrzną to co im jest niemiłym. Zdrowie moje cokolwiek się poprawuie trzeci miesiąc z porady doktorow piję dekokt z perzu, co mnie odjęło bol wątroby i umysł rozweseliło cokolwiek. Z Panym Sowietnikiem bratym Pańskim kilka dni temu widziałem się dzięki Bógu zdrow krząta się około swoich interesow, miał wkrótce wyjeżdzac.

Przytej okoliczności życząc zdrowia i pomyslnosci mam honor zostawać z naj wyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą

S. Dowkont.

Petersburg, 10 Augusta 1843 r.

9.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Cieszyłem się czytając szacowny list wmwm Pana Dobrodzieja z daty 3 terazniejszego sierpnia, że w pożądanem

---

dienas mačiausi su Tamstos broliu ponu Sovietniku (Patarėju? J. B.), kuris, dėku Dievui, sveikas, varo savo reikalus ir netrukus išvažiuosiąs.

Ta groga linkėdamas sveikatos ir visokios kloties turiu garbę likti didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas

S. Daukantas.

Peterburgas,
Rugpiūčio 10 d. 1843 m.

9.

Maloningasis Pone!

Džiaugiausi skaitydamas Pono Geradario malonų laišką, rašytą šio rugpiūčio 3 dieną, kad esi vis sveikas ir drūtas. Tamstos sumanymas spauzdinti Kojalavičių labai geras, ir teisingai aš jį giriu. Ten yra Liachavičiaus šešėliams paaukojime viena klaida, reikia pataisyti Manibus, o ne Umbris, lotyniškas

zdrowiu zostajesz do tych czas. Rozporządzenie względym druku Kojałowicza bardzo dobre i sprawiedliwe wielce one chwalę. Jest tam jedna omyłka w dedykacyi cieniom Lachowicza trzeba poprawic Manibus nie zaś Umbris wyraz łacinski, jeżeli ta dedikacya ma bydz zostawiona w druku. Lecz zdziwiony nader zostałem z wiadomości, że Wielmożny Kapitan zmienił swoj pierwszy zbawienny projekt i że z biorem rękopismow jego obca osoba ma kierować w druku! daruj Wielmożny Kapitanie że ja do tego zadnym sposobym przystąpic niemogę, z tego powodu najpokorniej proszę wmwm Pana Dobrodzieja ażebys był łaskaw z pierwszą pocztą odesłac mi nazad książkę kopij i niepozwalam z tej książki najmniejszej kopyiki umieszczać w jakich tam dzienikach! mających wychodzic. Wielmożny Kapitanie, Pana oszukali i chcą jeszcze z kompromitować przed rządym (on va vous duper soyez sur votre garde): dopóki mojej księgi niebędę miał w ręku doputy spać niebędę spokojnie w nocy! Bądz spokojny ja Wielmożnego Kapitana nigdy nieopuszczę, tylko proszę i zaklinam natychmiast mnie książkę kopij zwrócic, Pana oszukali, — obszerniej o wszystkim przez P. Sowietnika brata Panskiego jemu doniosę, który ledwo ztąd wyiedzie w koncu Septembra, Kronikę Wołynską i Karty Grodzienskiej i Wołyńskiej Gubernij przez niego jemu nadeszlę, rownież sobranie Gosudarstwieńnych gramot p. Hrab. Rumiancowa także nadeszlę, jeżeli nie-

---

žodis, jei tas paaukojimas bus vėl išspauzdintas. Bet didžiai nustebau sužinojęs, kad Maloningasis atmainei savo pirmąjį sumanymą, ir kad žiūrės spauzdinimo Tamstos rankraščių rinkinio svetima ranka! Dovanok, Maloningasis Kapitone, kad su tuo aš jokiu būdu negaliu sutikti, del tos priežasties labai žemai prašau Pono Geradario pirmąja pačta persiųsti atgal kopijų knygą ir neleidžiu iš tos knygos nė menkiausios kopijėlės spauzdinti kaž-kokiuose ten dienraščiuose! turinčiuose išeiti. Maloningasis Kapitone, Tamstą apgavo ir dar nori sukompromituoti prieš valdžią (on va vous duper, soyez sur votre garde), kol neturėsiu savo knygos rankoje, tol negalėsiu ramiai miegoti! Maloningasis Kapitonas nesirūpink, aš Tamstos niekuomet neapleisiu, tik prašau ir meldžiu tuojau grąžinti man kopijų knygą, Tamstą apgavo, — plačiau apie viską pranešiu per p. Sovietniką, Tamstos brolį, kuris iš čia teišvažiuos rugsėjo gale, per jį nusiųsiu Volinijos Kroniką ir Gardino ir Volinijos gubernijos žemlapius, kartu nusiųsiu ir grafo Rumiancevo „Sobranije gosudarsvennych gramot", jei nebus labai brangu.

pokaże się bardzo drogie. Pomyliłem się pisząc przez P. Prezydenta żeby z ostrej bramy pogoń zrysować sądziłem że tam jedna Litewska dawniejsza, którą widzialem przed 30 laty, lecz słyszę że jest spentana z Polską; więc cudzych Bogow niepotrzeba, mamy i swoje. — Piszę strachowym dla pewności dojscia listu tego.

Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawać z naj wyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
Szczerozyczliwym Przyjacielem
S. Dowkont.

Petersburg, 23. Augusta 1843 r.

Z pierszą pocztą o wyżej pisanym mam honor jemu donieść. —

10.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Szacowne pismo wmwm Pana Dobrodzieja z 10 terazniejszego wrzesnia cokolwiek mię rozweseliło: gdyż spoprzedzającego listu sądziłem, że jest fatum dla tego nieszczęsliwego narodu: albowiem w 1830 Towarzystwo przyjacioł nauk Warszawskie naznaczyło temu nagrodę kto napisze życia

---

Paklydau rašydamas per p. prezidentą, kad nuo Aušros Vartų nupieštų vytį, maniau jį esant senobinį, kurį mačiau prieš 30 metų, bet girdžiu, kad esąs sukergtas su lenkų ženklu; todel svetimų dievų nereikia, gana ir savų. — Del tikrumo rašau laišką apdraudęs.

Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokio pasisekimo, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
geriausias prietelis

Peterburgas S. Daukantas.
Rugpiūčio 23 d. 1843 m.

Pirmąja pačta apie augščiau rašytus dalykus turiu garbę pranešti.

10.

Maloningasis Pone!

Malonus Pono Geradario laiškas, rašytas šio rugsėjo mėnesio 10 dieną, truputį mane pradžiugino: iš ano laiško buvau

Witowda sinchronistycznym nie zas pragmatycznym sposobym. Kruze Professor Gimnazium Kurlandskiego wszędzie gdziebyło w Kronikach Inflantskich Litauer, on wydrukował Libauer, dedykował Cesarzowej Marij Fedorowej i pierscień otrzymał, nakoniec Wielmozny Kapitan co tylko wskrzeszac dzieje tego narodu rozpoczął, znowu jakby miał zaniechać swoiego przeciwzięcia, więc ostatni list iego cokolwiek mię zmiękczył.

Nic niema zbawieniejszego nad zamiar W. Kapitana, to jest zbierać pamiątki tego narodu i one swiatu ogłaszać, albowiem polityka do dzisdnia chowała w sekrecie, jeżeli ktos z kronik odezwał się to go zaraz polemniką i zbili albo przynajmniej w wątpliwość podali. Skoro tylko będą zgromadzone dowody i pamiętniki w tedy historya tego narodu wezmie zupełnie inną postać. Ponieważ do dzisdnia Koroniasze mieszali i zaciemiali i przekręcali fakta, na swoją korzyść a na naszą stratę. Czas przytoczyc jedyn fakt. Wiadomo W Kapitanowi że tego roku mi niepozwala w tej mierze rozpostrzeniac się, dosyć tylko P. Grabowski ogłosił swoje pismo pod tytułym zbior aktow i rozmajtych dokumentow historycznych u Pana Zawadzkiego, w tym zbiorze jest umieszczona investitura Łucka p Jagiellę Xięciu Ostrogskiemu, w tym dokumencie opuscili wyrazy cum taloneo salis, et... który dokument masz u siebie i możesz

---

nusprendęs, kad tą nelaimingąją tautą persekiojąs kaž-koks fatum: nes 1830 m. Varšuvos Mokslo draugija buvo prižadėjus dovaną tam, kuris parašys Vytauto gyvenimą ne sinkronišku, bet pragmatišku būdu. Kuršo gimnazijos mokytojas Kruzė visur, kur buvo Lyvų kronikose Litauer, išspauzdino Libauer, paaukojo tą savo darbą Ciesorienei Marijai Fėodorovnai ir žiedą gavo, pagaliaus, Maloningasis Kapitonas, tik pradėjęs kelti tos tautos istoriją, paskui lyg vėl būtum norėjęs atsisakyti. Todel Tamstos paskutinis laiškas mane truputį nuramino. Nėra išganingesnio darbo už M. Kapitono sumanymą, t. y. rinkti tos tautos paminklus ir leisti į visuomenę, nes politika lig šiol viską slėpė; jei kas atsiliepdavo iš kronikų, tai tą polėmika tuojau sumušdvo arba bent į abejojimą įstumdavo. Tegu tik bus surinkti paminklai ir dokumentai, tai tos tautos istorija tuojau gaus kitą išvaizdą. Lig šiol lenkai, — savo naudai, o mūsų nenaudai, — faktus pindavo, maišydavo ir darkydavo. Laikas man neleidžia plačiai apie tai pasakoti, ganės paminėjus vieną faktą. M. Kapitonui žinoma, jog šiais metais p. Grabauskis išleido knygą vardu „Įvairių istorijos dokumentų rinkinys“ pas poną Za-

sprawdzic, tam są podawane punkta albowiem drugiego wyrazu niemożna było zadnym sposobym wyczytac, wielce ciekawa rzecz wiedzic od jakich przedmiotow i w poganstwie brano już cła. Nie winnym zamiarze jak tylko, kiedy W Kapitan ogłosi przywilej Mendoga dla Ryžan dany, żeby można powiedzic, że to jest fałszywy. Nic mnie nieinteresuie jak te 97 dokumentow Litewskich chowanych w Sekretnym archiwum byłego dawnego rządu Polskiego, jakieby to dokumenta sekretnemi? chyba homagia Xiążąt za czasow Jagiełły. Są slady że wiele bardzo traktatow było przed Olgierdowych i Kiejstutowych które oni skryli. —

Gorliwość tych to w pierwszym liscie jego wymienionych nie jest wielka; albowiem jednemu z nich proponowano nabyć autentyczne przywileje Kozackie prawie wszystkie i domagano się stu dukatow, jednak zalił się przed drugiemi że drogo, a o tytuł Grafa silnie się stara, oto jest jedyn ztych gorliwych literatow.

Pan Daniłowicz gdyby W Kapitanowi sprzyjał, toby mogł jemu to wszystko dostarczyc, co dzis masz przed sobą, wiele to nowości przybyłoby w dziejach iego; lecz on zaczył kryty kować Szlecera, że on nazwał Litewski narod wielkim, niekładąc żadnych dowodow samą tylko polemiką nadrabiając; nakoniec i Ringolda existencyą zaprzeczył samemi domniema-

---

vadzkį; tam rinkinyje yra įdėta Lucko investitūra, Jogailos duota kunigaikščiui Ostrogorskiui; tam dokumente praleido žodžius cum taloneo salis, et... tą dokumentą turi pats ir gali patikrinti. Ten yra atpasakotų punktų, nes kaikurių žodžių jokiu būdu negalima buvo perskaityti; labai įdomu žinoti, nuo kokių daiktų ėmę jau muitą ir stabmeldžiai? Tik tuo tikslu. kaip M. Kapitonas išleisi Mindaugo privilėgiją, duotą Rygiečiams, kad galima būtų pasakyti, jog tai netikras esąs. Niekas man taip nerūpi, kaip tie 97 Lietuvos dokumentai, laikyti buvusios lenkų vyriausybės slaptajame archyve: kokie gi tai galėtų būti dokumentai? Gal Jogailos laikų kunigaikščių priesaikos? Yra ženklų, kad buvę labai daug traktatų prieš Algirdą ir Kęstutį, bet juos jie nuslėpė.

Paminėtųjų Tamstos pirmajame lape stropumas nėra didelis; vienam iš jų buvo atsitikę pirkti beveik visos kazokų privilėgijos už šimtą dukatų, bet jis skundėsi kitiems, kad tai nerbrangu esą, tačiau labai rūpinasi gauti grafo titulą — tai toks vienas iš tų uoliųjų literatų!

Jei p. Danilavičius prijaustų M. Kapitonui, tai jis Tamstai

niami, nie zinnej przyczyny jak tylko ażeby niepowstała i niewyjasniła się historya Litewska.

Niech nieraczy W Kap. w żadne wspołki wchodzic, lecz sam jedyn jak zacząłes tak i koncz, chociaż to z ciężkością przyidzie, jeżeli pierwiej wydasz kronikę a może i 10 tom dziejow wyidzie to tym po prawisz opinią akuratności, swoiej, i będziesz mogł prenumeratę ogłosic, pewnie ci wszyscy co prenumerowali na dzieje będą prenumerować i na akta dołąd jeszcze nieznane, to już tym samym będzie wielka pomoć. Także zyczyłbym żebys nieprzedawał tego dzieła drukarzowi, bo ten zrobi monopolium i położy nadzwyczajną cenę, gdyż przeciwnie życzyc trzeba ażeby jak najwięcej czytało i wiedziało. Dobrze było u Manesa żyda, iego druk widziałem piękny, jeżeliby możność była zabezpieczenia się od przedrukowania. Korekturę może by przyjął Dominik Chodzko Translator Izby Ciwilnej Wileńskiej jest to człowiek uczony i niewiem mało co ustąpi P. Malinowskiemu, i spodziewam się, że on niebędzie wyrzucał i i przekształcał, co do uczonych postrzeżen, tych niepotrzeba (nietrzeba), zwodzic czytelnika nakręconemi rozumowaniami, niech każdy czytelnik sądzi i rozbiera własnym rozumem.

Prawda, Archiwum Radzwiłowskie miało wielkie zasoby,

---

galėtų visko nemaža suteikti, ir Tamstos raštams prisidėtų daug naujų dalykų; bet jis kritikavo Šleceri, kad šis pavadino Lietuvą didžia tauta, be jokių išrodymų, tenkindamasis vienomis polemikos priemonėmis; pagaliaus, jis užgynė Rimgaudo buvimą vienais spėjimais ir tik tuo tikslu, kad nebūtų Lietuvos istorijos. Prašom Tamstai nesidėti į jokią bendrovę, bet kaip vienas pradėjai, taip ir baigk, nors tai ir sunku bus; jei pirma išleistum kroniką, o gal ir veikalų 10 tomą, tai pataisytum savo akuratybę ir galėtum paskelbti prenumeratą; tikrai, kad tie, kurie prenumeravo veikalus, prenumeruotų ir lig šiol nežinomus aktus, tai tuo pačiu būtų jau didelė paspirtis. Taip pat nepatarčiau parduoti kam kitam spauzdinti savo darbą, nes pirkėjas, gavęs monopoliją, padėtų nežmonišką kainą, o mums rūpi, kad daugiausia žmonių skaitytų ir matytų. Būtų gerai pas Maną žydą, jo raidės, mačiau, gražios, tik kad jis neatsispauzdintų kitą kartą. Korektūrą gal paimtų Dominikas Chodzka, Vilniaus Civilių Rūmų Translatorius, kuris yra žmogus mokytas ir, man rodos, ne menkiau išmano už p. Malinauskį; tikiuos, kad jis nemėtytų ir nedarkytų teksto, savų pastabų daryti nereikia, tegu skaitytojas pats galvoja ir sprendžia.

lecz Niemcewicz to co iego naj więcej uderzyło uwiozł do korony i dzis leżą już w bibliotekach Działynskiego i Raczynskiego; lecz publiczność o tym niebędzie widziec. Niezawodnie, że i P. Malinowski mógł jeszcze cos ciekawego znaleść wtakim miejscu gdzie wiekami gromadzały się ciekawości; lecz ja wątpię ażeby on miał coś swiatu objawic to, co jest własciwego Litewskiego. Narescie może W Kapitan wydając swoje pobudzic do prawdy.

Przysyłem tu przez W Sowietnika brata wmwm Pana Dobrodzieja jemu. 1. książkę przywilejow Litewskich wzietą u Pana Professora zktórej niektóre dokumenta już jemu pierwszą razą zakomunikowałem lecz może cos jeszcze znajdzie ciekawego. 2. Księgę zawierającą wsobie 190 dokumentow rozmaitego rodzaju. 3. Kronikę Wołynską drukowaną i 4. karty Jeograficzne Gubernij Wołynskiej i Grodzienskiej, i rewersy wziołem. Z wydaniem herbarza racz pospieszyć dla tego, że Xiąże Lubomirski najął kopijowac pewnie z zamiarym wydania jabym życzył żeby ten honor przy Panu Kapitanie został jako rodu. Sobrania hosudarstwiennych gramot i dogoworow Hrabiego Rumiańcowa u tu tejszych księgarzow niema, lecz trzeba udać się do Moskwy kosztuią jak mi księgarz mowił 17 rubli srebr. 4 tomy infolio nierachując do tego poczty.

Tiesa, Radvilų archyvas turėjo didelių turtų, bet Niemcevičius, kas jam labiausiai patiko, išgabeno į Lenkiją, ir dabar tos brangenybės guli Dzialinskio ir Račinskio knygynuose; bet visuomenė to nežinos. Tikrai, kad ir p. Malinauskis galėtų dar rasti šio-to įdomaus tokioje vietoje, kur amžiais buvo kraunami įdomūs dalykai; tik aš abejoju, ar jis norėtų skelbti ką nors apie Lietuvą. Pagaliaus, gal M. Kapitonas, leisdamas savo, paskatintum ieškoti tiesos.

Siunčiu čia per M. Sovietniką, Pono Geradario brolį, Tamstai knygų: 1°, Lietuvos privilėgijų knygą, paimtą iš p. profesoriaus, iš kurios kaikurius dokumentus jau pirma esu nusiuntęs, bet gal rasi dar ką įdomaus. 2°, knygą, kurioje yra 190 įvairios rūšies dokumentų. 3°, Volinijos spauzdintą kroniką ir 4°, Volinijos ir Gardino gubernijų geografijos žemlapius, ir kvitas paėmiau. Leisti erbyną pasiskubink, nes kunigaikštis Liubomirskis pasisamdė kopijuoti, tur būti norėdamas taip pat leisti; aš norėčiau, kad ta garbė tektų Ponui Kapitonui, kaipo giminei. Grafo Rumiancevo knygos „Sobranije gosudarstvennych gramot ir dogovorov“ vietiniai knygininkai neturi, reikia klaustis į Maskvą, kaštuojanti 17 rublių sidab. 4 tomai in folio, neskai-

Tam tylko widziałem traktat Kiejstuta z WXięciem Moskiewskim i Swedrigajły z wielkim nowogrodym wielce uszkodzony. Což robic kiedy niemożna drukowanych zbierac dla kosztow, dosyc będzie, żeby tylko niedrukowane do tych czas ogłosic publiczności. Nie razym Krakow zbudowany. Z moiej strony w czem będę mógł w tym nieodmowię moiej staranności dla Kapitana Dobrodzieja, tylko to jest bieda, że ja czasu niemam nawet dla napisania listu zpowodu skarbowych zatrudnien; lecz razym narserdeczniej proszę, żebys spieszył z wydaniem Kroniki Bykowca, bo wszyscy czakają jak spragnieni kapli wody, pozniej będziesz miał wielu prenumeratorow dla wydania aktow, rownież staraj się o dostateczną wiadomość o tych 97 dokumentach w archiwum Warszawskim będących, jeżeliby i homagia byli, to dla W Kapitana wielki skarb dla Jeografij, bo moznaby oznaczyć wszystkie miesciny jakie były już w 14 wieku jak są oznaczone w Skirgajłowej Inwestiturze. Wielką by mi W Kapitan oswiadczył łaskę, gdy nadesłał książeczkę o starożytnościach Litewskich p P T y s z k i e w i c z a i dalsze pisma tyczące się naszych stron. Do P. Professora pisuj i jemu dziękuj, ledwo uprosiłem i terazniejszej posyłki. W Bibliotece bublicznej teraz układają rejestr rękopismow, niema nikomu wstępu, lękam się gdyby przywilej Zygmonta Kiejstutowicza dla Litwy niezginął. Dziękuię też za udzielone

---

tant pačtos išlaidų. Ten temačiau Kęstučio traktatą su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu ir Švitrigailos su Didžiuoju Novgorodu, labai sudarkytą.

Ką daryti, kad negalima spauzdintų rinkti del išlaidų, bus gana paskelbus visuomenei nespauzdintuosius. Ne viena diena Krokuva pastatyta. Iš savo pusės, kuo galėsiu, tuo padėsiu M. Kapitonui, tik bėda, kad aš neturiu laiko net laiškui parašyti del valdžios darbų; bet kartu labai prašau skubinti leisti Bikovco kroniką, nes visi laukia, kaip ištroškę vandens lašelio, paskui turėsi daug prenumeratorių aktams leisti, taippat pasirūpink sužinoti apie tuos 97 dokumentus, kurie guli Varšuvos archyve; tegu ten bus ir priesaikų raštai (homagia) tai M. Kapitonui didelis turtas geografijai, nes galima būtų pažymėti visas jau buvusias 14 amžyje vieteles, kaip yra pažymėtos Skirgailos investitūroje. P. Kapitonas padarytum man didelę malonę, kad atsiųstum p. Tiškevičiaus knygelę apie Lietuvos senobę ir daugiau raštų apie mūsų kraštą. Rašyk p. profesoriui ir padėkok jam, nes vos išprašiau šį siuntinį. Viešajam knygyne dabar taiso rankraščių sąrašą, nieko neprileidžia, bijau,

wiadomości literackie daj Boże, żebys nowe kroniki odkrył, żeby pojazdka niebyła daremna. Z P. Tyszkiewiczym niewidziałem się, mocno żałuię, była to zazdrość niektórych! Cożrobic, na dobrych chęciach mi niebrakuie tylko syły moie są małe i czas nader ograniczony. Wineta bardzo dobra i stosowna. Kończąc ten niezrabny list zostaję z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kaptana Dobrodzieja
najniższym sługą
S. Dowkont.

1843 r. Wrzesnia 19 dnia.

P. S. P. Doktor ma z sobą kilka papierow dla w Pana Dobrodzieja, żal że do tych jeszcze że wsi niewrocił.

11.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Miałem honor pisać do wmwm Pana Dobrodzieja przez w Pana Sowietnika Narbuta, 20 zeszłego Wrzesnia, któremu i posylkę wręczyłem dla niego; lecz dotąd niemam najmniejszej wiadomości czy takowy list z posyłką doszedł rąk Wielmożnego Kapitana lub nie? z tego powodu wielce

---

kad nežūtų Zigmanto Kęstučio privilegija Lietuvai. Dėku už suteiktos literatūros naujienas, duok Dieve, kad tąstum naujų kronikų, kad kelionė nebūtų tuščia. Su p. Tiškevičium nesimačiau, labai gaila — tai buvo kaikurių pavydas! Ką daryti, gerų norų man netrūksta, tik mano sveikata menka, ir laiko maža. Vinietė labai graži ir tinkama. Baigdamas tą nedailų laišką lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

1843 m. rugsėjo 19 dieną.

P. S. P. daktaras turi prie savęs kelius popierius Maloningajam Ponui, tik gaila, kad dar lig šiol negrįžo iš kaimo.

11.

Maloningasis Pone!

Turėjau garbę rašyti Ponui Geradariui praėjusio rugsėjo 20 d. per p. Sovietniką Norbutą,, kuriam buvau įdavęs ir siun-

jestem zmartwieny rownież i Pan Professor, co daje powątpiwać o jego zdrowiu; przeto najpokorniej proszę, azbys raczył nieodkladając nadał czasu wyprowadzic nas z tej wątpliwości.

Nic niemogę wmwm Panu Dobrodziejowi nowego donieść chyba to: XX Piarowie mnie opowiadali, że w Drohiczynie w skarbcu ich koscielnym znajduie się Kufer z dokumentami autentyczmi. Dostał się ten Kufer im po pierwszej kassacie Jezuitow, u ktorych złożone zostały w czasie wojen szwedkich. Warto byłoby dowiedzic się a najlepiej samemu obejrzec, mogą się znajdować i nader ciekawy rzeczy. W Bibliotice Publicznej jeszcze rękopismow Katalogu nieułożyli.

Czekając niecierpliwie łaskawej odpowiedzi mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmoznego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą

Szymon Dowkont.

Petersburg, 13 Grudnia 1843 r.

P. S. Wiel Panu Sowietnikowi Narbutowi najniższy ukłon zasyłem.

---

tinį nuvežti Tamstai; bet lig šiol neturiu jokios žinios, ar laiškas su tuo siuntiniu pateko į Maloningojo Kapitono rankas, ar ne. Del tos priežasties esu labai susirūpinęs, taippat ir p. profesorius: mes pradedame nerimastauti del Tamstos sveikatos. Todel labai prašau netrunkant išvaduoti mus iš to abejojimo.

Tuo tarpu Ponui Geradariui nieko naujo negaliu pranešti, jei bent tai: kunigai Pijorai man pasakojo, kad Drogičine jų bažnyčios sandėlyje esanti skrynia su originaliais dokumentais. Jie gavę tą skrynią po pirmosios kasacijos jėzuitų, kuriems ji buvusi palikta per švedų karus. Vertėtų sužinoti, o geriausiai pačiam apžiūrėti, gal ten yra ir labai įdomių dalykų. Viešojo Knygyno katalogo dar nesutaisė.

Nekaitriai laukdamas maloningo atsakymo turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas

Peterburgas Simanas Daukantas.
Gruodžio 13 d. 1843 m.

P. S. Mal. Ponui Sovietnikui Norbutui siunčiu geriausių linkėjimų.

12.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Życzenie moie widziec się z wmwm Panym Dobrodziejem tego lata niespełniło sie z powodu wezbrania nadzwyczajnego rzek i rzeczułek; albowiem ledwo mogłem dociagnac w podruży moiej do Wilna gdzie widząc się z przezacnym iego imienikiem z Panym Archiwariuszym Trybunalskim musiałem zaufać jemu wszystko to co chciałem mowic z Wielmożnym Kapitanym, ażeby on wmwm Panu Dobrodziejowi przy bytnosci iego w Wilnie raczył przełożyć; lecz do tych czas niemając najmniejszej wiadomosci ani od iego, ani od Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja, więc zaczyłem powątpiwać o zdrowiu iego, broń Bože chorobą złożonym zostaiesz. Z tego powodu pragnę miec kilka słow od niego a razym moie dwa sexterna i Herbarz Kojałowicza; dopóki ich niebędę miał na powrót w swoim ręku, dopyty nie mogę mu wysyłac drugich daleko może ciekawszych od pierwszych, przeto mam nadzieję że wmwm Pan Kapitan okaże się rownie szlachetnym i rzetelnym jak ja ku niemu byłem. Dziwi mię mocno ta stagnacya iego, wiele Wielmożny Kapitan na tym traci, nie tylko co do majątku, ale i co do honoru: albowiem bedąc tak haniebnie skrytyko-

---

12.

Maloningasis Pone!

Mano noras pasimatyti šią vasarą su Ponu Geradariu neįvyko del didelio patvinimo upių ir upelių; vargais negalais nusikapsčiau į Vilnių, kur, patikęs Tamstos bendravardį gerbiamąjį teismo archyvarijų, papasakojau jam viską, ką buvau norėjęs pasakyti Maloningajam Kapitonui, kad jis Ponui Geradariui, atvykus Tamstai į Vilnių, viską atpasakotų; bet negaudamas lig šiol jokios žinios nei iš jo, nei iš Maloningojo Kapitono, pradėjau abejoti del Tamstos sveikatos ir bijoti, kad liga nepagautų. Del tos priežasties trokštu iš Tamstos kelių žodžių, taippat abiejų sąsiuvinių ir Kojalavičiaus erbyno; kol jų negausiu, tol negalėsiu siųsti Tamstai kitų, gal daug įdomesnių už pirmuosius, todel turiu viltį, kad Ponas Kapitonas būsi man toks pat prakilnus ir teisingas, koks aš Tamstai buvau. Didžiai mane stebina Tamstos stagnacija, del kurios Maloningasis Kapitonas nustosi ne tik daug turto, bet ir garbės: taip baisiai iškritikuotam nieko neatsakyti, turint išrodymų rankoje, tai visai nesuprantama. Paskelbus prenumeratą, ne tik nebūtų buvę išlaidų, bet ir darbas dar būtų užsimokėjęs. Jei Maloningąji

wanym nieodpowiadać mając dowody w ręku, jest rzecz nie dopoięcia. Otworzywszy prenumeratę nietylko wydatkow niemiał bys ale jeszcze i praca byłaby nagrodzoną. Jeżeli za życia Wielmożnego Kapitana nazwali młodym stryikowskim cóż po smierci będą mowic? i od tego niebronic się? Nieprzyjaciele Pana plątają rozmaitemi processami dla tego jedynie żebys zgasł, nieusprawiedliwiwszy się przed publicznoscią. Nad te moje podziwienie nic niemogę więcej wyrazic jak tylko jeszcze ponowic moją najpokorniejszą prosbę o przysyłkę mi Kojałowicza z sexternami, ktorych z największą niecierpliwoscią czekam.

Przytym życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą

S. Dowkont.

Petersburg, 24 9bra 1844 r.

P. S. Ja lękam się, żeby drudzy Wielmożnego Kapitana nie wyprzedzili: albowiem Xiąze Lubomirski kazał skopijowac herbarz, i drugie ciekawe bardzo dukumenta z Metryki.

Kapitoną gyvą išvadino jaunuoju Strikauskiu, tai ką sakys po mirties? Ir nuo to nesiginti? Tamstos neprieteliai tampo po visokius teismus tik del to, kad numirtum nepasiteisinęs visuomenei. Prie to mano nusistebėjimo nieko daugiau negaliu pridėti, tik dar kartą labai paprašyti persiųsti Kojalavičių su sąsiuviniais, kurių laukiu su didžiausia nekantrybe.

Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokių pasisekimų, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas

S. Daukantas.

Peterburgas
Lapkričio 24 d. 1844 m.

P. S. Aš bijau, kad kiti neužbėgtų už akių Maloningajam Kapitonui: nes kunigaikštis Liubomirskis liepė nukopijuoti erbyną ir kitus svarbius dokumentus iš Metrikų.

13.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Odsyłając list wmwm Pana Dobrodzieja pisałem 12 terazniejszego Lutego i donosiłem: że P. Professor Onacewicz ciążką chorobą złożony leży w Klinice Petersburgskiej Medycznej Akademij bez nadziej. Dzis zmyszony jestem donieść mu ze smutkiem że 18 dnia z rana o 10 godzinie pożegnał się z tym swiatym opatrzony Sakramentami Swiętemi i 20 dnia skromnie pochowany w Mogilie Smolensk nazwanej. Żadnych dzieł ani manuskryptow nieznaleziono. Rownież P. Anastażewicz Radca Stanu niegdyś Sekretarz Xcia Adama Kuratora Wilenskiego byłego Uniwersytetu człowiek swiatły i miłosnik nauk. W tych osobach straciłem najzaufanszych przyjacioł i sobie życzliwych, drugich takich nie znajdę, co mnie mocno zasmuca. O nowosciach literackich nic niemogę jemu nowego donieść, ponieważ co widziałem to napisałem w wyżej oznaczonym liscie moim. Całe moie życzenie jest jak dostać ten przywilej Zygmunta Kiejstutowicza dla Litwy dany w 1434 czy 7 roku w Trokach. Druga moja prosba jest do Wielmoż. Kapitana Dobrodzieja, ażebys raczył z komunikować się z P. Vogtym prosząc o list Mistrza Krzyżackiego do Papieża w następnej treści:

13.

Maloningasis Pone!

Siųsdamas Pono Geradario laišką šio vasario 12 dieną rašiau, kad p. profesorius Onacevičius, apsirgęs sunkia liga, guli Peterburgo Medicinos Akademijos Klinikoje be vilties. Su didžiausia širdgėla turiu šiandien pranešti, kad 18 dieną ryto 10 valandą, aprūpintas šv. sakramentais, persiskyrė su šiuo pasauliu ir 20 dieną buvo be didelių iškilmių palaidotas Smolensko kapuose. Taippat mirė p. Anastazevičius, valstybės patarėjas, buvusiojo Vilniaus universiteto kuratoriaus kunigaikščio Adomo sekretorius, žmogus šviesus ir mokslo mėgėjas. Jų asmenyse nustojau ištikimiausių ir širdingiausių prietelių, kitų tokių nerasiu, tai man labai liūdna ir skaudu. Apie literatūros naujienas nieko naujo negaliu Tamstai pranešti, nes ką žinojau, parašiau anam laiške. Didžiausias mano rūpestis yra, kaip gauti Zigmanto Kęstutaičio privilėgiją, duotą Lietuvai 1434 ar 7 metais Trakuose. Kitas mano troškimas, kad Maloningasis Kapitonas Geradaris laišku paprašytum p. Fogto at-

Jagielo po chrzscie swoim w pierwszym roku lub w drugim pisał do Papieża prosząc go o protekcyą przeciw Krzyżakom, wystawując papieżowi że on swoim nawroceniem kilkanascie milionow przyprowadził na łono Kościoła. Wielki Mistrz dowiedziawszy się o tym pisze do Papieża uwiadamiając go, między innemi „Wasza Swietobliwość nie wierz chitremu Poganinowi, on pisze że kilkanaście milionow pogan na łono kościoła przyprowadził, lecz tego nie mówi przed Waszą Swiętobliwoscią że 9 Litwinow chrzsci się na Grecką wiarę a jedyn na łacinską"; — Sam Pan Kapitan który znasz dzieje Litwy możesz tylko pojmowac wagę tego listu. Że ten list znajduie się w archiwum Krolewieckim, o tym po kilkakroć powtarzał S. pamięci Onacewicz i mowił, że on nawet miał Kopią tego listu między swoiemi szpargałami, w Grodnie zostawionemi, ten list jest jedyn z najważniejszych dokumentow historycznych narodu Litewskiego. Czekam przy tym odsyłki moich ksiąg przez Wielm. Kapitana jak spragniony wody i proszę o to temi samemi wyrazami jakiemi mnie Wielm. Kapitan prosił. Trzeba się spieszyć że wszystkim, bo nikt niewie kresu życia swego, ztąd sprawiedliwe przysłowie dzis żyiemy jutro gnijemy.

---

siųsti kryžeivių magistro raštą į popiežių. To rašto turinys toks:

Jogaila po savo krikšto pirmaisiais ar antraisiais metais rašė į popiežių, prašydamas protekcijos prieš kareivius, aiškindamasis popiežiui, kad jis savo atsivertimu atvedęs į bažnyčios globą keliolika milijonų. Magistras, sužinojęs apie tai, rašo perspėdamas jį tarp kitko šiais žodžiais: „Jūsų Šventenybe, netikėk gudriu stabmeldžiu, jis rašo, kad kelius milijonus atvedęs į bažnyčios globą, bet nesako Jūsų Šventenybei, kad 9 lietuviai imą graikų tikybą, o vienas lotynų;" — pats Ponas Kapitonas, kuris pažįsti Lietuvos istoriją, gali suprasti to laiško svarbą. Kad tas raštas yra Karaliaučiaus archyve, man kelius kartus tvirtino a. a. Onacevičius ir sakė, kad net jo kopiją turėjęs tarp savo popiergalių, paliktų Gardine, kad tas raštas esąs vienas iš svarbiausių lietuvių tautos istorijos dokumentų. Laukiu Maloningojo Kapitono persiunčiant mano knygų, kaip ištroškusis vandens, ir prašau to tais pačiais žodžiais, kuriais Mal. Kapitonas prašei manęs. Reikia skubintis, nes niekas nežino savo gyvenimo galo, ir todel teisingas priežodis: „Šiandien gyvename, rytoj pūvame."

Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności, mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą
S. Dowkont.

Petersburg, 23 Lutego 1845 r.

Odpowiedź Narbuta.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju!

Doszedł mię list Pański pod datą 23 Augusta pisany, na który odpowiadam dla zaspokojenia jego troskliwości. To co mówiłem w liście moim, z daty 3 Sierpnia, był projekt mi podawany, ale jeszcze przezemnie nieprzyjęty, albowiem niewidziałem potrzeby podszywać się pod obcą redakcją mając swoj zbiór mogący porządny kodex utworzyć. Tylko łatwość, oszczędzenie kosztu i spółdziałalność stanowiła widok jakiś. O tym więc widoku Panu Dobrodziejowi doniosłem, nie mówiąc wyraźnie o przyjęciu projektu. Dziś jestem w Wilnie i właśnie w możności upewnienia Pana Dobrodzieja, że nieprzystąpiłem i nieprzystąpię do przedłożeń tych Panow, a to tem bardziej że Pan Dobrodziej niężyczysz tego. — Nikt niewie zkąd i kiedy przyszły do mnie te rzeczy. Niema więc obawy żadnej abym na oszukanstwo się naraził. Oni nawet swego zbioru nie pewni jeszcze, jak z nim zrobią, jak mówił mi P. Zawadzki. Z tym chcę ułożyć się, ale wiele pragnie, będę cho-

---

Linkėdamas sveikatos ir visokių pasisekimų turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

Peterburgas.
Vasario 23 d. 1845 m.

Narbuto atsakymas.

Maloningasis Pone!

Gavau iš Tamstos laišką, rašytą rugpiūčio 23 dieną, į kurį atsakau del nutildymo Tamstos rūpestingumo. Ką esu sakęs savo laiške, rašytam rugpiūčio 3 dieną, buvo projektas, man pakištas, bet mano dar nepriimtas, nes nemačiau reikalo taikintis prie svetimos redakcijos, turint rinkinį, iš kurio galima sutaisyti nemenką kodeksą. Tiktai lengvumas, galėjimas sutaupyti kiek lėšų ir bendras darbas šiek-tiek viliojo. Apie tai ir terašiau Ponui Geradariui, nieko aiškiai nesakydamas apie projekto priėmimą. Šiandien esu Vilniuje ir galiu pranešti Ponui Geradariui, kad nedariau ir nedarysiu jokios sutarties su tais ponais, juo labiau, kad ir Ponas Geradaris to nenori. — Niekas nežino, iš kur ir kada atėję pas mane tie daiktai. Vadinas, nėra jokios baimės, kad mane kas apgautų. Jie net nežiną, ką darysią su savo rinkiniu, kaip man sakė p. Zavadzkis. Su juo norėčiau sulygti, tik jis per-

dził po innych drukarniach chrześciańskich, bo z Żydami zła sprawa, to mnie i trzyma tu w Wilnie, jeżeli ukończę układ, zawiadomię Pana Dobrodzieja. — Racz przeto łaskawie pozwolić żeby Xięga została u mnie, przejrzałem ją, znumerowałem 290 Numerow u Pana 262, regestr chronologiczny ułożyłem. Bo bez tego niesposob korzystać z aktow. W natłoku mysli i szperań historycznych, gubi się człowiek jak w lesie, nieidąc drogą czasu. —

Jescze z Rygi oczekuję kilkaset Numerów od Pana Napierskiego, który mi wiele swiadczy, że ledwo koszt za papier i honorarium pisarza kopisty pozwala sobie przesyłać. — Znalazłem slad o pozostałych papierach po s. p. Xiędzu Dogielu, Pijarze, u Xiędza Lenartowicza Pijara bydź mają, który jest proboszczem w Olżewie w Słonimskim. Poszukam srodka wykopać tę minę. — Druga to praca i wartości nieocenionej a nikt nademnie tego lepiej znać niepotrafi. — Waż tedy Panie moj jakie zajęcie, jaką radość, jakie nadzieje, ona w mym ręku zrodziła i rodzi nowe codzień widoki do udoskonalenia naszych prac i dzwignienia z nocy zapomnień!!! — Sądzę więc że Pan Dobrodziej, darujesz mi tę smiałość, że odmawiam na ten raz zwrotu kopii jego. — Dzien i noc siedziałem nad tą drugą pracą i znalazłem mnóstwo ważnych rzeczy. — O Swidrygelle nawet Długosza omyłkę w dacie smierci dyploma pokazały, ale musiał przepisywacz Długosza pobłądzić bo rok 1452 zamiast 1453 położył. — On w ruskiej wierze trwał pod koniec życia, przyjąwszy trzeci raz chrzest z imieniem Alexandra, ale przysłany przez Kazimierza z Wilna Scholastyk Wileński Xiądz Andrzej z Nieszawy czyli Nieszawski, gdy już na łożu smiertelnem leżącego, znowu obrządkiem Katolickim rzymskim Ss. Sakramenta mu administrował. — Żoną drugą miał Greckiej wiary imieniem Melanija, z urodzenia niewiadoma.

---

daug reikalauja, reikės pavaikščioti po kitas krikščionių spaustuves, su žydais daug bėdos, tie reikalai ir tebelaiko mane Vilniuje; jeigu sulygčiau, duočiau žinią Ponui Geradariui. — Būk taip malonus, palik knygą pas mane, aš ją peržiūrėjau, sunumeravau, numerių radau 290, Tamstos tėra 262, sąrašą sustačiau kronologiškai. Kitaip negalima naudotis aktais. Neinant laiko keliu, žmogus turi klaidžioti, kaip miške, tarp istorijos tyrinėjimų ir daugybės minčių. —

Dar iš Rygos laukiu kelių šimtų numerių iš pono Napierskio, kuris sakosi vos galįs leisti siuntinėti už poperio išlaidas ir rašytojo kopisto onorarą. — Radau paliktųjų a. a. kun. pijaro Dogelio raštų pėdsaką; jie esą pas kunigą pijarą Lenartavičių, Alžiavos kleboną, Slanimo apskrity. Ieškosiu priemonių jiems iškasti. — Kitas tai darbas ir neįkainojamos vertybės, ir niekas geriau už mane to nemokės. — Įsivaizdink tik Tamsta, kokį džiaugsmą ir kiek vilties pagimdė jis mano rankose ir kasdien gimdo naujus sumanymus mūsų darbams tobulinti ir vilkti iš užmaršos nakties!!! — Todel tikiuos, kad Ponas Geradaris dovanosi man už drąsumą, jei atsisakysiu šiuo kartu grąžinti Tamstos kopiją. — Kiauras dienas ir naktis sėdėjau prie to kito darbo ir radau daugybę svarbių dalykų. Apie Švitrigailos mirties dieną net Długošiaus klaidą diplomai parodė, bet, matyt, čia bus apsirikęs perrašinėtojas, kurio vietoje 1453 metų padėta 1452 m. Senatvėje jis buvo stačiatikys, krikštydamasis trečią kartą gavo Aleksandro vardą, bet Kazimiero atsiųstas iš Vilniaus scholastikas kun. Andrius iš Nešiovos arba Nešiavietis, jau gulinčiam ant mirties patalo, vėl jam suteikė katalikų bažnyčios šv. sakramentų. — Jo antroji pati buvo graikų tikybos, vardu Melanija, nežinomos kilmės, rodos nuo Beskydos kalno piemenėlė, kurią vedė ten viešėdamas bene

podobno pasterka z gory Beskidy, ktorą pojął tam przebywając w roku 1438 podobno. Te ostatnie szczegóły wziąłem z kroniki Łuckiej, której kopiją dostałem niedawno z rąk pewnych, dziwnie zgodnej z dyplomatami.

14.

Petersburg, 12 Lutego 1845 r.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Szacowne dwa pisma wmwm Pana Dobrodzieja, jedne pod datą zeszłego 27 Grudnia a drugie pod datą zeszłego 8 stycznia i dziełka P. Jaroszewicza 2 tomy otrzymałem, na co wszystko mam honor donieść. Nic tak mię nieucieszyło jak wiadomość że Wiel. Kapitan zostaie w dobrem zdrowiu, albowiem niemając najmniejszej wiadomości od niego na moj list Lipcowy i zniecierpliwiony będąc pisałem pod koniec zeszłego Listopada strachowym do Pana Wincentego pod cudzym adresym, który powinien był jemu w ręce odać, ktora osoba mi wiadomiła że poniosła do iego domu, lecz nieznalazła go w domu i wręczyła iego służącemu, jednak do tych czas najmniejszej wiadomości niemam od niego, widać nieumiałem siebie zjednac iego względow jako prostach, mianovicie żałuję, że

---

1438 metais. Šios paskutinės smulkmenos paimtos iš Lucko kronikos, kurios kopiją neseniai gavau iš ištikimų rankų, ir kuri begalo sutinka su diplomų rodymais.

14.

Peterburgas
Vasario 12 d. 1845 m.

Maloningasis Pone!

Du malonius Pono Geradario laiškus gavau, vieną rašytą gruodžio 27 dieną, antrą sausio 8; taippat gavau iš Tamstos ir p. Jaroševičiaus veikalą 2 tomais, apie ką turiu garbę pranešti. Niekas manęs taip nenudžiugino, kaip žinia, kad Mal. Kapitonas esi sveikas, nes negavęs jokios žinios iš Tamstos į mano laišką, rašytą liepos mėnesį, nerimdamas rašiau praėjusio lapkričio pabaigoje apdraustą laišką svetimu adresu į Poną Vincentą, kuris turėjo Tamstai atiduoti; tas žmogus man pranešė, kad nunešęs į Tamstos namus, bet neradęs Tamstos namie ir palikęs Tamstos tarnui, bet lig šiol neturiu jokios žinios, matyti, nemokėjau įgyti Tamstos malonės, ypač gaila, kad M. Kapitonas negavai mano liepos mėnesio laiško, to laiško negavimas suardė tvarką ir pakėlė nepasitikėjimą tarp mūsų: nes turėdamas mano laišką, būtum žinojęs, ko aš noriu, ir mano

W. Kapitan nieotrzymał listu moiego Lipcowego, niedojscie tego listu rąk iego zmieszało porządek i zrodziło nieufność między nami: albowiem mając moj list wiedziałby, czego ja usilnie żądam co bardzo łatwo mogłes uskutecznic moje zyczenia przez jadącego do Stolicy Pana Sowietnika. Panu Professorowi Onacewiczowi list iego odałem niemogł sam czytac prosił żebym przeczytał, ponieważ sam dla słabości niemogł czytac, po przeczytaniu był kontent. Zbiory jego poszły na ręce więcej dającym, to on jeszcze przy dobrem zdrowiu będąc takowe rozporządzenie uczynił, jak powiadał niewidząc żadnych czynności Wielm. Kapitana, co mają po jego smierci pušć na papiloty albo gnic w bibliotece jakiego bogacza niekomu nieprzystępnej, lepiej wziąc czysty grosz od tych co się znają, poszły one w nasze strony samej Litwy ticzących się albo nic albo bardzo mało było. Z resztą był to uczony co drugich zachęcał a sam mało robił, w przeszłym roku po rozmaitych odemnie wymowkach dał słowo honoru że Gdymina panowanie opisze, tym czasem i tego niewykonał. Nigdyby W. Kapitan ani Wegeverzeichniss ani starej książki nieotrzymał gdybym ja nienalegał ostro sam s siebie dając przykład on chciał także przedać. Dzis biedak zawiezony do Kliniki akademicznej czeka ostatniej godziny Kresu życia swego. Jeżeli niedoszły iego zbiory rąk wmwm Pana Do-

---

norą būtum lengviai išpildęs per važiuojantį į sostinę poną Sovietniką. Tamstos laišką ponui profesoriui Onacevičiui atidaviau, bet pats, būdamas silpnas, skaityti negalėjo, prašė manęs perskaityti; perskaičius, buvo patenkintas. Jo rinkiniai pateko tiems, kurie daugiau davė; tokį įsakymą jis davė dar būdamas stipras del to, kad nematąs, kaip sakė, Malon. Kapitono veiklumo: ko jie esą bepūtų kokio didžturčio knygyne, prie kurio negalima būtų prieiti, geriau paimti gyvais pinigais iš to, kuris tą dalyką supranta. Jei pateko į mūsų kraštą, bet dokumentų, liečiančių Lietuvą, arba visai nėra, arba labai maža. Šiaip ar taip, jis buvo mokslininkas, kuris mokėjo kitus raginti, o pats maža tedirbo. Pernai, man labai prikibus, buvo davęs žodį aprašyti Gedimino viešpatavimą, bet ir to nepadarė. Niekuomet M. Kapitonas nebūtum gavęs nei „Wegeverzeichnis", nei senos knygos, kad aš nebūčiau kietai spyręs pats duodamas pavyzdį: jis buvo norėjęs taippat parduoti. Dabar vargšas, nuvežtas į Akademijos kliniką, laukia paskutinės savo gyvenimo valandos. Kad jo rinkiniai neatiteko Ponui Geradariui, tai del paties Malon. Kapitono kaltybės: jei būtum pasiskubi-

brodzieja, to z winny samego Wielmożnego Kapitana, jeżelibys dwa lub trzy sposzyta pospieszył ogłosić to niezawodnie otrzymałbys wszystko, bo ja bym go namówił.

Za przysłanie dzieła Pana Jaroszewicza serdecznie dziękuię, bo niemiałem. Kiepskie jego dzieło o Herulach bez erudycyi i konkluzyi, Niewiele co lepsze i przysłane dzieło, ponieważ P. Jaroszewicz jest tego zdania że w Litwie była niewola taka jaka dzis, co jest największym falszym. w Litwie na chwilę był niewolnikiem za dług komu przysądzony albo na wojnie wzięty, dzieci ich odzyskiwali pierwotną wolność, dzis tego mamy dowody pod ręką — Polacy nam przyniesli Oligarchią do rządu a niewolę do stanu wiejskiego, kto na te rzeczy niema dowodow, ten niepowinien i rezonować i pustych bajek kronikarzow 15 lub 16 wieku niepowtarzac. Zato mu wielce dziękuię że prawa ludzi staroscinskich wydrukował, nieporownałem z originałym, czy wszystkó wszystko umiejscił to co pojasnią byt przed tym prawem włoscian.

Prace W. Kapitana względym wygotowania dwóch pierwszych tomow ile mi się zdaie są daremne, bo do wewnętrznego urządzenia tego kraiu niemasz dowodow, skoro otrzymasz będziesz musiał znowu to wszystko przerobic znowu dwa trzy lata męczyc się. Gdy tym czasym Książe Obolenski wydał dwa tomy Metryki Litewskiej w Moskwie 1844 roku

---

nęs išleisti du arba tris sąsiuvinius, tai tikrai būtum viską gavęs, nes aš būčiau jį prikalbėjęs.

Už pono Jaroševičiaus veikalo atsiuntimą dėkoju širdingai, nes neturėjau. Menkas jo veikalas apie Girulius — be erudicijos ir išvadų, — nedaug geresnis ir atsiųstasis, nes p. Jaroševičius tos nuomonės, kad Lietuvoje buvusi tokia pat baudžiava, kokia yra šiandien, bet tai yra didžiausia klaida: jei Lietuvoje kas netekdavo laisvės trumpu laiku, nuteistas už skolas arba paimtas karėje, tai jų vaikai būdavo vėl liuosi — tam išrodymų dabar turime pakankamai. Lenkai mums atnešė valdžios oligarchiją ir valstiečių luomo baudžiavą, kas tų dalykų nežino, neturėtų ir pasakoti tuščių 15 arba 16 amžiaus kronistų pasakų. Užtat aš jam labai dėkingas, kad išspauzdino seniūnų žmonių teises, nelyginau su originalu, ar padėjo viską, kas aiškina valstiečių būvį prieš tas teises.

M. Kapitonas betaisydamas pirmuosius du tomus tik sugaištum dykai, kaip man rodosi, nes apie vidurinę to krašto tvarką neturi faktų; gavęs, vėl turėtum pertaisinėti, vėl turėtum dvejus trejus metus vargti. Tuo tarpu kunigaikštis Obolenskis

in kwarto. Protojerej Hregorowicz, członek komitetu Archiograficznego jedyn tom wszykich zabytkow pismiennych traktatow fundacyi w Zapadnych Guberniach na Staroruskim języku pisanych w wieku 14 tym. Wszystko to W. Kapitana prace niższczą i zmniejszą powagę, bo trzeba drukowane przedrukowywać, więc uczonego mniejsza ciekawość powoduie do takich dzieł, bo wiadome swiatu i wszyscy będą cytowac ich jak rzodło nie zas W. Kapitana. Procz tego wmwm Pan Dobrodziej wykładając z tak wielką erudycyą dzieje Litewskiego narodu, dwie rzeczy wypuscił z widoku. raz Zomolxis prawodawca Getow, którym nazwiskim wszyscy Kronikarze po łacinie piszący nazywają Litwinow sam Grodeck Professor na otwarciu Universytetu rozprawę o Zamolxisie pisał i Litwinom go przyznawał. Witowt sam w Łacinskich listach Litwinow niekiedy Getami jeszcze nazywa, wszyscy pozniejsi Komentarze tego prawodawcy w Litewskim narodzie szukają. Powture rownież drugiego prawodawcę Odina, który Szwedow zawojował i całą Połnoc, w Szencyi w Danij w Norwegij zadnego nazwiska familij który by się Odinym nazywał niemają, gdy tym czasem pelno nietylko książat biednej szlachty ale też i prostych ludzi ale zawsze wolnych, co pokazuie że oni

---

išleido Lietuvos Metrikų du tomus Maskvoje 1844 metais in quarto. Protojerėjus Gregoravičius, archiografijos komiteto narys, išleido vieną tomą fundacijų traktatų Vakarinėse gubernijose, rašytų senąja rusų kalba 14 amžiuje. Visa tai mažina M. Kapitono darbo vertę, nes reikia spauzdinti spauzdintus dalykus, ir mokslininką mažiau betrauks prie tokio darbo, kuris bus žinomas jau pirma ir visų cituojamas, bet ne kaipo M. Kapitono šaltinis. Be to, Ponas Geradaris, tokia erudicija parašęs Lietuvių tautos istoriją, praleidai du dalykus: viena, Zomolksis, getų įstatymų davėjas, kurį visi kronistai, rašydami lotyniškai, vadina lietuviu, kurį pripažino lietuviu ir profesorius Grodeck'as, kuris, atidarant universitetą, skaitė pranešimą apie Zomolksį. Pats Vytautas lotyniškuose laiškuose lietuvius kaikada dar getais vadina, visi vėlesni komentarai skiria tą įstatymų davėją prie lietuvių tautos. Antra, taippat įstatymų davėją Odiną, kuris nukariavo švedus ir visą šiaurę; Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje nėra nė vieno žmogaus, kad vadintųsi Odinas, tuo tarpu pilna ne tik kunigaikščių, neturtingų bajorų, bet ir prastų žmonių, tik visuomet liuosų, kas rodo, kad jie yra ab origine lietuviai. Būtent Odinas yra visų Lietuvos kunigaikščių patrijarkas. Aiškus dalykas, kad

są ab origine Litwini. Własnie Odyn jest patriarchą wszystkich książąt Litewskich. Rzecz naturalna ze ludzie pierwiej osiedli łagodniejsze klimata a pozniej ostrzejsze, więc pierwiej były zaludnione brzegi s tej strony morza Baltyckiego jak z tamtej, te nazwanie Wagina gentium (Szwecya) jest Koncept srednik wiekow mianowicie 15 wieku, wiadomo z doswiadczenią że gdzie niema chleba tam się i ludzie niemnozą, co dzis praktykuie to musiało bydz i dawniej, sam wyraz Żuwiedaj Litewski (rybojedy) pokazuie, czym oni dawniej żyli i byli. O Odynie najciekawsza jest wiadomość w Introdukcyi Maleta do historyi Dunskiej oraz Żurnał Francuzki 1822 roku pod tytułym Katolik. Proszę darowac Szanowny Kapitanie, że cokolwiek zboczyłem, niepotrzebnie, wracam się do tego co mi najwięcej kórci i czego moich Listach najserdeczniej prosiłem. to jest o odsyłkę Kojałowicza herbarza i dalszych mojich sexternow, które jemu już nie są potrzebne, czekam jak spragniony wody i martwię się dzien i i noc.

Kącząc moje bazgraniny przysyłem tu dowod dla czego Lejszis był od Jagiely ukarany że przeszedł na grecki obrządek, inne postrzeżenia za książeczkę przysłaną, oraz list brata Panskiego który przyszedł gdy go niebyło.

žmonės pirma apgyveno šiltesnį klimatą, paskui šaltesnį, vadinas pirma buvo apgyvendinti šie Baltijos jūros krantai, kaip anie; tas vardas Vagina gentium (Švedija) yra vidurinių amžių, būtent 15, prasimanymas; žinoma iš patyrimo, kur nėra duonos, ten žmonės nedaugėja: kas yra šiandien, tas turėjo būti ir seniau. Pats lietuvių pavadinimas ž u v ė d a i rodo, kas jie seniau buvę. Įdomiausių žinių apie Odiną galima rasti Maleto Danijos istorijos įžangoje ir prancūzų 1822 metų žurnale vardu „Katalikas“. Atsiprašau, Maloningasis Kapitone, kad be reikalo truputį pasisukiau į šalį, grįžtu prie to, kas man labiausiai rūpi ir ko savo laiškuose daugiausiai prašiau, tai yra grąžinti man Kojalavičiaus erbyną ir tolimesnius mano sąsiuvinius, kurie jau Tamstai nebereikalingi; laukiu kaip ištroškusis vandens ir kankinuos dienomis ir naktimis.

Baigdamas savo krevezojimą, siunčiu išrodymą, del ko Jogaila nubaudęs Leišį už perėjimą į graikų tikybą, kitus pastebėjimus už atsiųstąją knygelę, taippat ir Tamstos brolio laišką, kuris atėjo jam nesant.

Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawac z najwyższym Szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą
S. Dowkont.

Z Glisbergiem niežyczę wchodzic umowy, bo zle wyidziesz, lepiej trzymac się zyda. Kiedy P. Jaroszewicz tylułuie się Panską przuiaznią, to czy wyznał że on ma od Profes. Ona. cały żurnał na czysto przepisany z 50 ark. Unij Augusta Jeżeli przyznał się, to przyjaciel, jeżeli nie to fałszywy, on ma juz od 3 lat. —

15.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Na szacowne pisma wmwm Pana Dobrodzieja jedne pod dniem 17 zeszłego Marca drugie pod dniem 30 Kwietnia tego roku do mnie adresowane mam honor donieść: Na pierwsze, cieszę się zawsze widząc W. Kapitana w dobrem zdrowiu, byłby Najwyższy łaskawym utrzymać go i nadal w takowem przynajdłuższych latach. Nekrologu niemogę mu udzielic, gdyż to wieleby mnie czasu

---

Linkėdamsa sveikatos ir visokių pasisekimų, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

Su Glisbergiu nepatariu dėtis, gali blogai išeiti, geriau žydo laikykis. Kad p. Jaroševičius giriasi esąs Tamstos prietelis, tai ar prisipažino turįs iš prof. Ona. visą 50 lakštų gražiai perrašytą žurnalą apie Augusto uniją? Kad prisipažino, tai prietelis, kad ne, tai netikras, jis jį turi jau 3 metai.

15.

Maloningasis Pone!

Į malonius Pono Geradario laiškus, rašytus man šiais metais vienas praėjusio kovo 17 dieną, antras balandžio 30 dieną, turiu garbę atsakyti: Sužinojęs iš pirmojo laiško, kad M. Kapitonas esi sveikas, džiaugiuosi ir prašau Dievo, kad ilgiausius metus tokį pat sveiką laikytų. Nekrologo duoti negaliu, nes tai atimtų man daug laiko ir visai be reikalo: nes nabašninkas profesorius buvo pats pasirašęs savo curriculum vitae, kurio kai-

kosztowało i to nadaremnie: albowiem S. Pamięci Professor sam miał przez siebie ułożone swoie curiculum vitae, którego niektóre kawałki przedemną czytał, zapewne powierzył one jednemu ze swoich synowcow, który po upłynionym wieku można będzie na swiat wydać. Z P. Wincentym dwa razy widziałem się i po półgodziny rozmawiałem, żałuię mocno iż listy moie zatracił, niechciałbym żeby one w cudzych rękach znajdowały się. Admiruię wmwm Pana Dobrodzieja przeciwsięcia, lecz jeżeli mi się godzi uwagę zrobić, są one za wielkie mianowicie puscic się wodą do Krolewca i Petersburga, taka podruż nie na szanowny wiek W. Kapitana Dobrodzieja, ja jezdziłem wodą i wiem, gdyby wmwm Pan Dobrodziej ogłosiłby drukiem swoie zbiory a po wydaniu onych chciałbys do Rzymu jechac dla obejrzenia Watykanskich rękopismow 12, 13 i 14 wieku tyczący się naszych dziejow, to by było konsequenter jak niemcy nazywają, bo tam bys wszystko znalazł, co tu Niemcy kryją albo umyslnie potracili, ukrywając swoją hanbę i zbrodnie. Tu daremno przybywać, ponieważ nikogo do manuskryptow niedopuszają. Wielmożny Kapitan chce samjedyn to uskutecznic, co winnych krajach 200 lub 300 osob niemogli dodzisdnia wykonać i zamyslasz zdaie się sto lat żyć; ja zupełnie jestem względym siebie przeciwnego zdania, bo ja

---

kuriuos kąsnelius skaitė man; tikriausiai jis bus jį atidavęs kuriam savo brolėnui, kuris, praėjus tam tikram laikui, galės išleisti. Su p. Vincentu mačiausi du kartus ir šnekėjausi po pusvalandį; gaila, kad pametė mano laiškus, nenorėčiau, kad jie būtų svetimose rankose. Pono Geradario sumanymai labai puikūs, bet jei man galima pastebėti, tai turiu pasakyti, kad jie perdideli — būtent, keliauti vandeniu į Karaliaučių ir Peterburgą; tokia kelionė nebe Maloningojo Kapitono amžiui, aš važinėjau vandeniu ir žinau. Kad Ponas Geradaris būtum išspauzdinęs savo rinkinius ir paskui būtum keliavęs į Rymą apžiūrėti 12, 13 ir 14 amžių vatikano rankraščius, liečiančius mūsų istoriją, tai būtų konsequenter, kaip sako vokiečiai, nes ten rastum viską, ką čia vokiečiai slepia arba tyčia sunaikino, kad pasaulis nepamatytų jų piktadarybių. Čia važiuoti neužsimoka, čia nieko neprileidžia prie rankraščių. Maloningasis Kapitonas nori vienas padaryti tai, ką kituose kraštuose 200 arba 300 žmonių lig šiol negalėjo įveikti, ir, matyti, ketini gyventi šimtą metų; apie save aš visai kitos nuomonės: aš manau, šiandien gyvenu, rytoj pūsiu, todel ką tuojau pats negaliu padaryti, užleidžiu kitam. Mano nuomonė, kelti sumanymus ir

myslę, iż dzis żyię a jutro gnic będę, i dla tego czego sam niemogę natychmiast wykonać, to ustępuię drugiemu, żeby on pospieszył. Moim zdaniem projekta układać i plany robic na sto lat, jest to nic innego jak prożna fanfaronada, ani też projektujący powinien opierac swoje plany na tym, że po jego smierci ktos drugi w iego slady wstąpi i uskuteczni; albowiem tak jest charakter ludzki zmieny, że żadyn ojciec niemoże upewnic nikogo, że syn iego tak samo będzie myslił i robił jak on, to my aż na to w historyi w przeszłych i terazniejszych wiekow widzimy. Nic zbawieniejszego jak to, gdybys odrzuciwszy wszystko zajął się szczerze wydawaniem swoich zbiorow nie słowami, ale rzeczą samą, tym sposobym położyłbys wengelny kamien dziejow tego narodu, urzeczywisciłbys dzieje jego a tym samym zachęciłbys dalszych do poszukiwan i bandan. Ci co niechcą ażeby historya tego narodu exystowała, bawią W. Kapitana już martwią rozmaitemi sposobami ażebys jak najprędzej zbliżył się do grobu i zostawił swoie przeciwzięcia niedokonane, na co zdami się W. Kapitan niewraca uwagi, lecz że strony patrzącemu jest rzecz widoczną. Ma Pan jawny dowod na Daniłowiczu, który więcej miał rękopismow nad 2000 jak mnie mówił najwięcej autentykow z Malo Rosyi zebranych, miał przy sobie krewnego P. Korewickiego uczonego człowieka, umarł. sam, gdy Korewicki

---

daryti projektus šimtui metui tai tuščias darbas, ir sumanytojas neturi savęs vilioti, kad po jo mirties kas kitas eitų jo pėdomis ir įvykdytų jo sumanymus; žmonių būdas yra toks nepastovus, kad jokis tėvas negali niekam tvirtinti, kad jo sūnus taip manytų ir darytų, kaip jis; tai mes aiškiausiai matome praėjusiųjų ir dabartinių amžių istorijoje. Išganingiausia būtų, kad, viską metęs, ištikrųjų imtum leisti savo rinkinius, tuo savo darbu padėtum tos tautos kertinį akmenį, iškeltum į aikštę jos istoriją ir paragintum tyrinėti kitus. Tie, kurie nenori, kad būtų tos tautos istorija, gaišina M. Kapitoną, vargina visokiais būdais, kad greičiau numirtum ir paliktum savo darbą nepabaigęs; to Malon. Kapitonas, rodos, nematai, bet žiūrinčiam iš šalies tai gerai matyti. Tai nuomonei gali būti pavyzdys Danilavičius, kuris, man sakėsi, turėjęs 2000 su viršum rankraščių, daugiausia originalų, surinktų iš Mažosios Rusės; prie jo buvo mokytas giminė p. Korevickis, bet mirus Danilavičiui, tas Karevickis į 3 ar į 4 dieną jų jau neberado. Kam jie būtų buvę reikalingi? Kur jie dabar yra? Kada jie bus išleisti? Ir M. Kapitono darbas gali taip pražūti. Jeigu jis jau būtų pradėtas, tai taip eida-

wrocił na trzeci lub 4 dzień dzień więcej ich nieznalazł, pytam się na co się to przydało? Będzie mądry kto sie dowie gdzie one się znajduią? i kiedy będą wydane? Rownież W. Kapitana praca takim samym porządkiem pojdzie. Gdyby ona była zaczętą, to i tak ieżeli ona ma wychodzic taką koleją jak dzieje wychodziły, to najmniej potrzeba czasu na taki ogrom jak w szanownym liscie swoim wyrażasz, trzydziestu lat, czego ja chociaż i młodszy jestem jednak niedożyię mogę o zakład iść, kiedy mu dla wydrukowania kroniki nakilkunastu arkuszach tyle przeszkod robią, cóż będzie kiedy przystąpisz do wielkiego dzieła? Przyznam się że ja już o tym zwątpiłem i dla tego pioro do kałamarza odłożyłem jak wmwm Pana Dobrodzieja brat jego P. Sowietnik mogł o tym upewnic, albowiem zdrowie niszczyć i życie skracać dla próżnych projektow niewarto, a co się zrobiło i straciło to niech będzie na chwałę Panu Bogu. Na drugie pismo. Wielce obowiązanym jestem wmwm Panu Dobrodziejowi za nadesłane dziełko P. Jaroszewicza, rzecz pewna wyszłoby one zupełnie w innym duchu gdyby miał pod ręką W. Kapitana Acta Lithuanica, za które będę się starał jemu wywdzięczyc się — Zrzódeł do Dziejów Polskich 1 tom wydany P. M. Grabowskiego i A. Przezdzieckiego mam, lecz dalszych nieposiadam i niechcę W. Kapitana obciążać wydatkami tym więcej nielubię że oni akta fałszują jak o tym

---

mas, kaip ėjo veikalai, reikalautų laiko mažiausia, kaip rašai savo gerbiamajam laiške, trijų dešimtų metų; nors aš ir jaunesnis esu, bet nebesulaukčiau pabaigiant; galiu net derybų eiti. Jeigu Tamstai, spauzdinant kroniką ant keliolikos lakštų, tiek pridarė kliūčių, tai kas bus leidžiant didelį veikalą? Prisipažįstu, kad aš del to darbo jau paabejojau ir padėjau plunksną į šalį, kaip apie tai bus pranešęs Pono Geradario brolis, nes naikinti sveikatą ir trumpinti gyvenimą del tuščių sumanymų neverta, o kas jau padaryta ir sugaišinta, tegu bus Dievo garbei. Į antrąjį laišką. Labai esu dėkingas Ponui Geradariui už atsiųstą p. Jaroševičiaus knygelę, bet jis tikrai būtų kitaip parašęs, kad būtų turėjęs M. Kapitono Acta Lithuanica, už kurias aš pasistengsiu Tamstai atsidėkoti. — Lenkų Istorijos Šaltinių I tomą, išleistą M. Grabauskio ir A. Pšezdzieckio, turiu, bet tolimesnių nebturiu ir nenoriu M. Kapitoną sunkinti išlaidomis, juo labiau, kad nemėgstu už jų darkymą faktų, kaip apie tai esu Tamstai rašęs. Galimas daiktas, kad p. Malinauskis to nedarys, nes kritikuodamas Zigmanto Augusto laiškus, jis pasirodė esąs bešališkas. Aš labai stebiuos, kad M. Kapitonas

jemu donosiłem, rzecz pewna że P. Malinowski może tego nie będzie robił, ponieważ w krytyce listow Zygmunta Augusta okazał się bezstronnym. Dziwi mię mocno że W. Kapitan uszczuplasz swoje zbiory, to jest że chcesz herbarz Polski Kojałowicza a razym i herby przez siebie nowo odkryte odesłac Bobrowiczowi a nie zyczysz sobie azeby umiejścic w swoich aktach na koncu lub napoczątku co uczyniłoby cały tom nader ciekawy, jabym jeszcze kilka nowych i ciekawych Litewskich dostarczył jak Xiążęcych tak też najbiedniejszej szlachty, to jest, wazalow wyższej szlachty, jak tylko odrzucasz od siebie tę pracę, to ja dla drugich darmo pracować nie myslę. Co się tycze herbow Litewskich to się jeszcze pokazuie: w roku 1639 w ograniczeniu dóbr Dudinskich Podkomorzego Brzeskiego z Jwiejskimi dobrami Kasztelana Trockiego Kiszki w Oszmianskim powiecie powiedziano między innemi: „przeszedłszy łoh łozowy nad brzegami łochu „przy scienie z prawego boku dąb, a na dębie przy starych „klejnach nowy znak krzyż i trzy wręby, od tego dębu prosto „scianą w lesie trzebioną ku uroczyszczu Jezowu znakami „gęstemi zobu stron zdawna po trzy wręby na drzewach poło„żonemi nieopodal pierwszego Dębu na scienie po prawej ręce „dąb na nim dawno naciosane i zarosłe krzyże i podkowy a teraz ponowione znaki krzyż i trzy wręby“ dalej pisze „od tego

---

mažini savo rinkinius, t. y. nori Kojalavičiaus lenkų erbyną ir savo paties naujai rastuosius erbus nusiųsti Babravičiui, užuot padėjęs savo aktuose, pabaigoje arba pradžioje, — iš jų susidarytų labai įdomus visas tomas; be to, aš dar atsiųsčiau kelius naujus ir svarbius lietuvių erbus, kunigaikščių ir mažų bajorų, t. y. didesnių bajorų vasalų; bet jei atsisakytum nuo to darbo, kitiems dykai aš nebedirbčiau. Del lietuvių erbų galima pridurti dar štai ką: 1639 metais, vedant sieną tarp Bresto šambeliono Dūdų dvaro ir Trakų kašteliono Kiškos Ivijos dvaro, tarp kitko pasakyta: „perėjęs karklais apaugusį slėnį, prie slėnio, prie sienos iš dešinės pusės, ąžuolas, o ant ąžuolo prie senųjų žymių naujas kryžiaus ženklas ir trys įkirtimai, nuo to ąžuolo tiesiai per mišką skinta siena iš abiejų pusių seniai po tris įkirtimus ant medžių padėtais netoli nuo pirmojo ąžuolo ant sienos dešinėje pusėje ąžuolas, ant jo seniai įkirsta ir apaugę kryžiai ir pasagos, o dabar atnaujinti ženklai kryžius ir trys įkirtimai“; toliau rašo: „nuo to kauburio ta pačia kreivąja siena, ant kurios vidurio didelis klevo medis su senais įkirtimais, o dabar įkirsta kryžiaus ir kirvio ženklai“; toliau rašo: „o neto-

kopca tąż scianą nakrzywioną na której srodku drzewo klonowe wielkie z staremi naciosami a teraz nacięto znaki krzyż i topor dalej pisze „a nieopodal na scianie drugi dąb na nim krzyż i trzy wręby i podkowa z trzema krzyzami“ dalej „od lasow Czapunskich znak na tejże Olsie podkowa z trzema krzyzami.“ Ztąd pokazuie się dawność i prostota Litewskich herbow albowiem niemi musieli oznaczac barcie swoie i granice swoich majątkow, własnie podkowa z trzema krzyzami jest herb Kiszkow, którzy pochodzą czyli też dawniej nazywali się Białych familia zupełnie rożna od polskich, bo Ciechanowiec był i na polesiu. Mojego rękopismu herbarza żadnym sposobym proszę nieodsyłac P. Bobrowiczowi. Bože moj Bože, wszystko W. Kapitana durzą i chcą wiecznie mieszac dzieje z korony z naszemi! żeby swiat uczony niewiedział że jest jeszcze narod. Dzieła Xięcia Obolenskiego nieprzysyłem dla tego, iż trzeba sprowadzic z Moskwy kosztuie one 5 rub. sre. bez poczty, zawiera same tylko negocyacye Zygmunta Augusta i Batorego, można uważac jego dzieło za kontinuacyą Muchanowa, spodziewam się na aukcyonie Biblioteki S. pamięci Anastazewicza kupic, który musi prędzej lub pozniej nastąpic.

X Hregorowicza także niemogę tą razą przysłac, chociaż i wydrukowana, jednak Cesarzowi niepodniesiona, dopoki nie podniosą do puty niemogą przedawać, to dzieło będzie ciekawe

---

lumais ant sienos kitas ąžuolas, ant jo kryžius ir trys įkirtimai ir pasaga su trimis kryžiais“; toliau: „nuo Čepūnų miško ženklas ant to paties alksnio — pasaga su trimis kryžiais.“ Iš čia matyti lietuvių erbų senumas ir prastumas, nes jais turėjo žymėti dreves ir savo dvarų sienas, būtent pasaga su trimis kryžiais yra erbas Kiškų, kurie yra kilę arba taip seniau vadindavęsi. Baltųjų giminė visai skiriasi nuo lenkų, nes Ciechanavičius buvo ir Paliesėje. Mano erbyno rankraščiai niekaip gyvai prašau nesiųsti p. Babravičiui. Dieve, mano Dieve, M. Kapitoną vis apgaudinėja ir nori maišyti lenkų istoriją su mūsų! Kad šviesusis pasaulis nežinotų, jog yra dar tauta. Kunigaikščio Obolenskio knygos nesiunčiu del to, kad dar reikia pargabenti iš Maskvos, jos kaina 5 rub. sid. be atsiuntimo; joje tėra Zigmanto Augusto tarybos (negociacijos) su Batoriu. Jo tą darbą galima skaityti Muchanovo tąsa, tikiuosi pirkti per nabašninko Anastazevičiaus knygyno licitaciją, kuri anksčiau ar vėliau turi būti.

Kun. Gregoravičiaus taipat šiuo kartu negaliu atsiųsti, nors jau išspauzdintas: kol dar neįteiktas ciesoriui, tol negali

między innemi prawa Koscielne obrządku Greckiego przez Swidrugajłę nadane, więc zdanie P. Daniłowicza upadło że w Litwie tylko za Kazimierza zaczęto pisac prawa. W Litewskim Archiwie od Bożego Narodzenia dwoch piscow z Archiograficznej Komissyi ciągle piszą kopije i X. Hregorowicz często bywa mianowicie przywileje i fundacye Greckiego wyznania i tak jedyn pisarz spisuie Ruskie adrugi Łacinskie. X. Hregorowicz będzie wydawał Ruskie a P. Wostokow Łacinskie tyczące się samej Litwy.

Kto zwleka ten zawsze traci Pan sam to przyznasz. Ja żadnego dzieła niepiszę tylko ma zbior przywilejow Zmudzkich S. pamięci Jerzego Platera zostawiony, ten chiałbym kiedykolwiek wydać i iego imieniowi poswiecic, dla przekonania że w Litwie daleko było większa wolność ludu nizeli w Koronie, i ze Polacy wprowadzili tą niewolę jaką dzis widzimy, ażeby zbic te basni jakie najpozniejsi pisarze trzymający się Polskich rzódeł powturzyli. — Pierwszy tom Hrehorowicza zawiera dokumenta 14 i 15 wieku, on rzadkie i drukowane powtarza, w Poznanskim wydaniu Statutu Litewskiego przywilej Łacinski Polesio widany p Alexandra, okazał się

N. B. Bulli i przywilejow żądanych przez niego niema bo zaginęły, sametylk dawne rejestra.

---

parduoti. Tas darbas bus įdomus dar tuo, kad jame bus surašytos teisės, kurias davė graikų apeigų bažnyčiai Švitrigaila, todel p. Danilavičiaus nuomonė krito, kad Lietuvoje tik prie Kazimiero pradėję rašyti teises. Lietuvos archyve nuo kalėdų du raštininkai iš Archeografijos Komisijos nuolat rašo kopijas, ir kug. Gregoravičius dažnai esti, būtent graikų tikybos privilėgijas ir fundacijas; vienas raštininkas rašo rusiškas, antras lotyniškas. Kug. Gregoravičius leis rusiškąsias, ,o p. Vostokovas lotyniškąsias, liečiančias pačią Lietuvą. Kas atidėlioja, tas visuomet nustoja — Tamsta pats tai pripažinsi. Aš jokios knygos nerašau, teturiu nabašninko Jurgio Plioterio paliktą žemaičių privilėgijų rinkinį, kurį norėčiau kada nors išleisti, paaukojęs jo atminimui, kad galima būtų įtikinti, jog Lietuvoje buvo žmonės daug liuosesni, negu Lenkijoje, jog baudžiavą, kurią mes šiandien matome, įvedė lenkai, ir sugriauti tas pasakas, kurias atkartojo, imdami iš lenkų šaltinių, vėlesnio laiko rašytojai. Pirmutiniam Gregoravičiaus tome randasi 14 ir 15 amžių dokumentai, jis kartojo retesnius ir spauzdintus, Poznanės leidimo Lietuvos Statute lotyniška privilėgija Paliesei iš-

zfałszowanym w Archiwum Litewskim znalazł Ruski zupełnie odmienny, więc kazał spisac. Chciałbym wiedziec jakie lata obejmuią sposzyty 1 i drugi W. Kapitana? Mam kilka kopij Witowda na niektore fundacye jak to na Trockie i Wielskie Probostwa, co w i ę k s z ą Michała wnuka Kiejstuta w Lacinskim języku Autentyk pasiadał. S. P. Onacewicz i mnie udzielił kopią spisac. Nic mnie tak niekórci jakto zeby manuskrypt moj Kojełowicza niezginął z sexternami, i nic niężyczę goręciej jak to, azeby je znowu otrzymał do rąk swoich, kiedy już wszystko przepadło, przynajmniej żeby znak został u krewnych że pracowałem nielajdaczyłem. Przytym zycząc mu zdrowia i jak najdłuższych lat mam honor zostawac z naywyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą
S. Dowkont.

10 Junij 1845.

P. S. Przywilej Zygmunta Kiejstutowicza znalazł się w Pub. Bibliotece tylko niemogłem jej skopiować.

---

duota Aleksando, pasirodė esanti sudarkyta, Lietuvos archyve rado visai kitonišką rusišką ir liepė nurašyti. Norėčiau žinoti, kuriuos metus apima M. Kapitono 1 ir 2 sąsiuviniai. Turiu Trakų ir Vilniaus parapijų Vytauto fundacijas, nabašninkas Onacevičius davė nusirašyti ir kitas kopijas. Daugiausia man rūpi, kad nenužūtų Kojalavičiaus rankraštis su sąsiuviniais, ir nieko labiau netrokštu, kad vėl aš juos gaučiau, jei jau viskas

*) NB. Bulės ir jokių jo privilėgijų nėra, žuvo, tepaliko vieni seni sąrašai.

žuvo? tegu bent giminėms bus ženklas, kad aš dirbau, netinginiavau. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir ilgiausių metų, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

Birželio 10 d. 1845 m.

P. S. Zigmanto Kęstutaičio privilėgiją radau Viešajame Knygyne, tik negalėjau jos nukopijuoti.

16.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Po długim oczekiwaniu miło mi było przyimować szacowne pismo wmwm Pana Dobrodzieja 4 zeszłego Lutego pisane i przy nim exemplarz ofiarowany Kroniki Bychowca, za którą ofiarę nieskonczenie jemu jestem obowiązany. Cieszyłem się serdecznie że zdrowie W. Kapitanowi służy i że Najwyższy pozwala mu zajmować się ulubionym przedmiotym. Mój los był i jest bardzo smutny i dla tego tak pózno odzywam się do niego. W ciągu dziesięciu lat siedząc w Archiwum wilgotnym i zimnym po 8 lub 9 godzin prawie z miejsca nieruszając się i stężały od wilgotnego zimna tak dalece iż całą godzinę pozniej idąc niemogłem czucia w nogach odzyskać; ztąd nabyłem choroby, której i doktorowie niezgadują: albowiem w Wigilią Trzech Królow rzuciła się krew do głowy, tak dalece, iż zdawało się iż zwarijuję, albo drugiego dnia niedoczekam i ledwo nieledwo przy pomocy doktorow w ciągu czterech miesięcy przyszedłem do siebie, iż mogłem chodzic, z tej choroby dostałem wielkie osłabienie nerwow, iż ziarno grochowe padając mnie przerażało, do do tego ból nog mianowicie jednej, ktora idącemu wielki ból sprawuie nad kilkaset

---

16.

Maloningasis Pone!

Ilgai laukus, malonu man buvo gauti Pono Geradario brangų laišką, rašytą praėjusio vasario 4 dieną, ir kartu su juo dovanotą Bichovco Kronikos egzempliorį, už kurį Tamstai esu begalo dėkingas. Širdingai džiaugiausi, kad Augščiausias leidžia dirbti mėgiamąjį darbą. Mano likimas buvo ir yra labai liūdnas, todel ir atsakau taip sutrukęs. Sėdėdamas per dešimtį metų drėgnam ir šaltam archyve, po 8 arba 9 valandas beveik nesikeliant nuo vietos, taip baisiai nutirpdavau, kad paskui einant visą valandą nejauzdavau kojų; taip gyvendamas gavau ligą, kurios patys daktarai neatspėja: Trijų Karalių vilijoje šoko man kraujas į galvą taip baisiai, jog man rodėsi, kad aš pasiusiu arba kitos dienos nebesulauksiu ir vos-ne-vos, daktarų padedamas, per keturius mėnesius tiek pasitaisiau, kad galėjau vaikščioti; nuo tos ligos taip nusilpo nervai, kad žirnis krizdamas mane gązdina, ir kojų sopulys, ypač vienos, toks didelis, kad negaliu toliau eiti per kelius šimtus žingsnių. Ir taip aš tebesikankinu lig šios dienos. Gydytojai sako,

krokow dalej iść niemogę od bolu i tak do dzisdnia męczę się. Doktorowie powiadają, że to podagra; lecz ja ani półgarca wina w moim życiu niewypiłem, wygody żadnej nieznałem; bo po moim każdym obiedzie mogłem jeszcze drugi obiad zieść, gdyby się zdarzył. Ani moj oyciec ani dziad w lesie zyjąc nietylko niemieli ale nawet niesłyszeli o Podagrze. Do tego nieszczęścia drugą jeszcze chorobę dostałem dowiadując się z listu wmwm Pana Dobrodzieja że mnie sexterna wysłał w 7-brze a ja ich do dzis dnia niemam ani Pana Adamowicza dopytac się mogę, przeto najpokorniej proszę Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja uwiadomic mię niebawnie, gdzie się wspomniony Adamowicz znajduie, to dla mnie jest drugą chorobą: albowiem straciwszy zdrowie, fortunę i karierę moją przez tę pracę, nietylko niewidzę żadnej korzyści z niej; ale nawet i sam znak moiej krwawej pracy mam tracic, może sam wmwm Pan Dobrodziej wyobrazic co się w moim sercu dzieie, bądz łaskaw jak najprędzej o tym uwiadomic mnie, bo tym ulżysz moj stan opłakany.

Dziękuie serdecznie jemu za wiadomość o P. Wolanskim i Hr. Tyszkiewiczu, z mojej strony to tylko mogę udzielic, że mam 3 tomy spore rozmaity dokumentow tyczących się naszych stron po S. Panięci Anastazewiczu; lecz ich niemogę

---

kad tai esanti podagra (kojaligė), bet savo gyvenime aš neišgėriau vyno nė pusės gorčiaus ir jokių ištaigų nemačiau; po kiekvienų mano pietų būčiau galėjęs suvalgyti dar kitus, jei būtų pasitaikę. Nei mano tėvas nei senelis, miške gyvendami, ne tik nematė, bet ir girdėti negirdėjo podagros. Prie tos nelaimės gavau dar kitą ligą sužinojęs, kad Ponas Geradaris man išsiuntęs sąsiuvinius rugsėjo mėnesį, o aš jų lig šiol dar nesu gavęs, nei P. Adamavičiaus surasti galiu, todel žemiausiai prašau Maloningojo Kapitono Geradario netrunkant man pranešti, kur minėtasis Adamavičius randasi — tai mano antroji liga: netekęs sveikatos, turto ir pagadinęs karjerą tuo savo darbu, ne tik nematau iš jo jokios naudos, bet ir patį savo kruvino darbo ženklą turiu prarasti; todel Ponas Geradaris gali suprasti, kas dedasi mano širdyje; būk toks geras, pranešk man apie tai kuogreičiausiai, tuo palengvinsi mano sunkų padėjimą.

Širdingai dėkoju Tamstai už suteiktas žinias apie Volanskį ir gr. Tiškevičių, iš savo pusės aš tik tiek tegaliu pranešti, kad turiu 3 didokus tomus įvairių, liečiančių mūsų šalį, dokumentų, atitekusių man po nabašninko Anastazevičiaus; bet Tamstai negaliu jų duoti, kol nebus sugrąžinti anie. Daug yra įdomių po-

jemu udzielic, do puki mi pierwsze niebędą zwrocone. Znajduie się też wiele ciekawych papierow po S. pamięci Onacewiczu, chociaż one są nie umnie; lecz jezli, zechce, to mozna będzie dostac. Komissia Archiograficzna wydała w koncu przeszłego roku Tom jedyn in folio zawierający same Litewskie pamiątki najwięcej z Metryk Litewskich kosztuie 2 rub. srebr. Także wyszło w 1845 r. w Derpcie i Lipsku, Erläuterung zu den Necrolivonicis etc. przez Profes. Kruze, wielce ciekawe dla naszych Dziejow a które może już jemu i wiadome. Więcej tu zadnych Literackich ciekawości nieokazało się. Ja zas z moiej strony proszę W. Kapitana mnie uwiadomic jakie dzieła Voigt wydał i Jakie w Poznaniu wyszły historyczne księgi. P. Raczynskiego Kodex widziałem, procz Mendogowych i Giedyminowskich reszta niewzbudza wielkiej ciekawości dla tego iż są te tylko umieszczone negocyacye, ktore z Polakami zaszły, a co sama Litwa z osciennemi narodami negociowala to tają, np drugując Statut 1-szy Litewski wydrukowali pieczęci a same dokumenta skryli, albo np w życiu Swidrygieły przez Kozebue wydanem w Lipsku z samego 1433 roku znajduie się 9 dokumentow per extensum wydrukowanych. P. Raczynski ledwo 3 Umieścił z 1431 r.

---

pierių, likusių nabašninko Onacevičiaus, bet aš jų neturiu, galima būtų gauti. Praėjusių metų pabaigoje Archeografijos Komisija išleido in folio vieną tomą, kuriame randasi vieni Lietuvos paminklai, daugiausia išimti iš Lietuvos metrikų, kaštuoja 2 rub. sidab. Taippat išleido 1845 m. Dorpate ir Leipcige prof. Krusė Erläuterung zu den Necrolivonicis etc.; knyga labai svarbi mūsų istorijai, bet Tamsta apie tai gal jau žinai. Daugiau čia negirdėti jokių literatūros naujienų. Iš savo pusės aš prašyčiau M. Kapitono man pranešti, kokią knygą išleido p. Foigtas, ir kokios istorijos knygos išėjo Poznanėje. Mačiau p. Račinskio kodeksą; išskyrus Mindaugo ir Gedimino (dokumentus), kiti nėra labai įdomūs, nes ten tepadėtos tos negociacijos, kurios buvo darytos su lenkais, o kurias Lietuva darė su kitais kaimynais, tas slepia: pavyzdžiui, spauzdinant 1-ąjį Lietuvos Statutą, antspaudas išspauzdino, o pačius dokumentus nuslėpė; nors pavyzdžiui, Kocebaus Leipcige išleistame Švitrigailos gyvenime randame išspauzdintus per extensum vieną 1433 metą 9 dokumentus. P. Račinskis 1431 metų vos 3 tepadėjo. Taippat prašau pranešti, kokiuo adresu reikia kreiptis norint turėti Bichovco Kroniką, ir ar verta prenumeruoti Vapauskio veikalą, kurį leidžia p. Malinauskis.

Proszę też uwiadomic do kogo adresować chcąc miec kronikę Bychowca, i czy warto prenumerować dzieło Wapowskiego, co wydaie P. Malinowski?

Przytym życząc mu zdrowia i pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem

Wielmoznego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą

Szymon Dowkont.

Petersburg, 24 Czerwca 1846 r.

P. S. Za tyle ksiąg ważnych i pożytecznych mnie ofiarowanych od W. Kapitana Dobrodzieja, milo mi nawzajem jemu choc liche piosenki wiejskie w Żmudzkim dialekcie zebrane ofiarować. Za Ondynę, którą przy Kronice odebrałem, nie mniej dziękuię.

17.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Szacowne pismo wmwm Pana Dobrodzieja 3 zeszłego Stycznia datowane przyjąłem a razem i książkę. Cieszyłem

---

Linkėdamas Tamstai sveikatą ir pasisekimo turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas

Simanas Daukantas.

Peterburgas
Birželio 24 d. 1846 m.

P. S. Už tiek svarbių ir naudingų knygų, kurias man padovanojai M. Kapitonas Geradaris, teikis priimti iš manęs dovanų menkas sodžiaus daineles, surinktas žemaičių tarme. Už Ondinę, kurią gavau kartu su Kronika, nemažiau dėkoju.

17.

Maloningasis Pone!

Malonų Pono Geradario laišką, rašytą praėjusio sausio 3 dieną, gavau kartu su knyga. Labai džiaugiausi, kad Augščiausias Tamstą, taip brangų mums tautiečiams, laiko sveiką; lygia dalia džiaugiausi man dovanotąja Lietuvos istorija. Tas darbelis yra puikus visais žvilgsniais, painiausius tautos gyvenimo periodus išdėsto tiek aiškiai, kiek leidžia knygelės didu-

się nader, iż Najwyższy utrzymuie go przy zdrowiu nieocenionem dla nas rodakow, również cieszyłem się z historij Litewskiej mnie ofiarowanej. To dziełko jest przewyborne ze wszech względow, najzawilsze pariody życia narodowego najjasniej i najdobitniej wyrazone, ile tylko obszerność książki pozwoliła. Dziwic się potrzeba nadiego niezmordowaną pracą i dziękować mu, iż tyle miał wytrwałości, nie zas krytykować. Jednak Wielmożny Kapitan życzy miec moie uwagi, więc będę się starał niekrytykować, bo te dziełko na krytykę nieasluguie, lecz tylko w ógólnaści moje uwagi wyrażę.

1a Nader obolewać potrzeba, że Pan Kapitan niezna gruntownie języka Litewskiego, nie mówię wszystkich dialektów, lecz przynajmniej choc jedyn tylko czysty niezepsuty, przy tej znajomości mogł bys nie tylko mitologią prawdziwą wyprowadzic; lecz wielu miejscach dzieje narodowe sprostować i wyjasniać, widziałbys wpływ jaki wywarł ten narod na sąsiadow swoich.

2e Że obszerność czyli granice tego narodu nazbyt scieszniasz, Żurnał MinisterstwaWewnętrznych interesow za miesiąc Luty 1843 roku z geognastycznego położenia Litewskiego kraju, naznacza mu odwieczne granice: bagna pinskie i powiet Możyrski jako granice południowe, niezważając nazwania rzek. Tu tylko na potwierdzenie kilka nomenklatur przytoczę:

---

mas. Ne kritikuoti, stebėtis reikia Tamstos nenuilstamu darbu ir dėkoti, kad turėjai tiek patvaros. Maloningasis Kapitonas nori mano pastebėjimų, bet aš nekritikuosiu, nes tas darbas kritikos nereikalauja, tik apskritai išreikšiu savo pastebėjimus.

1. Reikia didžiai pasigailėti, kad Ponas Kapitonas gerai nemoki lietuviškos kalbos, nesakau visų tarmių, bent vienos kurios nepagadintos; mokant kalbą, būtum galėjęs išvesti ne tik tikrą mitologiją, bet daugelyje vietų atitaisyti ir išaiškinti tautos istoriją, būtum pastebėjęs tos tautos įtaką į savo kaimynus.

2. Lietuvos sienas per daug siaurini, 1843 metų vasario mėnesio Vidaus dalykų ministerijos žurnalas geognozijos žvilgsniu deda Lietuvai šias amžinas sienas: pietų siena turinti būti Pinsko balos ir Moziriaus apskritis, nežiūrint upių vardų. Patvirtinti paminėsiu kelius vardus: pav., Pinos upė, niekas nesupranta, ką reiškia slaviškai, lietuviškai gi reiškia pynę nuo žodžio pinti; kas pažvelgtų į daugybę supainiotų upių aplink Pinską, turėtų pripažinti, kad tinkamesnio vardo negalima buvo sugalvoti; taippat upė Pripet: pirmosios pusės 16 amžiaus dokumentuose ta upė vadinasi Trepiant arba Tripent; slaviai,

n p rzeka Pina, nikt nierozumie co znaczy po Sławiansku, po Litewsku zaś znaczy plecionka od słowa pinti pleść, kto spojrze na tę plątaninę rzek około pinska, przyznać będzie musiał, że nic naturalniejszego nad te nazwanie, podobnież rzeka Pripec, w dokumentach w 1-szej połowie 16 wieku nazywa się Trepiant albo Tripent, co sławianie amoże i Litwini wytłumaczyli wiernie Tripiać; lecz jeżeliby ta rzeka była pierwiastkowo Tripiać nazwana, toby niezawodnie niezamieniliby na Pripec. Nad to mamy w Litewskim nazwanie drugiej rzeki podobnej natury n p Szeszupe co sześć ruczajow czyli rzeczech w sobie zawiera, jak tripente, pietnaście rzek. Niemniej jest ważne następne nazwanie. Żmudzini mieli w swoim kraju dwie główne wojenne drogi od najdawniejszych czasow aż do ostatnich czasow starego Polskiego rządu: jedna droga nazywała się żaloje traktys, żielony trakt, dla tego, że szła droga przez Zieloną puszczę do Krakowa czy do Weger, Sławiane tę puszczę nazywaią Bialowiejska puszcza, Żmudzini ją do dzisdnia nazywają zieloną puszczą ž a l o i e g i r r e, mieszkancow Ž a l g i r i e n o j, czyli mieszkancy zielonej puszczy. Ta droga szła po za Niemnie przez Kowno. Druga droga nazywała się czarny trakt, po Żmudzku J u o d o i e t r a k t i s nazwany od puszczy Czarnej juodoie traktis, ta droga szła srodkiem Zmudzi przez Szawle, Wilkomierz, Wilno Minsk do

---

o gal ir lietuviai teisingai išaiškino Tripiać; jeigu išpradžių ta upė būtų buvus pavadinta Tripiac, tai tikrai nebūtų perkeitę į Pripet. Lietuvoje turime tos pačios rūšies kitos upės vardą — Šešupė; tas vardas reiškia, kad upė susidedanti iš šešių upių, kaip tripente, penkiolika upių. Ne mažiau svarbus yra šis pavadinimas. Žemaičiai turėjo savo krašte nuo senobės laikų lig paskutinių lenkų valdžios dienų du svarbiausius karo kelius: vienas kelias vadinasi Zaloje traktys, žaliasis traktas, del to, kad ėjo per Žaliąją girią lig Krokuvos ar lig Vengrių, slaviai vadina tą girią „Białowiejska puszcza", žemaičiai ją lig šiol tebevadina ž a l o i e g i r r e, gyventojus ž a l g i r i e n a j. Tas kelias ejo pagal Nemuną per Kauną. Antras kelias vadinosi juodasis traktas, žemaitiskai J u d o i e t r a k t i s, pramintas nuo juodosios girios; tas kelias ėjo per žemaičių vidurį, pro Šiaulius, Ukmergę, Vilnių, Minską lig Kievo; nuo to, rodos, ir Černigovas pavadintas, kad buvo už tos girios, gal seniau jis buvo vadinamas Černigalas, gyventojai buvo vadinami j u d g i r i e n a j. Mačiau ant senųjų žemlapių aplink Černigovą parašyta Juodoji Rusis ir stebėjausi, kad tai visai sutinka su lietuvių

Kijowa, od tego zdaie się, Czernihow nazwany, że za tą puszczą był, może dawniej Czernigałas był nazwany, mieszkancow tych nazywano juodgirienaj. Widziałem na starych kartach około Czenihowa napisano Czarna Rus i dziwiłem się ze to zupełnie zgodne z poięciem Litewskiego narodu. Dzis wiadomo niesprawiedliwie kładną Czarną Rus około Grodna i Pinska. Traktis czyli spolszczony wyraz trakt jest wyraz właściwie Litewski od słowa traukti ciągnąc, po łacinie trahere. Widziemy w historij Ruskiej, że Olga podbijała Drewlan a Włodzimierz Jazygow czyli pogan z południa wciskając się w lasy ku północy, a podbijając przyrodnych mieszkancow odprowadzali wedle owczesnego zwyczaju a swoich osadzali dla bezpieczeństwa. Nadto Wigand w swoiej Kronice mowi, że w czasie przyjęcia wiary Chrzescianskiej dziesiąty Litwin chrzcił się na Rzymską, a 9ciu na Grecką wiarę, chociaż to jest przesadzono, jednak P. Onacewicz S. pamięci mowił mnie, że czytał list Wielkiego Mistrza do Papieża, ktory pisze to samo co Wigand powturzył, dodając, że Jagieło, to samo zrobi co Mendog zrobił zwiarą, Pan Onacewicz Wiganda nieczytał. Albowiem pozniejszych czasow dowody jak się szerzyła ruska wiara czyli Grecka i ruskie nazwanie Pan Kapitan ma w ręku dowody. Więc żeby Troki były osadą ruską żadnego podobieństwa niema; wyraz sam

---

tautos nuomone. Dabar neteisingai deda Juodąją Rusį aplink Gardiną ir Pinską. Traktis arba sulenkintas žodis trakt' yra ištikrųjų lietuviškas žodis, kuris išeina nuo žodžio traukti, lotyniškai trahere. Matome rusų istorijoje, kad Olga nugalėjusi Drevlenus, o Vladimiras nukariavęs Jazigus arba stabmeldžius stumdamas į šiaurės miškus; senobės papročiu, nugalėjus vietinius gyventojus, juos vezdavo į save, o savuosius del atsargumo sodindavo nukariautajam krašte. Vigandas sako savo Kronikoje, kad, imdami krikščionių tikėjimą, dešimtas lietuvis krikštijęsis Rymo bažnyčios apeigomis, o devyni graikų; nors tai yra perdėta, tačiau nabašninkas Onacevičius sakė man, kad skaitęs didžiojo magistro laišką į popiežių, kuriam buvo patvirtinti Vigando žodžiai; be to, magistras rašęs, kad Jogaila padarysiąs tą-pat, ką padaręs su tikėjimu Mindaugas. Ponas Onacevičius Vigando neskaitė. Kaip paskui buvo platinamas graikų arba rusų tikėjimas ir rusiški vardai, Ponas Kapitonas turi faktų pats. Todel visai netiesa, kad Trakai būtų buvę rusų žodžius; pats vardas yra grynai lietuviškas: traké reiškia aikštę tarp miškų, o žodis trakouti arba trakti reiškia siusti;

jest czysto Litewski, traké znaczy przesmyk między lasami, a słowo trakouti, albo trakti znaczy buntować się. n p žirgas trakós rumak kon swewolny, niespokojny, prędzej może bydz Tracka osada, jakoż mamy w Dunskich Kronikach, które niektóre okolice w Litwie nazywają Trakami, po zburzeniu Dakow czyli. Trakow przez Rzymian mogły się przenieść ostatki tego narodu napółnocy. Nadto mam dokument pod ręką w którym widać, że Witowt w czasie Kongresu w Wielunie na Żmudzi, jesli się niemylę 1393 r. gdy Krzyżacy chieli Wielunę sobie zatrzy mać, rozgniewany odpowiedział Mistrza posłowi: moich przodkow ziemia jest aż po rzekę Salę, z łaski moiej w Prusach siedzicie, gdybym chciał, dzisbym was wypędził za morze. Biało Ruski narod, także nie jest narodym dzis Ruskim zwanym; lecz Łotysze znaturalizowani: albowiem nazwiska ich książąt to pokazuie: n p Rinkwaldis, Wiswaldis, są widocznie litewskie. Jest słuszne domniemanie niektórych, że Glinski przeszedłszy do Moskwy z Czeredą swoją, ażeby uchodzic za przawdziwych Rusinow pofałszowali Kroniki. Widziemy z rejestru Biblioteki w Zamku Wilenskim, że jedna była Ruska a druga Serbska, — Serbowie znaturalizowali wiele Litwinow, Finow i azyackich narodow swoją wiarą, ponieważ ich księży pili razym po karczmach i nawracali, duchowieństwo było proste i popularne. Przeciwnie ducho-

---

pav., žirgas trakés — išdykęs, neramus. Greičiau gali būti Trakų sodžius, berods turime Danijos kronikose, kaikuriuos Lietuvos kaimus vadina Trakais; sumušus rymėnams dakus arba trakus, tos tautos liekanos galėjo nusikelti į šiaurę. Be to, turiu rankoje dokumentą, kuriam pasakytą, kad Vytautas per Veliunos Kongresą Žemaičiuose, jei neklystu, 1393 m., norint kryžeiviams sau pasilikti Veliuoną, papykęs atžėrė magistro pasiuntiniui: „Mano tėvų žemė eina lig Salės upės, jūs sėdite Prūsuose del mano malonės, kad panorėčiau, šiandien jus išvyčiau už jūros.“ Baltarusiai taip pat nėra rusai, bet ištautėję latviai, nes tai rodo jų kunigaikščių vardai: pav., Rimvaldis, Vilvaldis — lietuviški. Teisingas kaikurių manymas, kad Glinskis, atėjęs į Maskvą su savaisiais, norėdami būti tikrais rusais, perdirbę kronikas. Matome iš Vilniaus pilies knygyno sąrašo, kad viena buvusi rusiška, o kita serbiška, — serbai patraukė į savo pusę daug lietuvių, suomių ir Azijos tautų, nes jų kunigai gėrė kartu karčiamose ir į savo tikėjimą vertė, buvo nepuikūs ir populiarūs. Atbulai, Rymo bažnyčios kunigai, būdami puikūs, didūs ir trokšdami valdžios, stūmė nuo savęs ir buvo neken-

wieństwo Rzymskie, dumne, samotne i panowania chciwe i chcące wszystkim rozkazywać, odstręczało od siebie i było nienawidziane w Litwie. Xiążęta Litewscy wezwani do Nowogrodu Wielkiego, musieli tam przechodzic ze znaczną drużiną: ponieważ około jeziora Ładogi wiele jest Kurhanow, których Finczycy nazywają mogiłami Litewskiemi. Co większa, do tych czas przetrwała piesń u mieszkancow tego kraju, w której opiewa, jak Finczyk jedyn czterych Litwinow sztuką wioząc przez Ładogę zabił, mają bydz także i dalej mogiły Litewskie za Wiborgiem, wiele wyrazow mają Litewskich w swoim języku n p pejlis, nož kirwis siekiera w okolicach Newy. Powtore, zdami się że Wojsiełk a Romund, jest jedna ozoba; albowiem przed chrztym musiał miec nazwisko, chrzcili pospolicie pogan dorosłych ludzi; Tym więcej że fakta zupełnie są sobie podobne. Widac że Stryikowski miał dwie Kroniki, jedną przez znającego dzieja i język Litewski, drugą przez Serba lub innego jakiego Sławianina pisaną. S. Pamięci Onacewicz był tego zdania.

3cie Zdanie czyli mniemanie jakoby dziewczęta wychodząc zamąż musiały puść do swego Pana i pierwszą noc z panym swoim nocowac, o której powinności Pan Kapitan i piosnkę Litewską w Polskim języku w wielkim swoim dziele przytoczył, jest to istną bajką i ta piosenka jest fałszywa, kto zna język

---

čiami Lietuvoje. Lietuvos kunigaikščiai, pašaukti į Didįjį Naugardą, turėjo krikštytis su savo kariuomene; apie Ladogos ežerą yra daug piliakalnių, kuriuos suomiai vadina lietuvių kapais. Dar labiau įdomu tai, kad lig šiol to krašto gyventojų tebeturima daina, kur sakoma, kad vienas suomis keturius lietuvius juokais užmušęs veždamas per Ladogą; turi būti lietuvių piliakalnių ir toliau už Viborgo, savo kalboje turi daug lietuviškų žodžių Nevos apylinkėse: peilis, kirvis... Antra, man rodosi, kad Vaišvilkas ir Romundas yra tas pats asmuo; prieš krikštą turėjo vardą, stabmeldžius krikštijo paprastai užaugusius; juo labiau, kad faktai visai panašūs. Matyti, Strikauskis turėjęs dvi kronikas, vieną žinančio lietuvių istoriją ir mokančio lietuviškai, antrą rašytą serbo arba kokio nors kito slavio. Ir nabašninkas Onacevičius buvo tos nuomonės.

3. Nuomonė, kad mergaitės tekėdamos turėjusios nakvoti pirmąją naktį po vainiko su savo ponu, yra tikra pasaka, nors Ponas Kapitonas apie tą priedermę privedei lietuvių dainelę, išverstą iš lenkų kalbos; ta dainelė yra pramanyta, tai patvirtins kiekvienas, kuris moka lietuviškai. To papročio nėra

Litewski, ten przeczytawszy, to powie. Niema zadnych sladow tego zwyczaju, widzimy za Kazimierza Jagielonczyka Żmudz niebyła jeszcze ochrzczona, co rejestr szlachty udawadnia, w którym 50-ty ma chrzestne imie, a inni same nazwisko. Przywileje nam tego dowodzą, że najwolniejszym był narod, albowiem są one zaręczeniem nie zas łaską panujących, albowiem Litwini lekając się, ażeby im nie narzucili tych ciężarow, jakie dzwigali oscienne narody, więc domagali się zaręczenia od panujących, i dlatego wszędzie w tych przywilejach widzimy klauzulę, sztoby nowin niewodyti, Wszystkie zabytki s piętnastego wieku jawnie dowodzą, że władza panow nader była ograniczona; ponieważ kapłani poganscy byli strużami wolności narodu. Masz Pan Kapitan pod ręką urywek z lustracyi W. X. Litewskiego z 1440 roku o której Kojałowicz wspomina, w którym widać można że Witowda czasow, na trzeci rok tylko podymne płacił. Jesli takowe nadużycie w tym narodzie robili, to za chrzesciańskich czasow przybysze, co i teraz jeszcze praktykuie się na Białorusi, to tylko jest wyuzdana Panow swewola. Rozu mie się wszystko można było robic z takim narodym który nie miał sądu, ani rozumiał postanowienia sądowego; jednakże kilka millionow tym językiem mówili, jak chciwie chciano go ujarzmic; jednakże nazywali się chrześciane.

---

jokių žymių. Viešpataujant Kazimierui Jogailaičiui, Žemaičiai dar nebuvo krikštyti, tai rodo bajorų sąrašas, kuriame 50-asis turi krikšto vardą, visi kiti tik pavardes. Privilėgijos mums liudija, kad tai buvusi liuosiausia tauta, nes jos yra gautos ne iš valdovų malonės, bet pagal sutarimo; lietuviai bijodami, kad jiems neužmestų tų sunkenybių, kurias vilko jų kaimynai, reikalavo iš savo valdovų savo teisių patikrinimo, todel visur tose privilėgijose matome pastabų: jokių atmainų nedaryti. Visi penkiolikto amžiaus dokumentai aiškiai rodo, kad valdovų valdžia buvusi labai susiaurinta; nes stabmeldžių kunigai saugojo tautos laisvę. Ponas Kapitonas pats turi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1440 metų liustracijos ištrauką, kurią mini Kojalavičius, ir iš kurios galima matyti, kad Vytauto laikais mokėję mokesčius nuo dūmų tik kas treti metai. Jei kada kas perdaug skaudė žmones, tai krikščionybės laikais ateiviai, kas ir dabar tebedaroma baltarusiams, tai tik pasileidusių ponų darbas. Suprantamas daiktas, viską galima buvo daryti su tokia tauta, kuri neturėjo teismo, nei suprato teismo

4te Wyraz rus nieznaczy wodę w języku Litewskim, lecz ciągle palic się; n p ugnis rus, ogien ciągle pali się, pochodzi od słowa rusieti. Ztąd to, gdzie dawniej ogien swięty strzeżono, pozostało nazwanie Rusene dzis Rosiejnie, Rusnia, Rosa, i tam d. Wyszło tu w 1845 r. dziełko o zwyczajach starożytnych Litwinow w Żmudzkim jęku pod tytułym. Budas senowes Lietuviu Kalnienu ir Žiamajtiu Charakter starożytnych Lilwinow górnych i dolnych. Nad zwyczajnie wiele jest pomyłek drukarskich, ztąd dla mało znającego język, trudnym jest do zrozumienia. Znajduie się w nim rozdział o Mitologij, które jemu może bydz przydatnem, mianowicie będziesz widział jak Litwin rodowity pojmuie dawne podanie, trzymając się języka jako przewodnika. Więc mu przesyłam, jeżeliby jakiego słowa nie mógł zrozumieć Pan Kapitan, proszę odezwać się, ja jemu przetłumaczę. Trudno jeszcze o mitologij cóś stanowczego powiedzic, kiedy niemamy piesni narodowych zebranych, a które zbierać nader trudno, ja sam tego doswiadczyłem. Polskie piesni niemogą służyc dowodym, czyli też w polskim języku pisane, ponieważ tracą barwę narodowości. Nader byłoby ciekawą rzeczą, jakie piesni znajdują się w tych wsiach Litewskich, które się znajdują w Nowogrudzkim i Lidskim powiecie, wychodcow Pogezanij i Pomezanij, którzy dotąd w swoim narodowym językiem mowią, bo to dowiodłoby,

---

nusprendimų; bet kalbėjo ta kalba keli milionai, kaip troško ją pavergti; tačiau vadinosi krikščionimis.

4. Žodis rus nereiškia lietuviškai vanduo, bet vis kūrintis; pav., ugnis rus — be paliovos dega, nuo žodžio r u s i e t i. Todel, kur seniau buvo kūrinama šventoji ugnis, liko vardas Rusene, šiandien Reseiniai, Rusnia, Rasa ir tt. 1845 metais išėjo knyga apie senobės lietuvių papročius žemaičių kalba šiuo vardu: „Budas senowes Lietuwiu Kalnienu ir Žiamajtiu". Toje knygvje yra labai daug spaudos klaidų, todel sunki suprasti mažai mokančiam kalbą. Joje yra mitologijos skyrius, kuris gali būti naudingas Tamstai; matysi, kaip supranta senobės padavimus tikras lietuvis, kuriam kalba buvo vadovu. Siunčiu Tamstai aš tą knygelę, ir jei Ponas Kapitonas nesuprastum kurio žodžio, prašau klausti manęs, aš paaiškinsiu. Tuo tarpu sunku ką spręsti apie mitologiją, kol neturime surinktų žmonių dainų; rinkti dainas labai sunku, aš tai patyriau pats. Lenkų dainos arba dainos perrašytos lenkiškai negali būti mums įrodymas, nes jos nebeturi tautinės spalvos. Būtų labai įdomu žinoti, kokios dainos užlikusios tuose lietuvių sodžiuose, kurie

że w Pomezanij mówiono rownież po Litewsku; ponieważ mieszkając między Rusinami niemogli wyuczyc się Litewskiego języka, ale musieli zatrzymać swoj wlasny, ich piesni powini bydz najciekawsze. Przezto samo udowodniloby się, że niebyło osobnego języka Pruskiego, ale czysty Litewski jak nam niektóre nomenklatury przywodzone przez P. Voigta pokazują. Mocno mnie dziwiło, że Pan Kapitan w swoim wielkim dziele niezwrócił na to uwagi. Szanowny Kapitanie daruj, że ja namazałem nielepe rzeczy nie mnie Panu uwagi podawać Mistrzowi! Donosiłem jemu pierwej, że ja istoryczną część porzuciłem z powodu niezności nabycia ksiąg ku temu potrzebnych; zajołem się był językiem; lecz i tego uskutecznic niemogę; ponieważ muszę służyc dwóch, to jest obowiązek skarbowy spełnic i zarabiac na chleb i odzież, z tej płaty jaką się pobiera 300 rub. sr. niepodobienstwo przeżyć i odziac się, gdyby czym innem niezajmować się, więc w takim stanie będącemu trudno zaciekać się w starozytnosci: albowiem na to potrzeba spokojnego czasu i kosztow.

Z tego powodu niemogłem wmwm Panu Dobrodziejów przetłumaczyc przysłowiow na polski język, raz że niemam dikcionarza Polskiego przysłowiow Polskich, ażebym mógł przysłowie Litewskie Polskim przysłowiem wytłumaczyć, toby rzecz wydawała się dobitniej, inaczej dosłownie tłumacząc

---

yra Novogrudko ir Lydos apskrityje, Pogezanijos ir Pomezanijos išeivių, kurie ligšiol tebekalba savo kalba; tai parodytų, kad Pomezanijoje taip-pat kalbėta lietuviškai; gyvendami tarp rusų juk negalėjo išmokti lietuviškai, turėjo atsinešti kalbą su savim, jų dainos turi būti begalo įdomios. Iš to paties paaiškėtų, jog nebuvę jokios atskiros prūsų kalbos, kad tai buvusi gryna lietuvių kalba, kaip mums rodo kaikurie Foigto pažymėti vardai. Didžiai mane stebina, kad Ponas Kapitonas savo tokiam svarbiam veikale netkreipei į tai akis. Gerbiamasis Kapitone, dovanok man, kad parašiau tiek niekų: ne man daryti Tamstai pastebėjimai! Aš Tamstai pirma rašiau, kad, negalėdamas prisipirkti reikalingų knygų, atsisakiau nuo istorijos; buvau pradėjęs tyrinėti kalbą, bet ir tas darbas nevyksta, nes turiu tarnauti dviem ponams: pildyti tarnybos priedermes ir užsidirbti sau duonai ir drapanoms; juk iš tos 300 rub. sid. algos, kurią gaunu, negalima būtų išmisti ir apsidengti, jei neturėčiau kito darbo per šalį. Esant tokiam padėjime, sunku tyrinėti senobę: tas darbas reikalauja ramybės ir turto.

Del tos priežasties negalėjau Ponui Geradariui išversti

trzeba adnotacye robic, ażeby zrozumiec, co to znaczy, doczego ta alagoria odnosi się; więc to wymaga wolnego czasu, a na czym mnie zbywa, przysyłem ja tu i więcej ksiąg Litewskich, w których przy końcu znajdują się przysłowia. Trzeba wiedziec że niewiele jest takich przysłowiow któreby się odnosili do głębokej starożytności, albo zawierały jakis zabytek, najczęsciej przycinki i sposoby wyrażenia się; widac autor spisywał ich dla czystości języka i sposobu wyrażenia się. Kiedy mnie będzie wolniejszy czas, wtedy może nadeszlę kiedys, znaczniejsze przysłowie przetłumaczone. Dziwi mnie mocno że p. Szymon Staniewicz, niemoże w tym dopomodz, który aż nadło ma wolnego czasu.

Z osobliwości, te mogę jemu donieść, że w Moskiewskim Archiwum odkryli traktaty Litewskie 13 wieku z Xiążętami Mazowieckiemi. Drukują tu rejestr Trojckiego Monasteru Biblioteki, z której widac, że były rękopisma na korze brzozowej pisane.

Kończąc moje brazganiny zanoszę najpokorniejszą moją prosbę do Wielmoz. Kapitana o dwie następne rzeczy: 1a Życzyłbym serdecznie miec kopiją z Doroznika Krzyzackiego, ktory Panu S. pamięci Onacewicz przesłał, 2e proszę wszystkie moje rekopisma wrócic a razym i Herbarz X. Kojałowicza, ja na żadne projekta nie wdaię się, to co jest moje,

---

lietuvių patarlių į lenkų kalbą, antra, neturėjau lenkų patarlių žodyno, kuris būtų man padėjęs patarlę išversti į lenkų patarlę, tai būtų daug geriau, verčiant gi žodis į žodį, reikėtų aiškinti, ką reiškia ta ar kita alegorija; tai reikalauja daug liuoso laiko, o jo aš kaip tik neturiu. Siunčiu ir daugiau lietuviškų knygų, prie kurių galo yra patarlių. Reikia žinoti, kad nedaug tėra tokių patarlių, kurios siekia gilią senobę arba reiškia kokį atminimą, daugiausia sąmojai ir visokie pasakymai; matyti, autoriaus terašyta gražios kalbos pavyzdžiai. Turėdamas liuosesnio laiko atsiųsiu svarbesnes patarles išverstas. Labai mane stebina, kad negali Tamstai čia padėti Simanas Stanevičius, kuris turi liuoso laiko net perdaug.

Tamstai galiu pranešti tą naujieną, kad Maskvos archyve rado 13 amžiaus lietuvių traktatus su Maskvos kunigaikščiais. Čia spauzdina Trejybės vienuolyno knygyno sąrašą, iš kurio matyti, kad buvę rankraščių, rašytų ant beržo tošies.

Baigdamas savo nedailų laišką, žemiausiai prašau Maloningojo Kapitono šių dviejų dalykų: 1. Labai norėčiau turėti kryžeivių keliarodžio kopiją, kur Tamstai nusiuntė nabašninkas

chcę miec u siebie, odawca tego listu Wielmożnemu Kapitanowi Wielmożny Fryderyk Narbut Kolleski Sowietnik widząc moje ubolewanie i smutek dotyle okazał się bydz szlachetnym, iż sam podjął się mnie to wszystko dostawić, po otrzymaniu wspomnionych rękopismow, ja rewersa temuż Wielmożnemu Sowietnikowi wręczę dla oddania ich Wielmoznemu Kapitanowi.

Przy tej okoliczności życząc mu czerstwego zdrowia i najdłuższych lat przy wszelkiej pomyslności miło mi wyznać iż zostaię najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą
Szymon Dowkont.

Peterūburg, 15. Kwietnia 1848 r.

18.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Bardzo dawno miałem wiadomość ze strony wmwm Pana Dobrodzieja o literackich postępach, ja też niemogłem dotąd pisywać z powodu choroby moich oczu tak dalece, iż w Grudniu przeszłego roku musiałem podać się do odstawki dla popra-

---

Onacevičius, 2. prašau grąžinti visus mano rankraščius, kartu ir Kojalavičiaus erbyną, aš nesutinku su jokiais projektais: kas yra mano, noru turėti savo rankose. Tas, kuris apsiėmė nuvežti laišką Maloningajam Kapitonui, Tridrikas Norbutas, kolėgijos patarėjas, matydamas mano sielvartą, pasirodė toks prakilnus, kad pats prižadėjo viską atvežti; gavęs minėtuosius rankraščius, aš išduosiu Gerbiamajam Patrėjui kvitą, kad jis ją įteiktų Maloningajam Kapitonui.

Ta proga linkėdamas Tamstai sveikatos ir ilgiausius metus visokių pasisekimų pasilieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Peterburgas.
Balandžio 15 d. 1848 m.

18.

Maloningasis Pone!

Seniai beturėjau žinių iš Pono Geradario apie literatūros darbus, aš taip-pat negalėjau rašyti del mano akių ligos, kuri

wienia moiego zdrowia. Dopiero mieszkam w Worniach stale i zdrowie moje zaczyna poprawować się z łaski Najwyższego, miło mi będzie jeżeli kilka słow otrzymam od Wielmożnego Kapitana, piszę jedynie do niego w tym celu, ażeby wiedział gdzie zostaję, dla łatwiejszego zkomunikowania się, a razym i dla przesłanie mi Herbarza Kojałowicza i dalszych moich notatek, których gwałtownie potrzebuję, najpokorniej proszę mnie uwiadomic kiedy mnie może wmwm Pan Dobrodziej one odesłać, inaczej zmuszonym będę na koszt Wielmożnego Kapitana przyjeżdzać do majątku iego, co niezawodnie i nastąpi tego roku podkoniec Junij lub na początku Julij. Dobrze byłoby, gdyby W. Kapitan zechciał odwiedzic Rosiejnie i tam obej rzeć stare archiwum lub też Worniach archiwum Kapitulne, zawsze znalazłbys cós gla siebie pożytecznego, chciałbym też wiedziec jakiemi pracami literackiemi, zajmuie się, słyszałem, że w Poznaniu wyszedł Dikcionarz Litewski, dla mnie ta nowina byłaby nader ciekawa, dobrze byłoby wiedzieć przez kogo? Literackich nowin nieposiadam żadnych, jakie mógl bym wmwm Panu Dobrodziejowi zakomunikować: raz że chorowałem, drugi raz mieszkam w wielkiej głuszy. Tym czasym czekając milej odpowiedzi mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą

Wornie, 22 Kwietnia 1851 r. S. Dowkont.

---

pasidarė tokia didelė, jog praėjusių metų gruodžio mėnesyje gavau mesti tarnybą del pataisymo sveikatos. Dabar nuolat gyvenu Varniuose, ir mano sveikata pradeda iš Augščiausiojo malonės taisytis; bus man malonu, jei gausiu kelius žodžius iš Maloningojo Kapitono; rašau tuo tikslu, kad žinotum, kur dabar esu, kad galima būtų susižinoti ir kartu man atsiųsti Kojalavičiaus erbyną ir kitus mano užrašus, kurie man baisiai reikalingi. Žemiausiai prašau man pranešti, kada Ponas Geradaris gali man juos atsiųsti, kitaip būsiu priverstas Maloningojo Kapitono lėšomis vykti į Tamstos dvarą, tai tikrai padarysiu šiais metais birželio pabaigoje arba liepos pradžioje. Būtų labai gerai, kad M. Kapitonas atvyktum į Reseinius ir ten apžiūrėtum senąjį archyvą arba Varniuose kapitulos archyvą, vis rastum šiokių-tokių sau naudingų dalykų; taip-pat norėčiau žinoti, kokiais literatūros darbais esi užsiėmęs, girdėjau, Poznanėje išėjęs lietuvių kalbos žodynas, man ta naujiena būtų baisiai įdomi, būtų gerai žinoti, kas padarė? Neturiu jokių litera-

19.

Wielmożny Mości
Dobrodzieju.

Czekałem dotąd niecierpliwie pomyslniejszej wiadomości nad tę, którą odebrałem 18 Maja zeszłego 1851 roku od WMWM Pana Dobrodzieja o moich rękopismach jemu powierzonych, spodziewając się przybycia Wielmożnego Kapitana do naszego pomieszkania wedle przyrzeczenia w wyżej pomienionym liscie. Lecz oczekiwanie moje było daremne; więc zmuszony jestem powturnie prosic go o uwiadomie mnie, czy nie zdarzyło się jemu takowe rękopisma pozyskać, takowa wiadomość nader miła byłaby dla mnie. Spodziewając się rychłej odpowiedzi mam honor zostawać z wysokim szacunkiem

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym sługą
Szymon Dowkont.

Wornie, 15 Maja 1854 r. Kol. As.

---

tūros naujienų, kurias galėčiau Ponui Geradariui pranešti: viena — sirgau, antra — gyvenu užkampyje. Tuo tarpu laukdamas malonaus atsakymo, turiu garbę likti su didžiausia pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

Varniai.
Balandžio 22 d. 1851 m.

19.

Maloningasis Pone!

Laukiau ligšiol nekantriai geresnės žinios už tą, kurią gavau praėjusių 1851 metų gegužės 18 dieną iš M. Pono Geradario apie mano rankraščius, kuriuos buvau įdavęs, tikėdamasis Maloningąjį Kapitoną sulaukti atvykstant į mūsų kraštus, kaip buvai žadėjęs anam laiške. Bet tuščias buvo mano laukimas; todel esu priverstas dar kartą prašyti man pranešti, ar neatsitiko kur rasti tokių rankraščių, tokia naujiena būtų man begalo maloni. Tikėdamasis greito atsakymo turiu garbę likti su augšta pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Varniai. Kol. As.
Gegužės 15 d. 1854 m.

Laiškai į Andriejauskį

1.

Szanowny Przyjacielu!

Dziękuje za łaskawą pamięć, w kilku słowach przy zdarzonej okazyi osmielam się pytac go i prosic najserdeczniej, ażebyś raczył mnie uwiadomić jak się nazywa Pastor w Rucawie u ktorego uczyłes sie Niemieckiego języka, gdzie on prze mieszkiwa czy we Dworze czy przy kosciele pod lasym? wiele bierzy za stół i za naukę na rok, jakich innych nauk procz Niemieckiego języka uczy, i czy dobrze wykłada, i czy może korzystac uczen, czy rozumie on po Litewsku czy nie, i wiele miał uczniow w czasie bytności Panskiej u siebie: słowem czy warto u niego lokowac uczniow lub nie; tego u W. M. Pana Dobrodzieja najpokorniej proszę, ażebys mię raczył uwiadomic niebawnie, za co mu nieskonczenie będę obowiązanym. Przy tym zycząc mu wszelkich pomyslnosci zostaję z winnym szacunkiem

Wielmożnego Pana Dobrodcieja
najniższym sługą
S. Dowkont.

22 Augusta 1846 r. Petersburg.

Laiškai į Andriejauskį.

1.

Gerbiamasis Prieteli!

Dėku už malonų atminimą; pasitiakius progai, keliais žodžiais drįstu paklausti ir labai prašyti Tamstos, kad man praneštum, kaip vadinasi Rucavos pastorius, pas kurį mokeisi vokiečių kalbos, kur jis dabar gyvena, ar dvare, ar prie bažnyčios pamiškėje? kiek ima už valgymą ir mokslą per metus, kokių moka dar kitų dalykų be vokiečių kalbos, ar gerai moko, ar mokinys gali pasinaudoti, ar supranta lietuviškai, ar ne, ir ar daug turėjo mokinių esant Tamstai? Žodžiu, ar verta pas jį likti mokinius, ar ne? To labai prašyčiau Pono Geradario pranešti man netrunkant, už tai būsiu Tamstai be galo dėkingas. Linkėdamas Tamstai visokių pasisekimų, lieku su tikra pagarba

Maloningojo Kapitono Geradario
žemiausias tarnas
S. Daukantas.

Rugpiūčio 22 d. 1846 m.
Peterburgas.

Moj adres: Semenu Egorowiczu Dowkontu w S.Peterburg. 4-i czasti 2-go kwartala w domie Cerkwi Sw. Stanislawa N 10.

2.

Szanowny Panie!

Dziękuję nieskonczenie za wiadomość o nauczycielu Krygierze (Krygier) chiałbym tylko wiedziec czy on daje początki Łacinskiego języka? Ta wiadomość jest mi potrzebną; kiedy do tyle byłes grzecznym, to spodziewam się, iz nieodmowisz udzielenia onej.

Piesni Żmudzkie wydałem 1846 roku takze wyszło dziełko w przeszłym roku 1845. o Zwyczajach Starożytnych Litwinow przez Jakuba Łauniewicza (Łaunis) te obie książki zostały odesłane do Worń W. Xiędzu Maciejowi Wołączewskiemu Rektorowi Seminarium Telszewskiego: kosztują piesni 50 kopiejek sreb a zwyczaje 5 złotych bez poczty, sam niemam więcej. Jeżeli życzy sobie której kolwiek z nich nabyć niech się udaje do wyżej oznaczonego x. Wołączewskiego. A on ręczam iż Panu nadeszli. Dopiero tu wyszłe staraniem Pana Konopackiego ze starych rękopismow: Korneliusza Neposa życie wodzow greckich i Fedra bajki, jakowych ksiąg przysy-

---

Mano adresas: Semionu Jegoroviču Kolležskomu Assessoru v S. Peterburg 4-i časti 2-go kvartala v domnie Cerkvi Sviat. Stanislava N 10.

2.

Gerbiamasis!

Labai dėkoju už pranešimą apie mokytoją Krygerį, norėčiau tiktai žinoti, ar jis duoda lotynų kalbos pradžios mokslą? Ta žinia man reikalinga, ir jeigu tiek buvai mandagus, tikiuosi, kad neatsisakysi pranešti apie tai.

Žemaičių dainas išleidžiau 1846 metais, pernai, 1845 metais, išėjo knyga apie senobės lietuvių būdą; ją parašė Jokūbas Laukevičius (Laukis). Tos abidvi knygos nusiųstos kun. Motiejui Valančauskiui, Tilšių seminarijos rektoriui. Žemaičių dainos kaštuoja 50 kap. sd., būdas — 5 auksinai be nusiuntimo, aš pats daugiau nebturiu. Jei Tamsta norėtum katras gauti, tai prašom kreiptis į minėtąjį kun. Valančauskį, jis Tamstai tikrai atsiųs. Dabar čia išėjo pono Kanapackio rūpesčiu iš senųjų rankraščių: Korneliaus Nepoto „Graikijos vadų gyvenimai“ ir Fredro pasakos. Tų knygų, kaip Tamsta prašei, siunčiu po du

łam wedle żądania iego po dwa exemplarze, jedyn raczysz wręczyć Panu Zubowiczowi jak Korneliusza tak i bajek. Miło mi słyszeć że lubisz nauki i w onych się cwiczysz, albowiem z nich nie tylko sam odniesiesz korzyść, ale stani się jeszcze pożytecznym dla drugich. Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności zostaję z winnym szacunkiem ku niemu

Jego Przyjaciel

S. Dowkont.

Petersburg, 6 Xbre 1846.

3.

Kochany Przyjacielu!

Dwa listy pisałem do niego i przy jednym posłałem dwa ekzemplarze Korneliusza Neposa i dwa exemplarze bajek Fedra i prosiłem żebyś po jednem exemplarzu dał Panu Zubowiczowi a po jednem sobie zostawił. Innych ksiąg jako to: Piesni Żmudzkich i dziełka o starożytnych zwyczajach Litwinow niemiałem u siebie i pisałem ażebyscie się udali do Worń x. Wołączewskiego Rektora Seminarium Telszewskiego. Niewiem czy posłane księgi przezemnie otrzymałeś lub nie? Rownież niewiem czy otrzymałeś księgi od x. Wołączew-

---

egzempliorius, vieną egzempliorį prašau atiduoti ponui Zubavičiui, kaip Korneliaus, taip ir pasakų. Malonu man girdėti, kad mėgsti mokslą ir mokaisi, iš mokslo ne tik pats turėsi naudos, bet dar ir kitiems būsi naudingas. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokių pasisekimų lieku

su tikra pagarba

Tamstos prietelis

S. Daukantas.

Peterburgas.
1846 m. spalių 6 d.

3.

Mielasis Prieteli!

Tamstai rašiau du laiškus ir su vienu nusiunčiau Korneliaus Nepoto ir Fedro pasakų po du egzempliorius, prašydamas po vieną egzempliorių duoti ponui Zubavičiui, o po vieną pasilikti sau. Kitų knygų, kaip antai: Žemaičių dainų ir Senobės lietuvių būdo pats neturėjau ir rašiau del jų kreiptis į Varnius į kun. Valančiauskį, Telšių seminarijos rektorių. Nežinau, ar gavai knygas, kurias esu siuntęs. Taip pat nežinau, ar gavai knygas iš kun. Valančiauskio. Prašyčiau apie tai visa man

skiego? Proszę o tym wszystkim mnie uwiadomić. Kiedy potszebujecie ksiąg Żmudzkich to zawsze raz rok piszcie do x. Wołączewskiego prosząc ażeby on nadesłał Panu księgi Żmudzkie nowowydane wszelkiego Gatunku. Kiedy chcesz mogę ja tu sprowadzic pismo swięte starego i Nowego testamentu z Krolewca i Piesni Żmudzkie przez Rezę w Krolewcu wydane; więcej niemogę bydz jemu pomocnym w tym względzie, — Proszę uczyć się i ugłębić swoj przedmiot, któremu się poswięciłes, a wolne chwile czytać pożyteczne książki historyczne lub wojaży, nie zas romanse, które do niczego nieprowadzą, a trują czas i młody umysł w obłąkanie wprowadzają. Towarzystw bez pożytecznych unikać.

Życząc mu zdrowia i pomyslności zostaję z winnym szacunkiem ku niemu vale et vale.

Jego Przyjaciel
S. Dowkont.

Petersburg, 2 Augusta 1847 r.

4.

Szanowny Przyjacielu!

Pewnie nieraz pomysliłeś w duszy, kiedy przyjdzie wiadomość, że Dowkont umarł. Oto widząc że Panowie niezgady-

---

pranešti. Jei reikalaujate žemaitiškų knygų, tai visuomet rašykite į kun. Valančauskį, kad jis atsiųstų visokios rūšies naujai išėjusių žemaitiškų knygų. Jei nori, galiu aš čia parsigabenti iš Karaliaučiaus senojo ir naujojo testamento šventąjį Raštą ir Rėzos žemaičių dainas, išleistas Karaliaučiuje, daugiau tuo žvilgsniu negaliu būti Tamstai naudingas. Prašom mokytis ir įsigilinti į savo dalyką, kurį pasirinkai, o liuosomis valandomis skaityti naudingas istorijos arba kelionių knygas, bet ne romanus, kurie nieko gero neduoda, gaišina tik laiką ir temdo jauną protą. Saugotis nenaudingų draugijų.

Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokių pasisekimų, pasilieku su tikra pagarba — vale et vale —

Tamstos prietelis
S. Daukantas.

Peterburgas.
Rugpiūčio 2 d. 1847 m.

4.

Gerbiamasis Prieteli!

Tikrai ne kartą esi sau pagalvojęs, kada ateisianti žinia, kad miręs Daukantas. Matyti, kd sveiki nespėjate mano ligos

wacie mojej choroby, albo taicie, żebym nieprzeląkł się. Ja zaś czując się coraz gorzej mysliłem, że wkrótce umrzę, niechcąc Panow Wambutow przestraszyć i ich dziatek wyjechałem na głuchy partykularz do Popielan do księdza Wojszwiły, którego mój bardzo obchodził, 14 oktobra roku minionego. Tu rownież apetit mój zupełnie przepadł, jeżeli jem to przez gwałt, ciężkość na piersiach organki grają w gardle tylko, że włuczę się. Tym czasym w Wilią S. Katarzyny o 9 dziewiątej wieczorym położyłem się wedle zwyczaju, poł do dziesiątej nad łyżeczką w piersiach zrobiło się gorąco gorąco i ta gorącość szerzysię, pochyliłem się na jedyn bok na drugi niema zmiany, więc leżę w pierszej pozycyi nawznak, rozszerzyło się prawie jak na palec sredni, szerokości mniej. Czekam co będzie dalej, zaczyna te gorąco powoli zastygać, leko mi na piersiach zrobiło się. Zasnęłem przed 12 i spałem 6 godzin ciągle, pierwiej miałem sen zawsze przerwany, godzinę zasnę i obudzę się po dwóch lub 3 godzinach zuowu godzinę zasnę, najwięcej kiedy 4 godziny spałem a czasem dwie i jedną. Nazajutrz zrobiłem się wesoł, Apetyt mnie powiększył się jem dobrze, cieszę się że będę zdrów, chociaż organki jeszcze grają i flegma suta odchodzi, dziękowałem Bogu, że ja wielką katastrofę szczęśliwie przebyłem. Tym czasem w wilią S. Andrzeja straszna gołoledz

---

arba slepiate, kad nenusigąsčiau. O aš jaučiuosi vis blogiau. Manydamas netrukus mirti ir nenorėdamas išgązdinti ponų Vambutų ir jų vaikelių, išvažiavau į atkampią vietą, pas Papilės kunigą Vaišvilą, kuriam parūpo mano likimas, praėjusių metų spalių 14 dieną. Čia mano apetitas visai išnyko, jei ką valgau, tai tik verčiamas, sunkumas krūtinėje, gerklėje. Tuo tarpu Šv. Katrinos vilijoje savo papročiu atsiguliau vakare 9 valandą, pusę dešimtos krūtinėje pasidarė taip karšta, ir tas karštis platinasi, pasiverčiau į vieną šoną, į antrą, ne geriau, todel guliu pirmojoj pozicijoj ant nugaros, užėmė beveik per didžiulį pirštą, platumo mažiau. Laukiu, kas bus toliau, tas karštis pradeda nykti po truputį, man krūtinėje pasidarė gera. Užmigau 12 ir miegojau 6 ištisas valandas, pirma miegodamas vis atsibuzdavau, pamiegi valandą ir atbundi, paskui po 2—3 valandų vėl užmingi valandą, daugiausia miegodavau 4 valandas, kartais dvi ir vieną. Ant rytojaus atsikėliau smagus, apetitas padidėjęs, valgau gerai ir džiaugiuosi būsiąs sveikas, nors dar ir skreplių daug eina, dėkoju Dievui, kad didelę katastrofą laimingai praleidęs. Tuo tarpu šv. Andriaus vilijoje buvo didelė lijundra, vakare eidamas su lazda į tam tikrą vietą baisiai kritau

była wieczorem idąc na sekret z kijem padłem fatalnie na straszną grudę i lewą piers nadzwyczaj strąciłem, tak, iż kilka sekund leżałem na miejscu, pozniej kilka razy obruciłem się nim powstałem, zlałem się krwią, ponieważ dziąsła przeciąłem, sądziłem, że żęby wyleciały. Nikogo zaradzić Doktora niema w y s a g ł o b a b o b a im przykładać ręczniczek wodą zimną namoczony tak przez sześć dni męczyłem się, gorączka w piersiach co raz więcej powiększa się, myślę do rany dojdzie zrobi się gangrena i kaput. Znalazł się Felczerek, który mnie przystawił na lewej piersi 12 banek sciągnoł pierwszy raz krew tak spiekła jak węgiel czarny, stawił drugi raz, wołałem dosyć dosyć mnie krwi i kropli nie dostanie, po drugim przystawieniu krew była czysta, nawet w rożkach nieskrzepła. Pozniej Felczer mówi, ja Panu zgotuję perzu, bobowniku i lekrecyi, dam Panu osiem butelek i te musisz wypić, to Panu oczyści flegmę. Przyniosł 4 butelki i kazał na dzień butelkę wypić. Kiedy wipiję pół szklanki płuca zdaje sucha zrobi się, prawda, że ona rozbierało wnętrznościach, tak zdaje się że od kości krzyżowej cos oderwało, flegma więcej zaczęła odchodzić tylko czuję, że płuca schnie, na drugi dzień zrobiły się wielu miejscach bole, czuje że wyżej łyżecz.

---

ant gruodo ir be galo sutrenkiau kairę krūtinės pusę, kelias sekundes gulėjau nesikeldamas, paskui kelius kartus apsiverčiau, kol atsistojau, apsipyliau kraujais, nes prasikirtau dantų smagenes, maniau, kad dantys išbirėję. Nieko pasitarti, daktaro nėra, v i s a g l o b a b o b a, ėmiau kloti šaltam vandeny pamirkytą rankšluostį, taip kankinausi šešias dienas, karštis krūtinėje vis didėja, ateis, manau, lig žaizdos, pasidarys gangrėna ir kaput. Atsirado felčeris, kuris man pastatė ant kairės krūtinės pusės 12 bankų, sutraukė kraują, kuris pirmą kartą buvo taip sukepęs, kaip juoda anglis, statė antrą kartą, šaukiau gana, gana, man kraujo nebeliksią nė lašo, antrą kartą pastačius, kraujas buvo tyras. Paskui felčeris sako: „Aš Tamstai suvirinsiu varpučio, ir saldymedžio, duosiu Tamstai aštuonius butelius, kuriuos turėsi išgerti, tai Tamstai nuvalys skreplius.“ Atnešė 4 butelius ir liepė kasdien išgerti po butelį. Išgėrus pusę stiklinės, plaučiai rodosi džiūsta, tiesa, vidurius baisiai dręskė, rodosi, kad kas atplyšęs nuo kryžiaus, atsikosiju geriau, tik jaučiu, kad plaučiai džiūsta, kitą dieną ėmė daugelyje vietų sopėti, jaučiu, kad augščiau

Laiškai į Kuršaitį.

1.

Wornie, den 11./23. Junii 1853.

Hochwohlgeborener Herr!

In Ihren Werken über die litthauische Sprache glaubte ich Ihre grosse Vorliebe für dieselbe ersehen zu haben, deshalb nun bin ich so frei Ihnen, als einem Sachkenner und Liebhaber hiemit einige litthauisch geschriebene Bücher zu übersenden, und zwar: 1) Sitten und Charakter der alten Litthauer. 2) Beschreibung der Samogitischen Diöcese. 3) Lieder. 4) Kurzer geschichtlicher Abriss des Alten Testaments. 5) Cornelius Nepos. 6) Fabeln des Fedrus. — Ich muss nur hierbei bemerken, dass in diesen Schriften die Grammatik und Orthographie nicht streng beobachtet werden, und ersuche Ew. Hochwohlgeboren, dieselben, wie sie nun da sind, gratis in die Fächer Ihrer Bibliothek aufnehmen zu wollen.

Zugleich wende ich mich an Ew. Hochwohlgeboren mit der Bitte, mir von dem Herrn Geheim-Rat Voigt gefälligst 2 Dokumente zu verschaffen, nämlich: 1) Reisewege der Ordens-Ritter nach Schamajten und 2) Statistische Aufweisung der Einwohnerzahl von Schamajten nach der Uebergabe dieses Landes durch den G.-Fürst Witowd an den Orden. — Zur Bestreitung der Kosten bei der Herausnahme dieser Dokumente füge ich 10 Rubel 30 Kopeken in Gold Mz. hizu.

Laiškai į Kuršaitį.

1.

Varniai, birželio 11/23 d. 1853 m.

Gerbiamasis Pone!

Tamstos veikaluose apie lietuvių kalbą aš matau Tamstos didelę jos meilę, todel drįstu Tamstai, kaipo žinovui ir mėgėjui, nusiųsti kelias lietuviškai parašytas knygas, būtent: 1) Senovės lietuvių papročiai ir būdas, 2) Aprašymas Žemaičių vyskupijos, 3) Dainos, 4) Trumpa Senojo Testamento istorija, 5) Cornelius Nepos, 6) Fedro pasakos. — Turiu aš čia pastebėti, kad tų knygų gramatika ir ortografija nėra tiksli, ir aš prašau Gerbiamojo Pono priimti jas gratis į savo knygyną.

Kartu kreipiuosi į Gerbiamąjį Poną maloniai prašydamas išgauti man iš pono Foigto du dokumentus, būtent: 1) Ordeno kelionės į Žemaičius ir 2) Žemaičių gyventojų skaičiaus statistika atiduodant D. kunigaikščiui Vytautui tą kraštą Ordenui. — Išlaidoms padengti už išgavimą dokumentų siunčiu 10 rub. 30 kapeikų auksu.

Ausserdem wage ich es Sie mit der Bitte zu belästigen, mir folgende Bücher 1) De primus vestigiis religionis christianae inter Lithuanos propagatae von Rhesa, 2) Klein's Grammatik in lateinischer Sprache und 3) wenn ich mich nicht irre Hartmajer's Grammatik, welche Ew. Hochwohlgeboren lobend erwähnen, möglichst ausfindig zu machen, und mir zuzuschicken mit der Angabe ihres Werthes, den ich sogleich nach dem Empfange der erwähnten Werke, mit Dankbarkeit Ew. Hochwohlgeboren überreichen würde. Der Censur wegen bitte ich Ew. Hochwohlgeboren noch schliesslich Ihren gütigen Brief mit den beiden Dokumenten und das Päckchen mit den Büchern besonders abzufertigen.

Indem ich Ew. Hochwohlgeboren für meine Freiheit Sie belästigt zu haben, um Verzeihung bitte, verbleibe ich mit Hochachtung

Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Diener

Simon Dowkont.

Meine Adresse ist: Simon Dowkont, Russland, Gouvernement Kowno, über Telsch, in Wornie.

Wornie, 18. Junij 1853 st. st.

Be to, prašyčiau aš Tamstos gauti dar šių knygų: 1) Rėzos „De primis vestigiis religionis christianae inter Lithuanos propagatae", 2) Kleino gramatikos lotynų kalba ir 3) jei aš neklystu, Hartmajero gramatikos, kurią Gerbiamasis Ponas minėdamas giri, ir jas man atsiųsti, nurodydamas jų kainą; gavęs minėtąsias knygas su padėka tuojau grąžinsiu Gerbiamajam Ponui išlaidas. Del cenzūros prašau, pagaliaus, Gerbiamojo Pono Tamstos malonų laišką su abiem dokumentais ir knygą ryšulėlį siųsti skyrium.

Prašydamas Gerbiamojo Pono dovanoti už mano drąsumą Tamstą varginti, pasilieku su augšta pagarba

Gerbiamojo Pono
žemiausias tarnas

Simanas Daukantas.

Mano adresas: Simon Dowkont, Russland, Gouvernement Kowno über Telsch in Wornie.

Varniai, birželio 18 d. 1853 m.

2.

Hochwohlgeborener Herr!

Ihr werthes Schreiben habe ich erhalten und erlaube mir wiederum, Ihnen Bücher zu schicken, nur weiss ich nicht, wie sie Ihnen gefallen werden.

Das Nachsuchen ist jetzt bei uns sehr schwer und die Sendung von Geld ist für einen zu Lande Wohnenden noch viel beschwerlicher, daher werde ich, wenn mir der liebe Gott Gesundheit schenkt, mich mit Ihnen persönlich sehen.

In meinem ersten Briefe schickte ich Ihnen zwei halbe Imperiale zur Ausnahme der von mir gewünschten Dokumente, jetzt füge ich noch die fehlenden fünf Preussischen Thaler hinzu. — Wenn Sie die von mir gewünschten Bücher finden, so bitte ich ergebenst, selbige zu den Dokumenten beizuschliessen und an den Herrn Mitau'schen Buchhändler Reicher zu übersenden, von welchem Sie auch jetzt das Geld wie den Brief empfangen werden. — Das Dokument, das sich nicht im Ritterlichen Archiv befindet, habe ich durch Herrn Onazewitsch, Professor der Wilna'schen Universität, welcher auf der

---

2.

Gerbiamasis Pone!

Tamstos brangų laišką aš gavau ir drįstu vėl siųsti Tamstai knygų, tik nežinau, kaip jos Tamstai patiks.

Susinešimas dabar pas mus labai sunkus, o siuntimas pinigu gyvenančiam kaime dar sunkesnis, todel aš, jei man Viešpats Dievas duos sveikatą, pasimatysiu su Tamsta pats.

Savo pirmajam laiške pusiunčiau Tamstai du pusimperialius apmokėti išlaidoms už mano prašytuosius dokumentus, dabar dar pridedu penkius trūkstančius Prūsų talerius. — Jei Tamsta rastum man norimų knygų, tai labai prašyčiau jas pridėti prie dokumentų ir nusiųsti Mintaujos Knygyninkui ponui Reicheriui, iš kurio Tamsta gausi ir pinigus, ir laišką. Apie dokumentą, kurio nėra Ordeno archyve, sužinojau iš pono Onacevičiaus, Vilniaus Universiteto profesoriaus, kuris mokėsi karaliaus universitete, kad minėtąjį dokumentą jis matęs pas ponų Kocebų.

Linkėdamas Tamstai visokių malonių, turiu garbę pasilikti su didžiausia pagarba

Gerbiamojo Pono
žemiausias tarnas
Simanas Daukantas.

Svirlaukis.
Spalių 23 d. 1855 m.

Königlichen Universität studirte, in Erfahrung gebracht, das erwähntes Dokument hat er bei Herrn Kozebue gesehen.

Mich Ihnen bestens empfehlend, habe ich die Ehre, mich mit der grössten Hochachtung zu zeichnen als

Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Diener
Simon Dowkont.

Swirlauke, 23 8-bra 1855 v. s.

Laiškai į Valančių.

1.

Szanowny Panie!

Dwa szanowne pisma iego, jedno 8, drugie 16 zeszłego marca datowe otrzymałem i książeczkę Szirwida przedrukową od K. Prefekta Borowskiego przyjąłem, za którą nieskończenie dziękuię, cieszyłem się czytając, że lubo niema gramatyczności, jednak język czysty jedyny Wzór dla Kaznodziejuw co do czystości języka n p nigdzie niema wyrazu griekas, ale na to

---

Laiškai į Valančių.

I.

Gerbiamasis!

Gavau Tamstos du laiškus, rašytus praėjusio kovo 8 ir 16 dieną, ir Širvydo perspauzdintą knygelę per kun. Prefektą Barauskį, už kurią labai dėku; skaitydamas džiaugiausi, kad nors gramatikos žvilgsniu parašyta nelabai taisyklingai, bet kalba gryna, pamokslininkams vienintėlis kalbos grynumo pavyzdys: niekur nėra žodžio griekas, bet visur n u d i e m e, mūsiškiai n o u d i e m e, nuo žodžio n u s i d ė t i. Bent pavyzdys bus klierikams, kurie lig šiol neturėjo jokio popierėlio, parašyto gryna kalba. Kol kas nesirūpink, kad maža pirkėjų, nes nevisi dar žino, tuo tarpu nusiųsk vieną egzempliorių kun. Pabrežai ir paprašyk, kad jis papirštų savo apylinkės kunigams, nes ką jis pasakys, bus jiems šventa.

Su Daukša nevilk, paskelbk prenumeratą; reikia skubinti, atidėliojant dieną iš dienos, gali ir mirtis užklupti. Nerašai man apie tai, ar gavai kiek žemaitiškų knygų iš Kražių knygyno, reikia pasirūpinti, nes Varnių knygynas stinga senobinių knygų, ir tie, kurie norėtų mokytis tos kalbos, neturi vadovėlių. Tik 1844 metais kalvinai išleido Mintaujoje šventojo Rašto Naująji Įstatymą arba perspauzdino 1701 metų Karaliaučiaus leidimą, kurį kadaise lyginom su mūsų šventuoju Raštu pas mane, ta

miast wszędzie nudieme po naszemu noudieme od słowo nusidieti przekroczyć, przestąpic. Przynajmniej masz co stawić za wzór klerykom, którzy do tych czasz najmniejszego szpargału niemieli wzoru czystości języka. — Niebieduj tak prędko, że mało kupujących, ponieważ niewszyscy wiedzą, tymczasym poszli jedyn exemplarz X. Pabrežowi prosząc żeby on zarekomendował Xiężom swojej okolicy, bo co on powie, to rzecz swięta dla nich. —

Z Daukszym nieodciągaj się, lecz ogłoś prenumeratę; trzeba spieszyć odkładając dzień po dniu czasym i smierc zaskoczy. Nienapisałes o tym, czy dostałes co z Biblioteki Kroskiej Zmudzkich ksiąg, trzeba starac się, albowiem Biblioteka Wornienska jest uboga w stare druki, mianowicie chcącemu pracować na tym językiem niema przewodnikow. Dopiero to jest 1844 roku Kalwini w Mitawie wydali pismo Swięte nowego — Testamentu czyli przedrukowali Edycyą 1701 roku w Krolewcu wydaną, którą porownalismy kiesdys z naszym Pismem S. u mnie, ta książka zawiera bardzo czysty język wyjąwszy kilka wyrazow i może bydz czytaną, jeżeli nie dla nauki to dla czystości języka. Ja one dostałem i posiadam w tym momęcie pięć Biblij w rozmaitym czasie wydane to jest w r. 1701, 1755, 1816, stary i nowy testament Rezy tłumaczenie, teraz 1844. Kalwińską i piątą Zmudzką Gedrajcia mam jeszcze

---

knyga turi labai gryną kalbą, išskyrus kelius žodžius, todel ji skaitytina, jei ne del mokslo, tai bent del kalbos grynumo. Aš jas gavau ir dabar turiu penkias Biblijas, įvairiais laikais išduotas, k. a.: 1701, 1755, 1816, Rėzos vertimo Senąjį ir Naująjį Įstatymą, Kalvinų 1844 m. ir penktąjį Giedraičio žemaitišką, turiu dar žemaitiškas evangelijas, spauzdintas 1699 metais, turiu Vilento Omilijas 1575, ne visas, kurias matei Petrapilės mūsų kunigų knygyne, reikėjo progos jas gauti, tame pačiame knygyne kun. Barauskis rado 1740 m. lietuvišką katekizmą, spauzdintą Karaliaučiuje, kaž-kokio jėzuito parašytą, labai puikus, panašaus katekizmo nesu skaitęs, lietuvių kalba gryniausia, in 12, turi 7 spauzdintus lankus, pažymėtas didysis ir mažasis katekizmas, matyti, labai išmintingos galvos rašytas; nuostabus daiktas, kad Tamsta jo nepastebėjai. Tame pat knygyne atsirado dar vienas Daukšos egzempliorius; reikia rūpintis, kad mūsų Varnių knygynas rinktų žemaitiškas knygas. Laukys paaukojo Varnių knygynui savo veikalėlį, kurį rasi aptaisytą ir su popieriu suvyniotą, buvau norėjęs dar savo dainas paaukoti, bet nedrįsau, kad nesuterščiau; mano nuomone, geras

ewangelije Zmudzkie 1699 roku drukowane, mam Wilentiusza Omilije 1575 niecałe, co widziałes w Bibliotece Petersburskiej naszego kleru, trzeba było zdarzenia dostać je, X. Borowski znalazł w tejsamej Bibliotece Katechizm politewsku w 1740 roku w Krolewcu drukowany przez Jezuitę jakiego najdoskonalszy podobnego Katechizmu ja nieczytałem, język naiczytszy Litewski in 12 zawiera 7 arkuszy druku, oznaczony jest wielki Katechizm i mały, bardzo rozumna głowa ten widać ten Katechizm układała dziwna rzecz że z oka pańskiego wysliznoł się. Znalazł się drugi Elekzemplarz Dauksza w tejże Bibliotece, tszeba starać się, żeby i nasza Wornieńska zbierała do siebie książki Zmudzkie Łaukis swoje dziełko zaofiarował do Vornienskiej Biblioteki, którą znajdzies oprawioną w papierku zawinioną chciałem swoje piesmi i ja zaofiarować, tylko żenowałem się, czy nie zgorzę, moim zdaniem biblioteka dobra wszystko powinna zawierać ciwilne i Duchowne. Odałem X. Borowskiemu Łaukysa o zwyczajach i piesni dla przesyłki W. X. Dobrodziejowi, które pewnie już pokilka razy przeczytasz nim te pismo odkryjesz.

Przesyłam tu sto szescdziesiąt sześć exemplarzow Łaukysa dzieła do sprzedania exemplarz po 75 kopiejek srebrem a dziesiąty Eksemplarz każdej .dziesiątki dla W. Pana Dobrodzieja, ktore możesz przedać na swoją korzyść czy daro-

---

knygynas privalo turėti visokių knygų, pasaulinių ir dvasinių. Esu įdavęs kun. Barauskiui Laukio papročius ir dainas, kad nusiųstų Tamstai; lig gaunant tą laišką, turi būti perskaitęs po kelius kartus. Čia siunčiu parduoti Laukio veikalo šimtą šešiasdešimtis šešius egzempliorius, egzempliorius po 75 kap. sidabru, o kiekvienas dešimtasis egzemplioris — Tamstai; juos gali parduoti savo naudai arba dovanoti kam, tik neturtingam žmogui, bet mokančiam skaityti; dainų siunčiu du šimtus su viršum egzempliorių, egzempliorius po 50 kapeikų sidabru, kiekvienas dešimtasis egzempliorius taip pat Tamstai. — Tik stengkis, tėveli, išparduoti gerai, nes turiu skolos tris šimtus rublių sidabru, kuriuos reikia išmokėti terminais, tai gali suprasti, kokia sunkenybė guli ant mano plikos galvos, o nesirūpinant juk nieko nebus. Reikia labai, labai suktis. Vieną egzempliorių duok dykai kun. Oficialui Giniotui, kitą egzempliorių taip pat dainų raštininkui Sakalauskiui, nes Oficialas davė man daug žemaitiškų priežodžių, kuriuos rasi prie dainų, o antras, t. y. Sakalauskis, yra davęs kelias dainas. Duodamas knygą, noriu paraginti Sakalauskį, kad jis man gautų daugiau dainų, dar ne-

wac komu, tylko biednemu człowiekowi, a umiejącemu czytac, a pieśni dwiescie exemplarzow zgurą exemplarz po 50 kopiejek srebrem, także 10-ty exemplarz jemu ustępuję. — Tylko Oczenko staraj się wyprzedać gorliwie, albowiem mam długu trzysta rubli srebrem, ktore muszę terminami wypłacic, możesz sądzić co to na mojej łysej głowie ciąży, a nie starając się nic niebędzie. Trzeba wyrabiać się jak mysz w roszczynie. Jedyn exemplarz Piesni daj darmo W. X. Oficiałowi Giniatowi, a drugi exemplarz także Piesni P. Sokołowskiemu Kancelarzyście, albowiem X. Oficiał dał mi wiele przysłowiow Żmudzkich, ktore znajdzie przy pieśniach a drugi to jest Sokołowski dał mnie kilka pieśni, i zachęcając go azeby on mnie więcej pieśni, jakie są nie wydrukowane, albo wydrukowane ale niepełne, niech popełnia. Temu księżulkowi co zebrał 200 przysłowiow, daj zwyczajow Exemplarz i pieśni exemplarz, jeżeli odda, ja one przedrukuję. Tylko bieda że zwyczajach jest pomyłek drukarskich lubo na koncu są omyłki pooznaczane ale nie wszystkie, prawie na każdej stronie znajdzie się po trzy lub cztery omyłki juz to o zamiast a lub u i przeciwnie, jak się litery mają bydz wymawiane, które są oznaczone, to klucz jest napoczątku pieśni położony, który służy razym i do książeczki o zwyczajach.

---

spauzdintų, arba pardytų išspauzdintas, bet nepilnas. Tam kunigėliui, kuris surinko 200 priežodžių, duok papročių egzempliorių ir dainų egzempliorių; kad duotų, aš juos išspauzdinčiau. Tik gaila, kad papročiuose yra spaudos klaidų, nors gale atitaisytos, bet ne visos; beveik kiekvienam puslapyje rastum po tris — keturias klaidas: tai o vietoj a arba u, arba atbulai. Kaip raidės turi būti tariamos, yra paaiškinta prieš dainas; tas pats paaiškinimas tinka ir papročiams.

Duok, Dieve, Tamstai sveikatos, kad galėtum pabaigti savo veikalą, ir būti sveikam ilgiausiai.

Labai dėku, kad rūpiniesi pardavinėti mano knygas, bet labai malum signum mūsų kraštui, kad per dvejus metus teišparduota tik trys šimtai ir kelios dešimtys elementorių, nors bažnyčių yra 160 su viršum; vadinas, kiekvienai bažnyčiai nupirkta 3 egzemplioriai ministrantūrui, — tai labai bloga; tai rodo didžiausią kunigų apsileidimą — nemalonų blogų vaisių ženklą. Kurše prie bažnyčių visur įtaisyti tikybinių knygų knygynėliai, kad kiekvienas neturtingas ūkininkas, nevaliodamas pirkti, galėtų imt ir skaityti ir mokyti tikybos tiesų savo šeimyną — štai kur protas!

Daj Bože Panu zdrowie, żebyś mogł swoie dziełko ukonczyć i cieszyć się zdrowiem jak najdłużej.

Dziękuję nieskonczenie, że się kształasię rozprzedaniem książek moich, lecz bardzo malum signum dla naszych stron, iż wciągu dwòch lat nieprzedano Elementorzow jak trzysta kilka dziesiąt, a że kościołow jest 160 kilku więc dla każdego kościoła kupiono 3 exemplarze dla mistrantury to jest bardzo kiepsko, i summa ospałość duchowieństwa, co jest złym znakiem kiepskiej następności. W Kurlandij przy Kosciołach zaprowadzili wszędzie teraz biblioteki ksiąg duchownych, ażeby koždy gospodarz biedny niemogąc kupić mogł brać i czytać oraz uczyć prawideł wiary czeladz swoją, oto gdzie rozum. —

Używaj dla Klerykow Gramatyki Zmudzkiej przez Jezuitę w Wilnie. 1737 wydanej a przez Szymona Staniewicza Kadytata Filozofij w 1829 przedrukowanej w Wilnie on ich ma wiele u siebie znajdzie sie on w Sztemplach u Kazimierza Platera, przez XX. Chwejdanskich można łatwo znim zkomunikować się. A ci co dobrze po Zmudzku umieją niech czytają Myles Pietrapylie iszdowta prasmą.

Nie uwierzysz co to mnie kosztuje sama przesyłka, co to do Rygi od puda trzeba do Rygi płacić, a co to z Rygi do Worń.

Duok klierikams mokytis iš Žemaitiškos Gramatikos, Jėzuito parašytos, išduotos Vilniuje 1737 metais, Simano Stanevičiaus, Filosofijos Kandidato, perspausdintos Vilniuje 1829 m.; jis turi jų daug pas save, jis dabar bus Stempeliuose pas Kazimierą Plioterį, su juo galima lengvai susisiekti per Kvėdainos kunigus. Tie, kurie gerai moka žemaitiškai, tegu skaito Mylės Pietrapylie iszdouta prasmą.

Nepatikėtum, kiek man kaštuoja pats siuntimas, kiek reikia mokėti nuo pūdo į Rygą, kiek iš Rygos į Varnius; jei bent vienas Dievas padėtų, kitaip pražūsiu. — Pažįstamiems savo siunčiu pasveikinimų, būtent kun. oficialui Giniotui ir kun. Juzumavičiui, kada patikęs sveikink ir J. M. kun. Nominatą Vyskupą.

Tamstos Draugas
Simanas Daukantas.

Balandžio 5 d. 1846 m.
Petrapilie.

P. S. J. M. kun. Nominatas, kad panorėtų, daug padarytų. Vienoje vyskupijoje leido steigti žiemos laiku prie bažnyčių mokyklėles mokyti katekizmo ir skaityti, tik vos dešimtas kur-

Bože ty sam tylko pomagaj inaczej zginę. — Znajomym moim najniższy ukłon zasyłem mianowicie W. X. Oficiałowi Giniatowi i W. X. Juzumowiczowi, kiedy spotka się J. W. X. Nominotowi Biskupowi.

Jego Przyjaciel

Szymon Dowkont.

5 Aprila 1846 r. Petrapilie.

P. S. J. W. X. Nominat wiele mógł zrobic, gdyby zajął się szczerze w jednej dyecezyi pozwolono utrzymywać szołki przy kościele w zimową porę uczyc katechizmu i czytania, dopiero ledwo dziesiąty gdzie niegdzie m o j o u jak to mowi się, niema ktoby dozierał!! Bože moj co to kosztowało wyrobienie tego pozwolenia, tu niebyło człowieka, kto się o to niestarał, a teraz jakby i niepozwolono. Tak samo dawniej kiedy pytano się dla czego szkołki nieutrzymuie przy kościele, odpowiedziano, że Elementorzow niema na tym języku, dzieci niechcą uczyć się w innym języku dziś i są, taż sama grusność, może będą i żałować tego ale poczasie. — Jakie to jest serce tych ludzi, własnemu rodowi niechcą udzielić dusznej pociechy a nazywają się kapłanami, oswiecicielami!!!

---

ne-kur m o j o u, kaip sakoma, nėsa kas prižiūri!! Dieve, kiek atsėjo tas gavimas leidimo: nerasi žmogaus, kuris nebūtų rūpinęsis, o dabar kaip ir neleista. Tas pats buvo ir seniau: paklausus, kodel nėra mokyklos prie bažnyčios, atsakydavo, kad nėsą ta kalbą elementorių, vaikai nenorį mokytis svetima kalba, dabar jau būtų, bet nauda ta pati. Gal kada teks gailėtis, bet bus jau vėla. — Kokios tų žmonių širdys, nenori suteikti dvasios peno saviesiems, ir dar vadinasi kunigais, švietėjais!!!

2.

Regimai čia yra Dievo valia, kad mes vienas prieš kitą, bereikiant mirti, išsišnekėtume, o ant nusprendimo paliktumėme Dievui, kieno prisipažintis yra teisingesnė... Aš nėsu girtuoklis, nes nuo savo gimimo neėmiau gėralų į burną, o ir mano tėvai niekada negirtuokliavo, taigi man nėra iš ko išsiblaivėti pirm nekad perskaityčiau pagrąžintą gromatą. Aš nebuvau priešginiu šviesiausio piemens, bet pamečiau tarnystę del to, kad jį mylėjau irgi pasitikėjau, kitur gyvendamas būsiąs naudingesniu savo vientaučiams. Regimai aš nebuvau šalavalka, kad antrąjį metą po mano parvažiavimo į Varnius, šviesiausias

piemuo labai lipšnai prašei, kad grįžčiau pas Tamstą. Mane prakalbinai iš pradžios „jomilistu raštininku", o ant galo pavadinai „paiku", bet tai yra du atbulu daiktu: neišleidžiau knygų svetimose kalbose rašytų apie svarius dalykus, bet rašiau prigimtu liežuviu, taip kaip kiti kad rašė ir rašo Petrapilėje ir Maskvoje, Kazaniuje ir Varniuose, pats juk šviesiausias piemuo rašei toje kalboje, taigi ar visi turėtų būti paikais? O vienok, piemuo pats sakei kitiems, kad aš Tamstą prikalbėjau rašyti žemaitiškai; kaip gi galėtų paikasis perkalbėti išmintingąjį... Prisipažįstu, kad niekada nelaukiau, kad mano piemuo, kuriam tiek metų tarnavau, atsiųstų man belaukiant myriaus tokį neteisų piktžodžiavimą kuomet menkiausias žmogpalaikis taip nubjaurotų pikčiausią berną matydamas jį gulint ant maraus patalo. Šv. Augustinas pasakė: „Tie mūsų bičiuoliai, kurie mumis teisybę į akis pasako, bet mes tiesos nemėgstame ir laikome savo priešginiais tuos, kurie ją šneka." Savo gromatą pagrąžintą perskaičiau, jos nesigėdžiu, dar viršumi džiaugiuosi, kad ją pagrąžinai, nes išsirašęs jos nebuvau, man mirus galės palyginti mano pagrąžintą gromatą su Tamstos atsaku, dabar aš tiktai sakau: mea culpa, mea culpa maxima, kad aš paklausiau Tamstai prašant.

Laiškas į S. Giedraitį.

Jaśnie Oswiecony Xiąże Pasterzu
Dobrodzieju.

Osmielam się utrudzać J. O. Xięcia Pasterza Dobrodzieja najpokorniejszą moją prosbą w rzeczy następnej: roku zeszłego 1842-go przesłany został do kancelaryj J. O. Xięcia Pasterza Dobrodzieja rękopism w Žmudzkim języku pod tytułem Małdas pri Dijwa pagał Bažniczęs Szwentos Katalikiszkos Rimo iszraszitas, książka do na-

Laiškas į S. Giedraitį.

Šviesiausias Kunigaikšti Ganytojau ir Geradėjau!

Išdrįstu varginti Tamstą, šviesiausis kunigaikšti Ganytojau ir Geradėjau, su kukliausiu savo prašymu šitokiu reikalu: pernai metais 1842 m. buvo pasiųsta į Tamstos, Šviesiausias Kunigaikšti, Ganytojau ir Geradėjau, rankraštis žemaičių kalba pavadintas „Maldas pri Diwja pagal Bažniczes Szwentos Katalikiszkos Rimo iszraszitas", maldaknygė, kurioj yra maldos ir giesmės iš knygų, tąja kalba

boszeństwa zawierająca w sobie modlitwy i piesni z ksiąg w tym języku drukowanych i przez Zwierzchowność duchowną Rzymsko-Katolicką approbowanych jako to: Aukso altorius, Bałsas i z książki Polskiej pod tytułem Bog moja nadzieja przez Xiędza Piara Ruszewskiego wydanej w 1841. W Petersburgu (wydanej) zebrane. Wydawca gorliwy o chwalę Bożą do modlitw i psalmow w księgach znajdujących się dodał jeszcze najęzyk zmudzki wyżej wyrarzonych exzekwije czyli Officium Defunctorum przełożone obok z textym Łacinskim, tak ażeby młodzież cwicząca się w wierze swiętej przy kościołach mogła dopomodz spiewać nielicznemu czasem przy kościele duchowieństwu. Dialekt rękopismu jest Telszewski najstarannej zachowany z ortografiją wedle możności zastosowaną do tego dialektu. Kancelaryja jednak do tych czas takowego rękopismu approbowanego lub też nieapprobowanego; prze to najpokorniej proszę Jaśnie Oświeconego Xięcia Pasterza Dobrodzieja, ażeby władzą swoją Pasterską raczył poruczyć W. X. Kanonikowi Giniatowi i Xiędzu Terciarzowi Pabrežowi jako najlepiej znającym ten język przejrzeć takowy rękopis i te wyrazy, ktore im będą się zdawać za stare i niezasługujące ażeby nadal ich używać dla czystości języka, to takowe przekreślić a na wieszchu napisać

---

spauzdintų ir dvasinės Romos-Katalikų vyresnybės leistų, kaip antai: Auksoaltorius, Balsas ir iš lenkų knygos vardu Bóg moja nadzieja, kunigo pijaro Ruševskio 1841 m. Petrapilėje (išleistos) surinktos. Leidėjas, uoliai rūpinantis Dievo garbe, prie maldų ir psalmų, anuose knygose esamų, pridėjo dar į žemaičių kalbą išverstas ekzekvijas arba officium Defunctorum greta lotynų teksto, idant jaunimas besimokinąs šventos tikybos bažnyčiose galėtų padėti giedoti kartais neskailingiem prie bažnyčių kunigams. Rankraščio tarmė — telšiškė kuorūpestingiau užlaikyta su rašyba kiek galint pritaikinta prie tos tarmės. Tečiau raštinė ikišiol šito rankraščio negrąžina leisto a neleisto; delto maloniausiai prašau Tamstos, Šviesiausias Kunigaikšti, Ganytojau ir Geradėjau, kad sava ganytojo valdžia teiktumeis pavesti gerb. kanauninkui Giniatui ir kunigui tretininkui Pabrežai, kaipo geriausiai žinančiam tą kalbą, peržiūrėti aną rankraštį ir tuos žodžius, kurie jiems atrodys per seni ir neverti, kad toliau juos bevartoti del kalbos grynumo, tai juos išbraukti o viršuje užrašyti tokius, kuriuos ras tinkamiausiais: nes jeigu mažiau mokantis tą kalbą skaitys ją, tai šituo atsitikimu gali ištikti nesusipratimų ir įvairių nuomonių. Taigi ži-

takie jakie uważają za najstosowniejsze: albowiem jeżeli mniej znający ten język będą oczytywać to w takowym razie mogą wyniknąć niedorozumienia i różne zdania. Znając więc wzorową gorliwość Jaśnie Oswieconego Xięcia Pasterza o powiększeniu chwały Bożej w tym języku pokładam zupełną ufność w łaskawych względach J. O. Xięcia Pasterza dla mnie okazanych iż i w terazniejszym razie nie raczy odmówić tej moiej najpokorniejszej prośbie.

Przy tej okoliczności składając moje najgłębsze uszanowanie Jasnie Oświeconemu Xięciu Pasterzowi Dobrodziejowi i życząc mu czerstwego zdrowia i najdłuższych lat mam honor zostawać

Jaśnie Oświeconego Xięcia Pasterza Dobrodzieja
najniższym sługą

Szymon Dowkont, kol. ass.

S. Daukanto tarnybos lapas.

Koležskij assesor Simon Egorov syn Dovkont, byvšij Pomoščnik Metrikanta, piatidesiati vosmi liet, vieroispoviedanija Rimsko-katoličeskago, imiejet znak otličija bezporočnoj služby za XX liet; soderžanija polučaet v god: žal. 285 r. 92 k. stol.

---

nodamas pavyzdingą Šviesiausio Kunigaikščio Ganytojo uolumą del Dievo garbės padidinimo šita kalba, visiškai tikiuosi, prisimindamas tą malonybę Šviesiausio Kunigaikščio Ganytojo man parodytą, kai ir šiame atsitikime nesiteiksi atmesti šito mano kukliausio prašymo.

Prie šitos progos išreikšdamas savo didžiausią pagarbą Tamstai, Šviesiausias Kunigaikšti, Ganytojau ir Geradėjau, ir velydamas geros sveikatos ir ilgiausių metų, turiu garbės pasilikti

Šviesiausio Kunigaikščio Ganytojo ir Geradėjo
kukliausias tarnas
Simanas Daukantas
kolegijai asesorius.

Petrapilė.
1843 m. kovo 21 d.

S. Daukanto tarnybos lapas.

Kolėgijos asesorius Simanas, Jurgio sūnus, Daukantas, buvusis metrikanto padėjėjas, penkiųdešimtų aštuonių metų, kata-

57 r. 18 k., itogo 343 r. 10 k.; imienija ni u nego, ni u roditelej niet. Iz dvorian. Po polučenii stepeni magistra prav v Imperatorskom Vilenskom Universitetie, postupil na službu v kanceliariju Rižskago Voennago Gubernatora tysiača vosemsot dvadcat piatago goda dekabria dvadcatago (1825 g. dekabria 20). Ukazom Pravitelstvujuščago Senata ot 21 ijulia 1826 g. pereimenovan v 9-ij klass, so staršinstvom - s dvadcatago dekabria tysiača vosemsot dvadcat piatago goda (1825 g. dekabria 20). Po Imennomu Vysočajšemu ukazu, dannomu Pravitelstvujuščemu Senatu v 6 den aprielia 1834 g., proizveden v kolležskie assesory, so staršinstvom 1831 g. dekabria 31. Po prošeniju ego, dlia opredielenija k drugim dielim, uvolen 1834 g. nojabria 26. Opredielen v kanceliariju 1-go Departamenta Pravitelstvujuščago Senata kanceliarskim činovnikom na vyssij oklad 1835 g. marta 7. V 1836 godu iz ostavšichsia ot ne polnago komplekta činovnikov i kanceliarskich služitelej 1 Departamenta Pravitelstvujuščago Senata summy polučil 150 r. — 1837 g. aprielia 1. Peremieščen, po rasporiaženiju načalstva, v Litovskuju metriku, sostojaščuju pri 1 Otdielenii 3-go Departamenta Pravitelstvujuščago Senata, pomoščnikom Metrikanta — 1837 g. aprielia 1. Za učastie v sostavlenii opisi chraniaščimsia v Litovskoj metrikie aktom, Vsemilostiviejše

---

likas turi XX metų gero tarnavimo ženklą; per metus gauna: algos 285 r. 10 k.; valg. 57 r. 18 k. — išviso 343 r. 10 k.; dvaro nei jis, nei jo tėvai neturi. Bajoras. Gavęs teisių magistro laipsnį Vilniaus Imperatoriaus universitete, įstojo tarnauti į Rygos karo gubernatoriaus kanceleriją 1825 metais gruodžio 20 d. 1826 metų liepos 21 dienos Valdomojo Senato įsakymu pakeltas į 9-ąją klasę, su pirmenybe nuo 1825 m. gruodžio 20 dienos. Augščiausiuoju įsakymu, duotu Valdomajam Senatui 1854 metais balandžio 6 dieną, pakeltas kolėgijos asesoriu, su pirmenybe 1831 m. gruodžio 31 d. Prašomas, ieškant kitos tarnybos, paliuosuotas 1834 m. lapkričio 26 d.. Priimtas į Valdomojo Senato 1-ojo Departamento kanceleriją valdininku su augštesne alga 1835 m. kovo 7 d. 1836 metais iš likusios del nepilno Valdomojo Senato 1-jo Departamento valdininkų ir kancelerijos tarnautojų komplekto sumos gavo 150 rub. — 1837 m. balandžio 1 d. perkeltas, vyresnybės įsakymu, į Lietuvos metrikus, esančius prie Valdomojo Senato 3-iojo Departamento 1 skyriaus, metrikanto padėjėju. Už padėjimą taisyti esančių Lietuvos metrikuose dokumentų aprašymą Maloningiausiai apdovanotas metine alga 1839 m. liepos 16 d. Gavo

nagražden godovym okladom žalovanija 1839 g. Ijulia 16. Polučił znak otličija bezporočnoj služby za XV liet dostoin. — 1843 g. avgusta 22. Po slučaju uvolnenija v otpusk Metrikanta Malevskago, ispravlial ego dolžnost s 23-go ijulia po 1 dekabria 1843 goda. Po predstavleniju načalstva i po položeniju Komiteta G.g. Ministrov,Vysočajše utverždennomu v 9-ij den sentiabria 1844 g., polučil v nagradu 100 rublej serebrom — 1844 g. sentiabria 9. Polučil znak otličija bezporočnoj služby za XX liet. dostoinstvo, pri gramotie za N 2087—1848 g. avgusta 22. Vysočajšim prikazom po graždanskomu viedomstvu (N 25), soglasno prošeniju, uvolen ot služby 1851 g. fevralia 4. V pochodach, štrafach, pod sudom i sliedstviem ne byl. V otpuskach byl: v 1828 g. na 28 dnej, v 1829 g. 28 dnej, v 1834 g. na 28 dnej i javlialsia na srok, v 1844 g. na 28 dnej, no po boliezni, zasvidietelstvovannoj miestnym načalstvom, prosročił odin miesiac i tri dnia, i v 1850 g. s 29 ijunia na tri miesiaca; no do istečenija sroka predstavleno udostovierenie vrača o bolezni, prepiatstvovavšej Dovkontu javitsia k dolžnosti, a 20 dekabria prislal prosbu ob uvolnenii ego ot služby. V otstavkie byl bez nagraždenija činom s 26 nojabria 1834 po 7-e marta 1835 g. Cholost.

---

pagyrimo ženklą už gerą tarnavimą per XV metų 1843 m. rugpiūčio 22 d. Paliuosavus atastogų metrikantą Maliauskį, pildė jo priedermes 1843 metais nuo liepos 23 dienos iki gruodžio 1. Vyresnybės nurodymu ir Ministerių Komiteto nusprendimu, Augščiausiai patvirtintu 1844 metais rugsėjo 9 dieną, gavo dovaną 100 rub. sidabru 1844 m. rugsėjo 9 d. Gavo pagyrimo ženklą už gerą tarnavimą per XX metų prie rašto N 2087 rugpiūčio 22 d. 1848 m. Augščiausiuoju įsakymu piliečių žinybai (N 25), prašant, paliuosuotas nuo tarnybos 1851 m. vasario 4 d. Karuose, štrafuotas, teisiamas ir tardomas nebuvo. Atastogų turėjo: 1828 metais 28 dienas, 1829 m. 28 dienas, 1834 m. 28 dienas ir atvykdavo laiku, 1844 m. 28 dienas, bet dėl ligos, vietinės vyresnybės paliūdytos, pavėlavo vienu mėnesiu ir trimis dienomis, o 1850 m. nuo birželio 29 dienos 3 mėnesius, bet lig išeinant laikui atsiuntė daktaro paliūdymą dėl ligos, kliudžiusios Daukantui atvykti į darbą, o gruodžio 20 d. atsiuntė prašymą paliuosuoti nuo tarnybos. Paleistas buvo, negavęs laipšnio (čino), nuo 1834 m. lapkričio 26 dienos iki 1835 kovo 7 dienos. Nevedęs.

Mano užrašai.

(A. Dambrausko, Kaune.)

(Žr. N 1, 2, 3).

1916 m.

I. 20. Parašiau straipsnį apie Kauno vardą laikraščiui „Kownoer Zeitung“; pažadėjo priimti, tik nori, kad padėčiau savo vardą. Tasai reikalavimas uždeda priedermę didesnio tobūlumo, rimtumo ir moksliškumo. Taigi reikės išnaujo perdirbti.

21. Pranešta, kad kun. Michalkevičius važinėjęs Varšuvon į Lenkijos vyskupų konferenciją, kad teiktųsi Lietuvos vyskupijas prijungti prie Varšuvos metropolijos. Tai labai panašu į tiesą. Kun. Michalkevičius, žinoma, kaipo lenkų patriotas, to geidžia, kaip gervė giedros. Bet abejotina, ar tie jo pia desideria įvyks.

23. Nors kun. Pacevičiaus valdžia Kaune, apgulimui pasibaigus, turėjo irgi pasibaigti, bet jis tariasi tebeturįs valdžią netik ant Kauno kunigų, bet ir už Kauno, kaip tai parodo jo laiškas į Lapių kleboną kun. Jarašiūną dėliai neva šio įvestųjų lietuviškų pamokslų Lapių bažnyčion. Patariama: „jeżeli jest prawdziwa potrzeba, nie agitacyjna“ lietuviškai sakyti pamokslus „po nieszporach“ (sic!). Tuotarpu kun. Jarašiūnas lietuviškų pamokslų nesako, tik skaito lietuviškai prieš pamokslą vien evangeliją. Bet Lapių lenkams ir Kauno endekams ir tai nepatinka.

24. Sužinojau, kad Šv. Trejybės bažnyčioje lenkų buvo per Kalėdas (1 d.) padarytas skandalėlis. Lenkai neleido lietuviams giedoti, užrėkdami lenkiškai, o kun. Savickis įtarė lietuvaites giedotojas kaipo „Lietuvos palaikytojas“, bėgiojančias po visas bažnyčias.

25. Komitetas sumanė steigti keptuvę. Gavo leidimą, bet kažin, ar gaus malkų, nes jų dabar Kaune pritrūko ir sieksnis priėjo prie 80 rub. Sakos būsią už 2 savaičių vėl privežta ir jos atpigsią. Dėku Dievui, kad bent žiema nešalta. Kitaip žmonės tiesiog sustiptų.

26. Pareikalauta sąrašo vadovėlių lietuvių mokyklose. Žada pati valdžia užsiimti jų gabenimu. Tai būtų nebloga, nes dabar mokyklos atidaryta, o vadovėlių nėra kaip gauti, nes parvežimas jų iš Vilniaus dideliai apsunkintas.

27. Kaizerio Viliaus gimimo diena. Miestas pasipuošė, kaip per 300 metų Romanovo jubiliejų.

28. Gavau pakvietimą atvykti Dumon į posėdį. Iš šalies sužinojau kad bus svarstomas mokyklų klausimas.

29. Buvau Dumos posėdyje. Be miesto galvos (Oberbürgermeisterio), jo padėjėjo, jame dalyvavo du protestantų pastoriu vokiečiu, vienas katalikų kunigas vokietis (kitas neatėjo), rabinas ir d-ras žydas, lenkų atstovas kun. Pacevičius, lietuvių atstovas aš ir Dumos valdyba in gremio. Perskaityta ir nurodyta „Richtlinien", kurių vokiečių valdžia žada laikytis privatinių mokyklų klausime. Oberbürgermeisteris skundės, kad lietuviai perdaug nurodę vartojamųjų vadovėlių, net 25! Būsią sunku visus suieškoti ir partraukti.

30. Juozapiečių susirinkimas. Kalbėta be kitko apie sutvarkymą jų varomo dirbtinių vandenų fabriko. Pernai jis davęs jiems didelį pelną.

31. Perredagavau išnauja straipsnį apie Kauno vardą. Išėjo moksliškesnis ir diplomatiškesnis.

Vasario m.

1. Teko laikyti mišparai su išstatymu. Žmonių visai nedaug. O šiaip jau mišparuose ateina dar mažiau, 5—6 bobelės. Bereikalingas kunigo varginimas ir šviesos naikinimas.

2. Lenkų Katedroj pasilieka klausyti lenkiško pamokslo visai nedaug. Dauguma, sako, eina parapijon; mat, ten viskas lenkiškiau.

3. Jaunuomenei maldaknygė slenka pirmyn labai pamažėl. Nelengva gerai nustatyti, kas jon dėtina, kas ne.

4. Gavau knygelę „Littauische Hoffnungen" kažkokio Paulukat'o. Autoriui žinoma lietuvių dainos, lenkų poėzija apie Lietuvą, bet visai nežinoma naujoji mūsų tautiškoji literatura iš pastarojo periodo (1905—1915). Be to, šiam veikalui trūksta sistematiškumo ir aiškumo. Prikalbėta daug dalykų su Lietuva nieko bendra neturinčių.

5. Vokietis profesorius M. Krantz'as savo brošiūroje „Neu Polen", Münster 1., F. Lehmanns Verlag 1915, 28 psl. apie lietuvius rašo: „Die russischen Litauer, ein armes, unwissendes Bauernvölkchen (2 Millionen), vom gleichen römisch-katolischen Glauben, ohne eigene Kultur, Literatur und Wissenschaft, mit fast vergessener nationaler Vergangenheit, sind erst in den letzten Jahrzehnten (?) durch die Bedrückung seitens Polen ihrer Nationalität bewusst und vorübergehend aus taktischen Gründen russophil geworden; sie fordern mit Ungestüm Gottesdienst in ihrer Sprache, Priester ihrer Nationalität, die Hälfte der im Wilnaer Geistlichen Seminar freiwerdenden

Stellen für Litauer und dass der Bischof und die Hälfte des Kapitels sowie des Konsistoriums Litauer seien... Einige vorgeschrittene Geister phantasieren ... bereits von einer Autonomie Litauens", t. ir t. Matyt, p. Krantzas, kad ir profesorius, nieko nežino apie Lietuvą ir tik, kaip papuga, atkartoja, ką iš lenkų šmeižikų yra išgirdęs. Savo mokslu p. Krantzas daro vien gėdą vokiečių giriamajai kultūrai.

6. Atsiųsta vakar valdžios pareikalavimas atsakyti į anketą apie lietuviškas Kauno mokyklas, kiek jų yra, kas jose mokytojauja, kiek turi mokinių, kiek mokytojai gauna algos, kas mokyklas išlaiko.

7. Šio karo nauda — viena iš didžiausių — bus ta, kad tautos, gyvenusios kiekviena už savo valstybinių sienų ir todel viena kitai mažai težinomos, dabar per tuodu metu pasirodys aikštėn su visomis savo geromis, o ypač blogomis pusėmis. Moralė vertybė kiekvienos tautos jau nuo šio laiko bus nebe nežinomas matematiškas dydis X, bet įgaus aiškų apribojimą ir galės būti išreikšta tam tikru apribotu dydžiu A su tam tikru prie jo ženklu + arba —.

8. Apie kultūros reikšmę šioje gadynėje teisingas įdėjo pastabas „Berl. Tageblatt": „Unser Kulturaberglaube und Kulturglaube". Štai jos .. . . . .

Tvėrimas tai kultūra. Bet jei tą tvėrimą kas savinasi tik sau, o kitoms tautoms tverti neleidžia, versdamas jas naudotis kitos kokios tautos kultūra, tuomet toksai vienašalis egoistiškas tvėrimas bus jau nebe kultūra, bet gryniausia barbarybė.

9. Tvėrimas rišasi su politikos laisve. Apie tai tas pats laikraštis įdėjo ir gi keletą pastabų, paduodamas vieno nesenai Berlyne skaityto referato turinį: „Autorität und Freiheit im Staatsleben". Štai jos . . . . . .

Vadinas, liuosybės normas nustato tam tikros „aukštos sferos", susidedančios dažnai iš žmonių visai neaukštu protu ir mokslu. Toms aukštoms sferoms liuosybė, ar tai pilietiška ar tai teikiamoji atskiroms pavergtoms tautoms, visados išrodo pavojinga valstybei ir reikalinga suvaržymų.

10. Rusijos klaida tame, kad ji mano turinti teisę viešpatauti ant viso pasaulio, nepildydama jokių Apveizdos uždėtų ant jos priedermių. Ją žudo senas bizantizmo raugas — amžinas maišymas pagonystės su krikščionyste, bandymas daryti iš tų dviejų nesutaikinamųjų elementų tam tikrą rusišką sintezę ir tenkinimasis praktikoje tuo nenaturaliu padaru. Teorijoje Rusija vienatinė tikrai krikščioniška valstybė; praktikoje krikščionystė nustumta vien cerkvėn ir terodoma vien šventa-

dieniais, o viskas kita su krikščionyste nieko bendra neturi. Iš čia amžinas farizaizmas, rodymasis geresniu, nekaip esama.

11. Kadangi Dievas farizaizmo už vis nemėgsta, tai, man matos, vargiai ko gera sulauks Rusija iš šio karo. Farizaizmas su nežmoniška puikybe dėliai savo galybės ir didybės turės rasti sau naturalią Dievo bausmę. Remdamosi Wronskiu, kurs pranašavo Rusijai garbingą ateitį, buvau įtikėjęs į tai; laukiau kada Rusija pavaidins didelę rolę Bažnyčios evoliucijoje, pastūmėdama pirmyn net patį nemėgstantį judintis iš vietos Rymą. Bet, matyt, iš to nieko nebus, juo labjau, kad ir Wronskis savo pranašystę daro prigulmingą nuo to, ar Rusija virs ieškotoja absoliučios tiesos ar ne. Bet, deja, to ieškojimo absoliučios tiesos ir net jos gerbimo pas rusus kaip tik nesimato. Mirus VI. Solovjovui, neatsirado nė vieno tikro jo pasekėjo; buvo tik jo minčių darkytojai.

12. Dideliu vargu, visą dieną dirbdamu su Dovydaičiu, vos ne vos sutaisėm pranešimą valdžiai apie lietuviškas mokyklas. Jų, pasirodė, esama Kaune ir jo apylinkėse 10, gimnazija vienuolikta, dvylikta mokyklą rengiama Slabadoje. Mokytojų 20, mokinių apie 800.

13. Vakar gavau „Vilniaus Aido" Kalendorių 1916 metams. Puikus ir naudingas leidinys.

14. Šiandien pradėta dalyti „Brodkartės". Vokietijoje tas išradimas esąs naudingas ir tikslingas. Ar jis toks pasirodys ir Lietuvoje, sunku šiandieną ką nors tikra pasakyti.

15. Išsiuntėm Antaną Kniūkštą Vilniun parvežti knygų ir daiktų. Po keturių savaičių nuo padavimo prašymo gavo galop užvakar leidimą tai kelionei.

16. Buvau Dūmoj trečią kartą „melduotis". Pirmas „užsimeldavimas" Dūmoje išduotas ir policijos patvirtintas, miesto valdybos ir policijos antspaudais pažymėtas, pripažinta negeru „brodkartėms" gauti. Valdininkas, paprašius, kad senąjį užsimeldavimą pakeistų nauju, kokio reikia, supyko, sudraskė senąjį „Schein'ą" ir liepė ateiti melduotis pačiam. Nuėjau ryto metą 9 val. Jau radau žmonių kokią 20 tuo pačiu reikalu. Po pusvalandžio atėjo valdininkas lenkas ir p. Račkauskui užtarus, parašė naują „Scheiną". Reikėjo dar parašo kito valdininko, aukštesnio. Pralaukęs valandą ir nesulaukęs parašo, grįžau, namon, nes iš Dūmos tarno sužinojau, jog dabar būsiąs posėdis, kurs tęsis apie 2 valandi. Trečią dieną nusiunčiau tarną ir tas, galų gale, rado jau „Scheiną" pasirašytą, kaip reikiant. Tarp publikos buvo bobų, kurios įtužusios ir nekantraudamos, gerokai priplūdo ant naujos tvarkos, duodamos valią savo blogam

ūpui ir liežuviui. Iš vienos šalies buvo tai juokinga, iš kitos ir gaila buvo tų žmonelių, vargo prispaustų ir nesuprantančių, ko ir delko iš jų reikalaujama.

17. Vakar „Kownoer Zeitung" paskelbė, jog Žemaičių Seminarija grįžtanti Kaunan. Dieve duok, kad tai būtų tiesa! Tik nežinau, kur toji seminarija Kaune pasidės, nes seminarijos mūrai užimti ligoninei ir Oberbürgermeisterio gyvenimui. Ar neprisieis tik jai kraustytis į Kamedulus. Vieta būtų nebloga, tik toloka nuo Kauno.

Šiandien turėjo atvykti vokiečių armijos vyskupas d-ras Joeppen'as. Žadėjo laikyti mišias ir sakyti pamokslą Karmelitų bažnyčioje. Vokiečių kariškoji valdžia kur kas geriau aprūpina savo kareivių dvasiškus reikalus, ne kaip Rusijoje. Net ir katalikai neužmiršti: turi jie užtektinai ir kunigų kapelionų ir net savo specialį armijos vyskupą. Tuo tarpu pas rusus suvis kas kita. Aš pergyvenau Vilniuje nuo rugsėjo 1914 m., ligi rusams iš Vilniaus išeinant, metus; daugybė ten buvo katalikų kareivių, o kapeliono kataliko neteko matyti nė vieno. Gerai aprūpinti buvo vieni pravoslavai. Tie turėjo popų daugiau, nekaip reikėjo. Keli net liko po vokiečiais.

18. Vakar Karmelituose sutikom vokiečių armijos vyskupą d-rą Joeppen'ą. Aš keliais žodžiais pasveikinau jį nuo lietuvių Kauno gyventojų, kaipo Bažnyčios hierarchą. Labai simpatiškas augalotas senukas. Atvyko trumpais rūbais, tik su vyskupišku kryžium ant krūtinės. Šiandieną 2 val. aplankė šv. Kaz. Draugiją. Sutikom šį aukštą svečią su kun. Alekna. Atvyko automobily lydimas savo sekretoriaus ir kun. Feilio. Meiliai pakalbėjęs ir mus palaiminęs, nuvyko Katedron. Atsisveikindamas, išreiškė pageidavimą, kad šv. Kaz. Dr-ja išleistų trumpą maldaknygę nelaisviams. Mat, jo priežiūrai pavesta ir nelaisviai katalikai, tame skaičiuje ir lietuviai. Vizituodams, buvo apsitaisęs vyskupiškais ilgais rūbais, pasipuošęs įvairiais ordenais ant krūtinės.

19. Šiandien buvome Karmelituose atsisveikinti ir išlydėti apleidžiantį Kauną vysk. Joeppen'ą. Atsisveikindamas, pasakė, jog vienas Dievas težino, koks bus šio krašto likimas, ir prašė, kad nelaikytumėm vokiečių blogais žmonėmis. Atsakiau, jog asmeniškai aš pažįstu vokiečius iš geros pusės, jog esu gerėjęsis, ju tvarka Berlyne ir Münchene ir jog net esu naudojęsis asmeniškai vokiečių kultūros vaisiais, spausdindamas Berlyne savo dvi matematiškas brošiūras. Vyskupui, matyt, tai patiko, nes jis atsilygino man irgi komplementu.

20. Gavau iš burmistro raštą, kuriame prašė pranešti žinių apie naujai gimusius Kaune nuo 18 liepos mėnesio praeitų metų. Atsakiau, jog naujai gimusius krikštija ir metrikas veda parapijų kunigai, kuriems paliepimų duoti vyskupas nepaliko man teisės.

21. P. burmistras pareikalavo vokiško vertimo „Saulės“ įstatų ir atsiuntė prie to Mačiulaičio mokytojo prašymą, užklausdamas, be nėra vietos Kaune nors „Saulės“ mokyklose. Atsakiau, abudu tuodu p. Burmistro laišku įdavęs „Saulės“ pirmininko vietininkui p. Dovydaičiui, kurs ir duos tam tikrą atsakymą.

22—29. Redagavau straipsnį apie savo naujai išrastąsias trigonometriškąsias sistemas. Pasirodė, lengviau esama naujas dalykas išrasti, kaip jis tinkamai išdėstyti. Lengviausiai eina matematiškoji dalis, sunkiausiai piešimas kreivųjų linijų, nes tarp jų daugelis yra aukštesniųjų laipsnių.

Kovo mėnuo.

1—3 tęsiau toliau savo matematiškąjį straipsnį.

4. Turėjau Katedroj celebruoti, nes kun. Pacevičė susirgo.

7. Gavau iš jo laišką, kuriame prašo, kad per „Graudžius Verksmus“ pasakyčiau 3 lenkiškus pamokslus Katedros bažnyčioje. Tiems pamokslams atsiuntė ir tėmatus.

9. Atsakiau maždaug šiais žodžiais. „Nesulaukęs Tamstos pakvietimo į posėdį del bendro pasitarimo apie „Graudžių Verksmų“ sutvarkymą šioje gavėnioje, 6-tą gavėnios nedėlią apsiėmiau pasakyti pamokslą lietuviams, todel tą dieną negalėsiu Katedroj sakyti pamokslo. Kitu du pamokslu duotais tematais, II ir IV gavėnios nedėlią pasakysiu, jei būsiu sveikas, bet prašyčiau gerb. kanoniką, kad tomis dienomis, kai aš sakysiu katedroj lenkišką pamokslą, kad kun. Kanauninkas teiktųsi pasakyti parapijoj lietuviams lietuviškus pamokslus.“

11. Į tai kun. Pacevičius atsakė laišku, pranešdamas, kad jis vargiai begalėsiąs bent vieną pamokslą lenkišką pasakyti katedroj, o be to lietuviškų pamokslų sakymo priedermę vyskupas yr uždėjęs katedros Komendoriams. Taigi griežtai atsisakė lietuviams sakyti pamokslus. Galų gale, davė suprasti, jog jis tik priverstas tesakydavęs gavėnioj pamokslus, „kiedy proboszczowie katedry naznaczali“. Nepasakė tik aiškiai, delko jis pamokslų nesakydavęs, ar kad negalėjęs ar kad nenorėjęs. Šiaip ar taip, man rodos, vyskupas be reikalo supolitikavo su kun. Pacevičium. Geriausias kelias būtų buvęs — paliuosavus jį nuo seminarijos inspektūros, paliepti tegrįžta sau svei-

kas klebonauti į savo Šilalę. Ten būtų vėl pripratęs ir pamokslus sakyti ir lenkystės politikos nevaryti.

12. Pasirodė „Kownoer Zeitung'oje" mano straipsnis „Der Name „Kowno". Jo tikslas buvo parodyti vokiečiams, kad jie Kaunui parinko ne pergeriausį vardą, pakištą, matyt, poznaniečių lenkų, kurių čia Kaune yra nemaža. Kad lenkai Kaunui nerado kito vardo, kaip „Kowno", tai suprantu. Bet kad vokiečiai tą lenkišką formą priėmė, tai man nuostabu, nes vokiškuosiuose žemlapiuose radau vardą: „Kauen". Straipsnis padarė, rodos, įspūdį.

Vakare sakiau parapijoje įžengiamąjį lietuvišką pamokslą per „Graudžius Verksmus". Vėlai pamaldos pradėta, su tamsa pabaigta. Turėjau daug ką iš pamokslo išleisti. Bet klausytojams, sako, esąs patikęs.

15. Dėliai mano straipsnio „Kownoer Zeitung'oje" apsilankė pas mane šiandieną du jaunu leitenantu. Vienas iš jų Holzmann rekomendavos esąs istorikas ir prašė paskolinti Prochaskos „Codex Epistolaris Vitoldi". Teiravos apie Kauno archyvus, apie Žemaičių vyskupijos įsteigimą. Parodžiau jam „Icones Episcoporum Samogitiensium" ir priminiau, kad ateinančiais metais švęsime 500 metų jubiliejų vyskupijos įsteigimo. Kitas leitenantas užsiinteresavo Čiurlioniu ir labai akyvai peržiūrėjo naują rusų kalba išleistąją monografiją apie Čiurlionį.

16. Gavau žinią, kun. Maculevičius žadąs seminariją perkelti iš Vašakėnų Dotnavos ūkio mokyklon. Daroma tai, tur būt, delto, kad vokiečių valdžia nenori leisti seminarijai sugrįžti Kaunan.

19. Sakiau Katedroj lenkišką pamokslą per Graudžius Verksmus. Klausytojų skaičius ne perdidelis, tilpo vidurinėje navoje ir tai da jos visos neužpildė. Nedėliomis per votyvą ir suplikacijas lietuvių susirenka nė kiek nemažiau. Taigi spėjant iš to, reikia prileisti, jog po karui lenkų skaičius žymiai sumažėjo. Dabar net galima abejoti, katrų daugiau, lietuvių ar lenkų.

25. Atėjo žinia apie susitvėrusį Šveicarijoje naują Lietuvai šelpti Komitetą. Pirmininku yra Ginetis Pilsudskis, vicepirmininkais baronas Brunovas ir d-ras A. Viskantas, sekretorium Daumontas-Dzemidavičius, valdybos nariais kunigaikštis J. Puzinas, Korybutas-Puryckis ir A. Stefanavičius. Komiteto valdyba turės nuolatinę buveinę Friburge; kituose Europos miestuose žada steigti skyrius. Dieve padėk daugiau pinigų surinkti ir daugiau vargšų sušelpti.

26. Minėtasis Komitetas surengtas Lietuvos dvarininkų ir kunigų. Šis tų dviejų konservatyvių elementų susiartinimas gali atnešti mums naudos netik materialiu, bet ir kultūros žvilgsniu, kaip tai dar prieš spaudą atgaunant mano „Glose" buvo plačiau nurodyta.

27. Šalia ginklų kovos eina tarp tautų nūnai ir idėjinė kova. Savo tautiečių dvasiai pakelti kiekviena iš kovojančių tautų nurodo savo gerąsias puses; priešai gi nesigaili kuoaštriausių kritikos žodžių ir be atodairos velka aištėn visas kovojančių su jais tautų blogąsias puses. Tuo būdu išdėstomi šių dienų laikraštijoj kiekvienos kovojančios tautos ir pliusai ir minusai. Ateities rašytojai tuo pasiremdami galės ilgainiui paduoti kiekvienos iš didžiųjų tautų teisingą charakteristiką.

28. Pasinaudot galėtų bėgančiąja literatūra ir dainiai. Pav. galėtų parašyti nevieną puikią poėmą ar dramą vardu „Dievo teismas", kurioje išvestiems velniams galima būtų pavesti įvairių tautų kaltintojų bei skundikų roles, o — angelams tautų apgynėjų bei taikintojų funkcijas. Tokia poėma ar drama talentingai išrodanti įvairių tautų gerąsias ir blogąsias šalis, būtų labai pageidaujama ir naudinga.

29. Tokioj poėmoj galima būtų išparodyti ir Europos sąmonėn įvesti naują pažiūrą, kad didžiosios tautos, pradėjusios šį didžiulį karą, yra didelės kaltininkės, vertos dangiškos bausmės arba bent gero istoriško pamokymo (anot aforizmo „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht"), nes jos nepildo Dievo duotojo joms pašaukimo, neatlieka savo providencialės misijos. Nes tautos, kaip ir žmonės, turi ne vien teisių, bet ir priedermių. Tų priedermių nepildymas yra tokia pat kaltė, kaip ir atskiras žmogus kad savo priedermių nepildo.

30. Bendras visų yra įsitikinimas, kad po karui politiški pasaulio santykiai atsimainys, bus kitoki ir geresni. Kad bus kitoki, tai abejoti negalima; kad bus geresni — sunku tikėti. Net ir pergalėtojai vargiai atsieks to, apie ką nūn svajoja. Bet iš viso žmonijos evolucijoje šis karas bus neabejotinas žingsnis pirmyn. Daug senų formų dings, daug naujų susitvers. Po naikinimo periodo prasidės energiškos tverybos periodas.

Balandžio mėnuo.

4. Gavau žinią, kad vyskupas su keturiais kunigais yra atvykęs Ryman. Na, duok Dieve, kad pagalios sugrįžtų Kaunan. Sako, Benediktas XV visai naujas žmogus, nepanašus į Pijų X. Duok Dieve, kad taip būtų, kad jam pavyktų atitaisyti, ką Pijus X buvo sugadinęs.

5. Gavau Palmiero „Theologia Orthodoxa“ antrąjį tomą. Pasirodo tai irgi auka Pijaus X „režimo“. Tasai didžiausis Italijos teologas ir šviesiausis žmogus buvo tamsuolių Pijaus X palaikomųjų scottonistų apskųstas, kaipo heretikas modernistas, turėjo per teismą išrodinėti savo katalikystę ir mesti neužbaigęs savo kapitalį veikalą „Theologia Orthodoxa“. Nabagas viešai skundžiasi ant savo priešų ir ant sunkių aplinkybių, bet nedrįsta atvirai pasakyti, kas tuos jo priešus palaikė, pinigais šelpė ir kas tas sunkias aplinkybes sudarė.

6. Savo minėtojo veikalo antrame tome (178 p.) Palmieri paduoda sąrašą skirtumų tarp katalikų ir pravoslavų bažnyčių. Palmierio išmanymu, svarbiausių skirtumų esama tik 4: 1. Netikras pravoslavų dogmato supratimas, neprileidžiąs tolesnės dogmatų evolucijos. 2. Klaidingas mokslas apie Bažnyčios esmybę, atmetąs joje monarchiškąjį principą ir jo vieton statąs federacinį. 3. Netikras Popiežiaus primato supratimas (pripažinimas garbės primato, o ne jurisdikcijos) ir 4. Atmetimas Popiežiaus neklaidingumo. Kiti visi skirtumai, anot Palmieri, lengvai pašalinami, jei tik tuose keturiuose įvyktų santaika. Man gi rodos, kad pamatinių skirtumų visai nėra; yra tiktai nesusipratimas, plaukiąs iš dviejų, nei Rytuose, nei Vakaruose vis da galutinai neišrištų klausimų: 1. kas tai yra dogmatas ir 2. kas tai yra Bažnyčia. Jei krikščioniškos bažnyčios tuodu klausimu sugebėtų teisingai išrišti, tai visi kiti klausimai bei skirtumai savaime pranyktų.

7. Vakar buvo pirmutinis griausmas Kaune. Keletą kartų smarkiai žaibavo ir trenkė. Po griausmui, kaip paprastai būna, oras atšalo.

8. Suprasti pilnai, kas tai yra Bažnyčia, tebus galima vien amžių pabaigoje, kuomet ji bus pasiekus savo plėtojimos paskutinį laipsnį. Dabar gi ji yra evolucijos stadijoj, ji auga, plėtojasi, taigi dalimi tik yra i n e s s e, kita dalimi vien i n f i e r i.

9. Teologų didžiausia klaida, kad jie Bažnyčią ima vien s t a t i š k u žvilgsniu, taigi nepasiekia tikros Bažnyčios idėjos. Jie užmiršta, kad Bažnyčioje šalia statiško elemento yra ir d i n a m i š k a s i s, kurs neleidžia jai virsti suakmenėjusia mumija, bet daro ją gyvu, kad ir mistišku, Kristaus kūnu.

10. Tą pat reiktų pripažinti ir dogmatams. Augant Bažnyčiai, auga ir dogmatų supratimas, kurs ir reikalauja pilnesnių, tobulesnių formulų seniems dogmatams išreikšti. Tik kvaili rusų sentikiai tesilaiko aklai principo: „Do nas ono položeno, leži ono tak i wo wieki wiekow“. Dogmatai nėra tai kokie

brangūs akmenys, Bažnyčios skrynioj uždari po raktu laikytini; jie yra gyvas daiktas, jie turi savo gyvenimą („la vie du dogme"), kaip tai net jezuitas de la Barre pripažįsta.

11. Dogmatai yra Bažnyčios gyvenimo padaras: ne dogmatai sudarė Bažnyčią, tik Bažnyčia dogmatus. Apsieiti be n a u j ų dogmatų, kaip to nori pravoslavai, Bažnyčia tegalėtų tik atsisakydama nuo n a u j o gyvenimo, t. y. visai paliaudama gyvenus.

12. Iš kitos šalies ir dogmatai daro savo įtaką į Bažnyčios gyvenimą. Ir ta įtaka pridera ne vien nuo paties dogmato esmės, bet ir nuo jo teologiškos formulos, kuri niekados pilnai nepadengia dieviškos dogmato esmės. Iš čia ir pigu suprasti, kaip svarbu, kad teologiškoji dogmato formula būtų kuotobūliausia. Deja, to niekados nebūna. Iš čia ir eina dogmatų evolucijos katalikiškai suprantamos reikalingumas.

13. Bažnyčia ir dogmatai tai du poliu ar ašigaliu, apie kuriuodu po teisybei ir tesisuka visi polemiški tarp krikščionių ginčai. Jei krikščionija susitartų imti Bažnyčią ir dogmatą vienoj prasmėj, kuri pilnai atatinka įudviejų esmei, tuomet viskas savaime paaiškėtų ir nebebūtų apie ką daugiau begin-čytis. Dogmatikos profesoriai būtinai turėtų savo mokiniams tai nesykį priminti.

14. Gaila, kad Palmieri savo veikale „Theologia Orthodoxa" nepabrėžė aiškiau, kad susivienijimas Vakarų ir Rytų Bažnyčių tik tuomet tebus galimas, kuomet katalikai ir pravoslavai vienaip supras Bažnyčios ir dogmato esmę ir vienodą apie tuodu dalyku turės idėją. Jam, kaipo ištyrusiam iš pamatų pravoslaviškąją teologiją, perskaičiusiam tiek pravoslavų teologų, priderėjo taip pat atvirai pasakyti, ar galima tikėti, kad pravoslavų ir katalikų teologai prieis kadanors vienokį Bažnyčios ir dogmato supratimą.

15. Didysis karas sutelkė krūvon iš vienos pusės vokiečius protestantus, austrus katalikus, bulgarus pravoslavus ir turkus muhametiečius, iš kitos — rusus ir serbus pravoslavus, italus ir prancūzus katalikus ir anglus protestantus. Politika liepė užmiršti valstybinius ir religijinius skirtumus. Vadinas, tie skirtumai palaikyta mažesnės svarbos, kaip bendras tikslas — priešų nuveikimas. O tuotarpu priešas, su kuriuo krikščionija kovoja, t. y. „pragaro vartai" yra daug baisesni, kaip visokios „keturių valstybių sąjungos". Kada krikščionija tai supras ir panorės ikšiolinę savitarpinę polemiką pakeisti ireniškais santykiais?

16. Kad tokių sentykių nėra, benebus to kaltos aukštosios bažnytinės sferos. Kad įvairių krikščioniškų tikėjimų aukščiausi dvasiški vadovai perdaug nesišiauštų prieš vienas kitą, krikščionija senai gal jau būtų susiartinus ir priėjus prie įsitikinimo, kad geriau yra gyventi vienybėje, kaip keikti kits kitą ir tuo duoti krikščionijos priešams progos tyčiotis iš krikščionijos įsteigėjo ir jo mokslo.

17. Atvyko Kaunan Žemaičių vyskupijos valdytojas kun. Stakauskas ir Seminarijos rektorius prelatas Maculevičius, vienas vyskupijos, kitas seminarijos reikalais.

18. Atėjo telegramas Varšuvos antvyskupio Kakovskio, pranešąs, kad šv. Tėvas paskyręs kan. Pacevičių „ad servandam unitatem" Žemaičių vyskupijos valdytoju (Vicarium generalem), leidęs pontificaliai pašvęsti aliejus Didžiajame Ketverge. Prelatas Chelmickis antra telegrama patvirtino, kad tai tiesa ir kad Popiežiaus raštai išsiųsti. Kas aprašys lenkų džiaugsmą? Kan. Pacevičius sukvietė 12 kunigų ketvergo celebrai, bet vokiečių valdžia aliejų švęsti Kaune neleido, įsakė važiuoti Frauenburgan parsivežti jau pašvęstų ten vokiečių vyskupo.

19. Kan. Pacevičius iškeliavo Frauenburgan, o vokiečių valdžia, kaip girdėt iš šalies, pranešusi savo užsieninių dalykų ministerijai, kad ji vieną tik tepripažįstanti Žemaičių vyskupijos administratorių kun. Stakauskį, taigi Žemaičių vyskupijoje dvasiškos valdžios v i e n y b ė buvus ir pirma; be to, pridūrus, kad vokiečiai užėmę Lietuvą yra rusų valdžios įpėdiniai, taigi ir teisių rusams prigulėjusių pagal konkordatą su Rymu, kuriuo buvo sutarta, kad Rymas be civilės valdžios sutikimo neskiria vyskupijų valdytojų. Kadangi kun. Pacevičiaus paskyrimas įvykęs be vokiečių valdžios sutikimo, tai šis paskyrimas ir laikomas neteisėtu ir kaipo toksai, kol kas galės neturinčiu.

20. Parašiau kun. Feiliui pro memoria platų laišką, išdėstydamas reikalingumą sugrąžinti vysk. Karevičių Kaunan, kad būtų išvengta trejopo konflikto: a) su Ap. Sostu del neleidimo vysk. Karevičiui grįžti savon vyskupijon, b) su tuo pat Ap. Sostu, jei kun. Pacevičiaus paskyrimas nebus pripažintas, c) su lietuvių tauta, taip del v. Karevičiaus neįleidimo, kaip ir del kun. Pacevičiaus nominacijos pripažinimo. Išrodžiau taip pat, ką vysk. Karevičius yr Petrograd lenkams ir Samaros vokiečiams padaręs ir kad per tai jis nėra nei lenkų, nei vokiečių priešas ir kad nėra jokios racijos neleisti jam grįžti į Kauną. Laikiau savo pareiga tai padaryti, pasitikėdamas, kad Dievas neleis imti viršų lenkų intrigoms.

21. „Kownoer Zeitung“ paskelbė, jog Žemaičių vyskupijos valdytoju palieka dekanas J. Stakauskas ir jog „Dziennik'o Wil.“ paleistoji žinia apie tai, kad kan. Pacevičius tapęs Žemaičių Vyskupijos valdytoju, esanti nesutinkanti su tiesa. Matyt, vietos valdžia neketina pripažinti atsiųstos kun. Pacevičiui iš Varšuvos promocijos.

Iš Vilniaus atėjo žinia, jog šv. Tėvas Benedíktas XV atsiuntęs Vilniškei lietuviškai nukentėjusiems del karo šelpti draugijai 10 000 lyrų. Tai bene pirmutinis Popiežius, kurs Lietuvai parodė tėvišką širdį. Tebūnie jam garbė. Šita auka pasiliks įrašyta Lietuvos istorijon, kaipo amžinai minėtinas faktas. Valio Benediktas XV!

22. Buvo prašyta, kad lietuvių rezurekcija būtų parapijos bažnyčioje, nes seminarijos bažnyčia, kur seniau būdavo liet. rezurekcijos, uždaryta. Kun. Pacevičė nesutiko leisti liet. rezurekciją parapijos bažnyčioje. Buvo rašyta apie tai vyskupijos valdytojui ir tas leido liet. rezurekciją parapijos bažnyčioje, bet klebonas Savickis nepaklausė. Tuo būdu liet. neturėjo šiemet rezurekcijos nei parapijos bažnyčioje, nei Benediktinėse (kur pats Pacevičė buvo pažadėjęs), nes ten lenkai neleido giedoti. Tik Katedroj, einant 3 kartą aplink bažnyčią, leista lietuviškai užgiedoti „Linksma diena mums prašvito“. Pacevičė sakės taip padaręs delto, kad lietuvių Kaune esanti tik saujelė“.

Kun. J. Tumo sveikinimas Lietuvių-Švedų Komiteto posėdyje Stokholme 1917 m. X — 26.

Gerbiamosios Ponios! Gerbiamieji Ponai!

Draugą Igną Jurkūną-Šeinių paprašysiu švediškai išversti Jums tai, ką būsiu pasakęs lietuviškai.

Man neapsakomai keista, atsiradus šioje mišrioje draugėje. Prieš karą, griežtai galiu pasakyti, niekam nė į galvą nebuvo parėję, kad taip veikiai ir angštai teks susidurti pačių vasárių Pabaltės tautai, lietuviams, su pačių žiemių Pabaltės tauta, švedais: taip jos, rodės, tolimos kita kitai, taip plati rodės tarp jų gulinti jūra.

O vienok švedai lietuviams nesvetimi; jų ir seniau nekartą susidurta.

Senovinės mūsų dainos nemielai mini „Barzdotus vyrus iš už jūrių“. Tai Jūsų, skandinavų, buvo nenuoramos vikingai grobuonys.

Prieš trejetą šimtų metų švedai buvo keletą kartą užplūdę Lietuvą, tik šiuo kartu jau ne kaip jūros padaužos del grobio su paplėšomis, tik organizuota kariuomenės pajėga, plečianti pražydusią, įsigalėjusią savo valstybę.

Ir nusiklojo Lietuvos laukai švedų lavonais. Jų rankomis visi mūsų senovės pilkalniai tvirtovės tapo atnaujinti ir gyvoje kalboje jie „švedkalniais“ pavirto: Naujoji švedų strategija stebėtinai atitiko nebeatmenamųjų amžių lietuvių strategijai, nuo Liudviko Krzywickio betariant.

Šiais kartais švedai lietuviams nebebuvo tokie nemalonūs, kaip vikingai ir varengai. Mūsų kunigaikštis Jonušas Radvila bevelijo Lietuvą su Švedija sujungti, ne su Lenkija: lietuviai telkės švedus savo laisvei atgriebti. Jau tuomet jų numanyta, kame ateityje stiprėjimas, lobimas, tautos laisvė ir jos patvarumas; kame ištižimas, skurdas ir tautos pavergimas. Ir kažin, kokių bendrų rezultatų būtume su Jumis susilaukę, kad nebūtų Jums tuokart kare koja paslydusi.

Dabar palikote mums tik gražų atminimą.

Ligi tik aš ėmiau nusimanyti, jau man rodydavo toli baltuojantį vienuolyną, kaip ten kitkart paliktoji ir užmirštoji karo sargyba, švedų garnizonas, visas ik vieno išmirė nostalgija, savo tėvynės pasiilgimu. Tai gi žinojau, kaip švedai myli savo tėvynę.

Laisvi ir laimingi buvę, pralobinę ją ir padabinę, dabar, štai, reiškiatės moką tos meilės ir kitus pamokinti. Jūs, vyresnieji kultūroje. Ir mes, lietuviai, vėl bandydami savo laisvę atgriebti, vėl Jus telkiamės padėtų, vėl mes reiškiame noro savo ateitį jungti su Jūsų ateitimi. Mūsų širdys nujėgia, jog dabar mums tai pasiseks, kas nepasisekė Radvilai.

Jūs, davę vardų mūsų bajorijai (pav.: Gaddon-Sönfeld-Gadunavas) ir geografinėms vietoms pavadinti, svetimi mums nebebūsite. Tad valio broliškoji Pabaltės tautų sąjungą! —

Šiaulių Ekonomijos,

pirmiau karaliaus stalo dvarų istorinis aprašymas nuo jos pradžios lig pusės XIX šimtmečio, su aprašymu Antano Tyzenhauzo darbų su jo paveikslu ir facsimile, 1850 m. parašė Maurikis Hryszkiewiczius iš lenkiško rankraščio 1905 m. vertė Mečislovas Dovoina-Silvestravičius.

Redaktoriaus žodis.

Maurikis Griška-Hryszkiewicz buvo Šiaulių ekonomijos iždininkas. Turėdamas savo žinioje ekonomijos dokumentus, jis padarė svarbų mokslo darbą, surašydamas iš jų ekonomijos istoriją, nes paskui jau visi tie dokumentai sudegė ir šiandien tokio rašto nebeparašytumei.

Nėra žinios, kur autorius buvo gimęs. Jis pats vadina save žemaičiu, o pavardė lyg rodytų jį buvus suvalkietį. Be Šiaulių ekonomijos monografijos, Griškevičius yra dar žinomas vertėjas vyskupo Valančiaus „Žemaičių Vyskupystės“ į lenkų kalbą. Tą vertimą yra išspausdinusi Krokuvos Mokslų Akademija. Šiaulių Ekonomijos lenkiškai surašyta monografija dabar yra Vilniaus Lenkų Mokslo Draugijos rankose, nes Lietuvių Mokslo Draugija nesutiko ją nupirkti... už 300 rublių. Ketino pasitenkinti Mečislovo Dovoina Silvestravičiaus vertimu, nors ne visiškai pabaigtu, bet jis, tas vertimas, pasirodė toks menkas, jog ir juo nepasinaudota. Man tad M. Silvestravičiaus vertimas teko išnauja atpasakoti, ir tas darbas buvo juo sunkesnis, kad neturint originalo, dažnai tekdavo spėte atspėti, ką manė vertėjas pasakyti, kokį lenkišką terminą lietuviškai išversti. Tad jei ne viskas bus griežtai tikra, ne mano bus kaltybė.

J. Tumas.

Autoriaus žodis.

Turėdamas rankose senovinio Šiaulių ekonomijos archyvo liekanas, aprašiau tuos dvarus, kurie seniau buvo užėmę kelias dešimtis ketvirtainių mylių Žemaičių žemės. Tai bus įdomu ne tik delto, kad aprašau Šiaulių miestą, bet ir delto, kad primenu apskrities (pavieto) pradžią ir tas vietų atamainas, kurios perilga yra įvykusios. Tad įdomu bus Šiaulių apskrities žemaičiams, Šiaulių miestiečiams ir visiems to krašto mylėtojams.

Įspėju skaitytoją, kam aš čia padėjau daugybę prierašų-privilegijų, dekretų, teisių, kad jie trikdo ištisai skaityti; būtent, kad taip stengiaus savo išvadų teisingumą prirodyti; be to, no-

rėjau išlaikyti dokumentus, kad jie nežūtų nelaiku, ir net senovinę jų rašybą.

Širdingai dėkoju savo tautiečiams, kurie malonėjo man padėti to darbo dirbti. Jei perilga tas mano darbas pasirodys naudingas, kaip medžiaga Žemaičių istorijai, bus tai maloniausias mano geidimų patenkinimas. M. H.

Rašiau Šiauliuose
1850 m.

Stalo dvarų arba ekonomijų pradžia.

Iš Lietuvos senovės istorijos ir iš buvusiųjų įstatymų mes žinome, jog prieš vedant Ladislovui Jogailai karalienę Jadvygą, Didžioji Lietuvos kunigaikštija nuo Lenkijos neprigulėjo; ji turėjo atskirus savo kunigaikščius, kurie tvirtai valdė; nebuvo tada nė asmeniškos žemės savasties, nes žemė priderėjo į viešpataujantį. Tad nebuvo jokių įstatymų apie mantos perleidimą įpėdiniams, nes mirus pirmajam valdytojui, ji grįždavo atgal į viešpataujantį. Lietuvoje tad viešpatavo feodalizmas.

Tik nuo įvedimo vadinamųjų žemės privilegijų (przywileju ziemskiego), kurią yra davęs Lietuvai karalius Kazimieras Jogailaitis 1457 m., ir nuo privilegijų, duotų Žemaičiams Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Aleksandro 1494 m., bajorų ir kunigaikščių dvarai išėjo iš valstybės žinybos.

Bajorų ir kunigaikščių žemėms pradėjus nuo valstybinių atsiskirti tai nuoma, tai paveldėjimu, D. Kunigaikščiai, be patarnavimų ir mažų muitų nuo dalykų, išeinančių į užsienius, daugiau nieko nebereikalavo. Didžiosios viešpataujančiojo pajamos buvo čižės nuo dvarų, kurie į jį priderėjo, ir propinacijos iš miestų, kurie buvo karaliaus žemėse.

Didįjį Lietuvos Kunigaikštį Aleksandrą pakėlus Lenkų Karalium 1501 m., karaliaus pajamos susidarydavo taip pat iš dvarų žemės, mažiau iš mokesčių. Bet kad kareiviams samdytis, apstiems išleidimams, dažnai net rūmų ištaigoms lėšų pritrūkdavo, tai karalius turėjo dalyti žemes, atlygindamas už užsitarnavimus ir už kareivių statymą savo lėšomis. (1).

Jo broliui karaliui Zigmantui I viešpataujant, karaliaus dvarų administracijai buvo patogu, nes Jonas Boneris, Krokavos miestelėnas, karaliaus paiždinis, mažino savo viešpaties išlaidas, išpirkinėdamas karaliaus stalo ir storastysčių dvarus, kurie buvo užstatyti. (2).

Lig galo karaliaus Zigmanto Augusto karaliavimo storastystės (seniūnijos) dar nebuvo atskirtos nuo ekonomijų

žemės. (3). Neilgai viešpatavęs Enrikas Valezas neturėjo laiko imtis administracijos. Tiktai Steponui Batoriui įžengiant į sostą, pradėta skirti seniūnijos nuo ekonomijų, destis, karaliaus stalo žemių, (4) ir pabaigta atskirti per Zigmanto III karaliavimą. (5). Nuo to laiko ir Šiaulių Ekonomija atsiskyrė.

§ 1. **Šiaulių valsčius Jogailaičių laikais.**

XIV šimtmetyje Šiaulių valsčius buvo daug didesnis, neg paskesniais laikais, kada jis buvo išdovanotas ir šiaip jau išėmimais pamažintas.

Apie jo liaudį prieš krikščionystę priimant nėra tikrų rašytų žinių. Gi įvedus krikščionystę 1413 m., buvo Žemaičių seniūnų nuomojamas. Žigmantas I, atnaujindamas sienas su Infliantais (Vidžeme), vadina jį Szołweńska arba Szowłucka valsčiumi. (6). Jam karaliaujant, kurį laiką jis priderėjo į jo sūnų neteisėtos moterystės Joną, Vilniaus vyskupą (7), kurs rašėsi Jonu iš Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių (Joannes de Magnis Ducibus Litvaniae) ir vadinosi tėvynainiu ir amžinu valdovu Šiaulių krašto (8): Hereset perpetuus palatinus Savlensis. Yra žinių, kad bažnyčioms žemes užrašydavo iš Šiaulių valsčiaus; bet kai 1536 m. jis buvo perkeltas į Poznanės vyskupiją ir tenai 1538 m. mirė (9), Šiaulių valsčius grįžo atgal į karalių (10) ir kad buvo Upytės apskrities (pavieto) sienose (11), tai kartuntais buvo vadinamas bendru Upytės valsčiaus vardu; tačiau visados skaitės atskira apygarda, turėjo savo ženklą: mėlyname lauke du kartu sukryžiuotą baltą kryžių, stovintį ant žalio kalno. Per karaliaus Zigmanto I laidotuves 1548 m. tarpe kitų žemių ir apskričių vėliavų buvo tuo ženklu ir Šiaulių vėliava. (12).

Zigmantas Augustas, paimdamas po savo tėvo visuotiną valdžią, paskyrė komisorius karaliaus žemėms nuo bajorų žemių atskirti. Tas atskyrimas turėjo būti galutinas, kad paskui nebereiktų jis atnaujinti. Seniūnams, karaliaus dvarų nuominin-kams, uždraudė (13) bajorų dvarus skriausti: valdonams taip pat uždraudė užvaldyti jau atskirtas žemes. (14).

Tas karalius, norėdamas savo dvarus sutvarkyti, 1557 m. balandžio 1 d. davė ekonomijų tiesas (15), kur 29 straipsnyje nurodo matininkams sąlygas išdalinimo ūkininkams žemės po valaką (16), nors kai kas mano tas dalinimas buvęs nepabaigtas. Šiaulių valsčiuje, nėra jokių abejonių, tai nebuvo padaryta. Pasirodo, jog dar prieš tas tiesas išleidžiant, Šiaulių valsčiaus būta išmatuota, nes kad būta tam tikrų sąrašų 1540 ir 1544 m. liudija mokytas Čackis. (17). Jeigu buvo sąrašai (inventoriai), tai, žinoma, buvo ir žemės dalinimai. Turime net neabejotiną

įrodymą, jog tai bus padaręs matininkas Mikalojus Maškovskis. Ano laiko Šiaulių nuomininko Mikalojaus Radvilos, Juoduoju vadinamo, Vilniaus Vaivados ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Kanclerio, nurodymu Zigmanto Augusto privilegija, 1557 m. kovo 10 d. Vilniuje duota, nuo Šiaulių valsčiaus jam atskiriamas galas žemės nematuotos ir žmonėms valakais neišdalytos, kur buvo kaimai: Daunoravo, Nartulevo, Kačevo ir Vitoltevo, leidžiant jam, kad laikytų bet kuriame tų kaimų karčiamą, nuo (kapsczyznos) mokesčių liuosą ir Joniškio m. plecių, liuosą nuo mokesčių, namams pastatyti, taipojau Joniškio laukuose vieną valaką žemės, liuosą nuo mokesčių. (18).

Zigmantas Augustas nusprendė kas penkeri metai daryti ekonomijoms lustraciją jų gi lėšomis, idant būtų žinoma, kiek didinti ar mažinti ketvirtą dalį pajamų, skiriamų kareiviams laikyti. (19). Paskutinė Šiaulių Ekonomijos žemės lustracija Zigmanto Augusto laikais buvo 1569 m. (20).

Tasai karalius iš Šiaulių valsčiaus laukų teturėjo 50-tą dalį pelno. Didžiausias pelnas buvo iš čižės (21). Paskutiniais savo gyvenimo 1572 metais viso pelno jis turėjo 30 000 auksinų. (22).

Zigmantui Augustui per Varšuvos seimą 1564 m., pabaigtinai gi 1569 m. per Liublino ūniją išsižadėjus viešpatauti Lietuvoje, jam bevaikiui mirus ir taip Jogailaičių giminei pasibaigus, Šiaulių Ekonomija perėjo į savastį renkamųjų Lenkų karalių ir Didž. Liet. Kunigaikščių.

§ 2. **Šiaulių Valsčius Stepono Batorio laikais.**

Kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila, Juodojo, Vilniaus vaivados sūnus, gavęs iš Zigmanto Augusto paskutinėmis jo gyvenimo dienomis teisę valdyti Šiaulių valsčių lig gyvos savo galvos, ta pat teise valdė jį ir Batoriui karaliaujant. Randame raštų, jog jau tada Šiaulių valsčius buvo suskirstytas trimis trakais: Šiaulių, Joniškio ir Žagarės, šie vėl skaidėsi vaitijomis, turėjo savo vietos teismus ir teismų knygas. (23). Kunigaikštis Radvila 1581 m. spalių m. 4 d. Uždubysio ir Dubysos valsčius (Zadubisczańskie ir Dubisczańskie) pavedė (nadanie) Jokūbui Orzechovskiui. Tai rodo, jog tų laikų pajamos susidarydavo iš mokesčio pinigais, rugiais, avižomis, medum ir iš duoklės (diaklo), bet jau ir į darbus (baudžiavą) eita, nes nuo jos paliuosuojama. Iš 21 prierašo žinome, jog Žigmanto Augusto 1557 metais dvarelių (palivarkų) Šiaulių valsčiuje nebūta; taigi nebuvo jų nei Šiauliuose, nei Joniškyje, nei Žagarėje; jų turėjo at-

sirasti, Žigmantui Augustui mirus, nuomojant Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai.

Tame pavedime yra paminėtos vebrynės. Jei tai padaryta ne formaliai tiktai, tai Šiaulių valsčiaus turėta vebrynių (žeremie). Gali būti; juk per tą valsčių teka tarp miškuotų kalnų Dubysos upė.*)

Pagaliau, tame pavedime pažymėta dviejų vaitijų padėjimas t i e s Ž e m a i č i ų s i e n a. Del to galima manyti, jog Šiaulių valsčius, nors yra Žemaičių šiaurėje, nebuvo tačiau Žemaičiais vadinamas tikrojoje to žodžio prasmėje, delto kad buvo Upytės apskrityje, sudarytame 1542 m. iš dalies Trakų vaivadijos. (24).

Kunigaikščio Radvilos pavedimą Steponas Batoris patvirtino su pastaba, kad Orzechovskis, naudodamasis ta žeme, eitų karo tarnybą, kaip ir kiti Lietuvos bajorai. (25).

§ 3. Šiaulių Ekonomija Zigmanto III laikais.

Zigmantas III sutiko ekonomijas arba karaliaus stalo dvarus (mensae regiae) atskirti nuo seniūnijų. Šios buvo vadinamos „duona gerai užsitarnavusiems" (panis bene merentium) ir tepriderėjo į vieną žmogų iki gyvos jo galvos; kartais moterūnams (?), o kartais ir užsitarnavusio pačiai davinėta. Ekonomijos gi buvo skiriamos tiktai karaliaus stalui ir jos pradėta tam-tikromis teisėmis apsaugoti (26). Lietuvoje: visas Gardinas, visi Šiauliai, visas Mogyliavas, visas Alytus paskirti karaliaus stalo dvarais, paliekant vienok kiekvienam jų teises, kurios pirma buvo patvirtintos. (27).

Idant netikėtu Respublikai laiku kariuomenėje kuodaugiausia būtų pėstininkų, nuspręsta iš visų karaliaus dvarų statyti rinktinius (wybranców) ir šaulius (strzelców), ten juos į kariuomenę vedant, kur reikės. Iš dvidešimties valakų imta po vieną; o 19 valakų už tą vieną turėjo visokias sunkenybes atlikinėti, idant pajamos iš jų nieko nemažėtų (? Vert.). (28). Rinktiniai turėjo stoti su šautuvu (rusznica), kalaviju (szablu), kirveliu, o dešimtininkai su ragotinėmis, draučiais (dardami, kopjami) ir gerai aptaisyti. (29). Rinktiniai pusę metų turėjo

*) „Księga rzeczy polskich" sako tikrai lenkiškas vebrynių vardas buvęs: gony; o gi „žeremie" tebuvę vartojama Lietuvos Guduose.

Žemaičių pietuose Raseinių valsčiuje Vadžgirio apygardoje yra du upeliu: Bebirva ir Bebirvytis. M. Silv. mena taip vadinęsis del to, kad ten „bebrų" buvę. Tačiau aukštaičiai „bobr" vadina: vebras, kaip reiškia pavardės, pašetekšnio geogr. vieta: Vėpriai (be ne: Vėbriai?) ir k. Vertėjų pastaba.

tarnauti savo valgiu; o jei jų ilgesniam laikui reikalauta, tai karo lauko raštininkas (pisarz polny) mokėjo jiems po kapą (dabartinių 16 auksinų) mėnesiui. (30). Per to karaliaus karus Šiaulių Ekonomija duodavo 100 rinktinių. (31).

Jau § 1 matėme Zigmanto I atnaujintą Šiaulių valsčiaus sieną su Infliantais. Perilga sienos ženklai išdilo; del to ėmė atsitikti užpuldinėjimų, prievartų ir kriminalų. Tam išvengti karalius sudarė komisiją iš kunigaikščio Merkelio Gedraičio Žemaičių Vyskupo, iš Vaclovo Agryppos Smalensko kašteliono; iš Kuršo kunigaikštijos pusės iš Viliaus Effrem burgrafo, Gerardo Noldės patarėjo ir Jurgio Tyzenhauzo Kuršo kunigaikštijos kanclerio. Jie 1596 m. spalių 18 d. aprašė senuosius kapčius ir supylė naujus tarp Šiaulių Ekonomijos ir Kuršo kunigaikštystės. (32).

Tas dalykas, tur būt, nebuvo pabaigtinai padarytas, kad po penkerių metų vėl susibausta valdiškai siųsti komisorius: Kunigaikštį Merkelį Gedraitį Žemaičių vyskupą, Karolį Katkevičių Bychovo, Šklovo, Myšycų grafą, Žemaičių seniūną ir generolą, Andrių Valavičių Didž. Lietuvos Kun. karūžą ir Sebastioną Gieštartą Žemaičių teisėją, įgaliojant juos teisti abejotinas skriaudas. Tokį pat skaičių komisorių turėjo atsiųsti ir Kuršo kunigaikštis. (33).

Tai sienų komisijai net per 10 metų nesusitaikius, sudaryta kiti komisoriai: Andrius Valavičius, Dirvėnų Tijūnas Žemaičių žemės teisėjas, Stanislovas Šemata Žemaičių pakamaris, Povilas Jachimavičius D. L. K. iždo raštininkas. Jiems įsakyta, susižinojus su Kuršo Kunigaikščiu del suvažiavimo, galutinai dalyką pabaigti. (34). Apie tų komisorių darbą ir ar pabaigė jį, neradau žinių.

Nuspręsta buvo išsiųsti lustratorius, kad revizuotų dvarų suėmimus. Lustratoriai privalėjo prisiekti, kad teisingai eis savo pareigas. (35). Lustracijai tačiau nepriderėjo karaliaus kam nors atiduoti kaimai lig gyvos jų galvos sulig konstitucijos tiesų prieš 1590 m. Karalius pasiliko laisvę visados dalyti tokius dvarus užsitarnavusiems iki gyvos galvos ir po lustracijos. Tačiau kad lustracija ir kits kas tvarkingai įvyktų, nuspręsta, kad seniūnai, nuomininkai, priveizdos būtų nuolankūs lustracijai. Raštininkai gi, vaitai, tijūnai ar kiti tarnai ir kumečiai, pajamas gerai žinantieji, kad inventoriaus sutaisant, duotų lustratoriams tikrų žinių ir jiems būtinai tame dalyke prisiektų. Į juos priderėjo ir lustratorių išlaikymas. Lustratorių asmens nepaliečiamybė buvo apsaugota teisė de crimine laesae Majestatis. (36).

Kai bajorų ir kunigų dvarai buvo jau nuo kareivių laikymo paliuosuoti ir tą sunkenybę gavo ant savęs prisiimti seniūnai ir karaliaus nuomininkai, karalius išprašė sau, kad ir jo ekonomijos paliktų liuosos nuo kareivių statymo. (37). Karalius pasižadėjo, kad daugiau ekonomijų, kaip kad teisėmis jam pripažinta, nesuteiks; o iš jų išsilygsta trečdalį pajamų ir laisvę dalijimo jų užsitarnavusiems lig jų gyvos galvos. (38).

Tokios tai buvo svarbiosios teisės, kurių, Zigmantui I karaliaujant, turėjo Lietuvos ekonomijos, tai ir Šiaulių Ekonomija, kuri po Gardino Ekonomijos pirmą vietą laikė tarp karaliaus stalo dvarų.

Kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila, Vyresnysis Didž. Liet. Kun. Maršalas, Vilniaus Vaivada pasimirė 1616 m. (39). Šiaulių Ekonomija, kaip buvo sutarta, jam mirus, vėl grįžo prie karaliaus.

Zigmantas III savo žemėms peržiūrėti ir joms daugiau mokantiems valdonams padalyti 1617 m. į Šiaulių Ekonomiją atsiuntė revizorius: Petrą Valavičių, Trakų karūžą, Mikalojų Brolnickį Didž. Liet. Kun. iždininką ir Povilą Jachimavičių Holovnią iždo raštininką. Jie tą reviziją pabaigė 1619 m. Jų raštai dingo. Turime vienok iš paskutiniųjų laikų neabejotinų davinių (41), jog Žigmantui III karaliaujant jo pelnai iš Ekonomijos sulig pirmesnių tiesų susidėjo iš čižės ir duoklės javais, jog vyriausis užveižda vadinosi Ekonomas, jog sau išsilaikyti ir jam pavestiesiems ima dešimtą skatiką, o iš valsčiaus s t a c i j ą arba duoklę visokiais dalykais, kurių išsirinkti priderėjo į naudos raštininką (pisarz proventowy). Čižės kamara (komora celna) buvo Žagarės mieste. (42). Dvejais metais prieš Zigmanto III mirtį 1630 m. Šiaulių Ekonomijoje buvęs maras. (43). Toji nelaimė, karo sąjūdis, krašto maištai, regis, bus priežastys, kodel nuo Zigmanto III laikų nebeturime jokių rašytų žinių, iš kurių arčiau būtų galima sužinoti vidurinis Šiaulių Ekonomijos stovis. Tik iš istorijos žinome, jog to karaliaus laikų Vyriausis Žemaičių seniūnas Valavičius už Šiaulių Ekonomiją turėjęs mokėti nuomos 30 000 auksinų, o del sunykimo vos begalėjęs įnešti 8000 auksinų. (44).

§ 4. Ladislovas IV.

Zigmantui III mirus, paktais konventais (išlygomis) karalium išrinktas Ladislovas IV, kurius vykinti buvo tautai prisiekęs ir pasižadėjęs: daugiau ekonomijų, kaip yra, nepritariant luomams, neteikti, verstis tomis, kurios teisėtai yra. (45).

Apsisaugota taipojau, kad kunigai neturėtų teisės gauti žemės iš karaliaus stalo dvarų. Karalius užtikrino, jog jokių žemių, kurios pridera į jo stalo, nei jurgeltų iš jų gaunamų, nei dvasiškiams, nei nuomos administracijai nedavinės, nei leis davinėti. (46). Apsisaugota taipojau, kad prie ekonomijų Respublikai nepavelijus, daugiau žemės, kaip tos, kurios yra teisėtai leistos ir iš senų laikų į ekonomijas pridera, nebebūtų priskiriama. O tose ekonomijose palengvinimų iš karaliaus raštinės nebegalima duoti, išėjus tos konstitucijos publikacijai. Tam priešingi duoti dokumentai bus laikomi neteisėtais, o valdytojams mirus, dvarai turi grįžti į karaliaus stalą ir karalius neturėjo teisės jų davinėti. (47).

Kad karaliaus stalo žemės ir nauda iš jų jokiomis sumomis, jurgeltais, algomis, lig gyvos galvos išdalijimais, lengvomis nuomomis apsunkintos negalėtų būti, uždrausta maldauti joms privilegijų, grasant bausme, o jau gauti palengvinimai (listy) ir privilegijos panaikinami; karaliaus iždininkas negalėjo intromisiją davinėti. (48).

Kokie nebūtų buvę kontraktai, nuomos, privilegijos, duoklės, lig gyvos galvos žemės davinėjimai dabar ekonomijose panaikinti; į keturias savaites, tiems įstatymams išėjus, nuominink ai turėjo išeiti, o privilegijos ir kontraktai prieš Seimui pasibaigiant grįžti. Apsaugota, kad ekonomijose nuo to laiko kitako, kaip tik dešimtojo skatiko iš čižės ir dešimto pėdo, karaliaus taksos laikantis, iš karaliaus prašyti nebedrįstų. (49).

Ladislovas IV išsiuntė į Šiaulių Ekonomiją revizorius: Enriką Denofą Hermesos seniūną ir Mykolą Kazimierą Polupiętą, įsakydamas jiems, „kad, visokioms sunkenybėms ir neturčių valdonų skriaudoms pašalinti", surašytų įstatymus, kurius pirmiau Mikalojus Tryzna Didž. Liet. Kun. iždininkas, o paskui ir pats karalius pripažino. Tą įstatymą pavedė vaitams, launinkams ir visiems valdonams vykinti.

Ekonomui įsakė, kad tų įstatymų stropiai laikytųsi, nieko ten nenurodyto nedarytų, žemių į ekonomijas prideramų saugotų; tam turi turėti po egzempliorių tų įstatymų. Kokios nebūtų buvusios valdonų pareigos, sužinojus su revizoriaus mainoma čiže, kurią užmokėjus, valdonams jokių daugiau pareigų nebelieka be tų, kurios revizorių įstatyme parodytos. Valdonai nebeverčiami buvo davinėti dovanų (datków, stacyi) nei karaliaus ekonomui, nei jo padėjėjui, nei daiktais, nei pinigais, nes ekonomas vieton tų dovanų ir dešimtinių mokesčių yra aprūpintas nuolatine alga, o jo padėjėjai taipojau palivarkais, raštpinigiais (piscze, pelnu iš užrašinėjimo į knygas)

ir sūdpinigiais (przesądy, mokestis už bylų teisimą), ir jie buvo patenkinti. Todel jie prívalėjo palivarkams dirbti samdytis darbininkus arba išdirbti savo šeimyna ir savo gyvuliais, nereikalaujant tam ekonomijos valdonų, nes jiems baudžiava į čiže buvo paskaityta. Ir visoki javai, kurių karalius iš ūkininkų nuo valako subertinai imdavo, taip pat į čižę įskaityta, tai ir nuo pyliavos buvo paliuosuoti.

Įsakius ekonomams, kad jie ekonomijų žemes saugotų, kad niekas jų per nevalią nepasiimtų, reikalauta, kad vaitai ir valdonai padėtų apginti. Bet kad anuo laiku Šiaulių Ekonomijoje jau buvo trys Jo Mylistos denetariai: Pasek, Wulf ir Biedrzycki ir kad jie jau ir dvarus buvo „Sieverščiznoje" įsitaisę, tai juos karalius Ladislovas pašalino iš ekonomijų, o valdonus, kurius jie valdė, priskyrė prie ekonomijos iždo. Naudos raštininko (pisarz proventovy) viršenybę karalius panaikino. Ekonomui įsakė, kad čižės rinkimą padėjėjams pavestų. Jei sulig karaliaus revizijos įstatymų valdonai teisybės negalėtų rasti, o pas ekonomą taip pat, tada pavelija kreiptis į iždininką arba į jį patį. Perilga tie revizijos įstatymai išnyko. Karaliaus gi konfirmatą prierašuose duodame. (50).

Kiek Šiaulių Ekonomija naudos karaliui Ladislovui IV duodavo, raštuose nerandame; tačiau galime sumesti. Jei Zigmantui III Žemaičių seniūnas Valavičius už Ekonomiją mokėjo nuomos 30 000 auksinų ir tas pats Jarošas Valavičius, vyriausias Žemaičių žemės seniūnas, Gondingos Tijūnas ir prie Ladislovo IV lig 1640 m. nuomojo, tai ir nuomą turėjo tą pačią mokėti.

Po Jarošo Valavičiaus, mirusio 1641 m., Šiaulių Ekonomiją nuomojo kunigaikštis Aleksandras Liudvikas Mikalojaus sūnus Radvila, vyriausias Didž. Liet. Kun. Maršalas.

§ 5. **Jonas Kazimieras.**

Ladislovui IV mirus, karalium tapo išrinktas jo brolis Jonas Kazimieras. Dvidešimtį metų karaliaudamas, tiek tik išsiderėjo, kad stalo dvaruose kareiviai nei stovėti, nei nakvoti neturėjo teisės.

Valdžią paėmęs, kai Šiaulių Ekonomija buvo išnuomota kun. Al. Liud. Radvilai, karalius išsiuntė ten savo revizorius: Mikalojų Ginvilą Petrauskį D. Liet. Kun. Kuchmisterį, Petrą Slavinskį, savo sekretorių, ir Petrą iš Dziedicų Gzovskį D. Liet. Kun. iždo dvariškį. Jie reviziją pradėjo 1649 m. liepos 10 d., o pabaigė tų pat metų rugsėjo 1 d.

Čia matome tą pat į tris dalis padalijimą, kurios jau nebe traktais, tik šaltiniais (klucze) pradėta vadinti, kur „senai jau

buvo įsteigti ir išstatyti palivarkai". Šiaulių šaltinis turėjo 8 vaitijas, Joniškio 6 vaitijas, Žagarės su Užmūšio (Zamuski, už Mūšos upės) 5 vaitijas. Viso labo 19 vaitijų. (52). Jose 356 kaimai, 25 karčemos, 5188 gyvenamieji valakai, vienasėdžių (zaściankowych i obrębowych) 2926 valakai 1 margas 9 prentai ir $6^2/_3$ prentelių.

Dvariškių: Šiaulių palivarko 5 val. 15 mar. 2 pr., Joniškio 3 val. 11 m., Žagarės 3 val. Miestiškių: Šiaulių, Radviliškio, Joniškio, Žagarės ir Užmūšio 334 val. 4 m. 2 pr.

Viso Šiaulių Ekonomija 1649 m. turėjo 8460 valakų 1 mar. 13 pr. $6^2/_3$ prentelių. (53).

Toji žemės platybė prieš du šimtu metų iš čižės davė pelno ano laiko pinigais 75 930 auksinų. Kokia buvo žemės vertybė, čižę skiriant, kokios buvo sąlygos, valsčius steigiant ir administruojant, paaiškina tų revizijų įstatymai, kurius prierašuose padėjome tais pačiais žodžiais, kaipo 1649 m. inventorius, pabraukdami tas vietas, kurios paliko iš Zigmanto Augusto valakinių įstatymų. (54).

Kun. Al. Liud. Radvila, Šiaulių Ekonomijos nuomininkas, gyveno lig 1654 m. Jam mirus, Ekonomiją paėmė jo pusbrolis Kun. Albertas Stanislovas Radvila D. Liet. Kun. Kancleris. (55). Jam 1656 m. mirus, perėjo į jo sūnų Kun. Mykolą Kazimierą Radvilą D. Liet. Kun. Etmoną. (56).

Per karą su Švedų karaliumi Karoliu Gustavu X kraštą naikinant ir iždą tuštinant, tokiame sunkiame padėjime Povilas Jonas Sapieha, Vilniaus Vaivada, Did. Liet. Kun. Etmonas, iš savo Skrynios ir iš kitų pasiskolinęs, nuo 1655 lig 1661 m. Respublikos reikalui išdavė 1 500 990 auksinų. Karalystės luomai, negalėdami tokios skolos išmokėti, prikalbino karalių, kad jis visas teises, kurių lig šiol vengta Šiaulių Ekonomijoje, užstatytų Sapiehai. Tai atsitiko per Seimą 1661 m., per kurį už dalį tų pinigų, būtent, už 800 000 lenkiškų auksinų Šiaulių Ekonomija šešeriems metams užstatyta Etmonui Sapiehai, pradedant nuo 1661 m. birželio 24 d. ir tą pat dieną baigiant 1667 m. Jeigu vienok Didysis Lietuvos Kunigaikštis (ir Lenkų Karalius) per tą laiką išpirkti Ekonomijos negalėtų, tai Etmonas Sapieha arba jo įpėdiniai turi teisės ją valdyti nuo vienos trejenės iki kitos trejenės toliau, jokio pelno neduodamas karaliui. Karalius pasižadėjo, jog išmirus tiems žmonėms, kurie iš Šiaulių Ekonomijos savo jurgeltus ėmė, naujomis algomis nebeapsunkinti. Už muitinės skolas užstatas neatsako, už tai, ką Sapieha ar jo įpėdiniai galėtų dalimi ar visiškai kitiems perleisti. Atlygindama karaliui tą jo Respublikai daromą auką, ji apsiima, kol

Šiaulių Ekonomija nebus išpirkta, kasmet iš D. Lietuvos Kunigaikšt. įplaukų mokėti karaliui po 40 000 auksinų. (57).

Povilas Jonas Sapieha, Vilniaus Vaivada, Did. Lietuvos Etmonas, Roslavo, Olkino, Zdzitovo, Borcianų, t. ir t. seniūnas. Rietavo tijūnas, Kobrino Ekonomijos administratorius universalu 1661 m. rugpiūčio 3 d. Siemiatičiuose pažymėtų, apskelbė: vaitams ir gerbiamiesiems miestelėnams, launinkams ir šiaip Šiaulių miesto žmonėms, taip pat gerbiamiems burmistrams, tarybininkams (rajcy), launinkams ir visam magistratui Joniškio miesto, o labiausia visiems vaitams ir valdonams Šiaulių ekonomijos valsčiaus ir šaltiniuose gyvenantiems, jog Respublika, negalėdama taip greitu laiku išmokėti 800 000 auksinų, kurius jos reikalams išdavė, atidavė jam šešeliems metams viens po kito einantiems Ekonomiją. Taigi siunčia į ją ekonomu Jo Mylistą poną Aleksandrą Voiną, Vitebsko voiski, pavesdamas jam visuotiną prižiūrėjimą, o visiems gyventojams įsako, kad jo klausytų ir mokėtų čižę ir visokius mokesčius Seimo pripažintus, atiduoti į jo rankas be jokio atidėliojimo. (58).

Baisus anuo laiku su švedais karas (59) ir maras 1661 m. rugsėjo m., kada žmonės slapstėsi po miškus, bėgdami ir gyveno po palapinėmis, daug žalos pridarė Šiaulių Ekonomijai. (60).

Užstato nuomininkas Sapieha atleidžia 200 000 Respublikai 1663 m., gauna iš Seimo pagyrimą, vienok per šešelius metus išpirkti Ekonomiją nebuvo galima, tai ji sulig 1661 m. konstitucijos paliko užstatyta vaivados Sapiehos įpėdiniams, o karaliui vieton Ekonomijos pelnų paskirta po 40 000 auksinų kasmet iš Respublikos mokesčių, kurie ir liepta išskaityti. (61).

Jonui Kazimierui išsižadėjus sosto, tapo išrinktas

§ 6. **Mykolas Koributas Višnioviečkis.**

Per ketverius metus jo karaliavimo Šiaulių Ekonomija buvo užstatyta Kazimierui Jonui ir Benediktui Povilui Sapiehom, Vaivados įpėdiniam. Tas karalius buvo užsigeidęs padaryti nemaža užrašų Šiaulių Ekonomijoje. Be kitų 1669 m. Mykolui Stanislovui Gorskiui, Mstislavo stalininkui 7 valakus žemės Romanovos vaitijoje. 1670 m. Jurgiui ir Grigaliui Juchnavičiam 7 valakus toje pat vaitijoje. 1672 m. Olšanskiui 13 valakų Ilgviečiuose Dusybos Dubisanski) vaitijoje. Panczerzinskiui $9^{2}/_{3}$ valakų Gurbų kaime Šilavėnų ir Kurauskių vaitijose, o Prušinskiui 2 valaku tame pat kaime. Nors tie dovanojimai buvo arba su išlygomis arba lig gyvos galvos daromi, visados vienok buvo priešingi konstitucijoms 1635—1641 ir

1661 metų ir su skriauda Sapieham. Iš to kilo nesusipratimų, ir nors paskui tokių dovanojimų, kaipo įstatymams priešingų, turėta liautis, vis delto nuomotojai, nuostolių turėdami, sukrovė ant ūkininkų daug sunkenybių. Tuo tarpu karalius nė vienais metais nėra gavęs paskirtų jam 40 000 auksinų už išnuomotą Šiaulių Ekonomiją. (62).

Mykolui Višnioviečkiui mirus, karaliumi išrinktas

§ 7. **Jonas III Sobieskis.**

Respublika, negalėdama tuo laiku išpirkti Šiaulių Ekonomijos, pavelijo Karaliui Jonui III išpirkti ją savais pinigais tomis pat sąlygomis, kaip ir Sapiehos, kol Respublika jam ar jo įpėdiniams nesugrąžins pinigų. Be to, algą po 40 000 auksinų kasmetai iš Lietuvos iždo mokėti pripažinta. (63).

Tokiuo tai būdu Jonas III tapo užstato nuomininkas. Nors Seimas buvo jam pripažinęs algą, vis delto jis, kaip ir kiti jo pirmtakūnai, negaudavo jos iš Lietuvos iždo.

Sapiehoms nuomojant, žmonės buvo prityrę daug prispaudimų iš vietos administratorių ir vaitų. Karaliui paduotoji skunda sako, jog čižės kasmet po 50 000 auksinų, nuo 1661—1679 m. buvo išrinkta 1 874 410 auksinų. Prižadėjo (kas? Red.) todel sugrąžinti karaliui 300 000 auks., t. y. pusę sumos, iš Sapiehų išpirkimo sumokėtos, idant daugiau tokios neteisybės nebeatsitiktų (?). Nors Jono III buvo ten komisijos siunčiamos (65), tos neteisybės tęsėsi, ir jam karaliaujant: vaitai, tarp savęs susitarę, tironiškai valsčių valdė (66), o kai kankinimais privedė prie nusiminimo, valsčius ėmė nebeklausyti. Savo administratoriui Jonui-Ladislovui Brzostovskiui D. Liet. K. referendoriui ir raštininkui karalius įsakė universalu apskelbti, jog žmonių nepaklusnumas bus smarkiai pabaustas (67). Galop, reskriptu 1689 m. gegužės 28 d., duotu iš Vilanovos, proventinis raštininkas Putrikas ir vaitas Žimba išvaromi iš Šiaulių Ekonomijos; tuo norėta sustabdyti neteisybės. (68).

Jonui III mirus 1696 m. birželio 17 d., prasidėjo nesusipratimai del likusių dvarų tarp Marijos Liudvikos našlės karalienės ir jos sūnų Jokūbo Liudviko, Aleksandro ir Kastanto Sobieskių. Ko ne visus metus pabuvus be karaliaus, išrinktas liko Sasų Elektorius.

§ 8. **Augustas II.**

Nors karalienė Marija Liudvika Sobieskienė neturėjo jokių teisių į Šiaulių Ekonomiją, nes jos kraitis 100 000 lenkiškų auksinų tebuvo. Kiti 100 000 paskolinti kai kuriems kara-

liaus dvarams. Lietuvoje tiktai Palangos, Viekšnių, Telšių ir Abarninkų (? Red.) dvarams, jai laiduojant (69), vienos reformininių dvarų, taip pat ir Šiaulių Ekonomijos žemių, tais įstatymais neapimamų, lustruoti 1698 m. lapkričio mėnesyje buvo pasiųstas kunigas Povilas Stanislovas iš Chotezos Choteckis, Chelmo katedros archidiakonas, Lucko kanauninkas, Garbovo klebonas, Karalienės sekretorius. (70).

Ekonomijos valsčių jis rado liūdname padėjime, nes Hrehoras Oginskis Lietuvos karūžas Sapiehų priešas, 1697 m. daugybę bajorų surinkęs, išplėšė Sapiehų dvarus Skuode ir jezavitų Židikuose Telšių apskrityje; pasuko iš tenai ant Šiaulių Ekonomijos, išspaudė iš jos 200 000 tinfų. Suvargusi liaudis turėjo paskutinius daiktus parduoti, tam grobiui patenkinti.

Taip daug Šiaulių Ekonomija nukentėjo 1699 m. nuo Sasų kariuomenės, į kraštą įvestos karaliaus Augusto III, kuri ten ir sustojo.

Karalienė Marija Liudvika tų nelaimių laiku ir besibylinėdama su savo sūnumis sukčiauja del Šiaulių Ekonomijos su Kuršo Kunigaikščiu. Nežinia, kokiomis sąlygomis, bet faktas yra žinomas, Šiaulių Ekonomiją nuomavo Kuršo Kunigaikštis, nes instrukcijoje 1701 m. broliams Sobieskiams, važiuojantiems į Seimą, Žemaitija pavedė išieškoti teisę išpirkti Šiaulių Ekonomiją iš Kuršo Kunigaikščio. (73).

Ant galo, karaliūnas Jokūbas su motina ir broliais susitaikė. Karalienė lig gyvos galvos pasiliko prie savo vyro dvarų ir seniūnijų, o dvarus iki gyvos galvos jos buvusius: Packa, Nowodwór, Tyzenhauzas. (74). Taip ir valdė karalaitis Jokūbas po savo tėvo Šiaulių Ekonomiją, Respublikai pavelijant. (75). Kaip buvo sutikta su Kuršo Kunigaikščiu del Šiaulių Ekonomijos išpirkimo, neliko dokumentų. (76). Tačiau yra tikrų žinių, jog 1702 metais jau valdė Šiaulių Ekonomiją karalaitis Jokūbas. (77).

Ano laiko karas Augusto II su švedų karaliumi Karoliu XII sunaikino Ekonomijos liaudį (78), nes Švedai iš jų spaudė kontribuciją (79).

Vyriausiu komisorium tada buvo karalaičio Jokūbo pastatytas Černihovo vaivada Zaluskis. Šis 1708 m. surašė Ekonomijai ordinaciją, pritaikintą prie senesnių įstatymų. Savo turiniu ji beria nemenkai šviesos ant ano laiko žmonių pastangų, pradžios žydų į Ekonomiją įsiveržimo ir visokių neteisybių, kuriems rūpintasi galą padaryti. (80). Zaluskiui įsakius, Pilypas Tucica Užmūšio Vietininkas tais pat 1708 m. rugsėjo 20 d.

sutaisė visos Ekonomijos reviziją, kuri neparodė daugiau pelno, kaip 39 046 auks. 15 skatikų.

1710 ir 11 m. buvo tenais marai, kurie visiškai išdykino Šiaulių trake 23 kaimus, Joniškio trake 7 kaimus, Žagarės trake 10 kaimų, Užmūšio vaitijoje 18. Viso 58 kaimus.

Karalaitis Jokūbas gyveno Žulkvioje arba Olavos pilėje Silezijoje. Iš ten retkarčiais atsiųsdavo į Šiaulių Ekonomiją savo tarnus karšinti (na łaskawy chleb). (81). Ekonomiją tuomet nuomojo Kazimieras de Kampo Scipionas pakamaris, paskui Lydos Maršalas, o jos administratorius buvo Danielius Wychowo Wychowski, Minsko kaštelionas. Karalaitis reikalavo iš Respublikos sąskaitų, kiek jo tėvui prigulėjo. Seimas atsakė, skolas, ant koronos ir Lietuvos gulinčias, jis pasirūpinsiąs draugiškai patenkinti. (82).

Už tam tikrą sumą nuo 1733 m. Pranciškus Karpis, Ariogalos tijūnas, Verdulių vaitijoje valdė kaimus: Spalvius, Duobėdžius, Sauginius, Ginačių apskritį ir maro išdykintą Ilgviečių kaimą; p. Pranciškus Nagurskis kelius kaimus Dubysos vaitijoje; p. Mykolas Godlevskis, Upytės sargybinis, dyką Lukšos kaimą, o p. Dominolovas Lygumų valsčiuje Beinaraičių kaimą lig gyvos savo galvos.

Augustui II mirus, karalium išrinktas jo sūnus

§ 9. **Augustas III.** (Ne galas.)

Prierašai prie Šiaulių ekonomijos.

(1) J. S. Bandke. Dzieje Król. Pol. Wrocław 1820 r. T. II. pusl. 118.

(2) Bandke. T. 2 pusl. 120 — T. Narbutt. Dzieje narodu Litewskiego T. IX . pusl. 12.

(3) X. Bogusławski. Życie sławnych polaków. Wilno 1814 r. T. I. pusl. 96.

(4) Bandke. T. 2 pusl. 222.

(5) Czacki. O Lit. i Pol. prawach T. I pusl. 249 nota 1140.

(6) Matome tą iš atnaujinimo ribos tarp Lietuvos ir Vidžemės (Inflanty) 1529 m. tuose žodžiuose: „Od tego tedy dębu do dworu Ornikowa drogą z Wirszyty rzeki, nad którą stał dąb pod sieliszczem Rekomom wschodach na uście, gdzie się schodzi rzeka Wirszytis z rzeką Szwitenem, tamże był znak położony na dębie. Od tego dębu do jesiena do S z o ł w e ń -

skiey granicy, do rzeki Wirszy, gdzie się schodzi granica Szołweńska z włością Upitską, na przeciw Inflant prosto przez Wirszę rzekę, między włością Szołweńską i Inflantami po suchym idzie granica do góry nazwaney Szylancy cztery mile jaknayprościey. Od Szylany góry do rzeki nazwaney Szwety dwie mile do granicy włości Beržańskiey, gdzie się schodzi granica włości Beržańskiey z włością Szowłucką, naprzeciw Inflant niżey Miasteczka nieboszczyka P. Syrewicza nazwanego Žagor, półmile od Szołweńskiey granicy przez rzekę Szwetę, Beržanskiey włości granica z Inflantami do rzeki Ryngi." (Metryki Lit. księga XIV fol. 220).

Lig antrai pusei XVI šimtmečio Kuršas buvo laikoma už Vidžemės (Inflanty) dalį, todel tas atrubežiavimas vadinasi atrubežiavimu nuo Vidžemės.

(7) Po Vaitieko Radvilos Vilniaus vyskupo mirusio 1519 m. 19 balandžio, apėmė tą vietą Jonas, pasirašantis: iš Lietuvos kunigaikščių, iš šalies sūnus karaliaus Zigmanto I, gimęs iš Kotrinos mergos nežinomo paėjimo, silezietės (szlązaczki), kurią karalius išleido ištekėti už Voinicos Kaštelionį Koscielskį. Tasai pralotas buvo duosnus, šelpiant savo vyskupystės bažnyčias: sutaisydamas del biednų bažnyčių daugel dalykų. Bažnyčios buvo ne tik apleistos, bet ir neprietelių apiplėštos. Taigi anas tas bažnyčias taisė, veizėjo ant to kad klebonai užlaikymą turėtų svodinant anus ant tų parakvijų (T. Narbutt. Dzieje Narodu Lit. T. IX. pusl. 148 ir 211).

(8) Naruševiče (Hist. Pol. T. 3. pusl. 40, 41 nota z) pavadinimą P a l a t i n u s, laiko už šalies gubernatoriaus pavadinimą o ne už vaivadą, nes vaivada paprastai tik tą karą vedė.

(9) Balińskis. Hist. M. Wilna, T. I. pusl. 224.

(10) Zigmantui I atidavus Šiaulių kraštą savo iš šalies sūnui Jonui, pakilo maištas žemaičių ir lietuvių, kuris tiktai tada nutilo, kumet po to Vilniaus vys. Jono mirimo Šiaulių šalis vėl prie karaliaus pagrįžo (žinia paimta iš Lietuvos metrikų).

Regis kad del išvengimo ateinančiame laike tam panašių atsitikimų, įsteigta konstitucija 1578 m., kad mergavaikis nėra bajoras, kad negali po tėvui gerybių imti (sukcessyi) — (Czacki T. o lit. i pol. prawach. T. I. pusl. 266 nota 1151).

(11) Zygmutas Augustas 1542 m. nuo Trakų vaivadystės atskyręs Upytę pasidarė iš jos pavietą. (T. Narbutt. Dzieje Litwy. T. IX. pusl. 224).

(12) Oyczyste spominki przez Ambrożego Grabowskiego. Kraków 1845 r. T. I, fol. 7.

(13) Pilių viršaičiai (starostai) apžiūrėdavo pilis. — Pilės tarnystė buvo tai tarnystė šalies. Taip viršaičiai ir karaliaus tarnų pasidarė krašto urėdninkai. (Czacki. T. I. p. 249, nota 1140.)

(14) Konst. w Piotrkowie 1550 m. T. 2. fol. 598. p. 44.

(15) Turi jos užrašą: „Ustawa na Wołoki Hospodara Korola Jeho-Miłosti" turėjo savyje 49 artikulus ir papildymus nekurių artikulų tame pat 1557 m. spalinio 20 dieną padarytų. — To veikalo talpumas nedaleidžia čia jos žodis į žodį įvesti. Senobinės ištyrinėtoji ir krašto redos mylėtoji siunčiame paveizėti į garbingą veikalą Jaroševičės „Obrazy Litwy" Wilno 1844 r. kur jos „Część 2" nuo 229 pusl. lyg 276 pirmą kartą del viešos žinios paduodamos. Čia apsirubežiuojame tiktai nurodydami tų artikulų antrašus:

Artykuł I.
O Bojarach Putnych i o Służkach.
II.
O Bortiach.
III.
O Koniuchach sedelnych i inszych.
IV.
O Strzelcach.
V.
O Odwernych.
VI.
O Osocznikach.
VII.
O Voytach.
VIII.
O Ławnikach.
IX.
O mestach i ich powinnostiach.
X.
O Kaszczyznie.
XI.
O Reznikach.
XII.
O Komornikach.
XIII.
O Karczmach.

XIV.
O Torhach.
XV.
O Czynszach wołostnych.
XVI.
O Ohorodnikach.
XVII.
O Owsach i Senach djakolnych.
XVIII.
O Serebszczyznie.
XIX.
O Robotach.
XX.
O Folwarkach.
XXI.
O Obore bydła wsiakaho i o Rykuniach.
XXII.
O Ohorodach dwornych.
XXIII.
O Młynach.
XXIV.
O Sene na Wrad.
XXV.
O koniech dwornych.
XXVI.
O Listiech na daninu.
XXVII.
O Otdawaniu czynszow i płatow wołostnych.
XXVIII.
O dniech liczbam naznaczonych i o pisarach skarbnych i aby Wrad penezy pry sobie nezaderżywał.
XXIX.
O Rewizorach, Mernikach i pomery wołocznoy i o siedlibach podanych.
XXX.
O Wradnikach, Namestnikach i Słuhach dwornych.
XXXI.
O Dochody na Wrad s łaski Naszoje i o Lezni.

XXXII.
O Suderewnych lesach i puszczach i o bobrowych honiech, o Borti senożati i ustupiech i lesech rozmeronych.
XXXIII.
O Wolnostjach poddanych w puszczach, rekach i ozerach.
XXXIV.
O poddanych ubogich czasow hołodnych i o osadie ludey na wołokach pustych.
XXXV.
O nedawaniu podwod i budowaniu zamkow i dworow.
XXXVI.
O Żwoženiu kamieni i spuszczaniu derewa.
XXXVII.
O mostowniczych, roblieniu mostow i prejazdow.
XXXVIII.
O Storožy Zamkow i dworow.
XXXIX.
O remesnikach dwornych.
XL.
O Ozerach.
XLI.
O Deckowaniu.
XLII.
O Szkodach z myslistwa szlacheckiego.
XLIII.
O wystupkach poddanych i sudiech starostinskich i wradniczych.
XLIV.
O Zamku Wilenskom.
XLV.
O nadaniach Szlachty w ziemli Žomoytskoy.
XLVI.
O daninach medowych s wołosti ruskich.
XLVII.
O rewizyach po smerti serot i deržawiec.
XLVIII.
O Uchodach do puszcz, lesow, ozer i rek.
XLIX.
O Spuszczaniu derewa w puszczach.

Poprawa nekotorych Artykułow w toy Ustawie wyżey opisanych. Tohož roku 1557 Meseca Oktobra 20 dnia.

Naperwey do Art. III o Koniuchach sedelnych i inszych.

Do Art. XXV. o Koniach dwornych.
Do Art. IV. o Strelcach.
Do Art. VI. o Osocznikach.
Do Art. VII. o Woytach.
Do Art. VIII. o Korczmach.
Do Art. IX. o Mestach.
Do Art. XX. o Zarobleniu paszni.
Do Art. XVII. Około otdawania sena i owsow.
Do Art. XXIX. o Rewizorach.
Do Art. XXIII. o Młynach.
Do Art. XXIX. o Rewizorach do zemli Zomoytskoy.

(16) Hieronimas Chodkevičius Žemaičių Starosta ir Viršulis Vilniaus Kaštelionis nuo Lietuvos senato ant Piotrovos sueimo komisoriai 1550 m. prešinosi prieš valakinių bajoriškų žemių matavimą Žemaičiuose (T. Narbutt. Dzieje Lit. T. IX pusl. 276). Turėt ne iš kitų priežasčių, bet iš žemės valakų skaitliaus buvo del krašto paskirta tarnystė.

(17) Čackio žodžiai (T. I. pusl. 196) yra tokie: „iš netyčių gavau Šiaulių ekonomijos keliolika inventorių apie senovės žemės išmatavimus ir percepcijas. Iš jų su mirusiu jau Narušević su dabsčio Nielubavičės pagalba daėjau, kad lyg 1540 m. pievos ir laukai buvo vienoje prekioje — 1544 m. toji pat pieva buvo teip atsinešus lyg laukų kaip 1 lyg $1^3/_4$, o po išmastavimo Zygmanto Augusto laike ir prie didesnio užsigyvenimo, kaip 1 lyg $2^1/_2$". Taigi anas turejo Šaulių valsčiaus inventorius dar po žemes išmastavimo padarytus.

(18) „Zygmunt August z Bożey miłosti etc. czynim jawno tym naszym Listom etc. Powedył pered Nami Wojewoda Wilenskiy... Deržawca Borysowski i Szawłenski Pan Mikołay Radziwiłł. Iž Jeho Miłost doznawszy požytocznoy ku Nam Hospodaru služby Služebnika swojeho Mikoła Maszkowskaho kotoryi On w pomerye wołocznoy wołosty Naszoje Szawlenskoje pokazał y postanowił na mere požytki Naszy Hospodarskye y za to dał Jeho Miłosti jemu do Woił Naszoje także z Wołosti Szawlenskoy Obrub Zemli", etc.—Tas dvaras Maškovskiui duotas, yra dabar savyste p. Franko ir vietoje Daunorai (Downarowo) permanytas Donnerhoff.

(19) Konst. 1565 m. T. 2. fol. 618.

(20) Duoda apie tą žinoti: „Ustawa na wszystką włość Ekonomii Szawelskiey“ karalio Jono Kazimero revizorių parašyta Tit. „Obrona Gruntow Króla J. Mci tey Ekonomii“ patalpinta žemiaus notoje 54.

(21) Randame tą žinią pas Čackio (T. 2. sv. 58. n. 1279) anas gi pajeme ją iš „Inwentarz Szawelszczyzny 1546 r.“ — per tat reikia reikia saprotauti, kad pirm dar ekonomijos įstatimų išleidimo, turejo ir tos nors mažos krescencjos buti suvisum panaikintos, nes Zigmantas Augustas artikule XXVIII ekonomijos įstatimų 1557 m. išrokuodamas visus savo dvarus Žemaičiuosi ir Lietuvoje ir paskirent laiką, kuriame kiekvieno dvaro oficjalistai (wradniki) turi prieš revizorius išduoti rokundą, tais žodžiais stanavija: „S zemli Žomoytskoje z tiwunstw i deržaw tamosznych to jest... 16 dnia Henwara poczynajutsa liczby: s Wellony, s Skierztomony, s Rosienie, s Jazwoyny, s Wilkicy, s Krož i Botok i zo wsey Wolosti Upitskoje, hdyž tam folwarkow niet, a dokonajetsia dnia 1 Fewralia“. — Kumet vienok Šaulių krašto tarp savo dvarų neišrokuoja, aiškus dalykas, kad iš priežasties padėjimo jo Upitos paviete, pavertojo abelno išreiškimo „i zo wsey wołosti Upitskoje“. Tas ir tumi dar tvirtinasi: kad lyg į pusiai XVIII šimtmečio rokundai prieš revizorius išduodami buvo Šaulių valsčiuje. Zigmuto Augusto paskirtame rake (terminie) ant viso Upitos valsčiaus tai yra antroje sausiaus menesio puseje.

(22) „Jonas Jaržyna prisipažino, kumet girdejo kalbantį Mikaloju Kišką Podoliaus vajevadą, kad Karolius (Zigmuntas Augustas) per pusę jau mažne negyvas, vedama kitų (savo) ranką pasirašinejo ant dovenų 50 000 auksinų metinio įnešimo duodančių. — Čia Andrejus Zborovskis Karunos Kalavininkas pritare: kumet tumi pat budu karalius pasiraše Šaulių ekonomją 30 000 auksinų metinio įejimo duodančią ant Lietuvos maršialkos Radžvilo naudos“ (Pamiętniki o dawnej Polsce J. U. N. Lipsk 1838 r. T. I. pusl. 96 ir 97).

(23) Šaulių kningų suraše padarytame 1657 m. vietininko Adomo Kievnarskio, yra paminetos kningos nuo 1579 ir 1581 metų visų trejų trakų (Archiwum Ek. Szawel. Lit. A. No. 6). Toks parunkas tikrai ir prie Jagelų rando turėjo buti.

(24) Šaulių ekonomja lyg į Šaulių pavieto įsteigimui (1776 m.), rokavosi prie Upitos pavieto. — Žinome-gi kad Upitos (šendien Panevežio) pavietas lyg į 1831 m. buvo rokuojemas

prie Lietuvos pavietų — vienok prasti žmones Panevežio, Reseinių, Telšių pavietų apie Šaulių kraštą bekalbant ne vadina nei lietuviais, nei žemaičiais bet šaulečiais, lyg kad kokį atskirą kraštą kitais žmonemis užgyventą.

(25) Metriškuose aktuose esančioje rundijenčiam Senate prie 3 departamento, kningoje po No. 69 ant 35 puslapio, atsiranda šiokios inturos privilegija:

Mikołay Krzyżstof Radziwił Xiąże na Olidzie y Nieswieżu, Hrabia na Szydłowcu i Mirże Marszałek Naywyższy W. X. L. Dzierżawca Szawelski, Oznaymuię tym moim Listem komu tego wiedzieć bendzie trzeba, iż ia maiąc baczenie na chętliwe y dawne posługi Pana Jakuba Orżechowskiego, które on z młodych lat pržodkiem Sławney pammięci Nieboszczykowi Panu Oycu memu a potem mnie samemu zawsze pokazował, puściłem y tym listem moim puszczam w Dzierżawie moiey Szawelskiey Woytowstwo prży granicy Żmudzkiey Zadubiszczanskie y Woyta Juchny Jurgaycia, w którym siele spełnych w nim Włok 26, Sioło Użpalwie w nim włok 26, Sioło Wekwedzie w nim Włok 17, prży tym Siele Zaśćianki błotne Włok 6, Morgow 12 prętow 15. Sioło Pogierwinie, w nim Włok 12. — Sioło Jachiełaycie, w nim Włok 19, przy tym siele Obręb Włoka 1, Morgow 23. — Sioło Tirełki w nim włok 28, przy tym siele lasu Włok 18, Morgów 25. Sioło Użeyki w nim Włok 9. Sioło Petraycie w nim Włok 14. Ktemu drugim Woytowstwie Dubiszczanskim, tamże prży granicy Żmudżkiey temu pierwszemu prżyległym, które iest Woyta Jaksztaycie. — Sioło Bubie, w nim Włok 20. — Sioło Tylżecie w nim Włok 8. — Przy tym Siele lasu Włok 3, Morgow podłych Włoka 1 — Tamże obrebu Włok 5, a przytym Obrębie Włok 3. — Sioło Wichnaycie w nim Włok 13, przytym Siele lasu y z Zorosliny Włok 12, przy użworże*) w obrębie tego Sioła dla paszy rez ieden, — a w końcu tego sioła Zaścianek Zarosli i z Sianożęcmi Włok 3, rozrżezano na sztuk trzydziesćia, w Każdey sztuce Morgow 3, Summa Oboya tego osiadłych Włok 139½ i ⅔ części Włoki a pustych w siołach Włok 55½, ku temu Zaśćianki wyżey pomienione, tak iako się te Sioła w sobie w granicach w miedzach, obrębach y Obychodziach swoich maią, z ludzmi w tych Siołach osiadłemi y ze wszystkiemi w nich prżychodach, z danią pieniężną, żytnią, owsianą, miodową, z dziakły — ziemiami pustymi, z lasy,

*) Užvaras = tvora apie laukus. M. D. Š.

z bory, z gaie, z Sianożęciami z popławy, z lasy z błoty z ieziory, z rzekami z stawy, Stawiszcze z Młyny y ich wymiołki, złowy Zwierynnemi rybnemi, ptaszemi y Bobrowemi gony, y ze wszystkiemi pożytki które tam teraz są y potem wynaydzione bydź mogą, nic i naymnieyszego pożytku z tamtych wsi pomienionych na się nie wyimuiąc ani zostawuiąc. — Ma te Siołą Pan Oržechowski na się dzierżeć y onych spokoynie używać aż do żywota moiego, żadney mnie służby nie czyniąc z nich ani podanemi robot żadnych mnie y Dworu nie pełniąc. A mimo to pozwalam Panu Orzechowskiemu prosić y wyprawować sobie u króla Jego Mości potwierdzenia tego listu mego y na tey Wsi dożywocia, tym iednak sposobem aby w liśćie Króla Jego Mości to obwarowano było iesli sobie to wyiedna, iż to prawo moiemu dożywotniemu ktore ia na to Dzierżawe mam nic szkodzić nie może y też gdzieby Pan Orzechowski na przod z tego swiata szedł niż ia, tedy po iego smierci tey Wsi zas do dzierżawy moiey przywrócone bydź maią, któremi iako y innemi Wsiami według Prawa mego władać mam, na tom dał Panu Jakubowi Oržechowskiemu ten móy list pod moią pieczęcią i s podpisem ręki mey własney. Dan w Obozie pod Pskowem Dnia 4 miesiąca Oktobra Roku 1581.

(26) Czacki. T. I, pusl. 249, nota 1140.

(27) Konst. 1589 r. T. 2, fol. 1285.

(28) Konst. 1595 r. T. 2, fol. 1425.

(29) Konst. 1598 r. T. 2, fol. 1460.

(30) Konst. 1616 r. T. 3, fol. 273.

(31) Dzieje Zygmunta III J. U. N. Warszawa. 1819 T. I Księga IV pusl. 488. — Šaulių (Strzelców) vardas salig šioliai pasiliko Šaulių ekonomjoje, nes tumi vardu vadinomi yra ekonomjoje dabar sargai (stróże) miškiniai turentijai strelbos (šaudikles, broń ognistą) daleistame laike.

(32) Opisanie Kopców nowych i starych z rozgraniczenia W. X Litgo z Xtwem Kurlandskim i Semigalskim uczynione z rozkazania Imci Panow Komisarżow Króla I Mci od Wielebnego w Bodze Xiążęcia Malchera Giedroycia z łaski Bożey Biskupa Żmuyd. a Wielm. Imci Wacława Agryppy Kasztelana Smolen. tak też od I Cmciow Panow Kommisarzow Xtwa Kurlandskiego Imci Pana Gwithelma Effrema Burgrabie, Gierarda Nolde Konsyliarża, Jeržego Tyzenhauza Kanclerża Xcia Imci Kurl. P. P. Kurlandskich i Semigalskich. Przeze mnie

Jana Arensa Sekretarża Xżąt Imciow Kurlandskich, na ten czas będącym wysłanym na to od IMCiow z obu stron w Roku Pańskim 1596 męca Oktobra 18 dnia.

A naprzód mianowicie począwszy ad Kopca starego od którego Imci zaczęli graniczyć, ten kopiec leży po końcu włok Sioła Imci Pani Wojewodziny Wilenskiey nazwanego Butkunow, z drugej strony po końcu włok Sioła Krola IMci nazwanego Woysznarow Włości Janiskiey a z trzeciey strony gruntow Xżcia Imci przynależących do Soda — Muyży, aż do drugiego kopca starego, który leży w rzece samey Ogli, z jedney strony między grunty P. Klukmana, z drugiey strony gruntow P. Jeržego Thyzenhauza Kanelerża Xcia Imci Kurland, a z trzeciey strony narożnikiem przychodzi grunt od Sioła I. K. M. nazwanego Girmieniow Włości Janiskiey, między tymi dwiema Staremi kopcy, Kopcow nowych 8, ktore granicą idą nie prosto wężykiem przy samey rzece Ogli. Te Kopce Imc Panowie Kommisarże kazali sami przy sobie sypać.

Od tego Kopca narożnego zwyż pomienionego aż do rzeki Wirczuwis, Kopcow nowych na trży Sznury 15, miedzy któremi starych Kopcow starodawną granicą idąc Ośm No 8, te leży między Sioły K. I. M. nazwanych Treygiow i Girminiow a z drugiey strony grunta Jana Klukmana Niemca.

Od rzeki Wirszuwis aż do gruntu P. Jeržego Thyzenhauza Kanclerża Xcia Imci Kurland. Kopcow nowych na trży sznury 4, a stary między niemi 1, które Kopce idą Sianożęciami i polem oromym, między grunty z jedney strony Sioła I. K. M. nazwanego Treygiow włości Janiskiey, a z drugiey strony Jana Fenderhauza Niemca szlachcica Xżęcia Imci Kurlandskiego.

Od gruntow pomienionego P. Jeržego Thyzenhauza aż do rzeki Awdruw Kopcow nowych na 3 Sznury 6, które idą sianożęćmi i polem oromym między grunty Sioł K. I. M. nazwanych Treygiow i Krzemiencow, a grunty p. Jerzego Thyzenhauza.

Od rzeki Awdruwi aż do gruntow Hermana Fendrohawa Kopcow nowych na trzy sznury 14, między któremi starych Kopcow 3, te idą sianożęćmi i polem oromym. Z jedney strony między grunty Sioła I. K. M. nazwanego Krżemieńcow włości Janiskiey, a z drugiey stony gruntow Jana Fendrohawa.

Od gruntow Hermana Fendrohawa do rzeczki Sudabry gruntow Jana Melwerta Kopcow nowych na trzy sznury 25, a między niemi starych Kopców 6, które Kopce idą z jedny strony gruntów Sioła K. J. M. Narutayciow i Kałwayciow

Włosci Janiskiey, a z drugiey strony Melwerta Niemca szlachcica Xcia Imci Kurlandskiego, te idą polem pustym.

Od Kopca starego nod rzeką Płatoną gdzie się poczynają grunty P. Otty Medy Marszałka Xcia Imci Kurland. aż do Dębu suchego, gdzie się poczynają grunty Xcia Imci Kurland. przynależące do Medżia Muyży Kopcow nowych na trży sznury 38, między któremi idąc starodawną granicą starych Kopcow 7., te Kopce idą sianożęćmi i polami oromemi pod gaje z jedney strony pomienionego Otta Medy, a z drugey strony Sioł K. I. M. nazwanych Woyneykiow, Spirakiew Włości Janiskiey.

Od Dębu suchego aż do rzeki Korupy Kopcow nowych na trzy sznury 10, które idą polmi i sianożęćmi, z jedney strony gruntow Sioła K. I. M. Dwełayciow, a z drugiey strony gruntow Xcia Imci Kurlad. Medzia Muyży.

Od rzeki Karupy aż do skończenia Włości Janiskiey po koniec włok sioła K. I. M. nazwanego Spirakiow Kopcow nowych 8, a między niemi stary 1, te Kopce idą polem ornym i sianożęćmi między grunty pomienionego Sioła Spirakiow, a grunty Xcia Imci Kurland, przynależącemi do Medzia Muyży.

Od granicy Janiskiy Włości aż do rzeczki Wilkii Kopcow nowych na trzy sznury 12, które idą prży polu oromym i sianożęćmi, z jedney strony gruntow Szlacheckich nazwanych Dowiaciow, a z drugiey strony gruntow Xcia Kurland przynależących do Medzia Muyży.

Od rżeczki Wilkii aż do rżeczki większey Szwetymy Kopcow nowych na trzy sznury 12, a między niemi Kopcow starych 4, które idą sianożęćmi i polem oronym, z jedney strony Sioła Żutayciow Włości Króla I. Mci Żagorskiey, z drugiey strony gruntow Xcia Imci Kurland Medzia Muyży.

Od Kopca nowego nad rżeczką Szwetymą wiekszą, aż do Szwetymy mneyszey Kopcow nowych na trzy sznury 4, a między niemi Kopcow starych 7, te Kopce leżą na Błocie i na sianożęciach z jedney strony gruntow Sioła Króla I. Mci Żutayciow Włości Żagorskiey, a z drugiey strony grunta Xcia Imci Kurland Medzia Muyży. Tamże między temi Kopcami Kamień leży na którym jest położony Krzyż, dla znacznieyszey granicy.

Przeszedny tę rzeczkę mnieyszą Szwetymę, wedle Kopcow w niz idąc a potem w prawo do Kopca wielkiego, ktory jest na pagórku między Błotami Sianożęćmi przeciwko Gorze wielkiey Kopcow nowych 11, które leżą między temiż grunty Sioła Króla Imci nazwanego Żutayciami włosci Żagorskiey a grunty Xcia Imci Kurland przynależącemi do Medzia Muyży.

Od Kopca pomienionego aż do drugiego Kopca Wielkiego który jest na Pagorku, Kopcow nowych 20, a ktorych między niemi 12, które idą Błotem, Chrustem i Sianożęćmi, z jedney strony gruntow Sioła I. K. Mci nazwanych Żutayciow i Dawkszow włości Żagorskiey, a z drugiey strony gruntow Xcia Imci Kurlandskiego Medzia Muyży.

Od tego Kopca wielkiego, który jest na pagórku aż do rzeki Szwety, ktora bieży pod Żagory Kopcow nowych 10, a między niemi Kopcow starych 5. te Kopce idą pagórkiem po piaskach do samey rzeki Szwety z jedney strony między grunty Sioła Króla I. Mci nazwanego Pobolow, a z drugiey strony gruntow Xcia Imci Kurland. Medzia Muyży.

Na którą Sprawę ja Jan Harens Sekretarz Xcia Imci Kurland będąc od IChmośćiow P. P. Kommissaržow z Obudwu stron wysłany na te Kopce, pilnie tego doyrżawszy, aby podług postanowienia i rozkazania IChmościow P. P. Kommissarzow z Obudwu stron dosyć się stało, Kopce nowe na trży Sznury wymierzając, i stare Kopce według starodawney granicy między nowe strzędkiem puszczając, granicę tak szeroko jako na Pręth wymierzywszy do połowicę z Obudwu stron gruntu zabierając, począwszy od narożnego Kopca, który leży w rżece Ogli, aż do rzeki Szwety która idzie pod Żagory. gdzie Ich Mść P. P. Kommissarze z Obudwu Stron przestali graniczyć.

Kazaliśmy granicy przy sobie przeorać, co dla dania tym większey wiary nam wysłanym z Obudwu stron od IChmciów P. P. Kommissarżow dałem ja Jan Harens zwyż pomieniony Panu Marcinowi Wyszemirskiemu Kolledzę swemu, w tey sprawie będęcemu wysłanym od IchMciow P. P. Kommissarżow z Obudwu stron tę Rekognicyą moją przy tych Kopcach opisaną pod pieczęcią moją y podpisem ręki własney. Aćtum 18 Oktobra 1596 in Medzia Muyża.

(L. S.) Marcin Wyszemierski własną ręką.

(L. S.) Joannes Arens Concordantia testatur Marth: Sem: Ad Hunn: Hanwicz Aylus et Sa Rae Majestatis Notarjus Pubćus jurate mpr:

Roku Pańskiego MDCCXLIX (1749) stycznia 15 dnia — Stanowszy oczewisto u Xiąg Metryki Naszey Kancellaryi Wielkicy W. X. L. Urodzony Mikolay Kosciuszko Kapitan Nasz, te opisanie Kopcow nowych i starych z rozgraniczenia W. X. L. z Xięstwem Kurlandskim i Semigalskim uczynione ad acta per oblatam podał. Jan Sapieha Kanclerż Wielki W. X. L.

— Suscepit Mikołay Kaczanowski I. K. Mci Sekretarz (Metryki Lit. Księga 177 str. 1569).

(33) Konst. 1601 r. T 2 fol. 1528.

(34) Konst. 1611 r. T. 3 fol. 40.

(35) Konst. 1598 r. T. 1 fol. 1460.

(36) Konst. 1601 r. T. 2 fol. 1497 punkt 14.

(37) Konst. 1601 r. T. 2 fol. 1531.

(38) Konst. 1607 r. T. 2 fol. 1601.

(39) Genealogia domu Xiążąt Radziwiłłow.

(40) Tos Revizjos sledą randame fundacjose padarytuose ant Šaulių ekonomjos bažnyciu, apie kurios ant savo vietos pasakisime.

(41) Ordynacya Ekonomii Szawelskiey Władysława IV roku 1640 męca Marca 15 dnia umieszczona niżey w nocie 50.

(42) X. Kasper Niesiecki — Lipsk 1841 r. T. IX. fol. 199 primena apie Joną Umiastovskį, kuris 1595 m. buvo ekonomu Žagares Karališkos Kamaros (Królewskiey Komory Żagorskiey).

(43) Regestr ksiąg Szawelskich sporządzony przez Namiestnika Adama Kiewnarskiego, w którym przy księdze 1630 r. adnotata „w czasie powietrza" (Arch. Ek. Szaw. Lit. A. No 6).

(44) Dzieje Zygmunta III T. I wstęp str. XLIX.

(45) Konst. 1632 r. T. 3. fol. 766 punkt. 52.

(46) Konst. 1633 r. T. 3. fol. 798.

(47) Konst. 1634 r. T. 3. fol. 803.

(48) Konst. 1635 r. T. 3. fol. 853.

(49) Konst. 1641 r. T. 4. fol. 1.

(50) Władysław IV z Bożey Łaski Krol Polski, Wiekie Xzę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Żmuydzkie, Mazowieckie, Inflantskie, Smoleńskie, Siewierskie, Czernichowskie, Aszwedski, Gotski, Wandalski Dziedziczny Krol.

Woytom. Lawnikom, y wszytkim poddanym naszym Oekonomii Szawelskiey, Oznaymuiemy, Iż z Rellacyi Vrodzonych Henrycha Denofa Starosty naszego Hermesskiego y Michała Kazimierża Połupiety Rewizorow naszych y na pismie podaney, y ustnie przez iednego znich to iest Vrodzonego Połupiety nam dostatecznie uczynioney, wyrozumiawszy Rewiziją, Ordynatyą y Vstawe ich teraznieyszą Rewizowską, nie ieno spożytkiem skarbu Naszego, ale y zdobrym waszym

(ku zniesieniu wszelkich ciężarow y krzywd ubogich poddanych) stanowioną, z wolą naszą zgodną przez Wielmożnego Mikołaia Tryznę Podskarbiego Ziemskiego W. X. L. approbowaną, y na Confirmatyą naszą odesłana. Tedy my ią nie ieno we wszystkich in genere et spécie Punetach powagą naszą Królewską stwierdzamy, ale abyście się we wszystkim według Ordynaty y Vstawy wzwyż pomienionych Rewizorów naszych, które sobie spodpisem rąk ich podane macie, sprawowali, pod winą w tychże Vstawach Rewizorskich opisaną y pod srogim naprzeciwnych Karaniem rozkazuiemy. Otoż aby Vstaw Rewizarskich pilno postrżegał, nie nod nie nie czynił, gruntow do Ekonomii należący aby bronił, List Nasz y do Wielmożnego Ekonoma naszego wydać rozkazaliśmy.

Datt w Warszawie Dnia XV. Marca Roku MDCXXXX. Panowania Królestw naszych Polskiego VII Aszwedzkiego VIII Roku. Vladislaus Rex. — Mikołay Tryzna Podskarbi y Pisarż W. X. L. własną ręką.

Ordynatija Oekonomii naszey Szawelskiey w Warszawie w Roku 1640 dnia 15 Marca uczyniona.

Poddani nasi Oekonomii Szawelskiey, ponieważ na tak znaczną auctiją do skarbu naszego pozwolili, y wszystkie ingenere Powinności w czynsz wrachowane mają. Tedy według umowy ich z Rewizorami naszemi, y według Vstawy Vrodzonych Henrycha Denofa Starosty Hermoskiego, y Michała Kazimierża Połupiety sługi naszego skarbowego Rewizorow naszych, zapłaciwszy czynsz, powinności żadnych dalszych, nod te które w ustawoch tychże Rewizorow, podane im są pełnić nie maią.

Statyi żadney. Tak na Wielmożnego Oekonoma naszego, iako y na Vrzędnikow iego ani leguminami, ani pieniędzmi, poddani nasi dawać nie będą; gdyż Wielmożny Oekonom gotową summą względem Statyi i dziesiątego grosza ukontentowany. Aurzędniey iego, Folwarkami, Piszczem y Przesądami dość przystoynie opatrżeni są szczego sobie robotniki naymować, a Folwarki swoią Czeladzią y bydłem a nie poddanemi naszemi, ponieważ oni y robotę okupuią, zarabiac powinni.

Aże zboże wszelakie, Dziakłem nam zwłok należęce, cisz poddani nasi w pieniądze Czynszowe wrachowane maią. Tedy żadnego zboże dawać nie będą powinni. Donataryuszow, Amianovicie Vrodzomych Paska, Wulfa y Biedrzyckiego, ponieważ do swych dobr w Siewierszczyznie przyszli, y tey tam Ekonomij, y poddanych do Skarbu przywracamy.

Gruntow do Oekonomii naszey należących aby nikt gwałtownie nie zabierał, Wielmożnemu Ekonomowi bronić rozkazaliśmy doczego się Woytowie i Poddani przyczynić maią.

Ustawy wszystkie, Rewizorow naszych wzwyż pomienionych intoto approbuiemy, Ajeśliby nod wolą naszą y Vstawą Rewizorską przez nas y skarb nasz approbowaną, uciążenie iakie Poddani nasi, tey tam Ekonomii ponosić mieli, a ad Wielmożnego Ekonoma naszego sprawiedliwości otrzymać nie mogli, tedy do Wielmożnego Podskarbiego, y do nas wolny ma być ukrzywdzonym recurs.

Pisarza Prawentowego znosiemy, o aby Wielmożny Ekonom nasz Czynsze Vrzędnikom wybierai zlecił, rozkazujemy.

Na doyście y uczymienic skutecznieyszey Ubogim Poddanym w Krzywdach ich sprawiedliwości, napohamowanie Ciężarow, na Verificatiją prowentów, y na uznanie wszelakich defalkatyi, Za Verificatora naszego tey tam Ekonomii Szawelskiey. Vrodzonego Michała Kazimierza Połupiety, nam y wskarbie naszym zasłużonego, y dobrze spraw skarbowych wiadomego naznaczamy.

Takową tedy Oekonomii Szawelskiey, wkrótce wypisaną Ordynatią, dla lepszey pewności ręką naszą podpisuiemy, sktorych iednę Vrodzonemu Michałowi Połupiecie Verificatorowi naszemu Szawelskiemu, drugą Poddanym tey tam Oekonomii Cancellaryi naszey wydać roskazaliśmy. Datt w Warszawie die et Ma ut supra. Vladislaus Rex. Mikolay Tryzna Podskarbi y Pisarz W. X. L. własną ręką.

Po ukończeniu Rewizyi Oekonomii Szawelskiey, y po ucznieniu Relatyi Królowi Je. Mci y Skarbowi, Takowy uniwersał do Woytow y Poddanych, a przy nim y Ordynatyą krociusienko zebraną wszystkiey Ekonomii Szawelskiey przy confirmatyi ustaw naszych Rewizorskich, spodpisem ręki I. K. M. y Je. Mći Pa Podskarbiego otrzymawszy: Same Oryginały za zgodą Woytow y Poddanych do rąk Jana Krykształnaycia Szawelskiego y Wikszniańskiego Woyta oddałem. Ate copiie słowo wsłowo przepisane, dla wiadomośći poddanych Marcinowi Buyvidziowi Kurowskiemu, Plotonskiemu Woytowi podpisałem. Datt. w Janiszkach d. 24 Maia A° 1640. Michał Kazimierz Połupieta Rewizor y Verificator K. I. M. Szawelski (M. P.).

(51) Konst. 1655 r. T. IV fol. 503.

(52) Woytowstwa Ekonomii Szawelskiey w 1649 r.

Włości Szawelskiey:

1) Szwedeyskie i Wikszniańskie . . wsi 16 włok osiadłych 307 karcz. 1
2) Wawerskie i Pokułpskie . . . . wsi 25 włok osiadłych 322 karcz. 2
3) Szyłodskie i Poszyłodskie . . . wsi 19 włok osiadłych 318 karcz. 1
4) Ligumskie i Zakroyskie . . . . wsi 19 włok osiadłych 274½ karcz. 1
5) Pokroyskie i Poobelskie . . . . wsi 17 włok osiadłych 263½ karcz. 1
6) Rowiłańskie i Szylańskie . . . wsi 19 włok osiadłych 330 karcz. 1
7) Dubiszańskie i Werdutskie . . . wsi 14 włok osiadłych 211½ karcz. 1
8) Zadubiszańskie . . . . . wsi 11 włok osiadłych 164 karcz. 1

Włości Janiskiey:

9) Wetnarowskie i Posydobrskie . wsi 20 włok osiadłych 316 karcz. 2
10) Płotowskie i Kiwowskie . . . . wsi 13 włok osiadłych 212 karcz. 1
11) Worowiskie i Awdruskie . . . wsi 19 włok osiadłych 263 karcz. 1
12) Wirsuiskie i Powoszupskie . . . wsi 18 włok osiadłych 223 karcz. 1
13) Biedowskie i Upitskie . . . . wsi 24 włok osiadłych 321 korcz. 1
14) Pomuskie i Wilkiawskie . . . . wsi 10 włok osiadłych 268 karcz. 2

Włość Żagorska:

15) Wilkiiowskie i Girowskie . . . wsi 16 włok osiadłych 231 karcz. 1
16) Swetskie i Rotwiańskie . . . . wsi 14 włok osiadłych 268½ karcz. 1
17) Skoyzgirskie i Tyrelskie . . . . wsi 15 włok osiadłych 260 karcz. 2

Woytowstwa Zamuskie:

18) Szyłowiańskie i Kurowskie . . . wsi 20 włok osiadłych 244 karcz. 2
19) Biržanskie i Poleskie . . . . . wsi 38 włok osiadłych 387 karcz. 2

(53) Tas valakų skaitlius turi savyje daugiaus kaip 32 ketvirtaines myles, tada kada visa Žemaičių Kuningaikštystė turėjo platybės ant 402 ketvirtainių mylių. Taigi Šiaulių ekonomija valdė daugiaus kaip dvyliktą Žemaitijos dalį.

(54) Ustawa na wszystką Włość OEkonomii Szawelskiey.

Z Gruntu Dobrego.

Z Każdey Włoki osiadłey, za Osadę, za Statią okupując tygodniową robotę, gdyż na samym iedno gołym Czynszu są osadzeni Kop 3, groszy 24. — Za Straż granicy 12. — Za Podwodę ogólną groszy 34. — Za Dziakło, to iest za Beczkę Żyta z odwozem Kopa 1 Groszy 24. — Za Beczkę Owsa z odwozem Kopa 1. — Za Woz Siana z odwozem Groszy 24. — Zastępuiąc Włokę dwodziestą Wybraniecką Groszy 8. — Za Niewody Gr. 6. Czyni z Włoki Gruntu dobrego Czynszu y ze wszystkiemi in genere powinnościami Kop siedm Groszy dwanaście. —

Z Gruntu Srzedniego.

Za Osadę, za Statią y okupuiąc tygodniową robotę Kop. 2. Gr. 36. A za inne powinności tak iako z dobrego gruntu. Uczyni tedy z Włoki w Srzednim gruncie Kop Sześć Groszy dwadzieścia cztery. —

Z Gruntu Przypodłego.

Za Osadę y za wszystkie wzwysz pomienione powinności ogułem z Włoki Kop Sześć. —

Z Gruntu Podłego.

Za Sadybę y za wszystkie powinności ogułem z włoki Kop Pięć groszy Trzydzieści Sześć. —

Z Włok zaś Przyiemnych podłych y mało użytecznych przez też pola idących, z każdey Włoki po Złotych czterech.

A iesliby kto tak z tych które goło na Czynszu bez powinnosci zostaią iako y z przyjemnych chciał co na Sadzibę albo na większy Czynsz przyiąć, tedy takowego który się siedlić ma albo y na większy Czynsz przyimuie, Posesor ten co goło albo małym Czynszem trzyma ustompić powinien. Wszakże ieśliby sam nie ustępuiąc drugiemu także na większy Czynsz albo na Osadę przyiąć chciał, tedy iako do swego własnego bliższy ma być.

Piszcze.

Przy Czynszu Urząd nie według wymysłow y fantazyi swey ale według Ustawy Naszey Rewizorskiey, a nadto więcey nic brać nie ma, y Poddani dawać nie powinni, iedno z włoki osiadley po groszy sześciu polskich. O z włok przyiemnych lesnych y Zaściankowych po Groszy trzy. Za które Piszcze Urząd nie potrzebuiąc Podwod, swemi własnemi Końmi pieniądze do Skarbu odwozić y iako na drogę tak na żadną do liczby w Skarbie Expensę nad to więcey nic na Poddanych wyciągać nie ma. — Które to czynsze ze wszystkich Włok według zwyczaiow y Ustaw dawnych nie po Wsiach ale we Dworach przy bytności Wóytow Swoich Poddani do Rąk Urzędniczych oddawać maią. — Na co termin w Ustawach wszystkich dawnych od Sgo Michała do ś. Marcina assygnowany iest. — Na który czas Woytowie sami według zwykłych porządków swych z poddanemi Woytowstwa swego Czynsze do Dworu J. K. Msci oddawać maią y dla tego Urzędnicy ani Słudzy ich pod protextem wybierania Czynszow aby po Wsiach nie iezdzili y Woytowie im tego aby koniecznie nie

pozwalali pod straceniem Wóytostwa y pod winą na Skarb króla JMci kop dwudziestu nakazuiemy. —

Folwarki, Robota folwarkowa y Urzędnicy na nich.

W tey Oecconomii trzy Folwarki, tho iest w Szawlach, Janiszkach y Żagorach z dawna założone y pobudowane są do których iako wiele gruntu należy niżey się przy Folwarkach opisuie. — Aże to dotąd za powaryowaniem rzeczy w puście leżały, tak że ich ani Urzędnicy zażywali ani do Skarbu króla J. Mci żadnego prowentu nie było, przeto według woli J. K. Msci te Grunty przy każdym Folwarku opisane na wychowanie Urzędnicze aby poddanym w prowizyey cięscy niebyli, ordynuiemy y zostawuiemy: które Urzędnicy według Generalney Augustowskiey Ustawy trybem innych Oecconomii nie Poddanemi króla Jmci ale Czeladzią swą własną y bydłem swym zarabiać maią lubo — li tesz na trzeci Snop rozdać wolno im będzie postrzegaiąc iednak tego aby Pagnoiow nie wyrabiano ale kto będzie zarabiał aby y nagnaiał. — Poddani zaś poniewasz przy innych powinnościach według woli IE. Kr. Mści robotę okupuią y w Czynszu ią zawartą maią przychylaiąc się do Ustaw tychże Augustowskich, żadney roboty Folwarkowi Urzędniczemu płacić nie będą powinni, czego Woytowie iako się niżey opisuie pod Winą pilno strzedz będą powinni.

Ze tedy tylko trzy Folwarki tedy y Urzędnikow nie więcey iedno trzech na tych iedno samych Folwarkach według dawnego Trybu być maią.

Statia.

Statii żadney tak na Je. Mość pana OEcconoma iako y na panow Urzędnikow Je. Mci ani leguminami ani pieniędzmi Poddani dawać nie powinni. Gdysz J. Mć pan OEcconom od kró. J. Mci gotową summę względem Statiey ukontentowany. A panowie Urzędnicy Folwarkami z łaski J Kr. Mci opatrzeni są.

Podwoda.

Ponieważ Gumien ani Dziakieł na J E. Kró. Msci w tey Oecconomiey nie masz. Przetosz z wolą J E. Kró. Mci y tak w Czynszu computowana y zawarta iest ktorey P. P. Urzędnicy ani Namiesnicy ich iako y koni pod Cursorij swe od poddanych na żadną swą y przyiacioł swych potrzebę pod straceniem Urzędu y pod zapłaceniem sowitością szkód, nigdzie by y nayblizey pociągać y zabierać nie maią. Gdyż tych Augustowskie i wszelkie Rewizorskie Ustawy bronią

które w Artykule Trzydziestym piątym w te słowa się opisuią. W starostwie podwod żadnych naszych na swoią potrzebę ani przyiaciół swoich brać nie maią pod straceniem Urzędu. A Urzędnicy Namiesnicy y Ciwunowie ich gdzie by ie brali na swoią albo na czyią inszą potrzebę garło tracą. Że tedy takowe są z dawna y swieżo zaszłe ordinatie y Ustawy które iuż iniuria temporis przez lekkie Arendy w zapamiętanie przychodzić były poczęły. Z woli y rozkazania Je. Kr. Mci my tesz Jeneralną Ustawę teraznieyszą Ustawą y ordinatią naszą approbuiemy Podwod wszelakich P. P. Urzędnikom bronić pod srogim karaniem, Woytom y poddanym roskazujemy. Chyba za Uniwersałem Krola Je Mci tylko pod sługi y Komorniki Je. Kr. Mci a zaś pod bytność Je M. Pana Oecconoma samego y to nie więcey iedno do Rygi podwod dwanaście. A do Kowna drugą dwanaście po potrzeby według woli JE. Kr. Mci naznaczamy.

Straż.

Ta luboli w Comput Czynszowy zawarta iest Upatruiąc iednak że bez Stroża Dwor żadnym sposobem obyć się nie może, do każdego Dworu nie więcey iedno po dwu stróżow naznaczamy, w czym aby okupom y przestępowaniu Colleie a zatym y ciężkości Chłopskiey zabieżeć się mogła tak ordynuiemy.

W Szawlach.

Woytowstwo Kryksztenayciowe daiąc po dwu Stróżów niema więcey strzedz do Roku ieno niedziel 8 tho iest ode dnia 1 Januarij do dnia 26 Februarij.

Woytowstwo Krzyżanowskiego ode dnia 26 Februaryi do dnia 30 Aprilis niedziel dziewięć.

Woytowstwo Gineyciowe ode dnia 30 Aprilis do dnia 25 Junii Niedziel ośm.

Woytowstwo Kasperowe ode dnia 25 Junii do dnia 6 Augusta niedziel sześć.

Woytowstwo Juchniewiczowe ode dnia 17 Septembra do dnia 29 Octobra niedziel sześć.

Woytowstwo Wileykowe ode dnia 29 Octobra do dnia 3 Decembra Niedziel pięć.

Woytowstwo Matużewiczowe ode dnia 3 Xbra do Nowego lata niedziel cztery.

W Janiszkach.

Także po dwu Stróżow maią dawać w ten sposób.

Woytowstwo Downarowiczowe od Nowego lata do dnia 12 Marca niedziel dziesięć.

Woytowstwo Banayciowe ode dnia 12 Marca do dnia 14 Maia niedziel dziewięć.

Woytowstwo Milwidziowe ode dnia 14 Maia do dnia 9 Lipca niedziel ośm.

Woytowstwo Barunowe ode dnia 9 Lipca do dnia 3 Septemra niedziel ośm.

Woytowstwo Buywidziowe ode dnia 3 Septembra do dnia 5 Novembra Niedziel dziesięć.

Woytowstwo Klausewiczowe ode dnia 5 Novembra do Nowegolata niedziel ośm.

W Żagorach.

Także tesz po dwu strożów będą dawać tym porządkiem.

Woytowstwo Wysockiego od Nowegolata do dnia 12 Marca ma strzedz niedziel dziesięć.

Woytowstwo Żutowiczowe ode dnia 12 Marca do dnia 14 Maia niedziel dziewięć.

Woytowstwo Rypszewiczowe ode dnia 14 Maia do dnia 9 Lipca niedziel ośm.

Woytowstwo Łukaszewiczowe ode dnia 9 Lipca do dnia 17 Września niedziel dziesięć.

Woytowstwo Narmonciowe ode dnia 17 Września asz do Nowegolata niedziel piętnaście.

I tak według tego porządku po dwuch tylko Stróżow Poddani do Roku dodawać będą Collegi porządku wzwysz opisanego y czasow swoich pilno postrzegaiąc. Czym y okupy się pohamuią y porządek swym trybem poydzie. Czego sami Woytowie pilno tego postrzegać powinni.

Drwa.

Zabiegaiąc uciążeniu Poddanych aby Urząd według teraznieyszego nierządu od drugich pieniędzmi biorąc Colleij w wydawaniu drew nie pomiiał tak stanowiemy, aby nie Wozami ale Osiami nie z Włoki ale z Woytowstwa wydawane byli. A to w ten sposob. Naprzód Oś nie ma być większa rozumiana iedno Litewskie kramne łokcie trży wzgorę wzdłusz y w popszeg w kwadrat.

Do Szawelskiego tedy Dworu.

Woytowie Tractu tego na cały Rok maią wydać wszyscy in Summa Osi Pięćdziesiąth pięć.

To iest

Krykształtanayć .	osi 8½.	Styra	osi 7.
Krżykowski . .	osi 10.	Juchniewicz . .	osi 6.
Gineyć . . .	osi 8½.	Wileyko	osi 5.
Kasper . . .	osi 7.	Matużewicz . .	osi 4.

Do Dworu zaś Janiskiego.

Woytowie wszyscy na cały Rok wydać Drew więcey nie powinni iedno Osi Pięćdziesiąth.

To iest

Downarowicz . .	osi 10.	Barun	osi 7½.
Banayć	osi 10.	Buywidź . . .	osi 8½.
Milwidź	osi 7.	Klausewicz . .	osi 8.

Do Dworu Żagorskiego.

Także na cały Rok Osi Piędziesiąth Woytowie w ten sposób wydawać będą powinni.

Wysocki da . . .	osi 10.	Łukaszewicz . .	osi 12.
Żutowicz . . .	osi 8.	Narmonć . . .	osi 13.
Rypszewicz . .	osi 7.		

A te Drwa nie lecie nie w Jesieni ani na Wiosnę ale Zimie iako naylepszą drogą sanną do dworu wozić y wydawać maią tho iest około Nowegolata luboli około Gromnic. A tych iuż od Roku do Roku do Pierców do Kuchnie y do Gumien Dworowi wystarczać ma y Poddani więcey dawać nie powinni.

Płotow.

Aby we Dworach y Folwarkach swowolnie Czeladź Dworna nie pustoszyła y nie paliła. Urząd doyrżeć powinien które nie co Rok ale asz w trzecim Roku Poddani naprawować będą.

Pobory.

Te pod czas uchwały Seymowey nie więcey iedno z tak wielu włok iako kwity Poborowe wyrażaią ze wszystkiey Oecconomiey składane y do Poborcy oddawane być maią. Gdysz poniewasz tey Reszty sam Krol Je. Msć ad privatum usum proprium nie potrzebuie tedy aby Je Mc. Pan Aecconom ani Urząd iego kad Kwity Poborowe więcey wybierać y wymagać pod zapłaceniem do Skarbu Krola Je Mci ex delatione Thesauri ad instantiam Instigatoris duplicis pensionis nieważył się konieczno Krol Je. Msć mieć chce. Oczym Woytowie wiedząc ieśliby co przeciwnego było aby Skarbowi wiedzieć

dawali pod Garłem przykazuiemy. Co iesli by się inaczey na Woyciech pokazało tedy iako Złodzieia Szubienicą Karać bez folgi.

Obrona

Gruntów Kro. Je. Mci tey Aecconomii. Iż rożne Osoby z Szlachty Grunty własne y według wszystkich pomiary w Rewizyi ostatniey sobie podane od lat ośmdziesiąt*) do Oecconomii Szawelskiey należące y przypisane mimo wszelaką należność gwałtownie zabieraią Kopce stare psuią y nowe sobie tworzą. Przeto według powinności swey JE. Mc. Pan Aecconom bronić y tego wszystkiego pilno nostrzegać ma y powinien będzie, iakoby Grunty Kro. Je° Mci do tey Aeccono-mii należące y w Rewizyi sobie podane w cale zachować mogł. Wczym iesliby się iakie przez Urzednikow zaniedbanie, a zatym Poddanym ukrzywdzenie a prowentom Kro. J. Msci szkoda się stała. Tedy Je Mc. Pan Aecconom sam Królowi JE. Mci za to responsować będzie.

Służkowie.

Co na żadną Urzędniczą posługę ani na posyłki ich prywatne według Usta,w Generalnych pod zapłaceniem przez Urząd za każdy raz Dwudziestu Kop pociągani być nie maią chyba w pitnych Sprawach tey AEcconomii z wiadomością wszystkich Woytow Tractu tego wysyłani; y to tylko do Je. Mc. Aecconoma do Jem. Pana Podskarbiego y do Krola Je Msci. być maią. Wczym iesli by nad to gdzie przymuszeni byli ma Woyt między innemi krzywdami Woytowstwa każdy swego pilno notować y tamże gdzie należy według Informacyi naszey niżey opisaney donosić powinien.

Wybrance.

Wybrancow w tey AEcconomii Szawelskiey ktorych się teraz nayduie Sto trzydzieści y trzy. Tych według Ustaw dawnych Jeneralnych Skarbowych na żadną potrzebę Pan OEcconom teraz y napotym będacy pogołowiu y Urzędnicy JE. Mci y posługę y na posyłki, chyba tam gdzie listowne JE. Kr. Mści rozkazanie zaydzie, pociagać nie ma.

Ordinatia Tractow.

Ta Oecconomia wszystka nie więcey w dawnych Rewizyach ieno się na trzy klucze dzieliła, y dla tegosz w każ-

*) Więć rewizya ostatnia miała mieysce w 1569 r.

dym kluczu po folwarku zordynowano. Tho iest Klucz Szawelski ma Woytostw ośm — Klucz Janiski ma Woytowstw sześć — Klucz Żagorski z Zamuszkiemi Woytami ma Woytowstw pięć. Dla tegosz wszystkie Woytowstwa według ostatniey Rewizyi zachowujeny. Aże Zamuszanie swoią Paraphią y Kościoł w Zamuszu maią, tedy do składek Kościołowi Żagorskiemu należących chyba z dobrowolney woli swey y affectu pobożnego inaczey należeć nie będą powinni, bo y tam coraz na tosz swe wydatki czynią.

Dochody Urzędnicze.

Panowie Urzędnicy y Namiesnicy ich nad Ustawę ostatniey Rewizyi żadney naymnieyszey rzeczy według wymysłow y upodobania swego na Poddanych pod straceniem Urzędu y pod sowitym de suo zapłaceniem wymagać, Statii, win niesłusznych grabieżów bez wiadomości Woytowey wynaydować y tym Poddanych Je. Kr. Mci uciążać nie maią. Ale we wszystkiem według Woli Je. Kr. Mci do Ustawy ostatniey Rewizorskiey accomodować się będą powinni. Jakosz y wszystkim Poddanym aby nie nad to Urzędnikom nie pozwalali y Woytowie aby pilno bronili przykazuiemy. Ktorym taką Ustawę lubo to sowito od dawnych Ustaw większą z podpisem Rąk naszych Rewizorskich daiemy.

Od Kopy Przesądu Urząd nie więcey brać ani Poddany dać niepowinien iako groszy Trzy, a odprawczego groszy dwa. — Wina bita prawem przewiedziona groszy dwanaście. — A chociaż nie przewiedziona ale za obżałowaniem poiednana także groszy dwanaście. Dzieckowania albo Widzowego na mile w obie strone groszy dwa. Za ktore więcey nic nie biorąc ten Widz to co widział Urzędowi przyznać powinien. Od przysięgi groszy Cztery. Poturemnego groszy pułtora. — Od Zepsowania Miedze za uznaniem Woytowym groszy dwanaście. A Woytowi groszy Cztery. I spasz na zbożach między Poddanemi Ławnicy we Wsiach oglądować. A za pracę od szkody groszy dwa sobie Ławnik brać y za tesz więcey nie biorąc to co nim okazano będzie sprawiedliwie pod żadney winy y okupow od zajętego Bydła nie biorąc szkodę tylko samą przez Ławnika oglądaną a przez Woyta oszacowaną nagrodzić rozkazać ma.

Opowiadania od Zapisu do Xiąg groszy dwa. Za wypis w sprawach potocznych na puł Arkuszu y z pieczęcią groszy

sześć. Za Wypis w Sprawach głownieyszych groszy dwanaście Od wypisu y przyznania w Sprawach kupnych wieczystych, zastawnych, darownych na Arkuszu groszy dwadzieścia cztery. A na pułarkuszu groszy dwanaście. Od Testamentow w rzeczach większych groszy dwadzieścia cztery — w rzeczach mnieyszych groszy dwanaście Pamiętnego groszy sześć.

A gdy kto Ziemię swoią ustępuie albo przedaie wpisnego w Regestr niema więcey dać ieno groszy sześć polskich.

Nad to aby Urząd nic wiecey brać nieważył się pod Zapłaceniem sowitości i straceniem Urzędu nakazuiemy Gdysz niełusznemi Wybirkami uciążeni Poddani, Prowentom Krola JE Mci diminutią czynić zwykli. Dla tegosz Woytowie pod srogim karaniem y winą niżey dostatecznie opisaną pilno tego postrzegać maią.

Urzędnicy iako się z Poddanemi obchodzić maią.

Sądy niegdzie indziey przed Urząd, iedno we Dworze na mieyscu zwykłym odprawowane być maią a gdzieby we Wsiach albo na mieyscach niezwykłych Urząd co sądził, to takowe Sądy y dekreta nieiedno do exekucyi przychodzić nie maia, ale Urząd na każdą takową sprawę Winy do Skarbu JE. Krola Mci cztery Ruble groszy zapłacić ma. Sprawy zaś żadney o bóy, grabieże, ispaszy zepsowania Miedz o Grunty i o długi o Cudzołostwo, o czary, o inne expensa ktoreby więcey nad kop dziesieć wynosiły według Ustaw Generalnych, Urząd sam przez się bez bytności Woytowey sądzić nie ma. A ieśliby sam przez się bez bytności Jego osądził, tedy takowy, Dekret za fraszkę poczytany bydz ma, y dla tegosz na razsądzenie ważnieyszych spraw gdzie bytności Woytowey potrzeba.

W Szawlach dzień Poniedziałkowy y Wtorkowy.

W Janiszktch Czwartkowy y Piątkowy.

W Żagorach Wtorek y Srzodę naznaczamy.

W te dni Którego Woyta potrzeba będzie, Urząd obwieścić ma, a ieśliby od Urzędu obwieszczony, bez słuszney przyczyny Woyt ten ktorego potrzeba nie stanął, tedy absente Jego, Urząd notować y Rewizorow opowiadać a Rewizor takowego skarać powinien. A interim Woyt obwieszczony iesliby nie stanął, tedy iusz sprawiedliwość y bez niego ukrzyw-

dzonemu bydz ma czyniona, także w każdym Dekrecie praesentia y absentia Woytowska necessaria dokładana budz ma.

Woyta Urząd o żadną rzecz bez bytności dwuch Woytow tegoż Traktu sądzić nie powinien, wtąż biciem go despectować mocy y władzy nie ma pod straceniem Urzędu y zapłaceniem winy trzydziestu kop. Także wyrzucac Woyta Urząd bez Rewizorow żadney mocy nie ma y mieć nie będzie.

Ławnika we Wsi zrzucac ani drugiego stanowić Urząd bez wiadomości Woytowey y Mężow tey Wsi niemoże, ale spolnie otosię z sobą zmowiwszy tego za słuszną przyczyną zrzucić, a drugiego za zgodą Mężow obranego postanowić ma.

Złoczyńce ktory według Prawa garło zasłużyli bez fawororow Urzędniczych y bez żadney złodzieyskiey winy, Gardłem karani być maią, Grunt zaś y maiętność wszelka po nim pozostała wcale przy Żonie y Dzieciach, a iesliby Żony y Dzieci niemiał, tedy w Domu przy Gruncie zostawać ma, na czym drugiego aby Czynsz Skarbowi nie zginął y grunt nie spustoszał osadzić — a iesliby Urząd niepotrzebnie zabierał, tedy Woyt to wsyystko notować y Rewizorowi pod straceniem Woytowstwa donieść będzie powinien. Takawą szkodę z uznania Rewizorskiego Urząd sowicie de suo zapłacić będzie powinien.

Lnianego na Poddanych wymagać y po Wsiach dla niego iezdzić P-om Podstarościm zabraniamy, po Grabieże y Winy po Wsiach iako y na Oglądanie szkod Panowie Podstarościowie y Namiesnicy Ich iezdzić nie maią, ale Woyt te rzeczy za zesłaniem y zleceniem Dwornym odprawować powinien będzie.

Chłopa upartego y krnąbrnego, co to według czasu za upomnieniem raz y drugi Czynszu nie oddaie, Urząd takiego Woytom pograbić rozkaże, opowiedziawszy się mu aby za Niedziel dwie Czynsz oddał y grabież odzyskiwał. A iesliby z uporu y na tym terminie się nieuiścił, tedy Woyt grabież tę Dworowi okazać ma, który Dwor otaksowawszy przedać rozkaże, y tak to co Skazbowi należy tym zapłacić, ieżeli zapłaciwszy Czynsz co będzie zbywało, temu Czij był grabież ostatek pieniędzy z wiadomością Urzędową wrocić nazad Woyt powinien.

A iesliby nad takową naszą Ordinatią y Ustawę Urząd z uciążeniem Poddanych co wydzierał y krzywdę Poddanym Je. Kr. Mci czynił, Woyt tego z powinności swey pod Sumieniem y Wiarą którą krolowi JMci Panu swemu winien, ma

pilno postrzegać y z Collegami swemi zniosszy się Urząd gorąco upominać który iesliby na upomnienie nic nie dbał, maią się Woytowie sprawować wodług nauki naszey którą sobie przy powinnościach swoich niżey dostatecznie przez nas wypisaną maią.

A J. Mc Pan OEcconom w krzywdach Poddanych o sprawiedliwości przez Woytow requisitus będzie, idąc za Wolą J. K. Mci ma zesłać na uczynienie sprawiedliwości, z Urzędnikow człowieka iakiego Godnego y rozsądnego, który w Szawlach tydzień — w Janiszkach tydzień — w Żagorach trzeci tydzień na słuchanie skarg y uczynienie sprawiedliwości Poddani ukontentowani nie zostali do samego IMci Pana OEcconoma, z tamtąd do IMci Pana Podskarbiego y do Samego Krola IMci wolna ma być ukrzywdzonym Appellacya, a na Prowizyą delegata od IMci Pana OEcconoma do uczynienia sprawiedliwości wysadzonego, żadney pieniężney Statii Poddani dawać niepowinni, chyba leguminami i to niewięcey iedno co zieść i wypić przez te trzy niedziele będzie mogł, co się stanie gdy w Rok niewięcey iedno po dwa Woytowstwa nato naznaczone będą — Wszakże wszystkie te Dekreta Jego po wysciu JMci Pana OEcconoma Arendy w trzecim roku Rewizorowie J. K. Mci alboli y Werificator corrigere y skutecznieyszą sprawiedliwość poddanym czynić będzie, przy ktorym iesliby tylko ieden od krola IMci miał być wysadzony Werificator, tedy dla wszystkiego y z Strony JMci Pana OEcconoma może iaką osobę być uważana. A ieśliby w tych leciech za potrzebowaniem Woytow IMci Pan OEcconom na uczynienie sprawiedliwości do Oecconomiey według pawinnosci swey nie ziechał y w tym Woli I. K. Mci dosyć uczynić niechciał, tedy w krzywdach podanych I. K. Mci do IMci Pana Podskarbiego y do Krola IMci Woytowie uciekać się maią, o czym niżey szerzey się z Informacij sobie daney sprawią.

Woytowskie Powinnosci.

Pierwszą y naywiększą powinność Woytom wszystkim za wszelką pilnością postrzegać między Poddanemi we wszystkim swym Woytowstwie aby w Wierze Swiętey Katholickiey y Bojaźni Bożey, porządnym Małżeństwie żyli, do Kościoła niebawiąc się piianstwem y rozpustą we dni Swięte y do Nay swiętszych Sakramentow uczęszczali y iako nayprzystoyniey się zachowywali.

Grunty Krola I. Msci w Woytowstwach swych będące aby od Szlachty niesłusznie zabierane nie były mieć na pilnym dozorze, do czego iesliby przyszło Urzędowi dać znać, przy Urzędniku z Poddanymi Woytowstwa swego bronić y zastanawiać się powinien. Postrzegając tego aby nicht gwałtownie ku szkodzie y uymie prowentow I. K. Mci nic nie zabierał, y dla tegosz co Rok Granice, Kopce, Sciany y Miedze obieżdżać y aby psowane nie były pilno doglądać y Sciany aby niezarastały co Rok odnawiać pod straceniem Urzędu y pod srogim Karaniem pawinien.

Włoki puste, aby przyimowano przyiemne aby na większy Czynsz rozbierano starać się A Gruntow Krola IMci aby niezataiono pilno postrzegać maią pod tąż winą.

z Włok pustych Budowania aby niewożono a kto zwiozł, exnunc aby zaraz koniecznie odwiozł y odstawił pod zapłaceniem de suo, tego wszystkiego doyrzec pawinien y sami Woytowie zabrane budowanie aby na pustki wracali nakazuiemy, a in posterum ieżeliby się kto tego ważył Woytowswo traci. A co na Sadzibę od drugich Grunty przymuią Woyt doyrzeć powinien aby według naznaczenia naszego zaraz przed Swiętym Janem budowali się pod Straceniem Gruntu.

Włok pustych ku przeszkodzie drugim bez Czynszu zabierać nikomu pozwalać nie będą, pogotowiu sami pod winą kop Dwudziestu tego się ważyć nie maią.

Aże po Woytowstwach wszystkich tey OEcconomiey Szawelskiey rożni ludzie obcy, tak stanu Szlacheckiego y Mieyskiego iakotesz y prostego zascianki lesne trzymaią y Onych zażywaią pożytki y wygodą swą maią. A Czynsz do Skarbu Ie. Kro. Mści albo z trudnością płacą albo tesz niepłacą, tedy powagą naszą Rewizorską postanawiamy aby Urodzony Je. Mc. Pan Stolnik Brzescki iako Pisarz Prowentowy Zascianki od tych ludzi obcych odebrał a odebrane Woyci maią między Poddane JE. K. Mci za wiadomoscią tegosz Je. Mc. Pana Pisarza Prawentowego rozdać y Czynsz z nich zwyczayny odbierać powinni będą.

Przy oddawaniu Czynszow przez Poddanych Woyt każdy z swym Woytowstwem asz poki odda we Dworze na mieyscu zwykłym obecnym być y poddanych do wydania iako nayprętszego przywodzić. A Urząd aby po Wsiach dla nich nie iezdził pilno przestrzegać powinien.

Przy Sądach Spraw Woytowstwa swego Woyt każdy według porządku wzwysz w Ordinatii Urzęd-

niczey opisanego obecnym być. A ieśliby gdzie odiechał, Collegę swego na to zażyć y odieżdżaiąc Dworowi to opawiedzieć. A Urząd aby Win niesłusznych przesądow y imnych wymysłow swych nienaydował pilno postrzegć powinien y dla tegosz aby Poddany każdy swą sprawę gdzie bytności będzie potrzeba Woytowi opowiadał przykazujemy. Na takie Sprawy dni pewne dwa naznaczone y porządek odprawowania ich w Ordinatii Urzędniczey. Z którey się Woyt lepiey sprawi opisany iest. Czego wszystkiego Woyt pilno postrzegać powinien, ieśliby tesz zaniedbał, za każdą sprawą Cztery Rubli groszy do Skarbu Krola Je. Mci zapłacić powinien.

Odumarszczyzny y Dobra wszystkie po Złoczyńcach gardłem skaranych zostawać maią przy Żenie y Dzieciach do czego ani Urząd ani Woyt pod sowitym zapłaceniem nic nie należeć maią iako się to wyżey wyraziło.

Ci zaś co garło zasłużyli żeby za okupami y Faworami nienależnemi ku szkodzie ludzkiey przez Urząd iako y przez samych Woytow ochronieni nie byli pilno nakazuiemy.

Woytowie sami Czynszow wybierać pod straceniem Woytowstwa nie maią, bo iesli Urząd po Wsiach dla nich iezdzić nie może, pogotowiu Woyt sam to czyniąc lżeyszymby Poddanym niebył, tegosz te ciężary znosimy y Poddani aby do Urzędu a nie do Woytow Czynsze oddawali nakazujemy.

Ilgow*) nie zwykłych a mianowicie z ciężkością Poddanych, Woytom zabraniamy y Poddani aby nic z uciążeniem swym nie czynili nakazujeny.

Użwory**) aby grodzone były pilno prykazuiemy zało-

*) Jlgi wyraz żmuydzki, znaczy w ięzyku polskim długie. Było to u Pogan żmuydzkich Swięto na pamiątkę wymordowania Krzyżakow, którzy ten kray byli opanowali i w głównych mieyscach poosadzali swoich urędnikow na zdzierstwo i niszczenie Narodowości — Stryikowski mówi o tem temi słowy: „Żmuydz Krzyżackich Starostow, Urzędnikow i wszystkich Niemcow iednego dnia (1281 r.) zmówiwszy się wybili, a na pamiątkę tego dziś ieszcze (1582 roku) Ilgi swięto całe dwie Niedziele piiąć i hodułąc po Wszech Swiętych obchodzą“ — (Kronika Macieia Stryikowskiego. Warszawa 1846 r. T. I. str. 323). Mogły te Święta zamienić się w iesienne uczty, ne które Wóyci wymagali składek dla siebie do domu swego, albo hulali ieżdżąc po wsiach — Zapomniano z czasem pierwotney przyczyny tych Ilgiow, ustała świętość pogańiska pod wpływem Chrystianizmu, a został zwyczay, którego rządcy użyli na swoią korzyść lub rozkosz.

**) Użwor, wyraz żmuydzki znaczy płot około pola.

żywszy Kopę groszy winy na przeciwnych. Do czego Woytowie nieposłusznych przymusić powinni.

Sądow żadnych po Wsiach sobie nienależących pod zapłaceniem za każdą Sprawę dwie kop Winy Woyt sądzić nie ma, chyba do ugody przywodzić może.

W zepsowaniu miedz prócz Poddanych według Ustaw Generalnych Woyt zachować się powinien.

Nakoniec tego między innemi rzeczami naypilniey postrzegać powinien aby nic nad tę Ustawę naszą Dwór ku uymie lego Kro. Mci na Poddanych nie wymagał do roboty żadney ani do Podwod poniewasz żeśmy to w Czynsz porachowali y zniesli nie przymuszał.

Porządek w Straży y we drwach aby nie naruszał winami y niesłusznemi Exactiami Poddanych nie ciemiężył. Statii żadney nie wyciągał y po Wsiach dla niey nie posyłał, ale we wszystkim aby według tey Ustawy naszey Poddani zachowani byli pilno strzedz i doyzrzeć powinien.

W czym ieśli by się co przeciwnego stało z krzywdą y z uciążeniem Poddanych Woytowie Każdą rzecz pilno notować y Urzędnika wszyscy spolnie upominać maią.

A w tych wszystkich rzeczach co Rok ze wszystkiey Oeconomiey Woytowie w dzien S. Bartłomieia ziezdzać się y spolnie z sobą w Szawlach znosić się powinni. Gdzie okażeli się co takiego tedy Regestr tych krzywd wszystkich porządny spisać a z tym przy Supplice Generalney dwu Delegatow swych złożywszy im na strawę do Je. M. Pana Oecconoma prosząc o sprawiedliwość posłać powinni.

W których swych krzywdach iako się w Ordynacyi Urzędniczey opisało ieśliby sprawiedliwośći od I. M. Pana Oecconoma nie otrzymali luboli w niey nieukontentowani zostali, tedy wolna będzie ukrzywdzonym bez żadney oto turbatii do Je. Mc. Pana Podskarbiego y do samego Krola JE. Mci Appellatia. Gdysz iest na tym y samego Krola Je. Mci wola, ktorą sobie w Punctach Reką Krola Je. Mci podpisanych y to wyżey inserowanych wyrażoną maią.

A Gdzieby na ten Termin bez słuszney przyczyny Woyt nie stanął albo na swym mieyscu z Regestrem krzywd Męża iakiego rozsądnego nie zesłał, krzywd Poddanych nie spisował luboli Dworowi na szkodę Poddanych faworyzował tedy w trzecim Roku takiego Woyta iako wielce szkodliwego z Woytowstwa zrzucić. A szkody przez Urząd y przezeń Poddanym

podziałane y zataione de suo zapłacić rozkaże y Drugiego na to mieysce za zgodą poddanych obierze.

Ławnicy.

Ławnicy po wsiach ludzie wiary godni y dobrze osiedli maią być tych Urząd nie sam przez się ale za poddaniem Woytowym y za zgodą Mężow stanowić y zrzucać ma. Ktorych to powinności: szkoda między Poddanemi w Ispaszach y innych Gruntach oglądować biorąc sobie za pracę groszy Dwa. Za ktoremi y to co nim okazano sprawiedliwie przed Urzędem zeznać powinien. To tesz ich powinność co Miesiąc doglądać porządku we Wsiach aby od ognia naywarownieysza w Każdym domu była obrona. A Laznie y Słodownie aby iako naydaley od Domow oddalone były.

Komornicy.

Ci według Ustaw dawnych tylko w Mieściech być maią, ktorzy z uwagi maszey po groszy dwunastu płacić do Skarbu Je. K. Mci będą powinni. Drudzy zaś co po Wsiach Komorami mieszkaiąc hultaystwem się bawią, szynki zabronne odprawuią służyć za Parobki doroczne niechcąc ale tylko ku szkodzie ludzkiey dniami się naymuią, tych my nie za Komorniki ale za ludzie swawolne opisuiemy y w tygodniu dzień im roboty do Dworu z czym każą naznaczamy. Ktorych Ławnicy wypędzać powinni, ale za takich swawolnych Poddani Krola Je. Mci Domami mieszkaiący rozumieni być y z niemi tey roboty pełnić nie powinni.

Karczmy Pokątne.

Tych że Prawo pospolite Constitutie y Ustawy wszelakie bronią y my iey we Wsiach poniewasz y do Skarbu żadnego nie czynią Prowentu znosiemy. A iesliby się kto tak swawolny nalazł, a Szynk potaiemny prowadził, za słusznym dowodem Sześć kop winy za każdy War zapłacić do Skarbu Krola JE. Mci powinien będzie, Czego Woyt Pilno doglądac ma. A iesliby nie doyzrżał albo potaiemnie robić pozwolił lubo li Verificatorowi tego nie doniosł, Dwadzieścia kop winy zapłacić de suo powinien będzie. Wszakże na swą własną potrzebę a nie na Szynk Poddanemu Piwo robić wolno ale Goržałki nie.

Rybacy
w Trakcie Szawelskim.

Tych według dawney Ordinatiey opisawszy im wolnych trzy Włoki zostawuiemy. Za ktore Dwor y Rewizory pod bytność ich na dni postne Rybami opatrować powinni: wszakże nie co dzień a mianowicie we dni mięsne do łowienia Ryb przymuszeni być nie maią.

Pogorżelcy.

Tych nie Jenerałowie poniewasz tię to z Kosztem Ubogich Poddanych dzieie ale Woytowie pogorzenie ich oglądować y sprawiedliwe Attestatie iako co komu wiele pogorzało do Approbatii w Skarbie uczynienia liczby dawać powinni. Oco przez Verificatora w trzecim Roku ma być uczyniony quares, który ieśli by niesprawiedliwego zeznania y fałszywey Attestatii Woytowey doszedł, to wszystko co przez tę osobę niepłaconego we wszystkich zostało leciech Woyt takowy sam de suo do Skarbu powinien zapłacić!

Mosty.

Te według dawnych Ustaw y Ordinatii swym porządkiem Woytowstwami opatrowane y sporządzone być maią.

Błędne bydło.

Trafia się to w Sąsiedztwie, że bydło z iedney Wsi do drugiey Spasze błądzić zwykło, które z wiadomością Woytową bez żadnych okupow wydawane być ma, ktorego Urząd do Dworu zabierać nie powinien ale u Ławnika we Wsi albo u Woyta poki się ten czyie iest dopyta, w dozorze być ma.

(55) Intytulacya Regestru ksiąg Ekonomii szawelskiey przez Adama Kiewnarskiego Namiestnika sporządzonego 1657 roku. (Arch. Ek. Szawel. Lit. A. N 6.)

(56) Ks. Franciszek Siarczyński „Obraz wieku panowania Zygmunta III“ Poznań 1843 r. Tom. I str. 270.

(57) Konstytucia 1661 r. T. 4. fol. 798.

Zastawa Ekonomii Szawelskiey.

„Iż z miłości swoiey ku Oyczyznie I. W. Paweł Jan Sapieha Wojewoda Wileń: Hetman W. W. X. Litt. glorioso w potomny wiek exemplo nie małą summę pieniędzy na seymach przeszłych i teraznieyszym likwidowaną, de proprio i u rożnych kredytorów zaciągając, ab anno 1655 aż do 1661 wydał, Tedy za prośbą Senatu Naszego i Posłow Ziemskich, uchylając pro hac vice wszystkie prawa o Ekonomiach Naszych postaniowione, część tey Summy, to jest 800,000 złotych

polskich Ekonomią Naszą Szawelską w powiecie Upitskim i Xięstwie Żmuydzkim leżącą wnosimy, i w pomienioney summie do oddania i wypłacenia oney in toto absque ulla extenuatione, jemu Samemu, Potomstwu, abo komu to od niego będzie zapisane, tę Ekonomią, z kluczami Radzwiliszki, Janiszki, Żagory i Zamusze nazwanemi, a Włościami, et cum omnibus attinentiis, Prawem Zastawnym na lat 6 puszczamy. A jeśliby w sześciu leciech nie okupiło W. X. Litt tey Ekonomii Naszey, tedy do trzech lat successive po sobie idących, aż do oddania realney summy I. W. Wojewoda Wileński i sukcessorowie jego, vigore tey Konstytucyi i przywileyu od Nas na to danego sobie bez żadney przeszkody Ekonomią Szawelską będzie trzymał. Który Przywiley Nasz tam in toto quam in parte omnibusque et singulis contentis punctis et clausulis w nim specificatis zazgodą wszech Stanow Oboyga Narodow auttoritate praesentis Conventus approbujemy, którą Ekonomią Wielmożny Administrator Skarbu W. X. Litt w tey sumnie I. W. Wojewodzie Wileńskiemu in realem possessionem podać bez żadnego zatrudnienia powinien będzie. Czego jeżeliby jakim pretextem nie uczynił, poene infamiae podpadać ma. Oco forum z nim za Dworem naznaczamy. I już od dnia 24 Junii, w teraznieyszym 1661 roku Wielm. Wojewoda Wileński objąwszy, bez żadney od Nas i sukcesorów Naszych przeszkody, trzymać i pożytki z niey przychodzące na się obracać będzie, nic Nam i do Skarbu Naszego stołowego niewnosząc, ani żadnym rachunkom podlegając. A iż za przywilejami Naszemi, jurgielta rożnym stamtąd wypłacone bywają, tedy post decessum modernorum żadnemu jurgieltow tych, ani Konsensow Naszych na Cessyą dawać niebędziemy. I gdyby się jakie z strony podatków Rżpltey ciężary dawnieysze przed objęciem Wielmożnego Wojewody Wilenskiego od Nas na tey Ekonomii pokazały, tedy nic tey summie zastawney prejudikować nie mają. Ale który się pokażą bydź winni, lub przeszli Ekonomowie, lub poddani wypłacić będą powinni. Także od Stacyi, Chlebow, Stanowisk i przechodow żołnierskich (lubo to wyrażone prawa uwolniły wszystkie dobra stołu Naszego) specialiter excypujemy: że nigdy żadne pretensye woyskowe przystępu mieć żadnego do niey nie będą mogły. Zostawując forum wolne contra excessivos et delinquentes u każdego Sądu possessorowi. Wolno będzie I. W. Wojewodzie Wileńskiemu i Sukcesorom Jego, tą summą pod tymże Naszym i Rzpltey warunkiem jako zechcą dysponować tak in toto jako per partes i oppignorować.

I nie pierwiey te dobra do Nas abo Sukcessorow Naszych powracać będzie, aż summa 800 000 złotych totaliter et integre onemu abo komu to od niego będzie zapisano, abo iure successionis należało, zapłacona absque extenuatione będzie. A jako prędko Skarb W. X. Litt stosując się do terminow tey Konstytucyi summę mianowaną wypłaci, zarazem bez żadney trudności, z intratami wszystkiemi do Stołu Naszego abo Sukcessorow Naszych, Posessor przywrócić, y zdać Ekonomię tę Szawelską pawinien będzie."

Taż Konstytucya fol. 799

Upewnienie wykupna Ekonomii Szawelskiey i Prowizya I. K. M. za Intratę oney.

Na Prośbę Senatu Naszego i Posłow Ziemkich, na ten Seym zgromadzonych. pozwoliliśmy Ekonomią Naszą Szawelską z Kluczami wszystkiemi do niey przynależącemi, zastawić w 800 000 do sześciu lat I. W. Pawłowi Sapiezie Wojew. Wileń. Hetmanowi W. W. X. Litt względem długu od Rzpltey winnego. Zaczym obowiązuje się i waruje to Nam i Sukcessorom Naszym W. X. Litt. że tę summę przy expiracyi sześciu lat, które się zaczynają w Roku teraznieyszym 1661 dnia 24 Junii, a kończyć mają tegoż dnia w Roku 1667 wypłaci i te dobra pomienione Stołu Naszego z należnemi intratami sine ulla contradictione wykupi. A ponieważ dla wygody w teraznieyszych Rzpltey ciężarach tak znaczney intraty odstępujemy: tedy w nagrodę oney to sobie za zgodą wszech Stanow warujemy, że z Podatkow W. X. Litt. ma nas dochodzić corok po 40 000 złotych. Jakoż z podatkow W. X. Litt. natym Seymie uchwalonych, Arendarze nie do Skarbu W. X. Litt. ale do Naszego Stołowego, sub poena triplicis pensionis (oco forum za Dworem ad instantiam Instigatoris W. X. Litt. naznaczamy) wrocić tę summę mają takim sposobem, z Ceł nowo podwyszonych 5000, z Czopowego Xtwa. Żmuydzkiego 5000, a z ceł solnych teraz instituowanych 15 000. Co i w Kontraktach z temi Arendarzami lub Administratorami zawartych, ma bydź osobliwie od Urzędu Skarbowego W. X. Litt. warowano: te summy dwiema ratami będą powinni wnosić. Pierwszą w dzień Nowego Lata w przyszłym da Bóg 1662 roku, drugą na S. Jan Chrzciciel w tymże roku. Toż uczynią i za drugi Rok przyszły nic nie uchybiając pod temiż winami terminu. Jeśliby też Rzplta nie wykupiła tey Ekonomii w sześciu leciech, tedy już od lat trzech do trzech lat ma iść ta Zastawa, o W. X. L. na przyszłych Seymach obmyśli

podatki, jakoby do Skarbu Naszego Stołowego nie omylnie taka summa 40 000 złotych corocznie dochodziła, i ma to trwać dotąd, aż ta Ekonomia Szawelska od W. X. Litt. cale od tey Zastawy wyswobodzona będzie. Więc że pokazało się z likwidacyi na Seymach od I. W. Wojewody Wileń: Produkowanych, iż naywiększa część tey summy na żołd żołnierzom Rzeczypospolitey erogavit; tedy injungimus to Skarbowi W. X. Litt. to wszystko co się z likwidacyi żołdu pokaże tym które brały Chorągwie wytrąciwszy, wszystkie te pieniądze zatrzymał w Skarbie na okupno pomienioney Ekonomii, jakoby w tym Rzplta żadney nie odniosła szkody."

(58) Konstytucya 1661 r. Tom. 4. fol. 801.

„Lubo obmyślane było Konstytucyami ubezpieczenie summ wydanych przez Pawła Sapiehę Wdę. Wileń. Hetmana W. Litt. na potrzebę Rzpltey gdy jednak z likwidacyi przeszłych dwóch Seymow i z likwidacyi teraznieyszego okazało się; że jeszcze W. X. Litt. zostaje winne Sapiezie 600 919 złotych więc żeby i w tym należną otrzymał satyfakcyą uchwalono, aby Sapieha wdług Konst. 1658 r. Podatki Rzpltey na tym Seymie uchwalone, i w dawnych Retentach zostające, tak z Dobr Naszych wszelakich w dzierżeniu onego będących jako z swych dziedziczonych do Skarbu W. X. Litt. niewnosząc, na siebie wybierał, i rachując się w Skarbie wiele tego uczynić miało, potrącał sobie za tę wyż wymienioną Summę."

(59) Mikolas Kazimieras Pocius (Poc) mažesnios valdžios Lietuvos Kariavedis*) 1660 m. Žagarės ir Kuršėnų tarpe sumušė Žuvėdų 900 imdamas į nelaisvę jų pulkininką Assverą — Žuvėdų vadą Dukliasą vis persakiodamas prie to prispyrė, kad anas iš Žemaičių į Rygą turėjo bėgti (K. Niesiecki. Lipsk 1841 r. T. VII. str. 225).

(60) „Księgi Spraw Potocznych Dworu I. K. M. Janiskiego po zrabowaniu Szwedskim zaczęte w roku 1660" kurioje knygoje ant 48 puslapio patalpinta Joniškio klebono skunda ant ekonomijos valsčionės Zacharjašienės Grinienės iš Dranseikių kaimo, kad ji maro laike rugsėjaus mėnesyje 1661 m. išrabavojo jo Paciunėlių kaimą (Arch. Ek. Szaw. Lit. A. No 7).

(61) Konstytucya 1667. Tom 4. fol. 989.

---

*) Hetman polny litewski (Szyrwid).

(62) Konstytucya 1673. Tom 5. fol. 143.

(63) Konstytucya 1678. Tom 5. fol. 622 Titulo: Wykupno.

(64) Konstytucya 1685. Tom 5 fol. 747 Tit. Declaracya długu.

(65) 1681 m. buvo komisoriais į Šiaulių ekonomiją Karaliaus Jono III išsiunsti: Kunigas Franciškus Mokronovskis Vloclavko kanauninkas, Jonas Gruževskis Žemaičių Kunigaikštystės Karunnešis (chorąży) ir Dadzibog Grotkovskis Gardeno Stalninkas. (Arch. Ek. Szawel. Lit. A. No 12.)

(66) 1682 m. rugpiūčio 24 antroje valandoje po pietų, guodojami Šiaulių ekonomijos vaitai (buvo jų 8) susirinkę protestavojo apie nepribuvimą kitų savo draugų o tai todel: kad pagal ekonomijos įstatymų ir pagal papratimo nesusivažiavo ant vaitų vyriausio suėjimo ir apsvarstymo drauge visokių dalykų, kaip tai buvo būdas Š. Bartlamiejaus dienoje. — Taigi jie ten reikalavo kad kiekvienas iš neesančių užmokėtų bausmės po 20 lietuviškų kapų kaltybės atiduodant tus pinigus ant Šiaulių bažnyčios pataisymo ir ant ziegoriaus (Arch. Ek. Szaw. Lit. A. No 10).

(67) 1689 r. Apryla 15 w Warszawie Uniwersał I. W. P. Athanazego na Miączynie i Maciejowie Miączyńskiego Podskarbiego Nadwor. Koron. Lidzkiego, Krzepickiego, Łasickiego Starosty, Starszego Dworzanina i Pułkownika I. K. Mci Szlachetnym i Sławetnym Woytom, Ławnikom a w Miastach Mieszczanom i Pracowitym Mężom Ekonomii Szawelskiey I. K. M. Oznaymuję iż dochodzi wiedzieć I. K. Mc. Pana naszego Miłłgo, że w Ekonomii Szawelskiey zjawiwszy się fomentatorowie do buntow pospulstwu otuchę podają i rządom WJPana Referendarza W. X. Litt. Administratora tey Ekonomii przeciwić się usiłują; zarazem z Woli I. K. Mci Pana mego Miłłgo wszystkich mieszkających w tamtey Ekonomii ludzi surowie upominam, aby żadney Remittentii Rządom W. J. Pana Referendarza Administratora tey Ekonomii nie czynili, wszelkie Superintendentom od J. Pana Administratora ustanowionym, pełnili posłuszeństwa i Wybiorek za wiadomością I. K. Mci Pana mego Miłłgo postanowiony, wydawać niewzbraniali się, inaczey każdy temu Uniwersałowi przeciwny sądzany i surowie karany będzie — który to Uniwersał aby po Traktach tey Ekonomii publikowan był przykazuję (Ten Uniwersał zapisany do Protokołu 1689 r. Deja 4. Lit. A. No 13).

(68) Jan Trzeci z Bożey łaski Król Polski, Wielki Xiążę

Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmuydzki, Inflantski, Podolski, Wołyński y Czernihowski.

Oznaymujemy wszem wobec y każdemu z osobna a mianowicie Oekonomiey Naszey Szawelskiey y Urodzonym Officialistom Szlachetnym i Sławetnym Woytom, uczciwym Ławnikom y pracowitym Mężom. Iż z swieżo przeszłey Commissiey przez Jana—Władysława Brzostowskiego Referendarza W. X. Litt. Administratora Oekonomii Naszey Szawelskiey, Jana Malchera Billewicza Ciwuna Szadowskiego Commissarzow Naszych sprawioney, patuit dobrze Nam. że Puptyk Pisarz przeszły Prowentowy od Roku 1681, aż do Roku 1687, został winien Włości Oekonomii Szawelskiey Złonych Polskich 55 097 i groszy 25, które Nam Włość Szawelska przez Urodzon. Referendarza W. X. Litt. Administratora Oekonomiey Naszey Szawelskiey darowała y już ex parte jest do Skarbu Naszego z confiscowanych pieniędzy wypłacona. In reliquo w otaxowaniu Dwory jego y ruchomość poszła. — Aże y ta ruchomość nie wystarczała summie znaczney jeszcze winny, tedy y to repetere Urodz. Administratorowi zlecamy, Woyci zaś co na liczbie zostali jako uważyli Urodzeni Commissarze Nasi iż omnino tenetur ad restitutionem, tedy My one exequi Urodz. Administratorawi od nich nakazujemy, i tę summę na potrzeby Oekonomiczne obrócić declarujemy. Commissyą przez Urodzonych teraznieyszych Commissarzow sprawioną in omnibus punctis clausulis iako z samą słusznością się approbujemy, także Dekreta generalne i particularne, którekolwiek produxit Urodz. Administrator Nasz iakoto na Puptyka y Woytow degradowanych ferowany, także Dekret na Żymbę Wóyta przeszłego, który siła damnificavit Oekonomiey, dając różnym nienależnym Osobom obligi blankiety, y oraz ex persona sua tak z teraznieyszey Commissiey tako y z przeszłey Wielebnego Franciszka Mokronowskiego Commissarzą Naszego sprawioney Złotych 7, 808 y groszy 20. Oco wszystko eo nomine Dekret samychże Woytow obliquitur, tedy jo wszystkie Dekreta przez Urodzonych Commissarzow Naszych ferowane stwierdzamy. Puptyka zaś y Żymbę iako Manifestos Damnificatores z Oekonomiey przez irrevocabiliter releguiemy et pro proscribtis declarujemy. A gdyby się który z nich miał do Oekonomiey pokazać, tedy tak z obiema onymi, y z tym któryby swych przechowywał postąpić iako prawo pospolite o Złoczyńcach opisane sonat iniungimus. Oraz mieć chcemy aby Urodz. Referendarz W. X. L. Administrator Nasz

Szawelski w Jurgielcie swoim według Rescriptu Naszego w roku 1682 męca Septembra 30 dnia w Wysocku do Oekonomiey Szawelskiey wydanego, ręką Wielmożnego Wojewody Bełzkiego y Urodz. Podskarbiego connotowanego sprawował się — Woyci zaś y poddani tey to OEkonomiey Szawelskiey według Ustawy przez Urodz. Commissarzow na teraznieyszey Commissiey y Ordinacij postanowionych, także Urodzeni Namiesnicy, Instygator y pisarz prowentowy we wszystkim mają się regulować do tych swieżych Ustaw y Ordinacij które ninieyszym Rescriptem Naszym Zmacniamy. Do którego to Rescriptu na większą wagę ręką się Naszą podpisawszy, pieczęc pokojową przycisnąć razkazaliśmy. Dann w Willanowie dnia XXVIII męca Maia Roku Pańskiego MDCLXXXIX.. Panowania Naszego XV Roku Jan Krol (M. P.). A. Miączyński P. W. L. — L. Ad. Sarnowski.

(69) Konstitucya 1878 r. Tom. 5. fol. 551.

(70) Księga Wizyty Kościoła Wiekszniańskiego pod rokiem 1698.

(70) Dzieje wewnętrzne Litwy przez Justyna Narbutta. Wilno 1842 r. Tom 2 str. 20.

(72) tamże, Tom 2 str. 66 i 67.

(73) Rękopism ówczesny.

(74) Tas lyg gyvos galvos Karalienės gyvenimas, kas link Šiaulių, turėjo būti uzurpatinis arba tiktai ant Karaliaus žodžių paremtas, nes jeigu ant to užrašą turėtų tai jug nespirtų vyrą del padarymo testamento, kurį Karalius daryti nenorėjo ir nepadarė. (Leon Rogalski, Dzieje Jana III Warszawa 1847 r. str. 289, 290 i 416.).

(75) Łubieński Hist. Pol. Wilno 1763 r. str. 149.

(76) Turėjo tas išpirkimas atsitikti per 17 d. metus, nes matome, kad Franciškus Zigmantas Galeckis Inovroclavio Vaivada Šiaulių ekonomijos Administratorius: priiminėjo tada sūdo tranzakcijose titulą K o m i s o r i a u s d e l Š i a u l i ų e k o n o m i j o s i š p i r k i m o.

(77) Duoda apie tą žinoti valsčionų reikalų protokolas (Lit. A. N. 24), kuriame po dieną 22 rugsėjo 1702 m. vietinis Viršininkas Mikolas Skrodzkis Lomžos žemės iždininkas pasirašė Jo Mylistos Karalaičio Šiaulių ekonomijos vice-ekonomu.

(78) 1701 r. Januarii 27 Dekret między p. Kiechowiczem i Swagzdziem — Kiedy in Augusto 1700 r. za Uniwersałami i Ordynacyami Króla Jmci, IP. Michał Skrodzki Skarbnik Lomżyński Vice-Administrator natenczas Ekon. Szawelsk: L u d

wybranyz Ekonomii ku Rydze pod Artyleryą na usługę I. K. Mci ordynował i wyprawił, a przy nich tak dla posłuszeństwa jako i dla dopilnowania aby nie uciekali, wyraźną wolą swoją P. Kiechowicza przystawił, ażeby ten Lud na mieysce należyte zaprowadził. A gdy w drodze pod Janiszkami nad Siedobrą rzęką stanął, Andrzey Szwagzdzius buntował lud do nieposłuszeństwa" z czego się następnie przez wyrok naznaczoną przysięgą odwieść musiał (Lit. A. N. 25).

Jeżeli ten lud wybrany o którym tu mowa miał oznaczać dawnieyszych Wybrańców toć o nich na tem mieyscu ostatnia już wzmianka.

(79) „Monsieur!

„Ponieważ Imci Pan Generał Levenhaupt już przybył do Janiszek z którym interest conferre in negotiis OEkonomii Szawelskiey jako nayprędzey mianowicie pobliżu"...

Tas laiškas turėt prastesnio oficjalisto prie vyriausio perdėtinio rašytas, protokole patalpintas o neužbaigtas, gali būti iš priežasties ūmo Žuvėdų užėjimo, duoda numanyti, kad su generolu Levenhauptu turėjo išpulti reikalas pasiderėjimo del kontribucijos.

(80) Ordinacya OEkonomiey Szawelskiey reguluiąca się do dawnych Ustaw przezemnie Franciszka na Załuskach Załuskiego Woiewodę Czerniechowskiego Commissarza podana Anno 1708.

Wiary S. Katolickiey Rzymskiey y poczciwego w boiaźni Bożey pożycia luboby zalecać niepotrzeba, bo będąc OEkononia z katolickich ludzi złożona, znać się do pobożności powinna, że iednak znalezli się tacy w podeszłych Lieciech, że y Pacierza nieumieią, dla tego Woyci po Woytowstwach y Lawnicy po Wsiach przestrzegać powinni, aby Gospodarze z domownikami swemi po katolicku żyli, spowiadali się przynaymniey raz w Rok, a ktoby Spowiedzi Wielkanocney nieodprawił, takiego nietylko Kościołowi ale y Urzędowi donieść są obligowani.

W przywileiach Miast wszystkich tuteyszey OEkonomiey iest zakazana Konserwacya Żydow, ponieważ przez nich wszelki Mieszczanom w Targach, Handlach, Szynkach y innych okazyach ustaie pożytek tedy iakom już do Exekucyey przywiodł za bytności moiey rugowanie ich zewsząd, tak zabrania się teraznieyszą Ordynacyą, aby tak po Miastach iako y Wsiach żaden nie ważył się onych conserwować. Do Targow

zaś y Jarmarkow zewsząd Żydzi wolny mieć przystęp maią pod tą Kondycyą, aby iako w Janiszkach tak y Szawlach Tabakę albo inny towar przedaiący dawali po złotemu iednemu na pocztę Wielkiego Xtwa Litt. — Nurka zaś Sukcessor conservatur circa privilegia Serenissimorum Regum.

Zagęściły się tak w Miastach iako y Wsiach OEkonomicznych przedaży Placow, Gruntow, Zaściankow, tak Duchownym Osobom iako y Szlachcie, przezco Dworowi posłuszeństwo y Miastom powinność do Wybiorkow y Jurysdykcyi ustaie. Dla czego mocą Commissarską postanawiam, aby ktożkolwiek będzie przycisniony potrzebą do Zastawy albo przedaży placow albo Gruntow, aby się opowiedział Dworowi y na Urzędzie przyznanie nie komu inszemu czynił, tylko Ludziom Swieckim Stanu Mieyskiego lub Sielskiego dla łatwieyszey na tych w sprzeciwieniu się exekucyi.

Toż się rozumieć ma o Placach Gruntach mieyskich kiedy ie kto będzie chciał legować Kościołowi lub Bractwu aby takie legacye w Testamencie albo inszym opisane prawie były przed Urzędem według którego Urzędu oszacowania każdy z Mieszczan bliższym będzie do okupna tychże dobr z obligiem dośćczynienia Kościołowi lub Bractwu według Intencyi Leguiącego.

Sądząc rzeczą potrzebną ustanowiłem w Szawlach przysięgłego pisarza, którego powinność będzie Xięgi do porządku OEkonomicznego należące, iakoto Inwentarze, Ustawy, Regestrowe Xiążki Woytow w które Exdywizye Summ przypadaiących wpisywać się maią także Jchmościow P. P. Namiestnikow Dekreta coroczne odbierać y w Skarbcu Szawelskim chować pod kluczem swoim. Tenże do pisania y wydawania Dekretow od J. M. Pana Namiesnika Szawelskiego wypadaiących należeć będzie —

J. P. P. Namiesnikom należy mi zalecić, aby w Sądowych Izbach zawieszona była Tablica z Connotacyą Jurium Cancellaria, a te Tablice z podpisem ręki moiey zostawuię nie wątpiąc o każdego z Ichmościow sumnieniu, że według Sprawiedliwości swiętey y Praw pospolitych sprawy przypadaiące sądzić będą, Mieyskie sprawy poprzedzenie mieć będą przed Sielskiemi, te przy Woytach Sielskich a tamte przy Woycie Mieyskim sądzane być powinne.

Specificatio Dochodow alias po czemu Przesądow brać maią Ichmość Panowie Namieśnicy według dawnych Ustaw

przecopiowanych pod Kommissyą moią Anno 1708 Mensis Novembris.

Przesądow od Kopy należy	Groszy	3.
Odprawnego	Groszy	2.
Wina bita prawem przewiedziona . . .	Groszy	12.
Ugodliwego w Sprawie zapozwaney . .	Groszy	12.
Widzowego na milę	Groszy	2.
Od Roty	Groszy	4.
Od winy Złodzieyskiey	Kop	5.
Od przestąpienia Szostego Bożego przykazania prócz Koscielney winy	Kop	5.
Po turemnego	Groszy	11½.
Od zepsowania miedzy	Groszy	12.
Woytowi tegoż należy	Groszy	4.
Od Zapisu Protestacyi do Xiąg	Groszy	2.
Za Wypis na Pułarkuszu w Sprawach potocznych	Groszy	6.
Za Wypis w sprawach głównieyszych . .	Groszy	12.
Od przyznania w Sprawach Wieczystych Zastawnych y Kupnych na Arkuszu . .	Groszy	24.
Wrzeczach mnieyszych na półarkuszu . .	Groszy	12.
Od Testamentow	Groszy	24.
Pamiętnego od mnieyszego występku . .	Groszy	6.
Od większego występku	Kopa	1.
Apellacya od Sądu Namiesniczego . . .	Groszy	18.
Gdy kto Ziemi ustępuie albo przedaie wpisowego w Regestr	Groszy	6.
Od wydania Aresztu	Groszy	6.
Od pozwu wydania Pisarzowi	Groszy	3.
Od wykupna Grabieży szacowany na czynsz	Groszy	6.

Że częstokroć przez przyiście ludzi postronych i tułaczow zagęszczaią się Miasta, którzy zażywaią równego z drugiemi prawa y pożytkow, a gdy iakie nastąpią Podatki natenczas unikaią, tedy postanawia się, aby którykolwiek z Mieszczan takie przyimuie Komorniki bez pozwolenia Woyta na pismie, płacił do Karbony mieyskiey winy Kop dwie Groszy Littsk. a zaś Komornicy do posługi Dworney po trzy dni w Rok należeć będą y do Składek mieyskich podług proporcyey.

Targi po Miastach ponieważ znacznie upadać albo się do innych przenosić poczęły Miasteczek, a to dla rożnych Extorsij statuitur: aby J. P. P. Namiesnicy także Woyci quocuque titulo etiam discretionis od przedaiących y kupniących nie-

ważyli się wybierać, czego doyrzeć powinien Contrahent Dwornego Myta, które według Ustawy porządku Miasta Janiszek wybierane ma być. —

Ponoszą Miasta wielki ciężar wypłacaiąc podatki Czopowego y Szelężnego, aże na wsiach znayduią się ludzie którzy w domach swoich taiemnie Szynki prowadzą, zaczym Woyci powinni tego postrzegać y Dworowi donosić. Tacy zaś Szynkarze Sielscy obligowani będą dokładać się do Czopowego y Szelążnego dueta proportione.

Ingiungitur J. Panu Instigatorowi OEkonomicznemu ut attendat muneri suo, którego same stringit officium y Ja temi obligo Ustawami, żeby we wszystkich sprawach OEkonomicznych miał attendencyą na Excessivos y nie podług Ustaw żyiących sine omni metu et respectu instygował, aby się dość Prawom y Ustawom OEkonomicznym działo, żeby żaden nad Ordynacyą Ichmościow Panow Commissarzow y przeciw Informacyi y rescriptom z Woli Nayjaśnieyszych Królów wydanym Sobie nieuzurpował tego postrzegaiąc aby krzywda od Sąsiad w Gruntach y innych Occurencyach y od kogożkolwiek tey to OEkonomiey niedziała się osobliwie od Ichmościow Panow Szlachty, którzy od wielu lat Zascianki y Grunta OEkonomiczne za Przywileiami trzymaią a żadney Czynszow importancyi do Skarbu nieczynią: tedy Panowie Woyci każdy z Swego Woytowstwa dać powinien tych Ichmościow, Connotacyą IEmci Panu Instygatorowi który dochodzić powinien krzywdy Skarbu ubi de Jure Jurgielt zaś doroczny według Woli y podpisania Naiasnieyszego Królewica Imci corocznie dochodzić powinien od Pana Pisarza Prowentowego, który przy Exdywizyi Administratorskiey summy y tę exdywidować y wybierać będzie do oddania JM. Panu Instygatorowi.

Wielka przezto w Czynszach dzieie się dyminucya, kiedy Gospodarze chroniąc się od Drogiego Czynszu osiadłe swoie grunta albo intoto albo in notabili parte opusciwszy do Zasciankow y pustych gruntow rzucaią się, tedy authoritate que mihi desuper data postanawiam aby z wyrobionych Zaściankow y pustych Gruntow, których kto consequenter przez lat trzy zażywał, napotym Czynsz drogi do Skarbu wnosił. Czynszowych pieniędzy na inne potoczne Expensa usum Vetant dawne Naiaśnieyszych Królow Ordynacye, w których iest in transgressores poena wyrażona.

Wielkię y wtym uznałem Skarbowi krzywdę, kiedy poddani swawolni porzuciwszy swoie sadzibne grunta pod Szlachtę

albo na inszą Włość uchodzą y tam Rok y Drugi zmieszkawszy na swoie powracaiąc Dziedzictwo, iuż nie iako z Oromego Gruntu, ale tylko iako z pustek Czynsz płacić usiluią. Zabiegaiąc tedy uszczerbkowi Skarbowemu stanowię, aby taki który uciekać będzie gdy za Rok niepowróci od Gruntu swego wiecznie odpadał, te zaś Grunta gdy komu inszemu wróci na pożytek Skarbu podawać będą Dworskiey Jurysdykcyey odpowiedzieć powinni.

Iest nie mało takowych, którzy składaiąc się Ubostwem, Czynszow płacić nie chcą a przecie Grunta czy to sami przez się czy przez Arendarzow swoich Sąsiadow zarabiaią. Więc aby pokrywka Ubostwa takowym nad Dwie Lecie niesłużyła decerno — Po których lat expiracij Woyt takowych z Gruntu negowawszy innemu poda Gospodarzowi, który czynsz corocznie płacić będzie musiał.

Ruina y przez to OEkonomiey znaczna że dla nagłych potrzeb a prawie pod te czasy nieznosnych różni Woytowie nie małe na Woytowstwa zaciągnęli długi, a to bez wiadomości Dworu y Mężow, które P. P. Woyci aby ich nayprędzey wypłacić starali się zalecam. Na potym zaś ieśliby gwałtowna do pozyczenia Summy iakiey przycisnęła potrzeba, tedy się to dziać ma in praesentia Mężow osiadłych y w Xięgach zapisano za wiadomością Dworu. Blankietow zaś dawać nie mogą ani Woyci ani Woytowstwa pod karą na Osobach y wszystkich Fortunach onych.

Dekretom exekucya rzadka przez zwłókę odprawy, zatem aby Sprawiedliwość S. bieg swój miała, Woyt nie daley odprawę ma odkładać tylko do Tygodnia.

Znayduią się między Woytami którzy oprocz należytey Włoki, zasiewaią nie mało Gruntow nie płacąc Czynszu, ani się do żadnych przykładaiąc Wybiorkow, co gdy będzie któremu z Woytow dowiedziono, powinien taki Czynsz zaległy wcale zapłacić y winę Kop 25 Groszy Litewskich Dworowi. Tożsamo o Lantwoytach y Podwoyskich rozumieć się ma, aby Czynsz spełna płacili y wybiorki zarówno z Inszemi Mężami składali pod winę Kop 10-ciu Dworowi.

Gdy się trafi że Poddany ze wsi wynidzie opusciwszy swoie budynki, tych aby się nie ważył żaden Woyt pod Winą Kop 30 rozbierać, albo zwozić bez wiadomości Dworu, bo ieśliby tenże niepowrócił Gospodarz, inny prędzey natrafić się może na gotowe Domowstwa. Zasiewek zaś po takich

Zbiorach pozostały, aby teyże Wsi Mieszkańcy zbierali dla porządnieyszey w Czynszach y Wybiorkach Exolucyi.

Słyszałem tu częste Skargi, że Woyci na wybiorki nie czynią słuszney Exdywizyey osobliwie kiedy nagła napadnie potrzeba koni lub wołów, albo zboża, tak że czasu do Exdywizyey niemasz, y gdy na prędce u iednego się bieże, należy mu według pomiarkowania wrocić to, co nadto wydał. Czego Woyt każden sub poena postrzegać powinien. Wybiorki zaś tak pieniężne, iako y prowiantowe na osobliwych kartach które są z podpisem ręki moiey w każdym Woytowstwie Każdey wsi zosobna podane, Każdy Woyt aby connotował pod winą w Ustawach opisaną.

Gdy się trafi kto na puste Grunta, niepowinien ich zarabiać bez wiadomości Dworu y bez podania Woytowskiego, który powinien wiedzieć dla dispozyciey należytey w Czynszach y Wybiorkach.

Exdywizye na wszelkie wybiorki, aby tylko od Pana Pisarza Prowentowego za wiadomością Dworu wychodziły. Żaden zaś z Woytow na swoim Woytowstwie onych stanowić (a daleko bardziey kto inszy proprio Ausu) nie powinien ani exequować.

Stacyą na Dwor, aby punktualnie wydawano iniungitur Woytom, a to uchodząc Dworney na Woytowstwach Exekucyi, którey zakazuią Ustawy od Naiasnieyszego S. P. Krola Jana Trzeciego Anno 1695 dnia 30 Martii confirmowane.*)

Rewizya coroczna Gruntow być powinna, każdy zaś Woyt swego Woytowstwa Gruntow oromych, Przyiemnych, Sianożętnych, Zasciankowych etc: de nomine et cognomine, kto ie trzyma Inwentarz poda Dworowi dnia 24 Junii, który iesli fideliter spisany przy rewizyey postrzegać należy y connotare errores.

Przez niedodawanie Drew na opał znaczna się pokazuie w ogrodzeniu Dworu ruina y owszem Strożowie in defectu Drew nietylko Płoty ale y podstarzałe budynki Dworne rozbierać domyślaią się, przeto iniungitur Panom Woytom aby Osi według rescriptu I. Kr. Msci na potrzebę Dworow odwozili, a to wczesnie y za dobrey drogi.

Dworu Janiskiego dokonczenie iak nayprędsze także

*) Te Ustawy czasów naszych nie doszły.

mostow y brukow według dawnych Ustaw reparacyą serio zalecam, także Ogrodzenie Dworu Szawelskiego. —

Ponieważ pod teraznieyszą Comissyą przy Weryfikacyach patuit, iż iedni z P. P. Woytow kwitow żadnych absolute Poddanym na wszelkie Wybiorki nie dawali. Drudzy zaś pro libitu suo napisane. Bircze Regestra prozentowali które trzebaby iuramento comprobare. Inni zaś żadnych Regestrow producować nie chcieli, Mężowie zaś dowodzili iż znaczne do rąk Onych wydane z Woytowstw są Summy. Zaczym iedni pro paena a drudzy z Obligacyey swoiey ku Naiasnieyszemu Krolewiczowi Imci inni zaś iuxta calculum te niżey specifikowane do Skarbu wnoszą Summy (dalszy ciąg wydarty).

(81) 1719 r. Maia 9 protestacya P. Piotra Kowalskiego Wachmistrza nadwornego Nayjasnieyszego Królewica Imci Polskiego, na P. P. Mickiewicza i Antoniewicza Woytow I. K. M. Traktu Szawelskiego w którey Kowalski powiada: Że 1716 r. Novem. 30, łaską Nayjaśnieyszego Królewica udarowany dla objęcia gruntow pewnych Dwornych w zasługach sobie konferowanych do Ekonomii przybył, tedy P. Mickiewicz lżył go in haec formalia — „Wygnańca jakiegos Dragona przysłał nam Królewic Imść y Pan Purcik takiego Hultaja przyprowadził jaki sam jest" a gdy za wiedzą Zwierzchnosci Nayjaśnieyszego Pana objął w posessią grunta i one powodem Arendy puscił P. Rusieckiemu Woytowi, tedy P. Mickiewicz niepozwolił płotow grodzić i stawszy się przyczyną znaczney szkody, znowu lżył bezecnie mówiąc: „Nie tacy Hultaje tu byli, a nie rozkazywali nam; masz wiedzieć, że my nie chłopi Królewica Imci, jak zechcemy zrzucimy się po kilko tysięcy, stanie nas, okupimy się".... Potem w domu pisarza prowentowego szpadę Załłmu wyrwał, a gdy Załłey chciał syna swego po drugą szpadę posłać do domu, tedy Pan Andrzey Antoniewicz furibunde nastąpił mówiąc: „Nieważ się Niemcze po szpadę drugą posyłać bo kijem wezniesz, a syn twóy rozgami, niegodzieneś z nami zasiadać, ty gospodarz dworny wygnaniec Olawski a my Woyci" ettc. (Achiw. Ek. Szawel. Lit. A. N 26).

(82) Konstytucya 1717 r. Tom 6. fol. 262. art. 6.